YENİ

ipek yolu

KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI

ÖZEL SAYI

ARALIK 2002

Editör: Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

KONYA
2002

Konya
Ticaret Odası'nın
Kuruluşunun
120. Yılına Armağan

KTO

YENİ

ipek yolu

KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI V

Editör
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

ISBN 975-512-701-1

ÖZEL SAYI
ARALIK 2002

YENİ ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

Özel Sayı/Aralık2002

Konya Ticaret Odası'nın Kuruluşunun 120. Yılına Armağan

KONYA KİTABI

V

Editör

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

KONYA 2002

YENİ ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI V

Özel Sayı Aralık 2002

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Hüseyin ÜZÜLMEZ

YAYIN KURULU
Seyit KARACA
Bülent KAŞDOĞAN
Cengiz KAHVECİ
Ahmet ÖZKAFA
Kazım BÜYÜKERKEK
Orhan AKDEMİR
Ertuğrul USLU

YAYIN YÖNETMENİ
Mustafa AKGÖL

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL
Prof. Dr. Orhan ÇEKER
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Doç. Dr. Yavuz ATAR
Doç. Dr. Sami KARAHAN
Yrd. Doç. Dr. Nazım KOÇU
Yrd. Doç. Dr. Caner ARABACI
Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Osman KUNDURACI
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR
Dr. Hasan ÖZÖNDER

YAZI İŞLERİ
Sami KUL
İbrahim ÇAKIR

REDAKTÖR
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

DİZGİ
Ali ÜNLÜ

BASKI – CİLT
Damla Ofset Tel: 0 332 342 06 88

TELEFON 0 332 353 48 50 (4 hat)
FAKS 0 332 352 09 30

INTERNET www.kto.org.tr
Okuyucularımızla irtibat için
Email: kto@kto.org.tr

BASIN MÜŞAVİRLİĞİ
basyay@kto.org.tr

• Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası'na aittir.

• Kitabımızda yayınlanan yazılar kaynak gösterilerek alınabilir.

• Makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarlarına aittir.

SUNUŞ

Konyamızın geçmişten günümüze tarihine ışık tutan, belge ve bilgilerin harmanlandığı eserleri gelecek nesillere aktarmanın mutluluğu içerisindeyiz.

Bu mutluluğumuzu 1995 yılında başladığımız Konya'nın tarih ve kültürel misyonunu dünyaya taşımak, Hz. Mevlânâ gibi önemli şahsiyetlerin düşüncelerini, görüşlerini evrensel boyutlarda anlatmak için harcadığımız çaba sonucunda bugün geldiğimiz nokta bizleri hem sevindirmekte hem de gururlandırmaktadır.

Göreve geldiğimiz günden bu yana Konyamızın ekonomisine olduğu kadar, tarihine, kültürüne ve sosyal yaşamına büyük önem verdik. İlk defa *Yeni İpek Yolu* Dergimizin Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan olmak üzere hazırlayıp sunduğumuz "Konya I. Özel Sayısı"ndan sonra II., III., IV. derken, bu yıl da Konya Ticaret Odamızın 120. Kuruluş Yıldönümü dolayısıyla hazırladığımız, birçok değerli makalenin bir araya geldiği *Yeni İpek Yolu Dergisi*'nin Özel Sayısı *"Konya Kitabı V"* adlı eserimizi bilim âlemine ve siz değerli hemşehrilerimize sunmaktan ve paylaşmaktan onur duyuyoruz.

Konyamız, Hz. Mevlânâ, Şems-i Tebrizî, Şeyh Sadreddin-i Konevî ve daha bir çok ilim ve irfan sahibi ile yüzyıllarca adından söz ettirmiş, önemli düşüncelerin merkezi olmuş bir ilimizdir.

Medeniyetlerin beşiği Selçuklu Devleti'nin başkenti, Millî uyanışın merkezi, Millî Mücâdele ateşinin yakıldığı yer Konya... Aşık Şem'i'nin:

*"Dasitan-ı Konya"*da dediği gibi;

"Okutur âlimleri mantık meâni Konya'nın

Remz ile söyler tasavvuf şairanı Konya'nın

Evhadüddin, Şems-i Tebriz, Şeyh Sadr, Sahib Ata

Bârgâh-ı evliyâdır çevre yanı Konyanın..."

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın:

"Bu şehir bozkırın tam çocuğudur. Onun gibi kendinizi gizleyen esrarlı bir güzelliği vardır. Bozkır kendi hazinelerine bir serap çeşnisi vermekten hoşlanır; Konya çok arızalı bir arazi arasından ufkun akik rengine serpilen bir ışık oyununa çok benzeyen bir rüya gibi takılır. Şehrin gölgeleri ve çeşmeleri, susuzluğumuza uzaktan güln bu rüya, her dönemeç başında, biraz sonra daha vuzuhla tamamlanmak için kaybolur, genişler, büyür. Dışından bu kadar gizlenen Konya, içinde de böyle kıskançtır. O; müstakil, sağlam ve gösterişsiz Anadolu insanına çok benzer." duyguları ile ifade ettiği Konya'yı Ortaçağ'ın büyük gezginlerinden olan ve Anadolu'yu baştan başa dolaşan İbn Battuta, meşhur *Seyahatnâmesi*'nde; Konya'nın büyük bir belde olduğunu, şehrin kuruluşunun ve binalarının çok mükemmel olduklarını, sokaklarının cidden geniş ve çarşılarının tertibinin de güzel olduğunu yazdıktan sonra şu bilgileri vermektedir: *"Suları, nehirleri, bağ ve bahçeleri ile meyveleri çoktur. Konya'da Kamerüddin adıyla bir kayısı çeşidi yetişir. Mısır ve Şam diyarına sevk olunur."* diyerek öğmektedir.

Konya tarihten gelen bu önemli misyonunu sürdürmeye devam edecektir. Ancak bunu sürdürmesi için gelecek nesillere aktarılacak eserler, bilgiler ve belgeler büyük önem taşımaktadır. Tarihini ve kültürünü bilmeyen toplumların yok olup gittiğini günümüzde, bugün

yeni nesillere ne kadar çok eser bırakırsak o kadar çok tarih ve kültürümüze sahip çıkmış oluruz. Bu bilinçle *Konya Kitabı V* hazırlanıp, bastırılmıştır.

Bu duygu ve düşüncelerle Konya özel sayılarının birincisinden itibaren bizlere katkıda bulunarak hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve Konya Ticaret Odası'nın 120. Kuruluş Yıldönümü dolayısıyla hazırlanan *Yeni İpek Yolu Dergisi* Özel Sayısı *"Konya Kitabı V"*in de Editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'A, makale ve yazıları ile katkıda bulunan bütün akademisyen ve yazarlara teşekkür ediyor, eserimizin gelecek nesillere iyi bir kaynak teşkil etmesini diliyorum.

Hüseyin ÜZÜLMEZ
Konya Ticaret Odası
Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Konusu Konya olan makaleleri içeren *Konya Kitabı*'nın birincisi, tarafımdan Cumhuriyet'in 75. Yılı Kültürel Etkinlikleri çerçevesinde hazırlanmış; 1998'de Konya Ticaret Odası'nca, bu kurumun dergisi *Yeni İpek Yolu*'nun Özel Sayısı olarak çıkarılmış; *Konya I* adı verilen bu ilk kitap, bilim çevrelerince olumlu karşılanmıştı.

Birçok akademisyenin özgün makaleleriyle destek verdiği *Konya Kitabı V* de Türk kültür hayatında yerini almıştır. 2002, Konya Ticaret Odası'nın resmen kuruluşunun 120. yılıdır. Bu nedenle *Konya Kitabı V*, **"Konya Ticaret Odası"nın Kuruluşunun 120. Yılına Armağan"** olarak çıkarılmaya karar verildi. Bu kültürel etkinliği tarih, Konya Ticaret Odası'nın başarı hanesinde gösterecektir. Bir kentle ilgili aralıksız beş kitabın çıkarılması kolay bir iş değildir. Hele makaleleri orijinal bir kitabın çıkarılması, eserin değerini artırmaktadır. Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti, Osmanlı Devleti'nin ise eyâlet merkezi olması nedeniyle zengin tarih ve kültüre sahip ender kentlerimizden birisidir. Konya'nın tarih ve kültürünün araştırılarak bilimsel içerikli bir kitapta toplanmasıyla gelecek kuşaklara önemli bir alt yapı oluşturulmuş olacaktır. Konya Ticaret Odası'nın 1998'de başlattığı bu *Konya Kitabı* yayımlanma geleneğini sürdürmesi temennimizdir.

Konya Kitabı V'in yayımlanmasını sağlayan Konya Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Hüseyin ÜZÜLMEZ başta olmak üzere tüm Yönetim Kurulu Üyeleri'ne; bu kitabın çıkması hususunda başından sonuna kadar yanımızda yer alan Sayın Ahmet POÇANOĞLU'na burada teşekkürü borç bilirim. *Konya Kitabı V*'e özveriyle hazırladıkları maklelerini verme lütfunda bulunan akademisyen arkadaşlarıma ve bu konuda bana sürekli yardımcı olan Sayın Erhan YAYLA ile Mustafa AKGÖL'e teşekkür ederim. Konya'nın 2002'de başkent oluşunun 900. yılıdır. Bu nedenle Konya'nın Başkent oluşunun 900. Yılına Armağan edilmek üzere *Konya Kitabı VI*'nın da yayımlanmasını dilerim.

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ III

ÖNSÖZ V

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜR VE EĞİTİM

Prof.Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-A. Sefa ODABAŞI
Katalog'ta Yer Almayan ve Yeni Ortaya Çıkan Bir Konya Şer'iye Sicili 3-14

Prof.Dr. Mehmet ŞEKER
Selçuklu Vakfiyelerinin Konya Toplum Tarihi Bakımından Önemi 15-24

Prof.Dr. Recep DİKİCİ
Es-Suyûtî'nin Hulâsa Fi'n-Nahv Adlı Eserinin Konya Yusuf Ağa Kütüphanesindeki Yazma Nüshası 25-26

Yrd.Doç.Dr. Caner ARABACI
Panayotopulos'un "Benzersiz Mevlânâ" Adlı Eseri Üzerine 27-34

Arş.Gör. Mustafa TEKİN
Konya'dan Dünyayı Aydınlatan Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin Hayatı, Eserleri ve Din Algılayışı 35-48

Dr. Hasan ÖZÖNDER
Konyalı İlim Şehidi: Veteriner Binbaşı Ahmet Bey ve Asistanı Yüzbaşı Hüdaî Bey 49-56

Doç.Dr. Mustafa ÖZCAN
Konya'da Devlet Tiyatrosu'nun Oyunları (1955-1997) 57-88

M. Sabri DOĞAN
Konya'nın Su İle İlgili Efsaneleri 89-96

Yrd.Doç.Dr. Mustafa GÜLCAN
Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları ve XVIII. Yüzyıl Başlarında Konyada Nişan Bozma ve Boşanma 97-102

Yrd.Doç.Dr. Yaşar SEMİZ-Öğr.Gör. Recai KUŞ
Konya Sanayi Mektebi (1901-1960) 103-142

Yrd.Doç.Dr. Çiğdem ÇİFTÇİ
Konya Kentinde Orta Dereceli Eğitim Donatımının Dağılım Analizi 143-156

İKİNCİ BÖLÜM
TARİH

Yrd.Doç.Dr. Yaşar BEDİRHAN
Başkentleri Konya Olan Türkiye Selçuklu Sultanlarının Dış Ticaret Politikaları ve Anadolu'da Ticaretin Gelişmesine Etkileri 159-176

Yrd.Doç.Dr. Hidayet IŞIK
Hoca Ahmed Fakih'in Tarihî-Dînî Kişiliği ve Konya'da Hoca Fakih Türbesi 177-186

Prof.Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları 187-206

Doç.Dr. Bayram ÜREKLİ-Dr. Doğan YÖRÜK
Kıvâmî'ye Göre Fâtih'in I. ve II. Karaman Seferi 207-218

Ahmet ATALAY
Konya ve İlçelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin Kuruluşları ve Karakteristik Özellikleri 219-250

Cemal GÜVEN
Millî Mücâdele Döneminde Konya Mitingleri 251-270

Yrd.Doç.Dr. Osman AKANDERE
Cumhuriyet'in İlk Yıllarında (1923-1927) Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Faaliyetleri 271-294

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SANAT, MİMARÎ VE ŞEHİRCİLİK

Yrd.Doç. Saadet BEDÜK
Geleneksel Sille Kadın Giysileri ve Aksesuarları 297-304

Ahmet AYTAÇ
Selçuklu'dan Günümüze Konya'da Halıcılık ve Konya Etnografya Müzesi'nden Bir Grup Halının Değerlendirilmesi 305-314

M. Sabri DOĞAN
İslâm Öncesi Konya'da Kanat / Kanal Sistemine Ait İzler ve Türkler'in Bu Sisteme Katkısı 315-324

Yrd.Doç.Dr. Nazım KOÇU-Arş.Gör. Serra Zerrin KORKMAZ
Konya Kentindeki Atmosfer Kirliliğinin Selçuklu Döneminden Kalma Tarihî Eserlere Olumsuz Etkileri ve Nedenlerinin Analizi 325-338

Yrd.Doç.Dr. Bahtiyar EROĞLU-Gülnaz GÜZELOĞLU
Konya'da Son Şehir İçi Hanlarından Nakıb Hacı İbrahim İşhanı 339-364

Arş.Gör. Havva Alkan BALA
Plân Yapma ve Ona Sadık Kalarak Uygulama Geleneğine Sahip Ender Bir Kent: Konya 365-376

Öğr.Gör. A. Deniz OKTAÇ
Meram Apalı Bağı Örneğinde Konya Bağ Kültürü ve Bağ Mimarîsi 377-390

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜR VE EĞİTİM

KATALOG'TA YER ALMAYAN VE YENİ ORTAYA ÇIKAN BİR KONYA ŞER'İYE SİCİLİ

Yusuf KÜÇÜKDAĞ*-A. Sefa ODABAŞI**

ABSTRACT

The notebooks in which judges'decisions are written (*Şer'iye Sicilleri*) are the record notebooks which the judges record in law-courts. Apart from cases, also the official documents coming from the capital city used to be recorded in these notebooks. For this reason, these kinds of notebooks are important authentic sources that play part in determining the structure of the Ottoman society and histories of the city.

It is known that the city Konya has had 151 notebooks of this kind. The most recent one of these dates back to 1908. After this date, until the foundation of the Republic of Turkey nobody has known whereabouts of the notebooks concerned. One notebook of this kind belonging to the city, Konya which comprises the years between 1916 and 1921 has been purchased from a second-hand bookstore by A. Sefa Odabaşı and has been kept in this own private archive.

In this article, the concerned notebook of the city, Konya dated 1916-1921 will be summarized and introduced the researchers to its content.

Şer'iye Sicilleri, kadıların tuttukları zabıt defterleridir. Klâsik dönemde, merkezden gönderilen ferman, berat ve mektup gibi idarî konuları ilgilendiren çok sayıda belgeden başka, mahallî yöneticilerin, defterin tutulduğu şehir ve çevresinin yönetimi ve imarına dair emir ve uygulamaları ile kadı ilâm ve hüccetleri bu defterlere kaydedilmiştir[1]. *Kadı Sicilleri*'ndeki zengin arşiv malzemesini gören T. Mümtaz Yaman, bunların *"Hazine-i Evrak kayıtları derecesinde ehemmiyetli birer menba"* [2] olduğuna işaret etme ihtiyacını hissetmiştir. Gerçekten Osmanlı toplum yapısı ve şehirlerin tarihî dokularının belirlenmesinde *Şer'iyye Sicilleri* birinci elden kaynak durumundadır. Tanzimat'tan sonra kadıların yetkileri daraltılarak baktıkları davaların sayısı ve cinsi azaltılınca, sınırlı sayıda belge *Şer'iye Sicilleri*'ne kaydedilir hale gelmiş; bunun sonucu olarak bu defterlerin daha önceki zengin muhtevası kaybolmuştur. Şer'iye Mahkemeleri'nin 1917'de Adliye Nezareti'ne bağlanmasından sonra[3] ise *Şer'iye Sicilleri*'ne kaydedilenlerin artık birkaç alanı kapsayacak şekle dönüştüğü görülmektedir. Aşağıda tanıtılacak 1916-1921 yılları arasında tutulan *Konya Şer'iye Sicili*'nden de anlaşılacağı üzere, bu şekliyle bile dönemin toplumsal yapısını yansıtması bakımından önem arz etmektedir.

* Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, Konya.

** Araştırmacı-Yazar, Konya.

1 Rifat ÖZDEMİR, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s. 17-18; Kenan Ziya TAŞ, "Arşiv Malzemesi olarak Şer'iyye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları", *I. Millî Arşiv Şûrası, 20-21 Nisan 1998 Ankara*, Ankara 1998, s. 175-178.

2 Tanzimat'tan sonra hukuk alanında meydana gelen değişiklikler için bkz. Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ, Türk Hukuk Tarihi, (2. baskı), I., Konya 1995; II. Konya 1989.

3 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Şer'iye Mahkemelerinin Adliye Nezareti'ne Bağlandığına Dair Bozkır Şer'iye Sicili'ne kaydedilmiş 12 Mart 1917 Tarihli Kanun", *Hukuki Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3, (Konya, Güz 2001), s. 33-35.

Osmanlı döneminden günümüze intikal eden Türk Hukuku'nun bu otantik kaynaklarının[4] Müftülük Arşivi'nde (İstanbul) saklanan *İstanbul Şer'iye Sicilleri* dışındakilerin tamamı 1991'den sonra Milli Kütüphane'de (Ankara) toplatılıp saklanması yönüne gidilmiştir[5]. Tabii ki bu merkezlerde toplananlar sadece bilinen ve katalogta yer alanlardır. Oysa Türkiye sınırları içinde kalan Osmanlı kaza merkezlerine ait *Şer'iye Sicilleri*'nin tamamı tespit edilip muhafaza altına alınmamıştır. Bu konuda kurumlar hassas olmadıkları için bazı kazaların içinde *Şer'iye Sicilleri*'nin de bulunduğu görülen arşivlik malzemesinin SEKA'ya gönderildiği bilinmektedir. 1990'lı yıllarda Bolvadin Kaymakamlığı'na ait arşiv SEKA'ya gönderilirken o zaman Bolvadin Anadolu Lisesi'nde müdür olan Sayın Muharrem BAYAR'ın SEKA'nın önünde çadır kurup kendi imkânlarıyla tek başına belgeleri kabataslak ayırdığı sırada bulduğu *Bolvadin Şer'iye Sicilleri*[6], bu fedakâr insan tarafından korumaya alınmıştır. Bu örnek, *Şer'iye Sicilleri* bilinmeyen kazaların arşivlerinde hâlâ bunların bulunabileceği düşüncesine bizi götürmekte ve ümitlendirmektedir.

Kaza arşivleri dışında, bazı ailelerin elinde de *Şer'iye Sicilleri*'nin bulunduğunu bu makalede tanıtılacak *Konya* Şer'*iye Sicili*'nden anlaşılmaktadır. Özellikle dedeleri XX. yüzyıl başlarında kadılık veya naiplik yaptığı bilinen ailelerin özel arşivlerinde bazı kazaların son dönemde tutulan *Şer'iye Sicilleri*'nin bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Bunların bir an önce yetkililerce belirlenip denetim altına alınması gerekir.

Şimdiye kadar sayısı 151 olarak bilinen *Konya Şer'iye Sicilleri*'nden sonuncusunun tarihi Hicrî 1326 (1908)'dır[7]. Bundan sonrakilerin nerede olduğu bilinmiyordu. Burada tanıtılacak *Konya Şer'iye Sicili*, Rumî 1332/Hicrî 1335 (1916) tarihinde başlayıp, Hicrî 1340 (1921) tarihinde sona ermektedir. A. Sefa Odabaşı tarafından eskiciden satın alınarak özel arşivinde koruma altına alınmıştır. Defter, muhtemelen Konya'da kadılık yapmış birinin özel arşivinde saklanmakta iken, aileden bunun ne olduğunu bilmeyen biri tarafından eskiciye satılmıştır. Şans eseri, bunu değerini bilen biri alarak imha edilmekten kurtarmıştır. 1908-1916 yılları arasında tutulan ve şu anda nerede olduğu bilinmeyen *Konya Şer'iye Sicilleri*'nin de ortaya çıkması temennimizdir.

1335-1340 Hicrî tarihli Konya *Şer'iye Sicili*, A. Sefa ODABAŞI, tarafından yeni ciltlettirilmiştir. 17.5x46.5 cm ebadında, sırtı kırmızı muşambalı, dışı ise kartonla kaplattırılmıştır. Karton kapağın içinde dışı ebrulu orijinal bir kapak daha bulunmaktadır. İkinci kapağın iç tarafında bir takım matematiksel işlemler bulunmakta olup; buraya tarafımızdan numara olarak (1) verilmiştir. Esas dava kayıtlarına (2) numaralı sayfadan başlanmıştır. Defterin 86. sayfasının başındaki dava 85/2'dekinin devamı olup, ancak sonuna sicil tarihi yazılmamıştır. Bundan sonra bizim 190. sayfa olarak belirlediğimiz defterin son sayfasına geçilerek davalar sondan yazılmaya başlanmış; 86. sayfanın ikinci yarısına kadar devam edilerek defter tamamlanmıştır. Buna rağmen herhangi bir karışıklığa neden olmaması için tarafımızdan defter 86. sayfadan geriye doğru numaralanmaya devam edilmiş; dava özetleri de bu numaralamaya göre sıralanarak yazılmıştır. Birkaç sene içinde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlattırılarak bilim âlemine tamamı sunulacak olan bu yeni *Konya Şer'iye Sicili*'nin özeti aşağıda verilecektir:

s.2/1: Konya'nın Obruk köyünden olup askerde vefat eden Hasan oğlu İsmail'in muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 21 Teşrîn-i evvel 1332.

s.2/2: Konya'nın Gene köyünden olup askerde vefat eden Halim'in oğlu İshak'ın muhalefât evrâkına zahriyye ilâmı, 12 Teşrîn-i evvel 1332.

s.2/3: Konya'nın Devle Mahallesinde sâkin Salim kızı Latife'nin bu ilâm tarihinden bir ay önce üç talakla boşayan kocası Esenlü Mahallesi'nden Ahmed oğlu Mevlüd'ten kendisini nikâhlarken belirlenen mehr-i muaccel ve müecceli aldığı; ayrıca iddeti sonuna kadar kendisine ve küçük kızı Emine'ye nafaka takdir edildiğine dair ilâm, 10 Muharrem 1335.

---

4 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Türk Hukukunun Otantik Kaynaklarından Kadı/Şer'iye Sicilleri", *Hukuki Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2 (Konya, Yaz 2001), s. 25-26.

5 İbrahim YILMAZÇELİK, "Şer'iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülahazalar", *I. Millî Arşiv Şûrası*, s. 159-160.

6 KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s. 26.

7 Ahmet AKGÜNDÜZ, *Şer'iyye Sicilleri*, I., İstanbul 1988, s. 198-199.

s.4/2: Konya'nın Zuvarık köyünden olup askerde vefât eden Ahmed oğlu Ahmed'in muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 30 Teşrîn-i evvel 1332.

s.4/3: Zuvarık köyünden olup askerde vefât eden Abdülkerim oğlu Hüseyin'in Muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 30 Teşrîn-i evvel 1332.

s.4/4: Zuvarık köyünden Abdurrahman oğlu Ali'nin muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 30 Teşrîn-i evvel 1332.

s.4/5: Zuvarık köyünden alıp askerde vefât eden Numan oğlu Mehmed'in muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 30 Teşrîn-i evvel 1332.

s.5/1: Konya'ya tâbi Obruk köyünden Ali oğlu Mükremin, aynı köyden Mustafa kızı Emine'yi dava edip, Emine'nin şahitler huzurunda kendisine "ben sana geleyim" dediğini, Mükremin de ona cevâben "bin guruş mehr ile ben seni aldım kabul eyledim, hâzır olan cemâat şâhid olsun mu?" deyince başka bir kelâm söylemediğini; bu durumda Emine'nin artık kendisinin nikâhlısı olduğunu, ancak Emine'nin karısı olarak itaat etmediğini söylemiştir. Kadı, Emine'nin sadece izdivac vadinde bulunduğundan nikâh akdinin gerçekleşmeyeceğini; bu nedenle onu Emine'ye müdâhaleden menetmiştir, 12 Muharrem 1335.

s.5/2-6: Konya'nın Civar Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Yakub Çelebi oğlu Âdil Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi'nin zevcesi Veled Çelebi kızı Hatice, küçük kızı Fahrünnisa ile ana baba bir erkek kardeşi Şemsi Efendi arasında miras davâsı, 17 Muharrem 1335.

s.7/1-2: Aslen Aksaray kazâsının İbsarı köyünden olup Konya Polisi İkmâl efrâdına tefrik edilip Gurebâ Hastahânesi'nde vefât eden asker Kadir oğlu Muhtaroğlu Ömer'in vârisi bulunmadığı için terekesinin sûk-ı Sultânî'de müzâyede ile satılması ve bu yolla elde edilen paranın Eytâm Müdürü'ne teslim edilmesi, 16 Mayıs 1332-20 Şevvâl 1334.

s.7/3: Zuvarık köyünden olup askerde vefât eden Hüseyin oğlu Numan'ın muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 21 Teşrîn-i sânî 1332.

s.7/4: Zuvarık köyünden olup askerde vefât eden Bektaş oğlu Kamil'in muhallefât evrâkına zahriyye ilâmıdır, 21 Teşrîn-i sânî 1332.

s.8/1: Konya'nın Pîr Mehmed Paşa Mahallesi'nde sâkin iken vefât eden Abdullah oğlu Mehmed oğlu Derviş Ahmed'in zevcesi Mehmed Efendi kızı Fatma ve büyük oğlu Hacı Mehmed Efendi'ye terekesi kalmış; annesi Fatıma Hatun da vefat etmiş; bu nedenle Hacı Mehmed'in tek vâris olduğuna dair ilâm, 10 Safer 1335.

s.8/2: Konya'nın Karakayış Mahallesi'nden olup askerde vefât eden Mehmed Efendi oğlu Mehmed'in muhallefât evrâkına zahriyye ilâmı, 24 Teşrîn-i sânî 1332.

s.8/3: Konya'nın Karahöyük Mahallesi'nden olup askerde vefât eden Bayram oğlu Mehmed'in muhallefat evrakına zahriyye ilâmıdır, 10 Kânûn-ı evvel 1332.

s.9/1-10/1: Konya'nın Şems Mahallesi ahalisinden iken vefat eden Abdulah Efendi oğlu Hacı Mehmed Efendi oğlu Ragıp Efendi'nin zevcesi Elmas ve Elmas Hatun'dan doğan büyük kızı Seniye ve Sekine; boşadığı zevcesi Latife Hatun'dan doğan büyük kızı Hatice; müteveffâ Ragıp Efendi'den önce vefat eden diğer zevcesi Rana Hanım'dan doğan büyük oğlu Semahat ve büyük kızı Hüsna'nın veraset ile ilgili vekâleti, 2 R. evvel 1335.

s.10/2-11/1: Konya'nın Akbaş Mahallesi'nden Ali oğlu Kadir'e Fahrünnisa Mahallesi'nden nikâhlısı Tevfik kızı Nesibe'nin itaat etmediğine dair dava, 27 R.evvel 1335.

s.11/2-12/1: Konya'nın Muhtar Mahallesi'nden sâkin iken vefat eden aslen Karapınarlı olan Tatarlı Mustafa kızı Emine'nin vasiyeti, 27 R. âhir 1335.

s.12/2: Aslen İstanbullu olup, eski Konya Levâzım Reisi Yüzbaşı Süleyman Efendi oğlu Azmi Bey'in, İstanbul'da oturan kardeşi Binbaşı Mehmed Raşid Bey'i vekil tayin etmesi, 12 C. evvel 1335.

s.13/1: Konya'ya tâbi Hayroğlu köyünden olup bir süre önce vefat eden Hacı Mehmed oğlu Ahmed'in küçük evlâtları Mehmed ve Reyhan'a vasi tâyini, 27 C. evvel 1335.

s.13/2-14/1: Konya vilâyetine tâbi Koçhisar kazâsının Develi köyünden olup Konya'da misafir olarak bulunan Dede kızı Ümmügülsüm Hatun'un aynı kazanın Bandı köyünden İsmail oğlu Ali Çavuş'la nikâhlanması, 27 C. evvel 1335.

s.14/2-15/1: Konya'nın Kasapsinan Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Mehmed Abdullah oğlu Hacı Ahmed Ağa'nın terekesinin varisler arasında taksimi, 15-25 C. âhir 1335.

s.15/2-16/1: Konya'ya tâbi Kayhöyüğü köyünde sâkin iken vefat eden Hasan oğlu Topal Ali oğlu Keçeci Hacı Hasan'ın vasiyeti, 7 Recep 1335.

s.16/2: Konya'nın Civar Mahallesi sâkinlerinden Veled Çelebi kızı Hatice'nin küçük kızı Fahrünnisa'ya bir süre önce vefât eden kocası Âdil Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi'nin malından nafaka bağlanması, 16 Recep 1335.

s.17-19: Konya'nın Bordabaşı Mahallesi'nde sâkin iken 18 sene önce vefat eden Abdullah oğlu Ali Efendi oğlu Mücellid Mustafa'nın Bordabaşı Mahallesin'deki evinin varisleri arasında paylaşılması, 2 Şaban 1335.

s.20/1: Konya'nın Topraklık Mahallesi'nde sâkin olan Ali kızı Hatice'nin Kerimdede Cami Mahallesi'nden kocası Mustafa oğlu Ali'nin mehr-i muaccelinin bir kısmını vermediğine dair davası, 9 Şaban 1335.

s.20/2-21/1: Konya'da öğrek çobanı iken vefat eden İsmail'in küçük kızı Zehra'ya annesi Haydar kızı Fatıma'nın vasi tâyini, 5 Şaban 1335.

s.21/2-22/1: Konya'nın Boladlar Mahallesi sâkinlerinden Ali kızı Emine Hatun'un beş sene önce kendisini üç talakla boşayan Konya'nın Karakaya köyünden Mehmed Çavuş oğlu Mustafa'dan nafaka istemesi, 14 Şaban 1335.

s.22/2: Konya'nın Bulgurimam Mahallesi'nden Ömer Efendi oğlu Mehmed Efendi'nin evinde aktedilen mahkemede Mevlüd kızı Fatımanın kocası Küt Hüseyin oğlu Ali'nin Çanakkale Cephesi'nde 1332 senesi Teşrîn-i evveli'nde şehit olduğundan başkasıyla evlenmesi için izin istemesi, 25 Şaban 1335.

s.23/1: Konya'nın Bordabaşı Mahallesi sâkinlerinden Ali kızı Hatice'nin kocası Mehmed oğlu Tatar Ahmed'ten mehr-i muaccelini vermesi ile bir mesken-i şer'î tedarik etmesini istemesi, 26 Şaban 1335.

s.23/2-24/1: Konya'nın Çumra nâhiyesine tâbi Batum köyünden olup bir süre önce vefat eden Yusuf oğlu Hasan oğlu İbrahim'in vasiyet ilâmı, 10 Ramazan 1335.

s.24/2-25/1: Konya'nın Kerimdede Mekteb Mahallesi'nden Hacı Mustafa kızı Fatıma'nın Kafkas Cephesi'nde 1331 senesinde şehit olan kocasının vefatını ispat etmesi ve başkasıyla evlenme izni istemesi, 20 Ramazan 1335.

s.25/2-26: Konya'nın Tercüman Mahallesinden Abdullah kızı Hamide Hatun'un Şeyhalman Sağir Sokağı Mahallesi'nden kocası Ahmed oğlu Durmuş'tan mehr-i muaccelini vermesi için dava etmesi ve bununla ilgili Konya Şer'iye Mahkemesi tarafından verilen ilâm, 5 Şevval 1335.

s.27/1: Konya'nın Şeyh Ahmed Mahallesi'nden iken vefat eden Ahmed oğlu Mehmed Emin kızı Hatice'nin varislerinin belirlenmesi, 2 Zilkade 1335.

s.27/2-28/1: Konya'nın Zencirlikuyu Mahallesi'nden Abdülaziz kızı Şefika'nın Kafkas Cephesi'nde kocası Seyyid Mehmed oğlu Hakkı'nın 1331 senesi Ağustosu içinde vefat ettiğini ispat etmesi ve başkasıyla evlenmek için izin istemesi, 15 Zilkade 1335.

s.28/2-29/1: Aslen Çanakkale sancağı ahalisinden olup Konya'nın Tercüman Mahallesi'nde kiracı olarak oturan Mehmed kızı Fatıma Hatunun, Çanakkale sancağı ahalisinden olan kocası Hüseyin oğlu İbrahim Efendi'nin kendisini 3 Şevval 1335 günü bir talak-ı ric'î ile boşadığından mehrini almak için dava açması ve İbrahim Efendi'nin "talak-ı vâhid-i ric'î" ile Fatıma'yı boşadığına dair mahkemece verilen ilâm, 16 Zilkade 1335.

s.29/2: Konya'nın Yanıkcami Mahallesi'nden Hacı Musa kızı Fatıma Ana'nın ölmüş kocası Ali'nin babası Kara Mustafa'dan torunları altı yaşındaki Feride ile dört yaşındaki Zekiye'ye nafaka istemesi, 17 Zilkade 1335.

s.30/1: Konya'nın İç Karaarslan Mahallesi'nde sâkin Hasan Efendi kızı Hacce Sıddika Hanım'ın Bozkır kazasının Karacaardıç köyünden Konya'da ikamet eden kocası Abdullah oğlu Mehmed Ali Efendi'den kendisini terk ettiğinden nafaka istemesi, 5 Muharrem 1336.

s.31/1: Konya'nın Şeyhahmed Mahallesi sâkinlerinden iken vefad eden Recep oğlu Halil Çavuş'un küçük oğlu Ahmed'e annesi Ahmed Efendi kızı Aişe'nin vasi tayini, 5 Muharrem 1336.

s.31/2-32/1: Konya'nın Yunus oğlu Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Ali oğlu Mevlüd'ün

küçük kızları Emine ve Şerife'ye anneleri Mehmed Onbaşı kızı Zeyneb'in vasi tayin edilmesi, 26 Muharrem 1336.

s.32/2-33/1: Konya'ya bağlı Sudirhemi Nahiyesi'nin merkezi olan Sille kasabasının Ak Mahallesi'nde kiracı olarak oturmakta iken vefat eden Aksekili Hacı Nebi oğlu Hacı Veli oğlu Mehmed Ali Efendi'nin varislerinin, Mehmed Ali Efendi'nin ölmeden önce kefil olduğu ancak borcunu ödemediği için Konyalı Hacı İstiban oğlu Yorgaki'yi dava etmeleri, 6 Safer 1336.

s.34/1: Konya'nın Recep Ağa Mahallesi sâkinlerinden Mehmed kızı Hatice adlı kızın aynı mahalleden Hacı Davud oğlu Derviş'e nikâhlanmasının tescili, 17 R. evvel 1336.

s.34/2-35/1: Konya'nın Tercüman Mahallesi sâkinlerinden yedi aylık hamile olan Mehmed kızı Feride'nin kendisini boşayan kocası Ahmed Yemen'den istediği mehir ve nafakanın ilâmı, 27 R. evvel 1336.

s.35/2: Konya'nın Sarıhasan Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Ahmed oğlu Mehmed oğlu Hacı Sadreddin'in vârislerinin verâset hücceti, 4. R. âhir 1336.

s.36: Konya'nın Zenburî Mahallesi sâkinlerinden Karaağaçlı Emin Efendi kerimesi Hatice Hanım'ın kendisini talak-i selâse ile boşayan kocası İç Karaarslan Mahallesi'nden ve tüccardan Mehmed Salih-zâde Ali Efendi'den bir yaşındaki küçük kızına nafaka istemesi, 27 C. evvel 1336.

s.37: Konya'nın Dolab Battallar Mahallesi'nde sâkin Mehmed Efendi kızı İrfan Hanım'ın bir süre önce vefat eden kocası Seyyid Ali'nin kendisinden doğan sekiz aylık oğlu Mehmed Celâl'e vasi tayini, 12 C. evvel 1336.

s.38: Konya Evkaf Müdürü'nün idaresi altında bulunan Konya'da vâki Musâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa, diğer adıyla Şeyh Ahmed Vakfı'ndan Aziziye Camii'nde iki yüz elli kuruş maaşla dersiamlık cihetine mutasarrıf Konya'nın Hoca Habib Mahallesi'nden Hacı Mustafa Şükrü Efendi'nin maaşına vakfın fazla gelirinden aylık dörtyüzelli kuruş daha eklenmesi için berat ihsan buyrulmak ricasıyla "pâye-i serîr-i a'lâya arz ve ilâm" olunması, 5 Recep 1336.

s.39-40/1: Konya'nın İç Karaarslan Mahallesi'nden tüccardan Mehmed Salih-zâde Ali Efendi'nin talak-ı selâse ile boşadığı Karaağaçlı Emin Efendi kerimesi Hatice'den doğan küçük kızı Fatıma için daha önce takdir edilen nafakanın miktarına itirazı, 17 Recep 1336.

s.40/2-41/1: Konya Evkaf Müdürü'nün idaresi altında bulunan Konya'da vâki Müsâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa, diğer adıyla Şeyh Ahmed vakfından Aziziye Camii'nde aylık ikişer yüz kuruş maaşla kayyımlık ve bevvablık cihetlerine mutasarrıf olan Konya'nın Şeyh Ahmed Mahallesi'nden Mütevelli-zâde Mustafa Efendi'nin maaşına vakfın galle fazlasından zam yapılmasına dair arzuhal, 11 Şaban 1336.

s.41/2-42/1: Konya'nın Büyüksinan Mahallesi'nden olup vefat eden Kınacı'nın Hacı İbrahim Ağa'nın küçük kızı Aişe'nin nafakasının arttırılması, Gurere-i Ramazan 1336.

s.42/2: Konya'nın Boladlar Mahallesi sâkinlerinden Seyyid kızı Sıddika'yı talak-ı selâse ile boşayan Kayacık Araplar Mahallesi'nden Ali oğlu Mahmud'un küçük oğlu Seyyid'e nafaka vermesi hususunda dava, 27 Şaban 1336.

s.42/3-43/1: Aslen İstanbullu olup Konya'nın Şekerfuruş Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Hayreddin oğlu Hasip Paşa kızı Hediye Hamın'ın zevci sertabip Necmeddin Bey ve diğer varislerinin verâset ilâmı, 24 Ramazan 1336.

s.43/2-44/1: Konya'nın Pürçeklü Mahallesi'nde vâki Hacıveyis Mescidi'nde imam olan Pürçeklü Mahallesi'nden Kazalî-zâde Hacı Mehmed Efendi'nin iki yüz kuruş olan maaşına mescidin vakıf gelirinden dörtyüz kuruş daha zam yapılmasının tescili, 11 Şevval 1336.

s.44/2: Konya'nın Öylebekledi Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Mehmed Emin Efendi oğlu Mahmud oğlu Şeyh Behcet Efendi'nin vârislerinin verâset ilâmı, 16 Şevval 1336.

s.45-46/1: Konya'nın Hoşhavanata Mahallesi ahalisinden olup Ödemiş kasabasında sâkin iken vefat eden Seyyid oğlu İbrahim'in küçük oğulları Yusuf ve İsmail'in vasileri ve anneleri Miyase Hatun'un Hoşhavanata Mahallesi'nde bulunan evin satış izni, 18 Şevval 1336.

s.46/2: Aslen Sivas vilayetinin Paşabey Mahallesi ahalisinden olup Konya Öksüz Yurdu Mektep Müdürü Osman Bey oğlu Nazif Bey'in bir süre önce vefat eden kardeşi Çankırı Tahrirat Mü-

dürü Nusret Bey'in küçük çocukları Nuri ve Hatice Rekzan'a vasi olarak tayin edilmesi, 17 Şevval 1336.

s.46/3-47/1: Konya'nın Pürçeklü Mahallesi'nde sâkin Mehmed kızı Fatıma'nın, bir süre önce vefat eden zevci Süleyman oğlu Mehmed'den hasıl olan küçük çocukları Emine ve Süleyman'a vasi tayin edilmesi, 23 Şevval 1336.

s.47/2: Aslen Van vilâyeti mültecilerinden Abdurrahman kızı Sakıbe'nin, kendisini talak-ı bâyin ile boşayan kocası Mehmed Ağa oğlu Mustafa Efendi'den hamile kaldığından hamilelik süresi içinde nafaka vermesini istemesi, Gurre-i Zilhicce 1336.

s.48/1: Aslen Bilecik Sancağı'nın Süğur kazâsına tâbi Muradca köyünden olup hâlen Konya'nın Saatçı Mahallesi'nde sâkin Osmanlı tebası Ermeni milletinden Vartavan kızı Yester'in, bir süre önce ölen erkek kardeşi Vartavan oğlu Karabet'in küçük çocukları Artin ve Panus'a vasi tâyin edilmesi, 22 Zilhicce 1336.

s.48/2: Konya'nın Mücellid Mahallesi'nde sâkin iken bir süre önce vefat eden Hacı Kâmil Efendi oğlu Nuri Efendi'nin küçük kızı Atiye ve Yahya'ya Kâmile Hanım'ın vasi tayin edilmesi, Gurre-i R. evvel 1337.

s.49-50/1: Konya'nın İbn Şahin Mahallesi'nden iken birsüre önce vefat eden Esad Efendizâde Hacı Ömer Efendi'nin küçük kızı Cemile'ye annesi Hacı Ali Efendi kızı Zehra Hanım'ın vasi tayini ve Cemile'ye aylık altıyüz kuruş nafaka takdir edilmesi, 26 Safer 1336.

s.50-51/1: Konya'nın Uluırmak Saka Mahallesi'nden Hacı Ali Efendi kızı Miyase'yi aslen İncesu kazâsının Yarma Mahallesi'nden olan zevci Ali oğlu Halil'in üç talakla boşaması, 24 R. evvel 1337.

s.51/2: Konya'nın Kurb-ı Cedid Mahallesinde sâkin iken vefat eden Hacı Ali oğlu Hacı Emin Efendi'nin küçük çocukları Tahir, Şakir, Emin ve kızı Zekiye'ye anneleri Şemseddin kızı Feride'nin vasi tâyin edilmesi, 21 C. âhir 1337.

s.52: Konya'nın Şerefşirin Mahallesi'nden Aliye'nin büyük oğlu Âsaf Efendi oğlu Mehmed Sudi'den nafaka istemesi, 16 Ramazan 1337.

s.53/1: Konya'nın Pir Mehmed Paşa Mahallesi sâkinlerinden Ali kızı Fethiye Hanım'la zevci Mustafa oğlu Hasan Efendi'nin boşanma davası, 14 Şevval 1337.

s.53/2-54: Konya'da vâki Musâhib-i Şehriyarî Mustafa Paşa, diğer adıyla Şeyh Ahmed Efendi Vakfı'ndan Aziziye Camii'nde imamlık ve devirhanlık cihetlerine mutasarrıf Ovalıoğlu Mahallesi'nden Müezzin-zâde Hâfız Mustafa Efendi'nin maaşının artırılması hususunda merkeze yazılan arzuhal, 17 Şevval 1337.

s.55: Konya'nın Sarıyakub Mahallesi'nden Ali kızı Aişe ile zevci Hocafaruk Mahallesi'nden Hacı Abdullah oğlu Mehmed Efendi arasında mehir davası, 2 Zilhicce 1337.

s.56: Konya'nın Gazialemşah Mahallesi sâkinlerinden iken vefat eden Osmanlı tebası Rum milletinden Mihlakin oğlu Hiristo'nun küçük oğlu Kirlos'un ihtiyaçlarının karşılanması için vasisi olan ağabeyi Yurdan Efendi'ye babasından kalan evin Kirlos'a ait hissesinin satışına izin verilmesi, 4 Muharrem 1338.

s.57-58/1: Konya'nın İç Karaarslan Mahallesi ahalisinden ve tüccardan Mehmed Salih-zâde Ali Efendi ile boşadığı Karaağaçlı Emin Efendi kızı Hatice Hanım arasında küçük kızları Fatıma'nın nafakası ile ilgili dava, 9 Muharrem 1337.

s.58/2-59/1: Konya'nın Hamidiye Mahallesi'nden olup bir süre önce vefat eden Muhacir Ahmed oğlu Nazir Hoca'nın zevcesi Meded kızı Aişe'ye vasisi bulunduğu küçük kızı Zekiye'nin ihtiyaçlarının karşılanması için babasından kalan evin kendisine ait hissesinin satışına dair izin verilmesi, 7 Safer 1338.

s.59/2: Konya'nın Çukur Mahallesi'nde sâkin Ahmed kızı Fatıma'nın Babasultan Mahallesi'nden Süleyman oğlu Halil İbrahim Usta ile boşanmaları, 3 R. evvel 1338.

s.60: Osmanlı vatandaşı Ermenileri'nden olup Konya'nın Çiftemerdiven Mahallesi'nde sâkin iken ölen Artin oğlu Serkis'in kızı Nazin'in Serkis'ten kalan dükkân hissesini satmak için aldığı izin, 2 R. evvel 1338.

s.61: Konya'nın Sürücü Mahallesi'nden Ahmed kızı Havva'nın, Kumköprü yöresinde mukim iki zevcesi bulunan zevci Hacı Ahmed oğlu Mevlüd'ten kendisine ve küçük kızına diğer zevcesinden ayrı olarak ev istemesi; Mevlüd'ün bunu kabul etmemesi üzerine nafaka takdiri, 17 Şevval 1338.

s.62/1: Konya'nın Mücellid Mahallesi'nden Yusuf kızı Nefise'nin yirmibeş seneden beri mec-

nun olan kız kardeşi Yusuf kızı Aişe'ye vasi olarak tayin edilmesi, 5 R. âhir 1338.

s.62/2-63/1: Osmanlı vatandaşı Ermeniler'den olup Konya'nın Çiftemerdiven Mahallesi'nde sâkin iken ölen Ohanes oğlu Çolakyan Danyal'ın zevcesi Hacık kızı Zabil ve küçük kızları Nevaret ve Erdem ile diğer varislerinin Hocacihanda babalarından kalan iki kıta bağın satışına dair izin almaları, 29 R. âhir 1338.

s.63/2: Konya'nın Durunday Mahallesi sâkinlerinden Ahmed kızı Aişe'nin, talak-ı selâse ile kendisini boşayan zevci Pürçeklü Mahallesi'nden Ahmed oğlu Kethuda Hüseyin Ağa'dan mehrini istemesi, 2 C. evvel 1338.

s.64/1: Konya'nın Aksinne Mahallesi'nden Raif Efendi kızı Fatıma'nın zevci Abdullah oğlu Ali Efendi'den boşanması, 11 R. âhir 1338.

s.64/2: Konya'nın Gemalmaz Mahallesi'nden iken üç sene önce kayıp olup ölü ve sağ olduğu bilinmeyen Mehmed oğlu Ali'nin mallarını muhafazaya kız kardeşi Emine'nin kayyum tâyin edilmesi, 18 Zilhicce 1338.

s.65-66-67/1: Aslen Kolaşın muhacirlerinden olup hâlen Konya'nın Pir Esad Mahallesi'nde sâkin Mehmed kerimesi Gülsüm'ün kendisini nikâhlayan ve ancak izdivaçtan onbeş gün sonra nafakasız olarak terk eden ve nerede olduğu bilinmeyen Kolaşan muhacirlerinden Arslan oğlu Şaban ile aralarında bulunan nikâhın fesih ilâmı, 18 Safer 1339.

s.67/2: Konya'nın Karacığan Mahallesi'nden Mehmed kızı Hediye'nin kendisini talak-ı selâse ile boşayan kocasından küçük kızı Fatma Ana ile hamile bulunduğu için doğumuna kadar kendisine nafaka tayini, 6 Safer 1339.

s.68: Konya'nın Sağir Sokağı Mahallesi'nde kiracı olarak oturan Konya Askerî Hastahanesi memurlarından Ali Efendi'nin zevcesi Hayriye Hanım'ın aslen Erzurum muhacirlerinden olup, annesi vefat eden, babası dahi kayıp olan üç aylık İbrahim'e bakması ve yanında alıkoymasına izin verilmesi, 15 Safer 1339.

s.69/1: Konya'nın Kerimdede Çeşme Mahallesi'nden Hasan kızı Hasibe'nin zevci Abdullah oğlu Kara Veli'nin ikinci zevcesi bulunduğunda imtizaçları olmadığı, bu nedenle kendisine ayrı bir ev tedarik edinceye kadar aylık nafaka takdir edilmesi talebi ve nafaka bağlanması, 12 R. âhir 1339.

s.69/2: Konya'nın Haşavanata Mahallesi'nden İbrahim kızı Vesile'nin hiç malı olmadığından babası İbrahim'den nafaka talebi, 27 R. evvel 1337.

s.70: Konya'nın Dolab Cami Mahallesi'nden iken bir süre önce vefat eden Mahmud oğlu Mustafa'nın küçük oğlu Mehmed ve küçük kızı Emine'nin vasisi ve anne tarafından dedeleri Ali oğlu Mustafa'nın Abdürreşid yöresindeki bir evlek bağın Mehmed ve Emine'nin ihtiyaçlarının karşılanması için satışına izin alması, 8 C. evvel 1339.

s.71-72: Konya'nın Pürçeklü Mahallesi'nden Hasan kızı Sıddika'nın mehr-i muaccelini vermeyen Bordabaşı Mahallesi ahalisinden zevci Ahmed oğlu Mehmed'ten mehr-i muaccelini istemesi, vermediği takdirde aylık nafaka takdir edilmesi talebi, 7 C. evvel 1339.

s.73: Konya'nın Hoca Habib Mahallesi'nde sâkin İshak kızı Saliha'nın Abdülaziz Mahallesi'nden olup, altı sene önce askere giden ve hayatı hakkında bilgi alınamayan erkek kardeşi İshak oğlu Ahmed'in mallarını muhafaza için kayyum nasb edilmesi, 15 C. âhir 1339.

s.74: Konya'nın Ubeyd Mahallesi'nden iken vefat eden Kulluk-zâde Tevfik Usta'nın küçük oğulları Ahmed ve Mustafa'nın vasileri olan amcaları Osman oğlu Mehmed Efendi'nin, bu iki çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması için babalarından kalan Çayır civarındaki iki dönüm bağın satışı için izin alması, 16 C. âhir 1339.

s.75-76: Konya'nın Uluırmak Alihoca Mahallesi'nden Mustafa kızı Aişe'nin Mehr-i muaccelini vermeyen Küçüksinan Mahallesi'nden zevci Mehmed oğlu Ali'den nikâh sırasında belirlenen mehr-i muaccelini vermesini talep etmesi, 9 C. âhir 1339.

s.77-78/1: Konya'nın Hacısüleyman Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Ahmed oğlu Sami'nin Mehmed Ağa'nın vasiyeti, 20 Recep 1339.

s.78/2-79: Konya'nın Nehr-i Kâfûr Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Süleyman oğlu Zubar'ın Ali'nin vasiyeti, 20 Şaban 1337.

s.80: Konya'nın Zenburi Mahallesi'den Ahmed kızı Şerife'nin, Nişantaş Mahallesi'nden zevci Veli oğlu Mehmed Çavuş'un kendisini talak-ı selâse ile boşaması üzerine nafaka istemesi, 6 Şaban 1339.

s.81/1: Osmanlı vatandaşı Rumlar'dan olup Konya'nın Gazialemşah Mahallesi'nde sâkin Kalender kızı Marya'nın aynı mahallede oturan büyük oğlu Vasil'den nafaka istemesi, 20 R. âhir 1339.

s.81/2: Konya'nın Boladlar Mahallesi'nden Seyyid kızı Sıddika'nın boşandığı Küçüksinan ahalisinden Ali oğlu Kürd Mahmud'tan küçük oğlu Mehmed için nafaka istemesi, 2 Ramazan 1339.

s.82-83/1: Konya'nın Külâhcı Mahallesi'nden Hasan kızı Fatıma'nın hâlen zevci olan fakat kendisinin ihtiyaçlarını karşılamayan Zincirlikuyu Çelebi Sokağı Mahallesi'nde sâkin Recep Efendi oğlu Yüzbaşı Hüseyin Efendi'den nafaka talebi, 5 Zilkade 1339.

s.83/2-84/1: Konya'nın Kerimdede Mektep Mahallesi ahalisinden eski Ilgın müddeî-yi umûmîsi Hüseyin Ağa oğlu Mustafa Kâmil Efendi'nin, emekli maaşı alamadığı için oğlu Yalvaç kazası hükümet tabibi Behcet Efendi'den nafaka istemesi, 2 Muharrem 1340.

s.84/2-85/1: Konya'da Abdülbasir Efendi Medresesi'nde sâkin Hasan kerimesi Aişe'nin Çiftemerdiven Mahallesi'nden ihtiyaçlarını karşılamayan zevci Reşid oğlu Muşlu Ali'den kendisinin mehr-i muaccel, küçük kızı Zehra için de nafaka istemesi, 9 Safer 1340.

s.85/2-86/1: Konya'nın Medrese Mahallesi'nden İsmail kızı Aişe'nin zevci Nişantaş Mahallesi'nden Mevlüd oğlu İsmail'in mehr-i muaccelini vermediğinden mehrini teslim edinceye kadar kendisine nafaka vermesini talep etmesi, (bu hüküm tamamlanmamış, bu nedenle tarihi yazılmamış).

(Bundan sonraki davalar defter ters çevrilerek yazıldığından numaralamaya devam edilecek, ancak numaralama büyükten küçüğe doğru yapılarak verilecektir).

s.87-86/2: Aslen Eskişehir kasabası muhacirlerinden olup hâlen Konya'nın Cedidiye Mahallesi'nde sâkin Ali Rıza kızı Fatma Fevziye'nin yine Eskişehir muhacirlerinden olan ve kendisini boşayan zevci Ali oğlu Tahsin'den mehrini kendisine vermesini ve küçük oğlu Sami'ye nafaka takdir edilmesini istemesi, Gurre-i R. âhir 1340.

s.88/2: Konya'nın Ahmeddede Mahallesi'nden Abdülkadir kızı Zübeyde'nin, zevci Ali Rıza askere gittiği için küçük oğlu Rasih'in hayatını devam ettirecek hiçbir malı bulunmadığından, zevci askerden dönünceye kadar Ali Rıza'nın babası (Rasih'in dedesi) Nafiz Usta'dan nafaka talep etmesi, 10 Şaban 1339.

s.89/2-88/1: Konya'nın İçkaraarslan Mahallesi'nden Hasan Ağa kızı Fatma'nın aslen Rumeli muhacirlerinden olup babası bulunmayan sekiz yaşındaki Hamide'ye kendisine hizmet etmesi karşılığında ücret tespit edilmesi talebi, 18 R. âhir 1339.

s.90-89/1: Konya'nın Tercüman Mahallesi'nden Berber Hacı Mehmed kızı Şürkiye'nin Konya Telgraf Muhâbere memurlarından hâlen zevci olan Salih Efendi oğlu Kemaleddin Efendi'nin ikinci zevcesi bulunduğu için geçinemedikleri, bu nedenle babası Hacı Mehmed'in evinde ikamet ettiklerinden kendisine mehr-i muaccelini ve küçük oğlu Salih'e nafaka vermesini Kemâleddin Efendi'den talep etmesi, 10 R. âhir 1339.

s.91: Konya'nın Sırçalı Mahallesi'nden olup bir süre önce vefat eden Mehmed oğlu Basdırmacızâde Galip Efendi'nin küçük oğulları Mehmed, Yusuf, Mustafa ve küçük kızları Fenise ve Behiye'ye anneleri Seyyid kızı Şefika'nın vasi olarak tayini; küçük çocuklara nafaka takdir edilmesi, 4 R. âhir 1339.

s.93-92: Konya'nın Bağ-ı Evliya Mahallesi'nden Ali kerimesi Aişe'nin Lâlebahçesi Mahallesi sâkinlerinden iken dokuz sene önce nafaka bırakmadan askere giden zevci Seyyid oğlu Hasan'dan haber alınamadığından boş sayılmasını talep etmesi; mahkemenin Aişe ile Hasan arasındaki nikâhın iptal olunduğunu tescil etmesi, 27 R. evvel 1339.

s.95/2-94: Konya'nın Sungur Mahallesi'nden Mehmed oğlu Ateş İmam-zâde Hacı Mehmed Efendi'nin, üç sene önce vefat eden Osman oğlu Nalband Hacı İbrahim Ağa'nın vefatından bir ay önce malının üçte birini hayra sarf edilmesini vasiyet ettiğine dair iddiası, bu nedenle müteveffanın malının üçte birinin hayra sarf edilmek üzere Ateş İmam-zâde Hacı Mehmed'e teslim edilmesi, 5 Zilhicce 1338.

s.96/2-95: Konya'da Uluırmak Saka Mahallesi'nde sâkin Hüseyin oğlu Süleyman'ın, ayrı yaşayan ve kendisinden nafaka isteyen zevcesi İbrahim kızı Vesile için iki odalı hanesinden bir odasını kalmak üzere kendisine hazırladığı, bu nedenle

Vesile'ye nafaka vermemesi hususunda karar verilmesini talep etmesi, 23 Zilkade 1338.

s.97-96/1: Konya'da Karakayış Mahallesi'nde sâkin iken vefat eden Hasan kızı Hatice'nin vefatından önce 200 kuruş Karakayış Mahallesi'ndeki Mescid'e, 200 kuruş Gönül Dede kuyusuna, 500 kuruş Gurebâ Hastahanesi'ne, 500 kuruş Çayırbağı çeşmesine ve 400 kuruş Malas yolundaki kuyuya sarf olunması için vasiyet etmiş olduğu paranın söylenen yerlere sarf edilmek üzere Nalband Hüseyin Usta'ya teslim edilmesi, 18 Zilkade 1338.

s.98: Konya'da Uluırmak Saka Mahallesi'nde sâkin İbrahim kızı Vesile nâm hâtunun, hâlen ayrı yaşamakta olduğu zevci Hüseyin oğlu Süleymandandan nafaka istemesi, 27 Şevval 1338.

s.99/2: Konya'ya bağlı Bayat köyünden Mehmed kızı Aliye'nin, zevci iken altı ay önce boşandığı Sarıkız köyünden İsmail oğlu Bayram'dan bir buçuk yaşındaki oğlu Yahya için nafaka talep etmesi, 22 Şevval 1338.

s.99/1: Konya'da Hocacihan Mahallesi sükkânından Süleyman kızı Güllü Şerife'nin vefat eden kocası İsmail'in babası Mustafa oğlu Mustafa'dan küçük kızları Anakız ve Hatice için nafaka talebi, 2 Zilkâde 1338.

s.100: Konya'da Şems Mahallesi'nde oturmakta iken vefat eden Aziziye Camii İmamı Sarı Hâfız-zâde Hacı Ahmed Efendi'nin gelini Hasibe Hanım'ın Hacı Ahmed Efendi'nin yatak hastası olan zevcesi Hadice Hanım'ın işlerini kendisi yapacak durumda olmadığından ona baktığını, zaruri ihtiyaçlarının karşılanması için malından nafaka tayin edilmesini talep etmesi, mahkemenin Hadicenin malından ayda üçyüz kuruş nafaka takdir etmesi, 19 Şevval 1338.

s.101/2: Konya'da Boladlar Mahallesi'nden Seyyid kızı Sıddika'nın boşandığı kocası Mehmedten bir yaşındaki oğlu Seyyid için ayda yüzkırk kuruş nafaka tayin edilmesi talebi, 9 Şevval 1338.

s.102/2-101/1: Konya'da Durak Fakih Mahallesi'nden Şemseddin kızı Şefika'nın Konya'nın Tercüman Mahallesi sükkânından Abdullah oğlu Hasan'la sekiz sene önce nikâhlandığını, Hasanın mehr-i muaccelinin bir kısmını vermediğini, mehr-i muaccelini vermesi ile hâlen kendi yanında bulunan beş yaşındaki Şükrü ve üç aylık Şemseddine aylık yüz kuruş nafaka bağlanması talebi, 2 Ramazan 1338.

s.102/1: Konya'da Hacıhüseyin Mahallesinde sâkin iken vefat eden Eskici Seyyidoğlu Seyyid Mehmed'in küçük oğlu İhsan'ın vasisi Hüseyin kızı Aliye'nin Konya'da Attarlar sokağında bulunan bir bâb dükkânın İhsan'a ait sehminin Sûk-ı Sultanî'de satılarak ihtiyaçlarının karşılanmasını talep etmesi, 25 C. âhir 1338.

s.103: Konya'da Civar Mahallesi sâkinlerinden Süleyman kızı Miyase'nin, Konya'nın Ferhuniye Mahallesi'nden altı ay önce boşandığı Seyyid Mehmed oğlu Berber Ali'den hamile olduğundan nafaka talep etmesi üzerine, aylık ikiyüz kuruş nafaka takdir edilmesi, 16 Ramazan 1337.

s.104: Konya'nın Tercüman Mahallesi sâkinlerinden Hacı Mehmed kızı Şükriye Hanım'ın, hâlen zevci olup onbir ay önce kendisini terk eden Salih Efendi oğlu Kemal Efendi'den oğlu Salih ile kendisine ayda üçyüz kuruş nafaka bağlanması talebi, 27 Şaban 1337.

s.105/2: Konya Karakurt Mahallesi'nden iken vefat eden Mustafa oğlu Vahdi Efendi'nin küçük kızı İsmet'e nafaka tayini, 10 Şaban 1337.

s.106-105/1: Konya'nın Hacı Cemil Mahallesi'nden Mehmed oğlu Osman'ın Konya'nın Ahmed Dede Mahallesi'nden iken vefat eden Hacı Ali'nin kızı Fatıma Hatun'un akrabası ve mirasçısı olduğuna dair ilâm, selh-i R. âhir 1337.

s.107/2: Konya'nın Akçeşme Mahallesi'nden iken vefat eden Ali oğlu Abdurrahman'ın küçük kızı Nesibe'ye babaannesi Ahmed kızı Fatma'nın vasi tayin edilmesi, 17 R. âhir 1337.

s.108/2-107/1: Abdülaziz kızı Şefika'nın zevci Sebhavan Mahallesi'den Seyyid Mehmed oğlu Hakkı'nın askerde silah altında iken 1331 senesi Ağustos ayında kıtasında vefat ettiğini ispat ederek başkası ile nikâhlanma isteği, 18 Zilkade 1335.

s.108/1: Konya'nın Darıcılar Mahallesi'nden iken vefat eden Mehmed oğlu Hacı Hasan kızı Hediye'nin vârislerinin miras davası, 19 Şaban 1335.

s.109: Konya'nın Karakayış Mahallesi'nde sâkin iken yedi sene önce ölen Havale Hasan kızı Aişe'nin vârislerinin miras davası, 24 R. âhir 1335.

Belge: 1 *Şer'iye Sicilleri Kataloğu*'nda yer almayan ve 1916-1921 tarihleri arasını kapsayan *Konya Şer'iye Sicili*'nin ilk sayfası.

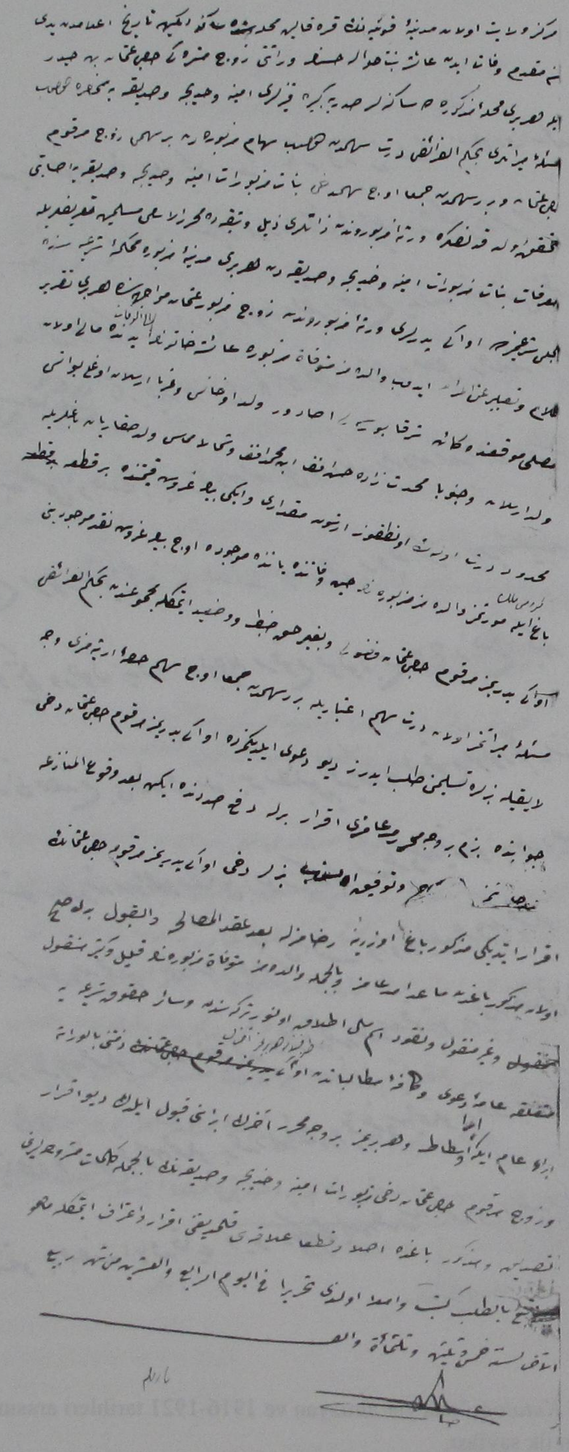

Belge: 2 *Şer'iye Sicilleri Kataloğu*'nda yer almayan ve 1916-1921 tarihleri arasını kapsayan *Konya Şer'iye Sicili*'nin son sayfası.

SELÇUKLU VAKFİYELERİNİN KONYA TOPLUM TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

Mehmet ŞEKER*

ABSTRACT

Wagfs present important documents for the examination of the history of the Turkish cities. Konya, the capital of the Anatolian Seljukians' state, has a very lucky location when compared to the other Anatolian cities. Because, in 13th century, there existed a lot of charters of a wagf arranged for mosques, schools, medrassohs, sımall mosques and inns.

The characteristics of the city of Konya in 12th and 13th centuries can be identified by the aid of the knowledge in the Wagfs above. The ethnical and religious structures of people living in Konya in that time are more or less defined through the knowledge in the Wagfs. It is also possible to understand the structure of education of Medressahs during the reign of Anatolian Seljukians. The fact that the Wagfs, the authentic sources of Turkish history, should immediately examined by scientific methodolgy and resented to the scientists all over the world will cause the Turkish history be understood more correctly. Therefore, in this article, six thirteenth century Wagfs belonging to Konya will be described.

Şehir tarihçileri inceleme ve araştırma konusu olarak seçtikleri kentin uzak geçmişini araştırırken belge kıtlığı çekerler. Özellikle resmî belgelerin bulunması, hele arşivlerin tutulmadığı, saklanmadığı veya bugüne ulaşmadığı devirler için, daha çok önem arz eder. Konya tarihi üzerine çalışanlar da aynı sıkıntıyı yaşamaktadırlar. Bilhassa Türkiye Selçukluları döneminden ayakta kalan mimarî eserler olmasa, devrin tarihine ışık tutacak kaynak ve malzeme bulmakta oldukça sıkıntı çekileceğinde kuşku yoktur.

Konya'nın gelişmesine ve güzelleşmesine katkıda bulunan âbidevî eserler arasında câmi, medrese, dâru'ş-şifa, imaret, han, hamam kervansaray ile tekke, zâviye ve türbe gibi bir çok yapının mevcûdiyeti ve bunların vakıf yoluyla bina edildikleri bilinmektedir. Vakıfların da resmî bir hüviyet kazanabilmeleri ancak kadı tarafından tasdik edilen bir vakfiyeye sâhip olmaları ile mümkün olmakta idi. İşte Konya tarihi bakımından da bu vakfiyeler çok önem arz etmektedir.

Nitekim Konya'nın tarihî geçmişi üzerine çalışanlar, öncelikle bu belgelere başvurmadan edememişlerdir[1]. Zira vakfiyeler, adına düzenlendikleri eserlerin, kim tarafından ve hangi maksatla yapıldıklarını belirttikleri gibi, aynı zamanda yapılan eserin nasıl işletileceğinden tutunuz da nasıl yaşatılacağına ve ayakta kalarak dâimîlik kazanacağına dâir bir çok sorunun cevâbını ihtiva ederler. Aynı zamanda devrinin önemli şahsiyetleri hakkında da bilgiler verirler. Bu arada vakfı yaptırıp, vakfiyeyi tanzim eden şahsiyetlerin münâsebette olduğu diğer şahıslardan da uygun düştükçe söz ederler. Bu vesîle ile vakfiyelerde sâdece vâkıflar hakkında bilgi edinilmez, bununla birlikte en azından *"Şuhûdu'l-hal"* olarak kadıler başta olmak üzere,

* Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyât Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.

[1] İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Târihi,* Konya 1964'den tıpkı basım; Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 3-4; Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994; v.d.

vakfın kurulup müesseseleşmesine şahitlik edenler de kaydedildiği için benzerî kişilerin varlığı hakkında da bilgi sâhibi olunur.

Aslında vakfiyeler, çok yönlü tarihî belgeler oldukları için, özellikle şehir tarihçilerinin vazgeçilmez kaynaklarının başında gelirler[2]. Yalnız adına düzenlendikleri şahıslar ve ilgisi bakımından kaydedilen isimler değil, devrin idârî ve siyâsî şahsiyetleri hakkında da vakfiyelerden yararlanmak mümkündür. Bu bakımdan vakfiyeler siyasî tarih için olduğu kadar aynı zamanda toplumun tarihi için de yararlanılacak çok değerli bilgiler ihtiva eden belgelerdir. Çağın kültür ve sanat hayatına olduğu kadar toplumun yaşayışı, örf, âdet ve gelenekleri de dâhil olmak üzere birçok özelliklerine bâzen açık olarak bâzen de satır aralarında verilen bilgilerle ışık tutan Vakfiyeler, Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasının incelenmesi bakımından da gereken kaynaklar arasında yer alırlar.

Bilindiği gibi Konya'nın Türk tarihindeki yeri, Türkiye Selçukluları ile başlar. Bir başka ifade ile Türkiye Selçukluları araştırmalarında Konya'sız edinilemez. Yani Konya ele alınmadan, araştırılıp incelenmeden Türkiye Selçukluları Tarihi yazılamaz. Bu bakımdan da Konya ile ilgili belge aranırken hiç şüphesiz, Türkiye Selçukluları devrine gitmek gerekir.

İşte bu makâlede Türkiye Selçukluları devrinden günümüze ulaşmış kaynaklar arasında mevcut olan vakfiyelerin Konya'daki eserlere âit bulunanlarının en eskisi olarak bilinen vakfiyeleri kısaca tanıdıktan sonra bunların Konya tarihi bakımından önemleri ele alınmaya çalışılacaktır.

I. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNE ÂİT KONYA'DA BULUNAN ESERLERİN VAKFİYELERİ

Günümüze ulaşan vakfiyeler üzerinde yapılan araştırmalardan da anlaşıldığına göre, daha önceki tarihlerde yapılmış olan vakıf eserlerinin vakfiyelerinin de bulunması gerekir. Ancak, bundan sonraki araştırmalar sonucu bulunabilecek yeni vakfiyeler, hem mevcutların eksikliklerini giderecek, hem de yeni bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Eldeki mevcut vakfiyelerin bilinebilen ve bulunabilen en eskisi Prof. Dr. Osman Turan tarafından yayınlanmıştır. Bu da Şemseddin Altunabanın Medresesi ile Hanına ait olanıdır[3]. Kronolojik olarak ikinci sırada kaydedilebilecek olan Hâtuniye Medresesi'ne ait olanla Hızır İlyas Zaviyesine ait Vakfiyeyi İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihinde özetlemektedir[4]. Yine Osman Turan tarafından tercüme ve yorumuyla yayınlanan bir diğer vakfiye de Celâleddin Karatay'ın Han, Merdese ve Dâru's-Sülehâsı'na ait olanıdır[5]. Kadı İzzeddin Câmii'nin Vakfiyesi de Hayri Önol tarafından çevrilerek özetlenip yayınlanmıştır[6]. Selçuklu devri Vakfiyelerinden biri de Sâhibata Fahruddîn Ali'nin Koya İmaret Vakfiyesi'dir[7].

Şimdi bu altı vakfiye üzerinde ayrıca durulacak, ancak burada vakfiyelerin tek tek tanıtımı yapılmayacaktır. Ya tam olarak ya da özet halinde yayınlanmış olan bu vakfiyelerin toplum hayatı bakımından dikkat çekici yönlerine işaret ederek Konya toplum tarihine katkılarına dair birkaç örnek vermekle yetinilecektir.

1. Altun-Aba Medrese Vakfiyesi (H.598/M.1202)

Yukarıda da işaret edildiği gibi, bilinen en eski Selçuklu devri vakfiyesi, Şemseddin Altunaba tarafından inşa ettirilen medrese için düzenlenmiştir. Bilindiği üzere bu medrese, günümüzde İplikçi Câmii adı ile anılan câmiye bitişik bir mekânda bulunmakta idi. Ne yazık ki aradan geçen sekiz yüz yıl, bu medresenin ancak İplikçi Câmii'nin güneyine bitişik bir mekânını bize yâdigâr olarak intikal ettirmiştir.

---

2 Mehmet ŞEKER, "Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII, (İzmir 1993), s. 1-18.

3 Osman TURAN, "Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI (1947), s. 197-235 + Faksimile metin.

4 KONYALI, *aynı eser*, s. 382-384; s. 921-923.

5 Osman TURAN, "Selçuk Devri Vakfiyeleri, III Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII (1948), s. 17-171 + Faksimile metin.

6 Hayri ÖNOL, "Konya'da Kazı İzzeddin Camii Vakfiyesi", *Konya Mecmuası*, Sayı: 7 (Mart 1937), s. 447-449.

7 Sadi BAYRAM-Ahmed Hamdi KARABACAK, "Sâhib Ata Fahruddin Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, XIII, (Ankara 1981), s. 31-69.

Vakfiyenin, İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan nüshası merhum Osman Turan tarafından Arapça metninin hem fotoğrafı, hem okunmuş ve hem de Arapça olarak yeniden dizilmiş halde yayınlanmıştır[8]. Turan, bu vakfiye hakkında bilgi verirken şu genel değerlendirmeyi yapmaktadır: *"Altun-aba'nın vakıflarını ihtiva eden vakfiyesi eskiliği ve Selçuk tarihi bakımından verdiği mâlumat dolayısıyla husûsî bir ehemmiyeti hâizdir. İkinci Kılıç-arslan'ın oğlu Rükneddin Süleymanşah zamanında, 598 (1202) yılında yazılan vakfiye, medrese, kervansaray, fakir ölülerin gömülmesi ve İslâmiyeti kabul eden mühtedîlerin ihtiyaçları hakkında yapılan vakıfları tayin ederken bir takım mühim kayıtlar vermek sûretiyle bu devrin tarihi hakkında dikkate değer bir vesika mâhiyetini arz eder."*[9].

Osman Turan'ın bu görüşlerinin Selçuklu tarihi açısından olduğu kadar Konya tarihi bakımından da bu vakfiyenin ne kadar önem taşıdığını ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Vakfiyenin muhtevasını ve metnini burada tekrarlamaktan sarf-ı nazar ederek sâdece; ihtidâ edenler için vakıf gelirlerinden yapılacak harcamalarla, bu konudaki vâkıfın görüş ve düşüncelerini ihtiva eden bölümün tercemesi aktarılmaya çalışılacaktır.

"Adı geçen vâkıf –Allah onun hayatta iken ve sağlığın yüceliğini daim etsin- aynı şekilde; "her nefsin hayır olarak işlediği ne varsa karşısında onu bulacağı gün" Allah'ın rızası ve O'nun mükâfâtını kazanmayı umarak O'na yaklaşmak ve O'nun mükâfâtına ulaşmak hususundaki niyetini hâlis ve rağbetini sâdık yapması için; Debbağların olduğu yerde bulunan ve Yeni Bahçe olarak isimlendirilen alt-üst on sekiz mesken olup Konya –Allah onu muhafaza buyurusun- kasrı civarında Meydânî olarak bilinen yerdeki beş hisseli handan şuyûlu bir hissenin tamamını Allah yolunda ebediyyen vakfederek tasadduk ettiğini ikrar ve itiraf etti. Adı geçen hanı ve müştemilâtını şu dört sınır ihâta etmektedir. Bunlardan birinci sınır, Konyalı Hıristiyan kuyumcu Rum emir Beremunî (?) kızı Lezmere Hatun'un yerine kadar uzanır ve Konyalı çiftlik sahibi Hıristiyan Rum Alman'ın oğlu Yan'ın oğlu Lotodiyos'un evlerinin olduğu yerde son bulur. İkinci hudut, Sâba (?) diye bilinen bir Rum'a ait evlerin olduğu yerde biter. Üçüncü sınır, Berber (?) Rumi diye bilinen alanda son bulur. Dördüncü sınır ise ana yol tarafında sona erer ve bu cephede ana yola bir kapı açılır. Vakfedilmiş olan bu mezkur tek hisse vakıf senedinin düzenlendiği vakte kadar vâkıfın gerçek ve sahih emlâkinden bir mülktür. ...Vâkıf bu mülkünü; küfür zümrelerinden sapık ve dalalet fırkalarından ayrılmış olan bu memleketin gariplerine; putlara tapmaktan vazgeçen ve Allah'a secdeyi küçümseyenlerden uzaklaşan, heykel ve haçlara tapmaktan vazgeçen ve Mecusi, Hıristiyan ve Yahudilerin aldatıcı itikatlarına uymaktan teberri edip onlarla kiliselerde, havralarda ve manastırlarda ... bir araya gelmekten Allah'ı ve dinin esaslarını bildiği için uzak duran ... ve sesini yükseltip şehadet parmağını kaldırarak ihlas kelimesini, Allah'ın rızasını ve kısas gününde ebedi kurtuluş umarak (söyleyen kimselere) sahih, şer'î, sarih, mer'î, câiz olmak üzere ebedî bir vakıf ve sadaka olarak Allah rızası için sınırları ve evsafı belli olan bu tek han hissesinin bütününü şer'î gelirleri itibariyle (?) ve .... bütün zamanlarda vakfetti. Bu vakfın mütevellî ve mezkûr nâzırı, gelirlerden hasıl olanı öncelikle bu hissenin imarı ve tamirine harcar, bundan geri kalan geliri ise diğer müslümanlar gibi yaşamaya alışmaları için daha önce sözü edilen aşevi, diğer iman ve İslâm esaslarına benzer bir biçimde müekked bir sünnet olan hitan ile katık (?) için ve namaz kılabilecek yani namaza yetecek kadar Kur'ân öğrenmeleri için harcarlar."[10].

2. Hatuniye (Devlet Hatun) Mescidi Vakfiyesi (H 610-621/M 1213-1224)

Devlet Hatun'un künyesi: *"Devlet Hatun binti Biremunî"*dir. Mescidin İmamı: Mevlânâ Abdi'dir. Mescidin Gelirleri: Midan, Siyrek ve Kalâmiçe çiftliklerinin öşrü ile Konya'da eski bodyanânede üç dükkân, iki evin kiralarından elde edilecektir.

---

8 TURAN, *aynı makale, Belleten* XI/42 (1947), s. 197-235; Ayrıca, Aynur DURUKAN, bu vakfiyenin Türkiye Selçukluları sanatı açısından bir değerlendirmesini de yaparken, Osman Turan'ın çevirisi ile yetinmeyip Mesut Yazıcı'ya da yeniden tercüme ettirdiğini belirtmektedir. Bkz. Aynur DURUKAN, "Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, (Ankara 1997), s. 26.

9 TURAN, *aynı makale*, 200.

10 KONYALI, *aynı makale*, 233-234.

Bu mescide âit iki vakfiye vadır: Bunlar; H 610/ M 1213 Recep ayı ile H 621/ M 1224 Şaban ayının evvellerinde düzenlenmiştir. Şuhûdu'l-hâl: Mehmed İbn Mes'ûd, İlyas İbn Handan, Mustafa İbn İsâ, Kadri Celebi, İbn Yunus diye sayılan zevattır[11].

Devlet Hatun, Konya'nın içinde Esediye Mahallesi'nde beş vakit namaz kılınmak maksadıyla; minâre ile beraber bir mescit ve ayrıca Konya mülhâkatından Seyrekviran Çiftliği'nde de yolcular için bir han yaptırmıştır.

Bu hayır eserlerinin (mescit ile han) masraflarını ve devamlarını temin için de; Konya'ya bağlı Said vilâyetinde Kadınhanı, Seyrekviran ve Kalâmiçe çiftlikleriyle ismi yazılmayan başka bir çiftliği, Konya'da altı dükkânı ve yine Konya'da Esediye Mahallesi'nde; sekiz oda, iki sofa ve bir menkuş tak, iki ahır ve samanlığı ve helâları bulunan ve dört tarafı yol ile sınırlı olan bir evi vakfetmiştir. Vakfiyede çiftliklerin ve dükkânların sınırları da bütün tafsilatıyla gösterilmiştir.

Devlet Hatun, sağlığında vakfının mütevelliliğini bizzat kendisi üstlenmiş, öldükten sonra da erkek ve kız çocukları veya daha sonra erkek veya kız torunlarının üstlenmesini şart koşmuştur.

Vakfın gelirleri sekiz hisseye bölünmüştür: İmam iki, mütevellî iki hisse alacak; iki hisse de hanın tamirine ayrılacak, bir hisse müezzine verilecek, kalan bir hisse de; mescidin kandil yağına, hasırına, sergisine veya diğer ihtiyaçlarına harcanacaktır. İmam; namaz erkânına vâkıf olacak. Her gün öğle namazından sonra bir cüz Kur'ân okuyacak, Peygamberin ve öldükten sonra vâkıfın ruhuna bağışlayacaktır. Eğer, mescidin yıkılır ve tekrar yapılması mümkün olmazsa; buraya ayrılan gelirler, Müslüman fakirlere dağıtılacaktır[12].

3. Hızır İlyas Zâviye Vakfiyesi

(H 646/M 1248)

Vâkıf; el-Emîru'l-kebîri'l-hatîr.... Seyfü'd-devle ve'd-dîn 'ızzu'l-İslâm ve'l-müslimîn Kemâlüddîn Oğul-Beg el-ma'rûf bi-Sungur bin Tuğrul-Şah b. Mezîd'dir.

Vakfiyeyi tasdik eden Konya Kadısı; Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Hâcendî'dir.

Sonunda vakfın sıhhatine esas olacak "Şuhûdu'l-hâl" (tanıklık edenler) sayılmakta ve bunlar arasında on iki isim yer almaktadır. Bunlardan dördü *"Konevî"* nisbesini taşımakta, ikisinin *"attâr"* olduğu anlaşılmaktadır. İkisi de *"Sultânî"* unvanını almışlardır. Diğerleri kendi isimleri ile anılmaktadırlar.

Hızır İlyas Zâviyesi'ne vakfedilen yerler arasında; bağ, bahçe, çiftlik, tarla, arsa ve köyler, köylerdeki hisseler ile evlerden elde edilecek gelirler bulunmaktadır. Bunlar sayılırken, yer adları zikredilmekte ve sınırları belirtilmektedir. Hoca Hasan-ı Sultânî Hanı, Çaşnigîr Bedreddin, Isfahanlı Sahib ve Ebu'l-Fazl'ın evleri, Ruzbe ile Şemseddin Gazi'nin vakıfları; yine Çaşnigîr Bedreddin ile Zehrâ'nın mülkleri bunlar arasındadır. Ayrıca Gömeç Hatun Medresesi ile Dâru'ş-Şifâ'dan da söz edilmiş olması, XIII. yüzyıl Konya'sında bulunan müesseseler hakkında yazılı bir belgenin bize kadar ulaşması bakımından önem arz ettiğini kabul etmek gerekir[13].

Bu sayılan yerlerden elde edilecek gelirlerin nasıl harcanacağı hususunda verilen bilgiler, devrin toplum yapısı ve yaşayışı hakkında da ip uçları vermektedir.

Mütevellîler, genellikle sağlıklarında kurdukları vakfı kendileri yönetirler. Vefâtlarından sonra da yönetimi evlâtlarına ve torunlarına bırakırlar. Kemâleddin Oğulbeg de bu geleneği sürdürmekte *"oğullarının en büyüğüne ve en iyisi"*ne bu vazifeyi yüklemektedir. Bu arada evladı bulunmazsa, görevin *"âzatlılarının çocukları"* tarafından yürütülmesini istediğini belirtmek suretiyle bizi dönemin Konyası'nda kölelik ve câriyelik müessesesinin varlığı ve bunların aile içindeki konumları hakkında bilgilendirmektedir.

Gelirler öncelikle zâviyenin imarı için harcanacaktır. Geri kalan hisseler de; tevliyet hakkı olarak mütevelliler ile evlatlarına *"nezâret hakkı"* yani nâzırlık hakkı olarak intikal edecektir. Bir hisse de Hz. Peygamber'in ve vâkıfın rûhuna

[11] KONYALI, *aynı eser*, s.382.
[12] KONYALI, *aynı eser*, s. 383.
[13] *Aynı eser*, 922-923.

Kur'ân okuma hakkı olarak gerekli işlemlerin yapılması için sarfedilecektir[14].

4. Kadı İzzeddin Câmii Vakfiyesi

(H 644/M 1246; H 652/M 1254)

İbrahim Hakkı Konyalı'nın verdiği bilgiye göre; H 881/M 1476 yılında Fâtih Sultan Mehmed adına Konya vakıflarını tesbit eden Mevlânâ Muslihiddin ve Kâsım; Kadı İzzeddîn Câmii ile Medresesi'nin vakıflarını birlikte kaydetmişlerdir. Bunun sebebinin de medresenin yıkılmasından dolayı gayr-i menkullerden elde edilecek hissesinin câmiye tahsis edilmesinden olsa gerektir. Câminin vakfiyesinin H 644/M 1246 yılında tanzim edildiğine dair kayıtlar bulunmakla birlikte[15], bu câmiye ait olduğu bildirilen bir başka Vakfiyenin ise H 652/ M 1254 yılında düzenlendiği görülmektedir[16]. Bu ikinci vakfiye her ne kadar Kadı İzzeddin'e âit ise de, I. Keykâvus tarafından *"Sâideli Nahiyesine vakfedildiğini"* belirtmesi yönüyle birinciye ek yapıldığını göstermektedir[17].

Konya Tarihinden ayrı, Kadı İzzeddin Câmii Vakfiyesini Hayrı Önol da özetleyerek yayınlamıştır[18]. Bu yayında, okuma hataları görülmekle birlikte, vakfiyenin ilk yayını olması bakımından incelenmesi gerekir. Burada devrin hükümdarı Gıyâseddin Keyhüsrev (II)'in unvanı uzunca verildikten sonra Kadı İzzeddin'in unvanı yer almıştır[19].

Vakfın gelirleri dört sehme paylaştırılmaktadır. birinci pay; mütevelli ve rakabesi ile camiin hatib, müezzin ve kayyımına, ikincisi ise; câmiye kilim, hasır ve yağ ile balmumu satın alınmak üzere harcanmasına ayrılmıştır. Diğer kalan iki paydan birinin; yukarıda sayılan yerlere sarf edilmesine, diğerinin de; mütevelli ile iki hafıza verilmesine şart koşulmuştur. Daha sonra Mütevellîlik görevinin vâkıf tarafından sağlığı boyunca yürütülmesi ve öldükten sonra da mütevellinin nasıl tayin olunacağı belirtilmiş bulunmaktadır[20].

5. Celâleddin Karatay Vakfiyesi

(H 643-645/M 1245-1248; H 645-646/ M 1247- 1249; H 651/M 1253-1254; H 652/M 1254-1255; H 660/M 1261-1262)

Konya Selçuklu sarayında gulâm-hâne'de Türk-İslâm geleneklerine göre eğitilip yetiştirildikten ve âzad edildikten sonra önemli mevkilere kadar yükselen Celâleddin Karatay, *"emîr-i devât ve sipehsâlar"* unvanına sahip olmuştur. Han, Medrese ve *"Daru's-Sulehâ"* yaptırarak bunları vakfeden Celâleddîn Karatay, vakfiyesini Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus zamanında düzenlemiştir. Vakfiye metinleri farklı zamanlarda düzenlendiği için yukarıdaki tarihler ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu vakfiyeleri Prof. Dr. Osman Turan, *Belleten*'de bir makale olarak metin ve açıklamaları ile birlikte yayımlamıştır[21].

Vakfiyede Celâleddîn Karatay'ın adı *"Karatay bin Abullah"* şeklinde yazılmış olmasından, babasının Müslüman olmadığına hükmetmek yanlış olmasa gerektir. Ayrıca ona daha sonra verilen unvanlar arasında; *"emîr, emîru'l-mu'azzam melik ve sultanların güvendiği kimse, Sultanın yakını ve emîni, abdalların melîki"* ve benzeri unvanlar yer almaktadır[22].

Vâkıfın vakfettiği han, medrese ve dâru'sulehâ'nın görevlileri yapacakları işlerle, bu müesseselerin işleyişi hakkında bilgiler verildiği gibi vakfiyede vakfedilen yerler, özellikleri ve sınırları da kaydedilmektedir. Bunlarla ilgili derli toplu bilgiler, hem vakfiye neşrinde, hem de Aynur Durukan'ın makalesinde[23] yer aldığı için burada tekrarlamaktan sarfı nazar edilecektir. Ancak, han vakfiyesi göz önüne alınarak tespit edilen görevliler ve burada mutfak için gerekli araç gereçlerle ihtiyaç duyulan diğer malzemelerin neler olduğunu sıralayan Aynur Durukan'dan nakletmekle yetinilecektir: *"... Han vakfiyesinden, bir mütevelli, bir*

[14] *Aynı eser* s. 923.
[15] KONYALI, *aynı eser*, s. 417.
[16] *Aynı eser*, s. 418.
[17] *Aynı eser*, s. 418.
[18] Hayri ÖNOL, "Konya'da Kazı İzzeddin Câmii Vakfiyesi", *Konya Mecmuası*, Sayı: 7 (Mart 1937) s. 447-449.
[19] ÖNOL, aynı makale, s. 447; Bu neşirde mütercimin Kadı İzzeddin'in vâkıf olarak gösterilmesi, Konya Tarihi'nde eleştirilmektedir. Bkz. KONYALI, *aynı eser*, s. 418.
[20] *Aynı makale*, s. 448.
[21] Osman TURAN, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten* XII (1948), s. 17-171 + metin.
[22] TURAN, *aynı makale*, s. 109-110.
[23] DURUKAN, *aynı makale*, s. 32-34.

müşrif, bir nazır, bir imam, bir müezzin, bir muzîf (hâna gelenleri kabul eden), bir afif (havayici), bir emir (hanın günlük zaruri ihtiyaçlarına bakan), bir hancı, bir baytar, bir aşçı, bir atlı (faris; hanın ve vakfın işleri ile meşgul olan) bir ayakkabıcının görev yaptığı anlaşılmaktadır. Hana, imardan sonra artan gelirle elli büyük kâse çanak, yirmi bakır tabak, yüz büyük odun çanak, elli küçük tencere, iki büyük leğen, iki büyük kazan, iki büyük havan, on kazma ve matbah için gereken âletlerin temin edilmesi; su seddi, han ve Türkçe kaldırım denilen yolun imar edilmesi gerektiği belirtilmiştir."[24].

6. Sâhib Ata Konya İmâreti Vakfiyesi (H 660-664-666-679/M 1262-1265-1267-1280)

Yukarıda sıralanan tarihlerden de anlaşıldığı gibi Sahib Ata vakfiyesi, muhtelif zamanlarda ayrı ayrı yazılmış, son olarak önceki üç metin, H 679/M 1280'de bir araya getirilmiştir.

Sâhib Ata Fahruddîn Ali olarak tarihlerde kendisinden söz edilen bu zâtın asıl adı; Ali b. Hüseyin el-Hâc Ebû Bekir'dir. Selçuklu vezirliği makamına kadar yükselmeyi başaran bu zat, yaptığı hayır eserlerinden dolayı da; *"Ebu'l-Hayrât"* unvanı ile de anılırdı.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan iki vakfiyesinden biri, Sâhib Ata'nın imaretine âit olduğu kaydedilmektedir[25]. Bu nüshaya dayanarak neşredilen metin fotoğraf olarak basıldığı için tam olarak okunamamaktadır[26]. Bu yüzden makâledeki Türkçe çevirisinden yararlanılmıştır.

Âyet ve hadislerle mûtad girişten sonra, imaretin hudutları ile vâkıfın medrese, mescit ve minareye harcanmak üzere vakfettiği gayr-i menkuller sayılmaktadır.

Daha sonra vakfın gelirlerinin sarf yerleri hakkında da bilgi verilmektedir. Tahsildar başta olmak üzere, mimar, muîd, nakîb, imam, müezzin ve ferraş'a ödenecek maaş ve verilecek ekmek miktarı belirtilirken diğerlerinin isminden bahsetmediği halde ferrâş'ın *"Sinânüddin Yakûtî"* olacağını zikretmiş olması ilgi çekicidir[27].

Bu arada muhtemelen vakfın hesabını tutmak üzere görevlendirdiği *"Seyfüddin Sefer b. Abdullah el-Kâtib'e her gün mezkûr ekmekten yarım batman ve mezkûr paradan her ay beş dirhem verilmesini"* şart koşmaktadır. Hemen bu ifâdesinin devamında da; *"yukarıda belirtilen beşten (dirhem) hariç, vâkıf bu vakfa para karşılığı hesap tutmayı yasakladı. Kim ki, muhasebe ve hesabı, para karşılığı yapmaya yeltenirse, Allah onun hasmıdır ve Allah'ın gazabı onun üzerine olsun"* denmektedir[28].

Vakfiyeyi tasdik eden kâdî hakkında da şu vasıflarla söz edilmektedir: *"Cihanın allâmesi, son âlimlerin en faziletlisi, inceleyici ilim adamlarının önderi ve sultanı, şeyhu'l-İslâmların şeyhi, kâdîlerin kâdîsi, mülk ve dinin ışığı, Melik ve Sultanlara öğüt veren Mevlânâ Ebû Bekir b. Ahmed..."*[29] Bu zatın o tarihte Konya Kadısı Ebû Bekir b. Ahmed Urmevî olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Vakfiyenin H 679/M 1280 yılında bütün olarak yeniden kaleme alındığı da ayrıca belirtilmektedir.

II. VAKFİYELERE GÖRE KONYA'NIN KÜLTÜREL VE TOPLUM HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Görüldüğü gibi günümüze ulaşan bu vakfiyeler, XIII. yüzyılın ilk yarısında düzenlenmişlerdir. Bu bakımdan her şeyden önce XIII. yüzyılın tarihi belgeleridirler. Hepsinin dilinin Arapça olması da bize Selçuklu Türkiyesinde XIII. yüzyıl ve öncesinde resmî yazışmaların bu dille yapıldığını göstermektedir.

Vakfiyelerdeki bilgilerden anlaşıldığına göre, Konya'da adına vakıflar tahsis edilen bu eserlerden önce de, câmiler mescitler ve hanlar yapılmıştır. Meselâ, Altun-aba Vakfiyesinde medresenin yakınında Konyalı Kuyumcu Hoca Yusuf bin Sâlim, Tebrizli tâcir Hoca Abdulcebbar ve bakırcı Yusuf bin Süleyman tarafından yaptırılan mescitlerden[30], ayrıca şehrin iç kısmında da Eski Câmi ile Hacı İsa

---

24 DURUKAN, *aynı makale*, s. 32.

25 BAYRAM- KARABACAK, *aynı makale*, s. 320. Bu makâlede, vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü, 592 numaralı defterin 100-103. sayfalarında kayıtlı olduğu belirtilmektedir.

26 *Aynı makale*, s. 42-51.

27 *Aynı makale*, s. 40.

28 *Aynı makale*, s. 40.

29 *Aynı makale*, s. 40.

30 TURAN, *Altunaba*, *aynı makale*, 220-221.

Mescidi'nden[31] söz edilmiş olması, daha XII. yüzyılda Konya'da mescitlerin varlığını bize göstermektedir[32]. Bunun yanında *"Medrese-i Sultanî"* kaydından da anlıyoruz ki Altunaba medresesinden önce yani XII. Yüzyılda, Konya'da en azından bir medresenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Medreselerin işleyişi, müderrislerin ve diğer görevlilerin sahip olmaları gereken özellikler yanında öğrencilerin niteliklerini de belirten vakfiyeler, hem Türk kültür, hem de eğitim tarihinin önemli kaynaklarındandır. Meselâ; Altunaba Vakfiyesi'nde bir öğrencinin beş yıl boyunca medresede kaldığı halde, yeteneğinin olmadığı anlaşılırsa, artık bu medreseden uzaklaştırılması gerektiğinin belirtilmesi[33] eğitimde yeteneğe verilen değeri göstermesi bakımından ilginç bir örnek olsa gerektir.

Yalnız mescit ve medreseler değil, aynı zamanda Konya ve civarına han ve kervansarayların da yapılmış olması, XII-XIII. Yüzyıllarda Konya'ya gelip gidenlerin arttığını da göstermektedir[34]. Ayrıca, çarşıların ve dükkânların vakfiyelerde değişik maksatlarla zikredildikleri görülmektedir. Bunların sayıları üzerinde ayrı bir çalışma yapmak gerekir. Ancak vakfiyeler, XIII. yüzyılda Konya'nın canlı bir ticaret hayatı olduğunu göstermektedir.

Konya toplumunda, Müslümanlarla birlikte gayr-i müslimlerin de yaşadığı, vakfiyelerdeki gayr-i menkullerin sınırları belirtilirken isimleri geçen Hıristiyanlardan anlaşılmaktadır[35].

Konya'da XIII. yüzyılda nasıl bir yaşayış vardı, Konyalılar nasıl bir evde oturuyorlardı, günlük hayatlarında nelere dikkat ediyorlardı, ne yiyor, ne içiyor, ne giyiyorlardı? Bu ve benzeri konularda vakfiyelerde bilgi bulmak mümkündür. Bunlara birkaç örnek vermekle yetinilecektir:

1. Günlük Hayat

Vakfiyelerde gerek taşınmaz mallardan, gerekse bunlara komşu olan gayr-i menkullerden bahsedilirken çarşı ve dükkânların çokça zikredilmiş olması, XIII. yüzyılda Konya'nın canlı bir alışveriş merkezi olduğunu göstermektedir[36]. Yeni Pazar, Eski Pazar ve Allâme Pazarı'ndan Altunaba Vakfiyesi'nde, Kasaphâne ile Garibler Çarşısı'ndan da Karatay Vakfiyesi'nde bahsedilmektedir. Sâhibata da; odun pazarından, Yeni Pazar (Yeni Çarşı), Eski Pazar (Eskiçarşı) ile Câmi Çarşısı'ndan söz edilmektedir[37]. Yaptıkları işlere göre; Ayakkabıcılar ve Buğday Çarşısı, ekmek fırını ile tuğla fırını gibi iş yerlerinden de bahsedilmesi, Vakfiyelerin kaynak olarak zenginliğini göstermektedir.

Konya halkının mahallelerde oturduklarını görüyoruz. Bu mahallelerin eski adları vakfiyelerde değişik münasebetlerle zikredilmiş bulunmaktadır. Meselâ, yukarıda tercümesini verdiğimiz Altunaba Vakfiyesi'nin bir bölümünde de görüldüğü gibi *"Meydanî Mahallesi"* o zamanlar Konya'nın dışında sayılan bir mahalledir. Bu mahalleler yer yer Müslümanlar'la gayr-i müslimlerin müştereken oturdukları[38], yer yer de ayrı ayrı oturdukları mekânlar oldukları, mevcut mâbetlerinden anlaşılmaktadır. Zira kiminde kilise ve manastırlar çokça zikredilmekte, kiminde de câmi ve mescitlerinden daha fazla söz edilmektedir.

Mahallelerdeki evlerin günümüzde de olduğu gibi oturanların sosyal statülerine göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Meselâ; Sâhibata Vakfiyesi'nde bu durum şu örnekle gösterilebilir: *"Konya'nın içerisinde merhum Necmuddin Mütetabbib nâmı ile bilinen yerde kâin, bir sofa ve arsa ve üç fevkânî odayı müştemil evin tamamını, Konya dışında Aksaray kapısı mahallesi adı ile bilinen mahallede kâin, birbirine bitişik sofa ve arsa ile beraber fevkânî iki oda..."*[39]. Burada yerine göre evlerin iki katlı veya tek katlı olduklarını görmekteyiz. Buna karşılık Devlet Hatun Vakfiyesi'nde daha geniş bir evin tarifi yapılmakta ve Konya Esediye Mahallesi'nde; sekiz odalı iki sofalı ve bir menkûş tâkı olan iki ahır ve samanlığı ile helâları bulunan ve dört tarafı yol ile sınırı olan bir evin vakfolun-

---

31 *Aynı makale*, s. 220-221.

32 Eski Câmi veya Ulu Câmiinin varlığı konusundaki tartışma için bakınız; BAYKARA, *aynı eser*, s. 49; DURUKAN, *aynı makale*, s. 27-28.

33 TURAN, *Altunaba*, 202.

34 TURAN, *Altunaba*, 207; *Karatay*, 113-114.

35 TURAN, *Altunaba*, s. 225; *Karatay*, s. 111-126.

36 TURAN, *Altunaba*, s. 220-221, 224-234; *Karatay*, s. 140.

37 BAYRAM- KARABACAK, *aynı eser*, s. 34.

38 BAYRAM- KARABACAK, *aynı eser*, s. 39.

39 BAYRAM- KARABACAK, *aynı eser*, s. 39.

duğu[40] belirtilmektedir. Bu tarif bize, XIII. yüzyılda Konya'da geniş evlerin de bulunduğunu göstermektedir.

Çiftliklerin Konya'ya çok yakın olduğunu, belki de bazı evlerin bu çiftliklerin ortasında bulunduğunu tahmin edebiliriz. Vakfiyelerde çiftliklerin adları sayılırken, buralarda hayvan yetiştirilip yetiştirilmediği zikretmemekle beraber, ziraatın yanında hayvancılıkla da meşgul olunduğunu düşünebiliriz[41].

Hanlardan bahsedilirken, hayvanlar için saman ve arpa satın alınarak, hana gelenlerin hayvanlarının yiyecek ihtiyacının karşılanması için de gelirlerden tahsisler konmuş olduğunu görmekteyiz[42]. Hatta yoldan gelen yolcuların hayvanlarının sadece yiyeceklerini değil, eğer nalları düşmüşse, ki bu her zaman olabilir, nallanmaları için nal ve çivi satın alınarak hazır tutulması da temin edilmekteydi.

Devlet görevinde çalışmayanların ya sanatkârlık veya esnaflık yaptıkları ya da çiftçilikle meşgul oldukları görülmektedir. Vakfiyelerde bunlara dair bolca örneğe rastlamaktadır. Vakıf ve mülk sahipleri arasında Sultan'ın muhtesibi, emirleri, hâtunları, kadılar, kuyumcular, tâcirler, attarlar, saraclar, kalensîler, berberler, kasaplar, fırıncılar, ayakkabıcılar, dericiler, vs. bulunmaktadır[43]. Sabunhâneden de söz edilmiş olması, deri ve sahtiyan imâlâtının yapılması, esnaf ve sanatkârların çeşitliliğini göstermektedir. Bu gözle vakfiyeler incelenecek olursa, Konya halkının o dönemde daha bir çok meslekle meşgul oldukları belirlenebilir.

Konya'da XIII. yüzyılda, evlerde aydınlatma malzemesi olarak bezir yağı ile mum kullanıldığı görülmektedir. Buna kandil yağı da deneceği gibi[44], en yaygın olarak bezir kullanıldığı zikredilmektedir[45]. Buna karşılık mumun ise lüks aydınlatma maddesi olduğu düşünülmekle beraber, mübarek gün ve gecelerde mum yakıldığı açıkça ifade olunmaktadır.

Kışları ısınma maddesi olarak da odun alınıp yakıldığı medrese ve imâret vakfiyelerinde belirtilmektedir.

Gerek evlerde, gerekse câmi ve medreselerde yerlere kilim, hasır ve diğer sergiler yanında[46] hâli vakti yerinde olanların keçe veya halı serdikleri de düşünülebilir.

Evlerde kullanılan araç gereçlere yukarıda verdiğimiz örnekler yanında, vakfiye metinleri daha ince bir elekten geçirilirse daha bol örnek bulunabileceği muhakkaktır. Hatta, yiyecek ve giyeceklerle ilgili genel ifadeler yanında, daha ayrıntılı bilgilere de ulaşılabileceği tahmin olunmaktadır.

2. Dinî Hayat

Hem Müslüman mâbetlerinin yapılmış olması, hem de dinî faaliyetlerin yaygınlaşmış bulunması, Konya'nın XIII. yüzyıldan önce de Müslüman bir topluluğun yaşadığı bir şehir haline geldiğini göstermektedir. Özellikle vakfiyelerin girişinde yer alan ibarelerde vakıf yapmayı teşvik eden âyet ve hadislerin zikredilmesi, vâkıfların dinî gayretle hareket ettiklerinin delili sayılabilir[47]. Dinî gayretin mevcûdiyeti, medreseler binâ ederek, dinî eğitim-öğretimin yaygınlaşmasını teşvik etmiş olmalarından da anlaşılmaktadır. Hemen bütün vakfiyelerde mevcut olan ilim adamlarına dâir unvanlarda; dinin izzet ve şerefi, İslâm'ın ve Müslümanların izzeti, dinin güneşi, İslâm'ın ziyası v.b. ifadelerle[48] dinî gayretin ön plâna çıkarıldığı görülmektedir. Bu gayretin, vakfiyelerde açıkça zikredildiğine bakılırsa, dinin günlük yaşayışa yönelik işlerde de kendini gösterdiğini söyleyebiliriz.

Hem Altunaba, hem de Karatay medreseleri vakfiyelerinde; Şaban ayının ortası (Berat Kandili), Regâib (Recep ayının başı) ve Kadir gecelerinde medrese ve mescidin aydınlatılması için mum alınması için vakıf gelirlerinden belli bir miktarın tahsis edilmiş olması[49], bu aydınlatmanın Ramazan ayı boyunca yapılması için de ayrıca para ayrılması[50], sadece vâkıfların dinî gayretinin bir göstergesi

40 KONYALI, *aynı eser*, s. 383.
41 KONYALI, *aynı eser*, s. 383; 922; BAYRAM-KARABACAK, *aynı eser*, s. 39.
42 TURAN, *Karatay*, s. 115.
43 TURAN, *Altunaba*, 224-234; *Karatay*, s. 140; BAYRAM-KARABACAK, *aynı makale*, 34.
44 KONYALI, *aynı eser*, s. 783.
45 TURAN, *Altunaba*, s. 203.
46 KONYALI, *aynı eser*, s. 383; TURAN, *Karatay*, s. 114.
47 BAYRAM- KARABACAK, *aynı makale*, s. 40.
48 TURAN, *Altunaba*, 225; KONYALI, *Konya Tarihi*, 922; ÖNOL, *aynı makale*, s. 447.
49 TURAN, *Altunaba*, 203; *Karatay*, 33.
50 TURAN, *Altunaba*, 203.

değil, aynı zamanda Müslüman halkın bu mâbetlerden rahatlıkla yararlanmalarını sağlamak üzere yapılmış bir faâliyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde de görüldüğü gibi, daha XII. yüzyılda Ramazan ayı boyunca öğrenciler için günde bir koyun kesilerek, Konya rıtlı ile günde 80 rıtl[51] ekmek satın alınmasını ve tatlı hazırlanması için de günde üç dinar harcanmasını isteyen Şemseddîn Altunaba, bizi bundan sekiz yüz yıl önceki dinî yaşayış hakkında da bilgilendirmektedir. Karatay'ın da, her Cuma akşamı yolculara ve misafirlere *"bal helvası"* ikram edilmesini istemesi[52], Cuma gününe ayrıca önem verildiğinin göstergesi olarak düşünülebilir.

Bütün bu faaliyetlerin yanında, câmilerde görevlendirilecek olanların özelliklerinden de söz edildiğini görüyoruz. İmamın Hanefî Mezhebi'ne mensup olmasının bilhassa belirtilmiş olması[53], cemaatin de aynı mezhepten olduğunu düşünmemizi mümkün kılar. Bu durumda, Konya'da bu çağlarda da Hanefî Mezhebi'ne mensup müslüman toplumunun yaşadığını bu vakfiye metinlerinden de anlamaktayız. Bu arada Şafiî Mezhebi'nin de medreselerde okutulduğunu medreselere Şafiî Mezhebi'ne mensup müderrislerin tayin edilmiş olmaları göstermektedir.

Altunaba Vakfiyesi'nde tercümesini verdiğimiz bölümde de görüldüğü gibi İslâmiyeti kabul edenlerin başlangıçta namaz kılabilecek kadar Kur'ân öğrenmeleri için de ilgililere verilmek üzere tahsisat ayrıldığını görüyoruz. Ayrıca vâkıflar, kendi ruhlarına Kur'ân okunmasını da istemektedirler[54].

İmamların namaz erkânına vâkıf olmaları gerektiği belirtilirken, aynı zamanda; her gün öğleden sonra Kur'ân'dan bir cüz okumaları da şart koşulmaktadır[55]. Böylece her gün bir cüz okuyarak bir ay boyunca Kur'ân hatmedilmiş olacağından, Türk toplumunda Kur'ân'ı hatmetme geleneğinin yeni olmayıp, XIII. yüzyıldan günümüze devam eden bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Konya kültür tarihinde görülen XIII. yüzyılda yapılmış câmi, medrese ve imâretlerin vakfiyeleri, Türk toplumunun Anadolu'ya vurdukları mühürler olarak değerlendirilebilir. Bunların sadece kendi dönemleri için değil, kendilerinden önceki devirlere de kaynaklık ettiklerinde şüphe yoktur. Anadolu'nun Türkleşme ve İslâmlaşması bakımından vakfiyeler, bu yurdu şenlendirip imar edenlerin geriye bıraktıkları mirasın tapuları mesabesindedirler. Bu sebeple mevcut vakfiyeler iyi korunmalı ve bilimsel metotlarla gerektiği şekilde değerlendirilmelidirler..

51 Bir rıtlın ortalama olarak 317, 8 gram olduğunu Osman TURAN belirtmektedir. *Aynı makale*, 202.
52 TURAN, *Karatay*, 33.
53 TURAN, *Altunaba*, 203.
54 KONYALI, *aynı eser*, s. 293, 383.
55 KONYALI, *aynı eser*, s. 383.

Resim: 1 Karatay Medresesi, Konya.

Resim: 2 Sahib Ata Dâru'l-Hadîsi/ İnce Minareli Medrese, Konya.

ES-SUYÛTÎ'NİN HULÂSA Fİ'N-NAHV ADLI ESERİNİN KONYA YUSUF AĞA KÜTÜPHANESİNDEKİ YAZMA NÜSHASI

Recep DİKİCİ*

ABSTRACT

One of the written important books on Arabic Grammer is also es-Suyuti's (911/1505) book, called *"Hulâsa fi'n-Nahv"*. This book which has a handwritten manuscript copy, copying dated 978/1570, in number 4933 in Konya Yusuf Aga Library is considered significant in our field. Likewise it clearly indicates this situation, that the book is written by famous scholar es-Suyuti who is educated in Cairo in the last term of Memlûk State, governing in Egypt and Syria, and is one of the authors who wrote too many books in Arabian language. Meanwhile the examination of es-Suyuti's life and books provides the being closely acquainted with the book.

Arapça dilbilgisine dâir kaleme alınmış mühim eserlerden birisi de, es-Suyûtî (ö.911/1505) nin *"Hulâsa Fi'n-Nahv"* adlı eseridir. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde, numara 4933'de H 978/M 1570 istinsah tarihli bir yazma nüshası bulunan bu eser, Arap dili sahasında çalışma yapanlar için büyük önem arz etmektedir. Nitekim bu eserin, Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlûklar Devleti'nin son zamanlarında Kahire'de yetişen ve Arap dilinde en fazla eser vücuda getiren müelliflerden biri ve belki de birincisi olan meşhûr âlim es-Suyûtî tarafından kaleme alınmış olması, açıkça buna delâlet eder. Bu arada es-Suyûtî'nin hayat ve eserlerine kısa da olsa temas etmek, bu eseri daha yakından tanımayı sağlayacaktır.

Celâleddîn Ebu'l-Fazl 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, 1 Recep 849/3 Ekim 1445 yılında Kahire'de doğdu. Es-Suyûtî'nin babası Kemâleddîn Ebu Bekr, Şâfi'î fakihlerindendi. Bu zat, Suyût'ta doğdu, orada kadılık etmiş ve daha sonra da Kahire-de yerleşti. Çağdaşlarından meşhur âlim es-Sehâvî'nin belirttiğine göre, annesi bir Türk câriye idi.

Henüz 6 yaşında iken yetim kalan es-Suyûtî, aile dostları tarafından himaye edilmiş ve onların ihtimam ve gayretleri ile tahsilini yapmıştır. Sekiz yaşına basmadan Kur'ân'ı hıfzetmiş, bundan sonra İbn Dakîk el-'Îd'in *'Umde*'sini en-Nevevı'nin *Minhâc el-Fıkhı*'nı, el-Beyzâvî'nin *Minhâc el-Usûlü*'nü ve İbn el-Mâlik'in *Elfiyesi*'ni ezberlemiş, bunun üzerine H 864/M 1460 senesinden itibaren ilim ile meşgul olmaya başlamış, bazı âlimlerden fıkıh ve nahiv okumuş, nihayet şeyh Şihabeddin eş-Şermasâhîden ferâ'iz öğrenmiş ve H 866 / M 1456 senesi başında Arapça okutmak için icazet almıştır. Ayrıca aralarında Şeref el-Munâvî Takiyyeddîn eş-Şiblî, Muhyiddîn el-Kâfiyeci, Seyfeddîn Muhammed el-Hanefî, Muhammed b. İbrahim eş-Şirvânî ve Şemseddîn Muhammed es-Sehâvî gibi şahsiyetlerin bulunduğu devrinin şöhretli birçok âlimden de faydalanmıştır.

Daha gençliğinden itibaren birçok seyahat yapmış olan es-Suyûtî, Şam, Hicaz, Yemen, Hint, Mağrip ve Sudan'a gitmiş; Mekke'de bir sene kalmıştır. Bu arada o, devrinin bazı ilmî ve fikrî münakaşalarıyla de alâkadar olmuştur. Hayatında birtakım talihsizliklerle karşılaşan es-Suyûtî, bu arada halife el-Mütevekkil 'Alâllâh ve Sultân el-Gavrî ile yakın münâsebette bulunmuştur. H 891 / M 1486 tarihinde, halife el-Mütevekkil 'Alâllâh'ın emri ile o zamanlar Kahire'nin en büyük ve evkafça en zengin hânkahı olan Baybarsîye şeyhliğine atanmıştır. Es-Suyûtî'nin, daha sonraki tarihlerde yeni vazifeler teklifini reddettiği Sultan el-Gavrî'nin daveti üzerine, meclislerine gittiği de

* Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanı, Konya.

olmuştur. Bununla beraber artık çökmüş ve yaşı da altmışı bulmuştu. Bu sıralarda hastalanmış ve ıstıraplı bir devreyi müteakip H 911 / M 1505 Cuma sabahı vefat etmiş ve Kahire'de Bâb el-Karâfe dışında defnolunmuştur.

Dil ve edebiyat, Kur'ânî ilimler, hadis, fıkıh, usûl, beyân, tasavvuf ve tarihe dâir sayısı 600'ü bulan eser kaleme alan es-Suyûtî, eserlerinin ekseriyetini uzun araştırmaları gerektiren terkîbî teliften ziyâde çeşitli kaynaklardan iktitaf suretiyle hazırlamıştır. Bunun yanı sıra onun sabırlı ve dikkatli mesâisi sonucu kaleme aldığı tedkikleri de vardır. Daha önce belirtildiği üzere, eserlerinin çok sayıda olması nedeniyle burada sadece Arap dili sahasını ilgilendiren ve en çok tanınan bazı teliflerinin zikredilmesiyle yetinilecektir:

1. *el-Muzhir fi 'Ulum el-Luga*, 2. *el-İktirâh fi-'İlm Usûl en-Nahv*, 3. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 4. *Bugyet el-Vu'ât fi Tabakât el-Lugavîyin ve'n-Nuhât*, 5. *el-Ahbâr el-Mervîye fi Sebeb Vaz el-'Arabîye*, 6. *el-Behcet el-Merzîye*, 7. *Şerh Şevâhid*, 8. *Târîh el-Ferîde fi'n-Nahv ve't-Tasrîf ve'l-Hatt*, 9. *Cem el-Cevâmi*[1].

Es-Suyûtî'nin bilhassa İbn el-Hâcib (ö.646 / 1249)'in *el-Kafiye*, İbn Mâlik (ö.672/1274)'in *Elfiye* ve İbn Hişâm (ö.761/1360)'ın *Şuzûr ez-Zeheb* adlı nahve dâir eserlerinden faydalanarak kaleme aldığı *Hulâsa fi'n-Nahv*'inin muhtevasını başlıklar halinde şöyle kaydedebiliriz:

El-Kelâm (1^b), Bâb el-mu'reb ve'l-mebnî (25^a), Fi'l (46^b) Bâb el-alem (56^b), Bâb İsm el-işâre (59^a), Bâb el-ibtidâ (71^a), Bâb kâne ve ehavâtuha (82^a), Bâb mâ ve lâ (90^b), Bâb ef al el-mukârebe (92^a), Bâb inne ve ehavâtuha (96^b), Bâb el-la elletî li nefyi'1-cins (101^b), Bâb a'lem ve era (109^a), Bâb el-fâ'il (110^b), Bâb el-mef'ûl (112^a), Bâb en-nâib'ani'1-fâ'il (114^b), Bâb te'addî el-fi'l ve luzûmihi (121^a), Bâb el-mef'ûl el-mutlak (128^b), Bâb el-mef'ûl leh (131^b), Bâb el-mef'ûl ma'ah (135^a), Bâb el-istisnâ (138^b), Bâb el-hâl (142^b), Bâb et-temyîz (148^b), Bâb hurûf el-cer (151^a), Bâb el-izâfe (161^a), Bâb el-mastar (171^a), Bâb ism el-fâ'il (175^a), Bâb es-sıfat el-musebbehe bi ismi'l-fâ'il (181^b), Bâb et-teaccub (185^a), Bâb ni'me ve bi'se (187^a), Bâb et-tevâbi' (195^a), Bâb en-na't (196^a), Bâb et-tevkîd (197^b), Bâb 'atf el-beyân (198^b), Bâb 'aft en-nesak (200^b) Bâb el-bedel (205^a), Bâb en-nidâ (207^a), Bâb et-terhîm (211^a), Bâb el-ihtisâs (211^b), Bâb et-tahzîr (211^b), Bâb el-esmâ' el-ef'âl (211^b) Bâb nûn et-tevkîd (212^a), Bâb mâ lâ yunsarafu (214^b), Bâb i'rab el-fi'l (216^b), Bâb 'avâmil el-cezm (222^a), Bâb el-'aded (233^a), Bâb kem ve keeyyin (234^b), Bâb el-hikâye (237^b), Bâb et-te'nis (238^a), Bâb el-maksûr ve'l-memdûd (239^b), Bâb et-tesniye ve'l-cem (241^a), Bâb et-tasgir (251^b), Bâb en-neseb (258^b), Bâb iltikâ es-sakineyn (263^a), Bâb el-vakf (265^a), Bâb el-imâle (268^b), Bâb et-tasrîf (270^b), Bâb ez-ziyâde (282^b), Bâb tahfif el-hemze (287^a), Bâb el-ibdâl (288^b), Bâb el-kalb (291^a), Bâb en-nakl (294^b) Bâb el-hazf (294^b) Bâb el-idgâm (295^a).

Nüshanın Tavsîfi: Nr. 4933'da sırtı kırmızı meşin, kapakları ebrû kaplı bir cilt içinde, 299 varaktır. 22x16 (17x12) cm. ebadında, 31 satır, yazısı nesihtir. Şirâzeli ve mıklebli olup, kâğıdı aherlidir. Varakları yer yer tamir görmüştür. Bazı sayfa kenarlarında ise, şerh ve ilâveler görülmektedir. Başlıklar yeşil mürekkeple, قول ve امابعد sözleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

I[a]'da Yusuf Ağa'nın temellük mührü mevcuttur. Nüsha, mahfaza içinde bulunmaktadır. İstinsâh tarihi H 978, müstensihi Ömer b. Muhammed b. Ebû Bekr eş-Şâfi'î'dir.

Başı (1^a):

بسم الله الر حمن الرحيم صلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه و سلم اما بعد حمد الله على نعمه الكافية ومننه الشافية والصلوة و السلام على سيدنا محمد خلاصة بنى عدنان و على آله و صحبه والتالبين لهم باحسان مانظمت فى قلايد اوصافهم شذور الذهب...

Sonu (299^b):

ولله كل الحمد تم صلاته الوافى على حاتم الرسل

İstinsah kaydı (299^b):

تم الكتاب بحمد الله تعالى ... وسنة ثمان وسبعين وتسمانة ...

على يد الفقير... عمر بن محمد بن ابى بكر الشافعى

---

[1] es-Suyûtî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. es-Sehâvî, *ez-Zav el-Lâmi'*, Menşûrât dâr Mektebet el-Hayât, Beyrut, (tarihsiz), IV, 65-70; İbn el-'İmâd, *Şehzerât ez-Zeheb*, Dâr İhya et-Turâs, Beyrut, (tarihsiz), VIII, 51-55; eş-Şevkânî el-Bedr et-Tâli, *Dâr el-Ma'rife*, Beyrut, (tarihsiz), I, 328-335; Hayreddîn ez-Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut 1970, IV, 71-73; 'Ömer Riza Kahhâle *Mu'cem el-Mu'elliffîn*, Mektebet el-Musennâ Beyrut, (tarihsiz), I, 128 v.d.; Dr. Şevkî Zayf, *Tarih el-Edeb el-'Arabî*, Dâr el-Ma'rife, Kahire, (tarihsiz), VI, 455 v.d.; Carl BROCKELMANN, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1949, II, 143-158; Abdülkadir Karahan, "Süyûtî", *İslâm Ansiklopedisi*, XI., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, 258 vd.

PANAYOTOPULOS'UN "BENZERSİZ MEVLÂNÂ" ADLI ESERİ ÜZERİNE

Caner ARABACI*

ABSTRACT

Cultural differences always become a subject issue a long with history. The attractiveness origin of cultures are their opinion and art leaders who are well-known around the world. In this meaning, Mowlana very important leader for Islâm civilization and Turkish culture. Although there are many studies about Mowlana in West, there is no significant study in Greece. In recent years, some researcher who came in Turkey from Greece have dealth with Mowlana and his books. One of those is Panayotopulos from Greece. He is writer of "Benzersiz Mevlâna". This book translated to Turkish from Greece. Although the book have tolerance about Mowlana, there are many misknowledge about Mowlana. This article have depict misknowledge in this translated book.

Batı'da Doğu ile ilgili incelemeler ne zaman başlar, niçin bu tür çalışmalar yapılır? O ayrı bir inceleme konusudur. İnsanların, doğusu-batısı ile yaşadıkları dünyayı tanımaya elbette hakları vardır. Tanıma-tanışma, elbette en tabii istek ve ihtiyaçların başında gelmektedir. Batı'nın iç oluşumunu bir şekilde yoluna koyduktan sonra Doğu'ya yönelmesi, o *"en tabii"* tanıma hakkının yanına bir arzuyu daha katar: egemen olma. İkinci anlamdan yola çıkarak doğuya yönelenler, onun için dönem dönem *"emperyalizmin Truva Atı"* rolünü üstlenirler. Doğuyu; onun sırlarını, halkını, edebiyatını, tarihini, coğrafyasını, yer altı-yer üstü zenginliklerini tanıyıp öğrenerek bunların üzerinde politika üretecek konumda olan mevki ve makamların hizmetine sunarlar. İşin bu yönü doğu bilimcilerin, başlangıçtaki hareket noktaları açısından bakıldığında gayet normal sayılabilir. Zira asırlar süren çekişmelerin karşı karşıya getirdiği toplumların içinden çıkan araştırmacıların, başlangıçta önyargılı tavırlarının olması tabii değil midir? Hatta daha ötesi, Avrupa *"Haçlılık"* duygusunu içinden ne kadar silebilmiştir? İslâm âlemi; *"Hilâl"*den yana olma tavrını, bütün değişme ve batılı olma çabalarına rağmen içinden ne kadar atabilmiştir? Ama burada üzerinde durulmaya çalışılan bu da değildir. Farklı medeniyet ve kültürlerin ürünü olan insanların, çatıştıkları alandaki değerlere yaklaşırken gösterdikleri tedbir ve tereddüdü göstermeleri normaldir. Ama tanıdıktan sonra da önyargıları sürdürmek normal değildir.

XVI. yüzyıldaki gezginlerin hatıratları ile Mevlevilik hakkında bilgi edinen, daha sonraları kaynak eserleri bizzat incelemeye alan Batı; artık bu konuda bir hayli yol katetmiş vaziyettedir. Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili tanınmış 50 yazarın onlarca eser vermesi dikkat çekicidir. Almanya'dan Goethe, A. Schimmel başta olmak üzere 13, İngiltere'den J.W. Redhouse, R. A. Nicholson içinde olmak üzere 11, Fransa'dan E.V. Meyerovich, I. Melikoff başta olmak üzere 9, diğerleri ABD, Hollanda, İtalya, Avusturya, Danimarka, Güney Afrika, İsviçre, Macaristan, Romanya ve Rusya'dan olmak üzere bir çok yazarın bu konuda

---

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, Konya

eserler vermesinin nedenleri olmalıdır. Onlardan bazılarının şiir çevirileri günümüzde, on binlerce baskı yapmıştır. Diyelim ki, *Open Secret* adındaki Mevlânâ şiirleri kitabı, 1988'de Amerika'da 50 bin adet satılır. Ardından *The Essential Rumî* kitabı 110 bin adet satarak *"en çok satan"* şiir kitabı olur[1]. Bu durum ilim, teknik gelişme ve refah konusunda *"tokluktan"*, aşırı beslenmeden ölümlerin de var olduğu ülkelerin insanında bir arayış ve farklı bir açlığın kendi içinde giderilemediğini insanlara düşündürmelidir. Batı medeniyetinin insanı, düşünce ve ruh yapısında aradığı duruluk ve huzuru, bizim çoktandır göz ardı ettiğimiz İslâm medeniyeti ve onun ortaya çıkardığı şahsiyetlerde aramaktadır. O şahsiyetlerden birisi de Mevlânâdır. Türkiye'de aynı konuda basılan eserlerin asla yukarıda verilen rakamlara çıkmaması, sadece kitap okuma konusundaki yerli özre dayandırılamaz. Aynı zamanda ruhî açlık ve ihtiyaç duyma ile irtibatlandırılmalıdır.

Yalnız dikkat edilirse yukarıda Mevlânâ ve Mevlevîlik üzerine eser veren tanınmış yazarların listesi içinde Yunanistan yoktur. Halbuki Rumlar, Anadolu Selçukluları devrinden bu yana İslâm medeniyeti ve Türk kültürü ile ilişkili bir toplumdurlar. Yunanistan, siyasî bağımsızlığını Rus ve Avrupa devletlerinin fiilî katkısına borçlu da olsa, o uzun tarihî süreci insanının zihninden silip atamayacaktır. Nitekim son zamanlarda Anadolu'ya gelerek bu toprakları gezip giden Yunanlılar içinden, Mevlânâ'ya ilgi duyan bir yazar çıkmıştır. Bu I. M. Panayotopulos'tur. Eseri, Türkçe'ye çevrilen son örneklerden olduğu, farklı kültürden ortalama aydın tipi yaklaşım tarzını yansıttığı için özellikle Panayotopulos'un çalışması üzerinde durulmalıdır.

"BENZERSİZ MEVLÂNÂ"

I. M. Panayotopulos'un *Benzersiz Mevlânâ* adlı eseri, aslında Yunanca yazılmış, Türkçeye, Kriton Dinçmen tarafından çevrilmiştir.

Panayotopulos, Mevlânâ ile ilgilenişinin nedenlerini anlatarak bu eserine başlıyor. İstanbul'a defalarca gelmiş; Anadolu'yu gezip Atina'ya gidince, *Anadolu Beldeleri*'ni yazmıştır. İşte o sırada Mevlânâ'ya merak sarmış; O'nu, *Anadolu Beldeleri* içinde bir bölümle verip geçiştirmeyi yeterli görmemiş; *"Borçlu"* hissettiği Mevlânâ'yı, *"başından sonuna kadar Mevlânâ"* olan bir müstakil eserde ele almak istemiştir.

Eser, Mevlânâ'yı yücelten ifadelerle doludur. Mevlânâ, Panayotopulos için *"mutlak bir huzur"* olmuş ve onu sevmiştir. O kadar ki, Mevlânâ'ya, *"sen her şeyi bilen, her şeyi hisseden bir ruhsun"* der[2]. Panayotopulos'a göre, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd, Celâleddin-i Rumî'ye *"seni Tanrıyı sevdiğim gibi seviyorum; ne var ki ben seni de anlayamıyorum"* demiştir[3]. Mevlânâ, *"inanılmayacak yörelerde, Yakın Asya'nın kalbinde ve de Avrupa Rönesansından çok önce gerçekleşmiş bir rönesanstır"*[4]. İnsanların, *"Kutsal Mevlânâ! Kurtar bizi."*[5] diye yakardıkları, *"her şeyi bilen, her şeyi hisseden bir ruh"*[6] olan şahsiyettir. Öyle ki bu terkibi o, bir çok yerde kullanır[7].

Mevlânâ, *"Novalis ve Rilke'nin yollarını hazırlamaya gelen"*, Spinoza'nın öğretisini ondan çok önce ortaya koyandır[8]. O, *"her kişinin kendi öz dünyasını kurabilmesine yardım etmeyi"* amaç edinmiştir[9]. O kadar ki, Mevlânâ, Alâeddin Keykubâd ile görüşürken *"Tanrının kendisi dahi, kendini belli etmeden inip o çiçek tarlaları arasında geziniyordu"*[10]. Mevlânâ, saygı gören ilahî bir varlıktır. Kabulleri, iç dünyasının şekillenişi, hayatı, tavır ve davranışları, şiiri ile benzersizdir. Zaten o, kitabın adını da öyle koymuştur.

Panayotopulos, saygı, özenme, açık hayranlık dolu duygularını ifade etmekten kaçınmamaktadır. Bir Ortodoks Rum olarak, Mevlânâ ile ilgili ifade-

[1] Nevit Oğuz ERGİN, "Batıda Mevlânâ Celâleddin-i Rumî", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi yayını, İstanbul 2002, s. 315-317. Ayrıca bkz. Caner ARABACI, "Mevlânâ'ya Batıdan Bakmak", *aynı eser*, s.323-326.

[2] I. M. PANAYOTOPULOS, *Benzersiz Mevlânâ*, (Çeviren: Kriton DİNÇMEN), Scala Yayıncılık, İstanbul 2000, s.117.

[3] *Aynı eser*, s. 120.

[4] *Aynı eser*, s. 126.

[5] *Aynı eser*, s. 140, 145.

[6] *Aynı eser*, s. 117.

[7] *Aynı eser*, s. 145, 196.

[8] *Aynı eser*, s. 196.

[9] *Aynı eser*, s. 200.

[10] *Aynı eser*, s. 118.

leri, Sünnî akide ile çelişebilir. Farklı yönden bakılırsa eser, köklü bir insanî arayışı ele vermektedir. Onda, zenci liderin tespitiyle; *"kuşlar gibi uçmayı, balıklar gibi yüzmeyi öğrenen"* ama basit bir sanatı, yani *"kardeşçe yaşama sanatını unutan"* insanoğlunun arayışı bulunmaktadır. Akılcı, çalışkan, pozitivist, deist, materyalist, sezgici, septik ama güçlü Batı; kendinden başkasına, farklı olana hayat hakkı tanımayan sistemlerin mimarı Batı; mutsuzluğunun nedenlerini aramaktadır. Kuşlar gibi uçuyor, balıklar gibi yüzüyor. Ama mutlu olamıyor. Kaba güce dayalı hakimiyetler, tatmin edici değildir. İnsanları, iç dünyaları ile algılamak, onları asıl gönül bağı ile fethetmek gerektir. İşte bu noktada Batı insanı, doğuya dönüyor. Doğunun; kendince mistik, gizemli dünyasından; mekanik yaşantısına huzur götürmeyi arzuluyor. Bu anlamda Panayotopulos'un eseri anlamlıdır. Fakat eser, insanı kuşkuya düşüren bilgisizlik veya acullukla yaralı bulunuyor. Mevlânâ'nın *"nasıl"* bilindiğine belki bir katkısı olur, eksikler giderilir ümidiyle karşılaştığımız bazı noktaları kısa da olsa not etmek istiyoruz.

Öncelikle şekil olarak, başta adı verilen *"Bölümler"*in, metin içindeki başlıklarla örtüşmesi gerekmektedir. Bölüm başlıklarının karşısına sayfa numaraları konmadığı gibi, bölüm başlıkları da farklı girilmiştir. Toplam 31 başlığın üçte birinin değişik olduğunu belirtmek, bu konuda yeterlidir. *"Alimler"* anlamında yerli yersiz *"ulemalar"* kelimesinin çokça kullanılması da kulak tırmalayıcı olmuştur. *"Belh'te elli bin kadar ulema"*, *"şehrin ileri gelenleri ile ulemalar"*, *"üç ulema"*[11] gibi. Halbuki, ulema zaten çoğuldur. Ulema denileceğine âlimler, din adamları, bilginler vb. kullanılabilirdi.

1. "Ad"a Takılma

Yazar, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, adındaki son kelimenin, *"Rum kültürünü benimsemiş kimse anlamına geldiği"*ni iddia etmiştir[12]. Halbuki bu kelime; kişinin yerini, nereli olduğunu bildiren bir isimdir. Konevî, Dımışkî, Hadimî deyince nasıl Konyalı, Şamlı, Hadimli denmek istenildiği anlaşılıyorsa; Rumî denilince de Anadolulu anlamı çıkartılmalıdır. Zira Emeviler'den beridir İslâm âleminde Anadolu'ya, Rum ülkesi anlamında Diyar-ı Rum denilmiş, buraları vatan edinenler de aynı coğrafî adı kullanmaya devam etmişlerdir. Mevlânâ'ya, bütün şehirlerden daha önde gelen, üstün bir ad olsun diye, *"Anadolulu Celâleddin"* anlamında Mevlânâ Celâleddin-i Rumî denilmiştir. Bu basit tarihî adlandırma usûlünü unutarak, *"Rumî"*ye, *"Rum kültürünü benimseyen kimse"* anlamını vermeyi bilgisizlik olarak değerlendirmek gerekecektir. Halbuki yazar, bir başka yerde Rumî'nin Anadolulu anlamına geldiğini vurgulamıştır[13]. O zaman, bu anlamın verilmesinde, bilgisizlikten öte bir niyet veya kafa karışıklığı olmalıdır. Herhalde, *"Goëthe'nin hayran olduğu, Maurice Barrès'in sevdiği"*[14] Mevlânâ'yı, Rum okurlara, *"bizden biri"* olarak tanıtma endişesi taşınmıştır. Bir başka yazar da çıkar; *"Abdalân-ı Rum, Baciyân-ı Rum, Gaziyân-ı Rum, Dervişân-ı Rum"* vb. terkipleri; *"Rum kültürünü benimsemiş Gaziler, Bacılar, Dervişler"* diye açıklarsa, dudaklarda tebessümü canlandıracaktır. Halbuki bu terkipler; Anadolu Selçuklu, Osmanlı devirlerinde kullanılan Anadolulu Gaziler, Dervişler, Anadolu Bacıları Teşkilâtı anlamlarına gelmektedir. Yalnız yine de Mevlânâ ile ilgili o çağrışım, Rum kültürüne aidiyetten çok, öyle olmasının istenildiği, benimsendiği anlamına gelmektedir. Ki bu da bir yönüyle anlaşılabilir bir duygudur. Zira Mevlânâ çapındaki düşünürler, bütün insanlığa hitap etmektedirler.

2. İslâmî Mesajın Yeterince Doğru Algılanmaması

Yazar, *"Peygamber, insanların yedinci kat göğe ulaşmaları için günde beş kez abdest alıp dua etmeleri için camilerde toplanmalarını emrediyordu"* demektedir[15]. Namaz ve abdest, Peygamberin emri olarak mı algılanmalıdır? Ayrıca Kur'an için; *"Tanrının Resûlü'nün yazmış olduğu o büyük kitap"*[16], nitelendirmesi de dikkat çekicidir.

[11] *Aynı eser*, s. 41, 43, 83, 89, 90.

[12] *Aynı eser*, s. 15.

[13] *Aynı eser*, s. 92.

[14] *Aynı eser*, s. 15.

[15] *Aynı eser*, s. 19.

[16] *Aynı eser*, s. 29.

3. Mevlânâ'nın İnancı

Yazar, Mevlânâ'nın tasavvuf öncesi dönemini, sürekli imanda, kabul ettiği değerlerde tartışma zamanı olarak görür. *"Kendisinin bir gâvur veya bir mü'min olduğunu"* bilemiyordu. *"Bildiği tek şey sınır'ı aşmaya hazır olduğudur"*[17]. Mevlânâ, içini kemiren şüpheleri gidermek için Platon'u okumaya başlar. Yalnız Platon'u okuması zaten başlı başına bir şüphe neticesidir. Mevlânâ'ya şöyle dedirtir: *"Ben Platon'u okumaya başladım; kanımca, bu, bir* ***isyanın*** *tâ kendisidir. ...Avrupa hâlâ manastırlarda, seminerlerde uygun ve çok faydalı olan Aristoteles'i okumayı sürdürüyor; Mevlânâ ise, Konya'da, Avrupalıların kullandıkları tabir ile o* ***"kahrolası"*** *Selçukluların yuvasında Platon'u okumaya başladı"*[18]. Mevlânâ'nın *"ruhu, Platoncu felsefe ile rahatlayıp serinlemiştir."* Çünkü o felsefe, *"öylesine kusursuz bir mantık organizasyonu, öylesine güzellik dolu"* bir âlemdir ki. O âlemde Mevlânâ, *"kendisini en çok ağlatan kitap olan" Şölen*'i keşfeder. *Şölen'le, "aşkı idealize eden ve hayatı seven Atinalılar, Mevlânâ'nın ruhuna hitap"* etmişlerdir. *"Timotheos, İsa'nın sevgisini, Şölen de aşkı"* Mevlânâ'ya öğretmişlerdir[19]. Mevlânâ, Sokrat'tan önce ve sonraki yazarları okur. Septikler, stoikler, epiküriyenler, sinikleri tanır. Bu durum, *"aklın içinden geçerek korkunç bir tereddüt ile son"*lanır. Artık *"Mevlânâ, sürekli isyanın tâ kendisi.. Koca bir kuşku"*dur[20]. *"Kendisini bazen şeytan gibi hissetmekte, bazen meleklerin yakınında"* görmektedir. Hayatın nedenini ve amacını bilmek için çırpınmaktadır. Zihnini kemiren soru tam bir ateist sorusudur: *"Tanrı, insan hayalinin mahsulü"* mü? *"Değilse o yanıtı vermesi"* gerektir. Mevlânâ ve onun gibiler, *"içlerindeki kuşku bunalımlarıyla bütün katiyetleri öldürmekten başka bir şey"* yapmamaktadırlar. Nihayet Şems, Mevlânâ'yı *"kuşkudan kurtarmaya"* gelir. Böylece *"kuşkunun dört yol ağzında debelenen imansız bir düşünür"* olan Mevlânâ, *"mü'min olur"*[21]. Şems, kendisine *vecdi* öğretir. Bu bir aşk eylemidir. *"Ve Tanrının yerini sevgi"* alır. Gayri Mevlânâ, *"tasavvuf şairi, aşk şairi"*dir[22].

Burada Mevlânâ'nın, İslâm'ın temel akide ve kaynaklarına bağlılık konusundaki titizliği ile ilgili onlarca örneğin verilmesi mümkündür. Onun "*bende-i Kur'ân*" olduğu ifadesi, "*Peygamberin sünnetlerinden en ufak şeyi bile ihmal etmemeğe çalışmayı*" tavsiye ettiği; "*Hz. Peygamber sünneti tamamiyle yerine gelsin*" dediği bilinmektedir[23]. Mevlânâ'nın hayatında Şems'in rolü de çok abartılı anlatılmaktadır. Halbuki en önemli Mevlevî kaynağında Mevlânâ'nın; kendisi ile Şems'i kıyas için Bedreddin'e, şöyle dediği yazılıdır: "*babamın kutsal ruhuna yemin ederim ki, saçının her bir telinde yüz bin Şems-i Tebrizî asılı bulunan ve onun sırrının sırrını idrâkte Şems-i Tebrizî'nin bile şaşakaldığı birine ulaştın.*"[24]. Burada "*saçının her bir telinde yüz bin Şems-i Tebrizî asılı bulunan*" zattan, Mevlânâ'nın kastettiği bizzat kendisidir. O zaman, Şems ve Mevlânâ ilişkisinin biraz daha yakından ve abartısız değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

4. Mevlânâ'ya Hıristiyanlığın Etkisi

Panayatopulos, her fırsatta, Hıristiyanlığın Mevlânâ üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Mevlânâ'nın rüyalarına giren peygamber, nedense hep İsa'dır. *"İsa, Mevlânâ'yı çıldırtmıştır. İsa, Mevlânâ'yı tümü ile kendi içine almış, kapatmıştı." .. "Neftaleim (şahsında Museviliği kastediyor) artık Mevlânâ'yı kaybetmiştir".* Mevlânâ'ya, bir başka yerde şöyle dedirtir: *"İsa, içimde yerleşmiş bir çılgınlıktır, Timetotheos. Tanrısal bir çılgınlık. Gün geçtikçe, içimde* ***İslâm'ın buğulandığını*** *ve* ***İsa'nın belirginleştiğini*** *hissediyorum". "****İsa*** *ile harmanlanmış bir halde bulunan Mevlânâ"*[25]. Mevlânâ'nın gece yatağına İsa gelir. Ondaki şüphe ve tereddütleri giderici konuşmalar yapar. İsa, şöyle der: "*Tanrıyı kaybettin. Böyle olunca da, hem kendini hem de değerlerini kaybetmiş olmandan daha doğal ne olabilir?.. Tanrı, sevgidir. Bunu neden unuttun Mevlânâ?*"[26].

Mevlânâ'yı etkileyen sadece İsa değildir. Konya'daki Agios Hariton'a adanmış manastırın keşişleri de onu etkilemiştir. Sık sık keşişlerin yanına giden Mevlânâ'ya keşiş İoannikios, telkinlerde bulunmaktadır. İkisinin konuşması sırasında ise, *"İsa.. yukarılardan, ikonasının içinden onlara bakmakta"*dır. Keşişler Konya'dadırlar. Ama Bizans kelimesini duydukları zaman *"içlerinde sevgi dolu bir ürperti"* duymaktadırlar. Çünkü "*Bizans bir şehir, bir deniz değildir. O içlerinde hissettikleri bir dünyadır. Bizans kilise pederleri ve azizler, duahanlardır.. İnsana yaklaşıp onu kendisinin şerefine yüceltmeye gelen Tanrının esintisidir*"[27]. İşte o Bizans'a övgü, hasret satırlarının ardından Mevlânâ ile *"kutsal peder"*, Tanrının gücünün örselenip örselenemeyeceğini konuşurlar. Peder, tam iman sahibidir. Soru sorup kuşku duyansa Mevlânâ'dır. Peder, böylesine günleri, kendisinin de gençliğinde geçirdiğini anlatır. *"Millî peygamber"* Sokrates'i, Platon'u hücresinde okuduğu, Atina'nın çok güzel günler yaşadığını düşündüğü günlerdir. *"Tanrının kendisini beklemekte"* olduğunu düşünerek imanını pekiştirmiştir. Mevlânâ, şüphesini; Tanrının *"gene seni beklemekte olduğundan emin misin?"* diye sorarak ortaya kor. Mevlânâ, manastıra girmekte, fakat kiliseye girme *"cesaretini"* gösterememektedir. Halbuki kiliseye girse "*orada, İsa, koca gözleri ile etrafı süzerek huzur içinde oturmaktadır*". Yalnız Mevlânâ'nın o şüpheler içinde kıvrandığı ruh halini; *"çevresinde toplanmış kalabalığı şaşkın bir hayret içinde bırakarak", "kollarını açıp yukarılara doğru uçarak gözden kaybolan"* bir mistik giderir: Şems[28].

5. Konya Adının Menşei

Yazar, "*Konya, hep o Yunanlı İkonion havasını sürdürüyordu*"[29] derken, Konya adının kutsal resim anlamındaki ikondan geldiğini vurgulamak istemektedir. Halbuki bugün artık Konya adının; Doğu Roma'dan daha eski ve Hitit dönemindeki Lukka, Luwiler'in kullandığı Lykaonia'dan geldiği bilinmektedir[30]. Bizans, M.S. yaşamış, Luwiler ise M.Ö.III. bin yılın sonlarında bölgeye gelmişlerdir.

6. Âlim Şahsiyeti

Bahâeddin Veled'in (ö.1231), Sultan Alâeddin Keykubâd'a, "*ayaklarına kapanıp, şerefli hükümranlığının gölgesindeki bu topraklarda namuslu bir ölümü buluncaya kadar kalmaya geldik*" dediği nakledilmektedir[31]. Halbuki *Âriflerin Menkıbeleri*'nde, Mevlânâ'nın babasının, gittiği her yerde özellikle medreseye indiği, defalarca vurgulanmıştır. *"Âlimlerin Sultanı"* unvanını taşıyan bu bilgeye göre, yöneticiler saraylara, ticaret erbabı hanlara, ilim ehli de medreseye inmelidir. Onun için başta Bağdat, Larende (Karaman), Konya olmak üzere gittiği yerlerde; bey ve sultanların ağırlamak istemelerine rağmen o, medreselere inmeyi tercih etmiştir. Panayotopulos, Bağdat'a gelişi anlatırken bu durumu yansıtmıştır. Ama Konya'ya gelişi anlatırken nedense unutur. Üstelik, *âlimlerin sultanının*, bir siyasî önünde yukarıdaki sözü söylediğini nakleder. Baba-oğul'un Sultan Alâeddin ile çok sıkı-fıkı olduğunu anlatır. Halbuki *Âriflerin Menkıbeleri*'nde tam tersi, Sultanü'l-Ulema Bahâeddin Veled'in bırakın ayak öpmeyi, işret âlemleri düzenlediğini duyduğu sultana; öpmesi için elini değil el yerine asasını uzattığı anlatılır. Ayrıca işretli saray âleminde Bahâeddin Veled'in, *"sâzende ve hânendeler çalgı çalıp şarkı söylerken"*[32] bulunduğu veya sultanın, onları hiçe sayarak işrete devam ettiğini kabul de pek mantıklı gözükmemektedir. Yalnız saraydaki törende bizzat sultanın, ayağa kalkarak Bahâeddin Veled'e "*Ey dinin padişahı! Ben kulum. Bu günden sonra senin subaşın olmak ve efendimin de sultanlık etmesini istiyorum*" dediği *Âriflerin Menkıbeleri*'nde yer almaktadır. Bu saygılı tavra karşı Bahâeddin Veled; kendisine bütün maiyetiyle birlikte mürit olan sultanı ayaklarından değil, gözlerinden öper. Bir başka görüşmede Bahâeddin Veled, kendisini ziyarete gelen Sultan Alâeddin Keykubâd'a öpmesi için eli yerine yine asasını uzatmış, sultan da öpmüştür[33].

---

17 *Aynı eser*, s. 45, 46.
18 *Aynı eser*, s. 108.
19 *Aynı eser*, s. 128.
20 *Aynı eser*, s. 129, 131.
21 *Aynı eser*, s. 137, 153, 185-186.
22 *Aynı eser*, s. 192, 198.
23 Ahmed EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, (Çeviren: Tahsin YAZICI), MEB yayını, İstanbul 1964, s. 187-188.
24 Ahmed EFLÂKÎ, *aynı eser*, I, s. 98.
25 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 64, 67, 69.
26 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 148.
27 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 163.
28 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 165, 167, 172 vd.
29 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 93.
30 Hasan BAHAR, *Demir Çağında Konya ve Çevresi*, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayını, Konya 1999, s. 5.
31 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 94.
32 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 95.
33 Ahmed EFLÂKÎ, *aynı eser*, I, s. 53 vd.

7. Sanduka Meselesi

Yazarın anlattığına göre; bir yolculuktan dönen Mevlânâ, babasının yanına uğrar. Babası da oğlunu karşılamak üzere ayağa kalkar. Babasının kendisine bu saygılı davranışını unutmayan Mevlânâ, vefatında onu defnederken ayakta gömülmesini ister. *"Mevlânâ'nın mezarının yanında dik duran bir mezar mevcuttur; işte o mezar, büyük bilge Bahâeddin Veled'in istirahatgâhıdır"*[34]. Turist rehberlerinden dinlediğini kayda geçiren yazar, baba ve oğul sandukalarının kaynağını unutmuştur. Aslında Âlimlerin Sultanı unvanını taşıyan babanın ilk sandukası, dik yapılıdır. Horasan çamurundan 78 cm. en, 236 cm. boy ve 86 cm. yüksekliğinde mermer kitabelidir. Bundan dolayı halk muhayyilesi, o saygı anlatımını sandukalara bakarak geliştirivermiştir. Değilse yine bir bilgin ve gönül adamı olan oğul Mevlânâ'ya; daha kendisi hayatta iken ve ölüp yanına gömüleceğini düşünerek babasını ayakta gömdürmesi ne kadar yakışırdı?[35] Panayotopulos'tan yüz yıl önce gelerek, o zaman Dergâh halindeki merkezi 1891 yılında gezen C. Huart (1854-1927), eserinde efsanevî anlatımlara bolca yer verdiği halde sanduka meselesine değinmez[36]. Halbuki şarkiyatçı genç bilginin, ziyaret ettiği sırada rehberleri bizzat Mevlevîlerdir.

Yalnız burada, sanduka iriliği hakkındaki söylentinin muhtemel bir sebebi üzerinde durulabilir.

Torunu Sultan Veled ağzından, Eflâkî'nin anlattığına göre; *"Bahâeddin Veled, çok kuvvetli, iri yarı ve heybetli bir adamdı. Çok iri kemikliydi. Bağdat yolunda iri-yarı üç deveciyi bir tokatta yere serdi, ölecek bir hale soktu.. Gazaya gitmek üzere atına bindiği vakit, savaş meydanında sanki Haydar-ı Kerrâr olurdu."*[37]. Aynı türden bir başka ifade daha bulunmaktadır. Bu anlatım, müridi olan Ahî Nâtûr'dan alınarak nakledilmiştir. Buna göre, Bahâeddin Veled'in karşısına zalim bir adam çıkar. Kendi gözüyle de zalimin *"bir mazlumu incittiğini"* görür. Asasıyla vurur ve adam ölür[38].

Bu bilgilerden hareketle, Bahâeddin Veled sandukasının yükseklik sebebi hakkında bir fikir yürütülebilir. Gayet iri yapılı ve şecaat sahibi bir insan için, onun ululuğunu hatırlatmak maksadıyla sanduka da yüksek yapılmıştır. Zira Anadolu'da bazı şehit veya gazi mezarları, normal insan ölçüsünün çok üzerindedir. Battal Gazi'nin mezarının yedi, Yenidoğan'daki "*Ili* (Ulu) *Koru*" içindeki mezarın beş metre boyunda yapılması gibi örnekler çoğaltılabilir. Halbuki o mezarların döneminden; gerçek boyutlarda günümüze kadar gelmiş, türbe, kümbet veya lâhitlerin sakladığı cesetler bulunmaktadır. Onun için Âlimlerin Sultanı olarak anılan Bahâeddin Veled'in uzaklardan getirilen malzemeden yapılmış özel sandukası; manevî şahsiyetine bir atıf gibi de düşünülmüş olabilir. Kaldı ki kendisi de zaten iri yapılıdır.

8. Alâeddin Keykubâd'ın Devlet Başkanlığı Süresi

Panayotopulos, Alâeddin Keykubâd'ın, *"tutsaklığı sırasında Yunanca eğitimi"* gördüğünü bilir[39]. *"Selçuk hanedanının on üçüncü sultanı"* olduğunu, *"yirmi beş yıl hükümet sürdüğü"*nü bilir[40]. Ama nedense ölüm yılını ve nedenini bilemez. Bu sultan, devlet merkezindeki sarayında hastalanır *"ulemalar, tay havanlarda ilaçlar hazırlar, kâselerde nâdir şifalı otlar kaynatır, eski kitapları karıştırıp hastalığın neden ve tedavisini bulmaya çalışırlar"*. Ama bulamazlar ve 1230 yılında Konya'da sarayında vefat eder[41].

Bir defa Alâeddin Keykubâd, 1220-1237 arasında 17,5 yıl devlet başkanlığında bulunmuştur. Büyük sultan, vefat ettiğinde hasta olmadığı gibi Konya'da da değildir. Ramazan Bayramını; Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda, büyük ordusunun başında üstelik yabancı elçilerin de davetli bulunduğu ziyafetler, oyun ve şölenlerle kutlamaktadır. Emir Celâleddin Karatay ile elinde bir mızrak, polo (bala-tekin) oynamıştır. Elçiler, askerler de oyunlara, eğlencelere katılmaktadır. Bayramın üçüncü günü

---

34 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 101, 111, 205.

35 Defalarca değişen sandukalar hakkında bk. Erdoğan EROL, *Mevlânâ Gelince Babası Ayağa Kalktı mı?*, Konya, (tarihsiz), s.2.

36 Clément HUART, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (Çeviren: Nezih UZEL), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s.125 vd.

37 Ahmed EFLÂKÎ, *aynı eser*, I, s. 45-46.

38 Ahmed EFLÂKÎ, *aynı eser*, I, s. 34.

39 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 109.

40 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 125.

41 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 132-133.

başlayan görkemli ziyafette çaşnigîr Nasreddin Ali, sultanın önüne pişmiş bir kuş etini koyarak parçalar. Bir kaç lokma yiyen sultan, sancıya tutulur. Zehirlenmiştir. İki gün sonra cenazesi Konya'ya getirilerek Tepe'deki türbeye gömülür. Veliahtlığı, elinden alarak küçük kardeşine verdiği büyük oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından zehirletildiği sanılmaktadır. Liyakatsizliği ile tanınan bu oğlu; Kir (Kyr) Vart'ın kızı, İslâm'ı benimsemiş olan Mah-peri Hatun'dan doğmadır. Devlet yönetimi; Türkçe'den başka Arapça, Farsça ve Rumca'yı da bilen Keykubâd'dan sonra, o liyakatsiz oğul elinde düşüşe geçer, ilk önemli yara ve yenilgileri alır[42]. Bırakınız Osman Turan'ı, sıradan bir tarih kitabından bile elde edilebilecek bilginin eksikliği, yazarın dönemle ilgili hazırlığının hangi seviyede kaldığını göstermektedir.

9. Mevlânâ'nın Evi

Yazar sık sık Mevlânâ'nın mekânını, *"köşk"* olarak yazmaktadır. İçinde hizmetçilerin bulunduğu, şaşırtıcı bir zengin köşkü[43]. Halbuki Mevlânâ'nın evi; bugünkü Selçuk Üniversitesi Rektörlük binasının (eski Kız İlk Öğretmen Okulu) doğu tarafında adına yapılan medrese ile (Gühertaş, Molla Hünkâr) bitişik, toprak damlı yani *"kara örtü"* ile örtülü, yazın sıcak günlerinde geceleri üstünde yatılan bir Konya evidir. Medrese ortasındaki açıklıktan bir kapıyla içeriye girilebilmektedir[44]. Maalesef, bugün Mevlânâ'nın içinde bir ömür geçirdiği evi ve medresesinin izi bile kalmamıştır. Mevlânâ'nın duvarına çivi çakılmasına bile kıyamadığı[45] medresesi ve evinden nişaneler kalsa idi herhalde Panayotopulos yukarıdaki yanlışı yapmayacaktı.

10. Tarikat Kuruculuğu İddiası

Yazar, Mevlânâ'nın hayatta iken tarikatını kurduğunu, *"sistematize ettiğini"*, *"etrafına geniş bir mürit kitlesi toplayarak , hep birlikte geleneğe indirgenmiş"* olduklarını yazmaktadır[46]. *"Önce Arap"* ve ardından *"Fars geleneğinden yola çıkan Mevlânâ"*nın, *"müritlerin teşkilâtlanmasını amaçlayan çalışmalarla"* hayatını doldurduğu iddiası da dikkat çekicidir[47]. Halbuki Mevlevî Tarikatı'nın, Mevlânâ'dan çok sonra oğlu, hatta torunu Ulu Ârif Çelebi zamanında örgütlendiği bilinmektedir[48].

11. Şems, Hıristiyan Olarak mı Ölmüştür?

Yazarın son sayfaya aldığı garip iddiaya göre Şems, Hıristiyan olarak vefat etmiştir. İddianın kaynağı 1396'da Konya'dan geçmiş Avrupalı bir gezgindir. Gezginin adı, kitabı, yayın yeri belli değildir. Ona göre, ömrünü Müslüman olarak geçiren Şems, "*ölümünün yaklaşmakta olduğunu hissettiğinde, Hıristiyan olduğunu söylemiş ve etrafındakilerden, kendisinin İsa'nın kanı ile vücudunun lütfuna erişebilmesini rica etmiştir.*" Böylesine bir son, Mevlânâ'nın "*kayıp dostunun garip kişiliğine uygun düşmektedir*"[49]. Evet böylesine bir delil ve kanaatten sonra bir şey söyleme veya yazmaya ne gerek vardır? Yazarın hiç olmazsa Şems'le ilgili daha yakın Mevlevî kaynaklarına başvurması temennî edilirdi. Ama Mevlânâ'nın iman tereddütlerini gideren Şems'i, Hıristiyan olarak vefat ettirmesi; diğer maddelerde de görüleceği üzere her fırsatta Hıristiyanlık, Bizans etkisi ve sempatisini vurgulaması, yaklaşım tarzının nasıl işlediğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Panayotopulos, neticede Mevlânâ ve dönemine inme, akıl yorma gereğini duymakla; bir önemli fikir ve düşünce adamının değerine yeniden dikkat çekmiştir. Mevlânâ'nın, benimsenmesini, onun taşıdığı değerlerle irtibatlandırmak her halde daha doğru olacaktır. Aynı zamanda seçkin ilim ve fikir sahiplerinin anlaşılıp benimsenmesi, çıtayı yükseltecektir. Bu doğrultuda, Mevlânâ'dan etkilenen Mevlevî şair Şeyh Galib'in sözünü tekrarlayabili-

---

42 Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu Yayını, İstanbul 1971, s. 337, 389, 391. Ayrıca bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 94-98.

43 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 146, 158.

44 Mehmet ÖNDER, *Mevlânâ'nın Konya'daki Evi ve Medresesi*, Konya 1956; ayrıca bkz. Caner ARABACI, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, KTO Yayını, Konya 1998, s. 183-185.

45 Ahmed EFLÂKÎ, *aynı eser*, I, s. 353.

46 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 199.

47 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 201, 203.

48 Abdülbaki GÖLPINARLI, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983..

49 PANAYOTOPULOS, *aynı eser*, s. 206.

riz: *"Çaldımsa mîrî malı çaldım"*. Eğer mutlaka birilerini benimseyip, kendimizden bileceksek; bunlar niye Mevlânâ, Yunus, Nasreddin Hoca ya da Ahî Evren gibi değerli şahsiyetler; Şeyh Küşterî'nin evlâtları (Karagöz-Hacivat) gibi söz-sohbet ustaları olmasın? Eğer kendimiz için böyle düşüneceksek, niçin Panayotopulos'un benimsemesini yadırgayalım? Herhalde yeni düşünce ve fikir adamlarının yetişmesi, eskilerin tanınıp-anlaşılması ile mümkün olacaktır. Yalnız böyle düşünmek, aynı zamanda eleştirel yaklaşım hakkını ortadan kaldırmamaktadır.

Mevlânâ'ya ilgi, aslında doğrudan medeniyet ve kültürümüze ilgi demektir. Onun için önemsenmelidir. Çünkü bu durum, kendi coğrafyasında göz ardı edilen değerlerin; ne kadar etkili ve canlı olduğunu göstermektedir. Bir yönüyle kendi. kültür ve değerlerimizin canlanması, sadece kendi insanımızın değil, insanlığın da lehine olacaktır Hoyrat bir bencilliğin gönülleri kararttığı dünyada; gönüller açacak sevgi, yardımlaşma ve dayanışmanın estireceği bahar havasında uyanmak istemeyen toplum yok gibidir. Batı teknik ve gücünün girdiği yerlere; sanıldığı gibi insanlık, *"medeniyet"* değil, kan ve göz yaşı egemen olmuştur. Roma'dan bu yana *"öteki"* anlayışını kemikleştiren Batılı kafa; *"farklıya"* hayat hakkı tanımamada, iki yüzlü davranarak mevcut tahakküm ve iç etme çabasını sürdürmede ısrarlıdır. Onun için geçmişten bile olsa, insanlığı kucaklayan gönül ve düşünce örnekleri; farklı kaynaklardan beslenen *"insan"*ları cezbetmeye devam edecektir. Yeter ki, değer ve kültürel özelliklerimizi taşıyan *"erlere"* gereken önemi vermeye, onları tanıma ve tanıtmaya devam edelim.

KONYA'DAN DÜNYAYI AYDINLATAN MEVLÂNÂ CELALEDDİN-İ RUMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE DİN ALGILAYIŞI*

Mustafa TEKİN**

ABSTRACT

We tried to present Mevlânâ Celaleddin-i Rumî's life, works and understanding of religion in this article. it can be say that; Mevlânâ considers Islamic mystisism. First of ali, Mevlânâ is a value belonging to Konya. Konya is a deficient without him. it is necessary to try to understand Mevlânâ and his works. Unfortunately today Mevlânâ became a reference of contrary ideas. Mevlânâ's works are nearly iti obediance with law. The concept of "Love of God" is important in Mevlânâ. Because focus of Islamic mystisism is "love." This is a parallel to introspective method and doctrine of unity of existence. (Vahdet-i Vücut) Mevlânâ states; the whole existence in universe were alive with love of God. Mevlânâ sees appearences of religion as a tool to arrive "true"

Tarih boyunca farklı mekânların kendi içeriğine dahil ettiği ve onsuz tanımlanamayan tarihî şahsiyetlerle özdeşliği, ilginç sosyolojik enstantanelere tanıklık etmektedir. Mevlânâ ve Konya özdeşliği de bu bağlamda tanımlanabilecek bir birlikteliği göstermektedir. "Mevlânâ" unsurunu geri çektiğimizde Konya'nın kentsel, mimarî, sosyo-kültürel yapısında önemli eksikliklerin kendisini hissettireceği de bir gerçektir. Bu makalede, Konya'nın anlam ve ruhunu[1] kazanmasında en önemli şahsiyetlerden birisi olan Mevlânâ'nın dinî algılayışının sosyolojik perspektifle bazı dinî kavramlar üzerinden izleri sürülmeye çalışılacaktır. Şüphesiz bu zamana değin Mevlânâ hakkında en fazla sözün söylendiği ve araştırmaların yapıldığı şahsiyetlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki onun ünü, Türkiye sınırlarını da aşarak, görüşleri gibi kendisi de evrensel hale gelen bir nitelikle tebellür etmektedir. Bu bağlamda öncelikle izleri sürülen alan aydınlatacak ölçüde Mevlânâ'nın kısaca hayatı, eserleri ile ilgili bilgiler verdikten sonra ibadet, semâ, vecd, irade, tevekkül, sabır, şükür, halvet gibi anahtar kavramlar etrafında Mevlânâ'nın din anlayışını çözümlemeye çalışacağız.

I. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI, SOSYAL MUHİTİ VE ESERLERİ

30 Eylül 1207 tarihinde Belh'te doğan Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin babası, *"Sultanü'l-Ulema"* diye anılan ve bilginlerden Ahmet Hatibi'nin oğlu olan Belhli Muhammed Bahaeddin Veled'tir. Şeceresinin Hz. Ebubekir'e dayandığına dair kimi rivayetler mevcutsa da bu iddialar tutarsız görünmektedir. Bahaeddin Veled, Mevlânâ'nın doğumundan bir müddet sonra Belh'ten göç etmiştir. Bu göçün sebebi ile ilgili olarak iki rivayet bulunmaktadır: Bunlardan ilki, Belh'te cereyan eden bazı tartışmaların ileri boyutlara ulaşması, Bahaeddin Veled'i rahatsız itmiştir. Diğeri ve belki de en önemlisi, muhtemel bir Moğol saldırışıdır ki,

---

* Bu makale 1995 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak hazırlanan *"Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'de Din ve Toplum"* isimli yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi'nin bir bölümünün yeniden gözden geçirilmiş özetidir.

** Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Konya.

1 *"Konya'nın Ruhu"* kavramını şehir üzerine yazılarını büyük zevkle okuduğum Mustafa ARMAĞAN'ın *Şehirlerin Ruhu*'ndan mülhem kullanıyorum. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa ARMAĞAN, *Şehir Asla Unutmaz-Şehir Üzerine Düşünce Okumaları*, İstanbul 1996, s. 13-16.

nitekim daha Bahaeddin Veled yoldayken Belh, Moğollar tarafından saldırıya uğramıştır. Bahaeddin Veled, 1221 tarihinde Belh'ten ayrılıp ilkin Hicaz'a uğradıktan sonra, muhtelif yerlerde dolaşarak 1228 veya 1229 tarihinde Konya'ya gelmiştir. Bu seyahati esnasında Nişabur'a uğradığı ve Feridüddin-i Attar ile görüştüğü, bir müddet de Lârende (Karaman)'de kaldığı da ifede edilmektedir. Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled'in ölümünden sonra, onun müridleri tarafından ilmî ve batinî yönü sezilerek pîr olarak tanınmıştır[2]. Böylece hem din hem de sofizm alanında yeterli bir hale gelen Mevlânâ, Konya'da çevresinde bir halka oluşturarak 1240-1245 yılları arasında ilim öğretmekle meşgul olmuştur. Popüler bir hoca olduğu ve derslerine 400 kadar öğrencinin katıldığı; ayrıca sofizmde üstat olması nedeniyle maharetli küçük bir gruba da batinî ilimleri öğrettiği belirtilmektedir[3].

Mevlânâ, ilk eşi Gevher Hatun'un dışında Kerra Hatun ile evlenmiş[4], bu evliliğinden bir erkek ve bir kızı dünyaya gelmekle toplam dört evlâdı olmuştur. Mevlânâ'nın hayatında değişmelere sebep olan ve belki de onun hayatında dönüm noktası sayılabilecek olay, Şems-i Tebrizî ile buluşmasıdır. 1244 veya 1245 tarihinde gerçekleşen bu buluşmanın, medreselerde ders verme, camilerde vazetme suretiyle oldukça aktif ve sosyal olan Mevlânâ'nın hayatını değiştirdiği söylenebilir. Bundan sonra müritlerinden uzaklaşarak Şems'le daha yakın ilişkisi, müritlerinin şikâyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Bir ara Şems'in kaybolması ile tekrar müritlerinin arasına katılan Mevlânâ, Şems'in geri dönmesi için adamlar göndermiş ve gelmesini temin etmiştir. Şems'in tekrar gelişiyle müridlerin şikayetlerinin artması, bir müddet sonra Şems'in bir daha geri dönmemek üzere 1247 tarihinde gidişiyle sona ermiş, fakat Mevlânâ Şems'i unutmayarak yazdığı *"Dîvân"*ı ona ithaf etmiştir. Şems'ten sonra, kendisine en yakın dost olarak Selahaddin Zerkub'u seçen Mevlânâ, 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmiştir[5].

Daha önce Mevlânâ'nın babasının *"Sultanu'l-Ulema"* lâkabıyla anıldığı belirtilmişti. Dolayısıyla bu durum, Mevlânâ'nın özellikle dinî ağırlıklı ilk eğitimini ailesinden aldığına bir işaret olarak değerlendirilebilir. Yine daha önce, Mevlânâ-nın babasının Belh'ten hicret etmesinin sebeplerinden birisinin de muhtemel bir Moğol saldırısı olduğu söylenmişti. Belh halkı, daha önce de istilâlar görmüş, böylece fikrî buhranlar, açlıklar ve sefaletlerle bezgin hale gelmişti. Bunun sonucu olarak da Belh'de toplanan sufiler, halk arasında itibar görmeye başlamışlardı[6]. Bu bilgiden yola çıkarak Belh'de sayıca fazla sofinin toplandığını ve bunların halk üzerinde etkili olduklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu duruma bakarak, Mevlânâ-nın mutasavvıf kişiliğinin ilk nüvesini bu çevreden almış olduğu sonucu çıkarılabilir. Böylece Mevlânâ, ailesi ve çevresinden aldığı eğitimden sonra, Hac dönüşünde yani 1221-1228 tarihleri arasında bir müddet Halep ve Şam'da kalarak eğitimine devam etmiş ve oralardan icazet almıştır[7]. Hatta babasının vefatından sonra öğrenimini tamamlamak üzere tekrar Halleviyye Medresesi'ne gittiği, orada Adem oğlu Kemaleddin'in yanında Hanefî Fıkhı'na çalışıp, buradan Şam'a geçerek dört sene daha tahsil gördüğü belirtilir[8]. Ayrıca Mevlânâ'nın Belh'ten Konya'ya hicreti esnasında Suhreverdî ve Feridüddin Attar gibi şahıslarla görüştüğü; hatta Feridüddin Attar'ın Mevlânâ'ya *"Esrarname"*den bir tane hediye ettiği rivayet edilmektedir[9]. Böylece Mevlânâ'nın bu seyahati esnasında bazı bilginleri ve eserleri daha iyi tanımış olduğu sonucuna varmak mümkün görünmektedir. Ayrıca Mevlânâ'da görülen tasavvufî eğilim, aslında o dönem toplumunun genel bir özelliği olarak göze çarpmaktadır. Sonuç olarak Mevlânâ, tasavvufi yönünün ilk nüvesini ailesi ve çevresinden almış, daha sonra onu Şems ile olgunluğa eriştirmiştir.

Mevlânâ'nın sosyal muhitine göz atıldığında, onun sosyal bir kişilik olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Kendi dergâhına kapanmış bir sofî olmayan Mevlânâ, çağdaşları ile temaslar kuran bir

2 Abdülbaki GÖLPINARLI, *Mevlânâ Celaleddin*, İstanbul 1959, s. 34-46.
3 Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, (Çev. Ahmet DEMİRHAN), İstanbul 1992, s. 157.
4 Mehmet ÖNDER, *Mevlânâ Celaleddin-i Rumî*, Ankara 1986, s. 162.
5 Kamil YAYLALI, *Mevlânâ'da İnanç Sistemi*, Konya 1987, s. 99-116.
6 ÖNDER, *aynı eser*, s. 12.
7 GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 46.
8 YAYLALI, *aynı eser*, s. 97.
9 B. FÜRUZANFER, *Mevlânâ Celaleddin*, (Çev. Feridun Nafiz UZLUK), İstanbul 1963, s. 24-25.

şahsiyet olarak öne çıkmaktadır[10]. XIII. yüzyılda yasayan Mevlânâ'nın sosyal muhiti içinde çeşitli derviş tarikatları ve sosyal zümreler vardı. Kalenderîler, Babaîler, Ahîler gibi sosyal çalkantılar yaratacak derviş tarikatları ve zümreleri dışında toplu halde dolaşan Zümre-i Abdâlân ve Rum Abdâlları denilen derviş taifesi de bulunmaktaydı[11]. Bunların dışında, toplumda Gâziyân-ı Rum adını alacak olan Alp Erenleri, toplumun üretim gücünü ve ekonomik durumunu düzenleyen ve Ahîler grubunu oluşturan zenaat sahipleri, toplumun inanç, fikir düzeyini geliştirmeyi amaçlamış Abdâlân grubu, yani entelektüel denilebilecek tabaka ve nihayet Anadolu Bacıları adı verilen örgütlenmiş kadın kolları vardı ki, bu sonuncular hem üretici hem de savaşçıydılar[12].

Zaten Mevlânâ'nın zamanında Moğol akınlarının etkisinde kalan Konya'da, Selçuklular fiilen değil, ismen saltanat sürüyorlardı. Fakat Konya, diğer şehirler gibi harap değildi ve ahalisinin bir kısmını Rum unsuru teşkil etmekteydi. Fakat bunlar, şehirden ziyade civarda ve köylerde idiler. Asıl Konya şehrinin ekseriyeti Türk'tü. Buna Moğol istilâsından kaçan diğer Orta Asya Türk şehirlerinden Konya'ya göç edenler de karışınca, şehirdeki Türk-Müslüman unsurunun toplamı biraz kabardı. Bu gelenlerin arasında tanınmış bir çok âlimler, din adamları ve sanatkârlar da bulunuyordu. Müritleri ve şakirtleri arasında en çok Türkler bulunan Mevlânâ, aristokrat ve entelektüel denilebilecek sınıfları kendisine bağladığı gibi, zanaatkâr ve hatta avamdan işçileri de ihmal etmiyor, devrinin bir çok mütefekkir ve âlimiyle temas ediyor, bir çoğunun üzerinde kuvvetli ve derin bir tesir meydana getiriyordu. Ayrıca, Mevlânâ'ya karşı kibar muhitin kadınlarında büyük bir temayül de bulunmaktaydı[13].

Mevlânâ'nın hayatı ve şahsiyeti ile ilgili bilgi veren kitaplara bakıldığında, ona ait beş eserden söz edildiği görülmektedir. Bunun sebebi; *"Rubâîler'e" Dîvân-ı Kebîr* içinde yer vermiş olmalarıdır. Ayrı baskısı yapıldığından o da ayrı bir eser olarak ele alındı. Mevlânâ, eserlerinde Farsça'yı kullanmıştır. Genel anlamda eserlerini anlamak, belli bir seviye ve birikim gerektirmekle birlikte, bir takım fabl ve hikâyelerle halkın da dersler çıkaracağı bir düzeyi içinde barındırmaktadır. Onun eserlerine hakim olan tema, Tanrı ve aşktır. Eserlerinde mitolojilerden Yunan Felsefesi'ne, peygamberlerden sofizme kadar çok geniş yelpazeye yayılan bilgiler ve nükteler, Mevlânâ'nın bilgeliği hakkında ipuçlarını da bize vermektedir. Şimdi eserleri kısaca incelenecektir.

10 İsmet KAYAOĞLU, "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle Münasebetleri", *2.Millî Mevlânâ Kongresi*, 1987, s. 164.
11 İsmet KAYAOĞLU, "Mevlânâ'nın Konya'daki Sosyal Muhiti", *4. Milli Mevlânâ Kongresi*, 1991, s. 63.
12 Nezihe ARAZ, "Mevlânâ'da Her Şey İnsan İçin", *5. Millî Mevlânâ Kongresi*, 1992, s. 46.
13 Asaf Halet ÇELEBİ, "Mevlânâ ve Muhiti", *Mevlânâ*, 1953, s. 11.

1. Mesnevî

Mevlânâ'nın en tanınmış, dünya edebiyatının da sayılı âbidelerinden birisi sayılan Mesnevî, çeşitli dillere çevrilmiş, *Mesnevî-i Manevî*, *Mesnevî-i Şerîf* gibi unvanlarla da anılan bir klâsik haline gelmiştir. *Mesnevî*'nin bir çok yerinde Kur'ân'dan anlatılan kıssalar yanında, baza yerlerde aynı lâfzıyla, bazı yerlerde de ifade etmek istediği anlamı ile âyet ve hadisler de verilir. Özellikle Mesnevî'de tahkiye usulü çok kullanılır. Bunu bir kaç sebebe bağlamak mümkün görünmektedir.

Mevlânâ'nın sık sık Kur'an'a göndermeler yapması ve Kur'an'dan kıssalar anlatması, öncelikle tahkiye usulünü oradan almış olabileceğini akla getirmektedir. Bunun dışında, daha önce Mevlânâ'nın Feridüddin Attar ile görüştüğü belirtilmişti ki Mevlânâ, Attar'ın *Esrarnâmesi*'nden etkilenmiş olabilir. Nitekim Attar ile Rumî arasında özel bir bağ olduğunu söyleyen Nasr, Mevlânâ'nın *Mesnevîsi*'nde Attar'ın öykülerini kullandığını söyler[14]. Diğer bir sebep olarak da o dönemde Doğu dünyasında hikâye ve fabl usulüne doğululara sık sık başvurulması gösterilebilir. Özellikle XIII. yüzyılda Batı Avrupa'da gelişip yayılmaya başlayan fabl, öykü, masal ve ahlakî hikmetli kıssaların Doğu'dan aktarıldığı, bu bağlamda iddia edilebilir[15]. Aynca Mevlânâ, Moğol tahakkümünün bulunduğu bu zor dönemde bir çok görüşünü direkt anlatmaktan çekinmiş, mesajlarını hikâye ve hatta fabl metoduyla vermeyi tercih etmiş de olabilir.

14 S. Hüseyin NASR, *aynı eser*, s. 156.
15 Ali BULAÇ, *İslâm Dünyasında Din-Felsefe, Vahy-Akıl İlişkisi*, İstanbul 1994, s. 306.

Mesnevî'ye ne zaman başlandığı bilinmemekle beraber, birinci cildin 1258 tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir. Mevlânâ, Mesnevînin ilk on sekiz beytini kendi yazmış, diğer kısımlarını da Mevlânâ söylemiş, Çelebi Hüsameddin yazmıştır[16]. Mesnevî, toplam altı cilttir, yedi cilt olduğunu iddia edenler varsa da Mevlevîler, bunu kabul etmezler[17]. Yine *Mesnevî*'yi Mevlânâ'nın Türkçe yazdığı iddialarına[18] rağmen, bütün kaynaklar Mevlânâ'nın eserlerini Farsça yazdığı konusunda görüş birliği içindedirler. *Mesnevî*'ye çeşitli şerhler yazılmıştır. Bunlar arasında Abdülbaki Gölpınarlı ve Tahiru'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhleri zikredilebilir. *Mesnevî*, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Şark-İslâm klasikleri arasında altı cilt olarak yayımlanmıştır.

2. Dîvân-ı Kebîr

Dîvân-ı Kebîr, yirmi bini aşkın beyitten oluşur. 2073 gazel, yirmi bir bahir vardır ve her bahirdeki gazeller alfabetik bir sıraya göre dizilmiştir. İçinde aşk teması önemli bir yer tutmaktadır. *Mesnevî*'de olduğu kadar hikâyeler anlatılmamıştır. *Dîvân*, içinde yer alan bir çok gazelin son beytinde Şems-i Tebrizî'nin adının geçmesiyle dikkat çeker. Dolayısıyla bu kitabın Şems'in kaybolmasından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. *Dîvân-ı Kebîr*, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan çevirisi ile beş cilt halinde Remzi Kitabevi tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca 1994 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yedi cilt olarak yeniden yayımlanmıştır.

3. Fîhi Mâfîh

Kısalı uzunlu altmış bir fasıldan ibarettir. Her fasıl, muhtevası bakımından müstakil olmakla birlikte, genel olarak Mevlânâ'nın tasavvufî, dinî, felsefî, ahlâkî ve bazı sosyal düşüncelerini ve kimi olayları anlatır. Fîhi Mâfîh kelime olarak, *"Onun içindeki içindedir"*, *"içinde içindekiler vardır"* anlamına gelir. Bu eseri direkt Mevlânâ kaleme almamış, Mevlânâ'nın sözlerinden not edilmiştir. Zira eserin hemen hemen her yerinde *"Mevlânâ buyurdu ki"* gibi ifadeler vardır. Bu kitabın muhtelif fasıllarında Muineddin Pervane, Şemseddin, Burhaneddin Muhakkik, Selahaddin Zerkub'un isimlerinden ve hallerinden yeri geldikçe bahsedilir[19]. Bu eser, Meliha Ülker Anbarcıoğlu tarafından Türkçe'ye çevrilip Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanmıştır.

4. Mektûbât

Mektûbât, Mevlânâ'nın gerek devlet adamlarına, gerekse çeşitli görevlerde bulunan şahıslara muhtelif ricalarda ve tavsiyelerde bulunduğu mektuplardan oluşmaktadır. Bazan bir kişinin vergisinin affedilmesi, bazan birisinin medreseye tayin edilmesi, bazan da bir iş ricasıyla yazılan bu mektuplar, Mevlânâ'nın kendi halinde bir sofî olmadığının bir kanıtıdır. Bu mektuplar, Mevlânâ'nın ne kadar geniş çevresi olduğunu ve herkes tarafından ne kadar tanındığının da göstergesi niteliğindedir. *Mektûbât*, toplam yüz elli mektuptan oluşmaktadır. Mevlânâ'nın bazı şahısların işleri için devlet adamlarına ettiği ricasının kabul edildiği anlaşılmaktadır. Zira bazı mektupların, ettiği ricasının kabulü üzerine teşekkür amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu eser, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçe'ye çevrilerek, İstanbul'da 1963 yılında tek cilt halinde basılmıştır.

5. Mecâlis-i Seb'a

Daha önce Mevlânâ'nın hayatı anlatılırken, Seyyid Burhaneddin Muhakkık'ın, Bahaeddin Veled'i ziyaretinden önce, Mevlânâ'nın va'z, nasihat ve irşat işleriyle uğraştığı belirtilmişti. İşte *"Yedi Meclis"* anlamına gelen bu eser, Mevlânânın va'z ve irşatlarıyla ilgilidir. Mevlânâ bu eserinde dinî ve tasavvufî birçok konuya değinir. Diğer eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de sık sık âyet ve hadislere telmihte bulunur. Yedi kısımdan oluşan eser, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından çevirilmiş ve Konya'da da yayımlanmıştır.

6. Rubâîler

Rubâîler, toplam 1755 rubâîden müteşekkil olan eser, bir çok konulara değinmekle birlikte tasavvufî ağırlıklıdır. Abdülbaki Gölpınarlı ve M. Nuri Gençosman tarafından iki ayrı tercümesi yapılmış; bunlardan Gölpınarlı'nın yaptığı tercüme İstanbul'da 1964 yılında yayımlanmıştır.

Bunların dışında *Tıraş-nâme*, *Aşk-nâme*, *Risale-i Afaku Enfus*, *Risale-i Akaid* gibi Mevlânâ'ya nispet edilen eserler bulunmakla birlikte, gerçekte bunlar Mevlânâ'nın eserleri değildirler[20].

II. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RUMÎ'DE DİN

Buraya kadar kısaca Mevlânâ'nın hayatı ve eserlerine dair bilgi verildi. Şimdi bazı dinî kavramlar üzerinden Mevlânâ'da din olgusu çözümlenmeye çalışılacaktır.

1. İbadet

Her din, mensuplarına çeşitli zamanlarda belirli pratiklerde bulunmasını emreder. Dinin eylemlilik halini içeren bu düzey, din algılayışları konusunda bize değerli bilgiler elde etmemizi ve çözümleme yapmamızı sağlar. Sosyoloji literatüründe de dinlerin ibadet diye isimlendirdiği *"pratikler"* bulunmaktadır.

Mevlânâ'ya göre insan her şeyi yapabilir ama, yaratılmasındaki maksat ibadettir[21]. Mevlânâ, bu konuda bir âyeti hatırlatır. *"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"*[22]. Bu bağlamda, Allah'a kul olmayı önceleyen Mevlânâ'ya göre kulluk kazancı, amelle yani ibadetle elde edilir[23]. Allah'a karşı kulluğun göstergesi olan ibadetin zevkle yapılması, Mevlânâ'da en yüce idealdir ve o, özden soyutlanarak tamamen şeklin hakim olduğu bir ibadete karşı olduğunu belirtir. Çünkü, özün ihyası sağlanmadan yapılacak ibadetlerde Allah rızasını kazanmak zordur ve ibadetlerde görülen zahirî hareketler, ibadetin özüne varmak için birer vasıtadırlar[24]. Mevlânâ, kulun bir aşk alâkasıyla benimseyip yerine getirmediği ve insanın Tanrı ile psikolojik birliğini sağlamayan ibadeti tatmin edici olarak görmez[25]. Mevlânâ, bunun yanı sıra ibadetlerin ilimle desteklenmesi gerektiği fikrindedir[26]. Böylece ibadetlerde özün yanı sıra bilincin de vurgulandığı görülmektedir.

Mevlânâ'ya göre, mutlaka yerine getirilmesi ve ihmal edilmemesi gereken ibadetlerden biri namazdır. Zira namaz insanı kötülükten korur. Bunu, bir kurt metaforuyla anlatan Mevlânâ, kötülükleri kurda benzeterek, namazın kişiyi kurtlardan kurtaran ve iyiye yönelten bir ibadet olduğunu belirtir[27]. Bu arada namazların cemaatle eda edilmesi gerektiğine işaret eden Mevlânâ[28], böylece onun sosyolojik boyutuna da vurgu yapar. Bir kere namazın insanı kötülüklerden koruması, onu toplumun sosyalleşmiş bir ferdi haline getirmektedir. Namazın cemaatle edası, toplumun birliği ve dinamikliğini koruması açısından son derece önemlidir.

Tanrı âşıkları için asıl zenginlik, içinde naz ve niyazın bulunduğu namaza sahip olmaktır[29]. Mevlânâ ibadet konusunda da Tanrı âşıkları ve halk olmak üzere iki kategori ayırt eder. İbadeti Tanrı ile birleştiren, ibadet ederken Tanrı ile psikolojik birlik sağlayan Tanrı âşıkları, namazı gerçek anlamda eda etmektedirler. Sadece şekle bağlı olarak Tanrı aşkından soyutlanmış bir ibadet, amacına ulaşmamıştır ve bu, çoğunluğun, sıradan insanların ibadetidir.

Mevlânâ oruç ibadeti hakkında Hz. Peygamber'in "Oruç kalkandır" hadisini hatırlattıktan sonra, onu bir mecaz yoluyla anlatır. Oruç bir Kafdağı'dır. Oraya çıkan ufak bir serçe bile olsa, Kafdağı'nın sembolik kuşu Zümrüd-ü Anka kesilir. Bu aşamada orucun kişiye vereceği zayıflık, beti benzi sarartır, başını döndürür, ama netice itibariyle bu maddî zafiyetten sonra insanlar bir makama ulaşırlar[30]. Burada ibadet ile statü arasında bir ilişki kurularak, nefsini arıtarak, hem insanlar hem de Tanrı nazarında makamı yükselen kişinin, bu yük-

---

16 GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 121.
17 Muhittin Celal DURU, "Mevlânâ Eserlerinin Orijinal Nüshaları", *Türk Yurdu*, III., (1964), s. 102.
18 A.Fehmi KARAMANLIOĞLU, "Mevlânâ Mesnevî'yi Türkçe Söylüyor", *Türk Yurdu*, III., (1964), s. 102.
19 M. Ülker ANBARCIOĞLU, "Önsöz", *Fihi Mafih*, İstanbul 1990, s. I-VII.
20 GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 272-273.
21 Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî*, (Çev. Veled İZBUDAK), III., İstanbul 1991, s.243 (Bundan sonra dipnotlarda sadece "Mevlânâ" şeklinde kısaltma kullanılacak).
22 Kur'ân, 51/Zariyat, 56.
23 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s.223.
24 Osman CİLACI, "Mevlânâ'nın İbadetinden Birkaç Çizgi", *2. Milli Mevlânâ Kongresi*, 1987, s.252-255.
25 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s.33.
26 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, (Çev. M.Ülker ANBARCIOĞLU), İstanbul 1990, s. 93.
27 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s.282.
28 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s.41.
29 MEVLÂNÂ, *Mecalis-i Seb'a*, (Çev. Abdülbaki GÖLPNARLI), Konya 1965, s. 47.
30 MEVLÂNÂ, *Dîvân-ı Kebîr*, (Çev. Abdülbaki GÖLPNARLI), II., İstanbul 1957, s. 14.

selişinin oruç sayesinde olduğu belirtilir. Mevlânâ bu durumu, oruç Hz. Süleyman'a saltanat yolunu açan yüzüktür[31] ifadesiyle teyid eder.

Mevlânâ'nın bahsettiği bir diğer ibadet de zekâttır. Ona göre zekâtın hem bu dünya, hem de âhiret için kişiye getireceği kazançlar vardır. Bir kere malın zekâtı verilmekle fazlalaşır ve veren kişinin kesesini korur[32]. Zekât verildiği zamanlarda bereket ve kazançlar elde edildiği halde, verilmediği durumda Tanrı tarafından bazı ferdi ve toplumsal cezalar görülmektedir. Mesela Mevlânâ'ya göre zekât verilmeyince yağmur bulutu gelmez[33]. Yine Mevlânâ'ya göre, insanlara yardım etmek amacıyla sadaka vermek de gerekiyor. Bir şeyi olmayanlara, yoksullara sadaka vermekle insanın öncelikle yükü hafiflemekte[34], bunun yanı sıra veren kişi için yüz kat bereket getirmektedir[35]. Mevlânâ, sadaka gibi ibadetlerin bireysel ve toplumsal anlamda bazı felâketlerin ortaya çıkmasına engel olacağını söyleyerek, din ve sosyal olaylar arasında bağ kurmaktadır. Bununla ilgili olarak Mevlânâ'nın anlattığı iki olayı aktarabiliriz.

Şehzâdenin biri kocakarıya âşık olmuş, buna çok üzülen padişah, vazgeçirmek için bir çok yollar denediyse de başaramamış. Çaresiz kalınca gece gündüz kurbanlar kestirerek sadakalar vermiş ve sonunda şehzâde kocakarıyı bırakmıştır[36]. Diğer olay ise Hz. Ömer devrinde vuku bulmuştur. Bir gün çıkan çok büyük bir yangın söndürülemeyince, Hz. Ömer sadaka verilmesini emretmiş, halk sadaka verince yangın söndürülmesi mümkün olmuştur[37].

İbadet hakikate ulaşmaya bir vesile olunca, dua da bir ibadet olmaktadır. Mevlânâ, devamlı olarak bıkmadan usanmadan dua edilmesi gerektiğini belirtir. Nihayetinde dua, insanı azgın nefsinin elinden kurtarır[38]. Bazı duaların daha çok kabul edilme ihtimalini hâdislere atıfla anlatan Mevlânâ, baba ve peygamber dualarını bu konuda ön plana çıkarır[39]. Ayrıca suç işlemeyen, günâhı az olan kimsenin duasının daha makbul olacağını da belirtir[40]. Böylece sağlıklı bir toplumun hem dua hem de kâmil insanla ilişkisini anlatmış olmaktadır.

Mevlânâ'da *"aşk"* kavramı çok önemli bir yer işgal eder. Çünkü Mevlânâ, insanın kendisini Tanrı'da fena kılmadığı bir ilişkiyi değerli bulmaz. Ona göre, ancak Tanrı'ya aşk ile bağlanıldığında yapılan faaliyetler bir anlam ve değer kazanırlar. Bu aşk, Mevlânâ'nın ifadesiyle, ulular yani âşıklar topluluğu için bir ibâdettir[41]. Bu ibâdeti alt tabakada bulunan halk yâni çoğunluk anlayamazlar. Mevlânâ için burada çoğunluk olan grup, ekonomik, sosyal, eğitim vs. açıdan bir kategoriyi değil, *"Tanrı aşkı"* bağlamında bir kategoriyi ifade eder.

Yine *"kurban"* olgusu da Mevlânâ'nın zikrettiği bir diğer ibadettir. Kurbanı manevî anlamda ele alan Mevlânâ, ferdin nefsinin isteklerini asgarî düzeyde tatmin etmesini, *"nefsini kurban etmek"* olarak tanımlamaktadır. Bu arada Mevlânâ'nın Tanrı âşıkları ismini verdiği kategori, ona göre, kendilerini aşka kurban etmişlerdir ki, buna en iyi örnek de Hz. İsmail'dir[42].

İbadet konusu içine giren kavramlar içerisinde Mevlânâ'nın, en fazla dua olgusu üzerinde durduğu dikkat çekmektedir. Bilhassa dua kavramına ağırlık vermesinin üzerinde biraz durmak gerekmektedir. İnsanlar özellikle, buhranların, sıkıntıların çok olduğu dönemlerde dindarlığa daha çok yaklaşmakta, yaratıcısıyla daha yakın olmaya özen göstermektedirler. Mevlânâ dönemindeki toplumsal buhran, dua unsurunun önemini daha da artırmaktadır ki, belki Mevlânâ'nın dua ibadeti üzerinde diğerlerinden daha fazla durmasının bir sebebi de bu olabilir. Moğol saldırılarıyla iyice tedirgin olan halk, devletin acziyeti ile beraber bir sosyal buhran da yaşıyordu. Bunun yanı sıra 1243 Kösedağ bozgunu ile birlikte alınan ağır vergiler, halkın iktisadî durumunu oldukça zayıflatmıştı. İçinde yaşadığı toplumda halkla beraber bu durumu gözlemleyen Mevlânâ'nın, dua, tevekkül, sabır, şükür gibi kavramları öne çıkarması gayet tabiî görünmektedir. Buna göre, eserlerinde dua, sabır, şükür, tevekkül, takva gibi bir takım kavramların

31 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, III., s. 258.
32 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 282.
33 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 7.
34 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 346.
35 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, II., s. 147.
36 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 253.
37 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 296.
38 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 60.
39 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, V., s. 451.
40 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 14-15.
41 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, V., s. 116.
42 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 316.

üzerinde daha çok durması, dinin tavsiyeleri olmasının yanı sıra, toplumsal şartların icbar ettiği oranda sosyolojik gibi görünmektedir.

2. Sema, İstiğrak ve Vecd

Öncelikle belirtilmelidir ki, bu üçü birbirini tamamlayan kavramlardır. Özellikle istiğrak ve vecd kavramlarının mutasavvıfların ortak literatüründe yer aldığını aslında ayrıca söylemeye gerek yoktur. *"Vecd ve istiğrak, ferdin dış âlemle her türlü alâkasının kesilerek ruhun Vücud-ı Mutlak'tan, Tanrı'dan ibaret bir derunî mevzu ile birleşmek duygusunun yaşanmasıdır. İkisi arasında bir vasıta yoktur. Ruh O'nu görür, O'na temas eder. Vecd, ilimden ziyade ve ileri bir haldir. Mevlevîlerin semaları esnasında vecd ve istiğrak halleri görülür"* [43]. Dolayısıyla vecd ve istiğrak tarif edilen değil, ancak yaşanabilen tecrübî bir haldir ve tamamen sübjektiftir. Sema, ferdin vecd durumuna ulaşmasına vesile teşkil eden bir kavram olarak içeriklendirilmektedir. Peki sema nasıl ortaya çıkmıştır? Bir rivayete göre Şems-i Tebrizî, Mevlânâ ile karşılaşmasında Mevlânâ'ya semayı öğretmiş[44] ve daha sonra Mevlânâ bunu ortaya koymuştur. Eflâkî'nin de sema ile ilgili verdiği bilgiler yukarıda belirtilen rivayetle uyum içindedir.

Buna göre Mevlânâ ve Şems karşılaşıp halveti gittikçe uzatınca halk bu duruma itiraz etmiş ve sonunda Şems'in üstüne yürümüşlerdir. Daha sonra Şems kaybolmuş ve akabinde Mevlânâ hindiban denilen kumaştan bir elbise yaptırmıştı. Bu elbiseyi matemli günlerinde giydiği söylenmektedir. Daha sonra rebap denilen çalgı aletini, dünyanın altı cihetini göstermesi açısından, önce dört köşeli iken altı köşeli yaptırmıştır. Bundan sonra Sema'nın temelini atmıştır[45]. Her ne kadar Eflâkî burada Sema'yı Şems'in Mevlânâ'ya öğrettiğinden bahsetmiyorsa da her iki rivayette ortak olan nokta, Mevlânâ'nın Sema'yı Şems'in kayboluşundan sonra ortaya koymuş olmasıdır. Burada Mevlânâ'nın bizzat sema yaptığını da belirtmek gerekir[46]. S. Hüseyin Nasr, özellikle Mevlânâ'nın Sema'yı meclislerin temel özelliği yaptığı noktasına dikkat çekerek[47], o da Sema'yı Mevlânâ'ya atfeder. Fakat Füruzanfer, aslında özel bir giysi giyerek icra edilen Sema'nın, Şaman inancındaki Türkler'in oyunundan ibaret olduğunu savunmaktadır[48]. Bu arada Mevlânâ'nın Sema'yı bir *"ibadet"* olarak görmediğini de belirtmek gerekir. Eserleri dikkatle incelendiğinde Sema'yı ibadet düzeyine yükselten ifâdeler bulmak mümkün değildir. Her ne kadar bu tür iddialar varsa da[49], somut delillerden yoksun görünmektedir.

Bu noktada Sema'nın ifade ettiği anlamla ilgili olarak şunları söylemek mümkündür. Sema, meclislerde tertiplenir ve Sema ile birlikte musiki dinlenir. Nihayetinde sema, insanın heyecana gelmesi ve vecde kapılmasına yol açmaktadır[50] ki, zaten temel amacı da budur. Bu amacı gerçekleştirmek üzere ortaya konan sema törenleri, Mevlânâ'dan sonra bazı kaidelere bağlanmıştır. Mevcut formu içerisinde sema törenlerinden bazı toplumsal anlamlar çıkarmak da mümkündür. *"Sema, sosyal bünyelerin de esasıdır ve böyle bir merkeze bağlı olmadan bizlik şuuru teşekkül etmez. Birbirinden kopmuş, istikametini şaşırmış, her kımıldadıkça birbirine çarpan, birbirini ezen veya yaralayan benler yığını organik bir bütün değildir."* [51]. İşte semazenbaşı yörüngesinden çıkan yâni toplumsal normları bozan semazenleri hizaya sokmak ve uyumu sağlamakla yükümlü olan kişiyi simgelemektedir[52]. Sema ve âlemlerin dönüşü arasındaki ilişkiye de dikkat çekilmektedir. Mevlânâ, âlemlerin dönüşündeki ilâhî tertip ve ahengi algılayarak, dönüş seyrinin iki yay biçiminde olduğunu fark etmiş ve semada da aynı yolu tutmuştur. Sema yoluyla ilk olarak bilme, sonra görme, daha sonra da vecd yani tam intibak durumuna ulaşılmaktadır[53].

43 Osman PAZARLI, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1982, s. 151.
44 Y. Nuri ÖZTÜRK, *Mevlânâ ve İnsan*, İstanbul 1993, s. 18.
45 Ahmed EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin YAZACI), I., İstanbul 1989, s. 92-95.
46 EFLÂKÎ, *aynı eser*, I., s. 318.
47 S.Nüseyin NASR, *aynı eser*, s. 168-169.
48 B. FURUZANFER, *aynı eser*, s. 56.
49 Kâzım İsmail GÜRKAN, "Mevlânâ", *Türk Yurdu*, (1964), s. 55-56.
50 TAHİRU'1-MEVLEVİ, *Şerh-i Mesnevî*, I., İstanbul 1971, s. 50.
51 Mehmet KAPLAN, "Büyük Daire", *Türk Yurdu*, III., (1964), s. 51.
52 ARAZ, *aynı makale*, s. 43
53 Ömer ÇAM, "Mevlânâ'nın Etkileri, Ritm Psikolojisi ve Seması", *4. Millî Mevlânâ Kongresi*, (1991), s. 173.

Eflâkî'nin anlattığına göre, Mevlânâ döneminde Sema'ya karşı çıkan bazı kimseler olmuştur. Mevlânâ, özellikle şiir ve sema yolunu seçmesindeki esas etkenin, Rum diyarı denilen Anadolu bölgesinde yasayan insanların eğlenceye düşkünlükleri olduğunu belirtir[54]. Mevlânâ, kendi felsefesi ve bunun gerektirdiği hayat biçimini insanlara sema yoluyla anlatmıştır. Yine Sema'nın etkisiyle anlam kazanan her figürde, ruhun bedene bir mesaj vermesi söz konusudur. İşte bu nokta, Sema'yı diğer danslardan ayırmaktadır[55].

Sofiler, sema yaparlarken vecd halini alırlar[56]. Artık kişi sevgiliye dalmış, O'nun yüzünden sarhoş olmuş ve kendinden geçmiştir[57]. İnsana kılavuzluk yapan akıl, bu anda fonksiyonunu yitirmiştir[58]. Bu, izah edilemeyen ancak yaşamakla anlaşılabilecek bir hal, tecrübedir. Vecd ve istiğrak halinde kişi bir müddet durur. Sonra bu halden ayrılarak[59], söz söyleme makamına yani normal hale döner[60].

3. İrade, Mesuliyet ve Tevekkül

Mevlânâ'ya göre insanın iradesi vardır[61]. Fakat insan, kendi ihtiyarını meydana getirenin Tanrı iradesi olduğunu kabul etmelidir[62]. Mevlânâ insanların ihtiyarlarının olmaması halinde, suçlu kimseye kızılmayacağını belirtmekte[63] ve buna insanda iradenin bulunduğuna dair delil getirmektedir. Halbuki suçlu kimse hep kınanır, azarlanır ve cezalandırılır. Yine yaptığımız işten dolayı utanmamız, kendimizi kınamamız da irademizin olduğunu bize net olarak gösterir[64].

Tevekkülden de bahseden Mevlânâ, insanın her şeye gücü yetmediğini, tevekkülün de aslı itibarıyla, insanın kendisinden daha yetkin ve kudretli bir varlığın farkına varmak olduğunu ifadelerinde belirtir: *"Tutalım şimdi sebep sandığın yere tohumu ektin, iki üç yüzyıl o tohum bitmez, mahsul vermezse ne yaparsın? El açıp dua etmekten başka ne gelir?"* [65]. O halde gerektiği kadar gücünü sarf ettikten sonra Allah'ın iradesine teslim olmak ve Allah'ın her an farkında olmak, tevekkül anlayışının öncülü olmaktadır.

Tüm bu donelere bakarak, Mevlânâ'nın kaderci bir anlayışa sahip olmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Mevlânâ, insanı safdışı edip ona hiçbir güç ve mesuliyet tanımayan bir anlayışta değildir, fakat Allah'ın irade ve gücünün de farkındadır. Bu durumun vurgulanması önem taşımaktadır. Çünkü Mevlânâ'nın özellikle öne çıkardığı dua, sabır, tevekkül gibi kavramlara bakarak, O'nun, insan iradesini dışarıda bırakan bir anlayışa sahip olduğu izlenimi edinilebilir.

4. Helâl-Haram, Günah-Sevap, Af-Tevbe

Mevlânâ, İslam anlayışının insan davranışlarını değerlendirirken kullandığı kavramlara müracaatla, bu kavramlara yaklaşmaktadır. Öncelikle asıl olanın ve istenilmesi gerekenin helâl olduğunu belirten[66] Mevlânâ, bu açıdan insanın bireysel ve sosyal hayatıyla helâl-haram kavramları arasında bir ilişki kurar. Mevlânâ'ya göre, helâl ve haramın direkt olarak insan davranışlarına, dolayısıyla toplumsal hayata yansıması vardır. İnsanın nurunu ve kemâlini arttıran unsur, helâl rızıktır. İnsanlar arasında müsbet unsurlar olarak kabul edilen ilim, hikmet, Tamı aşkı ve rikkat helâl lokmadan meydana gelmektedir. Şayet kişi, yediği bir lokma sebebiyle hasede uğrar, tuzağa düşerse, bir lokmadan bilgisizlik ve gaflet meydana gelirse, o lokmanın haram olduğuna hükmetmek gerekir. Lokma, bir tohumdur, mahsulü ise fikirlerdir. Hizmete meyletmek ve o cihana gitmek azmi, ağıza alınan lokmanın helâl olmasından kaynaklanmaktadır[67]. Buna göre, menfî davranışların temeldeki sebebi haram rızıklardır. Mevlânâ bu ifadelerinde, özellikle fikirlerin doğruluğu veya yanlışlığını helâl veya haramlıkta aramaktadır.

İdeal insan olma yolunda gayret eden derviş, zalimlerin, haram yiyenlerin lokmasını yememeli-

54 EFLÂKÎ, *aynı eser*, I., s. 225
55 Nezihe ARAZ, "Çağdaş Kavramlar Işığında Sema", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (1988), s. 234-237.
56 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 41.
57 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 25.
58 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I, s. 158.
59 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 291.
60 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 382.
61 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 242.
62 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 253.
63 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 249.
64 Mehmet AYDIN, "Mevlânâ'da İrade Hürriyeti", *2. Milli Mevlânâ Kongresi*, (1987), s. 94.
65 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 125.
66 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 187.
67 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 132.

dir. Çünkü bunlar dervişe dokunur ve onda bozuk düşünceler peyda olur[68]. Haramlar insanın ilk önce niyet ve fikirlerine, oradan da hareketlerine etki etmektedir. Bu ise, aşama aşama bireysel ve toplumsal hayatın bozulması demektir.

Mevlânâ, gıdalanma ile helâl-haram kavramlar arasındaki ilişkiye bir başka açıdan da değinir. Buna göre, yiyip içmekle şehvet oluşmakta ve bu insanı harama çekebilmektedir[69]. Öyleyse helâl rızık kişiyi tek başına kötülüklerden engelleyememektedir. Aynı zamanda harama düşmemek için az yemek gerekmektedir. Çünkü, çok yemenin zina gibi bir riski mevcuttur. Mevlânâ bu hususu şöyle dile getirir: *"Ben helâl-zâdeyim. Zinadan olma ve sapıklardan değilim ben. Yay kötü oldu mu ok eğri gider"* [70]. Mevlânâ'nın, helâl-haram konusunda da insanları iki kategoride ele aldığı gözlerden kaçmamaktadır. Bu kategoriler daha önce zikredilmişti. Buna göre Tanrı âşıklarının Tanrı sırrını diğerlerine açması helâl değildir[71]. Tanrı sevgisini tatmış ve onda kendisi için diriltici unsurlar bulmuş kişiye kulluk etmek dışında her şey haram olmaktadır[72]. Yine kişinin kendisini öldürmesinin haram olmasına karşılık, kendi varlığını Tanrı yanında yok etmek, Tanrı âşıkları için helâl olmuştur[73]. Zaten bu husus, Mevlânâ'da Tanrı-tevhid görüşünün de temelidir.

Helal ve haram kavramlarından sonra günah ve sevap kavramlarına bakabiliriz. Günah ve sevap, ihtiyarî olarak yapılan fiillerin neticesinde oluşur. Günah ve sevabın olması için ortada bir de fiil olması gerekir[74]. Baskı ve zorlama neticesinde ortaya çıkan fiillerin Allah yanında bir anlam ve değeri yoktur. Hayırlı işleri yapmanın neticesinde sevap oluşur. Zira Yüce Allah böyle demektedir[75]. Günah da insanın şeytana uyması, pis şeylerle uğraşması sonucu oluşur[76]. Mevlânâ'ya göre günah ve sevap kavramları evrensel olup, bütün insanlık bu kavranılan kullanmaktadır[77].

68 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 190.
69 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 115.
70 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 272.
71 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 136.
72 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 154.
73 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 312.
74 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 268.
75 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 18-19.
76 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 9.
77 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 68.

Çevrenin insana bir günah işleme ortamı hazırlayabileceğine dikkat çeken[78] Mevlânâ'ya göre, insanın uğradığı sıkıntı ve iptilaların sebebi günahlardır[79]. Ayrıca kötü çığır açan kimsenin de günah kazanacağını belirterek[80], bir yandan kötü çığır açmanın toplumsal anlamda menfi bir fonksiyon göreceğine diğer yandan toplumda bozulmanın başlangıcı olacağına dikkat çeker. Mevlânâ'ya göre, toplum içinde insanları hayra ve güzel şeyleri yapmaya iten saiklerden biri de sevap kazanma düşüncesidir[81].

Mevlânâ af konusuna değinirken, Tanrı'nın en üstün affedici olduğunu vurgular. Ona göre bütün âlemin af ve ihsanı, Tanrı ihsanından bir zerredir. Tüm aflar O'nun affını överler[82]. Tanrı'nın bu affedicilik sıfatı, kulda da tecelli etmiştir. Dolayısıyla insanlar da affetmeyi bilmelidir. Mevlânâ, *"suçluyu affet, Tanrı da seni affetsin, suçlarını yargılasın. Affet de âhirette sen de affedilesin. Kader ceza vermede kılı kırk yarar"* [83]. diyerek insanları affa teşvik ediyor. Fakat yanlış anlamaları kaldırmak için bu affın hukuka karşı işlenen suçlar için değil, bireysel anlamda olduğu belirtilmelidir.

Affın yanı sıra tevbe de Mevlânâ'da dikkati çeken bir diğer kavramdır. Aslında tevbe, insan kavramıyla birlikte vardır. Çünkü insanın olduğu yerde günah, hata vardır. İlk hatayı Hz. Adem işlemiş ve tevbe etmiş, fakat buna karşın şeytan böyle bir şeye tenezzül etmeyerek kötülüğün sembolü haline gelmiştir[84]. Tevbe sebebiyle insanda iyiye doğru bir gelişme, kötülüklerin iyiliklere dönüşmesi söz konusu olabilir[85]. Bu anlamda tevbe, bireysel bir gelişmeyi mümkün kılmakla, toplumsal değişimin de önünü açar.

Mevlânâ, tevbesini bozanlara ilâhî cezanın gerektiğini belirtmekte, bu konuya net tarihî deliller getirirken, din ile sosyal olaylar ve sosyal değişme arasındaki ilişkiyi de gündeme getirmektedir. O'na göre tevbeyi bozmak, insanı belâlara ve lânete uğratmaktadır. Cumartesi günü iş yapmamak

78 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 15.
79 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 191.
80 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 161.
81 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 161.
82 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 334.
83 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 289.
84 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 46.
85 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 151.

üzere Tanrı ile ahit yapan yahudiler, tevbelerini bozmuşlar ve bu yüzden helâk olmuşlardır[86]. Suç işlendikten sonra tevbe edilmelidir. Fakat Mevlânâ bu hususun suistimal edilerek, sonunda tevbe edileceğine göre suç işlenebilir mantığının kullanılmaması gerektiğini de bu arada vurgular[87].

5. Sabır, Şükür ve Takva

Sabır Mevlânâ'da gerek dünyevî gerekse uhrevî hedeflere ulaşmada mutlaka kullanılması gereken bir vasıtadır. Mevlânâ, *"maksada sabırla erişilir, aceleyle değil, sabret, doğrusunu Tanrı daha iyi bilir"* [88] diyerek bu hususu dile getirir. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemin buhranlı niteliği, *"sabır"* gibi bir kavramın ne derece önemli olduğunu ve Mevlânâ'nın bu tür kavramları niçin öne çıkardığını da yeterli ölçüde açıklayabilecektir. Çünkü, gücünü ve otoritesini kaybetmiş, Moğollarca tahakküm altına alınmış bir halkın yapabileceği en önemli iş sabırdır.

Mevlânâ, sabırla toplumsal statü arasında kurduğu ilişkiyi Bâyezid-i Bestamî ile örneklendirir. Çünkü o, din için sabretmiş ve âriflerin kutbu olmuştur[89]. Ayrıca sabır, kâmil insan olma yolunda bir adımdır. Ayın gece sabretmesi, onu apaydın bir hale koyar. Gülün dikene sabrı, onu güzel bir hale getirir. Peygamberlerin münkirlere sabretmesi, onları Tanrı hassı yapmıştır. Böylece sabır Mevlânâ'da ferdî bir tekamülün etkeni olmaktadır[90].

Mevlânâ sabrı, imanın bir tezahürü olarak gösterir. İnsanın sıkıntılara sabrederken, o sıkıntıdan kurtuluş ümit etmesi, Mevlânâ'ya göre, imanın bir tezahürü olmaktadır[91]. Fakat nefsin istekleri belli bir sınıra ulaşınca sabrın devamına son vermektedir[92]. Mevlânâ aynı zamanda, sabır ile ekonomik düzey arasındaki ters ilişkiyi de belirtir[93]. Ayrıca yoksul kimsenin sabrı, kendisinin kemâlidir[94]. İnsan yaşadığı hayat boyunca farklı konumlarda olur, bunun yanı sıra ideal olarak başka bir konum yani üst statüde bulunmak isteyebilir. Fakat yine de Mevlânâ'ya göre bulunduğu konumda sabretmesini bilmelidir[95].

Sabırdan sonra şükür kavramına baktığımız zaman, şükrün de âciz olan insanın Tanrı karşısındaki konumunu anlamasına yardımcı olduğunu görürüz. Mevlânâ'ya göre kâmil yâni ideal insanın bir vasfı da onun şükreder olmasıdır[96]. Peki, bütün insanlar şükrederler mi? Bu soruyu Mevlânâ *"evet"* diye cevaplamaz. Toplumsal tabakalaşma ve statülere göre insanların şükrü ifa dereceleri farklıdır. Bu hususta Mevlânâ, sabırda olduğu gibi şükürde de ekonomik düzey ile şükür arasında ters bir ilişki okluğu kanaatindedir[97]. Fakat yine de Mevlânâ'ya göre, şükür rızkı artırmakta[98], şükretmemek ise hastalık gibi bazı dünyevi menfiliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır[99]. Belirtilmelidir ki, Mevlânâ'nın inanç sisteminde insanı kuşatan tüm unsurlar, sadece Tanrı'ya hizmet ederler. Tanrı, her zaman şükre lâyıktır ve devamlı O'na hamdedilir[100].

Sabır ve şükür konusundan sonra biraz da takvaya değinebiliriz. Mevlânâ'da takva kavramı, İslâm anlayışına da uygun olarak *"Hak'tan korkmak"* anlamını ifade etmektedir. Takva, insan için mümkün olduğunca günahtan uzaklaşmak, Allah'a ibadet, zikir ile meşgul olmaktır. Mevlânâ, müttakiler ile halk tabakasının bir olmadığını ifâde etmektedir ki[101], ona göre takva sahipleri, yakin makamına ulaşmış kimselerdir[102]. Mevlânâ, takva sahibi kimselerin bir çok şeylere vukufiyetini belirtmekte ve müttakilere örnek olarak Hz. Yusuf'u göstermektedir[103]. Ayrıca Mevlânâ, *"takva sahibi, Fir'avn'ın gittiği yoldan usanan, Musalaşan kişidir. Musa'ya uy ki, bu suyu iç"* [104] diyerek, Hz. Musa'nın üzerinden peygamberleri takva ölçüsü olarak gösterir. Mevlânâ, takva ile sosyal hayat arasında da ilişki kurarak, kişinin takvası sebebiyle müspet fiillerde bulunacağını, bunun da âlemin

86 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 213.
87 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 127.
88 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 318.
89 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 138-139.
90 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 114.
91 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 114.
92 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 323.
93 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 381.
94 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 220.
95 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 269.
96 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 276-279.
97 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 245.
98 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 200.
99 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 276-278.
100 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 276.
101 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 306.
102 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 120.
103 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 272.
104 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 276.

düzeni ve kurtuluşu yönünde olumlu bir fonksiyon göreceğini belirtmektedir[105].

6. Dünya ve Ahiret

Dünya ve âhirete bakış açısı, özellikle mutasavvıflar söz konusu olduğunda daha çok önem kazanmaktadır. Çünkü mistik tecrübenin genel anlamda, dünyaya olumsuz bakış içinde olduğu genel bir kanı olma özelliğini korumaktadır. Bu bağlamda, Mevlânâ'nın din algılayışı ile de ilintili olarak dünya ve âhiret kavramlarına bakışı hakkında şunları söylemek mümkündür.

Mevlânâ'mn dünyadan pek iyi vasıflarla söz etmediği ilk elde belirtilmesi gereken bir bilgidir. O, dünyaya bir hapishane olarak bakmakta[106], yâni sıra dünyayı bir rahme benzetmektedir ki, insan orada kan içmekte ve kanla beslenmektedir[107]. Açıkça görüleceği üzere, bu ifadelerde dünyanın olumsuzluğu vurgulanmaktadır. Mevlânâ, dünyanın aldatıcı yönüne de dikkat çekerek dünyayı üstü altın kaplanmış kıymetsiz bir paraya benzetir[108]. Dolayısıyla ona göre, dünyanın cazibeli dış yüzünün altında insanın felâketini hazırlayan unsurların olduğu unutulmamalıdır. Mevlânâ, dünyanın olumsuzluklarını belirtmekle beraber aslında, insanın dünyada bir imtihan için bulunduğunu vurgulamakta, dünyaya karşı tavrını da netleştirmektedir.

"Dünyadan maksat imtihandır. Bir padişah da köleleri içinde sebatlı olanı olmayandan, sözünde durarı durmayandan ayırmak ve bir kısmını üstün kılmak için türlü türlü sebep ve vasıtalarla onları denemek ve sınamak ister[109]*. Dünyada bulunan nesneler, dünyalık mallar, bizzat istenen şeyler değildir, bunlar birer şekil ve vasıtadırlar. Dünyadaki bu vasıtaların hepsi zincir gibi birbirine bağlanarak, nihayetinde Tanrı'ya kadar uzanır gider. Esas istenilen O'dur ve insan O'nu kendisi için ister"*[110]. Mevlânâ'ya göre, *"sadece dünyayı arzu eden kimse esas gayesinin dışına çıkmaktadır."*[111].

Bu ilk âlem, dünya yani imtihan âlemi, ikinci âlem ise, bu âlemdekilerin hesabının, mükafatının ve cezasının verildiği âlem olduğuna göre[112], fert dünyaya tamamen sırtını dönmüş bir tavır içerisinde değildir. Bizce Mevlânâ'nın dünya karşısındaki tavrı, İslâm'a da uygun olarak hep menfî değil, seçmeci bir tavırdır. Buna göre, dünya ne tamamen iyi ne de tamamen kötüdür. Dünya geçicidir ve onu iyi değerlendirmek gerekir. Ferdin bu dünyayı iyi değerlendirmesine engel olan şey ise gaflettir. Tüm bunlardan anlıyoruz ki, asıl yaşanılacak yer âhiret olmasına rağmen, dünya ve âhiret birbirinin tamamlayıcısıdır, dolayısıyla dünya ihmal edilmemelidir[113]. Kişi davranışlarının sonucunu âhirette görecek; ya ödüllendirilecek ya da cezalandırılacaktır. Cennet ve Cehennem şeklindeki ödül ve cezaya geçmeden önce ölüm denilen hadiseyi irdelemek gerekir.

Mevlânâ'da ölüm, ismi gibi gerçekten bir yok oluş değil, aksine diriliğe ve yeni bir hayata başlangıçtır. Bir dönüşümün ve değişimin başlangıcıdır[114]. Hayat ölümdedir, bu hayattan kurtulmak ise ebediyete ulaşmaktır[115]. Bazı kimselerin nazarında ölüm tehlikelidir. Bazılarının nazarında ise hakikate bir geçiştir. Aslında o, hakikat kapısının açılışından ibarettir[116]. Gözlerinde ölüm tehlikeli olanlar, ondan kaçmaya çalışırlar. Aslında korkup kaçtıkları şey; Mevlânâ'ya göre, kendi çirkin yüzleridir[117].

Ölüm, Mevlânâ için bir ayrılık değildir. Mevlânâ kendi cenazesi için, cenazesini görenlerden *"ayrılık"* kelimesini kullanmamalarını ister. Kendisinin Tanrı'ya kavuşma zamanının ölüm olduğunu söyler[118]. Demek ki, ölüm olayını bu yönüyle ortaya koymak, iki kavramı da zorunlu olarak kabul etmek demektir. Bunlar; aşk ve kavuşmadır. Bundan sonra Mevlânâ'nın şu evrensel sözünü anlamak zor olmaz; *"ölüm âşığın gerdek gecesidir"* [119]; tıpkı eşlerin düğün gecesi birbirine kavuşmaları gibi. Bu yüzden Mevlânâ'nın vefat tarihi olan 17 Aralık gecesi, düğün gecesi deyiminin Farsça karşılığı olan *"Şeb-i Arus"* olarak ad-

105 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 24.
106 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, I., s. 97.
107 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, I., s. 206.
108 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 17.
109 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 72.
110 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 158-159.
111 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, IV., s. 22.
112 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 75.
113 Sadettin KOCATÜRK, Mevlânâ'nın Mesnevî'de İnsanlara Mesajı", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (1988), s. 82.
114 İsmail YAKIT, "Mevlânâ ve Ölüm Felsefesi", *3. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Konya 1987), s. 82.
115 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 314.
116 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 280.
117 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, III., s. 281.
118 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, III., s. 169.
119 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, IV., s. 41.

landırılır. Bu kavuşma halini herkes yaşayamaz, ancak kendisinde Tanrı aşkının galip geldiği insanı Kâmil yaşar[120]. Ölüm kâmil insanlar için Tanrı'yı görmek demektir. Dolayısıyla onlar, bu sebeple ölümden korkmazlar[121].

Mevlânâ, ölümü iki kısma ayırır: Yukarıdan beri bahsedilen ölüme Mevlânâ, tabiî ölüm ismini verir. İkincisi, iradi ölümdür ki, bununla riyazat kastedilir[122]. Riyazat ise, terbiye ettirmek, özellikle içe dönük bir mücâdele yapmaktır. Tasavvuf dilinde, nefsin isteklerine karşı durmak, onunla savaşmak, isteklerini yapmamak, yeme, içme, uyuma gibi tabiî ihtiyaçları en aza indirmektir[123]. Böylece insan, riyazat yoluyla nefsinin isteklerine gem vurmaktadır. Fakat riyazatla bedenin ölmesi demek, aslında dirilik demektir[124]. Gerçekten tabiî ölüm denilen ölüme Mevlânâ'nın yeni bir yorum getirmesi, bizce hayata ve yaşam tarzına yeni bir yorum getirmektir. Ölümü yeni bir hayat ve kavuşma olarak gören kişiler için elbette ölüm, korkulacak bir şey değildir ve iradî ölüm denilen riyazatla da toplumda kâmil insan yetiştirmenin önü açılmış olur. Dünya, âhiret, ölüm, cennet ve cehennem birbirini tamamlayan kavramlardır. Şayet ölüm ve âhiret dikkate alınmaz ve doğru biçimde anlamlandırılmazsa, dünyada kurulacak medeniyetler de bu algılayışlarını bilinçaltlarında yaşatır ve medeniyetlerini de bu anlayış zihni yapı üzerine kurarlar.

Dünyaya seçmeci bir tavırla bakıp, ahireti dünyada işlenenlerin değerlendirilme mekânı olarak gören Mevlânâ, Cennet ve Cehennem'i de dünya ile bağlantıları içinde bir ödül ve ceza olarak görür. Mevlânâ, "Cennet'in temeli dünyadaki ameller, niyetlerle atılmıştır, yapısı ibadetlerle kurulmuştur" [125] diyerek bu hususu dile getirir. Mevlânâ'ya göre, yine fert dünyada iken nefsinin isteklerini yapmaya daha meyillidir. Çünkü çoğunlukla çevre, şeytan, nefs faktörleri insanı buna itmektedir. Halbuki Cennet bu nefsi isteklere boyun eğmemeyi gerektirir. Buna karşılık cehennem heva ve hevesten meydana gelmiştir[126].

Mevlânâ, cennet ve cehennemi iki ayrı mescit olarak tavsif etmekte ve bu iki mescidin ayrı ayrı toplumsal kategorilere aidiyetini bildirmektedir. Ona göre cehennem; alçakların mescidi, cennet ise; kerem sahiplerinin mescididir[127]. Mevlânâ, cennet ehlinin sırf akılcılığı düstur edinmiş filozof kimselerden oluşmadığını[128] söylerken, aslında dinin aşk yönü üzerinde tekrar dikkatleri yoğunlaştırmaktadır. Aslında Mevlânâ, cenneti çokgüzel bir şekilde anlatıp tasvir etmekle birlikte, Tanrı'ya kavuşma, onunla birlikte olma endişesi içerisindedir. Bizce onun eserlerinde Cennet, Tanrı'ya ulaşmaktan sonra gelen bir ödül olarak görünmektedir. Cehennem ehli dediğimiz kategori, cehennemde bin bir acılar ve zorluklar içerisinde kıvranırken, cennet ehli neşe ve sevinç içerisindedir[129].

7. Dinî Otorite Tipleri

Bu başlık altında, Mevlânâ'nın eserlerinde tasavvufla da bağlantılı olarak birer prototip haline gelmiş nebi, veli, ârif, zâhit, pîr ve şeyh kavramlarını ele almak istiyoruz.

Mevlânâ nebilerin, dinî açıdan velilerden üst sırada olduğunu vurgulayarak, her şeyin başlangıcının vahiy olduğunu ve bunun da nebiler vasıtasıyla öğrenildiğini belirtir[130]. O halde nebiler, vahiy sebebiyle Tanrı ile temas kuran kimselerdir. Peygamber de, bu dünyada kulları Tanrı'ya ulaştıran bir konumda olmaktadır. "O, mü'minlerle Tanrı arasında vasıtadır" [131]. O halde en yüksek prototip olan peygamberliği, bu konuma getiren özellikle vahiy, dolayısıyla Tanrı'dır.

Mevlânâ, her devirde peygamber yerine bir velinin olacağını belirtmektedir. Bu veli, nura benzemektedir, akıl onun cebrailidir, veli de onun kandilidir[132]. Veliler, nebilere olan bu yakınlıklarını, Tanrı aşkının vahyi yakınlığına sahip olma

120 İsmail YAKIT, *aynı makale*, s. 82.
121 EFLÂKÎ, *aynı eser*, I., s. 296-297.
122 YAKIT, *aynı makale*, s. 82.
123 Mustafa KARA, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, İstanbul 1990, s. 107.
124 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 274.
125 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 39.
126 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 327.
127 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 243.
128 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 188.
129 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 257.
130 MEVLÂNÂ, *Fîhi Mafih*, s. 220.
131 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, IV., s. 238.
132 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 62.

sebebiyle kazanmışlardır[133]. Kendileri vahiy almasalar da vahiy alan nebilere yakınlaşmışlardır. Nebi ve veliler hayatları boyunca mücahede halindedirler, ilk mücahedelerini nefislerini öldürmek, arzu ve şehvetlerini terk etmekle yapmışlardır. Nebiler ve veliler doğruyu yanlış ile bilirler. Çoğunluğun yaptığı onlara göre yanlıştır ve bunların hepsine tahammül ederler. Karşılarındakine ağır gelmesin diye, gördükleri yüz yolsuzluktan ve kusurdan ancak birini söyleyip geri kalanları saklarlar, işte böylece, bu yanlışlıkları birer birer düzeltmeye muvaffak olurlar[134].

Nebi ve veliler halktan farklıdırlar ve Tanrı yanında kıymeti yüksek olan kişilerdir. Tanrı'nın istekleri dışına çıkmazlar. Halk ise böyle değildir. Mevlânâ bu durumu şöyle dile getirir; *"Bazı kişiler peygamberlerle beraberlik iddia ettiler. Velileri de kendileri gibi sandılar. Dediler ki; işte biz de insanız onlar da insan. Her iki çeşit an bir yerden yedi, fakat bundan zehir oldu ondan bal"* [135]. Nebiler, Tanrısal hazineyi elde etmişlerdir. Bu hazinenin sadece bir kırıntısı halka bulaşmıştır. Bu hususu Mevlânâ, Peygamberlerin dilinden şu şekilde açıklar; *"Peygamberler demişlerdir: Sizin gibi insandık, fakat şimdi define bizde, o defineden bir habbecik de sizde var."* [136].

Mevlânâ, peygamberlerin, peygamberliklerinden evvel çobanlık yaptıklarına dikkat çekerek, bunun peygamberlerin sabırları ve vakarlarını ortaya çıkarmak gayesiyle, Tanrı emriyle gerçekleştiğini belirtmişlerdir[137]. Burada peygamberlerin toplum içindeki liderlik ve yöneticilik özelliklerine dikkat çekilmekte, böylece peygamberlerin mücâdelelerinde sabır ve vakar sahibi oldukları da belirtilmiş olmaktadır. Mevlânâ'ya göre veliler, zamanın İsrafili'dirler, ölüler onlardan can bulup gelişmektedirler[138]. Mevlânâ, ölüler tabiri ile, Tanrı'dan kopuk yaşayan ve nefsî eğilimlerini temel gaye edinmiş çoğunluğu kastetmektedir. Veliler, kendi zamanlarında bu kılavuzluk görevini üstlenmişlerdir.

Mevlânâ, eserlerinde nebileri velilerden üstün görmekle beraber, velilerden daha çok bahsetmektedir. Bunun sebebi acaba nedir? Bizce bir kere en son peygamber geldiğinden ve bir daha peygamber gönderilmeyeceğinden hareketle Mevlânâ, sıkıntılı ve buhranlı dönemde velilere düşen görevi böylece vurgulamaktadır. Bir diğer sebep de; tasavvufta veli kavramının sahip olduğu anlam ve değerdir. Velilik, tasavvufta nebilikten sonra ulaşılabilecek en son merhaledir, öyleyse Mevlânâ da mutasavvıf olduğuna göre, *"Veli"* kavramını daha yoğunluklu olarak işlemiş olabilir.

Nebi ve velilerden sonra Mevlânâ'da, arif ve zahit olarak adlandırılan iki ayrı prototip görülmektedir. Arifler, gece ve gündüz dünya ahvaliyle ilgilenmemektedirler[139]. Arifler, devamlı olarak taat, mücâhede, yüksek ilimler ile uğraşmaktadırlar. Böylece aydınlık, kendinden geçiş, zevk ve rahatlık hasıl olmaktadır[140]. Arif, bulunduğu konuma gelebilmek için, Tanrı yolunu takip etmiş ve bu yola engel teşkil edebilecek her şeyle mücâdele etmiştir. Mevlânâ, arifin hakikat ehli olduğunu, zahir ile uğraşmadığını belirtir. Tasavvuf literatüründe de arifin bu sıfata sahip olduğu vurgulanırken, farkı anlatmak için arifle zahit birbiriyle karşılaştırılır; *"Zahit zahir-peresttir, arif hakikat-peresttir. Dünyaya rağbet edenler, onu taramak ve süslemekle meşguldürler. Zahit, bu gelinin yüzünü kömürle karartır, saçlarını yolar, elbisesini yırtar. Arif ise, Allah ile meşgul olduğu için bu geline iltifat etmez."*[141]. Demek ki arif, tümüyle Tanrı ile meşguldür, dünyaya iltifat etmez ve onun için hakikat budur. Zahit ise dünyaya, maddeye karşı tavır alır, onları kötü göstererek uzaklaşmaya ve ruhunu mana âlemine hazırlamaya çalışır. Zahit ibadetlerinde kendinden geçip istiğrak halini yaşayan bir kişidir. Çokça tefekkür yapmaktadır. Mevlânâ, zahitlerin ilâhî rızıklar aldığını da belirtir[142].

Diğer prototip örnekleri de pîr ve şeyhdir. Mevlânâ pîr ve şeyh kavramlarını net olarak şöyle açıklar; *"Birisinin varlığı kalmadı mı pîr ona derler, insanlık sıfatlarından bir tek kara kıl kalmadı mı şeyh olur. Tanrı'ya makbul bir adam haline gelir."* [143]. Bu ifadelerden anladığımız kadarıyla, insanlık sıfatlarının bir kısmını muhafaza etmekle

133 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 56.
134 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 204.
135 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 21-22.
136 MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, III., s. 316.
137 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, VI., s. 260.
138 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 154.
139 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 31.
140 MEVLÂNÂ, *Fihi Mafih*, s. 212-213.
141 KARA, *aynı eser*, s. 113-114.
142 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, II., s. 291-292.
143 MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, III., s. 146.

beraber, Tanrı'da yok olan, yani Tanrı ile psikolojik birliği yaşayan pîr, insanlık sıfatlarından tamamen sıyrılıp hep manevi âlemle irtibatlı olan kişi şeyh olmaktadır. Bu durumda şeyh, pîrden derece itibarıyla yüksektir. Pîr, akıl ve marifet bakımından tecrübe sahibi bulunmaktadır[144]. Çünkü o, Tanrı'yı tüm yönüyle tanımaktadır. Öyleyse insan, bir pîr bulduğu taktirde hemen ona teslim olmalı, Musa gibi Hızır'ın emri altına girmelidir[145]. Mevlânâ, Hz. Musa'nın Hızır'la olan yolculuğuna telmihte bulunuyor ve Hızır'ı pîr makamına oturtuyor. Bilindiği gibi Hızır, Tanrı'yı çok iyi tanıyan ve gelişen olayların arka plânını bilen bir şahıstır. Hz. Musa, Hızır ile olan yolculuğunda onun yaptığı şeylere tahammül edememişti. Yolculuk bitince, bütün yaptıklarının içyüzünü Hızır anlattığı zaman Hz. Musa ona hak vermiştir.

SONUÇ

Hayatı ve eserleri tanıtıldıktan sonra, bazı kavramlar etrafında din algılayışı betimlenmeye çalışılan Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, *"tasavvuf"* kavramının tüm içerikleriyle birlikte ima ettiği parantezden okunacak bir din anlayışıyla tebellür etmektedir. Burada halk kitlelerine hitap alanının oldukça genişlemesi açısından, bir yandan dilini basitleştirerek ve anlaşılır kılarak, diğer yandan çoğunlukla kendi dilinden aktararak bir betimleme denemesi yapılmaya çalışıldı; öncelikle ve özellikle Konya'ya ait bir değer olarak okunması gereken Mevlânâ, bu bağlamda bir sosyal muhit olarak Konya'dan aldıkları ve Konya'ya verdikleri ile değerlendirilmelidir. Mevlânâ ile ilgili yazınlarda dikkati çektiği biçimde Mevlânâ, etrafındaki lehinde ve aleyhinde oluşan kutuplaşmanın sonuçlayacağı rehavetten kaçınılarak *"anlaşılmaya"* çalışılmalıdır. Bilinmelidir ki o, her şeyden önce insandır. Her farklı görüşün kendisini Mevlânâ üzerinden onaylatmaya kalkması, bir başka deyişle, Mevlânâ'nın evrensel genişlikteki nüfuzunu kullanarak Mevlânâ üzerinden bir kavgaya girilmesi, bir yandan Mevlânâ'nın gerçek anlamda anlaşılmasını engellerken, diğer yandan vereceği mesajlar da berhava olmaktadır.

Bu makalede, Mevlânâ'nın din algılayışını ibadet, vecd, istiğrak, sema, dünya, âhiret, sabır, şükür, tevbe, helâl, haram, takva, şeyh, pîr, zahit gibi kavramlar üzerinden tasvir etmeye çalışırken bu kavramların ele alınışı, bu konudaki tercihi belirleyen Mevlânâ'nın eserlerindeki yoğunluklarıdır. Bu kavramların ilk elden ima ettiği şey ise tasavvuftur. Bilindiği gibi tasavvuf, İslâm'ın mümkün yorum ve tecrübelerinden bir anlayışa denk düşmektedir. Genel içeriği bireysel ve introspektive (içe bakış) olan tasavvuf, tarihin bütün dönemlerinde görülmekle birlikte, Mevlânâ-nın yaşadığı dönemde gerek sayı gerekse kapsam bakımından oldukça yoğun biçimde gözlemlenen bir fenomen olarak dikkat çekmektedir. Şüphesiz bunun bir çok sebeplerini bulmak mümkündür. Fakat sosyolojik açıdan en önemli sebep, o dönemin genel karakteridir. Yukarıda da belirtildiği gibi otoritenin zaafa uğradığı, bir dağılma ve umutsuzluğun kapladığı bu dönem, tasavvufî fikirlerin toplum katmanlarınca kabulünü kolaylaştıran bir durum olarak görünmektedir. Fakat tek sebep olarak bunu zikretmek, aşırı kolaycılık ve indirgemecilik olur. Bunun dışında, Mevlânâ'nın aileden aldığı tasavvufî eğitim, Feridüddin Attar ile olan münasebeti, Şems-i Tebrizî ile olan yakınlığı ve kendi kişisel tercihi de buna eklenebilir.

Tüm bu başlıklar altında incelemeye çalışılan Mevlânâ'nın din algılayışında ortak olan bir diğer nokta da; Tanrı âşıkları ve çoğunluk biçiminde iki kategoriyi hep işletmesidir. Tanrı'da yok olmayanları benlik gütmekle suçlayan Mevlânâ'ya göre, bu dereceye ulaşamayan insanlar, statüleri ne olursa olsun aşağı tabakadandır. Bu bağlamda *"aşk"* kavramı, Mevlânâ'nın eserlerinde din algılayışının başat kavramı olarak görünmektedir. Eserlerinin tümü okunduğunda bunu görmek mümkündür.

Mevlânâ, dinin zahirini hakikate ulaşmak için bir vasıta olarak görmektedir. Bu, bir takım fıkhî kaideleri önemsemediği anlamına gelmediği gibi, helâli haram yapmak gibi bir bağlama da oturmaz. Mevlânâ *"hakikat"*e ulaşma yolunda çaba gösteren bir şahsiyet olarak, hakikatin şekilciliğin içerisinde kaybedilmesine karşıdır. Dolayısıyla Mevlânâ ile ilgili yazınlardan çıkarılacak bir sonuç varsa bu, *"hakikat arayıcısı olmak"* mesajından başkası değildir.

[144] MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, V., s. 106.
[145] MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, I., s. 239.

KONYALI İLİM ŞEHİDİ: VETERİNER BİNBAŞI AHMET BEY VE ASİSTANI YÜZBAŞI HÜDAÎ BEY*

Hasan ÖZÖNDER**

ABSTRACT

Turks have a lot of mertyrs of science as every nation does. One of them is Major Ahmet Bey from Konya, Turkish veterinerian.

Ahmet Bey was a scientist who initiated the first serious scientific study towards "Glanders" in Turkey. He conducted this study along with his asistant, Captain Hüdai Bey, vetrinarian bacteriologist. Both of them made successful determinations connected with this disease; but they caught "Glanders" which has an infectious characteristic. They both successively died in short periods in 1928.

İlim ve medeniyetin, çalışkan, vefakâr ve fedakâr insanların omuzlarında yükseldiği açık bir hakikattir. Vatana, millete ve bütüne dünyaya yönelik ilmî buluşların, yeni keşiflerin ortaya çıkmasında ve yücelmesinde adı bilinen ve bilinmeyen birçok fedakâr insanın beyin gücü, el emeği, göz nuru ve alın teri vardır.

Nice gündüzler, geceler; aylar, yıllar; hattâ bazen bir ömür boyu devam eden yoğun çalışmalar, dünyanın yararına olan yeni buluşların yakıtı olur. Harcanan gençlik, bir bütün ömür; bu uğurda seve seve fedâ edilen kanlar ve canlar, yeni keşif ve icatların bedelidir, çoğu zaman. Bu sebeple dünyanın hayrına olan her yeni buluş mübarektir, mukaddestir. Aziz bilinmelidir. Her türlü tebrik, teşvik, takdir, tergib ve taltife şayandır.

İlim adamlığı, kutsal bir meslektir. Bu yolda ömür ve can veren ilim adamları, en ulvî fedakârlığı tercih eden, her türlü ta'zime lâyık yüce insanlardır. Hangi dilden, hangi dinden, hangi ırktan, hangi ülkeden, hangi cinsten, hangi alanda olursa olsun, ömrünü ilme adayan ve insanlığın faydasına buluşlar yapanlar, toplumda ve tarihte en üst mevkiye yerleştirilmelidirler. Bu uğurda canını bile vermekten çekinmeyen, insanlığın yüzakı bu örnek ve önder insanları, ilim tarihi her zaman minnet ve şükranla anacaktır. Ünlü tarihçi ve sosyolog İbn-i Haldun, *"Büyük adamlarına sevgi ve saygı göstermeyen milletler, büyük adam yetiştiremezler."* der. Topluma hayırlı, faydalı, güzel yenilikler armağan eden âbide şahsiyetlere gerekli sevgi, saygı, minnet ve takdir şuuruna sahip olan milletlerdeki anneler, yarının yeni âbide şahsiyetlerine hamiledirler. İlk ve en büyük şansı, böyle annelerin bulunduğu bir toplumda gözlerini dünyaya açmalarıdır.

I. BİNBAŞI AHMET VE ASİSTANI YÜZBAŞI HÜDAÎ BEYLER VE ŞEHÂDETLERİ

Her milletin olduğu gibi Türkler'in tarihinde de pek çok ilim adamı ve sayısız ilim şehitleri vardır. Bu makalede, Konya'nın ilim tarihinde yeterince tanınmayan, hattâ yeni nesillerce hemen hemen hiç bilinmeyen iki ilim şehidi Türk veterineri tanıtılacaktır. Amaç, unutulmaması gereken

* Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Prof.Dr. O. Cenap Tekinşen'e Armağan.
** Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, Konya.

fedakârlıklarını anlatarak, rahmet ve minnetle anılmalarını sağlamaktır.

İlmî araştırmalarını, fedâ ettikleri canlarıyla taçlandırıp, çelenkleştiren bu iki veterinerden birisi Konyalı Binbaşı Ahmet Bey'dir (Resim: 1).

Ahmet Bey, Türkiye'de *"Ruam"*[1] (Sakağı, Mankafa)'a karşı ilk ciddi, ilmî çalışmaları başlatıp ilerleten veterinerlerdendir. Bütün dünya veteriner çevreleri kendilerini böylece bilmektedir. Her yıl on binlerce hayvanın kaybedilip, insanların hayatına mâl olan, bütün bunlarla millî ekonomide ve sosyal yaşantıda telâfisi zor zararlar açan, Ruam'a karşı, köklü bir mücâdele açmıştır. Ruam'ın tedavisi konusunda; bu menhus ve menfur hastalığa karşı o, aşı bulabilme yolunda yoğun tetkik ve tahlillere girişmiştir. Uzun yıllar süren araştırma ve incelemelerine kendisini öylesine vermiştir ki, bu hastalığın enfeksiyonuna yakalanarak sonunda bu uğurda hayatını kaybetmiştir.

Makaleye konu olan ikinci ilim şehidi ise, Binbaşı Ahmet Bey'in asistanı veteriner Bakteriyolog Yüzbaşı Hüdaî Bey'dir. O da hocası gibi Ruam'la mücâdele ederken üstadının yanında başarılı adımlar atmış, fakat sonuçta bu uğurda hayatını noktalamış fedakâr bir asker ve ilim adamıdır (Resim: 2).

İdeâl ve dâvâ birliği ettikleri bu yolda her ikisi de lâboratuar sirayeti sebebiyle birbiri ardından bu menfur hastalığın kucağına düşmüş; günlerce dayanılmaz acı ve ızdıraplarla kıvrandıktan sonra o gün için tedavisi mümkün olmadığından vefat etmiş ve böylece ilim şehidi mertebesine erişmişlerdir. Bu iki idealist ilim şehidimizin son derecede acı ölüm haberi Türk basınında, meslektaşları arasında ve bütün Türkiye'de, hatta dünya veteriner çevrelerinde büyük acı uyandırmıştı.

Bu iki büyük kaybı *Son Saat Gazetesi*, *"Fen Kurbanları. İki uzman veterinerimiz Ruam'a tutuldu, biri şehîd oldu. Diğeri feci ıstıraplarla ölüme mahkûmdur."*[2]; Vakit Gazetesi, *"İlme iki kıymetli kurban verdik. Biri şehîd oldu, diğeri ıstıraplar içinde kıvranıyor."*[3] şeklinde son derecede hüzünlü olarak bildirmişlerdi. O zamanlar en çok okunanlardan *İkdam Gazetesi* de: *"İkinci Kurban! Hüdaî Bey gibi, Ruam hastalığına yakalanan Binbaşı Ahmed Bey'de vefât etti."*[4] Başlığı altında haber olarak vermiştir. İstanbul'un en büyük gazeteleri acı haberi, hem de birinci sayfadan okurlarına duyurarak yeri zor doldurulabilecek kayıplarımıza sahip çıkmışlardı.

Konu, dergilerde de haber olarak duyurulmuştur. *Bizim Mecmua*, acı haberi şöyle yansıtmıştı: *"1 Nisan 1928 tarihli gazeteler bize bu kara haberi vermişlerdi: Askerî Veteriner Tatbikat Okulu öğretim görevlilerinden Ahmed ve asistanı Hüdaî beyler, Ruam üzerinde araştırma yaparlarken her ikisi de tedavisi mümkün olmayan, müthiş hastalığa yakalanmışlar, birer gün ara ile, dayanılmaz acılar içerisinde hayata veda etmişlerdir."*[5].

Ruam, tarih boyunca toplumların sosyo ekonomik hayatında büyük kayıplara sebebiyet vermiştir. Meselâ Rusya'da 1927 yılında bir öksüzler yurdunda yedikleri hastalıklı beygir etinden yakalandıkları için 117 tane çocuk tedavisi mümkün olmadığından kurşuna dizilerek öldürülmüştü. Bu haber bile bu hastalığın boyutlarını, açtığı zararları ve tıbbın o zamanki aczini göstermeye yeter.

İşte veteriner Ahmet ve Hüdaî beyler, tarih boyunca korkunç tahribata sebep olan, insanlığın tedaviden âciz kaldığı bu menhus hastalığa karşı mücâdele bayrağı açmışlardı. Bütün insanlığın sağlığı, selâmeti ve saadeti için uzun yıllar çalışarak bir noktaya kadar ilerlemişlerdir. Ama adeta içli dışlı oldukları bu mücâdelede farkında olmadan hastalığın mikrobunu almak suretiyle ahtapot kollarını andıran kurtuluşsuz tuzağına düşerek sonunda hayata gözlerini yummuşlardır.

O tarihlerde büyük zararlara, acı kayıplara sebep olan bu bulaşıcı hastalığa karşı esaslı bir mücâdele yurdumuzda onların yakın ve ardı arası kesilmeyen araştırmalarıyla devam etmiştir. İnsanlara, tek tırnaklı hayvanlardan geçerek dayanılmaz acılar içerisinde kıvrandıran, kurtuluşu olmayan Ruam'a karşı araştırma ve tetkikler, esaslı şekliyle 1924 yılında başlamıştır. Onların bu can siperâne çalışmalarını bilen ünlü Türk ilim adamı, değerli hoca Osman Nuri ERALP, bu fedakâr öğrencisi için: "Oğlum Ahmed her şeydir. Türk'ün bilgi alanındaki başarısını gösterecek bir örnektir." şeklindeki ifadeleriyle desteklerde bulunmuş ve samimi takdirlerini dile getirmiştir.

Ahmed Bey, çalışmalarını, *"Askerî Baytar Tatbikat Mektebi"*ndeki bakteriyoloji lâboratuarında sürdürüyordu. Amacı, ruam için bir aşı veya serum bularak mücâdeleyi kazanmak istiyordu. Merkeb, dana, tavşan ve kobay üzerinde genel metotlarla pek çok deney ve incelemeler yaptı. Bulduklarının bir kısmını çeşitli makaleler halinde *"Askerî Mecmua-i Baytariyye"*de yayınladı. Kaldığı yerden gözlemlerine devam etti. Bıkıp usanmadan tekrarladı. Ümitsizliğe hiç düşmedi. Yılmadı, vazgeçmedi. O kadar ki, bütün bu gayret ve çalışmalarından dolayı meslektaşları ona şaka olarak: *"Ruam Ahmed"* lâkabını takmışlardı. Ahmet Bey bu yoğun ve tehlikeli araştırmalarının kendisine zarar vereceğini hatırlatanlara: *"Kuşpalazına vesaire zamanında çare bulunamaz zan olunan hastalıklara karşı serum ve aşı bulan fen erbabı, bu aşıları buluncaya kadar pek çok kurban vermiştir. Beni azmimden hiçbir engel çeviremez. Memleketin iktisadiyatını kemiren, çoğunlukla açığa çıkmaksızın insanlara da geçerek büyük kayıplara yol açan bu hastalık, verem ve frengiden daha müthişdir. Bütün gayretimle çalışacağım. Bu uğurda kurban olursam, ne zararı var.. Elbette bende sonra yetişecek olanlar bu amansız hastalığa çare bulacaklardır..."* diye cevap vererek çalışmalarına devam ediyordu.

O günlerde Mekteb'te, Dr. Maskar, Ruam'a yakalandığı için öldürülen topçekici bir kısrağın 6.9.1927 tarihli otopsisinde, bu hayvanın sağ kürek kemiği ile sol sekizinci kaburgasında Spongios karakterde Kemik Ruamı (Ostitis Malleosa) tesbit etmiştir. Ahmet Bey, bu kemikten yapmış olduğu kültürde, saf Ruam mikrobu elde eder. Bu büyük bir adımdır. Çünkü bu sayede Ruam'a karşı serum hazırlama safhasına sıra gelmiştir. Sonuca bir an önce ulaşmak için deneylerini sürdürür. Onu arayan her zaman laboratuarda buluyordu. Orayı kendisine mesken edinmişti âdeta. Gönüldaşı yüzbaşı Hüdaî Bey de idealist hocasını bir gün olsun yalnız bırakmıyordu. Bulgularını karşılıklı olarak gözden geçirip tartışıyorlardı. Her ikisi de izledikleri yolun doğru ve başarının yakın olduğunu seziyorlardı. Fakat, kötü şans, çirkin yüzünü göstermekte gecikmedi. Her ikisi de lâboratuardaki çalışmaları sırasında laboratuar enfeksiyonuna yakalandılar. Mikrop kapmışlardı. Acı haberi, korkunç hakikatı fark ettiklerinde vakit çoktan geçmişti. Yapılacak bir şey maalesef yoktu. Ruam ikisine de pençelerini geçirmişti.

Meslektaşlarının, hocalarının elden gelen bütün imkânlarla seferber olmalarına, büyük çabalarına rağmen bu korkunç hastalığın dayanılmaz acıları içerisinde günlerce kıvrandılar ve nihayet önce asistan Yüzbaşı Hüdaî Bey (ö. 31.3.1928), ardından da hocası Binbaşı Ahmed Bey (ö. 2.4.1928) hayata veda ettiler. Kahraman ordumu-

---

[1] Ruam: Bu iki ilim adamımızın hayatına mal olan menfur hastalık "Ruam" nedir?
Ruam, daha çok at, eşek ve katır gibi tek tırnaklı hayvanlarda görülen bulaşıcı bir hastalık. Hasta hayvanlardan veya laboratuar ortamında basilin buluşmasıyla insanlara da geçebilen enfeksiyon.
Bakteriyoloğ Friedrich Löffler ve Wilhelm Schütz, 1882 yılında etkilerini belirleyerek, bunu *"Bacillus Mallei"* adıyla tanımladılar. Günümüzde *"Pfeifferella Mallei"*, *"Malleomyces Mallei"* diye literatürde yer almıştır.
Kuluçka devresi birkaç haftadan birkaç aya kadar değişebilir. Genellikle kronik seyirlidir. Hayvanlarda önce kronik bir akıntı başlar. Burnun orta bölümünde yara ve ülserleşme görülebilir. Üst çene altındaki lenf bezlerinde büyüme ve sertleşmeler olur. Arka bacaklarda, gövdenin başka yerlerinde, deride içi irinli sıvı dolu kesecikler ve ülserleşmiş yaralar ortaya çıkar. Akıntılar başlar. Gizli kalan vakalarda, özellikle akciğerlerde, verem tüberkülozuna benzeyen içi irinli yumrular oluşur. Bu vakaların çoğunda hayvan, solunum güçlüğü gibi akciğer hastalığı belirtileri gösterir. Tek yol, hayvanın kesimidir. Hastalığın ortaya çıktığı ahırlar ve bölge temizlenip dezenfekte edilmelidir.
İnsanda Ruam, meslekleri sebebiyle hasta hayvanlarla temas halinde olanlarda görülür ve bulaşma yoluyla da geçer. Henüz tanımlanmadığı dönemlerde hayvan ve insanlar arasında büyük kayıplara yol açmıştır. Hastalığın tanınması, faktörü, yayılması üzerinde araştırmalar yapan bakteriyologların bazıları bu menhus hastalığa yakalanarak hayatlarını kaybetmişlerdir. Ama insanoğlu bunca büyük kayıplara rağmen korkmamış, yılmamış, yorulmamıştır. Bu menfur hastalığı yenmek için hayatını bile ortaya koymaktan çekinmeyen fen adamları, sonunda bu korkunç hastalığı yenmeyi başarmışlardır. Bunun sonucu olarak Ruam ABD, İngiltere ve Kanada'da hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. Avrupa, Asya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde yer yer görülebilmektedir.
Tedavide hastanın genel durumunu destekleyen ve güçlendiren pek çok özel ilaç ve antibiyotikler kullanılmaktadır. Cerrahî girişimler de olumlu sonuçlar vermektedir.

[2] 31 Mart 1928, s. 1.
[3] 1 Nisan 1928, s. 1.
[4] 3 Nisan 1928, s. 1.
[5] 12 Nisan 1928, Sayı: 30.

zun bu iki fedakâr şehit subayının kabirleri İstanbul'dadır.

Askerî Baytar Tatbikat Mektebi ve Hastanesi öğretim kurulu bu iki büyük kayıpla ilgili olarak şu tutanağı hazırlamışlardı: *"Bakteriyoloji muallimi Binbaşı Ahmed Bey, 2 Nisan 1928 Pazartesi günü saat 6.00'da ve yardımcısı Yüzbaşı Hüdaî Bey 31 Mart 1928 Cumartesi günü saat 4.00'de vefat eylemişlerdir. Merhumlar, insanlarla hayvanatta büyük kayıplara yol açan bu müthiş ve tedavisi mümkün olmayan hastalık üzerinde senelerden beri çalışmışlar ve inceleme sonuçlarını Askerî Tıbb-ı Baytariyye Mecmuası'nda neşretmişlerdir. Daha sonra bu çalışmayla yayınları kitapta toplayarak meslektaşlarının görüşlerine sunmuşlardı. Bu iki zatın ölümüne sebep olarak da sonradan 22 Şubat 1928 tarihinde bulaşıcı hastalıklar servisinde Ruam'dan vefat eden Üçüncü Kolordu Topçu alayının İkinci Taburu Beşinci Bölük hayvanlarından 45 tırnak numaralı hayvan üzerinde seriri ve lâboratuar çalışmaları ile ayrıca laboratuarda işbu hayvanlardan alınan Ruam mikrobu ile hazırlamış oldukları kültür ve bundan yaptıkları halita ile meşgul olmalarıdır. Hazırlananın yapılması, bir taraftan hayatî serum işlemleri Ruam'ın teşhis ve bakteriyoloji bakımından doğrulamak; diğer taraftan kursiyer, stajiyer diğer ilgili yardımcılarda bu çalışmaya katılarak ders vermek zorunluluğu sebebiyle bakteriyoloji öğretim kurumunun görevlerindendir. Yukarıda anılan kişilerin işte bu çalışma esnasında gerek Ruam'lı hayvanlarla ve gerekse Ruam mikrobu ile yakından meşgul olurken kaçınılması mümkün olmayan herhangi bir hal ve sebeple Ruam'a yakalandıkları; Avrupa'da da bu gibi tehlikeli çalışmada bulunan laboratuarda inceleme ve uğraşı da bulunan fen bilginlerinden bir çoklarının da tarihde görülen feci sonuçları gibi mesleğimizin pek çok kıymetli iki üyesinin aynı surette fen ve görevleri uğrunda kurban olduklarını arz eyleriz. 2 Nisan 1928.*

Tutanağın Altında İmzası Bulunanlar: Askerî Tıbb-ı Baytari Encümen-i İlmiyesi Reisi ve İç Hastalıkları Muallimi Miralay Ali Besim, Bulaşıcı Hastalıklar Muallimi Miralay Hasan Tahsin, Vazaif-i Baytariyye Muallimi Kaymakam Osman Zeki, Teşrih-i Marazi Muallimi Kaymakam Mehmed Azmi, Emrâz-ı Cerrahiye ve Hariciyye Mütehassısı Dr. Hackl, Kimya Muallimi K. Yüzbaşı Sabri, Hıfzüssıhha Muallimi nâmına Başmuavin Ziya'dır.

II. CENAZE TÖRENLERİ

1. BİNBAŞI AHMET BEY

Hüdaî Bey'in vefatı üzerine Etibbâ-yı Baytariyye Muhademât Cemiyeti adına Dr. Üveys Mazhar Bey uzun bir teessür bildirisi yayınlamıştır.

Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiyye Vekâleti İstanbul Hıfzüssıhha müessesi müdür vekili ve Askerîyye Baytarî Tatbikat Mektebi Hey'et-i Tedrisiyyesinden Muallim Bakteriyolog Osman Nuri Bey de geniş açıklamalarıyla şehitlerimizden duyulan üzüntüyü dile getirmişti.

Şehid Yüzbaşı Hüdaî Bey için özel bir cenaze töreni düzenlenir. Mektebin öğretim üyeleri tarafından hazırlanan bu programa göre hastahane önünden kaldırılan tabutu bando eşliğinde ve çelenkler refakatinde mektebin bahçesine getirilir. Burada da çeşitli konuşmalar yapılır. Bunu takiben Tıp Fakültesi önüne, sonra da Baytar Mekteb-i Âlîsi önüne konulur. Muallimlerin ve öğrencilerin konuşmaları büyük bir üzüntü ile dinlenilir. Daha sonra Üsküdar iskelesinde hazır bulundurulan özel deniz aracıyla Ayvansaray'a geçilerek, Eyüp Sultan Mezarlığı'nda merasimle toprağa verilir. Kabri başında onun meslekî fedakârlıklarını anlatan son derecede duygulu konuşmalar yapılır (1.4.1928, Pazar).

Şehit Binbaşı Ahmet Bey'in cenazesi için de benzeri bir tören düzenlenir. Merasim alayı, Süleymaniye Kışlası önünde birinci fırka karşısında durarak resmî hürmet yerine getirilir. Meslektaş ve öğrencileri, onun hizmetlerini dile getiren konuşmalar yaparlar. Meslektaşlarından Dr. Hackl, kendi ve Avusturya Baytarları namına, Dr. Forgeot da Fransız Baytarları namına kendi dilleriyle birer takdir konuşması yaparlar. Selimiye Camii'nde kılınan cenaze namazını takiben Kışla Caddesi yolu ile şehitliğe defnolunur. Kabrinin başında onun büyük meslek aşkı ve her türlü takdire şayan çalışmaları dile getirilir (3.4.1928, Salı).

Her iki değerli ilim adamının cenazesine, Millî Müdafaa Vekili Abdülhalik Bey başta olmak üzere bir çok resmî kurum ve kuruluşlar temsilcileriyle katılırlar. Telefon ve telgraflarla taziyetlerini

bildirirler. İstanbul basını da bu elim olaydan dolayı duydukları teessürlerini manşetten verirler.

Askerî Baytar-ı Tatbikat Mektebi öğretim kurulu onların ölümsüz hatıralarını anlatan yayın organlarının altıncı sayısını bu iki fen şehidine armağan etmişlerdir[6].

Meslektaşları iki aziz arkadaşlarının hastalandıkları 8 Mart 1928 tarihini *"Baytarlık Dünyasında Matem Günü"* olarak kabul ve ilân etmişlerdir. Millî Müdafaa Vekili Abdülhalik Bey, şehid Ahmed Bey'in eşi ile iki çocuğuna 300; yardımcısı Hüdaî Bey'in eşi ile bir yavrusuna 200 lira nakdî yardımda bulunmuşlardır. Bu münasebetle hazırlanan derginin basımında Hüsn-i Tabiat Matbaası ile Alâeddin Klişe Atölyesi sahipleri, sadece masraflarını almak suretiyle katkıda bulundular.

Konya'nın tanınmış ailelerinden olan Oğlakcılar soyundan gelen Binbaşı Ahmet Bey'in adını, hizmet ve unutulmaz hatıralarını yaşatmak için Konya'da eski Matbaacılar içinde bulunan bir sokağa adı verilmiştir (Resim 3, 4). İstanbul Şişli'de de onun adını taşıyan *"Baytar Ahmed Sokağı"* bulunmaktadır.

Önümüzdeki yıl Konya'lı şehit Binbaşı Ahmet ile yardımcısı şehit Yüzbaşı Hüdaî beylerin vefatının 75. yıldönümüdür. Bu satırlarla büyük hizmet, çaba ve fedakârlıkları dile getirilerek bu değerli iki Türk ilim şehidi, özellikle gençlere tanıtılmaya çalışıldı. Böylece onların ölümsüz ruhlarının yâd edilmesine vesile kılınmış oldu.

III. BİNBAŞI AHMET BEY VE YÜZBAŞI HÜDAÎ BEYLERİN BİYOGRAFİLERİ

Ahmet Bey Konyalı'dır. 1889 yılında Konya'nın Kuzgunkavak Mahallesi'ndeki 4 numaralı babaevinde doğdu. Konya Mahkeme başkâtipi Reşat Bey'in oğludur. İlkokul, rüşdiye ve idadî öğrenimini Konya'da yaptı. Babası onun, sanatkâr olarak yetişmesini arzu ettiğinden sanat okuluna göndermek istemişti. Fakat o, sanattan daha çok ilme meraklıydı. Bu sebeple, İstanbul'da bulunan ağabeyine durumu gizlice yazdı. Onun araya girmesi ve babasını ikna etmesi sonucu İstanbul'a gitti. Askerî Baytar Okulu'na girdi. Çalışkanlığı sâyesinde üstün başarı ile mezun olup, *"Baytar"* (Veteriner) diploması alma hakkını kazandı.

Ankara'da vazife alarak modern anlamda ilk Bakteriyolojihâne'yi kurdu. R.1328/M.1912 yılında Askerî Baytar Mektebi'nden Mülâzım-ı Evveliye yükseltildi. Balkan Savaşı'na katıldı. Bir yıl Doğu Cephesi'nde görev yaptı.

Savaşın sona ermesi üzerine Askerî Baytar Mektebi'ne dönerek 4 aylık stajdan sonra R. 1330 / M. 1914 yılı başında mektebin *"Bakteriyoloji Laboratuarı"*na asistan oldu. Henüz ayrı teşkilat olmadığı halde o zamanki mevcut kadrosu ile gerçekleştirilen bu atama, Ahmet Bey'in büyük çalışma azmini bilen yöneticilerin bir teşvik muamelesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda İkinci Ordu Kafkas Orduları Grubu karargâh baytarlığı ile, Çanakkale ve Kafkas cephelerinde bulundu. 5 Şubat 1335 / 1919 tarihinde Askerî Baytar Mektebi Bakteriyoloji Laboratuarı'na *"Şef"* olarak tayin edildi. R. 1337 / M. 1921 yılında Askerî ile Mülkî Baytar Mektepleri'nin birleştirilmesi üzerine, *"Mülkiye Baytarî Yüksek Mektebi"*nde, *"Bakteriyoloji"* ve *"Bulaşıcı Hastalıklar"*; bunların yanı sıra da *"Tatbikat-ı Baytarî Mektebi"*nde bakteriyoloji dersleri öğretim yardımcılığına yükseltildi. Bu sırada Millî Mücâdele'de de görevler aldı. Konya'da Askerî Bakteriyoloji müessesesini arkadaşlarıyla beraber kurdu. 1922'de ilk defa kurulan bu mübrem müesseseye müdür olarak tayin olundu. Bir yıl bu görevde kaldıktan sonra, 1339/1923de aynı dersin öğretim yardımcılığı ile *"Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi"*ne görevini nakletti. Burada bakteriyoloji çalışmalarını ve derslerini sürdürdü.

Bir ömür boyu kendisini ilmî araştırmalara adayan Ahmet Bey'in 2 Nisan 1928'de vefatı, gerek mesleği ve meslektaşları ve gerekse memleket ve insanlık için büyük bir kayıp olmuştur.

2. YÜZBAŞI HÜDAÎ BEY

1316/1900 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kabataş Sultanîsi'nde yaptı. R. 1332 / M. 1916'da Askerî Baytar Yüksek Mektebi'ne girdi. 4

---

[6] "Mémoire Honorée, Aux Martyres de La Science et du devoir – Prof. Et Baktérioloğuu, Major – vét et Son Assistant HUDAÎ, Capitaine-vét.", Fasicul Extra ordinaire de Receuil de Med. Vét. Militaire. No: 6, Istanbul, Imprimerie Hüsnitabiat, 1928 (Resim 5).

yıllık öğrenimini başarıyla sürdürerek R. 1337 / M. 1921 yılında Baytarlık Diplomasını elde etti.

Bir yıllık stajını da tamamlayarak *"Birinci Mülâzım"* oldu. Millî Mücâdele'ye İstanbul'dan Anadolu'ya gizlice geçerek katılanlardandır. Çeşitli kıtalar da görevler yaptı. Daha sonra, okul sıralarında iken heves ettiği bakteriyoloji şubesinde ihtisasta bulunmak üzere Ankara'daki Etlik Bakteriyoloji ve Seroloji Müessesesine girdi. Buradaki kurslardan başarıyla sertifikasını aldı. Erzurum Bakteriyolojihanesine tayin ve yüzbaşılığa terfi ettirildi. Daha sonra açılan imtihanı kazanarak Baytar Tatbikat Mektebi'nde Bakteriyoloji yardımcılığına getirildi. Görevine, amansız hastalığa yakalanıncaya kadar büyük bir aşk, şevk ve gayretle devam ederek hocası Binbaşı Ahmet Bey'in yanında yer aldı.

Bu iki ilim şehidinin ölümsüz ruhlarına rahmet ve minnet duygularımızı sunarken, mikroplarla modern savaşın esaslarını gösteren Pasteur'ün mezar taşındaki şu cümlelere yer vermek istiyoruz:

"Mutlu o insandır ki, kalbinde yüksek bir ülkü taşır; bu ülkü uğrunda hayatını verir.

O ülkü; meslek aşkı, sanat aşkı, vatan aşkı, fazilet aşkıdır."

Bu cümleler, iki ilim şehidini de tamamiyle tarif, tavsif ve takdir etmektedir. Yine ilim ve irfan ehlinin hayatını topluma feda ettiğini ifade eden mısralarla makalemi tamamlamak istiyorum:

Ruhları şad olsun.

"Meclîs-i irfana bir şeb mum olan ehl-i hüner,

Mahv eder kendini amma subh-ı maksûda erer."

(Bütün gece boyunca ilim ve irfan meclisini mum olup aydınlatan hüner sahibi, eriyerek kendini mahveder ama amacı olan sabaha erişir) [7].

[7] Bu araştırmamda yakın alakalarını gördüğüm merhum Ahmet Bey'in akrabalarından değerli tezhip sanatkârımız Cahide - Orhan Keskiner ile Esin ve Yücel Tuncay ailelerine şükranlarımı arz etmek benim için yerine getirilmesi gereken zevkli bir görevdir.

Resim: 1 Şehit, muallim, bakteriyolog, Baytar, Binbaşı Ahmed Bey.

Resim: 2 Şehit, Veteriner Yüzbaşı Hüdaî Bey.

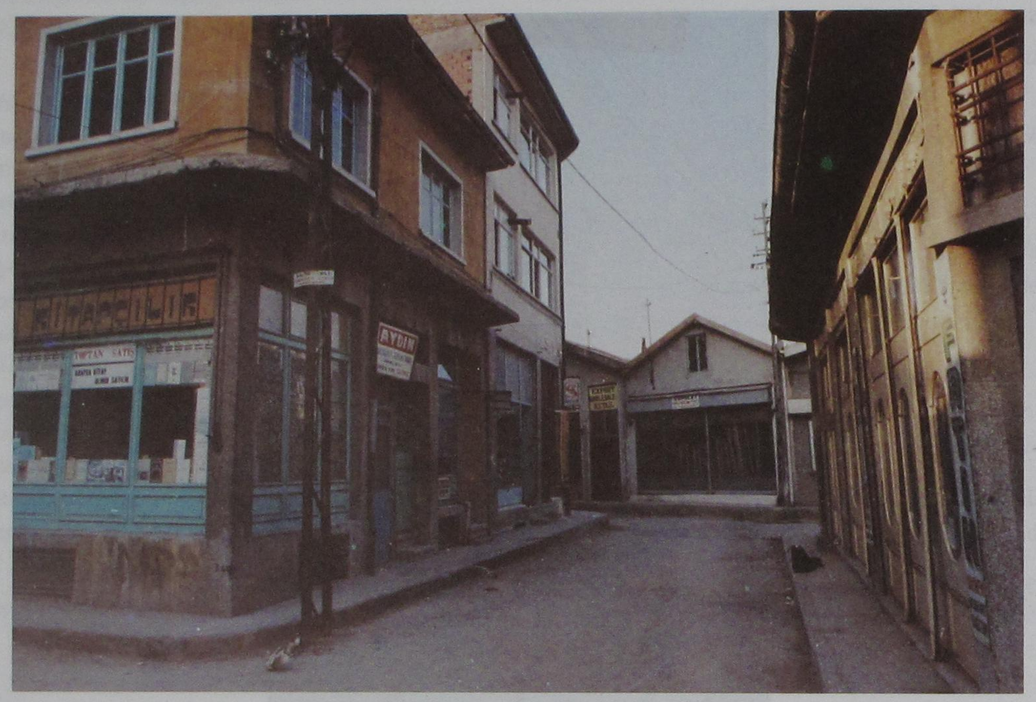

Resim: 3 Konyalı Şehit Baytar Binbaşı Ahmed Bey'in aziz hatıralarından dolayı adı verilen sokak.

Resim: 4 Konya'da Eski Matbaacılar içindeki sokağın tabelası.

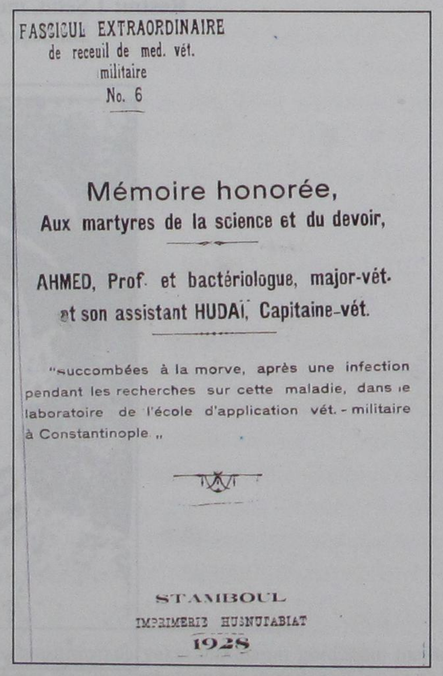
FASCICUL EXTRAORDINAIRE
de receuil de med. vét.
militaire
No. 6

Mémoire honorée,
Aux martyres de la science et du devoir,

AHMED, Prof. et bactériologue, major-vét.
et son assistant HUDAI, Capitaine-vét.

"succombées à la morve, après une infection pendant les recherches sur cette maladie, dans le laboratoire de l'école d'application vét.-militaire à Constantinople „

STAMBOUL
IMPRIMERIE HUSNUTABIAT
1928

Resim: 5 Askerî Baytar Tatbikat Mektebi yayın organında iki büyük şehidimize tahsis edilen 6. sayfanın kapağı.

KONYA'DA DEVLET TİYATROSU'NUN OYUNLARI (1955-1997)

Mustafa ÖZCAN*

ABSTRACT

One has to know the past activities to learn about the foundation of Konya State Theatre. Therefore, in this study we have mentioned the attempts that have been made since 1955 and the plays performed by Ankara State Theatre in Konya. We have found out that the State Theatre performed a good deal of plays between 1955 and 1970. Moreover, we should state that audiences granted satisfying reactions towards all the plays except one.

In this article we have pointed out the reactions both to these plays and to the State Theatre. And we have also focused on the difficulties faced during the foundation of Konya State Theatre. Thereby, we sought to inform theatre lovers about the activities of Konya Theatre that had taken place until 1970 and the difficulties faced in this period. Of course, there have been some activities since 1970, but they will be the concern of another article. In this article we have talked about the initiations to establish a regional State Theatre and also stated the fact that for this we had to wait for the 1990's to come.

Konya'da tiyatro etkinlikleri incelendiği zaman, Devlet Tiyatrosuna özel bir yer ayırmak gerekir. Zira 1955-1960 arasında, en ciddi etkinlikler ondan gelir. Devlet Tiyatrosu'nun Konya'da temsiller vermesi için 1955 yılını beklemek zorundayız. 30 Eylül 1954 tarihinde Devlet Tiyatrosu'nun Genel Müdürlüğüne Muhsin Ertuğrul getirilmiştir. Onun tiyatroyu Anadolu'ya yayma fikrine ne kadar önem verdiği bilinmektedir. Bu yılın başında tiyatro dünyamızda, resmî çerçevede önemli gelişmeler yaşanır. Bu, Konya'da bir Bölge Tiyatrosu kurulması isteğidir. Bu haberi basından izleyelim:

"Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde tesisi düşünülen Bölge Tiyatroları için Maarif Vekâletince tedkikler yapıldığı ve bu tiyatrolardan birinin de Konya'da açılması düşünüldüğü malûmdur.

Maarif Vekâleti, Bölge Tiyatroları işini mahallen tedkik etmek ve en münasip mahalleri seçmek için tanınmış rejisör, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul'a tevdi etmiş bulunmaktadır.

Haber aldığımıza göre Muhsin Ertuğrul, önümüzdeki haftalar içinde Konya'ya gelerek, Konya'da bir Bölge Tiyatrosu'nun kurulması imkânlarını tedkik edecektir"[1].

Ankara Devlet Tiyatrosu, Konya'nın sanat hareketlerini alevlendirecek çok cazip bir öneri yapar. Konya ile Ankara arasındaki yakınlığı ve ulaşım kolaylığını göz önüne alan tiyatro idaresinin önerisi şöyledir:

"Repertuara alınacak her yeni eser bir defa da Konya'da temsil edilmelidir."

Bu güzel ve yerinde öneri, Konyalı tiyatro severler arasında sevinç yaratmış ve ilgililerin buna nasıl cevap vereceği merakla beklenmiştir[2].

* Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya.

1 "Ertuğrul Muhsin Konya'ya Gelecek", *Yeni Meram*, Sayı: 1630, 10 Mart 1955, s. 1.

2 "Devlet Tiyatrosu Şehrimize Gelmek İstiyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2049, 7 Mart 1955, s. 1.

Konya'da Bölge Tiyatrosu'nun kurulup kurulmayacağı henüz belli değildir. Fakat çeşitli vilâyetlerde Bölge Tiyatroları kurulması hususunda Maarif Vekâletince karar verilmiştir. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul da bazı vilâyetlere inceleme gezileri yapmıştır. Vilâyetlerde kurulacak Devlet Tiyatrosu'nun bir an önce faaliyete geçmesini temin maksadıyla Maarif Vekâleti bir kanun tasarısı hazırlar. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü de kendi teşkilâtını yeni ihtiyaçlara göre genişletecek olan bu tasarı üzerinde çalışmaya başlar.

Kanun tasarısının tamamlandıktan sonra Büyük Millet Meclisi'ne sunulmak üzere Başkanlığa gönderileceği ve Konya'da Bölge Tiyatrosu'nun kurulup kurulmayacağının henüz belli olmadığı açıklanır[3].

Ankara'da Bölge Tiyatroları ile ilgili bazı gelişmeler yaşanırken, Konya'da bu haberler büyük bir dikkatle izlenir. Muhsin Ertuğrul'un Devlet Tiyatrosu'nun başına geçmesinden sonra gerçekleşen bu gelişmeler, yerel basında ve sanat çevrelerinde büyük bir yankı uyandırır. İşte tam bu sırada Konya'da Perşembe, Cuma, Cumartesi günü akşamları ile Cuma ve Cumartesi günleri gündüzleri birer temsil vermek üzere Devlet Tiyatrosu sanatçıları davet edilir. Onlar da Perşembe günü Ankara'dan hareket ederek Konya'ya geleceklerini bildirirler. Temsiller için de Belediye Sineması kiralanmıştır. Halkın kaliteli oyunları seyredebilmesi maksadıyla da davetiyeler oldukça ucuz bir fiyatla dağıtılmağa başlanmıştır. Devlet Tiyatrosu, *"Şehirli Kız"*ı oynayacaktır. Bu eser, yalnız Ankara'daki Büyük Tiyatro'da altmış kez temsil edilmiş ve her temsilde salon hıncahınç dolmuştur. Kadrolarında Oğuz Bora gibi tanınmış oyuncuların bulunduğu topluluğun altısının bayan olduğu belirtilmiştir. Tiyatronun rejisörü Semih Sergen'in Konya'ya gelip hazırlıklara hemen başlayacağı, hatta salon ve balkon davetiyelerinin Belediye Sineması gişesinden, loca davetiyelerinin ise Yeni Kitabevi Basımevi'nden alınabileceği açıklanmıştır[4].

Konyalı tiyatroseverler, Devlet Tiyatrosu'nun 7 Haziran 1956 tarihinden itibaren oyunları seyredebileceklerini umarlarken, bu girişimin gerçekleşmeyeceğini öğrenirler. Zira tiyatronun bazı sanatçıları, 6 Haziran 1956'da Konya'daki yetkililere telefon ederek, seyahatlerine Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünce izin verilmediğini bildirmişlerdir. Bu haber üzerine ilgililer, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul'a başvurmuşlar ve ondan aşağıdaki cevabı almışlardır:

"Görüştüğümüz sanatkârlar, tiyatromuz adına hareket etmeğe, mukavele imzalamağa, söz vermeğe kesinlikle selâhiyetli şahıslar değillerdir. Şehirli Kız piyesi, tiyatrolarımız sahnesinde henüz oynanmamıştır. Teşebbüsün müsbet bir şekilde karşılanmasına esasen Devlet Tiyatrosu'nun bu aralık Konya'da bütün teşkilât ve kadrosuyla temsiller vermek üzere teşebbüse giriştiği bir sırada, halk üzerinde yüzde yüz fena tesir edecek olan bir topluluğun Devlet Tiyatrosu adına seyahatine müsaade edilmesine imkân olmadığını bildirir, saygılar sunarım."

Muhsin Ertuğrul'un cevap yerine geçen telgrafından anlaşılanı şöyle maddeler hâline getirebiliriz:

1. Devlet Tiyatrosu'nu Konya'ya getirmeye teşebbüs edenler, Devlet Tiyatrosu sorumlularıyla değil, birkaç sanatkârla temasa geçmişlerdir.

2. Bu teşebbüs neticesinde Konya'ya gelecek olan Devlet Tiyatrosu değil, bu sanatkârlardan bazılarının vücuda getirdiği bir topluluktur.

3. Devlet Tiyatrosu, bütün teşkilât ve kadrosuyla Konya'da temsiller vermek üzere daha evvel teşebbüse girişmiştir ve bu, yakında gerçekleşecektir.

4. Kimi organizatörler, yarım yamalak bir teşebbüsle ortaya atılmışlardır.

Sonuç olarak, satılan davetiyelerin bedelleri yine aynı yerlerde iade edilmek suretiyle bu teşebbüs gerçekleşememiştir[5].

Bu olayın üzerinden yirmi gün kadar bir zaman dilimi geçer. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü, yanında Cüneyt Gökçer, Şeref Gürsoy ve tiyatronun diğer teknik şefleri olduğu halde Konya'ya

[3] "Vilâyetlerde Kurulacak Bölge Tiyatroları", *Yeni Konya*, Sayı: 2109, 5 Mayıs 1955, s. 1.

[4] "Devlet Tiyatrosu Temsilleri", *Yeni Meram*, Sayı: 2080, 6 Haziran 1956, s. 2.

[5] "Devlet Tiyatrosu Temsilleri Geri Kaldı", *Yeni Meram*, Sayı: 2081, 17 Haziran 1956, s. 1-2.

gelir. Muhsin Ertuğrul'un bu ziyareti, Bölge Devlet Tiyatroları konusu ile ilgilidir. Muhsin Ertuğrul, kitaplık olarak kullanılan eski Halkevi sahnesinde incelemeler yapar. Ünlü rejisör, bu incelemeler sonunda Türkiye'de ilk Bölge Tiyatrosu'nun Konya'da kurulabileceği kanaatine varmış ve binanın o sırada Millî Eğitim'in malı olmasının da bu işin gerçekleşmesini kolaylaştıracağını anlamıştır.

Konya'da Bölge Devlet Tiyatrosu'nun faaliyete geçmesi için çalışılırken, Ankara'da da Küçük Tiyatro'da son derece hareketli günler yaşanır. Zira bu tiyatrodaki koltuklar Konya'ya getirilerek, İpek Sineması'na monte edilecektir. Gelecek tiyatro mevsiminden itibaren Ankara'da temsil edilecek bütün eserler, tatil günlerinde Devlet Tiyatrosu sanatçıları tarafından Konya'da da tekrarlanacaktır[6].

Bu düşünceler ve kararlar hemen uygulanmaya başlanır. Türk Basın Ajansı'na atfen Ankara kaynaklı haberlerden öğrendiğimize göre, bazı vilâyetlerde Bölge Tiyatrosu kurulması yolunda Millî Eğitim Bakanlığınca alınan kararın ilk olarak Konya'da uygulanmaya konması münasebetiyle gerekli hazırlıklara girişilmiştir. Ankara'daki Küçük Tiyatro'nun koltukları bu amaçla ve Konya'ya götürülmek üzere sökülmüştür.Konya'da ayda dört eser temsil olunacak ve Ankara'daki Devlet Tiyatrosu sanatkârları her hafta Konya'ya gideceklerdir[7].

Hemen belirtelim ki, Konya bu işe ilk kez bu kadar yakındır; daha doğrusu, ilk kez Bölge Devlet Tiyatrosu'nun kurulmasına bu ölçüde yaklaşılmıştır. Ekim ayından itibaren bu işin gerçekleşeceğine kesin bir gözle bakılır. Zira eski Halkevi salonu (İpek Sineması) Millî Eğitim Bakanlığınca bu işe tahsis edilmiş ve Ankara'daki Küçük Tiyatro'dan sökülen koltukların salona montesi tamamlanmıştır. Ayrıca Devlet Tiyatrosu teknisyenleri tarafından gerekli tadilât yapılmış, bu arada ışık düzeni modern bir şekle konulmuştur.

Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul, yapılan hazırlıkları gözden geçirmek üzere 14 Ağustos 1956 tarihinde Ankara'dan Konya'ya gelir ve ilgililere gerekli direktifleri verdikten sonra aynı günün akşamı Ankara'ya döner. Bu arada Bölge Tiyatrosu hakkında yerel basına şu açıklamalarda bulunur:

"Hazırlanmakta olan yeni bir kanun tasarısıyla Devlet Tiyatrosu'na Ankara'ya mücavir vilâyetlerde birer Bölge Tiyatrosu kurmak vazifesi verilmektedir.

Kanun henüz çıkmamış olmakla beraber, Umum Müdürlüğümüz tecrübe mahiyetinde olmak üzere ilk Bölge Tiyatrosunu bu mevsim Konya'da faaliyete geçirecektir. Eski Halkevi salon ve sahnesini bu iş için çok elverişli bulduk. Ufak tefek tadilât yapmakta ve Küçük Tiyatro'dan çıkarılan koltukları buraya monte ettirmekteyiz. Teknik elemanlarımız bu işleri ikmal etmek üzeredirler. Ankara'da tiyatrolarımız Ekim'de faaliyete geçecektir. Biz Konya'da Eylül ayı içinde sezonu açacağız. Geçen yıl Ankara'da oynanan eserler, Konya'da da temsil edilecektir. Dekor vaziyeti müsait olduğu takdirde bu seneki repertuarımızdan da eserler verebileceğiz.

Konya Bölge Tiyatrosu'nun her hafta vereceği temsillerin sayısı umumî alâka ölçüsünde ayarlanacaktır. Bu sırada abonman usûlünün ihdasını düşünmekteyiz. Sanatsever bir muhitte yapacağımız çalışmalardan hususî bir zevk duyacağımız tabiîdir." [8].

Muhsin Ertuğrul, Ağustos ayı içinde tekrar Konya'ya gelerek, son hazırlıkları gözden geçireceği vaadinde bulunur.

Devlet Tiyatrosu, Eylül ayının ortasından itibaren Konya'da abonman kaydına başlar. Ön taraftaki numaralı yerlerin bir kısmı hemen tutulur. Halkın büyük ilgisi vardır. Öyle ki ön taraftaki yerlerden çok az yer kaldığı, ayırtmak isteyenlerin elini çabuk tutmaları gerektiği belirtilir. Bu ilgi karşısında bir oyunun birkaç kere tekrarlanacağı ileri sürülür[9]. Devlet Tiyatrosu'nun Konya'daki ilk temsil olarak Cevat Fehmi Başkut'un *"Harput'ta Bir Amerikalı"* komedisini oynayacağı, buna ilâve olarak bir de çocuk oyunu sergileyeceği bildirilir. Konya'daki temsillerin 15 Eylül 1956 akşamından

[6] "Muhsin Ertuğrul Konya'da", *Yeni Meram*, Sayı: 2084, 11 Haziran 1956, s.1.

[7] "Bölge Tiyatrosu", *Yeni Meram*, Sayı: 2101, 27 Haziran 1956, s. 1.

[8] "Devlet Bölge Tiyatrosuna Ait Hazırlıklar Son Safhada", *Yeni Meram*, Sayı: 2145, 15 Ağustos 1956, s. 1-2

[9] "Devlet Tiyatrosu Temsilleri", *Yeni Meram*, Sayı: 2165, 8 Eylül 1956, s.1.

itibaren başlayacağı duyurulur. Her iki temsil için yerler hemen hemen dolmuş gibidir[10]. Önceden ayırtılan ve Genel Müdürlükçe tespit edilen yerlerin hiçbir surette değiştirilmeyeceği açıklanır. Ne var ki, düşünülen olmaz. Oyunlar 20 ve 30 Eylül akşamlarına ertelenir. Devlet Tiyatrosu, afişlerini astırmış, duyurularını yaptırmış; ama Konya'ya gelememiştir. Ankara'da tiyatro mevsiminin açılışı dolayısıyla Konya'daki temsiller bir hafta geriye bırakılmıştır. Bu arada *"Dünkü Çocuk oyunu 6-7 Ekim akşamları oynanacaktır."* denilir[11].

Öte yandan Devlet Tiyatrosu temsillerinin Konya'da sürekli oynanacağı haberi, Belediye'yi de harekete geçirir. Konya Belediyesi de bu işin gerçekleşmesi için gereken her türlü kolaylığı gösterir, yardımlarını esirgemez. Hemen inşa edildiği günden beri cadde ile muntazam bir bağlantısı bulunmayan Kitaplık Binası'nın yani Devlet Tiyatrosu binasının yolunu yaptırmaya karar verir. Bunun için ihale hazırlıklarına başlanır. Bu yol, parke olarak yapılacaktır. Cadde, binanın önüne kadar uzatılacak ve her iki tarafta geniş tretuvarlar bulunacak şekilde düzenlenecektir. Yine bu yolun yapılması için 6625 lira keşif bedeli uygun görülmüştür[12].

Daha önce de söylediğimiz gibi, Devlet Tiyatrosu sanatçılarının Konya'da ilk temsili, 15 Eylül 1956 tarihindedir. Oyun ertesi gün de tekrarlanır. Repertuardaki eser, Cevat Fehmi Başkut'un *"Harput'taki Bir Amerikalı"* komedisidir.

Temsile ait kostüm ve dekorlar önceden gelmiş ve sahnenin son hazırlıkları tamamlanıştır. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü tarafından abonelere tahsis edilen numaralı yerlerin hiçbir surette değiştirilemeyeceği bildirilmiş[13] ve seyircilere şu uyarılarda bulunulmuştur:

1. Devlet Tiyatrosu Konya Kitaplık Sahnesi'nde 15 Eylül 1956 Cumartesi ve 16 Eylül 1956 Pazar akşamları saat 20: 30'da Cevat Fehmi Başkut'un *"Harput'ta Bir Amerikalı"* komedisiyle temsillerine başlayacaktır.
2. Temsiller başladıktan sonra gelenler ancak birinci perdeden sonra içeriye alınırlar.
3. 12 yaşından küçük çocuklar temsillere kabul edilmezler.
4. Sayın abonelerin biletlerini temsillerin başlama gününden bir gün evveline (saat 18: 00'e) kadar almaları rica olunur.
5. Gününde alınmayan biletler, satışa arz edileceğinden, herhangi bir hak iddia edilemez[14].

O yıl tiyatro mevsimi Konya'da ve 15 Eylül 1956 Cumartesi günü açılır. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü 14 Eylül 1956 Cuma günü Konya'ya gelerek, hazırlıkları gözden geçirmiştir[15]. Bu olay ertesi günkü yerel basında şöyle yer almıştır:

"... Bu akşam- yarın akşam, Cevat Fehmi Başkut'un Harput'ta Bir Amerikalı'sı oynanacaktır. Dün Umum Müdür Muhsin Ertuğrul gelmiş ve yapılan hazırlıkları gözden geçirmiştir. Aynı gün de Konya'dan ayrılıp, İstanbul'a gitmiştir. İlgililere de gereken talimatı vermiştir. Dün Maarif Vekâleti Müsteşarı Osman Faruk Verimer gelmiş, Kütüphaneler Umum Müdür Muavini hemşehrimiz Muzaffer Arıcıoğlu ve sanatçılar ise bugün geleceklerdir. Temsil sonunda şehrin muhtelif semtlerine Belediyece otobüs temin edilmiştir. Öğrendiğimize göre 1, 2, 3. gece temsiller için bütün yerler tutulmuştur. Bu fazla alâka karşısında aynı temsilin dört kere oynanacağı umut edilmektedir"[16].

*"Harput'ta Bir Amerikalı"*nın oyuncu kadrosu şöyledir:

Rejisör: Mahir Canova, Dekor ve Kostüm: Hüseyin Mumcu, Işık: Halim Ünsal, İsmet Avlar, Sahne Müdürü: Saffet Onur. Oynayanlar: Saim Alpago, Semih Sergen, Turgut Okutman, Haşim Hekimoğlu, Yıldırım Ünal, Muzaffer Gökmen, Tekin Akmansoy; Meliha Pars, Gökçen Güler Hıdır, Nur Bartu, Ali Algın, Suat Taşer, Nuri Gökseven, Haluk Kurdoğlu[17].

Basında, *"Harput'ta Bir Amerikalı"*nın nasıl bir eser olduğu yolunda yazılar çıkar. Bunlar daha çok bilgilendirici yazılardır[18]. Devlet Tiyatrosu'nun Konya'da temsillere başlaması, şehirde büyük bir sevinç yaratır. Konya Bölge Tiyatrosu'nun açılışı ile bu kültür merkezinde sahne edebiyatının doğacağı, bunun bütün ülke için hayırlı bir kazanç sayılması gerektiği belirtilir[19]. *"Harputta Bir Amerikalı"*nın 15 Eylül 1956 tarihinde oynanmasının ertesinde; oyunun yazarına, eserin oynanışına yönelik övücü sözlerden sonra şöyle denilir:

"Konya, böyle bir sanat hareketine sahne olmakla bahtiyardır. Nitekim halk temsile büyük rağbet göstermiş ve her iki gün ve geceler de salon daha evvelden tamamen doldurulmuştur"[20].

Öte yandan Devlet Tiyatrosu sanatçıları da Konya seyircisinden gördüğü ilgiden memnun kalmışlardır. Bunu Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü'nün ağzından "Konyalılara teşekkür" şeklinde duyuyoruz:

"Devlet Tiyatrosu sanatkâr ve idarecileri, Konya'da bulundukları müddet zarfında gerek muhterem Konya halkından ve gerekse sayın idarecilerden görmüş olduğu kıymetli alâka ve misafirperverliklerinden dolayı sayın gazeteniz vasıtasıyla teşekkürlerini arz ederler." [21].

Devlet Tiyatrosu, Konya'daki bu ilk oyunundan bir ay kadar sonra bu kez *"Dünkü Çocuk"*u sahneler. Oyunu Saim Alpago sahneye koymuştur. Reji asistanı ise Müşfik Kenter'dir. Oyunculara gelince, bunlar da: Gökçen Hıdır, Nuri Altınok, Müşfik Kenter, Saim Alpago, Nüzhet Şenbay, Semiha Berksoy, Şeref Gürsoy, Coşkun Orhan, Asuman Çağlayansu, Raik Alnıaçık, Coşkun Kara, Esin Sinanoğlu, Yalın Tolga, Erol Amaç'tan ibarettir.

Eser, Garson Kanin'indir. Oyun çevirisini Leyla Erduran yapmıştır[22].

*"Yağmurcu"*nun da Devlet Tiyatrosu sanatçılarınca oynandığını biliyoruz. Bu eser, Amerika'nın tanınmış yazarlarından Richard Nash'ındır. Eseri Mahir Canova sahneye koymuştur. Temsilin tek kadın aktristi Yıldız Akcan'dır. Sanatçılar oyunun ilk temsilinden sonra Eskişehir'e gitmişler, daha sonra tekrar Konya'ya gelerek, 13, 14 ve 15 Kasım geceleri Kitaplık Salonu'nda yine *"Yağmurcu"*nun temsiline devam etmişlerdir. Oyunun biletleri 6 Kasım 1956'dan itibaren satılır[23].

Gerçekten de *"Yağmurcu"*, Konya'da ilk kez 8 Kasım 1956'da oynanmıştır. Richard Nash'ın şaheseri olarak nitelenen bu oyunda şu sanatçılar görev almıştır: Şahap Akalın, Çetin Köroğlu, Müşfik Kenter, Yıldız Akçan, Coşkun Orhan, Şeref Gürsoy, Nihat Akcan.

Rejisör Mahir Canova, Konya'ya Devlet Tiyatrosu'ndan bir gün önce gelmiş ve sahne hazırlıklarıyla bizzat meşgul olmuştur.Ayrıca Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul'un da 8 Kasım 1956'da Konya'ya geleceği haber verilmiştir[24].

"Yağmurcu", daha önce de söylediğimiz gibi, 13, 14 Kasım'da yeniden oynanır. Eser, üç perdelik bir oyundur. Fıtnat Durusoy tarafından dilimize çevrilmiştir. Devlet Tiyatrosu'nun temsil vermek üzere Konya'ya gelip gelmeyeceği henüz belli değilken, Konya Belediyesi konuyla ilgilenerek Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne bir yazı yazmıştır. Konya Belediyesi bu yazısında, onlara her türlü kolaylığın gösterileceğini, gerekirse tiyatro binasına, gerekli koltukları dahi Belediye'nin yaptırabileceğini bildirmiş ve Devlet Tiyatrosu'nun Konya'ya gelmesi için katkıda bulunmak istemiştir. Ayrıca, Devlet Tiyatrosu'na, Turizm Bürosu ile bağlantı kurularak, birlikte çalışabileceğini hatırlatmıştır. Konya Belediyesinin göstermiş olduğu

---

10 "Devlet Tiyatrosu Şehrimizde Temsillerine 15 Eylül Akşamından İtibaren Başlıyor", *Yeni Meram*, Sayı: 2169, 7 Eylül 1956, s.1.

11 "Devlet Tiyatrosu Bir Hafta Aksadı", *Yeni Meram*, Sayı: 2193, 1 Ekim 1956, s.1.

12 "Devlet Tiyatrosu Yolu Yapılıyor", *Yeni Meram*, Sayı: 2195, 4 Ekim 1956, s. 2.

13 "Devlet Tiyatrosu Temsilleri 15 Eylül'de Başlıyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2596, 7 Eylül 1956, s. 1.

14 "Devlet Tiyatrosu'nun Şehrimizde Vereceği Temsiller", *Yeni Konya*, Sayı: 2602, 13 Eylül 1956, s. 1.

15 "Şehrimizde Tiyatro Mevsimi Yarın Başlıyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2603, 14 Eylül 1956, s. 1.

16 "Şehrimizde Tiyatro Mevsimi Bu Akşam Başlıyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2604, 15 Eylül 1956, s. 1.

17 "Harput'ta Bir Amerikalı", *Yeni Konya*, Sayı: 2604, 15 Eylül 1956, s. 2.

18 Bkz. Aydın KÖKER, "Harput'ta Bir Amerikalı'nın Hikâyesi", *Yeni Konya*, Sayı: 2604, 15 Eylül 1956, s. 2; GÜL, "Harput'ta Bir Amerikalı Nasıl Bir Eserdir?", *Yeni Konya*, Sayı: 2604, 15 Eylül 1956, s. 2.

19 "Konya Devlet Tiyatrosu Açılırken", *Yeni Konya*, Sayı: 2604, 15 Eylül 1956, s. 2.

20 "Sanat Tarihimiz İçin Mesud Bir Hadise", *Yeni Konya*, Sayı: 2605, 16 Eylül 1956, s. 2.

21 "Tiyatronun Konyalılar'a Teşekkürü", *Yeni Konya*, Sayı. 2608, 19 Eylül 1956, s. 2.

22 "Bu Hafta Temsil Edilecek Dünkü Çocuk'ta Kimler Oynuyor?", *Yeni Konya*, Sayı: 2629, 11 Ekim 1956, s. 1.

23 "Kitaplık Tiyatrosu'nda 8 Kasım'da Yağmurcu Temsil Ediliyor", *Yeni Konya*, Sayı. 2641, 2 Kasım 1956, s. 1.

24 "Yağmurcu ilk Defa Şehrimizde Temsil Ediliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2647, 8 Kasım 1956, s. 1.

bu yakın ilgi karşısında Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul, Belediye Başkanı Nafiz Tahralı'ya aşağıdaki teşekkür mektubunu[25] göndermiştir:

"Pek Muhterem Reis Beyefendi,

Tiyatromuz hakkında gösterdiğiniz yakın ilgiye minnettarız. Hele Devlet Tiyatrosu'nun şehrinizde başladığı Bölge Tiyatromuzun faaliyetinin böyle maddeten ve mânen desteklenmesi, bizi cidden mütehassis etmiştir.

Zâtıâlinize ve Konya'nın sanatsever halkına da teşekkürler ederiz.

Yakında Konya'ya geldiğim zaman bizzat ziyaretinize gelerek, bu teşekkürümü teyid etmeme müsadelerinizi rica eder, derin saygılarımı sunarım."

*"Yağmurcu"*yu, *"Tahta Çanaklar"* adında bir çeviri oyun izler. Edmund Morris'in yazdığı, Seniha Bedri Göknil'in çevirdiği bu dört perdelik eser, Cüneyt Gökçer tarafından sahneye konulmuştur. Piyeste şu sanatçılar görev almıştır: Yıldırım Önal, Muazzez Lutas, Ayten Kuyulu, Haluk Kurdoğlu, Suna Sirmen, Muammer Esi, Ekmel Hürol, Umran Uzman, Haşim Hekimoğlu, Esin Sinanoğlu.

"Tahta Çanaklar", Konya seyircisiyle 7 Aralık 1956 tarihinde buluşur. Ayrıca 4 Aralık 1956'da ve 4 Ocak 1957 Cuma günü akşamı tekrar edilir. Bu üç gecenin biletleri, aynı anda satışa sunulmuştur[26].

*"Tahta Çanaklar"*ın üç kere oynanması önemli bir olaydır. Devlet Tiyatrosu, 1956 yılının son oyunu olarak *"Bir Opera Yapalım"*ı temsil eder. 24, 25, 26 Aralık 1956 Pazartesi, Salı, Çarşamba akşamları oynanan bu oyunun 25 Aralık Salı günü okullara saat 15: 00'de matine olarak tekrarlandığını da kaydedelim[27].

"Tahta Çanaklar", Konya'da çok ilgi görmüş bir oyundur. Öyle ki, Devlet Tiyatrosu, genel istek üzerine *"Tahta Çanaklar"*ı 18 Ocak Salı günü dördüncü kere oynamayı kararlaştırmıştır. Bu geceye ait biletleri de 17 Ocak'ta satışa sunacağını duyurmuştur. Hatta tiyatro idaresi, üç kere üst üste temsile gelmeyen abonelerin biletlerini hükümsüz sayacağını bile bildirmiştir[28].

Gelgelelim bu, gerçekleşmez. Konya seyircisi, 18 Ocak akşamı, *"Tahta Çanaklar"*ı dördüncü kere seyredemez. Halk, temsilden bir gün öncesinden bilet almak üzere Belediye'deki bilet bürosuna başvurmuş, fakat temsilden vazgeçildiğini öğrendiği zaman hayal kırıklığına uğramıştır. Bu durum basında da yankı bulmuş ve halk arasında da olumsuz bir havanın doğmasına sebep olmuştur. Devlet Tiyatrosu'nun programlarına uymamasından şöyle yakınılmıştır:

"... Devlet Tiyatrosu'nun evvelâ ilân edip bilâhare tatbikten sarfınazar ettiği ilk program bu değildir. Tevâli eden bu aksaklıkların, halkımızın tiyatroya duyduğu alâka ve güveni sarsmasından korkarız.

Devlet Tiyatrosu Umum Müdürlüğü'nün bilhassa bu cihet üzerinde titizlikle duracağını umar ve Konya'da çok tutunan Tahta Çanaklar'ın evvelce vaad edildiği şekilde tekrarını tiyatroseverler namına temenni ederiz[29].

Devlet Tiyatrosu bir ay kadar temsillerine ara vermiştir. Ancak 1957 yılının Şubat ayında yeni bir oyunla Konya'ya gelebilecektir. 11 ve 12 Şubat'ta Kitaplık Salonu'nda çeviri bir eser olan *"Çöpçatan"*ı oynamayı kararlaştırmıştır. Devlet Tiyatrosu'nun tekrar temsillerine başlamak üzere geleceği haberi Konya'da sevinçle karşılanmıştır. Hatta bu eserin ileriki bir tarihte tekrar temsil edileceği duyurulmuştur[30].

Gerçekten de 28 Şubat ve 5 Mart'ta *"Çöpçatan"* tekrarlanır. Bu komedinin yanında o sıralarda Ankara sahnelerinde temsil edilmekte olan *"III. Selim"* piyesi de Konya'ya getirilir. 8, 15 ve 22 Mart tarihlerinde bu oyunun oynanacağı haber verilir.

---

25 "Muhsin Ertuğrul'un Konya Belediyesine Teşekkürü", *Yeni Meram*, Sayı. 2204, 13 Ekim 1956, s. 1-2.

26 "Devlet Tiyatrosu Yarın Akşam Tahta Çanaklar'ı Oynuyor", *Yeni Meram*, Sayı. 2256, 6 Aralık 1956, s. 1-2.

27 "Devlet Tiyatrosu Temsilleri", *Yeni Meram*, Sayı: 2272, 22 Aralık 1956, s. 2,

28 "Tahta Çanaklar Dördüncü Defa 18 Ocak'ta Oynanacak", *Yeni Meram*, Sayı: 2286, 5 Ocak 1957, s. 1-2,

29 "Devlet Tiyatrosu Temsillerinde Aksaklıklar", *Yeni Meram*, Sayı: 2300, 18 Ocak 1957, s. 1,

30 "Devlet Tiyatrosu 11-12 Şubat'ta Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 2747, 7 Şubat 1957, s. 1.

Her iki oyunun biletlerinin 27 Şubat'tan itibaren satılmaya başlanacağı bildirilir[31].

"III. Selim", tarihî bir oyundur ve nerede oynanmışsa, orada büyük bir ilgi görmüştür. Aynı durum, Konya için de geçerlidir. Nitekim Mehmet Önder bu oyunla ilgili yazısının başında bu gerçeği şöyle belirtmiştir:

"Devlet Tiyatrosu'nun bu defa Konya'da temsil ettiği III. Selim adlı üç perdelik piyes, büyük rağbet gördü. Dekor ve kostüm zenginliği ile ayrıca değer kazanan bu piyeste mevzu itibariyle izaha muhtaç taraflarını okuyucularımızın arzusu üzerine burada kısaca veriyoruz."[32].

Bu dönemde Devlet Tiyatrosu ile iyi ilişkiler kurulmuştur. Bunda Konyalı sanat ve kültür çevrelerinin çok büyük payı vardır. Devlet Tiyatrosu'nun kimi sanatçıları 22 Mart 1957 Cuma günü akşamı Konyalı sanatçıların yemekli düzenlediği bir şiir ve sanat gecesine katılırlar. Bu gecede hazır bulunan oyuncular, *"III. Selim"*de de rol almış sanatçılardır. Bunlar sekiz kişidir ve şair, oyuncu Suat Taşer de bu gecede bulunanlar arasındadır. Gecede bulunan Suat Taşer kısa bir konuşma yapar[33].

Şiir ve sanat gecesi Roket Lokantası'nda yapılır. Saat 19: 30'da lokantada buluşulur. Geceye Meral Gözönder, Handan Uran, Gülşen Ergü, Haluk Kurdoğlu, Semih Sergen, Ziya Demirel, Yıldırm Önal, Muammer Esi, Muazzez Lutas Kurdoğlu katılmışlardır. Gecenin belki de en önemli özelliği, yerel sanatçılarla Devlet Tiyatrosu sanatçılarının birarada olmasıdır. Bu, pek görülmüş bir olay değildir. Suat Taşer ile Handan Uran, iki sesli bir halk şiiri okumuşlardır. Yıldırım Önal, Meral Gözönder, Handan Uran, Gülşen Ergü, kendilerinden ve çeşitli şairlerden şiirler seslendirmişlerdir.

Konya'daki şair ve yazarlara gelince: Bunlar da Prof. Hamdi Ragıp Atademir, Rüştü Özal, Mekki Keskin, Himmet Ölçmen, Nedim Güntel, Mehmet Önder, Feyzi Halıcı, Cahit Öztelli, Mustafa Erdoğdu, Remzi Yılmazer, Suad Abanazır, İsmet Gönülal'dır. Bu gruptan da şiir okuyanlar olur. Suat Taşer hem güzel bir konuşma yapmış hem de kendi şiirlerinden birkaçını ve hikâyeci Celâl Kişmir'den bir hikâye okumuştur[34].

Devlet Tiyatrosu üç yıllık aradan sonra Konya'ya gelerek 9 Ocak 1961 akşamı saat 20: 30'da İl Kitaplık Salonu'nda İbsen'in *"Hortlaklar"*ını oynar. 20 kişilik bir heyet halinde gelinmiş ve temsilde Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Cüneyt Gökçer de bulunmuştur[35].

Vali ve Belediye Başkanı bu iş için çok uğraşır. Devlet tiyatrosunun her Pazartesi günü gelmesi yolunda çalışır,bu isteğini yetkililere iletir. Basında da bu şekilde haberler çıkar. *"Devlet Tiyatrosu bundan böyle her Pazartesi günleri Konya'ya gelecek ve çeşitli eserleri temsil edecektir."* denilir[36]. Bir süre sonra da Devlet Tiyatrosu'nun her Pazartesi değilse de on beş gün arayla Konya'ya geleceği duyurulur. İbsen'in *"Hortlaklar"*ı başarıyla oynadıktan sonra sanatçılar şerefine gece Şehir Palas'ta bir kokteyl verilir. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Cüneyt Gökçer bu kokteylde bir konuşma yaparak gördükleri ilgiden dolayı teşekkür eder:

"Konyalılar sanata tutkun kişiler. Çok memnun olduk. Sanata karşı bu ilgi Başkent'te bile gösterilmez. On beş gün sonra tekrar gelerek Cevat Fehmi'nin "Hacı Yatmaz"ını oynayacağız. Her on beş günde bir Konya'ya gelmek kararındayız!"

Vali ve Belediye Başkanı Rebii Karatekin de sanatçıların sık sık Konya'ya gelmelerini istediklerini ve bunu sağlamak için gayret sarf edeceklerini söyler[37].

Gerçekten de Devlet Tiyatrosu bu turneden memnun kalmıştır. Bunu Genel Müdür Cüneyt

---

31 "Devlet Tiyatrosu'nun Temsil Edeceği Yeni Eserler", *Yeni Meram*, Sayı. 2338, 25 Şubat 1957, s. 1.

32 Mehmet ÖNDER, "III.Selim'in Şehadeti", *Yeni Konya*, Sayı: 2777, 11 Mart 1957, s. 2.

33 Bkz. " Devlet Tiyatrosu Sanatkârları ile Bir Sanat Gecesi Yapılıyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2785, 19 Mart 1957, s.1 ve "Devlet Tiyatrosu Sanatkârları", *Yeni Meram*, Sayı: 2360, 19 Mart 1957, s.1.

34 Bkz. "Devlet Tiyatrosu Sanatkârlarının İştirakiyle Şiir ve Sanat Gecesi Roket Lokantasında Yapılıyor", *Yeni Konya*, Sayı: 2788, 22 Mart 1957, s.1 ve "Devlet Tiyatrosu Sanatkârlarının İştirakiyle Şiir ve Sanat Gecesi Çok Güzel Oldu", *Yeni Konya*, Sayı: 2790, 24 Mart 1957, s.1.

35 "Devlet Tiyatrosu Konya'ya Geliyor", *Yeni Konya* Sayı: 4091, 7 Ocak 1961, s.1.

36 "Devlet Tiyatroları Bugün Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 4093, 9 Ocak 1961, s.1 (Bu kaynakta İbsen'in Fransız oyun yazarı olarak gösterilmesi hatadır).

37 "Devlet Tiyatrosu On Beş Gün Arayla Şehrimize Gelecekler", Zaman, Sayı: 138, 11 Ocak 1961, s.1.

Gökçer'ın Vali ve Belediye Başkanı Rebii Karatekin'e gönderdiği teşekkür mektubundan[38] da anlıyoruz:

"Sayın Rebii Karatekin

Vali ve Belediye Başkanı

Sanatsever muhterem Konya halkının verdiğimiz bir gecelik temsil dolayısıyla Konya'da bulunduğumuz müddet zarfında gerek şahsıma ve gerekse sanatkâr ve idareci arkadaşlarıma göstermiş olduğunuz yakın alakadan çok mütehassis oldum.

Saygılarımı sunarım

Devlet Tiyatrosu Umum Müdürü

Cüneyt Gökçer"

İbsen'in *"Hortlaklar"*ıyla Konya seyircisinin büyük beğenisini ve takdirini kazanan Devlet Tiyatrosu, hemen ertesi hafta yine Konya'dadır. Cüneyt Gökçer sözünde durmuş, *"Hacı Yatmaz"*ı Konya seyircisine getirmiştir. *"Hacı Yatmaz"*da rol alan sanatçılar şöyle sıralanabilir: Saffet Onur (Kafile Başkanı), Ali Cengiz Çelenk, Semra Savaş, Gülcan Öcalır, Ahmet Demirel, Türkan Bora, Argun Çıdamlı, Lütfi Ilkıcı, Oytun Şanal, Çetin Köroğlu, Turgut Sarıgül, Coşkun Orhan, Erhan Ülkü. Oyun, 16 Ocak 1961'de temsil edilmiştir[39].

Devlet Tiyatrosu temsilleri halk tarafından merakla beklenir. Bu büyük ilgiyi onlar da karşılıksız bırakmak istemezler. Kısa bir ayrılıktan sonra 3.3.1961 Cuma akşamı bu kez *"Baba Evinde Hayat"* adlı komediyi oynamak üzere Konya'da olacakları bildirilir[40].

Ne var ki bu haber gerçekleşmez. Çünkü kimi aksilikler olmuş, işler iyi gitmemiştir. *"Baba Evinde Hayat"* adlı komediyi oynayan sanatçılardan bazılarının rahatsızlığı sebebiyle Konya'ya gelemeyeceklerini açıklamıştır. Bir görüşe göre ise oyun ertesi hafta Cuma gününe ertelenmiştir[41].

Devlet Tiyatrosu, bundan sonra Konya'daki temsillerine Ekim ayına kadar ara verir. Bunun sebebi bilinmez. Ancak bilinen tek şey, bu zaman dilimi (Mart-Ekim) arasında onun bir daha Konya'da görünmeyişidir. *"Fiske"* adlı köşesinde *"Yeni Konya"*nın yazarlarından Adil, bu durumdan yakınır. Ona göre şimdiye kadar tiyatro hakkında bir sürü söz söylenmiş, tiyatronun bir beldeyi nasıl bilinçlendirdiği anlatılmış, Devlet Tiyatrosu'na *"Aman bizi unutmayın"* denilmiştir. Ama olumlu bir sonuç da alınamamıştır. Adil, bu yakınmasını söyle sürdürüyor:

"Ağzımıza bir parça bal çalıyorlar şu bizim Devlet Tiyatrosu da hani...Seviniyoruz, bayram havası içerisinde birbirimize müjdeliyoruz. Devlet Tiyatrosu devamlı gelecek artık. Bir hafta, iki hafta, sonra yok.".

Ona göre Konyalılar kendi yağıyla kavrulmalıdır. Belediyece, derneklerce hep birlikte el ele verip bir toplum için ekmek, su kadar önemli olan tiyatro sorununu halletmek gerekir. Bunun için de önce kendimiz işe başlamalıyız, arkasını mutlaka devlet getirecektir[42].

Yılın son oyunu *"Kocaoğlan"*dır. Devlet Tiyatrosu *"Kocaoğlan"*ı Konya'da 23 Ekim 1961'de temsil eder. Eser, Orhan Asena'nındır[43]. Kitaplık Salonu'ndaki ilk oyunu Feyzi Halıcı da seyretmiştir. Ona göre Konya Ankara'ya yakındır. Bu yakınlık onun aleyhinde işlemiştir. Bu şehrin Ankara'ya komşu olması, başta tiyatro olmak üzere birçok imkânlardan mahrum kalmasına yol açmıştır. Oysa Ankara'ya yakın olmak, bu isteklerin bir an önce gerçekleştirilmesini kolaylaştırmalıydı. Çünkü *"sanat ve ilim şehri Konya, her türlü yapıcı ilgiye her şehirden daha layıktır."*.

Feyzi Halıcı, Devlet Tiyatrosu'nun Konya'ya düzenlediği turnelerden duyduğu memnuniyeti şöyle anlatır.

"Devlet Tiyatrosu'nun Konya'ya gelmesi, çöle düşen bir avuç yağmur mutluluğunu insana veriyor. Yüklü bir programı olan tiyatro kadrosunun Konya'ya gelebilmesi, sanatsever, feragat sahibi sanat-

38 Bkz. "Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Vali ve Belediye Başkanımıza Teşekkür Etti", *Yeni Konya*, Sayı: 4100, 16 Ocak 1961, s.1, *Yeni Meram*, Sayı: 3714, 15 Ocak 1961, s.1.

39 "Devlet Tiyatrosu Bugün Konya'da" *Yeni Konya*, Sayı: 4100, 16 Ocak 1961, s.1.

40 "Devlet Tiyatrosu Cuma Günü Şehrimizde", *Sabah*, Sayı: 225, 28 Ocak 1961, s.1.

41 "Devlet Tiyatrosu Bu Hafta Gelemiyor" *Yeni Meram*, Sayı: 3759, 2 Mart 1961, s.1.

42 Adil, "Fiske: Tiyatrodan Yana Ferdiniz", *Yeni Konya*, Sayı: 4159, 22 mart 1961, s.2.

43 "Devlet Tiyatrosu Kocaoğlan'ı Temsil Etti", *Sabah*, Sayı: 452, 24 Ekim 1961, s.1 .

çılarımızın her türlü yorgunluğu göze almaları, haftada bir gece olan izin zamanlarını feda etmeleri sebebiyledir.

Devlet Tiyatrosu sanatçılarına bu sebeple ne kadar saygı ve sevgi duysak borcumuzu ödeyemeyiz.

Bir sanat mutluluğuna bizi ayda yılda bir de olsa çekip götüren, feragat sahibi sanatçılarımıza Konya şehri olarak en iyi temenni ve şükranlarımızı sunarız. Sağ olsunlar başarıları daim olsun"[44].

Uzun bir ayrılıktan sonra Devlet Tiyatrosu'nun geleceği duyurulur. Devlet Tiyatrosu, 29 Şubat 1962 Pazartesi günü Konya'ya gelecek ve aynı akşam Konya İl Kitaplık Salonu'nda *"Cengiz Han'ın Bisikleti"*ni temsil edecektir. Şehirde, Refik Enduran'ın eserinin ve Devlet Tiyatrosu'nun büyük bir ilgi göreceği beklentisi yayılır. Öyle ki bu saygın kurumun şehre sadece bir gece değil, her hafta ve hiç değilse iki geceliğine gelmesi sanatseverlerce istenir[45].

Ne var ki kamuoyunun bu isteği gerçekleşmez. Zira Devlet Tiyatrosu, söz verdiği tarihte de gelemez. Çünkü oyunda rol alan kadın sanatçılardan birisi hastalanmış ve tiyatronun Konya'ya gelmesi de elde olmayan bu nedenden ötürü geri kalmıştır. Devlet Tiyatrosu temsilcisi her zamanki gibi Konya'ya önceden gelmiş ama bilet satamadan Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır[46].

Devlet Tiyatrosu'nun daha sonraki gelişi pek sessiz sedasız olur. 10-11 Mart 1962'de üst üste iki gece Kitaplık Salonu'nda halkın huzuruna çıkılır. Bu gecelerde sunulan program iki bölümden oluşmuştur. I. bölümde opera bulunur. Yalçın Davran, Keriman Bıçakçı, Oktay Akyüz, Sabiha Akalp şan konseri verirler. 2. bölümde Cahit Atay'ın yazdığı *"Pusuda"* oynanır. Asuman Korad'ın sahneye koyduğu oyunda Dinçer Sümer, Coşkun Kara ve Ahmet Demirel son derece başarılı olmuşlardır. Bu, iyi bir başlangıçtır, devamı gelir diye düşünülür[47].

Devlet Tiyatrosu, Nisan ayında da Konyadadır. Bu kez Turgut Özakman'ın *"Ocak"*ı sergilenir. Ergin Orbey'in rejisörlüğündeki oyunun rollerini Ekmel Hürol, Beyhan Hürol, Nursel Özkul, Hepşen Akar, Bozkurt Kuruç, Savaş Başar, İlyas Avcı paylaşmışlardır[48].

Bundan sonra Devlet Tiyatrosu'nu Kasım ayı başına kadar Konya'da göremeyiz. Oldukça uzun tutulan bu ayrılıktan sonra 5.11.1962 Pazartesi günü Konya'da olurlar. Bu kez Çetin Altan'ın *"Mor Defter"*ini getireceklerdir. Bu geçen süre içinde aslında Devlet Tiyatrosu'nun Konya'ya gelmesi için yerel idareciler büyük bir uğraş vermişlerdir. 1962-1963 sezonunda Devlet Tiyatrosu'nun oynayacağı bütün eserlerini Konya'da seyredebilmek için Belediye harekete geçmiş, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne yazdığı bir mektupla Konya'ya sürekli gelmeyi kabul ettikleri taktirde bütün zaruri masraflarının belediyece ödeneceğini, icap ederse dekorlarının dahi taşıttırılacağı bildirilmiştir. Bu öneriye Devlet Tiyatrosu'ndan hemen cevap gelmez. Ama yerel idareciler, önerinin kabul edileceği umudundadırlar. Diğer yandan Konya Turizm Cemiyeti de bir mektupla Devlet Tiyatrosu'ndan Mevlânâ ihtifali sıralarında Konya'da bazı oyunlar oynamalarını istemiştir. Bir süre sonra bu mektuba Devlet Tiyatrosu olumlu cevap verir ve 5 Kasım 1962 Pazartesi akşamı Çetin Altan'ın *"Mor Defter"*iyle seyircinin huzuruna çıkarlar[49]. Oyunda Yalın Tolga, Ejder Akışık, Tomris Oğuzalp, Nihal Türkmen, Erol Amaç, Fikret Tartan ve Refika Özbayer rol almışlardır[50].

Ali Sert, *"Mor Defter"*e ilişkin izlenimlerini yazar. Oyun yazarı Çetin Altan'ı karamsar olmakla eleştirir. Oyuncuları da boş yere zahmet etmişler diyerek değerlendirir. Ali Sert'e göre vatanımız bizim gönlümüzü doyurur, ülkemizi bütün eksikleriyle severiz. Çetin Altan'ın eserinde tanıttığı kişi-

44 Feyzi HALICI "Devlet Tiyatrosu", *Sabah*, Sayı: 452, 24 Ekim 1961, s.1.

45 "Devlet Tiyatrosu Şehrimize Geliyor", *Yeni Meram*, Sayı: 4080, 26 Ocak1962, s.1.

46 "Devlet Tiyatrosu Gelemiyor", *Yeni Meram*, Sayı: 4082, 29 Ocak 1962, s.1.

47 "Devlet Tiyatrosu Habersizce Geldi", *Sabah*, Sayı: 467, 12 Mart1962, s.1.

48 Bkz. "Devlet Tiyatrosu Geliyor", *Sabah*, Sayı: 493, 11 Nisan 1962, s.1 ve "Ocak Dün Gece Oynandı", *Sabah*, Sayı: 496, 14 Nisan 1962, s.1; "Ocak Piyesi Oynanacak", *Yeni Meram*, Sayı: 4143, 13 Nisan 1962, s.1.

49 "Devlet Tiyatrosu Şehrimizde Mor Defteri Oynayacak", *Yeni Konya*, Sayı: 4719, 26 Ekim 1962, s.1.

50 "Devlet Tiyatrosu Mor Defter'i Oynuyor", *Yeni Konya*, Sayı: 4727, 3 Kasım 1962, s.1.

ler topluma örnek olamazlar. Yazar kişisel görüşlerini şöyle özetler:

".... Ben kişisel bir düşünce olarak Mor Defter için yapılan bu işleri zahmet etmişler, para harcamışlar, sanatkârlarımız yorulmuşlar olarak kabul ediyorum."[51].

*"Mor Defter"*den sonra Konya seyircisi *"Rose Bernd"*i izler. Devlet Tiyatrosu, 35 kişilik kadrosuyla 16 Kasım 1962'de geldiğinde oyunda şu kişiler yer almıştır: Muazzez Kurdoğlu, Handan Uran, Haluk Kurdoğlu, Nuri Gökseven, Raik Alnıaçık, Savaş Başar, Tuğrul Çetiner, Tansu Konuralp, Oya Odabaşı, Belma Savaşçı, Gürsel Gündüz, İlkay Saran, Argun Çıdamlı, Sevim Aktansel[52]. Oyun metin ve suare olarak gösterilmiştir.

Devlet Tiyatrosu'nu 1963 yılında da Konya'da görüyoruz. Yılın ilk oyunu *"Foto Finiş"*tir. Devlet Tiyatrosu, 4 Ocak 1963 Cuma günü gelerek, saat 20.30'da *"Foto Finiş"*i temsil eder. Oyunda Handan Uran, Uzunyayla, Tijen Par, Gönül Peyman, Yıldırım Önal, Haluk Kurdoğlu, Semih Sergen, Raif Alnıaçık, Sadrettin Kılıç'tan oluşan bir kadro görev yapmıştır. *"Foto Finiş"* İl Kitaplık Salonu'nda oynanır[53].

Konya il yetkilileri, Devlet Tiyatrosu ve kurumlarıyla ilişkileri sıklaştırmak ister. Bu düşünce, Senfoni Orkestrası'nın Konya'ya davetiyle somut sonucunu verir. Senfoni Orkestrası da Kitaplık Sineması'nda Konyalı müzikseverlerle buluşur. Konserden önce Vali Rebii Karatekin bir konuşma yaparak, Senfoni Orkestrası'nı Konya'ya daha sık beklediklerini söyler[54].

Öte yandan tam bu sıralarda TBMM'nde önemli bir konu görüşülür. Bu Bölge Tiyatrolarının kurulmasıyla ilgili kanundur. Kültürü yaymak, bilgiyi, ışığı, aydınlığı geliştirmek, uygarlık yolunda düzenli adımlar atmak için Bölge Tiyatroları şarttır. Fikret Tartan bu gerçeği şöyle anlatır:

"Bölge Tiyatroları bu konuda atılacak en önemli adımlardan biridir. Merkezler sürekli, merkezlerin bölgesine giren iller aralıklı olarak tiyatro göreceklerdir. Süreyle bütün illerimiz birer tiyatro sahibi olacaklar; gerçek tiyatronun tanınması, kişilerin eğitilmesinde yararlı amaçlara varılacaktır, hem de düşünülenlerin ötesinde. Okuma yazma savaşının yanı sıra eğitim seferberliğinin güçlü bir kolu olacaktır Bölge Tiyatroları."[55].

Tiyatro mevsiminin açılmasıyla Devlet Tiyatrosu'nu beklemeye başlayan sanatseverler bu isteklerine Ekim ayının ilk yarısında kavuşurlar. Gerçekten de Devlet Tiyatrosu, mevsim başı olmasına rağmen Konya'yı programına almıştır. Bunda sanatsever Vali ve Belediye Reisi Rebii Karatekin'in büyük payı vardır. Rebii Karatekin, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü ile sıkı temasa geçerek, tiyatronun Konya'da sürekli temsiller vermesini sağlamaya çalışır. Bu işbirliği olumlu sonuç verir ve Devlet Tiyatrosu, Turgut Özakman'ın *"Paramparça"*sını oynar. İki bölüm ve dört tablodan oluşan bu eseri Muazzez Kurdoğlu sahneye koymuştur. Böylelikle Devlet Tiyatroları'nın 1963-1964 mevsiminin ilk oyunu *"Paramparça"*yı Konya'da oynamış olur[56]. Gazete haberlerinden öğrendiğimize göre Kitaplık Salonu'ndaki galaya oyun yazarı Turgut Özakman da katılmıştır[57]. Oyun,14.10.1963 Pazartesi günü oynanmıştır.

Oyunun sonunda Konya Turizm Cemiyeti, Şeker Fabrikası'nda sanatçılara bir yemek verir. Vali ve Belediye Başkanı Rebii Karatekin, Kurmay Başkanı Hayati Savaşçı, daire müdürleri, Devlet Tiyatrosu sanatçıları bu yemeğe davetlidirler. Muazzez Kurdoğlu, Turizm Cemiyeti Başkanı Feyzi Halıcı'ya bir teşekkür konuşması yapar. Eserin rejisörü konuşmasında özetle şunları söyler:

---

51 Ali SERT, "İzlenimler: Mor Defter", *Yeni Konya*, Sayı: 4732, 8 Kasım 1962, s.3.

52 Bkz. "Devlet Tiyatrosu Bu Gece Rose Bernd'ı Oynayacak", *Sabah*, Sayı: 682, 16 Kasım 1962, s.1 ve "Devlet Tiyatrosu Sanatçıları Dün Gece Kitaplıkta Rose Bernd'i Oynadılar", *Sabah*, Sayı: 683, 17 Kasım 1962, s.11.

53 "Devlet Tiyatrosu Yarın Şehrimizde", *Sabah*, Sayı: 723, 3 Kasım 1963, s.1.

54 "Senfoni Orkestrasının Konseri", *Sabah*, Sayı: 94, 23 Eylül 1963, s.1.

55 Fikret TARTAN, "Bölge Tiyatroları", *Yeni Konya*, Sayı: 5034, 26 Eylül 1963, s.2.

56 "Devlet Tiyatrosu Bu Sezon da Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 5048, 10 Ekim 1963, s.1.

57 "Devlet Tiyatrosu Sanatçıları Akşam Kitaplık Salonunda "Paramparça'yı Oynayacak", *Sabah*, Sayı: 959, 14 Ekim 1963, s.1.

"23 senedir sanatçıyım, en azından 100 eser oynadım. Bu geceki kadar heyecanlandığımı, mutlu olduğumu hatırlamıyorum. Hiçbir vilâyette, bu kadar candan ve sıcak bir alâka görmedik, yine hiçbir vilâyette o vilayetin bir Valisi ve Kurmay Başkanı sahneye çıkıp da bize buket vermedi; yine hiçbir yerde böyle içten alkış görmedik. Çok mutluyum, çok içliyim, mütehassis oldum, teşekkür ederim. Sanatkârlar adına hepsine ve bu mutlu günü hazırlayanlara çok teşekkürler.

Bu içten alâkanıza karşılık bizler de arkadaşlarımızla konuştuk: Cüneyt Gökçer'e rica ettik, bu hafta da tekrar güzel Konya'nıza ve çok takdir ettiğimiz sanatsever seyircilerimize tekrar eserler sunmak üzere geleceğimize söz veriyoruz."[58].

Gerçekten de oyun büyük bir ilgi görmüş, Devlet Tiyatrosu sanatçıları çiçek yağmuruna tutulmuşlardır. Oyunun sonunda seyircinin büyük ve sürekli alkışlarıyla karşılaşmışlardır. Vali ve Belediye Başkanı Rebii Karatekin, 2. Ordu Kurmay Başkanı, Turizm Derneği Başkanı da sanatçılara birer buket çiçek vermişlerdir. Sanatçılar ise öylesine duygulanmışlar ki gözyaşlarını tutamamışlardır[59].

Kasım ayı içinde Devlet Tiyatrosu, bir kez daha Konya'ya gelir. 7 Kasım 1963 Cumartesi ve Pazar günü akşamları *"Size Öyle Geliyorsa Öyledir"* adlı oyun sahnelenir. L.Pirandello'nun oyununu Ahmet Muhip Dıranas dilimize çevirmiş, Mahir Canova sahneye koymuştur. Bu oyunda Mahir Canova, Melek Ökten, Semih Sergen, Suat Taşer, Süreyya Taşer, Oğuz Bora, Muzaffer Gökmen'in de dahil olduğu on beşten fazla sanatçının rol aldığını söyleyebiliriz[60].

Devlet Tiyatrosu Genel Müdür Yardımcısı, Konya Valisi'ne telefon eder ve *"Devlet Tiyatrosu 9 Mart'ta Konya'da olacak. İlginizi bekleriz"* der. Vali de bu bilgiyi yetkililere iletir ve gerekli talimatı verir. Fakat bir hayli güç durumda da kalır. Zira söz konusu tarihte salon başka kurumlara verilmiştir. Vali, Devlet Tiyatrosu yöneticilerini de kırmak istemez. Bunun üzerine 9 Mart yerine 16 Mart'ta gelmelerini kararlaştırır[61]. Bu kararı da Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü'ne bildirir. Gerçekten de Devlet Tiyatrosu söz konusu tarihte gelerek Hidayet Sayın'ın *"Topuzlu"* adlı eserini başarıyla oynamıştır. Eseri değerlendiren Rıdvan Bülbül'e göre oyunu gördükten sonra köy sorunlarına eğilmenin gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır. Kalkınmamız ve ilerlememiz, hasılı her şeyimiz köye bağlıdır. Köylünün eğitilmesi ve uygar dünyadan haberdar edilmesi temel amaç olmalıdır. *"Topuzlu"* oyununda anlatılan geri güçlerle kalkınma çabalarının gerçekleşmeyeceği bir kez daha gözler önüne serilmiştir[62].

Oyunun dekor ve kostümleri Hüseyin Mumcu'ya aittir. Mehdi Halıcı'ya göre Konya'ya uzun bir süreden beri gelmeyen Devlet Tiyatrosu bu kez bu uzun zamanı unutturacak ve Konyalılar'ın özlemini giderecek tarzda bir oyun çıkarmıştır. Bu bir Anadolu gezisidir diye boş verilmemiş, aksine, hiç bir şey ihmal edilmemiş, özen gösterilmiştir. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Cüneyt Gökçer'den de istenen tiyatro ihtiyacı içindeki Konya'yı sık sık hatırlamalarıdır[63].

Devlet Tiyatrosu 13 Nisan 1964 Pazar günü akşamı Nazım Kurşunlu'nun *"Merdiven"* adlı oyunuyla Konya'dadır[64]. *"Merdiven"*i Asuman Korad sahneye koymuştur. Oyunda rol alan sanatçılar şunlardır: Tekin Akmansoy, Ali Cengiz Çelenk, Meral Üner, Tansu Ayfer, Burhanettin Aral, Nurhan Damoğlu, Ergun Uçucu, Nuri Gökseven.

Öte yandan *"Merdiven"* oyununun biletleri satılırken, bazı sorumsuz kişilerin davranışları tiyatro çevresinde üzüntü ve infial ile karşılanır[65].

---

58 "Devlet Tiyatrosu Bu Hafta Şehrimizde", Işık, Sayı: 1580, 16 Ekim 1963, s.1-2.

59 "Devlet Tiyatrosu Sanatçıları Çiçek Yağmuruna Tutuldu", *Sabah*, Sayı: 961, 16 Ekim 1963, s.1.

60 "Devlet Tiyatrosu Bu Hafta Şehrimize Geliyor", *Sabah*, Sayı: 977, 4 Kasım 1963, s.1; "Devlet Tiyatrosu'nun Temsil Biletleri Bugün Satılacak", *Sabah*, Sayı: 979, 6 Kasım 1963, s.1; "Devlet Tiyatrosu'nun Temsili Bugün", *Sabah*, Sayı: 980, 7 Kasım 1963, s.1.

61 Sevim DUYAR "Devlet Tiyatrosu 9 Mart'ta Gelecekti", *Sabah*, Sayı: 1084, 13 Mart 1964, s.3.

62 Rıdvan BÜLBÜL, "Topuzlu", *Sabah*, Sayı: 1087, 17 Mart 1964, s.3.

63 Mehdi HALICI "Sanat Köşesi: Topuzlu", *Yeni Konya*, Sayı: 5197, 23 Mart 1964, s.3.

64 "Devlet Tiyatrosu Konya'ya geliyor", *Yeni Meram*, Sayı: 4757, 8 Nisan 1964, s.1/4.

65 Bkz. "Devlet Tiyatrosu 13 Nisan'da Şehrimizde", *Sabah*, Sayı: 2005, 8 Nisan 1964, s.1; "Merdiven Biletleri Bugün Satılıyor", *Sabah*, Sayı: 2100, 13 Nisan 1964, s.1.

Aradan uzunca bir süre geçer. Ne var ki Devlet Tiyatrosu'nun son gelişleri sırasında bilet satışları hakkında basında yaşanılan tartışma,çeşitli söylentilere yol açmış ve bir ara *"Devlet Tiyatrosu Konya'yı boykot ediyor"* tarzında sözler edilmiştir. Bu durum karşısında İl Kitaplık Müdürü Celâlettin Kişmir'in Devlet Tiyatrosu'na resmi bir yazı yazdığını görüyoruz. Devlet Tiyatrosu yetkilileri de Konya'ya *"küsme"* gibi bir sorunları olmadığını, Konya'ya gelmek için çalışmalara başladıklarını bildirmişlerdir[66].

Devlet Tiyatrosu, Konya Valiliğine bir yazı gönderir. Basına yansıdığına göre bu yazıda tiyatro mevsiminin açılması üzerine muhtelif eserleri sahneye koyacaklarını, bunları Konya'ya getirmek istediklerini belirterek yer ve tarih tespitinin yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın da Mevlânâ gösterileri, Dil Bayramı ve Nasreddin Hoca şenlikleri gibi belirli gün ve anma törenlerinde, davet edildikleri takdirde katılabilecekleri hatırlatılmıştır. Bunun üzerine Vali Lütfi Hancıoğlu, İl Kitaplık Müdürü Celâlettin Kişmir'i gün ve yer tespiti için görevlendirmiştir[67].

Devlet Tiyatrosu 9 Kasım 1964 Pazartesi günü akşamı Oktay Rifat'ın *"Çil Horoz"*unu Konya'da oynar. Ankara'da Küçük Tiyatro'da büyük bir ilgi ile izlenen bu oyunun Konya'da da aynı rağbeti göreceği umut edilmiştir. Gerçekten de öyle olmuş, umutlar boşa çıkmamıştır[68].

1965 yılında Devlet Tiyatrosu beklenirken Adana Şehir Tiyatrosu çıkagelir[69]. Robert Thomas'ın yazıp Zihni Küçükmen'in dilimize çevirdiği *"Tuzak"*ı temsil eden Adana Şehir Tiyatrosu'nun oyunundan bir süre sonra Devlet Tiyatrosu'nun Konya'da oyunlar sergileyeceği haberi duyulur. Bu haber Konyalı sanatseverlerce sevinçle karşılanır:

"Uzun zamandan beri şehrimize gelmeyen ve bu yüzden çeşitli dedikoduların çıkmasına sebebiyet veren Devlet Tiyatrosu bir temsil oynamak üzere bugün şehrimize gelecektir.

Bununla bu yıl ikinci defa şehrimize gelmiş olan Devlet Tiyatrosu, Konyalılar'ın özlemini gidermek için bu gece Kitaplık Salonu'nda tanınmış bir oyun olan "Hülleci"yi oynayacaklardır"[70].

Ne var ki 26 Nisan 1965 Pazartesi günü akşamı Kitaplık Salonu'nda *"Hülleci"* temsil edilirken, sonradan Yüksek İslâm Enstitüsü öğrencileri oldukları anlaşılan bir grup insanın protestolarıyla karşılaşılmış ve bazı nâhoş olaylar olmuştur. Yerel ve ulusal basında büyük tepkilere yol açan bu olay, ayrı bir yazının konusudur. Dolayısıyla burada üzerinde durulmayacaktır.

Konya'nın imajını zedeleyen bu olaydan sonra Devlet Tiyatrosu'ndan Kasım ayı ortalarına kadar haber alınamaz. Şehirde Devlet Tiyatrosu'nun bir daha Konya'ya gelmeyeceği yolunda bir hayli söz dolaşır. Bunun üzerine Devlet Tiyatrosu Altındağ Bölümü Müdürü ile görüşülür. Müdür de böyle bir kırgınlığın olmadığını söyler ve en kısa zamanda Konya'ya gelmek istediklerini bildirir. Devlet Tiyatrosu verdiği bu sözde durur. Bu tiyatro mevsiminin ilk temsilini Kasım ayının ilk yarısında *"Kördüğüm"*le verecektir. Devlet Tiyatrosu'nun yeniden geleceğine ilişkin haber,sanatsever çevrelerde büyük bir memnunluk yaratmıştır[71].

Konya'da Devlet Tiyatrosu kurulması düşüncesi 1966 yılında da gündemden düşmez. Çünkü bu düşünceyi yeniden ısıtan o sırada Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı olan Adnan Ötüken'dir. Adnan Ötüken, yanında Müsteşar Yardımcısı Mehmet Önder olduğu halde incelemelerde bulunmak üzere Konya'ya gelmiştir. Konya'da Mevlânâ Müzesi karşısında Turizm Derneği'nin arsasına modern bir kitaplık binasının yapılacağını, Turizm Derneği'nin de bu iş için büyük bir anlayış gösterdiğini belirtmiş ve dernek başkanı Feyzi Halıcı ile görüşerek fikir alışverişinde bulunmuştur.

66 "Devlet Tiyatrosu Yakında Gelecek", *Yeni Konya*, Sayı: 5269, 1 Haziran 1964, s.1/5.

67 "Devlet Tiyatrosu Yeni Sezonda Bazı Eserler Oynayacak", *Yeni Konya*, Sayı: 5406, 19 Ekim 1964, s.1/4.

68 Bkz. "Devlet Tiyatrosu Geliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 5438, 7 Kasım 1964, s.1; "Devlet Tiyatrosu Biletleri Bugün Satılıyor", *Yeni Konya*, Sayı: 5439, 8 Kasım 1964, s.1; "Devlet Tiyatrosu Çil Horozu Oynuyor", *Yeni Konya*, Sayı: 5440, 9 Kasım 1964, s.1; "Devlet Tiyatrosu'nun Temsili Bugün", *Yeni Meram*, Sayı4936, 9 Kasım 1964, s.1.

69 "Adana Şehir Tiyatrosu Geliyor" *Yeni Konya*, Sayı: 6221, 24 Şubat 1965, s.1/3.

70 "Devlet Tiyatrosu Bugün Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 6269, 26 Nisan 1965, s.1.

71 "Devlet Tiyatrosu Şehrimize Geliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 6470, 13 Kasım 1965, s.1.

Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarı bu arada *Sabah Gazetesi* muhabirinin sorularını cevaplandırırken, Konyalılar'a gelecek yıl Konya'da Devlet Tiyatrosu'nun açılacağı müjdesini verir. Daha sonra da şu açıklamayı yapar:

"... Bölge Tiyatroları Kanunu yürürlüğe girmeden önce kültür merkezimizde yeni tiyatrolar kurulmasını sağlayacak geçen hafta hazırlanan ve ilgili kurula Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü kuruluşu hakkındaki kanun hükümleriyle gerçekleşecektir. Bu kanun hükümlerinden yararlanılarak önümüzdeki yıl ilk partide Konya, Eskişehir ve Kayseri'de Devlet Tiyatroları kurulacak ve faaliyete geçecektir. Bütçe imkanları tahakkuk ettiği takdirde daha sonra diğer bazı illerimizde de Devlet Tiyatroları faaliyete geçirilecektir"[72].

Ne yazık ki Adnan Ötüken'in verdiği bilgiler gerçekleşmez. Konya'nın Devlet Tiyatrosu'na kavuşması için uzun bir süre daha beklemesi icap eder.

1967 yılı içinde Devlet Tiyatrosu'nun Konya'da sergilediği oyunlar iyice azalır. 1966-1967 tiyatro mevsiminin kapanışı ile Devlet Tiyatrosu Anadolu turnesine çıkar. Ayvalık, Kayseri, Malatya, Van, Ağrı,Tatvan, Erzurum, Kars, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop ve Kastamonu gibi il ve ilçelerde *"Kaçak"*ı oynar. Devlet Tiyatrosu, bu turne çerçevesinde 23 Eylül 1967 Cumartesi günü Konya'ya geleceğini Konya Valiliğine telefonla bildirir. Güçlü bir kadro ile Konya'da olan Devlet Tiyatrosu hem Cumartesi akşamı suare, hem de Pazar günü matine olarak *"Kaçak"*ı seyircilere sunar.

Devlet Tiyatrosu'nun Konya'da tekrar temsillere başlaması sevindirici bir gelişmedir. Yöneticiler de Devlet Tiyatrosu'nun bundan böyle Konya'ya daha sık geleceğini yinelerler[73].

"Kaçak", Fritz Hochwalder'in üç perdelik oyunudur. Bir önceki tiyatro mevsiminde Yeni Tiyatro'da başarı ile oynamış ve sezonu kapalı gişe bitirmiştir. Oyunu Türkçe'ye Hale Kuntay çevirmiş, Salih Caner ise sahneye koymuştur. Bu oyunun dekor ve kostümlerini Tarık Levendoğlu yapmıştır. Oyunda Şeref Gürsoy, Haluk Kurdoğlu, Serpil Uzman baş rolleri paylaşmışlardır[74].

1968'de Devlet Tiyatrosu'nu Konya'da pek görmeyiz. Uzun bir ayrılıktan sonra Devlet Tiyatrosu yeniden temsil vermek üzere Konya'ya gelir. 13 Aralık 1968 Cuma günü *"Gecikenler"*i oynarlar[75].

1960-1970 arasında Devlet Tiyatrosu'nun oyunları bunlardan ibarettir. Bu oyunları Konyalı sanatseverler büyük bir heyecanla izlemişler, sanatçılara ve sanata büyük saygı göstermişlerdir. *"Hülleci"* dışında her hangi bir olaya rastlanmamıştır. Ne var ki 1960'lı yılların sonuna doğru gelişmeyi iyice azaltmıştır. O kadar ki Devlet Tiyatrosu'nun uzun süreden beri Konya'da görünmemesi Vali Ali Rıza Aydos'un dikkatini çekmiş, onun girişimleri sonucunda Küçük Tiyatro, Konya'ya gelerek *"Zoraki Doktor"*u oynamıştır[76].

3 Haziran 1970'de Devlet Tiyatrosu bir kere daha Konya'dadır. Bu kez *"Kör Kadı"*yı sunmak üzere gelmişlerdir. Aslında Devlet Tiyatrosu, Anadolu turnesine çıkmış ve turne vesilesiyle Konya'ya uğramışlardır. Oyunun biletleri, eskiden olduğu gibi yine kendi ekipleri tarafından satılmış ve bu işi yapan ekip, daha önceden Konya'ya gönderilmiştir[77].

Devlet Tiyatrosu 12 Kasım 1970 Perşembe günü Konya'da olacağını ve *"Hortlaklar"*ı temsil edeceğini duyurur. Fakat daha sonra bu gelişlerini Ramazan Bayramı sonuna ertelediklerini söylerler. Ayrıca bundan böyle ayda en az iki kez değişik repertuarla Konya'da olacaklarını ve Konyalılara tiyatro yokluğunu hissettirmeyeceklerini vaat ederler[78].

Âşıklar Bayramı'nın kapanış gününde hazır bulunmak ve bu arada Bakanlığı ile ilgili incelemeler yapmak üzere Konya'ya gelen ve beraberin-

72 "Şehrimizde Gelecek Yıl Devlet Tiyatrosu Faaliyete Geçiyor", *Sabah*, Sayı: 2083, 7 Temmuz 1966, s.1.

73 "Devlet Tiyatrosu Geliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 6668 / 287, 22 Eylül 1967, s.1.

74 "Devlet Tiyatrosu Bugün Kaçak'ı Oynayacak", *Yeni Konya*, Sayı: 6668/215, 16 Ekim 1967, s.1.

75 "Devlet Tiyatrosu Sanatçıları Geliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 6668/516, 11 Aralık1968, s.1/5.

76 "Devlet Tiyatrosu 14 Şubat'ta Şehrimize geliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 7622, 10 Şubat1970, s.1/5.

77 Bkz. "Devlet Tiyatrosu 3 Haziran'da Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 7700, 19 Mayıs 1970, s.1/5; "Kör Kadı Başarı İle Oynandı", *Yeni Konya*, Sayı: 7713, 4 Haziran 1970, s.1/5.

78 "Devlet Tiyatrosu'nun Konya'ya Gelişi Ertelendi", *Yeni Meram*, Sayı: 6201, 9 Kasım 1970, s.1/5.

de Kültür Müsteşarı Mehmet Önder'in de yer aldığı görülen Kültür Bakanı Talât Halman, *Yeni Konya* gazetesine bir demeç verir ve 1972'den itibaren Konya'da Bölge Tiyatrosu açılacağını bildirir. Bakan, konuşmasında şunları söylemiştir: *"1972 yılı Ekim ayından itibaren Bölge Tiyatrosunun faaliyete geçmesi için çalışmalara geçilecektir. İl Kitaplığı'nda yakında tadilâta girişilecektir. Konyalılara Bölge Tiyatrosunun 1972 yılında açılacağını müjdeleyebilirim."*[79].

Talât Halman'ın bu sözleri Konya basınında yeni bir heyecan ve tartışma yaratmıştır. *Yeni Konya*'nın başyazarı Suad Abanâzır da geçmişte bu konularda yapılanları özetlemek ihtiyacını duymuş ve şunları yazmıştır:

"Konya'da kolayca belirleneceği üzere büyük bir tiyatro sevgisi vardır. Bazı idare adamlarının yanlış tutumları sonucu ortaya çıkan durumların dışında Konya, gelen tiyatrolara büyük ilgi göstermiştir. Bugün uygulanmak istenen program gibi on, on iki yıl önce de Devlet Tiyatroları her ay şehrimize gelmiş, tiyatro topluluğu kadar eser de ilgi görmüştür" [80].

Suad Abanâzır'ın söz konusu yazısından anlaşıldığına göre Kültür Bakanlığı, tiyatroya büyük önem vermektedir. Bakanın kendisi de bir kültür adamıdır. Tiyatronun halkın ayağına kadar gidebilmesinin tedbirlerini araştırmaktadır. Bu arada Bölge Tiyatroları kurulması düşüncesini onaylamakta ve bu yönde çalışmaları desteklemektedir. Konya gezisinin başlıca nedeni budur.

Yine Suad Abanâzır, Konya'nın birçok nedenden ötürü bir Bölge Tiyatrosu'nun merkezi olabileceği kanısındadır. Çünkü büyük ilçelere sahiptir, komşu illerle her mevsim bağlantısı vardır. Ayrıca bir kültür şehridir. Bölge Tiyatrosu kurulması imkânı yanında, elde bir de *Alâeddin* Gazinosu vardır. Tiyatro olabilecek gerekli değişiklikler yapılarak, burası bir Bölge Tiyatrosu binası olabilir. Böylece şehre yeni bir eser de kazandırılmış olur[81].

Yazar, *Alâeddin* Gazinosu'nun gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra bu iş için kullanılabileceğini, orasını böyle bir ihtiyacı karşılayabileceğini, Belediyenin evlendirme, nikâh salonu olarak orasını kullanmayı düşündüğünü, belki de buna da ihtiyaç olduğunu, her iki işi görmesinin imkân dahilinde olup olmadığının araştırılmasının gerektiğini, Kültür Bakanı ile Belediye Başkanı'nın bu işe eğilmelerinin Konya'ya bir sanat yuvasını kazandırabileceğini söyler.

Devlet Tiyatrosu, her yıl yaz aylarında turneye çıkar. 1971 yılında ise, onun bir de kış turnesine çıktığını görürüz. Seçkin sanatçılardan kurulu Devlet Tiyatrosu, bu turneye Nazım Kurşunlu'nun *Çığ* adlı oyununu götürür. Vedii Cezayirli'nin sahneye koyup aynı zamanda da oyunda yer aldığı bu piyesin dekor ve kostümlerini Erkan Kırtunç hazırlamıştır. Oyunun başlıca rollerini Baykal Saran, Orhan Aran, Ender Arkın, Fikret Ergin, Aykut Sözeri, Mustafa Yavuz, Vedii Cezayirli gibi sanatçılar üstlenmiştir. Vedii Cezayirli eser hakkında; *"Toplumdaki kadın erkek münasebetlerinin her yönden dengesizliğini ele almaktadır."* demiştir[82].

Çığ'ın sanatçı kadrosu yirmi kişiden oluşur. *Çığ*, iki bölümlük bir eserdir ve Devlet Tiyatrosu ilk temsilini İl Kitaplık Salonu'nda vermiştir. Konyalılar'ın gösterdiği bu ilgiye karşılık Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, bir gece sonra, yani Salı akşamı da aynı eserin temsilini uygun görmüştür.[83]

1972 yılının ikinci ayında, Konya seyircisi, *"Kâtip Çıkmazı"*nı seyreder. Oyunu Devlet Tiyatrosu Konya'ya getirmiş ve bu yılın ikinci temsilini sunmuştur. Bir süreden beri Ankara'da kapalı gişe oynayan *"Kâtip Çıkmazı"* Konya'da da büyük bir ilgi görmüştür. Oyunun yazarı Dinçer Sümer'dir ve Dinçer Sümer baş rolü oynamaktadır. Devlet Tiyatrosu'nun *Çığ*'dan sonra getirdiği bu oyunda yirmiden fazla oyuncu görev almıştır[84].

---

79 "Kültür Bakanı Konya Bölge Tiyatrosu ile Müzesi 1972'de Açılacak" *Yeni Konya*, Sayı: 9048, 1 Kasım 1971, s. 1/5.

80 Suad ABANÂZIR, "Kültür Bakanı'ndan Bir İstek", *Yeni Konya*, Sayı: 9048, 1 Kasım0 1971, s. 1/5.

81 *Aynı yazı.*

82 "Devlet Tiyatrosu Turneye Çıkıyor: 11- 12 Ekim'de *Çığ* Geliyor", *Yeni Konya*, Sayı:9029, 7 Ekim 1971, s. 1/5.

83 "*Çığ* Bu Akşam Oynanıyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 9032, 11 Ekim 1971, s. 1/5

84 Bkz. "*Kâtip Çıkmazı* ile Devlet Tiyatrosu İkinci Kez Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 9130, 12 Şubat 1972, s. 1 ve "Devlet Tiyatrosu Şehrimize Geliyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 6547, 12 Şubat 1972, s. 1-2.

Devlet Tiyatrosu, 1972'de üçüncü kez gelir. Bu kez 13 Nisan 1972 Perşembe akşamı İl Kitaplık Salonu'nda *"Samanyolu"*nu oynayacaktır. *"Samanyolu"* yerli bir eser değildir[85]. *"Samanyolu"* Konyalı seyircilerin zevkle seyrettikleri bir oyundur. Eser, insanoğlunun iç yaşantısını ele alır. Oyunun gördüğü ilgiyi Celâleddin Kişmir şöyle anlatmaktadır: *"Perşembe akşamı Devlet Tiyatrosu, Kitaplık'ta bugüne kadar hiç görmediğimiz bir eseri oynadı. Tiyatro topluluklarını birbiri ardına düştükleri bugünlerde böylesine bir değişik eserin gereği kadar anlaşılacağı sanılmazdı. Fakat Konyalı tiyatrosever Devlet Tiyatrosuna karşı büyük bir ilgi gösterdi ve salonu hınca hınç doldurdu. Tıpkı geçmiş yıllarda olduğu gibi... Yağmurcu, Tahta Çanaklar, Harput'ta Bir Amerikalı ile diğerlerinin oynandığı günleri hatırladım. Allah uzun ömür versin, Muhsin Ertuğrul büyük adamdı. Onun elinde tiyatrolar dursaydı, Anadolu baştan başa tiyatrolarla donatılacaktı. Perşembe akşamı Konyalı seyircilerin zevkle seyrettikleri "Samanyolu" bir yabancı edebiyata ait olmasına rağmen, zevkle izlendi. Çünkü eser, insanoğlunun bir yaşantısını ele alıyordu. Hepimizin başından böylesine olaylar geçebilirdi."*[86].

Oktay Rıfat, sadece şiirleriyle değil, oyunlarıyla da tanınmış bir yazarımızdır. *"Yağmur Sıkıntısı"* bunlardan birisidir. Devlet Tiyatrosu, *"Yağmur Sıkıntısı"*nı sadece Ankara'da oynamakla yetinmemiş, onu Konya'ya turneye de götürmüştür. *"Yağmur Sıkıntısı"* 1-2 Kasım 1972 tarihlerinde iki gece seyirciyle buluşur[87]. Semih Sergen'le Sema Aybars'ın baş rollerini paylaştığı bu eser, 16 Kasım 1972'de seyirci karşısına tekrar çıkarılır[88].

Cumhuriyetin 50. yıl dönümü sebebiyle Anadolu turnesine çıkan Devlet Tiyatrosu'nun 5 Kasım 1973'te Konya'ya geleceği öğrenilir. Bu defa Yaşar Nabi Nayır'ın *"Mete"*sini oynayacaktır. Uğruna savaşılacak tek şeyin vatan ve toprak olduğu belirtilen *"Mete"*de, olaylar Türk hükümdarı Mete'nin hayatı etrafında geçer. Semih Sergen'in sahneye koyduğu oyunda kostümleri, Erkan Kırtunç'un yaptığı bildirilir. Oyun üç perde, iki tablodan oluşmaktadır. Salon, yine İl Kitaplık Salonu'dur[89].

Devlet Tiyatrosu'nu o yıl bir daha Konya'da görmemekteyiz. Yalnız yine Cumhuriyetin 50. yılı münasebetiyle Ahmet Adnan Saygun tarafından bestelenen Yunus Emre Oratoryası, 18 Kasım 1973'te Ankara Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü sanatçıları tarafından başarılı bir şekilde oynanmış, dünyaca tanınmış Azerbaycanlı orkestra şefi Niyazı Tagizade yönetimindeki topluluk, temsil sonunda seyircilerce dakikalarca alkışlanmıştır[90]. Onu 1974 yılının oyunlarından *"Susuz Yaz"* izler. Devlet Tiyatrosu sanatçıları Necati Cumalı'nın yazdığı, Tekin Akmansoy'un sahnelediği üç perdelik *"Susuz Yaz"* ile 22-23 Ekim 1974 akşamları İl Kütüphanesi Salonu'nda Konyalı tiyatroseverlerin karşısına çıkarlar.

Oyunun dekor ve kostümleri Hüseyin Demir tarafından hazırlanmıştır. Oyunda şu sanatçılar rol almışlardır: Bahar (Durşim Demir), Osman Kocabaş (Cemil Özbayer), Veli Sarı (Turgut Sarıgül), Hüseyin Şengül (Nur Subaşı), Musa Öztürk (İsmet Hürmüzlü), 1. Hükümlü (Münir Canar), 2. Hükümlü (Suha Tuna), Şehnaz Kaya (Değer İmsel), Süleyman Adıgüzel (Çetin Bağcıer)[91].

Yurt çapında çalışmalar gösteren Devlet Tiyatrosu yaptıkları programlara Konya'yı da alırlar. Halk Eğitimi Başkanlığı ile işbirliği yapan Devlet Tiyatroları yıl başına kadar iki oyunu Konya'da sahneleyebileceklerini bildirmişlerdir. Gerçekten de öyle olur. 2 Aralık 1974'te *"Teknik Arıza"*, 14 Aralık 1974'te de *"Ebekaya"*yı oynayacaklardır. Çalışmaların halka duyurulması, bilet satışı gibi işleri Halk Eğitim Başkanlığı yapar. Halk Eğitimi

---

85 Bkz. "Devlet Tiyatrosu Geliyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 9179, 10 Nisan 1972, s. 1/5; "*Samanyolu* Bu Akşam Oynanacak", *Yeni Konya*; Sayı:9182, 13 Nisan 1972, s. 1; "Devlet Tiyatrosu Şehrimize Geliyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 6597, 11 Nisan 1972, s. 1/5.

86 Celâleddin KİŞMİR, "*Samanyolu*", *Yeni Konya*, Sayı: 9184, 15 Nisan 1972, s. 2.

87 Bkz. "Devlet Tiyatrosu ile 1 Kasım'da İl Kitaplık Salonu'nda", *Yeni Konya*, Sayı:9351, 28 Ekim 1972, s. 1; "Devlet Tiyatrosu İlimize Geliyor", *Yeni Meram*, Sayı: 6094, 28 Ekim 1972, s. 1.

88 "Devlet Tiyatrosu Yağmur Sıkıntısı'nı Bu Gece Yeniden Temsil Edecek", *Yeni Meram*, Sayı: 6106, 16 Kasım 1972, s. 1/5.

89 Bkz. "Devlet Tiyatrosu 3 Kasım'da Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 9649, 23 Ekim 1973, s. 1/5 ve "Devlet Tiyatrosu Bugün Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 9657, 3 Kasım 1973, s. 1.

90 "Yunus Emre Oratoryosu Büyük İlgiyle İzlendi.", *Yeni Konya*, Sayı: 9671, 20 Kasım 1973, s. 1/5.

91 "Devlet Tiyatrosu Susuz Yaz'la İki Gün Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 9951, ... Ekim 1974, s. 1/5.

Başkanlığı, halkımızın gösterdiği ilgiye dayanarak, bu türlü çalışmaların gelişeceğini umar[92].

1975 yılında Devlet Tiyatrosu'nu yine yurt içinde turneye çıkmış görürüz. 5 Ekimde Konya'ya uğrayacaklar ve Reşat Nuri Güntekin'in yazdığı ve Necati Cumalı'nın oyunlaştırdığı *"Çalıkuşu"*nu temsil edeceklerdir. Konya Halk Eğitimi Başkanlığı'nca organize edilen ve üç perdelik olan bu eseri Mahir Canova sahneye koymuş, Nüvit Kodallı müziğini, dekorlarını ve kostüm işlerini ise Tarık Levendoğlu yapmıştır. Konya'ya gelmezden önce Doğu Anadolu ve İç Anadolu'nun öteki şehirlerinde büyük ilgi gören *"Çalıkuşu"*nun Konya'da da ilgi göreceği umulur[93].

Devlet Tiyatrosu 1975'ten sonra birkaç yıl Konya'da görülmez. Ancak 20- 22 Nisan 1979 tarihleri arasında Konya'da olacak ve *"Eski Fotoğraflar"*ı sahneleyecektir. Oyunu Dinçer Sümer yazmış ve yönetmiştir. Giysileri Serpil Tezcan hazırlamıştır. İki bölümden oluşan bu oyunda Işıl Poyraz ve Kenan Işık rolleri paylaşmışlardır. Bu arada Devlet Tiyatrosu sanatçısı Mustafa Mutlu, küçük seyirciler için Karagöz oyunları sunmak üzere o tarihte Konya'ya gelmiştir[94].

Devlet Tiyatrosu, 29- 30 Mart 1980'de biri suare, iki de matine olmak üzere Konyalı sanatseverlere bir oyun getirir. Bu, *"Öyküllerden Oyunlar"* başlığını taşıyan bir oyundur[95]. Ancak Devlet Tiyatrosu bir gün önce Konya'ya gelir ve 28 Mart 1980 Cuma günü, oyunu 3. Ana Jet Üssü Komutanlığı Salonu'nda sunar. Oyunla ilgili şu bilgiler verilebilir:

Sahne uygulaması, Savaş Başar; dekor- giysi, Hüseyin Mumcu; efekt seçimi, Mehmet Turgut; ışık, Namık Gürsoy; öyküler, Mutlu Prens (Oscar Wilde- Ülkü Tamer) Bülbülle Gül (Oscar Wilde- Ülkü Tamer), Donumdaki Para (Muzaffer İzgü), Franz Kafka'nın Duruşması Gibi Bir Şey (Efrahim Kishon- Mose Baraze), Para Belası (O. Henry- Gülen Akbay), Hasta Osman Hastaneye Yattığına Pişman (Muzaffer İzgü), Öyle Bir Hikâye(Sait Faik), Eskici (Refik Halit Karay- Naci Çelik), Capon (Kerim Korcan- Naci Çelik), Çikolata (Orhan Kemal- Naci Çelik), Cicim Şu Pamuğu Eller misin? (Nezihe Meriç- Naci Çelik)[96].

Devlet Tiyatroları bu kez *"Özgürlüğün Bedeli"* ile Konya'da olurlar. 25- 26 Nisan 1980'de eski İl Halk Kütüphanesi Salonu'nda sergilenecek olan bu oyun Emanuel Robles'in *"Özgürlüğün Bedeli"* diye bilinir. 1812'de Venezuellalılar'ın İspanyollara karşı verdikleri bağımsızlık savaşını anlatır. Yönetmenliğini Ejder Akışık, Yönetmen yardımcılığını da Kenan Işık yapar. Dramaturglar olarak da Nilüfer Bilgesu ile Füruzan Özgen'in adı geçer. Oyunculara gelince: Biri gündüz olmak üzere üç kez temsil edilen[97] oyunda, Çetin Tekindor, Vedat Özkök, Emre Alpago, Yavuz İmsel, Taner Levent, Ege Aydan, Tomris Çetinel, Selçuk Yöndem, Kenan Işık, Ferdi Merter, Cüneyt Çalışkur, Gülgün Ok gibi sanatçıların adlarına rastlanır[98].

Görülüyor ki Devlet Tiyatrosu bu tarihlerde Konya'yı hep programına almıştır. Bir önceki oyunun gösteriminden otuz- otuz beş gün sonra bir kez daha Konya'da olurlar. Bu kez Musahipzade Celal'in meşhur oyunu *"Pazartesi- Perşembe"* sahnelenir. Vasfi Rıza Zobu'nun sahneye koyduğu bu oyunu Konyalılar, 1- 2 Haziran 1980 Pazar- Pazartesi akşamları izlerler. Oyun komedidir ve otuz beş kişilik bir oyuncu kadrosuyla oynanmıştır[99].

Devlet Tiyatroları, Kurban Bayramı'nda Konya'ya gelecek ve *"Kunduz Kürk"* adlı oyunu sahneleyeceklerdir. 7, 8, 9, 10 Ekim'de oynanacak olan oyunun ilk üç günde saat 21:00'de suare, 10

92 "Devlet Tiyatrosu Teknik Arıza ve Ebekaya Oyunları ile Şehrimize Geliyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 9978, 22 Kasım 1974, s. 1/5.

93 Bkz. "Devlet Tiyatrosu 5 Haziran'da Çalıkuşu'nu Temsil Edecek", *Yeni Konya*, Sayı: 10137, 2 Haziran 1975, s. 1 ve "Devlet Tiyatrosu Bugün Çalıkuşu'nu Temsil Edecek.", *Yeni Konya*, Sayı: 10140, 5 Haziran 1975, s. 1; "Devlet Tiyatroları Çalıkuşu'nu 5 Haziran'da Oynuyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 7669, 19 Mayıs 1975, s. 1/5.

94 "Devlet Tiyatrosu Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 11315, 18 Nisan 1979, s. 1/5.

95 "Devlet Tiyatrosu 'Öykülerden Oyunlar' Adlı Oyunu Sahneye Koyuyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 15909, 18 Mart 1980, s. 2.

96 "Devlet Tiyatrosu Cuma Günü Şehrimizde", *Yeni Meram*, Sayı: 15910, 19 Mart 1980, s. 1/5.

97 "Devlet Tiyatroları Özgürlüğün Bedeli ile Şehrimizde", *Yeni Meram*, Sayı: 15968, 21 Nisan 1980, s. 1.

98 "Devlet Tiyatrosu sanatçıları Özgürlüğün Bedeli'ni Yarın Temsil Ediyorlar.", *Yeni Meram*, Sayı: 15971, 24 Nisan 1980, s. 1/5 Ayrıca bkz. "Devlet Tiyatrosu Bugün Özgürlüğün Bedeli'ni Oynuyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 15972, 25 Nisan 1980, s. 1.

99 "Devlet Tiyatrosu Şehrimizde Yeni Bir Temsil Daha Verecek.", *Yeni Meram*, Sayı: 15991, 17 Mayıs 1980, s. 1/5.

Ekim günü de matine saat 14:30'dadır. Biletler; sivillere 80, öğrencilere 40 liraya satılmıştır[100]. 1 Ekim 1981 Perşembe günü akşamı, *"Ana Hanım Kız Hanım"*la sezonu açan Devlet Tiyatrosunun *"Kunduz Kürk"* adlı oyununun yazarı, Gerhart Hauptmann'dır. Oyunun on iki kişilik kadrosu olduğunu belirtelim.

Devlet Tiyatrosu Konya'da *"Ana Hanım Kız Hanım"*la da seyirci karşısına çıkar. Turneye çıkan Devlet Tiyatrosu 29, 30, 31 Aralık 1981 tarihleri arasında Konya'ya uğramıştır. Oyun Cahit Atay'ın eseridir, Sönmez Atasoy sahnelemiştir. Oyunda Meral Gözdenör, Rüştü Asyalı, Erol Kardeseci gibi tanınmış Devlet Tiyatroları sanatçıları da vardır[101].

"Cengiz Han'ın Bisikleti", Refik Erduran'ın meşhur oyunudur. Devlet Tiyatrosu bu oyunu Konya'ya getirir. Orduevi Sinema Salonu'nda 28 Şubat Pazar günü saat 15:00'te, akşam da 21:00'de olmak üzere üç kez temsil edilmiştir. Oyun iki bölümden ibarettir. Eseri sahneye Yaşar Yürük koyar. Oyuncu kadrosu ise şöyledir: Ergun Uçucu, Faruk Günuğur, Oğuz Tuna, Güven Besimoğlu, Işık Toprak, Füsun Güvenuğur, Nurcan Demir Aybars, Gönül Orbay, Ayşe Erdu rol aldılar[102].

Öte yandan İzmir Devlet Tiyatrosu, 4, 5, 6 Mart 1983 tarihlerinde Konya'dadır. Orduevi Sinema Salonu'nda oyunlarını halka açık bir şekilde temsil ederler. İlk iki gün saat 20:00'de, 6 Mart 1983'te ise saat 15:00 ve 20:00'de olmak üzere beş kez sahne alırlar. *"Köklerdeki Kurtlar"* adlı bu iki bölümlük oyunu Fikret Tartan sahneye koymuştur[103]. Oyunun yazarı tiyatromuza pekçok eserler kazandıran Hidayet Sayın'dır. Oyuncu kadrosu ise şu sanatçılardan meydana getirilmiştir: Mustafa Yalçın, Önder Alkım, İnci Melis İçelli, Ertan Dinçer, Metin Oyman, Alev Kerimoğlu, Turan Özdemir, Müge Mertsan, Erdener Başar, Gürol Tombul, Zeliha Ürkmez ve Aylin Gül[104].

Konya Devlet Tiyatrosu için 26 Mayıs 1983-te bir tören yapılması kararlaştırılır. Vali Lütfi Tuncel, eski Halkevi binasının 25 milyon harcanmak suretiyle tiyatro binasına dönüştürüldüğünü açıklar. Gerekli onarım çalışmalarının tamamlandığını ve binanın Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne devredildiğini, 26 Mayıs 1983 Perşembe gününden itibaren Konya Devlet Tiyatrosu'nun resmen faaliyete başlayacağını bildirir[105]. Konya'da Devlet Tiyatrosunun açılışı dolayısıyla bir *"Sanat Haftası"* düzenlendiği haber verilir. Bu arada Devlet Tiyatrosu sanatçıları Haldun Taner'in yazdığı ve Semih Sergen'in sahneye koyduğu *"Fazilet Eczanesi"* oyununun oynayacağı ifade edilir.

I. Konya Kültür ve Sanat Haftası programı çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Devlet Halk Dansları Topluluğu, Devlet Tiyatrosu Salonu'nda gösteri yapar. Akşam saat 19:00'da yine aynı yerde Mustafa Mutlu'nun Karagöz ve kukla gösterisi sunulmuştur. Böylece salon, bu denemelerle birlikte Ekim ayında oynanacak oyunlar için her bakımdan hazır duruma gelmiştir[106].

"Fazilet Eczanesi" de bu arada seyirciyle buluşmuştur. Seyircilerin büyük ilgisini gören *"Fazilet Eczanesi"* sadece 26 Mayıs 1983 akşamı oynamakla kalmamış, ayrıca 27 Mayıs 1983 Cuma günü saat 15:00'te öğrenciler için tekrarlanmıştır. Konya'da Devlet Tiyatrosunun açılışı, Semih Sergen'i geçmişe götürmüş ve şu sözleri yazmasına vesile olmuştur: *"Daha dün gibi geliyor insana. 27 yıl olmuş. Konya Kitaplık Salonunda Devlet Tiyatrosu oynayalı Devlet Tiyatroları ilk 'Bölge Merkezi' olarak seçilen Konya'da ilk oyun 27 Mart 1957'de oynanmış, oyunun adı, Yağmurcu... Sonra bu oyunu çeşitli başka oyunlar takip etmiş, Konya, Ankara'da sergilenen aşağı yukarı her oyunu seyretmek imkânı bulmuştu. Çok iyi hatırlıyorum.*

100 "Devlet Tiyatroları 8 Ekim'de Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 12096, 2 ekim 1981, s. 1 ve ayrıca bkz. "Devlet Tiyatroları Kurban Bayramında Kunduz Kürk Adlı Oyunu Sergileyecek.", *Yeni Konya*, Sayı: 12100, 7 Ekim 1981, s. 1/5.

101 "Devlet Tiyatroları Şehrimizde Ana Hanım Kız Hanım Adlı Oyunu Sahneleyecek.", *Yeni Konya*, Sayı: 12184, 24 Aralık 1981, s. 1.

102 Bkz. "Cengiz Han'ın Bisikleti Adlı Oyun 27 Şubat'ta Şehrimizde Sahnelenecek.", *Yeni Konya*, Sayı: 12237, 23 Şubat 1982, s. 1/5 ve "Ankara Devlet Tiyatrosu Cengiz Han'ın Bisikleti'ni Oynuyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 12239, 25 Şubat 1982, s. 1/5.

103 "İzmir Devlet Tiyatrosu Tarafından Şehrimizde Üç Gün Devam Eden Turne Düzenlendi.", *Türkiye'de Yarın*, Sayı: 4131, 1 Mart 1983, s. 1.

104 "İzmir Devlet Tiyatrosu 4 Mart'ta Şehrimize Gelecek.", *Yeni Konya*, Sayı: 12548, 1 Mart 1983, s. 1/5.

105 "Konya Devlet Tiyatrosu 26 Mayıs'ta Faaliyete Geçecek.", *Türkiye'de Yarın*, Sayı: 4186, 16 Mayıs 1983 s. 1

106 "Konya'da Sanat Haftası 26 Mayıs'ta Başlıyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 12624, 25 Mayıs 1983, s. 1/7.

Dolu dolu bir haftanın sonunda hafta tatili yerine, sabahın erken saatlerinde yarım yamalak kaptı-kaçtılarla düğüne gider gibi kaçardık Konya'ya. Bir gecelik beraberlik sonunda haftalık çalışma için yeniden Ankara'daki görevine dönen sanatçılar... Aylarca, yıllarca sürdü, bu mutlu görev. Bu mutlu beraberlikte, Konya ile tiyatro el ele gönül gönüleydi artık. Sonra bu dostluktan rahatsız olan çevreler çıktı ortaya. Sandılar ki üç beş kişinin davranışı, bütün Konya'ya mal edilir, Konya sanata, kültüre 'elveda' dedi. Ama öyle olmadı, sevgi çiçeği elden ele çoğalarak büyüdü, bir sevgi çelengi haline geldi. 27 yıl önce dikilen fidan büyümüş, meyve vermişti artık. 28 Mayıs 1983 Perşembe gecesi Konya kendi yaptığı tiyatronun anahtarlarını bir sanat şöleni içinde Devlet Tiyatrolarına teslim ediyor. Konya'yla sanatçılar, el ele, gönül gönüle bu mutlu anın bir an önce gerçekleşmesini bekliyorlar. Türk tiyatrosuna hayırlı olsun."[107].

Bilindiği üzere Devlet Tiyatrosu, Ekim ayı içinde perdelerini açar. Konya Devlet Tiyatrosu da Ekim başında perde diyecektir. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün belirleyeceği program çerçevesinde düzenlenecek turnelerle Devlet Tiyatrosu sanatçıları, Konyalı tiyatroseverlere bir oyun ziyafeti vereceklerdir. Öyle kararlaştırılmıştır. Ne var ki Konya'da hangi oyunların sergileneceği hemen belli olmamıştır[108].

Gerçekten de Devlet Tiyatroları Ekim ayı başında oyunlarını sergilemeye başlar. Konya'da Ekim ayında ilk oynanan oyun, *"Acılı Toprak"*tır. Vasfi Uçar Özkan'ın bu oyunu 8 Ekim 1983 Cumartesi günü sergilenir. Konya Devlet Tiyatrosu'nda oynanan bu oyunu Baykal Saran yönetmiştir. Oyunun yazarı Vasfi Uçkan'dır. Oyuncu kadrosu ise şöyle oluşmuştur: Erol Kardeseci, Elif Türkan Çölok, Ayşe Sungur, Yavuz Köken, Orhan Aral, Tomris Çetinel, Ensar Kılıç ve Yavuz İmsel[109].

Konya Devlet Tiyatrosu kurulmuş ama sanatçı atamaları yapılmamıştır. Konyalı sanatseverler, yine başta Ankara olmak üzere çeşitli yerleşim merkezlerine yayılmış olan Devlet Tiyatroları'nın yolunu gözlemek durumundadır. Nitekim öyle olur; Adana Devlet Tiyatrosu, Recep Bilginer'in meşhur *"Sarı Naciye"*sini Konya'ya getirir. Oyun, şehirde büyük ilgi görmüştür. Eseri sahneye, Bekir Ağlagül koymuştur. Dekor- kostüm, Suar Şeylan'ındır. Işık düzenlemesi, İbrahim Karahan'la Sinan Aygar tarafından yapılmıştır. Rahmi Dilligil, Şebnem Gürzumar, İlyas Avcı, Özden Çiftçioğlu, Emre Alpago, Şakir Gürzumar, Cevza Şipal, Ayşenil Dilligil, Nihat Yıldırım ise oyuncu kadrosunda yer alan sanatçılardır[110].

1983'te Ankara Devlet Tiyatrosu Dinçer Sümer'in *"Karacaoğlan"*ıyla Konyalılar'ın karşısına çıkar. Oyun 23-26 Kasım tarihleri arasında dört gece oynanmış, 26 Kasım Cumartesi günü de saat 15:00'te matine yapılmıştır.

Dinçer Sümer'e göre *"Karacaoğlan"* bir barış türküsüdür. Yazar oyunun nasıl oluştuğunu anlatır. 1979-1981 yılları arasında sevginin, barışın, yaşama sevincinin hasretini çeker olduğumuzu düşünür. Böyle bir ortamda bir barış destanı, bir sevgi türküsü yazmaya koyulduğunu, çok yıllar önceki hevesi, özlemi, düşüncesi için Karacaoğlan'ın kendisine eksik gelen yanını oyunda delice karakterlerle bütünlemeye çalıştığını, ve oyunun böyle oluştuğunu anlatır.

Oyunun dekor ve kostümlerini Orhan Alpaslan yapmıştır. Işık ise Ekrem Karadağ'a aittir. Müzik düzenlemesini ünlü türkücü Tuğrul Şan'ın yaptığı anlaşılıyor. Teoman Gülen de yönetmen yardımcısıdır. Oyuncu kadrosunu Kâzım Avşar, Ayberk Çölok, Alpay İzbırak, Nesrin Kazankaya, Selen Şenbay, Zerrin Epikmen, Tamer Levent oluşturmaktadır[111].

1984 yılında Devlet Tiyatroları'nın ilk oyunu *"Farklı"* adını taşır. Bu oyun Devlet Tiyatrosunun 1983/1984 mevsiminin beşinci oyunudur ve bir Amerikan tiyatrosu şaheseridir. Eser, ünlü tiyatro yazarı Eugene O'Neill'e aittir. Oyunu İzmir Devlet Tiyatrosu'ndan izleyen Konyalılar, kendisini çev-

[107] Semih Sergen, "Konya Devlet Tiyatrosuna Merhaba", *Yeni Konya*, Sayı: 12626, 27 Mayıs 1983, s. 1.

[108] "Devlet Tiyatrosu Ekim'de Perde Açıyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 12720, 21 Eylül 1983, s. 1.

[109] "Konya Devlet Tiyatrosu 8 Ekim Günü Acılı Toprak Adlı Oyunu Sahneye Koyacak.", *Yeni Konya*, Sayı: 12732, 5 Ekim 1983, s. 1-2.

[110] "Adana Devlet Tiyatrosu Sarı Naciye ile Büyük İlgi Topluyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 11596, 20 Ekim 1983, s. 1.

[111] Bkz. "Ankara Devlet Tiyatrosu Karacaoğlan'ı Oynayacak.", *Yeni Konya*, Sayı: 12770, 18 Kasım 1983, s. 1/5 ve Dinçer Sümer "Karacaoğlan Bir Barış Türküsüdür.", *Yeni Konya*, Sayı: 12771, 19 Kasım 1983, s. 1/5.

resinden farklı olarak gören ve evleneceği insanda da bu farklılığı arayan bir genç kadının bu yanlışında bir ömür boyu ısrar etmesinin getirdiği ibret verici sonucu görürler. Oyunla ilgili diğer bilgiler ise şöyledir:

Yöneten, Semih Sergen; dekor, Haris İyigün; kostüm, Yıldız Koza; oyuncular: Semih Sergen, Ümit Sergen, İbrahim Şahin, Mediha Köroğlu, Zeki Yorulmaz, Deniz Utkucan, Erdener Başar ve Metin Oyman.

"Farklı", 7-12 Ocak 1984 tarihleri arasında beş kez temsil edilmiştir[112].

"Dolap Beygiri" ise Selçuk Kaskan'ın eseridir ve Ankara Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelenmiştir. Bu oyunun Konya'da 21 Mart 1984 Çarşamba günü sahnelendiğini belirtelim[113].

Öte yandan Ankara Devlet Tiyatrosu, bundan başka bir de Nezihe Araz'ın *"Bozkır Güzellemesi"*ni turneye götürmüştür. Bu oyun Konya'da üç günde suare ve matine olmak üzere dört kez oynanmıştır[114].

Devlet Tiyatrosu *"Toroslar'dan Öteye"*yi Konya'da sergilemek ister.Orhan Asena'nın bu oyunu, 1, 2, 3 Kasım 1984 tarihlerinde dört kez temsil edilecektir. *"Toroslar'dan Öteye"*yi Kenan Işık yönetir. Dekoru Haris İyigün, kostümleri Nalan Türkoğlu hazırlar. Oyunda halkın ve çevrenin söylentileri ile efsaneleştirilen kişinin (Kurt Mustafa) çevresi ile çelişerek, kendi inançları doğrultusunda yaptığı dürüstlük ve onur mücadelesi yansıtılmaktadır[115].

1985 yılının başında Konyalı tiyatroseverler *"Kanlı Nigar"*la tanışırlar. Konya Devlet Tiyatrosu sahnesinde 24-26 Ocak tarihleri arasında oynanır. Oyunla ilgili şu bilgileri verebiliriz:

Oyun yazarı, Sadık Şendil; yöneten, Rüştü Asyalı; yönetmen yardımcısı, Cem İdiz; kareografi, Altan Tekin; dekor, Hüseyin Mumcu; kostüm, Gül Emre; ışık, Burhanettin Yazar. Oyuncu kadrosu ise şu kişilerden oluşmuştur: Gülgun Kutlu, Münir Canar, Kaya Akarsu, Soner Agin, Asuman Betil, Aysen Demirsoy, Değer İnsel, Şahap Sayılgan, Sönmez Atasoy, Tansu Aytar, Kemal Koru ve Cenap Savaşçı[116].

Bu arada Konya'da yeni bir çeviri oyunun sergilenmesi kararlaştırılır. Devlet Tiyatrosunun 1984- 1985 repertuarında yer alan *"Otelci Kadın"*ın 7, 8 Şubat 1985 tarihlerinde oynandığını görürüz. Eser, Carlo Goldoni'nindir. Oyunu, Haldun Marlalı- Münip Karayan ikilisi çevirmişlerdir. Dekoru, Güven Öktem'e; kostümleri, Nur Uzmen'e; ışık ise Ekrem Karadağ'a aittir. Alpay İzbırakan, Haldun Marlalı, Kâzım Aksar, Lemi Bilgin, Zühtü Erkan, Işıl Poyraz, Güven Çuhaoğlu da oyunda rol alınış sanatçılardır[117]. Oyunun, 9 Şubat 1985 Cumartesi günü son kez tekrarlanması istenir. *"Otelci Kadın"*, Ankara Devlet Konservatuarı Tatbikat Sahnesinin ilk profesyonel oyunudur ve 43 yıl sonra Devlet Tiyatrosunun 35. Yıl dönümü sebebiyle yeniden sahnelenmeye başlanmıştır[118].

Dinçer Sümer, Tarık Buğra'nın meşhur eseri *"Osmancık"*ı oyunlaştırmıştır. Bu oyun 7, 8, 9 Mart 1985'te Konya'da oynanmış ve çok ilgi çekmiştir. Eser, tam dört kez sergilenmiştir. Oyunu Semih Sergen yönetmiştir. Reji asistanları ise Serhat Nalbantoğlu ile Ataman Ezben'dir. Dekor, Refik Eren'e; kostüm ise Hale Eren'e aittir. Işık işlerini Hikmet Peker üstlenmiştir. Oyunda 23 sanatçı rol almıştır[119].

Hemen belirtelim ki, bundan sonra Devlet Tiyatrosu, 12- 13 Mayıs tarihleri arasında Konya'da olacak ve *"Deli"* adlı eseri sahneleyecektir. Eser, Refik Erduran'nın kaleminden çıkmıştır. Oyunu Macide Flordin yönetmiştir[120]. Bursa Devlet Tiyatrosu, 4 Nisan 1985 – 15 Haziran 1985 tarihleri arasında yurt içi turnesine çıkmıştır. Bu vesileyle Konya'ya da uğramış ve söz konusu tarihlerde oyununu Konyalı sanatseverlerle buluşturmuştur.

[112] "Farklı Adlı Oyunla Perdeler Açılıyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 11660, 4 Ocak 1984, s. 1/5.

[113] "Konya Devlet Tiyatrosunda Dolap Beygiri Çarşamba Günü Sahneye Konuyor.", *Yeni Meram*, Sayı: 11723, 19 Mart 1984, s. 1.

[114] "Nezihe Araz'ın Bozkır Güzellemesi Oynanacak.", *Yeni Meram*, Sayı: 11741, 10 Nisan 1984, s. 1.

[115] "Devlet Tiyatrosu Toroslar'dan Öteye ile Perdelerini Açtı.", *Yeni Konya*, Sayı: 13062, 2 Kasım 1984, s. 1/7.

[116] "Kanlı Nigar Konya'da", *Yeni Meram*, 21 Ocak 1985, s. 1 (Bu yıllarda, bazı gazetelerde sayı belirtilmemiştir).

[117] "Otelci Kadın Şehrimizde Sahnelenecek.", *Yeni Konya*, Sayı: 13143, 5 Şubat 1985, s. 1.

[118] "Otelci Kadın Bugün Sahneleniyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 13145, 7 Şubat 1985, s. 1.

[119] Bkz. "Osmancık Konya'da", *Yeni Meram*, 5 Mart 1985, s. 1/7 ve *Yeni Meram*, 7 Mart 1985, s. 1.

[120] "Devlet Tiyatrosu 'Deli'yi Sergileyecek", *Yeni Konya*, Sayı: 13199, 10 Nisan 1985, s. 1/9.

*"Deli"*nin dekorlarını, Suar Şeylan; kostümlerini, Sevgi Türkay; ışık düzenlemesini de Adnan Açık-düşünenler yapmıştır. Oyun, biri matine olmak üzere üç kere sahnelenmiştir[121].

Devlet Tiyatrosu, bu yılın sonunda Bedri Konak'ın yazdığı, Yalın Tolga'nın sahneye koyduğu *"Biz Almanya'dayken"* adlı oyunu temsil eder. 25 Aralık 1985'te saat 19:30'da Kültür Müdürlüğü Devlet Tiyatrosu Salonu'nda halka sunulmuş olan oyunla Türk insanının Almanya'daki yaşantısından kesitler sunulmuştur[122].

Tarık Buğra'nın öbür oyunlarından biri olan *"Güneş ve Aslan"*ı da Devlet Tiyatroları tarafından oynanır. Bu oyun, 15- 18 Ocak 1986 tarihleri arasında Konya'da seyirciyle buluşmuştur[123].

*"Güneş ve Aslan"*ı son dönemlerin en güçlü oyun yazarlarından biri olan Necati Cumalı'nın *"Bir Sabah Gülerek Uyan"* adlı eseri izler. Devlet Tiyatrosu, bu üç bölümden oluşan oyunu 5, 6, 7, 8 Şubat 1986 tarihlerinde tam beş kez Konya'da temsil etmiştir[124].

1986 yaz mevsiminde, Ankara Devlet Tiyatrosu yine Konya'dadır. Bu kez, *"Bütün Menekşeler Annem Kokar"* oyunu ile gelmişlerdir. Bu oyun, o zaman adı Konya Turizm Müdürlüğü olan şimdiki İl Kültür Müdürlüğü Salonu'nda 5, 6, 7, 8 Kasım'da biri matine olmak üzere beş kez oynanır. Eser hakkında şu bilgileri de buraya ilave etmek gerekir: Oyunun yazarı Müzeyyen Erginer'dir. Bu güzel oyunu Semih Sergen yönetmiştir. Dekorlarını, Suar Şeylan; kostümlerini ise, Gülümser Görgün yapmıştır. Burhaneddin Yanar da ışık düzenlemesinden sorumludur. Oyuncu kadrosu, şu sanatçılardan oluşturulmuştur: Ayberk Çölok, Ergun Uçucu, Hakan Vanlı, Atsız Karaduman, İbrahim Kalaycıoğlu, Aktan Gökalp, Meral Bilginer, Elif Türkan Çölok[125].

Devlet Tiyatroları'nın iki oyun birden getirdiği de olmuştur. Bunlardan birisi gençlik, diğeri ise çocuk oyunudur. *"Çınar ve Ihlamur"* gençlik; *"Bir Varmış İki Yokmuş"* ise çocuk oyunu olarak gösterime sokulmuştur. 13- 17 Ocak 1986 tarihlerinde sahnelenecek olan bu oyunlardan ilkinin reji asistanlıklarını, Füsun Oruç ve Serap Eyüboğlu yapmış ve Semih Sergen de yönetmiştir. Tansu Aytar'ın yönettiği *"Bir Varmış İki Yokmuş"* oyununun temsillerine 14 Ocak 1987 tarihinde başlanmıştır.

Aynı yıl, İzmir Devlet Tiyatrosu da Konya'ya gelmiştir. Onların programlarında yer alan oyun, Özer Arabul'un yazdığı *"Mendilimde Gül Oya"*dır. Bu oyun, 18- 21 Şubat 1987'de Konya'da sergilenecektir. Oyunu sahneye Çetin Köroğlu koymuş ve yönetmiştir. Işık düzenini, Ersan Tunççekiç hazırlamış; dekorunu Orhan Alpaslan yapmış; kostümlerini ise Yıldız İpeklioğlu tasarlamıştır. Recai Topaç, Süheyla Gürkan, Emine Semra Gökalp, Mediha Köroğlu, Selmin Yağız, Ayça Önül, Tansel Başer, Türker Tekin gibi sanatçılar da *"Mendilimde Gül Oya"*da görev almışlardır. Temsillere 15 Şubat 1987 Çarşamba günü başlanmıştır. 21 Şubat 1987 tarihinde ise, oyun, hem matinede, hem de suarede seyirciye gösterilmiştir[126].

İzmir Devlet Tiyatrosu bu kez de Necati Cumalı'nın bir oyunuyla Konya'ya gelmiştir: *"Devetabanı"* adlı ve iki bölümden oluşan bu oyunu 11, 12, 13 Mart 1987 tarihlerinde Konya'da seyircinin önüne çıkarırlar. Komediyi Ekmel Hürol yönetir. Oyunun dekorlarını, Orhan Alpaslan; kostümlerini ise Yıldız İpekoğlu hazırlamıştır. Oyuncu kadrosu da şu kişilerden meydana gelmiştir: Cevdet Arıcılar, Ertan Dinçer, Şebnem Tacalı, Deniz Utkucan, Hakkı Ergök, Sibel Altıneş, Mete Tataroğlu[127].

Tam bu sırada Konya Devlet Tiyatrosu Müdürlüğüne Necip Mutlu atanır. Bu, iyi bir seçimdir. Zira Necip Mutlu, yıllardan beri Kültür Müdürlüğü bünyesinde bulunmuş bir kişidir[128]. Başta Devlet Tiyatroları olmak üzere çeşitli topluluklarla ilgilenmiştir. Onların ne istediklerini ve ne aradıklarını

121 "Devlet Tiyatroları 'Deli' Oyunuyla Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 13225, 10 Mayıs 1985, s. 1/7.

122 "Devlet Tiyatrosu Yarın Konya'da", *Yeni Meram*, 24 Aralık 1985, s. 1-2.

123 "Güneş ve Aslan Konya'da", *Yeni Meram*, 14 Ocak 1986, s. 1.

124 "Semih Sergen'in Yönettiği Osmancık, Çetin Tekindor'la Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 13167, 4 Mart 1985, s. 1-2.

125 "Devlet Tiyatrosunun Yeni Oyunu Dört Gün Sergilenecek.", *Yeni Meram*, 1 Kasım 1986, s. 1/7 ve ayrıca bkz. "Bütün Menekşeler Annem Kokar", *Yeni Meram*, 3 Kasım 1986, s. 1/9.

126 "Devlet Tiyatroları İki Oyunla Konya'da", *Yeni Konya*, 13 Ocak 1987, s. 1/9.

127 "Devlet Tiyatroları Devetabanı'nı Oynayacak.", *Yeni Konya*, 6 Mart 1987, s. 1/9.

128 "Devlet Tiyatroları Müdürlüğüne Necip Mutlu Atandı.", *Yeni Konya*, 5 Mart 1987, s. 1.

çok iyi bilir. Gelen toplulukları Konya Devlet Tiyatrosu adına memnun etmeye çalışır. İhtiyaçlarını karşılamak için uğraşır. İşte bu ilgi sonucunda, İzmir Devlet Tiyatrosu, Konya'da bulunmaktan duydukları memnuniyeti ifade etmekten kendilerini alamamışlardır. Konya'da kaldıkları süre içinde, başta tiyatro idaresine ve Konya Belediyesine şükranlarını sunarlar[129].

1988'in ilk oyunu *"Maviydi Bisikletim"* adını taşır. *"Maviydi Bisikletim"* 13 Ocak 1988'de oynanır Tek kişilik bir oyundur. Dinçer Sümer yazmış ve oynamıştır. Oyunun dekor ve kostümlerini Hüseyin Mumcu yapmış, ışık düzenlemesini Nuri Özakyol hazırlamıştır. *"Maviydi Bisikletim"* 13, 14, 15, 16 Ocak'ta olmak üzere dört suare, bir matine halinde beş kere tekrarlanır[130]. Oyunun yönetmeni Aclan Sayılgan'dır. Reji asistanlığını ise Ayşenil Şamlıoğlu üstlenmiştir[131]. Bu oyun 1986-87 tiyatro döneminde Sanat Kurumu'nun ödülünü almıştır. Dinçer Sümer bu oyunla *"en iyi oyun yazarı"* dalında övgüye değer bulunmuştur. 27 Ocak 1987'deki ilk temsilinden bugüne kadar başarı ile temsil edilmiş ve kapalı gişe oynamıştır[132].

Şubat ayı içinde de Devlet Tiyatroları Konya'ya gelir. Bu kez *"Zor Günler"*i oynayacaklardır. Eser, 3 Şubat'tan itibaren beş kez sergilenir. 3,4,5,6 Şubat tarihlerinde Konyalı tiyatroseverler oyunu büyük bir sevgiyle izlemişlerdir.

*"Zor Günler"*i Nurşen Girginkoç sahneye koymuştur. Eserde orta halli bir ailenin yaşadığı sıkıntılar anlatılır. Oyunda Münir Caner, Gülcan As, Adviye Öztürk, Turgan Tanülkü, Hikmet Atalay ve Hakan Güneri rol almışlardır. Yönetmen yardımcılığını Turgay Tanülkü'nün yaptığı oyunun dekorları Erkan Kırtunç'a, kostümleri Gülümser Görgün'e, ışık düzeni de Ekrem Karadağ'a aittir.

Yönetmen Nuri Girginkoç, oyun için şunları söyler: *"Cemal Bey ve eşi emekli bir öğretmendir. Bu düşlerle kasabadaki evlerini satıp İstanbul'a göç ederler. Amaçları çocuklarını okutmaktır. Ancak dört çocuktan biri okur ve Amerika'ya gider. Diğerleri ise... Dilerseniz sonrasını oyunda izleyelim ve düşünelim"*[133].

*"Zor Günler"*i *"Çılgın Dünya"* izler. Oyun, Lepo de Vega'nındır. Dilimize Adalet Cimcoz çevirmiştir. Oyunun yönetmeni Ergun Uçucu'dur. Dekorları Sertal Çetiner, kostümleri de Sevgi Türkay hazırlamıştır. Işık düzenlemesi Selahattin Çelik'e, dansları ise Altan Tekin'e aittir.

Devlet Tiyatrosu'nun on altı oyuncusunun görev aldığı *"Çılgın Dünya"*da olaylar yalnızca bilginlerin ve filozofların delirebileceğinin sanıldığı, deliliğin bir paye olarak görüldüğü dönemlerin İspanya'sında geçer. Valencia akıl hastanesinde gerçek delilerle deli olduğunu söyleyen soylular bir araya gelirler ve... olaylar gelişir[134].

Eserin oyuncu kadrosunda şu kişiler bulunur: Selim Gürata, Ali Meriç, Burtecin Zoga, Türker Şenyiğit, Fatih Kahraman, Kubilay Karslıoğlu, H. Avni Danyal, Gülizar Irmak, Zafer Önal, Altan Erkekli, Nusret Şenay, Engin Delice, Serpil Gül, Zafer Önal, Cumhur Atalay, Tülay Mete[135].

Rüştü Asyalı, *"Baharı Yaşamak"* adlı oyunu yönetir. Gülsen Girginkoç'un bu oyunun dekorlarını, Suar Şeylan; kostümlerini, Gülümser Görgün; ışık düzenlemesini, Nuri Özakyol hazırlar. *"Baharı Yaşamak"*ı, Devlet Tiyatrosu, 13, 14, 15, 16 Nisan tarihlerinde beş kez Konyalı tiyatroseverlere sergileyecektir.

Gülşen Girginkoç'un bu ilk oyunu hakkında yönetmen Rüştü Asyalı şunları söyler: *"Kavuşulmamış özlemlerin, gerçekleşmemiş düşlerin oyunu diyebiliriz. Kahramanımız Dilara Hanım, ilkbaharı yaşamayı hep düşlemekle birlikte, elinden kaçırmıştır bir kez. Oyun boyunca özlemlerini dile getirir. Yakacık çay bahçesinde karşılaştığı kaptan onun duygu ve düşüncelerinde kımıltılar, kıpırtılar başlatır. Ve Dilara Hanım ilkbaharını olmasa da*

129 "İzmir Devlet Tiyatrosundan Belediye'ye Teşekkür", *Yeni Konya*, 11 Mart 1987, s. 1.

130 "Devlet Tiyatrosu 13 Ocak'ta Şehrimizde", *Konya Postası*, Sayı: 3693, 5 Ocak 1988, s. 1-2.

131 "Maviydi Bisikletim Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 14024, 5 Ocak 1988, s. 1/7.

132 "Maviydi Bisikletim", *Yeni Meram*, Sayı: 13014, 6 Ocak 1988, s. 1/7.

133 Bkz. "Devlet Tiyatroları Zor Günler ile Gidiyor", *Yeni Meram*, Sayı: 13035, 30 Ocak 1988, s. 3 ve "Zor Günler Konya'da", *Konya Postası*, Sayı: 3714, 29 Ocak 1988, s. 1/5; "Devlet Tiyatrosu Yarın Şehrimizde", Konya Postası, Sayı: 3717, 2 Şubat 1988, s. 1-2.

134 "Devlet Tiyatroları Çılgın Dünya Oyunu ile Konya'da", *Konya Postası*, Sayı: 3736, 24 Ocak 1988, s. 1-2.

135 "Çılgın Dünya", *Yeni Meram*, Sayı: 13054, 28 Şubat 1988, s. 3.

sonbaharını yaşamaya karar verme aşamasına gelir"[136].

Tecrübeli sanatçıların rol aldığı Ankara Devlet Tiyatrosu yapımı oyunda Dilara Hanımı Meral Gözender, Nedim'i İlyas Avcı, Sedat'ı İhsan Sanıvar, Kaptan'ı Nuri Altıok ve Nermin'i Mesude Yılmaz canlandırırlar. Diğer roller ise Halit Güngör, Süheyla Zeren, Nevin Barakacı, Ergin Kılıç, Figen Yalçınkaya, Orhun Şemin ve Levent Kalecikliođlu arasında paylaşılır[137].

Ankara Devlet Tiyatrosu, turne programına Konya'yı da alır. Tarık Buğra'nın ilk eseri *"Akümülatörlü Radyo"*yu 26- 29 Ekim tarihlerinde sahnelemek ister. Beş temsil halinde sunulacak oyunun yönetmenliğini Ergin Orbey, yönetmen yardımcılığını da Gönül Orbey üstlenmiştir. Dekorları Sertel Çetiner, kostümleri Gülhan Özer, ışık düzenlemesi de Hikmet Peker tarafından hazırlanır.

Dr. Rıza'yı Cemil Özbayer'in canlandırdığı oyunda, diğer roller şöyle dağıtılmıştır:

Gülseren Gürtunca (Hürrem), Baykal Saran (Hüseyin), Hülya Gülşen (Şükriye), Hakan Vanlı (Murat), Meliha Pars (Nigar), Yıldıray Akıncı (Ali), Berrin Öney (Zehra)[138].

Konya Devlet Tiyatrosu, 26 Ekim 1988'de "Bir Kadın, Bir Düş, Bir Oyun"la perdelerini açacak olur. Alan Ayckbour'un yazdığı, Filiz Ofluođlu'nun çevirdiği ve Asuman Korad'ın sahneye koyduğu oyunda Işık Yenersu, Mümtaz Sevinç, Ege Aydan, Erdoğan Göze, Nihal Türkmen, Zerrin Tekindor, Ali İpin, Burak Reis Sergen rol alırlar[139].

Gelgelelim bu turneyi gerçekleştirecek olan ve Devlet Tiyatrolarının Ekim ayı programında Konya'da sahneleneceği açıklanan *"Bir Kadın, Bir Düş, Bir Oyun"* adlı eserde rol almış bulunan bir sanatçının rahatsızlanması sonucu bu oyunun iptal edildiği bildirilecektir. O oyunun yerine *"Akümülatörlü Radyo"* getirilip seyrettirilir[140].

Nevin Kayabal ve A. Güngör Encer'in birlikte dilimize çevirdiği *"Ellerimin Arasındaki Hayat"*, Devlet Tiyatrosunca , Konya'da 8-12 Kasım tarihleri arasında sahnelenir. Oyunun yazarı Peter Üstünov'dur. Ankara Devlet Tiyatrosu, oyunun ilk turnesini Konya'ya yapmıştır. Dekorlarını Sertel Çetin, kostümlerini Nur Uzmen ve ışık düzenlemesini Nuri Özakyol'un hazırladığı açıklanır.

Oyunun ölüm konusunu işlediğini belirten yetkililer, *"Oyunu, sizlere hiçbir süslemeye gitmeden, yardımcı unsurlardan olabildiğince yararlanamadan, çarpıcı yerine doğruyu, gösteriş yerine sadeliği, oyalayıcılık yerine düşündürücülüğü koyarak getirmek istedik."* derler.

Oyunda Semih Sergen, Alp Oyken, Cahit Öztüfekçi ve Bahadır Özyurt gibi değerli sanatçıların rol aldığı bildirilir[141].

Aralık ayında bu kez Konyalı tiyatroseverler Recep Bilginer'in *"Kıskanç"*ını görmek imkânını bulurlar. İlk temsilini 4 Ekim 1988 tarihinde Ankara Küçük Tiyatro'da veren ve halkın beğenisini kazanan *"Kıskanç"* adlı oyunun yönetmenliğini Dinçer Sümer, dekorlarını Haris İyigün, kostümlerini Gülhan Özer, ışık düzenlemesini de Ekrem Karadağ yapar. İki bölümlü olan bu oyunda: Teoman Gülen, Şerif'i; Mesude Şenol, Mualla'yı; Murat Gökçer, A. Nuri'yi; Nuri Altınok, Melih Beyi; Refika Özbayer, Neriman Hanımı; Oğuz Tunç, Sedat'ı; Tomris Çetinel, Döndü'yü; Haydar Gültepe de Hüseyin'i canlandırırlar.

Kısakanç; 7,8,9,10 Aralık 1988'de beş kez temsil edilir[142].

Oyunu izleyen Reyhan Sur'a göre son yıllarda izlenilen mükemmel oyunlardan biridir. Başarılı oyun, başarılı yönetmen ve oyuncuların elinden harikulâde bir yoruma ve dolayısıyla da sonuca ulaşılmıştır[143].

Oyunun sunuluşunda Recep Bilginer de şunları söyler: *"Işıklar altındaki sahnede geçen olay-*

[136] "Baharı Yaşamak", *Yeni Meram*, Sayı: 13089, 8 Nisan 1988, s. 3/5.
[137] "Devlet Tiyatroları Baharı Yaşamak Oyunu ile Konya'da", *Konya Postası*, Sayı: 3773, 8 Nisan 1988, s. 1-2.
[138] "Akümülatörlü Radyo", *Yeni Meram*, Sayı: 13251, 17 ekim 1988, s. 10.
[139] "Devlet Tiyatrosu 26 Ekim'de Perdelerini Açıyor.", *Yeni Konya*, Sayı: 14229, 7 Ekim 1988, s. 1/9.
[140] "Akümülatörlü Radyo'yu Seyredeceğiz", *Yeni Konya*, Sayı: 14236, 17 Ekim 1988, s. 1/9.
[141] "Devlet Tiyatrosu Konya'ya Geliyor", *Konya Postası*, Sayı: 3940, 2 Kasım 1988, s. 1/5.
[142] "Devlet Tiyatroları Kıskanç Adlı Oyunla 7, 8, 9, 10 Aralık Konya'da Beş Temsil Verecek", *Yeni Meram*, Sayı: 12388, 2 Aralık 1988, s. 3-4 ve "Devlet Tiyatrosu Kıskanç Oyununu Sahneye Koyacak", *Konya Postası*, Sayı: 3934, 1 Aralık 1988, s. 1/5.
[143] Reyhan SUR "Kadınca: Mükemmel Kıskanç", *Yeni Meram*, Sayı: 12394, 9 Aralık 1988, s. 5.

ların bir bölümünü belki çevrenizde görmüş, belki bizzat yaşamışsınızdır. Oyunu kişilerini de görmüş, belki tanıyor gibi olacaksınız. Belki de onlardan birisiniz. Sahnede gördüğünüz insanlardan yana olmanız ya da onlara uymanız bundandır"[144].

"Batakhane Güzeli" oyunu Erman Canatanındır. Onun bu oyunu Tobav'ın 1985'te düzenlediği oyun yazma yarışmasında ödül almıştır. Ankara Devlet Tiyatrosu bu ödüllü oyunu 8- 11 Şubat tarihlerinde oynayacak olur. Oyunun ilk temsilinden bugüne kadar kapalı gişe oynadığı belirtilir.

*"Batakhane Güzeli"*ni Aykut Sözeri yönetmiştir. Müzikli, danslı bir oyundur. Komedidir. Yaşadığımız toplumda eskiden beri süregelen bir yer altı dünyasının varlığını gösterir. Dahası bu dünyanın kendine özgü kurallarından, yasalarından, daha da ötesi bu çarkın içne girmiş insanlık çıkmazından söz eder.

Dekorlarını Suar Şeylan, kostümlerini Sevgi Türkay, ışık düzenlemesini Selahattin Çelik, müzik düzenlemesini Melih Seskır, danslarını da Mehmet Yalız hazırlamıştır.

İki bölümlük komedi olan *"Batakhane Güzeli"*nde Kaya Akarsu, Ayberk Çölok, Turgay Tanülkü, Adviye Öztürk, Münir Canar, Ali Davutoğlu, Aydın Ünsal, Ayşe Akınsal, Sungur Çuhadar, Haluk Cömert, Halit Güngör, Ahmet Ceylan, Eren Beydağ ve Figen Yalçınkaya rol alırlar[145].

Oyun bir hayli güzel tepkiler alır. Reyhan Sur, Münir Canar'ın sevimli mimikleriyle, güçlü anlatımıyla sunduğu oyunu beğenir, seyircinin oyun boyunca ilgisinin dağılmadığını, oyuncuların yaşıyorcasına başarıyla rollerini canlandırdıklarını söyler. Ancak İstinyeli'nin ikinci perdedeki kapı çalışı, kapıların sallanması, dekorun düşeceği korkusu izleyicilerin dikkatini hep bu noktaya yönelttiğini hatırlatarak, eleştirilerde bulunur. Ne var ki Turgay Tanülkü'nün başarıyla canlandırdığı İstinyeli'nin kapı çalma sesi ile ya da daha başka yöntemlerle bunların pekala verilebileceğini ileri sürer[146].

Devlet Tiyatroları, *"Peynirli Yumurta"*yı da Konya'da oynarlar. 15- 18 Mart tarihleri arasında sahnelenecek oyunun yazarı Macar Ferency Karint'tir. Eser Çiğdem Öztep tarafından Türkçeleştirilmiştir. Oyunun yönetmenliğini ise Cüneyt Çalışkur yapar. Selçuk Yöndem ve Zeynep Eronat'ın rol aldığı bilinir[147].

Ankara Devlet Tiyatrosu sanatçıları, 29- 30 Kasım ve 1- 2 Aralık 1989 tarihlerinde Konya'da Turgut Özakman'ın *"Töre"*sini temsil ederler. *"Töre"*yi sahneye Şakir Gürzumar koymuştur. GAP Kültür Şenlikleri sebebiyle ilk temsillerini Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'te veren Devlet Tiyatrosu'nun bu oyununda dekorları, Sertel Çetiner'in; kostümleri, Nalan Türkoğlu'nun hazırladığını görüyoruz. Işık düzeni Ersen Tunççekiç'e aittir. Oyunda Tülay Artuk, Emre Alpago, Meltem Üge, Sevinç Niş, Mesude Şenol, Eray Eseral, Hülya Gülşen, Adeviye Gültepe, Şefika Ümit Tolun, Şirin Erdem ve Haluk Cömert rol alırlar.

*"Töre"*nin yazarı Turgut Özakman oyunu için şu özlü sözleri söylemiştir: *"Kadını yüceltmek, kan davasını aşağılamak için yazılmış bir oyun"*.

Kan davasına karşı sevgiyi silah edinen kadınların oyunu olan *"Töre"* için yönetmeni Şakir Görzumar ise şunları der: *"Kan davası bugüne dek defalarca ele alınmıştır. Ancak Özakman'ın "Töre"si yepyeni bir bakış açısı getiriyor konuya. Erkeklerini yitirmiş kadınların 'Artık kan istemiyoruz!' diyen haykırışlarıyla karşılaşıyoruz. Evlat acısı çekmek istemeyen, barış için, sevgi için çırpınan anaların direnişlerini görüyoruz, insan sevgisini görüyoruz."*[148].

Beş kere sahnelenen *"Töre"*nin yanında Devlet Tiyatrosu sanatçılarının *"Yunus Emre"*yi de Konya'da temsil ettikleri görülür. Oyun, 16 Aralık 1989'da Mevlâna törenleri için Konya'ya getirilir. Oyunu Diyarbakır Devlet Tiyatrosu sanatçıları oynamıştır[149].

"Yunus Emre" oyunu ile ilgili basında bazı eleştiriler yükselir. Söz gelişi oyun başladıktan sonra toplumumuza ters gelen birçok görüntüyle

[144] SUR, *aynı yazı*.
[145] "Batakhane Güzeli Şehrimizde Sahnelenecek", *Yeni Konya*, Sayı: 14321, 30 Ocak 1989, s. 1/7.
[146] Reyhan SUR, "Batakhane Güzeli Güzelliklerle Dolu", *Yeni Meram*, Sayı: 12447, 11 Şubat 1989, s. 2.
[147] "Devlet Tiyatroları Peynirli Yumurta Adlı Oyunla Şehrimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 14357, 11 Mart 1989, s. 3/7.
[148] "Töre Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 14562, 20 Kasım 1989, s. 1/13 ve "Töre Bugün Sahneleniyor", Konya Postası, Sayı: 4240, 29 Kasım 1989, s. 1/7.
[149] "Yunus Emre Oyunu Bugün Sahneleniyor", *Konya Postası*, Sayı: 4255, 16 Aralık 1989, s. 1/7.

karşılaşıldığı, acaba Yunus Emre gerçekten böyle miydi, diye insanların birbirine sordukları ya da düşündüklerini, iki perdeden oluşan oyunun ilk perdesinin saçmalıklarla dolu olduğunu, Yunus Emre'nin tanıtılmasında eksiklikler bulunduğunu, Yunus tipiyle neredeyse alay edildiğini, ilerleyen sahnelerde ya da tablolarda Tabduk Emre Dergâhı'nda geçen bir sahnede sazlar çalınıp raks edildiğini, oysa onun gibi birinin dergâhında böyle şeylerin olmasının mümkün olamayacağı bildirilir.

Oyunda kulakları tırmalayan bir başka yanlışlık olarak da sık sık *"Allah"* yerine *"Tanrı"* denilmesidir. Genel olarak oyunun ikinci perdesinin birincisine nazaran daha olgun sahnelendiği belirtilir. Yalnız üç- dört oyuncunun dışındakilerin çoğunluğunun acemi olduğu ileri sürülür. Bir başka eleştiri de şudur: Eğer *"Yunus Emre"* oyunu bu haliyle hiç düzeltilmeden, gerçeklere uygun olmadan sahnelenmeye devam edilirse, Yunus Emre'nin yanlış anlaşılması kaçınılmazdır[150].

"Tiyatro Açılıyor" başlıklı haberden öğrendiğimize göre *"Gül Satardı Melek Hanım"*, Devlet Tiyatrosu'nun bu mevsim oynadığı ilk oyunudur. Dinçer Sümer'in bu oyununun 1990- 1991 mevsimi oyunları arasında önemli bir yeri vardır ve 1 Kasım 1991 akşamından başlayarak üç gün süreyle Konyalı tiyatroseverlere sunulur[151].

Oyunun yazarı ve yönetmeni Dinçer Sümerdir. Oyunun reji yardımcılıklarını Nuri Altınok, Kurtuluş Şakiroğlu ve Asuman Bayraktar'ın yaptığını, dekoru Haris İyigün, kostümü Sevinç Gürlek'in üstlendiğini belirtelim. Işık düzenlemesi Selahattin Çelik tarafından hazırlanmıştır. Oyundaki rol dağılımı ise şöyledir: Melek, Melek Baykal; Bahar, Hülya Gülşen; Yazgülü, Sevinç Niş; Aycan, Sevtap Sayılgan; Yusuf Ali, Yavuz Köken; Mustafa, Kurtuluş Şakirağaoğlu[152].

Dinçer Sümer'in bu oyununun Ankara Devlet Tiyatrosu tarafından 2 Ekim Salı günü prömiyeri yapılır. Bu, Dinçer Sümer'in, *"Yaz bitmiş, çılgın kalabalık kentlerine dönmüş, Akdeniz kıyısındaki yaz köyü boşalmıştır. Çağ Bey, yaz boyu tek satır yazmamış sıkıntılı bir yazardır. Boş köyde kalan genç bir piyanist, bir minibüs şoförü, gül satan bir kadın ve üç kızı, tenha ve sessiz doğa. Çağ için ilgi çekici oyun kişileri ve harika bir dekor olarak görünür. Heyecanla 'oyununu' yazmaya girişir. Kurgusunda kesin bir 'son' hesaplamaktadır. Çağ, oyununun sonunda gül satan kadına sahip olmayı ve dilerseniz sonunu sahnede hep birlikte izleyelim"* diye takdim ettiği bir oyunudur[153].

"Bir Hilâl Uğruna", İstiklâl Marşı şairi Mehmet Âkif'in hayatından kesitler sunar. Semih Sergen'in yazıp yönettiği oyun, Konya'da 5, 6, 7 Mart 1991 tarihlerinde sahnelenecek ve arka arkaya üç kere temsil edilecektir.

İlk temsilini 15 Ocak 1991 Salı günü Bursa Ahmet Vefik Paşa Sahnesi'nde verilen bu oyunun yazarı ve yönetmeni Semih Sergen'dir. Ona göre Mehmet Âkif bir anıt insandır. Erdem, doğruluk, adalet, sözünde durma, doğru bildiğinden şaşmama, her ne şart olursa olsun düşündüğünü düşündüğü biçimde söylemek gibi ölçüleri kapsar.

Oyunun dekoru Refik Erden'e, kostümleri ise Mihriban Oran'a, ışık düzeni Adnan Açıkdüşünenler'e ait oyunda, on sekiz sanatçı rol alır. Bazı sanatçılar, değişik birkaç role çıkmışlardır. Bu durum kadronun kabarmasını önlemiştir.

Kadroda şu oyuncular vardır: Ahmet Somers, Fatma Öney, Ayşe Tunaboylu, Melike Aydınoğlu, Nafize Gün, Fatih Karaman, Burçetin Zoga, Erdal Gülver, Ali Meriç, Cihan Büyükışık, Celâl Bıyıklı, Kâzım Güçlü, Özkan Özçar, Emir Çiçek, Emin Gümüşkaya, H. Nusret Şenay[154].

Enver Şevki Botsalı, *"Bir Hilâl Uğruna"*yı ilk gece izlemeye giderken Bursa ilini kıskandığını, Konya'nın bu kadar büyük şehir olduğu halde Devlet Tiyatrosu'na hayıflandığını belirttikten sonra, oyunun nasıl bir ilgiyle karşılandığını şöyle anlatır: *"Temsili izlemeye gittiğimizde, koltukların çoğunun boş olduğunu ve protokol yerlerinde çocukların oturduklarını görünce, Konya'mızın tiyatro konusunda biraz daha zaman istediği fikrine vardık. Kanaatimizi Konya'da seçilerek oynanmış bazı temsillerin getirilişindeki isabetsizliğe ve televizyonun tiyatro seyircisinin bir kısmını ekrana bağladığını düşünerek değiştirdik"*.

Enver Şevki Botsalı, söz konusu yazısında oyunda Mehmet Âkif'i Ahmet Somers, Emine Hanım'ı Fatma Öney; Midhat Cemal'i Esat Dede, Hasan Basri'yi Emin Gümüşkaya'nın canlandırdığını söyleyerek, onların oyunculuklarını değerlendirir[155].

Bursa Devlet Tiyatrosu, Nisan başında *"Kördöğüşü"* ile bir kez daha Konya'ya gelir. 6,7,8 Nisan tarihleri arasında Tuncer Cücenoğlunun yazıp, Murat Karasu'nun yönettiği oyunda şu oyuncular yer almıştır: Bora Özkula, Serap Uyaroğlu, Rengin Samurçay, Hüseyin Danyal, Celal Bıyıklı, Serpil Gül Dalyan, Almula Merter Fosforoğlu, Kemal Başar ve Adnan Açıkdüşünenler[156].

Ankara Devlet Tiyatrosu *"Pervaneler"*i 17, 18, 19 Ocak 1991 tarihlerinde dört temsil için Konya'ya getirir. *"Pervaneler"* ilkin 30 Ekim Salı günü Yeni Sahne'de temsil edilmiştir.

"Pervaneler" Devlet Tiyatrolarının 1990/ 1991 mevsimi ilk tur oyunları arasında yer almıştır. Oyunun yazarı Cahit Atay, yönetmeni İsmet Hürmüzlü, yönetmen yardımcısı ise Sinan Pekintondur. Dekoru Haris İyigün, kostümü Gülhan Kırçaca, ışık düzenlemesi Hikmet Peker tarafından hazırlanmıştır. Oyunda Kara adam, Başkan ve Yabancı'yı Nihat Hakan Güney, Şair'i Sinan Pekinton, Şairin Karısı'nı ise Mesude Şenol Yılmaz canlandırır.

Rejisör Hürmüzlü oyun için şunları söyler: *"Oyunumuz rüya mı, hayal mi, yoksa gerçek mi platformlarına oturtulamaz. Çünkü her üç açıdan da geçerlidir. Zaten gerçek, hayal ve rüya iç içedir. Yaşamak mı gerçek, ölmek mi gerçek? Düşünmek güzel şey, dilerseniz bunun cevabını oyunu izledikten sonra birlikte verelim."*[157].

Ergun Sav'ın *"Bir Başkası"* oyunu, Konya'da sergilenmek istenir. Ankara Devlet Tiyatrosunun 1990/ 1991 mevsimi oyunları arasında gösterilen ve ilk temsili 9 Nisan 1991 Salı günü Altındağ Tiyatrosu'nda verilen *"Bir Başkası"* adlı oyun, 9, 10, 11 Ocak tarihlerinde Konya seyircisi karşısına çıkarılır.

Yönetmenliğini Ender Akışık, yönetmen yardımcılığını Nuri Altınok'un yaptığı oyunun dekoru, Cem Köroğlu'na; kostümleri, Gülümser Ergür'e; ışık düzeni ise Nuri Özakyol'a aittir.

Namus anlayışı ve evlilikte kadına bakış açısının değişik kültür ve sosyal yapılardaki insanlara göre farklılıklar göstermesi temasının işlendiği bu oyunda İstemi Betil'in, Cemil Özbayer ve Nurcan Sümer'in görev aldığını bildirelim[158].

Gelgelelim bu oyun da söz konusu tarihte Konya'da oynanamamıştır. Bunun başlıca sebebi, oyunda rol alan sanatçılardan birisinin mide kanaması geçirmiş olmasıdır. Konya Devlet Tiyatrosu Müdürü Necip Mutlu bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: *"Ankara Devlet Tiyatrosunun 9,10,11 Ocak 1992 tarihlerinde ilimizde sahneleyeceği Bir Başkası adlı oyunda rol alan sanatçı İstemi Betil'in mide kanaması geçirmesi nedeniyle, oyun iptal edilmiştir. Sanatseverlerden özür dileriz."*[159].

İlk temsilini 10 Ekim 1992 tarihinde Ankara Altındağ Tiyatrosu'nda Cevat Fehmi Başkut'un eseri *"Paydos"*la veren Ankara Devlet Tiyatrosu, bu oyunu 5,6,7 Kasım 1992 tarihlerinde Konya'da dört kez temsil eder. Oyunun yönetmeni Oytun Şanal, yönetmen yardımcısı ise Turgay Tanülkü'dür. Paranın, üçkâğıtçılığın bilimden ve ideolojiden üstün tutulduğu çarpık toplumsal düzeni bir öğretmenin yaşamında gözler önüne seren oyunun dekoru Hüseyin Mumcu'ya, kostümleri Nur Uzmen'e, ışık düzeni ise Ekrem Karadağ'a aittir.

Oyunda Murtaza'yı, Münir Canar; Hatice'yi, Elif Türkan Anlıtamer; Elektrik Tahsildarı'nı, Aclan Sayılgan; Salih Usta'yı, Turgut Okutman; Balıkçı Ahmet'i, Mustafa Uğurlu; Kâmile'yi, Meltem Üge; Ayşe'yi, Deniz Baytaş; İbrahim'i,

[150] "Yunus Emre Şehrimizde Sahnelendi", *Konya Postası*, Sayı: 4256, 18 Aralık 1989, s. 1-2.
[151] "Tiyatro Açılıyor", *Yeni Meram*, Sayı: 12951, 1 Kasım 1990, s. 1/7.
[152] "Gül Satardı Melek Hanım Adlı Oyun Sahnelenecek", *Yeni Meram*, Sayı: 12944, 24 Ekim 1990, s. 1/9.
[153] "Gül Satardı Melek Hanım Oyunu Konya'da", *Konya Postası*, Sayı: 5120, 24 Ekim 1990, s. 1/9.
[154] Bkz. "Bir Hilâl Uğruna Konya Sahillerinde", *Yeni Meram*, Sayı: 13050, 23 Şubat 1991, s. 1/7, "Bir Hilâl Uğruna Oyunu Konya'da Sahnelenecek", *Konya Postası*, Sayı: 5228, 26 Şubat 1991, s. 1/11 ve "Semih Sergen Konya'da", *Yeni Meram*, Sayı: 13057, 5 Mart 1991, s. 1.
[155] Enver Şevki BOTSALI " Bir Hilâl Uğruna", *Yeni Konya*, Sayı: 14959, 8 Mart 1991, s. 4.
[156] "Kördöğüşü Adlı Oyun Konya'da", *Konya Postası*, Sayı: 5261, 6 Nisan 1991, s. 1/7.
[157] "Ankara Devlet Tiyatrosu Pervaneler Adlı Oyunu Sahneliyor", *Yeni Meram*, Sayı: 13011, 9 Ocak 1991, s. 1/9.
[158] "Ankara Devlet Tiyatrosu Bir Başkası ile Kentimizde", *Merhaba*, Sayı: 6836, 5 Ocak 1992, s. 3.
[159] "Ankara devlet Tiyatrosunun Konya'da Sahneleyeceği Oyun İptal Edildi", *Konya Postası*, Sayı: 5485, 7 Ocak 1992, s.1.

Yavuz Köken; Ömer'i, Gültekin Gülkan; Hacı Hüsamettin Tüccaroğlu'nu, İlyas Avcı; Safinaz'ı, Refika Özbayer; Muhittin'i, Tayfun Orhun; Muhtar Hasan'ı, Levent Celmen; Rıdvan'ı, Sinan Pekinton canlandırırlar[160].

"Canavar Sofrası" 5, 6, 7 Şubat'ta Konya'da sahnelenir. Oyun bir Ankara Devlet Tiyatrosu yapımıdır. Daha sonra da 9- 13 Şubat'ta Adana'da oynanır.

Oyunu Erkan Doğan yazar. Yönetmeni ise Erhan Gökgücü'dür. Oyun yazıldığı yıllarda oynanması yasaklandığından, seyirci karşısına çıkabilmesi için on yıldan fazla bir süre beklemesi gerekmiştir. *"Canavar Sofrası"* köyden kente göç ve kente gelen göçmenin karşılaştığı zorluklarını, yaşamını kurabilme mücadelesini müzikli bir komedi tarzında anlatmaktadır.

Oyunun müziklerini Turgay Erdener, kareografisini Tufan Kaytmaz, dekorunu Güven Öktem, kostümünü Esra Salâh ve ışığını Ali Ertekin üstlenmiştir. Tuncer Yığcı, Şahin Ergüney, Alev Soysal, Recep Sarı, Alptekin Ertürk, Pınar Yığcı, Emin Olcay, Oğuz Tunç, Yavuz İmsel ve Yavuz Sepetçi oyunda görev alan sanatçılardır[161].

"Yer Demir Gök Bakır Sahneleniyor" başlıklı haberden öğrendiğimize göre Yaşar Kemal'in bu ölümsüz eseri 22 Şubat 1993'te Konya'da oynamıştır. Ankara Devlet Tiyatrosu tarafından 22 Şubat Pazartesi günü matine ve suare olmak üzere iki kez sahnelenen *"Yer Demir Gök Bakır"*ın yönetmeni Rutkay Aziz'dir. Oyunun müziklerini Zülfi Livaneli yapmıştır.

Yaşar Kemal'in romanından oyunlaştırılan eserde Erol Demiröz, Jale Aylanç, Altan Erkekli, Altan Gördüm, Yaşar Akın, Cezmi Baskın, Koray Ergun, Nurhan Özenen, Ayşe Selen, Vahide Gördüm, Şehsuvar Aktaş, Canan Zengin, Nilbanu Engindeniz, Mahir İpek, Zafer Ergin, Aylin Özyatan, Feyza Aygen adlı sanatçıları görürüz[162].

Konya'ya Trabzon Devlet Tiyatrosu da gelir. Trabzon Devlet Tiyatrosu'nun hazırladığı *"Ezop"*u İsmail Bekir Ağlagül Türkçeleştirmiş ve sahneye koymuştur. 2,3,4 Nisan 1993'te de Konya Devlet Tiyatrosu Salonu'nda sahnelenmiştir: *"Masallar anlatan dünya çirkini bir köle... Özgürlüğüne kavuşabilmek için verdiği savaşı anlatan bu köle, özgürlüğüne öyle düşkün ki, köle olarak yaşamaktansa özgür olarak ölmek onun için bir erdem"* diye takdim edilen bu eserin dekor ve kostümü Tülay Toktamış'a, ışık ise Salih Yıldız'a aittir. Oyunda görev alan sanatçılar ise Rüçhan Gürel, Arzu Gündüz, galip Erdal, Hülya Kalebatır, Ahmet Erkut, Fikret Urucu ve Onur Gençcelep'tir[163].

Konya deyince akla Mevlânâ da gelir. Son yıllarda Mevlânâ'yı konu edinen oyunlar da yazılmıştır. Bunlardan birisi de Recep Bilginer'in yazıp İsmet Hürmüzlü'nün yönettiği "Mevlânâ" oyunudur. 14, 15 Aralık 1993 tarihlerinde Konya'da oynanmıştır.

Mevlânâ'nın sevgi ve barış çağrılarını temel olarak alan bu oyunun dekor ve tasarımını Haris İyigün, giysi tasarımını Esra Salâh, ışık tasarımını Cemal Yanık yapar.

Oynayan sanatçılara gelince, bunlar: Tevfik Tarhal, Tayfun Eraslan, Galip Erdal, Necmettin Amaç, Mehmet Akay, Mustafa Kurt, Tansu Konuralp, Şener Kökkaya, Veysel Soyulmaz ve Aysel Çakar Kara'dır.

9 Ekim 1993 tarihinde prömiyeri yapılan bu oyunun merkezinde Mevlânâ vardır. Mevlânâ'nın düşünce sisteminin odak noktasında ise insan sevgisi bulunmaktadır. Ayrıca oyunda günümüze göndermeler ve mesajlar da yer almıştır[164].

Antalya Devlet Tiyatrosu da Konya'ya *"Öykülerden Oyunlar"* adlı oyununu sahnelemek üzere gelir. 10- 11 Şubat 1994 tarihlerinde iki kez Konya seyircisinin karşısına çıkan bu oyunu Savaş Başar sahneye uyarlamış, Mehmet Büyükağaoğlu da yönetmiştir. Oyunun müziğini Tuna Orhan hazırlamıştır. Işık, Namık Gürsoy'a aittir[165].

Öte yandan Konya Devlet Tiyatrosu, 1994-1995 tiyatro mevsimini Antalya Devlet Tiyatrosu'nun sahnelediği *"Haneler"* adlı oyunla 11- 12 Kasım 1994 tarihinde açar.

Ferhan Şensoy'un yazıp yönettiği *"Haneler"* ilk kez 13 Kasım 1994 tarihinde Antalya'da sahnelenir ve oyun büyük ilgi görür. Bu müzikli güldürünün müziğini Alper Maral, ışık tasarımını Namık Gürsoy, giysi tasarımını ise Gülümser Erigür yapmıştır. Erdal Tosun, Hilmi Mutaf, Reha Özcan, Ahmet Açıkgöz, Tuncer Salman, Yetkin Dikinciler, Musa Zingan, Emin Gürsoy, İlhan Örenel, Mehmet Gündüz, Süheyla Güzel, Berrin Arısoy, Nazan Koçak, Esra Akkaya, Övül Avkıran oyunda rol almış kişilerdir. Müzisyen olarak Ömer Halil Dağlı, Armağan Baysan, Atilla Ülkü de görev almıştır. *"Haneler"* iki bölümlük oyundur ve Konya'da tam dört kez oynamıştır[166].

Ankara Devlet Tiyatrosu bu kez *"Kadın ile Memur"*la Konya'da bulunur. Oyun 13- 14 Ocak 1995 tarihlerinde sahnelenir: *"Kurulu düzene bağlı düşünmeye değil, söylenenleri yapmaya alışmış ve otomatikleşmiş bir devlet memuru ile kimliği belirsiz bir kadını karşı karşıya getirerek var olan düzenin eleştirisini yapan, herkesi bir tehdit unsuru olarak görmeye başlayan bireyin çevresine nasıl yabancılaştığını ve kendini nasıl soyutladığını sergileyen"* oyunda Zeynep Eronat ve Erdal Küçükkömürcü rol alır.

Sahne ve giysi tasarımını Gül Emre, ışık tasarımını ise Tevfik Cenker'in yaptığı oyun, Konya'da yeni yılın ilk oyunu sayılabilir[167].

Yine Ankara Devlet Tiyatrosu oyuncuları 26- 27 Nisan 1995'te Konya'da "Samanyolu"nu sergiler. Karl Wittinger'in yazdığı "Samanyolu", "Bugün aramızda olmayan, Türk tiyatrosuna emeği geçmiş, tiyatro dünyamızda iz bırakmış insanlarımızı anmak adına sahneye konulan bu oyun" diye nitelendirilmiş ve hakkında Konya Devlet Tiyatrosu Müdürü Necip Mutlu şu açıklamayı yapmıştır: "Oyun, savaşta kimliğini kaybeden, kendisini başka dünyadan geldiğine inandırarak yaşama gücü bulan Samuel Kiefer'in kendi kimliğine yeniden kavuşması için verdiği çabayı anlatıyor"[168].

Antalya Devlet Tiyatrosu, 8 Mart 1995 tarihinde sahnelemeye başladığı *"Samanyolu"* ile Saim Alpago'yu da anmış olur. Onunla 1971- 1972 sezonunda karşılıklı oynayan Mustafa Yalçın ve Hilmi Mutaf'ın rol aldığı oyunda yönetmen yardımcılığını ve dramaturgluğunu M. Taner Çelik, dekor ve kostüm tasarımını Haluk Işık, ışık tasarımını Namık Gürsoy yapar[169].

Nasıl Mevlânâ'yı anlatan oyunlar yazılmışsa, Yunus'u da konu edinen oyunlar kaleme alınmıştır. Büyük mutasavvıf şair Yunus Emre'nin şiirlerinden derlenerek oluşturulan *"Bacılarla Yunus"* adlı oyunu 2-5 Mayıs 1995 tarihlerinde Konya'da oynanır. Şiirlerle oluşan bu oyun; sevgi, dostluk ve hoşgörü gibi çok değerli kavramları kültürümüzün en büyük şairlerinden biri olan Yunus Emre'nin dizeleriyle dile getirir. Oyunu Meral Üner yönetir. Tomris Çetinel, Meral Ülkü, Mustafa Şekercioğlu, Cihan Yöntem ve İlhan Bengier oyunda görev alan oyunculardır. Oyun müziğini Cem İdiz ve Kemal Günüç, sahne tasarımını Sertel Çetiner yapmıştır. Işık tasarımı ise Mehmet Yaşayan'ındır[170].

"Karımla Evleniyorum", Adana Devlet Tiyatrosu'nun sahnelediği bir oyundur. Bu oyunu 18 Mayıs 1995 Perşembe günü saat 20:30'da oynamak üzere Konya'ya getirtirler. Ephraim Kishon'un yazdığı, Ali Hürol'un sahneye koyduğu *"Karımla Evleniyorum"* komedisinde Raif Hikmet Çam, Seher Devrim Yakıt, Aysel Çakar Kara, Necmettin Amaç, Mustafa Kurt ve Yasemin Karataş gibi oyuncularla karşılaşırız. Oyunun ışık tasarımını, Orhan Nuri Batur; sahne tasarımını, Behlüldane Tor; giysi tasarımını ise Fatma Görgü üstlenmiştir[171].

Konya'da büyük eksikliği duyulan sanatsal etkinliklerin 1995- 1996 sezonu içinde giderilmesi ve değişik sanat topluluklarının daha yoğun bir şekilde Konya'ya turne düzenlemesi için Devlet Tiyatrosu Müdürlüğünce bazı girişimlerde bulunulur ve gerekli çalışmalar başlatılır.

---

160 "Ankara Devlet Tiyatrosu Paydos Oyunu ile Konya'da", *Konya Postası*, Sayı: 5727, 28 Ekim 1992, s. 2.

161 "Canavar Sofrası Turneye Çıktı", *Konya Postası*, Sayı: 5810, 3 şubat 1993, s. 3-4.

162 "Yer Demir Gök Bakır sahneleniyor", *Yeni Konya*, Sayı: 15552, 17 Şubat 1993, s. 1/9.

163 "Ezop Konya'da", Merhaba, Sayı: 7214, 31 Mart 1993, s. 1/7.

164 "Mevlâna Konya'da", *Yeni Meram*, Sayı: 14003, 9 Aralık 1993, s. 8.

165 "Antalya Devlet Tiyatrosu Öykülerden Oyunlar Adlı Oyunuyla Kentimizde", Merhaba, Sayı: 7478, 7 Şubat 1994, s.3.

166 "Devlet Tiyatrosu ", Merhaba, Sayı: 7708, 8 Kasım 1994, s. 1/11.

167 "Kadın ile Memur Oyunu Konya'da Sahnelenecek", *Konya Postası*, Sayı. 6398, 5 Ocak 1995, s. 1/7.

168 "*Samanyolu* Yarın Konya'da Sahnelenecek", *Yeni Meram*, Sayı: 14408, 25 Nisan 1995, s. 1/11.

169 "Antalya Devlet Tiyatrosu *Samanyolu* Adlı Oyunla Kentimizde", *Yeni Konya*, Sayı: 16203, 25 Nisan 1995, s. 3.

170 "Ankara Devlet Tiyatrosu BacılarlaYunus Adlı Oyunla Yarın Konya'da", *Yeni Meram*, Sayı: 14413, 1 Mayıs 1995, s. 1/9.

171 "Adana Devlet Tiyatrosu Karımla Evleniyorum Komedisi ile Konya'da", *Yeni Meram*, sayı: 14419, 16 Mayıs 1995, s. 1/7.

Bu amaçla Konya'da 1995- 1996 tiyatro sezonu Ankara Devlet Tiyatrosu'nun 6- 7 Ekim tarihlerinde sahneleyeceği *"Çocuğum"* adlı komedi ile açılacağı bildirilir. Bu tür etkinliklerin devamlılığının, halkın ve sanatseverlerin katılımlarının sürmesi yolundaki çalışmaları anlatılır. 1996 yılında sanat etkinliklerine ağırlık verileceği duyurulur[172].

*"Çocuğum"*u Margaret Maro yazmış, Fransızca'dan Türkçe'ye Cihan Türkoğlu çevirmiştir. Oyunu İstemi Betil yönetir. Ali İpin. Adnan Beşer, Asuman Betil, Pervin Ünalp, Özcan Pala, Günaydın Yaltrak, Zeynep Eronat, Betül Gökçer, Can Öztopçu oyuncu kadrosunu oluştururlar[173].

"Çocuğum" vodvilinde yazar, söylenen bir yalanı gizlemek için söylenen yalanın yeni yeni yalanlara neden olacağını göstermeyi amaçlamıştır. Yazar, kocasının ilgisini çekmek için çocuk sahibi olmaya çalışan bir kadının söylediği yalanlarla düştüğü durumu anlatır: Söylenen her yalanın sonucunda oluşan garipliklerin, yaşayan kişilerin düştükleri komik hallerin ustalıkla sergilendiği oyunda seyircinin hoşça vakit geçirmesinin hedeflendiği anlaşılır[174].

*"Çocuğum"*dan sonra Konyalı tiyatroseverler, bu kez *"Çaylaklar"*ı seyrederler. Ankara Devlet Tiyatrosu bu oyunu 24- 25 Kasım'da dört kez seyirci karşısına çıkarır. Oyunun yazarı Ahmet Önel, yönetmeni ise Ergun Uçucu'dur. Oyunda, toplamda giderek maddî değerlerin önem ve değer kazanması karşısında bir sanatçının tek başına mücadelesi anlatılır. Oyunun kadrosunda Münir Canar, Gültekin Çakar, Haydar Gültepe, Müge Taylan, Alptekin Ertürk, Orhan Aral ve Cengiz Korucu bulunmaktadır.

Işık tasarımını Hikmet Peker, kostüm tasarımını ise Sevinç Gürlük, sahne tasarımını da Suar Şeylan yapmıştır[175].

Devlet Tiyatrosu, 1995- 1996 sezonunu Büyük Anadolu Turnesi kapsamı içinde yer alan Trabzon Devlet Tiyatrosunun Konya'ya gelişiyle açar. Söz konusu tiyatro, *"Yedi Kocalı Hürmüz"*ü Konyalı tiyatroseverlere sunmak üzere 19- 20 Mayıs 1996 tarihlerinde Konya'da olur.

Ünlü yazar Sadık Şendil'in yazdığı *"Yedi Kocalı Hürmüz"*, geleneksel Türk tiyatrosuna verilmiş en güzel örneklerdendir. Oyunda güzelliği dillere destan olan Hürmüz'ü tanırız. Hürmüz, birbirinden sevimli yedi adamla sözde evlenir ve hepsini bir arada idare etmeye çalışırken, bu esnada pekçok komik olay yaşanır. Bunlar, Sadık Şendil'in usta kaleminden seyirciye ulaşır. Oyun hakkında şu bilgi verilmiştir: *"Oyun eski İstanbul'da geçer. Hürmüz hiç kimseyi gerçek anlamda sevmemiş, âşık olmamıştır. Erkekleri eğlenmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Ancak bir gün Hürmüz gerçek aşkını bulur ve bundan sonra olaylar daha da içinden çıkılmaz bir hal alır."*

İsmet Hürmüzlü'nün rejisiyle sergilenen bu oyunda amaç, geleneksel tiyatronun kalıplarını kırarak onları batılı motiflerle süsleyip günümüze taşımaktır. Geleneksel Türk tiyatrosunun gelişmesine, değişmesine ve kalıplarının kırılmasına çalışmaktır. Bunu, oyunu gördükten sonra daha iyi anlıyor ve kavrıyoruz.

Müzikli, danslı bir oyun olan *"Yedi Kocalı Hürmüz"*ün oyuncu kadrosunda L. Burak Karaman, Halil Ayan, Ahmet Erkut, Hülya Kalebayır, A. Ersin Yenar, Miraç Erenat, A. Berna Konur, Oktay Gözpınar, Mesut Turan, Gülgün Aray, Kader Gözpınar, Ekin Tuncel Turan, Volkan Ünal, İnci Türkay Ünal, Aslı Kılan Uçucu ve Canberk Uçucu gibi sanatçıları görürüz[176].

Ankara Devlet Tiyatrosu, sezonun ilk turnesini Konya'ya yapar. 10, 11, 12 Ekim 1996 tarihlerinde Konya Devlet Tiyatrosu sahnesinde *"Büyük Âşıkların Sonuncusu"* adlı oyunu dört kez temsil eder.

Neil Simon'dan, Sungur Babacan'ın dilimize çevirdiği eserin rejisörü Erdal Küçükkömürcü'dür. Sahne ve giysi tasarımı, Gül Emre'ye; ışık tasarımı, Selahattin Çelik'e ait olan oyunun reji asistanı ise Sinan Pekinton'dur.

---

172 "Tiyatro Oyunları Konya'da da Sahnelenecek", *Konya Postası*, Sayı: 6712, 29 Eylül 1995, s. 3/5.

173 "Çocuğum Adlı Oyun Cuma Günü", *Yeni Meram*, Sayı: 14618, 4 Ekim 1995, s. 1/13.

174 "Tiyatro 'Çocuğum'la Açılıyor", *Yeni Meram*, Sayı: 14612 , 28 Eylül 1995, s. 1/ 15.

175 Bkz. "Ankara Devlet Tiyatrosu 'Çaylaklar' ile Konya'da", *Yeni Meram*, Sayı: 14655, 17 Kasım 1995, s. 1/11 ve "Çaylaklar Oyunu Konya'da", *Yeni Konya*, Sayı: 16374, 17 Kasım 1995, s. 3/7.

176 "Yedi Kocalı Hürmüz Adlı Oyun 19, 20 Mayıs'ta Konya'da", *Konya Manşet*, Sayı: 132, 14 Mayıs 1996, s. 5/7.

Bu sezonun ilk oyunu olan *"Büyük Âşıkların Sonuncusu"*, mazbut bir yaşamı ve evliliği olan restaurant sahibi Barney'in ilk kez yapmak istediği kaçamağın, başarısız girişimlerinin ve başına gelen komik olayların anlatıldığı bir oyundur[177].

Mevlânâ'nın ailesiyle birlikte Konya'ya gelişinin yıldönümü kutlamaları çerçevesinde Bursa Devlet Tiyatrosu sanatçılarının oynadığı *"Kavuşma (Vuslat)"* 3, 4, 5 Mayıs 1997 tarihlerinde Konya Devlet Tiyatrosu Salonu'nda sahnelenir.

Büyük Türk-İslâm düşünürü Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin Şems-i Tebrizî ile buluşarak onda bulduğu ilâhi aşkın anlatıldığı oyunun yazarı ve yönetmeni ise İsmet Hürmüzlü'dür. Dekor ve kostümler, Serpil Tazecan'a; ışık tasarımı, Adnan Açıkdüşünenler'e, müzikler ise Süleyman Yardım'a aittir. Oyunda Mevlânâ'nın hayatı, düşünceleri, felsefesi ve kadının toplumdaki yeri işlenerek günümüz insanına bazı mesajların verildiği bildirilir[178].

Halil Balkanlar, Celâl Kadri Kınoğlu, Kemal Okur, Neriman Uğur, Rüchan Gürel, Jale Yücel, Cüneyt Mete, Erem Nalcı, Engin Benli, Koray Karaca, Serdar Seçkin ve Mehmet Güler gibi oyuncular, kadronun önde gelen oyuncularıdır[179]. Bunlara ayrıca Hikmet Orhan, Meliha Savaş, Deniz Orakçı, Arzu Tan, Cengiz Erdem, Aşkın Kürşat, Gülay Komşuoğlu, Abdullah İndi'yi de ilâve edelim[180].

Bizce Müjdat Gezen'in en güzel oyunu *"Hamlet Efendi"*dir. Onun bu oyunu şöyle tanıtılır: *"1920'li yıllarda tulûat tiyatrosunun örneklerini bir kumpanyanın İzmir turnesinden İstanbul'a dönerken başından geçenleri anlatır. Yolda otobüsün eskiliğinden, yıpranmışlığından dolayı bozulmasıyla bir aile yapısını anımsatan kumpanya oyuncu- yönetmen Aram Civanyan'ın tavsiyesiyle Shakespeare'nin "Hamlet" adlı oyununun provalarına başlanır. Dönemin kumpanyalarının iç yapısını, hiyerarşisini, sanata bakışını hicvederken, saplantı haline gelen tiyatro aşkını sergiliyor. Aynı zamanda bu tiyatro sevdasının salt oyunu sahneleyebilmek adına hangi şekillere girdiğini ve bu ilginç boyutlar kazandığını anlatmaya çalışıyor. Marangozun, çaycının, şoförün ve muavinin adam yokluğundan dolayı oyun sahnelenebilsin diye oyuna hoş bir gülmece getiriyor"*[181].

Oyun,19- 20 Mayıs 1997'de Konya'da oynanır. Konya seyircisinin önüne on dört kişilik bir ekiple çıkılmıştır.

Oyunun yönetmeni ve yazarı Müjdat Gezen'dir. Oyunda Emin Gümüşkaya, Erdal Gülver, Ergun Akvuran, Kâzım Güçlü, Melike Aydınoğlu Ergüzen, Halil Balkanlar, Cihan Büyükaşık, Hikmet Orhan, Neriman Uğur, Mehmet Güler, Berrin Kulya, Ahmet Somers, Mutlu Güney ve Alpaslan Öznal oynarlar.

Müzik, Ömer Esmer'in; dekor- kostüm, Hüseyin Mumcu'nun; ışık ise Adnan Açıkdüşünenler'in eseridir[182].

1997 yılı Konya'da yerleşik tiyatroya geçiş yılıdır. Ama bu kolay olmaz. Konya Devlet Tiyatrosu, hükümetin gazabına uğrar. Uzun zamandır yapılamayan kadro atamaları, tam yapılacağı sırada durdurulur. Bu askıya alışın sebebi, hükümet değişikliğidir. Devlet Tiyatrosu Müdürü Necip Mutlu, bütün işlemlerin tamamlandığını, sadece Başbakanın imzasının kaldığını belirterek, şunları söyler: *"... Hükümetin değişmesi karşımıza engel olarak çıktı. Ancak yeni sezona kadar yani Ekim ayına kadar tüm işlemlerimizi tamamlayıp tiyatroyu kadrolu yapacağız. Ancak bir sorunun çıkması halinde Genel Müdürlük tarafından Konservatuar mezunu öğrencilerden Tiyatroya sözleşmeli alacağız ve kadrolaşmayı yapacağız."*[183].

Konya Devlet Tiyatrosu, Ekim ayından itibaren yeniden yapılandırılarak Bölge Tiyatrosu haline getirilir. Böylece Ankara Devlet Tiyatrosu idaresinde çalışan bir tiyatro olur. O yıllara kadar turne tiyatrosu şeklinde faaliyet gösteren Konya Devlet Tiyatrosu'nun niteliği değişir, Ekim ayından sonra

---

177 "Ankara Devlet Tiyatrosu geliyor", *Yeni Meram*, Sayı: 14913, 1 Ekim 1996, s. 17 11.

178 "Kavuşma Konya Seyircisi Önünde", *Merhaba*, Sayı: 8464, 30 Nisan 1997, s. 1/9.

179 "Bursa Vuslat'la Konya'da", *Anadolu'da Manşet*, Sayı: 426, 29 Nisan 1997, s. 1/7.

180 Ahmet GÜLDAĞ, "Kavuşma 'Vuslat' Oyunu", *Konya Postası*, Sayı: 10198, 6 Mayıs 1997, s. 2.

181 "Hamlet Efendi Oyunu Konya'da", *Anadolu'da Manşet*, Sayı: 439, 14 Mayıs 1997, s. 3.

182 "Hamlet Efendi Oyunu Konya'ya Geliyor", *Yeni Konya*, Sayı: 16581, 13 Mayıs 1997, s. 10.

183 "Devlet Tiyatrosu Kadrolaşmaya Gidiyor.", *Konya Postası*, Sayı: 10246, 3 Temmuz 1997, s. 1/9.

oluşturulacak kadrosuyla, seksen kişilik oyuncu ve teknik kadrosu ile özerk bir kuruluş olur[184].

TC Kültür Bakanlığı Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Bozkurt Kuruç, Büyükşehir Belediye Başkanı Halil Ürün'ü makamında ziyaret eder. Bozkurt Kuruç, ziyaretinde Devlet Tiyatroları'nın çalışmaları hakkında bilgi vererek yeni kurulan tiyatroların bu çalışmaları daha da iyiye götüreceğini söyler. Ayrıca Aralık ayı içinde Van, Erzurum ve Konya'da Devlet Tiyatrolarının açılacağını bildirir. Belediye başkanı kültür ve sanata önem verdiklerini, kültürü ve sanatı olmayan milletlerin millet olma vasfı bulunmadığını ifade eder[185].

Devlet Tiyatroları Erzurum, Van ve Sivas'tan sonra Konya'da da resmi kadrosunu oluşturur. Gazeteciler Cemiyeti'nde yapılan basın toplantısında Devlet Tiyatrosu Müdürü Necip Mutlu, Konyalılar'ın özverisi ve yardımlarıyla tiyatro binasında revizyon yaptıklarını söyler[186].

Konya Devlet Tiyatrosu Erzurum, Van ve Sivas'tan sonra kurulur, daha doğrusu resmi kadrosunu oluşturur. Erzurum Devlet Tiyatrosu'nun açılışını yaparken Bakan İstemihan Talay, tiyatro konusunda halkın beklentilerini dikkate alarak hareket ettiklerini, sanat ve kültür ağırlıklı şehirlere öncelik verdiklerini, 19 Aralık'ta Konya, daha sonra da Elazığ'da Devlet Tiyatrosu açacaklarını bildirmiştir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Bozkurt Kuruç ise Devlet Tiyatroları'nı konservatuarların tiyatro bölümünden mezun olan bütün öğrencilerin değerlendirileceğini, yeni tiyatro açmak için elemana ihtiyaç duyduklarını, konservatuarların tiyatro bölümünden mezun olan bütün öğrencilerin değerlendirileceğini, bu nedenle tiyatro bölümünde okuyan son sınıf öğrencilerini beklediklerini, yeni tiyatrolar için bir yıllık daha zamanın geçmesi gerektiğini vurgular[187].

19 Aralık 1997 Cuma günü akşam 20:30'da Konya Devlet Tiyatrosu'nun açılışı yapılır. İlk sergilenen oyun Refik Erduran'ın gazete, basın dünyasını anlatan *"Tamirci"* oyunudur. Oyun galasına Kültür Bakanı İstemihan Talay da katılmıştır.

Aslında dört yıl önce kurulması için gerekli bütün işlemlerin tamamlanmasına rağmen bugüne kadar uzayan Konya Devlet Tiyatrosu, on dokuz kişilik kadrosuyla *"Tamirci"*den başka oyunlar da yıl boyunca sahnelenecektir. Rejisör Tansu Aytar ve Devlet Tiyatrosu Müdürü Necip Mutlu 5 Aralık 1997'de Gazeteciler Cemiyeti'nde bir basın toplantısı düzenlerler. Bu basın toplantısında Tansu Aytar şunları söyler: *"57 yıldır Konya'ya geliyorum. Konya artık sanat konusunda kabuğunu kırmış durumda. Dört yıldır uğraş verdiğimiz Konya tiyatrosu nihayet gerçekleşti. Onu Selçuk Üniversitesi mezunu olmak üzere çeşitli üniversitelerden toplam on dokuz kadronun verildiği Tiyatro, Konya'ya bir birinden güzel oyunlar sergileyecek. İlk oyunumuz gazeteci Refik Erduran'ın yazdığı ve günümüz basınını anlatan "Tamirci"yi bütün arkadaşların izlemesini istiyorum. Bu oyunun tanıtılması için desteklerinize ihtiyacım var"*[188].

19 Aralık 1997'de düzenlenen törene gelince: Tören, Konya Devlet Tiyatrosu'nda saat 19:00'da SÜ Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu Halk Oyunları gösterisi ile başlar. Ressam İbrahim Sarı'nın yağlı boya resim sergisinin açılışı da bu arada yapılır. Programa göre Konya Tiyatro Müdürü Necip Mutlu, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü M. Bozkurt Kuruç, Büyükşehir Belediye Başkanı Halil Ürün, Konya Valisi Namık Günel ve Kültür Bakanı İstemihan Talay birer konuşma yaparlar[189].

Beş aylık bakanlığı süresinde dört tiyatronun açılışını yapmış olan Kültür Bakanı, Konya Devlet Tiyatrosu'nun, Devlet Tiyatroları ailesine 12. Bölge Tiyatrosu olarak katıldığını bildirir. Konya'nın tarihsel birikimiyle, Türk kültürünün hoşgörüsünü temsil ettiğini, bir kültür, tarih ve uygarlık kenti olarak gördüğü Konya'da yerleşik bir tiyatro kurulmasından duyduğu mutluluğu anlatır. Ayrıca tiyatronun koltuklarının yenilenmesi için beş milyar ödenek yardımında bulunacaklarını açıklar.

184 "Tiyatroda Yeni Yapılanma", *Yeni Gazete*, Sayı:22, 22 Ağustos 1997, s. 1.

185 "Tiyatrodan İyi Haberler", *Yeni Meram*, Sayı: 145275, 6 Aralık 1997, s. 6.

186 "Tiyatroda Revizyon", *Yeni Meram*, Sayı: 145275, 6 Aralık 1997, s. 1/11.

187 "Kültür Bakanı İstemihan Talay: Konya Devlet Tiyatrosu 19 Aralık'ta Açılacak", *Yeni Gazete*, Sayı: 116, 15 Aralık 1997, s. 13.

188 "Konya Tiyatrosu Resmen Kuruldu", *Merhaba*, Sayı: 8650, 6 Aralık 1997, s. 1/13.

189 "Konya Devlet Tiyatrosu Açılıyor", *Anadolu'da Manşet*, Sayı: 623, 16 Aralık 1997, s. 7.

Konya Valisi Namık Günel de Konya'da bir tiyatronun, yerleşik bir tiyatronun açılmasını son derece anlamlı ve yerinde bir karar olarak gördüğünü söyler. İnsanı kendi dünyasında bütünleştiren tiyatronun zaman zaman toplumu derinden sarsabileceğine dikkati çeker[190].

"Tamirci" oyunu başlangıçta bir ay boyunca yedi kez sahnelenecektir[191]. Ama hedef aslında tiyatronun sadece iki ya da üç gün seyredilmesini önlemek, koydukları oyunun en az iki ay seyredilmesini sağlamaktır[192].

*"Tamirci"*yi Tansu Aytar yönetir. Reji yardımcılığını Dara Tan, sahne tasarımını Sertel Çetiner üstlenmiştir. Oyun, piyasaya ayak uydurmuş, daha çok kazanç için çeşitli yolları deneyen bir gazetenin kupon piyangosuyla gemi vaat etmesini ve ardından meydana gelen olayları anlatır.

Oyunda Ömer Naci Topçu, Sedat Keçeci, Alpay Ulusoy, Dilek Bozkurt, Şebnem Büyükalkan, Alper Tazebaş, Cemalettin Çekmece ve Sevinç Gediktaş başlıca rolleri paylaşırlar[193].

*"Tamirci"*yi, Bakan İstemihan Talay, Kültür Müsteşarı Tevfik Ketencioğlu, Vali Namık Günel, Büyükşehir Belediye Başkanı Halil Ürün, Garnizon Komutanı Tümgeneral M. Kenzi Suner, Rektör Prof. Dr. Abdurrahman Kutlu, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Bozkurt Kuruç, oyunun yazarı Refik Erduran ve çok sayıda sivil erkân ile davetliler katılır. İki bölümden oluşan *"Tamirci"*den sonra içkili kokteylde bol bol oyunun kritiği yapılır[194].

Görülüyor ki, açılışta Konya protokolünün tamamı oradadır. Salon davetlilerle tıklım tıklım doludur. Ancak basın mensuplarına ayrılan yerlerin, onlara verilen değeri yansıtmadığı yolunda yakınmalara da rastlanılır. İlgililere bu konuda da yeni bir düzenleme yapmaları gerektiği hatırlatılır[195].

Konya Devlet Tiyatrosu'nun açılışı heyecan yaratır. Halk hiç beklenmedik bir zamanda tiyatroya kavuşmanın sevincini yaşar: *"Devlet Tiyatrosunun nihayet yaşama geçirilmesi, Konya'mızın son yıllarda, devlet imkânlarıyla kavuştuğu en anlamlı, en yararlı kuruluş... Doğru dürüst hiçbir yatırımdan nasibini alamayan kentimiz hiç de ummadığımız, beklemediğimiz bir zamanda Devlet Tiyatrosuna kavuşuverdi. Demek ki azmin elinden bir şey kurtulmuyor"*[196].

Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Bozkurt Kuruç'a göre bundan sonraki hedef, ilk fırsatta Devlet Tiyatrosu'nun sayısını on ikiden on altıya çıkartmaktır. O, değişik illerde Devlet Tiyatrosu Sahnesi açma fikrinin Muhsin Ertuğrul'dan beri devam edegelen bir proje olduğunu kaydederek şunları söyler: *"Önümüzdeki dönemde, öncelikle Elazığ ve Gaziantep'e Devlet Tiyatrosu kurulacak. Ancak bunu hemen gerçekleştirmemiz mümkün değil. Çünkü konservatuarlardan mezun olmuş sanatçıların tamamını değerlendirdik. Yeni sanatçıların mezun olması için bir yıl gerekecek. Son nüfus sayımına göre nüfusu bir milyonu aşan illerimiz var. Bir milyon ve üstü nüfusa sahip illerimizde tiyatro sanatının mutlaka olması gerekir. Şu anda Devlet Tiyatrosu on iki il merkezinde faaliyet gösteriyor. İnşallah bu sayı on altıya doğru gidecektir"*[197].

Denilebilir ki devlet, her türlü çabayı sarf etmiş, her türlü imkânı değerlendirmiştir. Eğer Konya Devlet Tiyatrosu 1997 Aralığı'nda açılmamış olsaydı, bu her durum ve şartta bir yıl sonraya kalacaktı. En azından Konyalı tiyatroseverler bir yıl daha bekleyeceklerdi.

Açılış töreni çok kalabalık olur. Her kesimden, her görüşten insanlar oradadır. Vali Bey'in anonsuyla başlayan alkışlar yükselir. Bu, onun Konya'da hem ne kadar çok sevildiğini, hem de tiyatroya ne kadar çok değer verdiğinin bir göstergesi sayılır[198]. Validen sonra en çok alkışı Kültür Bakanı almıştır, daha doğrusu alkışlanmıştır. Tiyat-

190 "Kültür Bakanı İstemihan Talay: Konya Tarihsel Birikimiyle Türk Kültürünün Hoşgörüsünü Temsil Ediyor", *Yeni Gazete*, Sayı: 122, 22 Aralık 1997, s. 9.

191 "Devlet Tiyatrosu Perdelerini Açıyor", *Yeni Gazete*, Sayı: 109, 6 Aralık 1997, s. 1.

192 "İlk Oyun Tamirci", *Konya Postası*, Sayı: 10379, 6 Aralık 1997, s. 1-2.

193 "Konya, Devlet Tiyatrosuna Kavuşuyor", *Anadolu Manşet*, Sayı: 625, 18 Aralık 1997, s. 3.

194 "Konya, Tiyatroya Kavuştu", *Merhaba*, Sayı: 8666, 22 Aralık 1997, s. 5.

195 A. Rıdvan BÜLBÜL, "Tamirci", *Yeni Meram*, Sayı: 145287, 22 Aralık 1997, s. 1/11.

196 BÜLBÜL, *aynı yazı*.

197 "Devlet Tiyatroları Genel Müdürü: Devlet Tiyatrolarının Sayısı 12'den 16'ya Çıkacak", *Yeni Gazete*, Sayı: 122, 22 Aralık 1997, s. 8.

198 Alinaz AKMAN, "Konya Valisi ve Alkışlar", *Anadolu Manşet*, Sayı: 629, 23 Aralık 1997, s. 3.

roya emeği geçenlere plâketleri verildikten sonra merakla beklenen *"Tamirci"* seyredilir. *"Tamirci"* başarılı bulunmuştur: *"Oyunu izlerken zaman zaman gülmekten, zaman zaman da elinizi şakağınıza koyup düşünmekten kendinizi alamıyorsunuz. Nefis bir şey yani. Oyuncuların performansı da mükemmeldi doğrusu"*[199].

Zeki Oğuz da Konya'nın yıllardır yerleşik bir tiyatronun özlemini çektiğini, sanat tutkunlarının büyük şehirlerden gelen ikinci ve üçüncü sınıf oyunları izlemek zorunda kaldıklarını, bu özlemin 19 Aralık 1997'den itibaren sona erdiğini belirttikten sonra Konya Devlet Tiyatrosu'nun ilk oyunu *"Tamirci"*nin iyi bir seçim sayılması gerektiğini, oyun boyunca insanların nasıl yozlaştıklarını, kapkaç düzeninin boyutlarını açık seçik gözlediklerini belirtir[200].

Tiyatro kurulduktan sonra Devlet Tiyatrosu sanatçıları, Vali Namık Günel'i ziyaret ederler. Tiyatro sanatçıları adına konuşan Konya Tiyatro Müdürü Necip Mutlu, Devlet Tiyatrosu olarak Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri gösterim yaptıklarını söyler. Vali Namık Günel ise Konya gibi bir büyük şehrin 2000'e üç yıl kala Devlet Tiyatrosuna kavuşmasının Türkiye'nin tiyatro sanatı açısından hangi noktada olduğunun göstergesi sayılabileceğini vurgular ve sanatçılara hitap ederek, *"Bu, düşündürücü bir olaydır. Sizlere her türlü desteği vermeye hazırım."* der[201].

Konya Devlet Tiyatrosu, teknik ekiple birlikte otuz yedi sanatçının görev aldığı bir kurumdur. Devlet Tiyatrosu'nun Müdürlüğüne de Ankara

Devlet Tiyatrosu sanatçısı Şeyda Akova getirilir. Konya Devlet Konservatuarı Sahne Sanatları Bölümü'nde diksiyon dersi veren Şeyda Akova, bu göreve getirildiğini, *"Tamirci"* başlamadan kısa bir süre önce öğrenir. Ne var ki Konya'da yerleşmez, turne düzeni içinde gidip gelecektir[202].

Sonuç olarak, Devlet Tiyatrosunu Konyalılar her zaman önemsemişler, oyunlarına koşa koşa gitmişlerdir. Bunda, özel tiyatro topluluklarının da payı vardır. Bazan bu özel toplulukların çok kalitesiz eserleriyle karşılaşan Konyalı tiyatroseverler, Devlet Tiyatrosu'nun düzeyli oyunlarını görmek için sabırsızlanmışlar, hatta il yöneticilerini bile devreye sokmuşlardır. Devlet Tiyatrosu da seçkin oyunlarıyla onların kültür ve zevklerinin gelişmesine hizmet etmiş, âdeta kendi seyircisini kendisi yetiştirmiştir. Konya'da yerleşik bir Devlet Tiyatrosuna sahip olabilmek için ise, 50 yıllık bir zaman diliminin geçmesi gerekmiştir.

[199] İbrahim İPBÜKER, "Ben Bu Tiyatro İşini Çok Sevdim", *Anadolu Manşet*, Sayı: 628, 22 Aralık 1997, s. 3.
[200] Zeki OĞUZ, "Konya Devlet Tiyatrosu", *Konya Postası*, Sayı: 10395, 25 Aralık 1997, s. 4.
[201] "Tiyatroculardan Valiyi Ziyaret", *Anadolu Manşet*, Sayı: 631, 25 Aralık 1997, s. 8.
[202] "Konya'da Sanat Tamiri", *Anadolu Manşet*, Sayı: 632, 26 Aralık, s. 3.

KONYA'NIN SU İLE İLGİLİ EFSANELERİ

M. Sabri DOĞAN*

ABSTRACT

Konya, from the point view of either geographical or climatic conditions, is located in a region that receives little precipitation and has scarce water sources. Due to fact that the shortage of water which is as vital as air to cotinue the living in the region and irregular flows have become a big problem for the existing sources since the ancient times. At the end of extreme endeavors given to overcome this trouble, some legends about water have arisen in the region. Some of those legends have reached to us passing through the ages from the pre-Islamic Era to these days; some others belong to the efforts shown in the close-by times. To take a generalization, the ones who attempted to erect a levee before water to be used productively have been fabled. Although these legends are in various subjects, the common point about them is the water, its destroying power and productively.

Among these legends, Eflâtun Legend informs about the Water Engineering concept in the ancient times; Sandı or And Legend mentions about the drought and famine occurred in the periodic times; Kurukafa (Skull)Legend tells about the extraordinary efforts that the human being shown during the drought and famine times; and finally Thekla Legend gives us information about the Meram Stream's destructiveness due to its irregular flow. The occurrence of the this kind of legend about water in the region is directly related to the climatic and geographical conditions of the region. Because it receives very little rainfall although we have lots of sown field in the region. In addition, it is very important factor that it brings more harmful than being beneficial to the agriculture due to having either very few river supplies or irregular flows. Thus, we believe that there are many local legend related to water that we have not aware of yet are waiting to be researched.

Konya, gerek coğrafî şartlar bakımından, gerekse iklim şartları açısından az yağış alan ve su kaynakları kıt olan bir bölgede yer almaktadır. Yörede hayatın devamı için hava kadar önemli olan suyun az bulunulurluğu ve düzensiz debileri nedeni ile var olan kaynaklar, İlk çağlardan beri büyük sorun olmuştur. Bu sorunun aşılabilmesi için gösterilen olağanüstü gayretler neticesinde bölgede suyla ilgili bazı efsaneler doğmuştur. Bu efsanelerin bir kısmı İslâm öncesi devirlerden çağları aşarak günümüze gelmiş, bir kısmı da yakın zamanlara ait gösterilen gayretler sonucu ortaya çıkmıştır. Bir genelleme yapılacak olursa, suyu dizginleyip verimli kullanılması için gayret gösterenler insanlarca efsaneleştirilmişlerdir. Bu efsaneler, değişik konularda olmalarına rağmen ortak noktaları su ve suyun yıkıcı gücü ile verimli kullanılması hakkındadır. Tespit edilebilen efsaneler şunlardır:

I. Eflâtun Efsanesi.
1. Alâeddin Tepesi'ndeki Eflâtun Kabri,
2. Sille'deki Eflâtun/Aziz Khariton Manastırı,
3. Eflâtun Pınarı ve Eğridir Gölü Efsanesi,
4. Karaman'daki Eflâtun Pınarı,
II. Sandı veya And Efsanesi,
III. Kurukafa Efsanesi,
IV. Thekla Efsanesi.

* Müze Araştırmacısı, Koyunoğlu Müzesi, Konya.

Yukarıdaki listeye Osmanlı'nın son zamanlarına ait Çayırbağı Suyunu Konya'ya kazandıran Canbaz Deli Osman Ağa'nın efsaneleşmiş hayat hikâyesini de katmak mümkündür. Ama onun hayatı ve su konusundaki gayretleri, araştırmacılar tarafından çalışıldığından ve iyi bilinmektedir[1]. Bu nedenle Canbaz Deli Osman Ağa konusuna girilmeyecektir.

I. EFLÂTUN EFSANESİ

Bugün halk arasında yaşayan bir efsaneye göre Konya adı şöyle izah edilmektedir. Çok eski devirlerde Konya'nın bulunduğu yer büyük bir deniz imiş... Bu denizin suyu yavaş, yavaş çekilmeye başlamış. Güneyden Rum illerine doğru uçarak sefer eden iki veli, denizin suyu çekilen sahilini görmüşler, bir diğerine *"Buraya konalım ve burada konaklayalım"* demiş... Ötekisi, *"Konya!"* diye bir nidada bulunmuş ve burayı yurt yapmışlar, az zamanda büyük bir şehir kurulmuş, adı Konya olmuş...[2]

Bu efsanenin, Konya'nın bir zamanlar deniz olduğuna dair kısmının, ilk çağın ünlü düşünürü-felsefeci Platoon/Eflâtun'la ilgili değişik bir varyasyonu daha bulunmaktadır. Bu da Orta Anadolu'da Türk-İslâm devrinde yâni Konya'nın Selçuklular tarafından ele geçirilmesinden sonra ortaya çıkmış gibi gözüken, belki de Selçuklu öncesi devirlerde de var olan ve yayılmış halk inanışlarına göre yer altı sularını istediği gibi idare eden, gölleri, denizleri kurutan veya tersine, yer altı sularını göl haline getirebilen yarı sihirbaz, yarı mühendis bir Eflâtun'un varlığına inanılmasıdır[3]. Zaten Kâtip Çelebi'ye göre de Konya Ovası, esasında bir deniz iken Eflâtun, bu denizi kurutmuştur. Ayrıca Eflâtunun mezarı da Konya'dadır. Bu efsanevî olayla ilgili Kâtip Çelebi'nin Cihânnüması'nda Konya hakkında ki malumat şöyledir; "...Alâeddin ile Eflâtun-ı İlâhî'nin merkadleri Konya Kalesi'ndedir... Konya bühayresi taşıp da İsmil yakınına kadar gelince bütün ovayı su kaplar. Onun için vilâyet ahalisi Konya Ovası bir zamanlar deniz imiş Eflâtun bir tedbir ile mahvetmiştir, derler"[4].

Filvaki bu efsanenin gerçek olan tarafı, Konya Ovası'nın bir zamanlar deniz olduğudur[5]. Konya Denizi ile ilgili eski bir söylentiye göre; Konya'nın yakınlarındaki Takkeli Dağ'ın tepesinde gemi bağlamaya mahsus halkalar bulunduğundan, Konya vaktiyle su altında-yani büyük bir göl veya deniz iken, üzerinde seyrüsefer eden gemilerin buraya yanaşıp bağlandıklarından, dağın yamaçlarında suların husûle getirdikleri izlerin hâlâ belli olduğundan, dağın tepesinde bir soğuk pınarla, gölün bulunduğundan efsanevî bir şekilde bahsedilir[6].

Konya Ovası'nın eskiden bir deniz olduğu, hakim Eflâtun'un bu denizi kuruttuğu efsanesinden başka Konya ve çevresinde Eflâtun ve su ile ilgili çeşitli efsaneler yaratılmıştır. Bu efsanelerin başında direkt suyla ilgisi olmadığı halde Alâeddin Tepesi'ndeki, şimdi yıkılmış bulunan eski bir kilisenin Eflâtunun kabri olarak Selçuklular devrinden beri bilinmesi ve böyle tanıtılması en ilgi çekenidir.

İkinci örnek ise Konya yakınlarındaki Sille'de Aziz Khariton Manastırı'nın Eflâtun Manastırı olarak bilinmesi ve içindeki bir ayazmanın da Müslümanlarca bile kutsal sayılarak ziyaret edilmesi diğer ilginç bir örnektir.

Üçüncü bir örnek ise; Konya yakınlarındaki bir su başındaki kabartmaları ile süslü bir Hitit abidesi de Eflâtun Pınarı adı ile şöhret bulmuştur. Ve ayrıca Eflâtun Pınarın yakınlarında bulunan Eğridir gölünde de benzer bir Eflâtun efsanesi hâlâ yaşamaktadır.

Yine Karaman yakınlarındaki Binbirkiliseye pek uzak olmayan Pınarbaşı Köyünün yakınlarındaki bir akarsu da yine Eflâtun adını taşımaktadır.

---

1 Örnek olarak bkz. Hasan ÖZÖNDER, "Konya'nın Su Teşkilâtı Tarihinde: Çayırbağı Suyu ve Canbaz Deli Osman Ağa", *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi)*, Konya I., (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Özel Sayı, (Mayıs 1998), s. 195-210.

2 Mehmet ÖNDER, "Konya Adının Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 90, (1957), s. 8.

3 Semavi EYİCE, "Konya'nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: EFLATUN MESCİDİ", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV., (İstanbul, 1971), s. 276.

4 KÂTİP ÇELEBİ, *Kitap-ı Cihannümâ*, İstanbul 1145, s. 615-616.

5 Ferruh SANIR, "Buzul Devrinde Konya Gölü", *Konya Dergisi*, Sayı: 93-94, (1946), s. 1. Ayrıca bkz, Niyazi ÇITAKOĞOLU, "Konya-Beyşehir Çöküntü Sahaları ve Aralarındaki Arazi", *Konya Dergisi*, Sayı: 21, (1938), s. 1153-1167; İbrahim TEKKAYA, "Anadolu'nun Tabiat Tarihindeki Yeri Ve Önemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi* C. I, Ankara, 1979, s.33-36.

6 M. Ferit UĞUR, "Takkeli Dağ", *Konya Dergisi*, Sayı: 5, (1937), s. 764-766.

1. Alâeddin Tepesi Üzerindeki Eflâtun Kabri

Konya'da Eflâtun ve mezarından, dolayısıyla kilisesinden ilk defa bahseden el-Herevî lâkaplı Ebu'l-Hasan Ali bin Abu Bekr'dir. O, Konya hakkında bilgi veren en eski doğuludur. Halep'te H. 611 / M. 1214/15'de ölen bu Arap yazarı çağının başlıca ziyaret yerleri hakkındaki Kitab-ül-İşâret fî-Ma'rifeti'z-Ziyaret adlı rehber kitabında, *"Konya şehrinde, büyük camiinin yanındaki kilisede hakim Eflâtun'un mezarı vardır"* denilmektedir[7]. El-Herevî'nin burada gömülü olduğunu bildirdiği Eflâtun ise, İlk Çağ'ın tanınmış felsefecisi Platoon ile aynı gibi görünmektedir.

El-Herevî'nin bu notu, Arap Coğrafyacıları'ndan Yakut tarafından, kaynak gösterilmek suretiyle aynen alınarak 1224'e doğru yazıldığı kabul edilen Mu'cemü'l-Buldan adlı coğrafya kamûsunda da tekrarlanmıştır[8]. Böylece Konya Şehri'nin ortasında yer alan höyüğün tepesindeki bu eski Bizans Kilisesi için aynı zamanda Eflâtun / Platoon'un mezarı da olduğu yolunda daha Selçuklu çağı içinde yerleşmiş bir rivayet bulunduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonraları Rus hacılarından tüccar Vasilij, 1465/66 yıllarında, Hıristiyanlığın kutsal yerlerini ziyaret için Anadolu'dan geçmiş, Kudüs hatta Kahire'ye gitmiş, dönüşünde de Konya'ya uğramıştır. Onun Moskova'da bulunan ve bilinen tek el yazması olan bu kısa seyahatnâmesinde Vasilij şunları söyler: *"...Bu şehir onların yani Türkler'in dilinde olduğu gibi bizimkinde de Konya olarak adlandırılır. Burada bir Hıristiyan kilisesi vardır ki bu, onlara göre Platoon adına ve bize göre ise Amphilotheos'un adınadır. Mezarı, büyük kapı ile sunağa benzeyen kuzeydeki büyük kapı arasında bulunmakta ve bu mezardan günümüze kadar hâlâ kutsal yağ sızmaktadır."*. Bu not, adı geçen kilise hakkında başka eserlerde bulunmayan önemli bir bilgi vermektedir. Ona göre Konya'daki bu kilise, Türkler ve dolayısıyla İslâm aleminde Eflâtun / Platoon Kilisesi olarak bilinirken, Hıristiyanlar onu daha orta çağda Amphilokios Kilisesi olarak tanıyorlar ve mezarının da içinde bulunduğunu biliyorlar, hatta belki de ziyaret ediyorlardı.

Amphlokios, gerçekten yaşamış ve Konya tarihine girmiş bir şahıstır. Amphlokios, Orta Anadolu'da Kappadokia bölgesinde Diokaiseria-Nazianzos/ Nenezi Köyü'nde 340, 345 yıllarında doğmuş, Antiokheia / Antakya'da yetişmiş, rhetor olarak 6-7 yıl kadar İstanbul'da çalıştıktan sonra memleketine dönmüştür. Burada kilise büyüklerinden metropolit Nazianzoslu Gregorios, onu Kaisereia / Kayseri metropoliti Basileios ile tanıştırmış, ve neticede Amphilokios, bu sırada boş olan Konya metropolitliğine bu iki kilise ileri gelenlerinin desteği ile getirilmiştir. Amphilokios, devamlı olarak bu iki din adamından direktif almış, bir çok hususlarda mektuplaşarak onlardan görüşlerini öğrenmiştir. 370'de Konya'da toplanan bir sinod'da Amphilokios da bulunmuş, hatta buna başkanlık etmiş ve alınan kararlar onun imzası ile dağıtılmıştır. O, genellikle Hıristiyan yazarlarının en iyilerinden bir olarak kabul edilir. Amphilokios'un en ilgi çekici mektuplarından bir tanesi, Nazianzoslu Gregorios'a yolladığı bir yazıdır ki, bunda Konya'da yaptırmak istediği bir martyrion hakkında tafsilatlı bilgi vermekte ve ondan taşçı ustası göndermesini istemektedir. Bu mektubunda Konya metropoliti o derecede yapı tekniği hususunda teferruata girişmektedir ki, bundan da kendisinin inşaat işlerinin cahili olmadığı neticesi çıkarılır. İşte mezarı bir ziyaret yeri olarak kabul edilen ve Alâeddin Tepesi'ndeki kilisede gömülü olduğuna inanılan Amphiokios, bu şahıstır. Konya'daki Eflâtun Efsanesi burada Türk hakimiyeti başladığında mevcuttur. Yani efsanenin esasının Bizans devrine kadar inmesi pekâlâ mümkündür[9].

XV. yüzyıldan sonra Mehmed b. Ömer el-Âşıkî'nin H. 1005 / M. 1597 yıllarında yazdığı Menazirü'l-Avalim'de[10], XVI. yüzyıla ait *Menasik-i*

---

7 İbrahim Hakkı KONYALI, "Herevî'nin Seyahatnamesi", *Tarih Hazinesi Dergisi*, Sayı: 5, (1952) s. 799-802. Aynı yazar, Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964, s. 9.

8 YAKUT, *Mu'cam al-Buldan*, (Yay. G. WÜSTENFELD), IV, Leipzig 1869, s. 204.

9 EYİCE, *aynı makale*, s. 274-275-276.

10 Ekrem KAMİL, "Hicri Onuncu-Miladi Onaltıncı-Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", *İ. Ü. Tarih Dergisi* ½, İstanbul, 1937, s. 28-29.

Hacc ve Tuhfetü'l' Huccâc isimli eserlerde[11], Bursalı Kadı Sipahî-zâde Mehmed Efendi'nin *Keşfü'z-Zunun* adlı eserinde, daha önce de işaret edildiği üzere Kâtip Çelebi'nin Cihannümâsı'nda[12], Eflâtun'un kabrinin Konya'da olduğundan bahsedilmektedir. Cumhuriyet devri araştırmacılarından Süheyl Ünver'in,"70 yıl önce Konya"[13] ve yazma mecmualara göre, Konya'da Evliya Sayımı[14] makaleleri ile Selçuk Es'in *Konya'da Yatan Peygamberler ve Evliyalar* isimli bir küçük kitapçığında[15] Eflâtun Sultan ismi geçmektedir.

Konya'da vali olan Burdurlu Ahmed Tevfik Paşa, 1872'de Eflâtun Mescidi'ni bir saat kulesi haline getirmeyi uygun bularak, üstüne dört köşe ahşap bir oda yaptırmış, bunun da tepesine yine ahşaptan esas saat kulesini inşa ettirmiştir. Eflâtun Mescidi, böylece yeni bir hüviyet kazandıktan sonra Saathâne olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları, Eflâtun Mescidi'nin içi, bütün pencereleri örülmesi suretiyle bir ambar, bir depo haline getirilmiştir[16].

Birinci Dünya Harbi sıralarında Konya valisi Muammer Bey zamanında yapının tepesindeki saat kulesi sökülüp kaldırılmış, bu sıralarda mescit, cephanelik olarak kullanılmıştır[17]. Birinci Dünya Savaşı'ndan az sonra, Kurtuluş Savaşı sırasında temellerine kadar yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır[18].

11 A. Süheyl ÜNVER, "17. Asırda Konya Kalesi İçinde ve Dışındaki Binalar Hakkında", *Konya Dergisi*, Sayı; 102-103-104, (1947), s. 5.

12 Abdülkadir ERDOĞAN, "Ebubekir Efendi Coğrafyası", *Konya Dergisi*, Sayı: 5, (İkinci kanun 937), s. 306. Ayrıca bkz, KONYALI, *aynı eser*, s. 26.

13 Süheyl ÜNVER, "70 yıl önce Konya", *Belleten*, C. XXXI, Sayı: 122, (Ankara 1967), s. 80.

14 Süheyl ÜNVER, "Yazma Mecmualara Göre Konya'da Evliya Sayımı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 89, (1956), s. 14-19.

15 Selçuk ES, *Konya'da Yatan Peygamberler ve Evliyalar*, Konya, (tarihsiz), s. 20.

16 KONYALI, *Aynı eser*, s. 129.

17 EYİCE, *aynı makale*, s. 281-285.

18 M. Mesud KOMAN, "Konya Şehrinde Selçukilerden Evvelki Devirler", *Konya Dergisi*, Sayı; 5, (1937), (s. 312'de *"...sadece ve kazaya kurban gitti"* der). KONYALI, "Herevî'nin Seyahatnamesi", s. 799-802. (Bu işin Fahreddin Altay Paşa tarafından yaptırıldığını yazar). Şehabeddin UZLUK ise, *Konya Köşkü* tercümesinde s. 95, not, 3 ve 107'de dönemin Konya Belediye Başkanı Muhlis (KORNER)'in adını vermektedir.

2. Sille'deki Eflâtun/Aziz Khariton Manastırı

Hıristiyan devri arkeolojisi bakımından Anadolu'yu vaktiyle en iyi tanıyanlardan olan Ramsay, Khariton Manastırı'ndan şu satırlar ile bahseder: *"...Bu manastır, şehrin 5 mil kadar kuzey-batısında ve St. Philip / Takkeli dağının hemen dibinde, kayalık dar bir vadi içindedir. St. Chariton Manastırı vadinin kuzey tarafındaki dik bir uçurumun altında olup, Müslümanlarca da kutsal tanınmaktadır. Ortasında bir mescit bulunmaktadır. Mevlevi Dervişlerinin başı olan çelebi efendi, her yıl buraya zeytinyağı vakfeder. Türkler'in bu saygısını bildiren efsanenin en iyi versiyonuna göre ilk çelebi efendilerinden birinin veya doğrudan doğruya tarikatın kurucusu Celaleddin'in kendi oğlu bu uçurumdan düşerken, bu aziz tarafından kurtarılmıştır... Manastırdaki Türk camisinin yanında Meryem, Aziz Sava ve Amhilokios adlarına sunaklar vardır. Bunlardan sonuncusu Konya'da özel bir saygı görüyordu. Ayrıca şu da ilgi çekicidir ki Aziz Khariton Manastırı, Mevlevilerin kutsal yazılarında Platoon-un Manastırı adı altında zikredilmektedir..."*[19].

M. Mesud Koman, Akmanastır'ı kısa bir not halinde tasvir etmiş[20], Mehmet Önder de eserinde çok kısa olarak bu manastırın üzerinde durmuştur[21]. İ. Hakkı Konyalı ise Akmanastıra dair uzun, uzun izah vermektedir[22]. Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifîn* adlı eserinde kaydettiğine göre, Mevlânâ; Sille'deki bu manastırın[23] ayazmasında bir hafta kalmış, dolayısıyla manastırdaki ayazma ve suyun Müslümanlarca da bir değer kazanmasına sebep olmuştur[24].

3. Eflâtun Pınarı ve Eğridir Gölü Efsanesi

Kaya üzerine işlenmiş Hitit Kabartmaları ile tanınan Beyşehir yakınındaki Eflâtun Pınarı da[25]

19 Semavi EYİCE, "Konya Sille Arasındaki Akmanastır (Menakibü'l-Ârifin'deki Deyr-i Eflâtun)", *Şarkiyat Mecmuası*, VI, (1966), s. 137-139.

20 KOMAN , *aynı makale*, s. 311.

21 Mehmet ÖNDER, *Mevlânâ Şehri Konya*, Konya 1962, s. 458.

22 KONYALI, aynı eser, s. 1082-1090.

23 EYİCE, *aynı makale*, s. 135-160.

24 EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, (çev: Tahsin YAZICI), I., İstanbul 1986, s. 239.

25 Burası hakkında bkz. H. BOSSERT, *Alt-Anatolien*, Berlin 1942, s, 54; E. LAROCHE, "Eflâtun Pınar", *Anatolia*, III, (1958), s. 43-47.

bu çevredeki Platoon= Eflâtun'u su işlerine bağlayan efsanelerin diğer bir belirtisidir ve Eflâtun Pınarı adı ile şöhret bulmuştur.

Anlatılanlara göre bu sahada gayet kuvvetli bir su varmış, bu su eğer serbest bırakılacak olursa tüm Konya Ovası deniz haline gelecekmiş... Onun için Eflâtun Hakim bir tedbir edip kapatmıştır. Kâtip Çelebi *Cihannümâsı*'nda *"...kenarında ebniye-i kadîmden bir binâ vardır ki bir azîm suyun hurûcunu men'eder ve binâsı hukemâya isnâd olunur"* demektedir[26]. Bir başka efsaneye göre de bu topraklar, suyu daha sonra Eflat adlı bir büyücü tarafından kurutulan bir ırmakla sulanıyordu. Yine aynı şekilde Eflâtun'un su baskını ile tehdit eden bir yer altı akarsuyunu pamuk ve büyük taşlarla tıkadığı ve buradan Eflâtun Pınarı'nın çıktığı söylenir[27]. Halkın, Eflâtun Pınarı'ndaki anıtın Hititlere ait heykelciklerini, Eflâtun'un ırmağın zararlarını önleyici bir himayesi olarak düşünmüş olmaları muhtemeldir. Çünkü Eflâtun, suyun yatağından taşmasını ve etrafını yıkmasını önlemişti[28].

Eğridir'de de aynı menkıbe biraz değişerek devam eder: *"...Eflâtun Hakim o pınarı kapatmış olmakla beraber füsunkâr asâsı ile işaret ederek suyun ayağını Eğridir Gölü'ne akıtmış..."* Bu suretle Eğridir Gölü meydana gelmiştir. Nihayet Eflâtun, Eğridir'de vefat etmiş ve Nis adasına defnedilmiştir. Mezarı ziyaret edilmekte ve Eflâtun'un Müslüman velilerden olduğu söylenmektedir[29].

4. Karaman Yakınlarındaki Eflâtun Pınarı

Binbir Kilise'ye pek uzak olmayan Pınarbaşı Köyü'nün yakınlarındaki bir akarsu da yine Eflâtun adını taşımaktadır[30].

II. SANDI VEYA AND EFSANESİ

Konya Ovası Sulama Projesi dahilinde kurutulması plânlanan, Konya'nın Bozkır kazasına bağlı bir köy olan Arnava Köyü yakınında bulunan Arnava Gölü'ne, gölün Karaviran Köyü'ne daha yakın bulunması sebebiyle Karaviran Gölü adı verilmiştir. Suyu, Akşehir veya Beyşehir Gölü gibi sabit değildir. Bol yağmur, bol kar yağdığı yıllar zarfında suyu çoğalır, sular etrafı basar. Bu suretle hacmi genişler; seviyesi 4-5 metre yükselir ve böyle yıllarda göl yerlerinden istifade edilemez. Kuraklık yıllarında göl, ölçüsünün dörtte üçü kadar sularını düdenler vasıtasıyla kaybeder. Bir kısmı kuruyarak etrafında binlerce dönüm miktarı milli topraklar meydana çıkar. Eskiden civar köylerle, Arnava köyünün halkı, bu olgunlaşmış tarlalardan istifade eder ve bol mahsul kaldırırdı. Arnava köyü toprakları içinde bulunan gölde üç adet düden vardır. Su gelirleri fazlalaşıp, gölün suları 4-5 metre yükselince bu düden müthiş gürültüler yaparak suları çeker[31].

İşte bu göl ve civarının sulanması ile ilgili kökeni belki de Hitit devrine[32] dayanan bir efsane vardır. Bu efsaneye göre; vaktiyle, dağlık mıntıkadaki Arnava Beyliği'nin sınırları içerisinde müthiş bir kuraklık olur. İnsanlar açlıktan ölmeye başlar. Halkının maruz kaldığı bu felâket karşısında bunalan Arnava Beyi, adamlarından birini çağırarak, *"Hazinemin altınlarını katırların sırtına yüklet, Gara'da bulunan Fasal Beyi dostumuza git, halimizi anlat ve altınları buğday, ve sair yiyecek maddeleri ile değiştirip gel"* emrini verir. Beyin adamı Fasal Beyinin yanına varır. Fasal Beyi, böyle kıymetli hediyelerle gelen bu zengin misafirleri, o gün memnuniyetle kabul ederek yedirir, içirir, izzet ve ikramda bulunur. Ertesi gün Arnava Beyi'nin elçisi beyinin ricalarını arz eder. Fasal Beyi, bir hayli düşündükten sonra bir adamına

26 M. Zeki ORAL, "İzorya ve Pisidia'ya Bir Seyahat, Eflâtun Pınarı", *Anıt Dergisi*, Sayı: 28, (1961) s. 26-27.

27 EYİCE, "Eflâtun Mescidi", s. 276.

28 Eva De VİTRAY, *Tarih Öncesinden Osmanlı Dönemine Kadar Konya, Hz. Mevlânâ ve Sema*, (Çev: Abdullah ÖZTÜRK-Melek ÖZTÜRK), Konya 2000, s. 136.

29 ORAL, *aynı makale*, s. 26-27.

30 VİTRAY, *aynı eser*, s. 136.

31 Gaffar TOTAYSALGIR, "Arnava Köyü, Gölü, And Efsanesi", *Konya Dergisi*, Sayı: 52, (1943), s. 30-37. Ayrıca bkz, M. Mesud KOMAN, "Sandı Efsanesi", *Konya Dergisi*, Sayı: 47, (1942), s. 29-30.

32 KOMAN, *aynı makale*, s. 30. *"...Hikâyede adı geçen Arnava Beyliği, Hitit devrinde bu havalide hüküm süren ve evvelce Hititlere bağlı iken Kral Şubbliliuma'nın zamanında itaatsizlik eden bir krallıktır. Ayrıca Sandı Beyi'nin de muhtemelen bir Hitit prensi olma ihtimali vardır"*. Arnava Beyliği hakkında bkz. Hasan BAHAR, "Konya Çevresi Tarih Araştırmaları-I, Hititlerden Romalılara Kadar Isauria Bölgesi", S. Ü. *Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 9-10, (Konya, 1995), s. 228.

"çifte gözlü açık bir sandık yapılmasını, gözlerinden birine ekmek, diğerine de altın doldurulmasını ve bir kör insanın da huzuruna getirilmesini emreder.". İstenilen kör adam, bir gözü altın diğer gözü ekmek dolu sandık, elçi ile birlikte oturan Fasal Beyi'nin huzuruna getirilir. Bey, köre *"sandığın içindekini ye!.."* emrini verir. Zavallı kör, ekmeği yeyip altınları bırakır. Aynı sandık bir atın, sonra bir itin önüne koydurulur!.. Bu hayvanların her ikisi de altınlara dokunmayıp ekmeği yer. Bunun üzerine Fasal Beyi, öfkeli bir tavır takınarak *"Gördünüz ya!.. Köre verdim, yemedi, İte verdim, yemedi...ben nideyim bu altınları!"* dedikten sonra; *"Buğday besi bir aştır. Altın küsü bir taştır, altınlar bana yaramaz, onları yollayana götürün!..."* der.

Biçare Arnava Beyi'nin elçisi, getirdiği altınları tekrar katırlara yükleterek memleketine döner ve Fasal'da gördüklerini anlatır. O zamana kadar babadan dostluk ve düzgün münasebetlerle geçinilen bir komşu beyinin bu ağır muamelesinden gazaba gelen Arnava Beyi, aralarındaki dostluk, komşuluk münasebetlerinin kaldırılmasını ve atalarının yakılmış vücut külü karıştırılmış mukaddes şarapla Fasal Beyi aleyhine *"and"* içilmesini emreder.

Fakat açlık ve sefalet devam ettiğinden halkının bu felâketten kurtarılması maksadı ile, bir kere de uzun zamandan beri aralarında kanlı savaşlar neticesi şiddetli kin ve intikam hisleri mevcut bulunan civar beylerden Elbüz Beyi'ne müracaatı tecrübe etmek ister. Ve bir adamına *"Altınları tekrar katırlara yüklet. Komşumuz Elbüz Beyi'ne git. Başımıza gelen felâketi, kendisi ile iyi komşuluk münasebetlerinin yeniden kurulmasını ve bu altınlara mukabil halkımız için buğdayla sair yiyecek maddeleri istediğimizi söyle!.."* der. Elbüz Beyi'nin katına varan elçi, iki komşu bey arasında yeniden komşuluk ve dostluk haklarının tanınıp münasebet kurulması teklifinden sonra başlarına gelen felâketi anlatır. Ve getirdiği altınlara mukabil buğday ve yiyecek verilmesini rica eder. Arnavalıların uğradığı felâketi öğrenen Elbüz Beyi, derhal bütün teklifleri kabul eder ve elçiyi büyük bir sevinç içinde geri göndertir. Böyle dar zamanda eski bir düşmandan böyle ölçüsüz bir yardım gören Arnava Beyi, işte o zaman *"Dost sandığım düşman, düşman sandığım dost çıktı."* der.

Aradan biraz zaman geçer, vaziyet düzelir, bolluk artar, halk refaha kavuşur. Fakat kuraklık yıllarının doğurduğu acıları unutmayan Arnava Beyi, dik bayırları tarla haline getirir, göl suları çekildikçe meydana çıkan milli toprakları ektirerek Arnava halkının refah ve saadetini temine çalışır. Aynı zamanda İntikam Andı'nı da unutmaz, Katır Tepe yalısından Arpa Çukur yalısına kadar 600 metre genişlikte bulunan boğazı böldürerek set yaptırır, dar zamanlarında kendilerine yardım etmeyen Fasal Beyi'ne giden suları kestirmeye çalışır. Bu iş yapılırken pek sevdiği 120 yaşındaki oğlu ölür. Bu acı üzerine Arnava Beyi; *"Kendim vardım 140 yaşına kart tıraş, oğlum vardı 120 yaşına ham tıraş, dünyada ölüm olduğunu bilseydim, komazdım taş üstünde taş."* der[33].

Bu efsane; suyun İç Anadolu bölgesi için ne kadar önemli ve hayatî bir mesele olduğunun belki de Hitit dönemine kadar inen önemli bir vesikası sayılabilir. Ayrıca yüzyıllardır periyodik olarak gerçekleşen kuraklık-kıtlık dönemlerini ve bölge insanının doğanın acımasız şartları karşısında verdiği mücâdeleyi anlatan iyi bir örnektir.

III. KURUKAFA EFSANESİ

Konya Ovasında yüzyıllardır seller ve kuraklık yüzünden yeteri kadar verim alınamamaktadır. Bu yüzden halk sel sularını bir bent yapıp tutmakla oluşan suya doymuş arazide tarım yapmaya çalışmaktadır. Ayrıca ilk başlarda bu kadar toprağı ekebilecek nüfus da yoktur. Balkanlar'da her kaybedilen savaş sonunda Anadolu'nun özellikle de Konya'nın nüfusu bir hayli artmaktadır. Ama nüfusun aşırı şişmesi ve sulanabilir toprakların azlığı, Konya Ovası'nın sulanması konusunda bir hayli değişik girişimlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bilhassa son 150 yıldır artarda gelen ve bazen 3-4 sene sürebilen kuraklıkların ve ardından gelen kıtlıklar[34] bu girişimleri hızlandırmıştır.

[33] İSİMSİZ, "And Efsanesi "Konya" Kültür Dergisi'nin 47 Sayılı ve 1942 Eylül Tarihli Nüshasında İntişar Eden (Sandı) Efsanesi Münasebetiyle", *Konya Dergisi*, Sayı: 52, (1943), s. 38-40.

[34] Mehmet YILMAZ, "Konya ve Havalisinde 1303 (1887) Kıtlığı ve Alınan Tedbirler", *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi)*, Konya I., (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Özel Sayı (Mayıs 1988), s. 135-146.

Geçmişte, Konya-Çumra Ovasının Beyşehir, Suğla, Çarşamba kombinezonu ile sulanmasına bir çok kereler teşebbüs edilmiştir. Bu konuda ilk teşebbüs, 1879 yılında Konya Valisi Çelik Ahmed Paşa tarafından yapılmıştır. Konya Ovası'nı sulamak için Seydişehir'deki Suğla Gölü'nü şişirmek üzere adı geçen göldeki en büyük düden olan Arnava Düdeni'ni kapattırmıştır. Ancak Suğla Gölü'nün seviyesinin Balıkova Boğazından Konya Ovası'na su verecek kadar yükseltmek mümkün olamamıştır[35]. Daha sonra girişilen iş, o yörede bataklığa sebep olduğu için çevre halkından tepkiyle karşılanmıştır. 1871 yılında Konya Valisi İzzed Paşa, Suğla Gölü'ndeki bataklığı önlemek için kapatılan düdeni açtırmak istemiş ancak başarılı olamamıştır[36]. 1873 yılında ise, Konya Valisi Hafız Paşa, Beyşehir Çayının mecrasını değiştirip Suğla Gölü'nü kurutmak istemişse de sonuç alamamıştır[37].

Çelik Ahmed Paşa'nın ilk teşebbüsünden uzun yıllar sonra Konya'nın merkez ilçesine bağlı Hayıroğlu Köyü'nden Kurukafa Mehmet Efendi adında bir şahıs, Beyşehir Çayı suyunu ziyan etmeden Konya Ovası'na indirebilmek için bir kanal açmağa karar vermiştir. Ova köylerinin gençleri kurak yılların sıkıntısından kurtulmak için Kurukafa Mehmet Efendi'nin dediği yerde kanalı açmışlar, suyu bir kararda tutmak için bendler yapmışlardır. Zamanla bentler tamire ihtiyaç gösterince, kuraklık bu sırada bertaraf olduğu için, ihtiyar Mehmet Efendi'den başka hiçbir kimse bu işle alakalanmamış ve o sırada vefat ettiğinden Çarşamba Çayı tedricen eski halini almıştır. Seneler geçmiş, vilâyete Ferit Paşa gelmiştir. Valinin memleket işleriyle yakından ilgilendiğini gören Mehmet Efendi'nin oğlu Ali Efendi, Hayıroğlu Köyünden Nurullah oğlu Hasan Ağa'ya; *"babam bu iş için bunca emek sarf etti. Mütegallibe yüzünden fazlasını yapamadı. Memleketimizin büyük valisi bu gibi işlerle yakından ilgileniyor. Sen de köyün ileri gelenlerindensin, kimseye duyurmadan gidip vali paşaya bu derdimizi anlatalım"*demiştir. Hasan Ağa da memnuniyetle kabul ettiğinden valiye gitmişlerdir. Söylediklerini dikkatle dinleyen Ferit Paşa, işin önemini takdirle konuyu araştırmaya karar vermiş; gerçekleştirdiği bir Beyşehir-Seydişehir-Bozkır seyahatiyle vaziyeti tetkik etmiştir. Merkeze dönüşte Ali Efendi ile Hasan Ağa'yı çağırtarak *"babanızın ne kadar emek sarf ettiğini bizzat yerinde gördüm. Bu iş çok mühim ve yerindedir. Ben de bu iş için çalışacağım"* vadinde bulunmuştur. Çok geçmeden sadrazam olan Ferit Paşa'yı ziyarete giden bu iki arkadaş, paşadan *"Bu işle sadrazam sıfatıyla meşgul olacağım. Konya Ovası'nı kuraklıktan kurtaracağım."* sözünü almışlardır. Gerçekten sadrazamlığı zamanında Anadolu Bağdat Demir yolu Kumpanyası bu işle görevlendirilmiş ve Konya Ovası sulanmaya başlanmıştır[38].

Hikâyenin daha değişik bir varyasyonuna göre olay, Konya Valisi Ferit Paşa zamanında geçer. Hatta Kurukafa Mehmet Efendi ve arkadaşlarının kanal açma çalışmalarını vali yerinde görmüş ve çok etkilenmiştir. Kurukafa Mehmet Efendi'nin açtırdığı kanal, kesit ve meyil bakımından elverişiz olup iş görmemiştir. Ama anlatılanlara göre bu işten çok etkilenen Ferit Paşa, sadrazamlığı zamanında Kurukafa Mehmet Efendi'nin hayalini gerçekleştirmiştir. Bütün bu olaylar yüzünden Kurukafa Mehmet Efendi, çevrede efsaneleşmiş ve Çumra'da bir parkta büyük bir taş onun anısına dikilmiştir[39].

IV. THEKLA EFSANESİ

Thekla Efsanesi; her ne kadar Hıristiyanlığın erken dönemlerini ilgilendiren bir efsane idiyse de Konya'nın geçmiş zamanlardaki yıkıcı sellerinin tarih sahnesindeki ilk tanığıdır.

Bu hikayeye göre[40]; Psidia'da Antiokheia Yalvaç'ta bir havrada vaazlar veren Paulus, burada barınamayınca, kaçarak Iconium istikametinde ilerlemeye başlamıştı. Lystra / Hatunsaray ile Konya'yı bağlayan yol üzerinde bekleyen Oneshiphoros

[35] KOMİSYON, *Konya İl Yıllığı 1967*, s. 379.

[36] Mehmet BİLDİRİCİ, *Tarihi Su Yapıları*, Ankara, 1994, s. 89.

[37] BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 99.

[38] M. EKEN, "Kurukafa Kimdir ?", *Konya Dergisi*, Sayı: 51, (1943), s. 14-16. Ayrıca bkz. Kemal TURAN, "Konya Sulamasının Kahramanı KURU KAFA", *Konya Dergisi*, Sayı: 49, (1942), s. 52-54.

[39] BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 90.

[40] Semavi EYİCE, "Aya Thekla Efsanesi ve Sanat Tarihimizde Aya Thekla", *Anıt Dergisi*, Sayı: 30, (1962), s. 1-4.

adında Konyalı bir Hıristiyan onu karşılar ve evinde misafir eder. Yemekten sonra Konya Hıristiyanlarının toplantı yeri olan bu evde havari derhal vaazlarına başlar. Paulus fikrini aşılamaya çalışırken komşu evde oturan dul bir kadının 17 yaşındaki Thekla adındaki genç kızı, Oneshiphoros'un evine yakın bir pencere önünde otururak büyük bir hayranlıkla Paulus'u dinler. Thekla, Paulus'un sözlerinden o kadar etkilenir ki, pencerenin önünden gece ve gündüz hiç ayrılmadan hatta, yemek bile yemeden ve uyumadan 3 gün 3 gece havariyi dinler. Bu durumdan endişelenen kızın annesi ve en nihayet kızın nişanlısından Thekla'dan bu işe bir son vermesini ister. İkna için söylenen bütün sözler etkisiz kalır.

Ertesi sabah, gün ağarırken Thekla'nın nişanlısı, gerekli memurlar ve muhafız kuvveti ile Onesiphoros'un evine giderek orada Paulus'a; *"sen Iconium Şehri'ni ve nişanlımı iğfal ettin!.."* der. Havari Paulus, İconium Valisi Proconsul Cestilius-un huzuruna çıkarılır. Savunmasının ardından Paulus zindana atılır. Olaydan haberdar olan Thekla ise, gece bütün mücevherlerini vererek zindana girer, onun ayakları dibine oturarak onu dinler. Thekla'nın ev halkı, kızın kaybolduğunu görünce onu ararlar ve zindanda bulurlar. Durum aynen proconsul Cestilius'a bildirilince kız ve havari Paulus, procosulun huzuruna çıkarılır. Burada genç kız kendisine sorulan sorulara cevap vermez. Sabrı taşan annesi kızının sirkin ortasında yakılmasını ister. Cestlilius da bu şiddetli kararı verir. Paulus ise önce değnekle dövülür ve sonra şehirden kovulur.

Genç kız çırılçıplak sirkin ortasına getirilir. Thekla odun yığının üzerine çıkarılır. Fakat o anda Tanrının inayeti belirir. Birdenbire şiddetli bir gök gürültüsü duyulur ve ortalık karışır. Aynı anda başlayan bir sağanak ve dolu yağışı, ateşi söndürmekle kalmaz sirk sahnesi sel suları ile dolar, hatta selde boğulanlar bile olur ve böylece genç kız diri, diri yanmaktan kurtulur.

Yüzyıllar boyu devam eden bu seller yüzünden kentin bazı yörelerine Selbasan ismi verilmiş, ayrıca *"Konya'nın ölümü sudan olacaktır"* darb-ı meseli günümüze kadar sellerin yıkıcı etkisine binaen söylenegelmiştir. Hatta Selçuklu devrinde, şehrin dış surlarının yapılma amaçlarından biri de kenti adeta bir set gibi sel sularından korumaktır. Uzun yıllar devam eden bu sorun 1967 yılında Altınapa Barajı'nın yapılması ile kesin olarak çözülmüştür.

SONUÇ

Yukarıda bahsettiğimiz efsanelerden Eflâtun efsanesi, Eski çağlardaki su mühendisliği kavramı; Sandı veya And efsanesi, periyodik dönemlerde meydana gelen kuraklık ve kıtlık olayı; Kurukafa efsanesi ise, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde insanoğlunun gösterdiği olağanüstü gayretleri ve en son olarak da Thekla efsanesi, düzensiz debisi nedeniyle Meram deresinin yıkıcılığı konularında olması muhtemel âfetlere işaret etmektedir.

Bölgede bu tür su ile ilgili efsanelerin çıkması direkt olarak iklim şartları ve bölgenin coğrafi vaziyeti ile doğrudan orantılıdır. Çünkü Konya bölgesinde ekilebilir toprak sahasının çokluğuna rağmen az yağış almaktadır. Ayrıca akarsu kaynaklarının gerek az oluşu, gerekse düzensiz debileri nedeni ile tarıma yarardan çok zarar getirmesi çok önemli bir etkendir. Bilinenler dışında şüphesiz su ile ilgili bir çok yerel efsane bulunmaktadır. Bunların vakit geçirilmeden araştırılmayı beklediği kanaatindeyiz.

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVII.YÜZYIL SONLARI VE XVIII.YÜZYIL BAŞLARINDA KONYADA NİŞAN BOZMA VE BOŞANMA

Mustafa GÜLCAN*

ABSTRACT

In this article, at the end of the XVII. Centurys and at the beginning of the XVIII. Centurys disaggreements of engagament andevents of divorce are mentianed according to the registration of religios laws in Konya.

According to the registrations, the mast important factor is "foreign place and econamical difficulties " because of being late for the indenture's time.

Despite the fact that the Ottomans strong family foundation, the disagreements of engagement and the events of divarce could be seen.

After the divarce, if the main wanted to re-marry or because of his savage behaviours towards his old-time wife he would be sent to the another city out of Konya.

It can be seen that customs and conventions in this region were can, sidered in general. It takes attention that monogamy was comman and there were not freguently fractiousness in matrimany.

Şer'iyye Sicilleri, Türk Hukuk Tarihi açısından olduğu kadar müslüman ve gayrimüslümlerin durumlarının tahlili, demografi, gelenek-görenek vb. sosyal hayatı ilgilendiren bütün konularda, ait olduğu şehirlerin en önemli kaynaklarıdırlar[1].

Bu çalışmada, 1675-76, 1706-07, 1726-27 yıllarına ait *Konya Şer'iyye Sicilleri* kullanılarak, Orta Anadolu'da önemli bir kültür merkezi olan, Konya'da *"nişan bozma ve boşanma"* uygulamalarının bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Türk aile yapısı üzerine, özellikle de Osmanlı ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı bir dönemde, bu araştırma ile bölgesel de olsa konuya yeni bir katkı olacağını düşünmekteyiz.

Bu çalışmada ailenin ya da nişan bozma ve boşanmanın tarihî arka plânı üzerinde durulacaktır. Kısaca, *"Osmanlıda Aile"*nin ne anlama geldiğini tanımlandıktan sonra, belirtilen süreçte Konya'da *"nişan"*, *"nişan bozma"* ve aile kurulmadan önce sıkça yaşanan *"boşanma"* konusu incelenecektir.

Osmanlı'da aile, daha çok kullanılan bir deyimle *"hane"*, ana-baba ve çocukların oluşturduğu bir hukuki kurumdur. Eski Türk gelenekleri ve İslâm inancı da bu kurumun oluşmasında çok önemli bir yere sahiptirler. Y. Küçükdağ, *"Lale Devri'nde Konya"* adlı doktora tezinde: Konya'nın tahminî nüfusünun hesaplanabilmesi için burada *"Hane"* tabiri ile kaç kişinin kastedildiğini –yaklaşık olarak- tayin etmeye çalışmıştır[2]. Bu konuda değişik tezler bulunmaktadır. Barkan'a göre evli vergi mükellefini gösteren hane 5'tir. Sümer'e göre ise bu 7 kişiyi ifade eder. Küçükdağ, burada Nejat Göğünç'ün de kabul ettiği 5 kişinin bir hane olduğu görüşünü esas olarak almıştır. Bu sayıyı 8'e kadar çıkaranlar da vardır. Ancak geniş aileler sanıldığının aksine çok azdır. Osmanlı Devleti'nde

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Konya.

1 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Türk Hukukunun Otantik Kaynaklarından Kadı/Şer'iy Sicilleri", *Hukuki Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, (2001), s. 25-26.

2 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Lâle Devri'nde Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1989 s.75.

aile ile ilgili geniş bir hukuki mevzuat oluşmuştur. Genelde müslümanlar için İslâmî kurallar uygulanırken[3], Müslüman olmayanlara göre, farklı hukuki uygulamalar da söz konusudur. *"Osmanlıda Aile"* adıyla önemli bir çalışma kaleme alan İlber Ortaylı'ya göre, uygulamadaki farklılıklardan sadece dinî farklılık değil; etnik, coğrafî ve kültürel farklılıklar da önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple de keskin çizgili ve üzerinde tartışılmayacak bir *"Osmanlı Ailesi"* profili çizmek mümkün değildir[4].

Belki Ortaylı'nın söylediği mümkün değildir, ama Anadolu Türk unsurunun, aynı coğrafyada ve kültürel muhitte, aynı inanç ve geleneklerle yaşadıkları için benzer aile profillerine sahip oldukları da bir gerçektir.

Bursa, Ankara, Yalvaç, ve *Konya Şer'iyye Sicilleri* üzerine yapılan çalışmalar da bunu teyit etmektedir[5].

I. EVLİLİĞE HAZIRLIĞIN İLK AŞAMASI: NİŞAN VE NİŞANIN SONA ERMESİ

Evlilik, ailenin temelidir. Osmanlı Devleti'nde genelde Hanefî Mezhebi tatbik edildiği için *"evlenme"*de de bu mezhebin kuralları tabiî olarak dikkate alınmıştır. Evlenecek çiftlerin din, ahlâk, soy, meslek, mal ve hürriyet bakımından birbirine denk olmasına çok önem verilmiştir. Evlilik, *"görücü usulü"* ile gerçekleşmektedir. Evlenmede iki tarafın da rızası şarttır. Genelde hem iki tarafın birbirini daha iyi tanıması, hem de düğüne hazırlık yapılabilmesi için *"nişanlılık"* ya da *"namzetlik"* adı verilen bir süreç yaşanmaktadır. Yüzük ve küpe gibi takılar *"nişan alâmeti"* kabul edilmektedir. *"Beşik Kertmesi"* ve *"başlık"* uygulamalarının Konya'da görülmediği sicillerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nişandan sonra genelde evlilik gerçekleşmektedir. Fakat, nişan bozmanın az da olsa meydana geldiği görülmektedir.

İslâm Hukuku'nda, nişanlıların nikâhları kıyılmadan baş başa kalmaları câiz olmadığı gibi, nişanı bozana da bir müeyyide uygulanmamaktadır. Ancak tarafların yiyecek maddeleri dışındaki takı, elbise, gömlek gibi hediyeleri birbirine geri ödemeleri gerekmektedir[6]. H 1121 / M 1709 yılında Konya'da Kalenderhane mahallesinde yaşayan Abdi ismindeki kimse mahkemeye gelerek önce nişanlandıklarını; ancak şimdi söz konusu edilen nişanlısı ile evlenmek istemediğini, dolayısıyla kızın dilediği kimseyle evlenebileceğini tescil ettirmiş ve nişan sırasında yaptığı masraflarını almıştır[7]. Böylece masraflar kısmen alındığından kızın başka biriyle evlenmesinin önü açılmış olmaktadır.

Sicillere göre, Konya'da nişanların bozulmasının en önemli sebebi, *"gurbet ve geçim sıkıntısı"* nedeniyle nikâh akdinin gecikmesidir. Meselâ Karaarslan Köyünden Sefer kızı Ayşe, *"dört yıl önce nişanlandığını fakat, maddî durumunun mehri ödeyecek düzeyde olmadığını"* söyleyen Molla Mehmed'ten bir celsede; mahkeme kararıyla, iki tarafın da rızası ile ayrılmıştır. Yine Hoca Habip Mahallesi'nden Bali oğlu Süleyman; nişanlısı Muharrem kızı Saliha'dan *"mehri muaccelini bile ödeyecek parası olmadığı için"* mahkeme kararıyla ayrılmıştır[8]. Konya Aksaray kapısı mahallesinden Mahmud kızı Havva İzmir'e çalışmaya giden ve kendisini bir daha aramayan nişanlısı Ahmed oğlu Aliden mahkeme kararıyla ayrılmışlardı[9].

Bazen iki tarafın da istemediği hallerde karşılıklı anlaşma ile nişanlanma bozulmaktadır[10]. Bu durumda ayrılma sebebi mahkemede açıklanmamıştır.

Gönülsüz ve isteksiz olarak gerek kadınlar gerekse erkekler evlendirilmeye zorlanmamışlar; evliliğe kesin karar vermede nişanlanma sürecinden yararlanmışlardır. Nişanlılık süreci adaylar ve

3 Abdurrahman KURT, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998, s.7

4 İlber ORTAYLI, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000, s. 62-66.

5 Abdurrahman KURT, *aynı eser*, s.16; Özer ERGENÇ, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XX.yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995; Halil ONGUN, *Ankara Şer'iyye Sicilleri*, Hicri 998 (Miladi 1589), Ankara; Nuri KÖSTÜKLÜ, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaçta Aile, (1892-1908)*, Konya 1996; Mustafa GÜLCAN, "Konyada İçtimai ve İktisadi Hayat (1675-1676)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989.

6 Abdurrahman KURT, *aynı eser*, s. 23-24

7 Hayri ERTEN, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi / 324 Ankara, 2001, s. 34.

8 *Konya Şer'iyye Sicili*, 155, (Kısaltma: *KŞS*) s.2.

9 *KŞS*, no. 235/2.

10 *KŞS*, ro. 205/4.

onların ailelerine karşılıklı eşya ve takı gibi şeylerle hediyeleşme sırasında birbirlerinin aile yapılarını ve aile içindeki tutum, davranış ilişki ve değerlerini daha yakından öğrenme fırsatı tanımıştır. Hem gelin hem damat adayının, hem de ailenin birbirlerine uyumu söz konusu olabilmişse; nişanlılık süreci evlilik ile sonuçlanmıştır. Şayet söz konusu uyum mümkün olmamışsa; nişan evlilikle değil; aksine ayrılıkla neticelendirilmiştir[11]. Ancak bazen taraflardan biri istediği halde, öbürü istemese de nişanın bozulması yönüne gidilmiştir. Özellikle büluğ çağına gelen kızın reddetmesi halinde nişanda zorlama yapılmaz, kızın istediği gibi, nişan bozulurdu. Meselâ Şeyh Osman Rumî Mahallesi'nden Hacı Mehmed kızı Emine[12] ve Ferhuniye mahallesinden Abdullah kızı Fatma[13], istemedikleri nişanlılarından mahkeme kararıyla ayrılmışlardır. Fatma'nın nişanlısı Süleyman gibi bazıları da mahkemede kızın kendisini istemediğini öğrenince, ayrılmaya razı olmuşlardır.

Nikâh yapmaya yanaşmama da ayrılma sebeplerinden biridir. Gurbete çalışmaya gidenler ve maddî durumu iyi olmayanlar yanında, nişanlısını oyalayanlar ve bekletenlerin de başvuru durumunda hâkim, nişanlarını bozabilirdi. İbni Salih Mahallesi'nden Mustafa Efendi oğlu Eyüp, oğlunu bir türlü nikâha razı olmayan gelin namzedi, Veli kızı Ayşe'den mahkeme kararıyla ayırmıştı[14]. Sahibata Mahallesi'nden Süleyman kızı Emine nişanlısının babası istemediği için *"yedi yıldır"* nişanlı olduğu Mustafa ile evlenememiş, çareyi ayrılmakta bulmuştur[15]. Bu şekildeki ayrılma nedeninin Anadolu'da yaygın olduğu ve sonradaki yüzyıllarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim XX. yüzyıl başlarında, Konya Vilâyeti'ne bağlı Yalvaç kazası üzerine bir araştırma yapan Nuri Köstüklü; konumuzla ilgili önemli bir belge nakletmektedir: Mestan kızı Fatma yedi yıldır kendisiyle evlenmeyen nişanlısından ayrılırken, mahkeme nişanlısı Osman'ın *"namzetlim"* iddiasını *"şer'an memnu"* ve *"iltifata şayan olmadığı"* için kabul etmemiştir[16].

Nişan bozulurken, yenilebilenler dışında tarafların daha önce birbirlerine verdikleri para, takı ve eşyalar da iade edilmektedir. Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden ticaretle uğraşan Hüseyin oğlu Halil ile nişanlısı Molla Mustafa kızı Emine anlaşarak, nişanı bozma kararı vermişler; daha önce Halil tarafından Emine'ye verilmiş olan *"yirmi nakışlı havlu, üç yastık, dört ipek kenarlı gömlek, yüz dirhem beyaz ipek vesair eşya ile onbeş guruş para"* Halil'e iade edilerek nişan resmen bozulmuştur[17].

Konya'da bunun dışında incelediğimiz *süreçte* farklı nedenlerle tek bir nişan bozulmuştur. Onda da Ramazan oğlu Mustafa, ikinci evlilik için nişanlandığı Ümmügülsüm'den önceki karısının eşyalarını aldığı gerekçesiyle vazgeçmiştir[18].

Hem boşanma, hem de daha önce sözü edilen nişan bozma davalarında iki taraf da kendileri mahkemeye katılabilmekte veya vekil kullanabilmektedirler. Vekiller genelde; anne, baba, erkek kardeş yada amca-dayı gibi erkek akrabalardan seçilmektedir. Genelde taraflardan biri Konya dışında ise, ya da mahkemeye anlaşarak gelmemişlerse vekilleri bu işi yapmaktadır.

II. NİKÂH

İslâm'a göre nikâh, evlenecek olan kadın ile erkek arasında resmî bir memur veya din adamınca kıyılmaktadır. Şartlarını bilen herhangi bir Müslüman da nikâh kıyabilir. Ancak nikâhı kıyan kişi, genelde kadılar, naipler ya da mahalle imamlarıdır. Bu işi imamlar yaparsa, bazı suistimalleri önlemek için mahalle kadı ve naip gibi üst düzey yöneticilerden *"izinnâme"* almaları şarttır. Nikâhların deftere kaydedilmeside gerekirdi. Kısacası evlenme, devletin sıkı kontrolü altında idi[19]. Yani evlilik boşanma ve miras gibi bireyin medeni haklarına ilişkin konularında imzalı ve mühürlü belgeler düzenlenmiştir[20].

Evlenen kadınlar için erkek İslâm Hukuku'na göre *"mehr"* vermekle yükümlüdür. Uygulamada

11 ERTEN, *aynı eser*, s.36-37.

12 *KŞS*, no. 240/3.

13 *KŞS*, no. 235/4.

14 *KŞS*, no. 205/4.

15 *KŞS*, no. 198/3.

16 KÖSTÜKLÜ, *aynı eser*, s.23-25.

17 *KŞS*, no. 163/2.

18 *KŞS*, no. 97/1.

19 KURT, *aynı eser*, s. 24-25.

20 Mehmet İPÇİOĞLU, *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara 2001, s. 23.

mehr iki kısımda verilir. Miktarı tespit edilen ve nikâh sırasında erkeğin evleneceği kadına peşin olarak ödemesi gereken altın, gümüş, para veya herhangi bir mal, yahut menfaat *"meh-ri muaccel"*dir. Mehr-i muaccelin verilmesi nikâh yapılınca vacip olur. Nikâh yapılırken muaccel ve müeccel mehrlerin miktarları tespit edilir. Bir kâğıda yazılıp damat ve mevcut bulunan iki şahit imzalayıp zevceye teslim edilir. *"Mehri müeccel"* ise miktarı nikâh yapılırken tespit edilip, ödenmesi daha sonraya bırakılan yani erkeğin evleneceği kadına sonra ödeyeceği altın, gümüş, kâğıt para veya herhangi bir mal yahut bir menfaattir. Mehri müeccelden zevce kendi rızası ile vazgeçebilir. Böyle bir durum söz konusu ise bu nikâh kayıt defterinde açıkça belirtilir. Ayrıca deftere mehrin miktarı da açıkça yazılır. Mehr söylenmeden veya mehr vermemek şartıyla yapılan bir nikâhtan sonra, kadının baba tarafından akrabasına bakılarak takdir edilen yani bunlara verilen mehr kadar verilmesi kararlaştırılan altın, gümüş, mal ve herhangi bir menfaata *"mehri misl"* denir. İlber Ortaylı'nın tespitine göre, mehr kadının malı olup, dilediği gibi tasarruf selâhiyyeti vardı. Kocası ve ebeveyni onu alamaz, onunla çeyiz alınmasını talep edemezdi. Mehrin asgarî miktarı 10 dirhem gümüşe tekabül etmektedir[21]. XVII. yüzyılda Konya'da dört yüz akçe ile kırk bin akçe arasında muhtelif mehr ödendiği görülmektedir[22]. Bu kişilerin gelir düzeyine göre değişmektedir.

III. BOŞANMA OLAYI

Konya Şer'iyye Sicilleri'nde nişan bozma yanında *"boşanma, mehr, iddet ve nafaka"* ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. Yapılan çalışmalara göre bu dönem Konyası'nda boşanmanın sebeplerini şöyle sıralayabiliriz: şiddetli geçimsizlik, cinsî iktidarsızlık, *"buluğ muhayyerliği"* yani küçük yaşta velileri tarafından nikâhları kıyılan küçüklerin, buluğa erince evlenmeden, mahkemeye müracaatla nikâhı bozmaları, kocanın kaybolması[23] XX. yüzyıl da Bursa'da görülen din ayrılığı ve *"hürmeti müsahara"* yani erkeğin herhangi bir kadın ile zina etmesi veya herhangi bir yerine unutarak veya yanılarak da olsa şehvetle dokunması halinde o kadının nesep ile ve süt ile olan anası ve kızları ile; kadının da o erkeğin oğlu ve babası ile evlenmesinin ebedî olarak haram olması sebebiyle ayrılanlara[24] incelenen dönemde rastlanmamıştır.

Ancak bazen hiçbir ciddi gerekçe olmadan *"yirmi günde gelmezsen..., şunu yapmazsan"* gibi yeminle verilen üç talâklada nikâh bozulmaktadır . Talâk, kocanın tek taraflı irade beyanıdır. Bunun için mahkeme kararına ihtiyaç yoktur. Talâk da erkeğin yetkisi tartışılmaz; buna karşılık boşanma sonrası erkek de mükellef olduğu mehr borcunu, iddet nafakasını ve mesken masraflarını; eğer çocuğu olmuşsa çocuk nafakasını boşanan hanıma öder. Kadının kocasına mal karşılığı kendini boşattırmasına *"muhâlaa"* denir. Daha önceki sebeplerle sıraladığımız boşanma şekli ise hakim kararı ile olduğundan buna *"tefrik"* denir[25].

Konya'da hem evliliğin hem de boşanmanın *Şer'iyye Sicili*'nin kaydı oldukça yaygındır. Halkın kendi arasında anlaşarak yaptıkları evlilikler, tespit edilince kayda geçirilmektedir[26]. İlber Ortaylı, aile ile ilgili araştırmasında boşanma ile talâkın evliliğe oranının nadir olduğunu ve hoş karşılanmadığını vurgulamaktadır[27]. Konya'da da XVII. yüzyılda nüfusa göre bu oranın çok düşük olduğu, boşanma ile ilgili belgelerin azlığından anlaşılmaktadır[28].

Boşanma sırasında kadın kocasından hiçbir şey talep etmeden ayrılabildiği gibi[29], iddet nafakası, hâne kirası, mehr-i müeccel gibi haklarını da talep edebilir. Bu dönem Konyasında bunun ne kadar olduğu daha önce belirtilmişti. Bunun dışında çocukiu ve hamile olan anneler, yedi yaşına kadar bakmakla mesul oldukları çocuklar için günlük dört ile on iki akçe arasında değişen nafaka almaktadırlar. Bu durum babanın gelir seviyesi ile ilgilidir[30]. Bazen kadın, çocukların kendisinde kalmasını isteyebilirdi.1699 yılına ait bir belgede Fatma isimli bir kadın, ayrıldığı kocası el-Hâc İbrahim'i 1,5 yaşındaki oğlu Musa ve 3 yaşındaki Sinem'i kendisine vermediği gerekçesi ile mahkemeye vermiştir. Mahkeme çocukların 7 yaşına gelinceye değin annenin hicr ve terbiyesinde olması gerekçesi ile çocukların anneye verilmesi yolunda karar vermiştir[31]. Ayrıca anlaşarak mehr almayacağını söyleyip ayrılan kadınlara, sonradan mehr talep etse de ödenmemektedir[32].

Bir kadın boşanınca, iddeti bittikten sonra başka biriyle evlenebilmektedir. İddet; Hanefî ve Hanbeli mezheplerinde, ilk temizlik başından, üçüncü hayzın sonuna kadar geçen zamandır. Şafiî ve Malikî mezheplerinde üç temizlik geçinceye kadardır. Hayz görmüyorsa, talâk için üç ay, ölüm için dört ay on gündür[33]. Konya da iki ayrı boşanma olayında bu süre altmış ve yetmiş gün civarında olmuştur[34]. Koca eğer karısını üç talâkla boşamamış ve *"talâkı bayine"* ile boşamışsa, iddet müddeti bittikten sonra mahkeme kararıyla yeniden birlikte yaşayabilmektedir[35]. Fakat kadının boşanması kesinleştikten sonra eski kocasının onu *"tekrar zevceliğe almak için"* zorlaması cezayı gerektirmektedir[36]. Boşandıkları halde bir arada yaşayanlara ya da nikâhsızlara en büyük mülkî âmir olarak beylerbeyi müdahale etmekte ve kanunların uygulanması için kadıya başvurabilmektedir[37].

Mahkeme genelde iki tarafın rızasını aramakta, tek taraflı talepleri -talâk olmamışsa- barıştırmaya çalışmaktadır[38]. Ayrıca iki tarafın rızası varsa ya da boşanan taraflardan biri iş ya da vazife gereği uzak diyarlarda ise, taraflardan birini ya da ikisini de erkek kardeş, anne, baba ya da bülûğ çağına girmiş diğer bir yakını temsil edebilmektedir[39]. Boşanırken kadın altın bilezik, gümüş kuşak, çatma yastık, küçük yastık, döşeme yorgan, kaftan gibi kendine ait çeyizleri de almaktadır[40]. Boşanma sonrası, ya yeniden evlenmek ya da mahkemedeki davranışını gerekçe göstererek, eski zevcesini tehdit eden erkekler, bu tehditlerini sürdürürlerse, şehir dışına yâni Konya haricine gönderilebilmektedir[41]. İncelenen dönem Konyası'nda evliliğin hem sosyal bünyenin temel taşı, hem de çok önemli bir müessese olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna karşılık, makul gerekçelerle bu kurumun kurulmaması gerektiği ya da kurulduğu halde yaşayamayacağı tespit edilirse, hukuk daha büyük problemlerin çıkmaması için *"nişan bozma"* ve *"boşanma"* yı gerçekleştirmektedir.

Bu yapılırken hukukun yanında bölgedeki âdet ve geleneklerin de dikkate alındığı görülmektedir. Ayrıca muhafazakar bir muhit olarak bilinen Konya'da bu dönemde *"tek evliliğin"* yaygın oluşu ve boşanma davalarında çok evlilikten doğan geçimsizliklerin olmayışı da dikkat çekmektedir.

21 ORTAYLI, *aynı eser*, s.66-68.
22 *KŞS*, no. 21 C.8; no. 115/2; no. 234/2.
23 *KŞS*, no. 21 C.8; no. 21/3; no. 32/2; no. 61/1; no. 63/2; no. 133/2; no. 210/2.
24 KURT, *aynı eser*, s. 60-63.
25 KURT, *aynı eser*, s.55-59. Osmanlı döneminde boşanma konusunda geniş bilgi için bkz. Halil CİN, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988.
26 *KSŞ*, no. 79/5; ORTAYLI, *aynı eser*, s.69.
27 ORTAYLI, *aynı eser*, s.88.
28 İncelediğimiz dönemde yirmi civarında boşanma olayı meydana gelmiştir.
29 *KŞS*, no. 206/3.
30 *KŞS*, no. 21; C.8, no. 61/1; no. 211/2; no. 140/1; no. 150/1; no. 162/1; no. 244/1.
31 İPÇİOĞLU, *aynı eser*, s. 56.
32 *KŞS*, no. 209/3.
33 İBNİ ÂBİDİN, *Redd-ül-Muhtar Tercemesi* (Terc. Ahmet DAVUTOĞLU).
34 *KŞS*, no. 21, C. 8; no. 268/2, no. 270/1.
35 *KŞS*, no. 21 C. 8; no. 262/1.
36 *KŞS*, no. 215/1; no. 241/3.
37 *KŞS*, no. 21 C. 8; no. 63/2; no. 79/5.
38 *KŞS*, no. 21 C. 8; no. 11/2; no. 108/2; no. 169/2.
39 *KŞS*, no. 21 C. 8; no. 123/2.
40 *KŞS*, no. 137/2.
41 *KŞS*, no. 244/1.

KONYA SANAYİ MEKTEBİ (1901-1960)

Yaşar SEMİZ*-Recai KUŞ**

ABSTRACT

Konya Industrial Scholl was established as Industrial-House in 1870 and started to give education with three teachers, seventeen students and three departments as Hamidiye Industrial School in 1901. The school was being managed by a special management first, but in 1927, the management of school was connected to National Ministry of Education. The school had been attempted to develop by continuous changes in curriculum and duration of education year since 1927. For the development of the School, foreign experts were given work permission and necessary materials were imported. The quality of education and teaching of a technical profession were increased the interest and the Scholl continued to give education as Evening Trade (Craft) School and Regional Trade School at one period of time. Especially during the World War II, the importance of school was increased further and foreign experts, high ranked military officers, and the President visited the school several times.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde Meslekî Teknik Öğretim konusu önem kazanmaya başladı. Ancak bu konular esaslı bir plâna bağlanıp geliştirilmediği ve çoğu defa duyulan ihtiyaçlara göre ele alınıp bir süre sonra unutulduğu için istenilen neticeler alınamıyordu. Osmanlı Devleti'nde meslekî ve teknik öğretim, üstü kapalı olarak II. Mahmud'un son döneminde, Viyana daimî elçisi olarak görev yapan Sadık Rıfat *Paşa'nın Muntehabat-i Asar-ı Rıfat Paşa* adlı eserinde ortaya kondu[1].

Ancak, ciddi anlamda ilk sanayi mektebi, 1868 yılında İstanbul' da kuruldu. Bu okul, bir ölçüde Mithat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında kurmuş olduğu ıslahanelerin tekâmül ettirilmiş şeklidir. Bu cümleden olmak üzere Konya'da da Vali Ahmed Paşa tarafından savaş sırasında atölyelerinde askerî giyimin yanı sıra ordunun diğer bazı ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yapmak gayesiyle 1870 yılında bir sanayihâne açılmıştır[2]. Bu sanayihâne, 1901 yılında Konya Valisi Avlonyalı M. Ferid Paşa (1851-1914) tarafından açılacak Konya Hamidiye Sanayi Mektebi'nin de nüvesini oluşturmuştur[3].

I. KONYA SANAYİ MEKTEBİ'NİN FİZİKİ DURUMU

42 tahrir numarası ile tapuda kaydı bulunan Konya Sanayi Mektebi, Şems Mahallesi'nde, güneyinde Şerafettin Caddesi ile Hükümet Konağı, kuzeyinde Seyyah Ziya Sokak, doğusunda Ceviz İmam Sokak, batısında 28. parsel nolu hazine arsası ile çevrili 6925 m^2 alan üzerinde kuruludur[4] (Şekil: 1).

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya.

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi, Konya.

1 Sadık Rıfat Paşa, *Muntehabat-i Asar-i Rıfat Paşa*, İstanbul 1293, s 57.

2 Caner ARABACI, *Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya 1991, s. 55; Ayrıca bkz. Ahmet Şeref CERAN "Milli Mücadeleden Günümüze Konya'da Eğitim Tarihi", *Milli Mücadeleden Günümüze Konya*, Konya 1999, C.1, s. 270.

3 Hayri ORHUN-Mehmet BELEK-Celal KASAROĞLU-Kazım ATAKUL, *Meşhur Valiler*, İç İşleri Bakanlığı Merkez Valileri Yayınları, Sayı: 1, Ankara 1990, s. 244.

4 Tapu kaydı için bkz.Konya Tapu Kadastro Müdürlüğü 14 Eylül 1341 tarih ve 383951 numara, 2 Temmuz 1926

Bugün, Sanayi Mektebi'nin kurulu olduğu yerde, eskiden Kanunî Sultan Süleyman döneminde, M 1538 / H 945 yılında yaptırılmış olan dokuz kubbeli Süleymaniye Bedesteni bulunuyordu[5]. Sanayi Mektebi, Bedesten ile birlikte kiralanan Süleymaniye Tavaslı Hoca Medresesi ve H 1248 / M 1842'de yaptırılmış olan Süleymaniye Çeşmesi'nin bir kısmı [6] ile çevredeki bazı toprak evlerin istimlâk edilerek yıktırılmasından sonra 1898'de inşasına başlanarak 1901 yılında bitirilen kâgir binada, o sırada Konya'da vali olarak görev yapan Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa'nın girişimleri ile açıldı[7] (Resim: 1, 2, 3). Okul binasının bugün yerinde olmayan çini kitabesinde Sultan II. Abdülhamid-in tuğrası ve altında *"padişahım çok yaşa"*, onun altında *"Sanayi Mektepi İnşaatına Memur İzzetlû Şefik Bey"* yazısı, en alt kısmında da *"1316"* tarihi okunmaktadır.

Okula arsanın kirası II. Meşrutiyet'e kadar düzenli olarak ödendi. Ancak o tarihten sonra kirayı alacak kimse bulunamadığından 1912'ye kadar ödeme yapılamadı ve aynı yıl bina, arsası ile birlikte Özel İdare' ye devredildi [8].

İlk kurulduğu dönemde okul arsasının büyüklüğü 2900 m^2 idi ve etrafı medreseler ve evlerle çevriliydi. H 1341 / M 1925 yılında medreselerden bazıları ile istimlâk edilen evler yıktırılarak arsası okula eklenmiş, sahiplerine de başka yerlerdeki hazine topraklarından arsa verilmiştir. Kamulaştırmanın ardından okulun ihmal edilmiş ve bakımsız kalmış olan demir, model, döküm ve tesviye atölyelerinin tamir ve bakımı yaptırılmış, tesviye ve döküm atölyeleri için ayrı ayrı ve fennî şartları haiz yeni tesisler inşa ettirilmiştir (Resim: 4, 5, 6, 7, 8, 9). Aynı yıl, okulun mubâasına gerek görülen malzemenin yurt dışından satın alınması için Maarif Vekaleti'nin 27.10.1930 tarih ve 37144 numaralı teklifi, Maliye Vekaleti tarafından uygun görülerek Bakanlar Kurulu'na sevk edilmiş ve Bakanlar Kurulu tarafından 3558 lira 30 kuruşluk malzemenin Konya Sanatlar Mektebi için alınmasına 09.02.1930 tarihinde izin verilmiştir[9] (Belge: 1). 1930-1935 yılları arasında ise binanın zemin kat odaları bakıma alınmış, odaların toprak zeminine beton döktürülmüş, sınıfların ve idare odalarının çürümüş pencere çerçeveleri iki katlı olarak yeniden yaptırılmıştır.

1935–36 ders yılında yine okul hudutları dahilinde bulunan bir medrese binası daha yıktırılmış, aynı yıl okul civarında ve vakıflar idaresine ait bulunan toprak evler, 1500 lira mukabilinde istimlak edilerek 1000 m^2'lik arsa daha okula ilâve edilmiştir. Bu arsa üzerinde aynı yıl içinde 2766 lira kıymetinde bir mutfak, bir çamaşırhane ve bir de hamam yaptırılmıştır. Okul, 1940 yılı itibarı ile 688 m^2 okul binası, 518 m^2'lik tesviye ve torna atölyesi, 500 m^2 lik marangozhane, atölyesi 132 m^2'lik hamam ve mutfak, 87 m^2'lik demir atölyesi, 60 m^2 lik döküm atölyesi, 27 m^2 lik de döküm ocak dairesi olmak üzere 2012 m^2 lik kapalı alana kavuşmuştur[10].

28.12.1954 tarihinde okul müdürü Nuri Özkan tarafından hazırlanan rapora göre, 1943-1944 yılında okulun batı kısmında yeni bir bina kurularak bir kısmı *'model'* diğer kısmı da *'marangoz atölyesinin'* birinci sınıflarına tahsis edilmiştir. 1951-1952 eğitim-öğretim yılında yeniden elektrik ve ziraat makineleri şubelerinin açılmasıyla okulun bahçesinde tekrar motor ve elektrik atölyeleri için bir pavyon kurulmuştur. Aynı yıl tesviye atölyesinin önünü kapatan eski döküm atölyesi de yıktırılarak demir ve döküm atölyeleri arasına küçük bir döküm atölyesi ilâve edilmiştir.

tarih ve 32/470668 numara ve 27 Şubat 1953 tarih ve 623 numaralı kayıtlar.

5 Bedesten için bkz. ÖNDER, "Yıktırılan Bedestenlerimiz", *Türk Kültürü*, Sayı: 30 (1965), s. 400-403; Metin SÖZEN – Osman Nuri DÜLGERLER, "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin Önemli Bir Yapısı: Konya'da Sanayi Mektebi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, s. 437-456. 35 no'lu dipnot.

6 Yusuf KÜÇÜKDAĞ–Caner ARABACI, "Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültürel Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Konya 1998, s. 81-133.

7 Okulun açılış girişimleri için bkz.Mehmet Ziya, *Konya'da Mekteb-i Sanayi*, Malumat No 1082, 23.05.1900, *Konya Vilâyet Salnâmesi 1906-1907 (Rumi 1322)*, s. 39-40; Muzaffer HAMİD, "Konya Sanayi Mektebi", *Babalık* (Konya Gazetesi) 12.04.1927; Mehmet ÖNDER, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya 1952, s. 56.

8 *Maarif Vekilliği Dergisi – Türkiye'de Teknik Öğretim* C-2, (Kısaltma: *Teknik Öğretim* C-2), 22/3 İstanbul 1940, s. 356 – 357.

9 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararı: 030.18.01-15.72.04 (144-90) 09.11.1930, Türkiye'nin sanayi üretiminin potansiyelini göstermesi bakımından talep edilen malzeme listesi ekte verilmiştir.

10 Meram Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Arşivi, (Kısaltma: *Meram TEML Arşivi*), Tarihçe dosyası s. 2; Ayrıca bkz.*Teknik Öğretim*, C.2, s. 357-358.

1951-1952 yılında ise döküm ve model atölyeleri tamamen kaldırılarak yerlerine motor ve ziraat aletleri tamir atölyesi ile elektrik atölyesi ilâve edildi[11]. Bu şekliyle okulun bu günkü öğretmen evleri civarına taşındığı 1967-1968 öğretim yılına kadar devam etti.

Nuri Özkan, aynı raporunda okulun, şehir şebekelerindeki suyu ve elektriği kullandığını ve 1954 yılı itibariyle yılda ortalama bin lira su parası, altı bin lira da elektrik parası ödemekte olduğunu, ısıtmanın ise sobalarla yapıldığını, binanın tabanlarının ahşap ve eski olduğunu ve bütün tabanların beton yapılmaması halinde ciddi bir yangın tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını da belirtmiştir[12].

II. OKULUN MALÎ DURUMU

Konya Hamidiye Sanayi Mektebi, 1323/1907 yılına kadar valinin başkanlığında belediye reisi kültür müdürü nafıa başmühendisi ve o dönemdeki esnaf ve tüccarlardan iki şahsın katılımıyla oluşan bir heyet tarafından idare edilirdi. Talimatnâmeye göre, heyet haftada bir gün komisyon halinde toplânacak ve müessesenin teâlî ve terakkisi ve talebelerin tenevvürü veya mükâfat ve mücazatı için ittihaz edeceklerdir. Ve talebelere verilecek mucazat mekâtibi iptidaiye-i resmiyede müttehaz usul ve talimat dairesinde olacaktır. Bu komisyon, aynı zamanda müessesenin meclis-i muallimîni mubayaat komisyonu ve inzibat meclisi makamına kaim olacaktır. Meclis-i muallimîn lüzum gördügü ders ve sanatların *mevdadini* tadil ve tashih için in'ikat ve meclis-i inzibat talebe tarafından irtikâf edilen hatları tahkik ve tahriren zapt ve ittihaz-ı mukarrerat edecektir.

Başlangıçta okulun masrafları, aynı tarihte Konya'da açılan *"halı sergisinin"*[13] hasılatından ve halktan toplânan yardımlardan temin edilmişti. Ancak öğrenci sayısında görülen artış üzerine Vilâyeti Umumi Meclisi tarafından alınan kararla vilâyetin sancak, kaza ve nahiye belediyelerinin gelirlerinden %5'i okula tahsis edilmiştir.

1902'den 1904'e kadar okulun masrafları 1902'de düzenlenen yüz bin kuruşluk piyangodan elde edilen gelir, doğum varakası bedellerinden oluşan para ile okulun atölyelerine dışarıdan verilen siparişlerden elde edilen gelirlerden karşılandı. 1904 yılında ise okula sürekli gelir kaynağı temin etmek amacıyla bir un, bir kiremit ve tuğla fabrikası ile iki dükkân yaptırıldı[14]. 1907 yılında ise ağıl sahiplerinden kiralar ile Vilâyet Matbaası'nın gelir fazlası okula tahsis edilmiş ve aynı yılda okula akar olmak üzere yaptırılan 250 altın lira kıymetinde 15 dükkânın kirası da okula tahsil edilmiştir. Bu suretle okulun geliri hayvan tezkereleri rusumu, kiremit, kiremit ve un fabrikasının dükkân kiraları, Vilâyet Matbaası'nın fazla varidatı, okul atölyelerinde yapılan sipariş işlerinden elde edilen gelirle birlikte 2900 altı liraya ulaşmıştır. H 1326 / M 1910 yılında okulun gelirlerinin azalması ve okulunun malî idaresinin zorlaşması neticesinde Konya Vilâyet Meclisi, okulun kapatılmasına izin vermiş ise de o sırada Konya'ya vali olarak atanan Arifî Paşa' nın *"Meşrutiyet döneminde bir mektep kapatılamaz, mektep kapatmak iş değildir"* gerekçesiyle vilâyet meclisinin kararını iptal ederek okulun açık tutulmasını sağlamıştır.

1909-1913 yılları arasında okul binasının ikinci katı, Darulfünun'a bağlı olarak Anadolu da açılan ilk Hukuk Mektebi olan *"Konya Hukuk Mektebi'ne"* kiraya verilerek sanayi mektebine gelir sağlandı[15]. 1913 yılına kadar Vilâyet ve halkın desteği ile faaliyetlerini sürdüren Konya Hamidiye Sanayi Mektebi, 26 Mart 1914 (13 Mart 1329) tarihli idare-i umumiye-i vilâyet kanununun yürürlüğe konulması üzerine okul özel idareye devredilmek suretiyle resmî bir kurum haline geldi ve masrafları bu kurum tarafından karşılanmaya başlandı[16]. Bu dönemde okulun bütçesi önemli

11 Bkz. T.C. Maarif Vekaleti Mesleki ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğü Tarafından 28 12 1954 tarih ve 35062 sayı ile istenen okulun tarihi ve fizik durumu ile ilgili Okul Müdürü Nuri Özkan tarafından hazırlanan rapor, *Meram TEML Arşivi*, tarihçe dosyası s. 1-10.

12 Nuri ÖZKAN, *aynı rapor*, s. 10.

13 Halı Sergisi için bkz. Arif EVREN (Rumuz: Yolcu), "Konya'da İlk Halı Sergisi" *Babalık*, 13-30 Kasım1948 (sekiz sayı); Mehmet ALTAN, *Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış*, İstanbul 1940, s. 218-222.

14 *Teknik Öğretim*, C.2., s. 362.

15 *Teknik Öğretim*, C.2., s. 357; ayrıca bkz. SÖZEN-DÜLGERLER, *a.g.e.*, s. 444 te 34 nolu dipnot.

16 *Teknik Öğretim*, C.2 s. 356; ayrıca bkz. M.E Vekaleti Meslekî ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğünün Konya talebi üzerine Konya Erkek Sanat Enstitüsü tarafından 29 Teşrin 1943 tarihinde yazılan okulun tarihçesi, *TEML Arşivi*, tarihçe dosyası, s. 1.

oranda arttı ve Konya Vilâyeti 1915 yılı bütçesinden de anlaşıldığı üzere müdür, öğretmen ve müstahdem maaşları 274 lira 440 kuruşa, devamlılık arz eden masrafların yıllık harcama miktarı 275 lira 400 kuruşa ve ham eşya bedeli 50 liraya yükseldi[17].

I. Dünya Savaşı yıllarında okulun yetiştirdiği elemanlara duyulan ihtiyacın artması nedeniyle devleti bu okullardaki talebelerin daha iyi yetişmesi için yurt dışından (özellikle Almanya ve Macaristan'dan) öğretmen getirtti ve yurt dışına gönderilecek talebelerin kontenjanlarını arttırdı. Ancak savaşın sonuna doğru daha önce okulu devralmış olan özel idarenin, memurlarının bile maaşlarını veremeyecek duruma gelmesi ile önemli ölçüde fakir aile çocuklarından oluşan talebelerin yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılayamaz hale düşmesi, okulun öğretmen ve öğrenci sayılarının hızla azalmasına sebep oldu [18]. Buna birde 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra devlet kademelerinde yaşanan otorite boşluğu eklenince, okul yaklaşık bir yıl kadar kapalı kaldı. Bundan dolayı hem okulun öğretmenleri hem de öğrencileri sefalet ve perişanlık içinde kalmıştır. Okulun kapatıldığı tarihten itibaren yeniden açıldığı 1919 Eylül ayına kadar geçen süre içerisinde bina önce belediye, sonra da kolordu karargâhı olarak değerlendirilmişti. Eylül 1919 da kolordunun binayı terk etmesi üzerine sanat okulu tekrar açılmıştı. Konya Sanayi Mektebi 1927 yılında 2765 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınmıştır[19].

Okul, 1931 tarihinde Bayazıt (Ağrı), Kayseri, Kırşehir, Malatya, Elazığ, Yozgat ve Kars'ı da içine alacak şekilde Bölge Sanat Okuluna dönüştürüldü. Okulun masrafları o tarihten itibaren ilgili vilâyetler tarafından gönderilen iştirak hisseleri ile[20] 1935 yılından itibaren de umumî muvazeneye alınarak Maarif Vekilliği bütçesinden idare edilmiştir. Vekâletin 1936 yılında 58020 lira 85 kuruş olarak tespit ettiği okulun ödeneğini her yıl belli oranlarda artırarak 1943 yılında ödenek miktarını 67326 lira 82 kuruşa çıkartmış iken o yıl Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girebileceği ihtimalinin belirmesi üzerine ödenek 160070 lira 07 kuruşa çıkartıldı. 1950 yılı itibarı ile devletin Konya Sanat Enstitüsü'ne ayırdığı ödenek 203271 lira idi[21].

III. OKULUN YÖNETİMİ VE İCRAATLARI (1901-1960)

Konya Hamidiye Sanayi Mektebi'nin Vilâyet tarafından idare edildiği döneme ait talimatnâmesinin 4. maddesinde okul müdürünün görevleri şu şekilde sıralanmaktadır[22]: *"Müdür okulun idaresinden terbiye ve tedrisinden, temizliğinden, sanayi şubelerinin intizam ve terakkisinden birinci derecede mesuldür. Derslerde ve sanayihânelerde sık sık hazır bulunarak öğretmen, memur, usta, müstahdem ve talebelerin yönetmenliklerde belirtilen kurallara genel âdâba ve kanunlara uygun olarak hareket etmelerini temin eder. Müdür, görev ve hizmetlerinde devamsızlığı ve tekâsülü (tembelliği-ilgisizliği) ve tekâsülde tekerrürü görülen memur, muallim, usta ve hademelerin maaşlarından kesinti yapar ve esbab-ı mûcibesini (gerekçesini) tehakkuk defterine yazarak vilâyet makamına arz eder. Ledeliktiza (gerektiği zaman) siciline geçirir. Bütün memurların sicilini nöbet cetvelleri ile talebelerin künye ve siciline işler. Sanayi derslerinin âlât ve edevatı ile sair eşyasını, yatılı öğrencilerin mutfak ve yemekhane takımlarının muhafaza altına alınıp alınmadığını sürekli teftiş eder ve gerekli önlemleri alır. Memur ve muallimlerden herhangi birisinin vazifesinde kusurun tekerrür ettiğini ve uyarılarının dikkate alınmadığını görürse, tâyinini isteyerek gereğini vilâyet makamına arz eder. Hesap kâtibi tarafından düzenlenecek muallimîn, memurîn ve müstahdemîne ait maaş bordrolarını ve her nevi senetleriyle evrak-ı müsibetlerini ve yevmiye erzak tabelalarını tetkik eder ve her sene*

17 Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, "Konya Vilâyeti 1915 Yılı Bütçesi" *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi)*, Konya IV., (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Özel Sayı: (Konya 2002), s. 19-32.

18 *Meram TEML Arşivi*, tarihçe dosyası.

19 ÖNDER, *aynı eser*, s. 195; *Teknisyen Okulu ve Sanat Enstitüsü Yıllığı*, Konya 1972, s. 6; *Konya Merkez Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi 1990-1991 Yıllığı*, Konya 1991, s. 13.

20 *Teknik Öğretim*, C. 2, s. 364; Bakanlık gördüğü lüzum üzerine vilâyetlerin bağlı olduğu bölgeleri değiştirdiğinden 1934-35 yılında Niğde, Kars ve Bayazıt Konya Bölge Sanat Okulu Kapsamından çıkartılmıştır.

21 1938-1954 yılları arasında gelen ödeneklere ait liste, *TEML Arşivi* Nuri ÖZKAN tarafından hazırlanan tarihçe dosyası içinde bulunmaktadır.

22 *Vilâyet Sanat Mektebi Talimatnâmesi*, Konya, H 1340 / M 1924, s. 1-2.

müessesenin bütçesini ve her üç ayda bir hesabı kat'î cetvelleri ile tedrisat imâlat ve istatistik cetvellerini tanzim ederek vilâyet makamına takdim eder. Kâtip tarafından yapılacak genel imtihan cetvelini tasdik eder"[23].

1901 yılında eğitim-öğretime başlayan Konya Hamidiye Sanayi Mektebi'nin ilk müdürü Çumralı Mehmed Emin Bey'dir. Kısa bir süre müdürlük yapan Emin Bey'in yerine 1902 yılında Tevfik Bey atanmıştır. Ancak 1907 yılına kadar daha önce değinildiği üzere, okulun idaresi valinin başkanlığında belediye başkanı, kültür direktörü, nafia başmühendisi ile eşraf ve tüccardan birer kişinin katıldığı bir komisyon tarafından idare edildiğinden dolayı[24] müdür ön plâna çıkamamıştır.

Bununla birlikte Tevfik Bey'in gayretleri ile 1907 yılına kadar önce demir işleri ve marangozhane şubeleri, ardından da halıcılık, ip boyacılığı, tesviye, kunduracılık, dökümcülük, terzilik, tornacılık, oymacılık ve mobilyacılık şubeleri faaliyete geçirildi[25]. 1909 yılında Tevfik Beyin görevden ayrılması üzerine o yıl müdürlük görevini Bekir Sıtkı Bey yürütmüş, 1910 yılında Lokman Bey, 1911-13 yılları arasında Halim Bey, 1913 yılında Şevki Bey göreve gelmiş, 1914-17 yılları arasında ise Ferid Bey müdürlük yapmıştır. Ferid Bey döneminde ordunun ihtiyaçları doğrultusunda 1915'te fanila ve çorapçılık bölümleri açılmıştır. 1917 yılında göreve başlayan Nazif Bey döneminde ise, Ticaret ve Sanayi Odası'nın da katkılarıyla bir grup öğrenci, eğitim amacıyla Almanya'ya gönderilmiştir[26]. Mütareke döneminde bir ara kapanan okul, 1919 yılında tekrar açılınca müdürlük görevine bu kez Ekrem Reşat Bey getirilmiştir. 1921 yılının ilk aylarına kadar görevde bulunan Reşat Bey, o dönemde yaşanan isyanlar ve otorite boşluğu yüzünden başarılı olamayınca görevi bırakmış; ardından müdürlük görevine aynı yıl Tahir Fevzi Bey atanmıştır. Onun döneminde, 1922'de arabacılık şubesi açılmıştır[27]. Savaş yıllarında kısmen iş gören bu şubeler, savaşın bitmesi ile önemini kaybetmiş ve kapanmıştır.

Cumhuriyetin ilânı ile birlikte her alanda olduğu gibi maarif ve sanat alanında da yeni düzenlemelere gidildi. Sanayi Mektebi'nde de yeni bir başlangıç yapılması gayesiyle 1923 yılında okul müdürlüğüne emekli Erkânı Harp Yusuf Cemal Bey getirildi. Vali İzzet Bey tarafından müdürlüğe tayin edilmiş olan Yusuf Cemal Bey, Millî Mücâdele döneminde çekilen sıkıntıları göz önüne alarak tesviye ve torna atölyesini önemli ölçüde genişletti. Daha sonra bu atölyeye 800 lira bedel mukabilinde bir torna tezgâhı da alınarak hizmete sokuldu. Derme çatma bir kulübeden ibaret olan makine dairesi de yıktırılarak yerine döküm atölyesi kuruldu. Yusuf Cemal Bey, marangoz atölyesini de kurdurarak, plânya, rende ve bıçkı makinaları yaptırmıştır.

Göreve atandığı günden itibaren âdeta kendisini Sanayi Mektebi'ne vakfetmiş olan Yusuf Cemal Bey, vazife başındayken 1928 yılında ölmüş (Resim: 10), yerine okulun demir atölyesi şefi Mehmet Asaf Bey atanmıştır[28]. Asaf Bey, Yusuf Cemal Bey'in başlatmış olduğu imar ve tesisleri devam ettirmenin yanı sıra okulun artan ihtiyaçlarını teminine de çalışmış eğitim ve öğretimin yeni ders programlarına göre yürütülmesi için gayret sarf etmiştir. 1930 Eylül ayına kadar görevde kalan Asaf Bey'in yerine Maarif Vekilliği tarafından o tarihte İzmir Sanat Okulu elektrik atölyesi şefi olan M. Ali (Ertekin) müdürlüğe atanmıştır[29]. M. Ali Bey, 1935 yılına kadar Konya'da görev yaptıktan sonra Maarif Vekaleti tarafından Kastamonu Sanat Okulu müdürlüğüne tayin edilince İzmir Sanat Okulu model atölyesi şefi ve müdür muavini olan A. Rıza Gürkan Bey, Konya Sanat Mektebi müdürlüğüne atanmıştır[30].

23 Metin kısmen tarafımızdan sadeleştirilmiştir.

24 *Teknik Öğretim*, C. 2, s. 356.

25 ARABACI, *aynı eser*, s. 51.

26 "Konya'dan Almanya'ya Talebe İzamı", *Sanayi Dergisi*, Sayı: 14, 30 Haziran 1933, s. 23.

27 ARABACI, *aynı yer*; ÖNDER, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya 1952. s. 56.

28 *Meram TEML Arşivi*, aynı sayfa.

29 M. Ali (ERTEKİN) İstanbul'da orta tahsilini tamamladıktan sonra devlet tarafından Almanya ya gönderilmiş, orada Elektrik. Mühendisliği tahsili görmüş geri döndükten sonra 1 yıl kadar Ankara'da Maarif Vekilliğinde görev yapmış, oradan İzmir Sanat Mektebi'ndeki görevine getirilmiştir. *Meram TEML Arşivi*, s. 2.

30 A. Rıza GÜRKAN ilk ve orta tahsilini Midilli'de tamamladıktan sonra İstanbul'da Deniz Tersane fabrikalarında çalışmış, burada sanat öğrenmede gösterdiği başarı üzerine devlet, Almanya'ya madencilik eğitimi için göndermiş, memlekete dönüşünde de İzmir model atölyesine tayin edilmişti.

Gürkan'ın döneminde Sanat Okulu bünyesinde 1936-37 öğretim yılında eğitime başlamak üzere bir Akşam Sanat Okulu açılmış ancak talep gelmediği için kısa bir süre sonra kapanmıştır[31]. A. Rıza Gürkan, 1937 yılına kadar çalıştıktan sonra aynı yıl Edirne Sanat Okulu müdürlüğüne tayin edilmiş ve yerine Nihat Saydam[32] gelmiştir. Nihat Saydam, 1942 yılına kadar aralıksız görev yapmıştır. Saydam, görev yaptığı süre içerisinde okulun demirhane tesisatını tamamlamış, meydanın ortasındaki eski sinema binasına ait helâlar yıktırılarak yerine atölyeler açılmış, helâlar atölyelerin arkasına yeniden inşa ettirilmiştir. 1942 yılında İzmir sanat okuluna tâyin olunca, yerine İzmir Sanat Okulu Müdürü Muzaffer Harç tayin edilmiştir[33].

Muzaffer Harç, okula tâyin olduğunda marangoz atölyesi ve tesisat atölyesini ıslah ettirmiş; okula yeni sınıflar kazandırmış; gündüzlü öğrenciler için yemekhane inşa ettirmiştir. Muzaffer Harç'ın 1945 yılının sonuna doğru görülen lüzum üzerine İzmir'e öğretmen olarak naklinden sonra yerine Sultanahmet Erkek Enstitü Müdür yardımcısı İhsan Torol tayin edilerek göreve başlamıştır[34].

Aynı yıl, Sanat Okulu'nun adı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Konya Erkek Sanat Enstitüsü olarak değiştirilmiştir.

Torol'un 1949 tarihinde Bursa II. Sanat Enstitüsü'ne tâyin edilmek suretiyle görevinden ayrılması üzerine yerine Malatya Erkek Sanat Enstitüsü Müdürü Süreyya Ulgüray[35] gelmiş ve 1950 yılına kadar bu görevi yaptıktan sonra genel müdürlüğe alınması üzerine müdürlük görevine naklen Mardin Sanat Okulu müdürü Mehmet Özaksoy getirilmiştir[36]. 1953 yılına kadar görev yapan Özaksoy, aynı yıl zorunlu askerlik görevini yapmak için görevden ayrılmıştır. Mehmet Özaksoy'un askere gitmesinden sonra müdürlük görevine vekâleten birkaç ay müdür yardımcısı Ahmet Naci Karahüyüklü tarafından yürütülmüş ve daha sonra Samsun Erkek Sanat Enstitüsü Müdürü Nuri Özkan bu göreve naklen tayin edilerek göreve başlamıştır[37]. Nuri Özkan'ın 1956'da ayrılmasından sonra aynı yıl müdürlüğe Mustafa Karluk atanmış ve 1961 yılına kadar görevde kalmıştır. Mustafa Karluk' tan sonra 1961-1965 yılları arasında Lâmi Düdükçü, 1966-1968 yılları arasında Tahir Çelik, 1968-1977 yılları arasında İsmail Güner, 1978-1980 yıllarında İsmet Baysal, 1980-1985 yıllarında Kâzım Özipek, 1985-1993 yılları arasında Saadettin Erkan ve 1993'ten bu yana da İsmail Yağcı[38] müdürlük görevini yapmışlardır. İsmail Yağcı, hâlen görevine devam etmektedir.

Okul müdürü Tahir Çelik'in 1967 yılında Milli Eğitim Bakanlığına gönderdiği rapordan anlaşıldığı üzere Konya Sanat Enstitüsü, 25.09.1967 tarihinde *"yüksek mezarlık mevkiinde"*[39] zamanın teknolojik gelişmelerine uygun olarak inşaa ettirilmiş olan yeni binasına taşınmış[40], eski bina Özel İdareye teslim edilmiştir (Belge: 2).

Özel İdare Müdürlüğü'nün 1968 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile imzaladığı bir protokol ile Sanat Enstitüsü'nün binasına 1967-68 öğretim yılında Karatay Lisesi taşınmış ve Karatay Lisesi, 1977 yılına kadar eğitim öğretime burada devam etmiştir. Aynı yıl, Karatay Lisesi'nin taşınması üzerine bina 2 yıl kadar boş kalmış ve 30.03.1979 Cuma günü çıkan bir yangında yanarak büyük

31 Akşam Sanat Okulu 1946-1947 Eğitim-Öğretim yılında tekrar açıldı. Akşam Sanat Okulu Tarihçesi, *Meram TEML Arşivi*, Akşam Sanat Tarihçe Dosyası, s. 1.

32 Nihat SAYDAM, İstanbul sanat okulundan mezun olduktan sonra yüksek tahsilini Fransa'da tamamlamıştır.

33 Muzaffer HARÇ, orta tahsilini Yanya'da bitirdikten sonra I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'ya mensucat sanatı tahsiline gönderilmiş ve oradan döndükten sonra bir süre İstanbul'da Mensucat Fabrikası'nda çalışmış, 1920 yılında posta idaresinin dış ülkeler servisine görevlendirilmiş, 1925 yılında Maarif Vekâleti'ne katılarak İzmir Sanat Okulu öğretmenliğine tâyin olmuştur. 1929'da bu okulun Müdür muavinliğine, 1934 yılında ise müdürlüğüne getirilmiştir; oradan da Konya'ya gelmiştir.

34 İhsan TOROL, İstanbul sanat okulu mezunu olup yüksek tahsilini Fransa'da dökümcülük üzerine yapmıştır.

35 Süreyya ULGÜRAY, İstanbul güzel sanatlar akademisinde bir süre okumuş olup tahsil derecesi ortadır.

36 Mehmet ÖZAKSOY, Ankara Erkek Teknik Öğretmen okulu mezunu olup tahsil derecesi yüksektir.

37 Nuri ÖZKAN, Ankara I. Sanat Enstitüsü ve ardından Ankara Teknik öğretmen okulundan mezun olup yüksek tahsil diplomasına sahiptir.

38 Bu çalışmada bize yardımlarını esirgemeyen okul müdürü Sayın **İsmail YAĞCI** Bey'e ve müdür yardımcısı **Mustafa GÜVEN** Bey'e teşekkür ederiz.

39 Larende Caddesi üzerinde Öğretmen Evleri Mahallesi Atatürk Stadyumu arkası, Bugünkü Meram Anadolu Teknik, Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi'nin bulunduğu mevkiî.

40 "Erkek Sanat Enstitüsü yeni Binasında Öğretime Başladı", *Yeni Konya*, 02 Eylül, 1967 No: 668/290.

hasar görmüştür[41]. Daha sonra tekrar restore edilen Konya Sanayi Mektebi binası bu gün Konya Özel İdare binası olarak hizmet vermektedir.

IV. OKULDA EĞİTİM ÖĞRETİM

Okulun açılış gayesi, tarihçesinde şu şekilde ifade edilmektedir: Kimsesiz ve fakir Müslüman çocuklarını barındırmak, okutup sanat sahibi yaparak vatana yararlı bir kişi olarak yetiştirmek.

Okulun vilâyet tarafından idare edildiği dönemdeki H 1340 / M 1924 tarihli talimatnâmeye göre okula kayıt olacak talebelerden iptidaî bir okuldan mezun olduklarına dair şahadetname, aşı olduklarına, vücutça sağlam ve el işlerini yapabileceklerine dair bir tabibin raporu ile hüsnühâl kâğıdı istenmektedir (Belge: 3). Öğrenciliğe kabul sonrasında uygulanacak hükümler çerçevesinde yatılı ve gündüzlü olarak hizmet veren okulda öğrenciler, müdür tarafından düzenlenen ders ve saat programı ve miktar cetvellerine göre teneffüs ve uyku zamanları sıkı bir intizam ve inzibat idaresinde ve hareketleri idare heyetinin daima gözleri önünde olacaktır. Talebe kendi üstünü, başını, yatağını, elbisesini ve çevresini temiz tutmağa ve temizlemeğe ve bu hususa kendi iradesiyle devam etmesine alıştırılarak ve hürmetkâr itaatkâr olmalarına dikkat edilecektir.

Talebeler, Cuma günleri ve *"eyyâmı resmiyede"* (resmi günlerde) mürebbi (terbiyecileri), muallimleri ve sırasına göre ustaları ile birlikte *"tenezzühe"* (geziye) çıkarılacak ve *"muhadaralarla"* (bir konu üzerinde konuşma) ve tabiat aleminden verilecek ders ve istifadeli malûmat ile iştigal edilecek ve şehir dahilindeki fabrikalar ve mekteplerdeki âlât ve edevat ve sınaiye gösterilecektir.

Her sabah çorbadan sonra okulun *"terbiye-i bedeniye muallimi"* (beden eğitimi öğretmeni) tarafından talebeye yarım saat terbiye-i bedeniye yaptırılacak ve her gün öğleden evvel 45'er dakika olmak üzere üç saat ders ve öğleden sonra akşama kadar muhtelif sanayi gösterilecek ve sanatlar öğrencilerin yeteneklerine göre düzenlenecektir. Talebenin tıraş ve hamam masrafı ile kitap ve kırtasiye masrafları okulun bütçesinden karşılanacaktır.

Okula kayıt olan her talebe, okulun talimatını kabul etmiş sayıldığından mazeret-i sıhhiye gibi ciddî bir meşru mazereti olmadıkça okulu terk edemez. Bir mazerete binaen okulu terk eden veya okula gelmeyen öğrenciden velisi tarafından, hastaneye gitmiş ise doktor tarafından imzalanmış belge istenir (Belge: 4). Okulun âdâbına aykırı bir durum oluştuğunda disiplin kurulunca değerlendirilecek ve düzenlenecek fezleke vilâyete arz edilecek ve oradan alınacak emre göre hareket edilecektir.

1340 / 1924 tarihli talimatnâmeye göre:

"Okulda tahsilini tamamlayan ve sanat elde edenlerin, sanatlarına ve şartlarına göre ya resen bir dükkânda veyahut bir usta nezaretinde çalışmaları temin edilecektir.

Talebelere biri haricî diğeri dahilî olmak üzere senevî ikişer kat elbise, şapka ve üç kat çamaşır, mevsime göre pamuklu, üçer yün, beşer iplik çorap, iki senede bir kalın palto, ikişer sandal, ikişer peşkir, dörder mendil ve birer iş gömleği verilecek ve bunların müessese dahilinde imâl edilmesine ve yeknesak olmasına gayret edilecektir. Elbise ve çamaşır keyfiyeti ve miktarı mevsime göre ve vilâyet makamının emri ile tezyit veya tenkis veyahut tadil edilecektir.

Yatılı talebe mektepçe ittihaz olunan kisveyi muhafaza ve mektebe gelirken ve giderken çarşıda ve pazarda gezmemeğe ve dükkân ve kahvehanelerde oturmamağa ve uygunsuz kimselerle irtibat etmemeğe mecburdur.

Müessesede tahsil çağında bulunan çocukların yaşları ilerledikçe sanatlarının da ilerlemesine gayret edilecek ve kendi kendilerini idare etmeğe, hayat-ı ameliyede meleke peyda etmeğe, hükûmete millete düşecek görevleri anlamağa, sanata, ticarete ve iktisat sahasının tadını almağa alıştırılacak ve verilecek konferanslarda bunlar da mevzu olarak bulunacaktır. Her irfan müessesesinde olduğu gibi mektep-i sanayide de Türkler'in ulu tarihi edebî ve tarihî temsillerle çocuklara telkin ve bunlar da konferanslarda mevzu ittihaz edilecektir[42].

41 "Karatay Lisesi Binası Yandımı Yakıldımı?, Yangından bir gün önce üç kişi binanın çinilerini sökmüş", *Yeni Meram Gazetesi*, 02 Nisan 1979, No: 11301; "Yangından önce Karatay Lisesi eski binasının çinilerini söken şahıs yakalandı", *Yeni Meram Gazetesi*, 03 Nisan 1979, No: 11302.

42 ARABACI, *aynı eser*, s. 52. Konya Sanayi Mektebi'nde 1913 yılından itibaren 250-300 kişi kapasiteli bir

İmtihan-ı umumî ve hususînin zaman ve sûreti icrası ve sanayi-i dersiye hidayeti mekâtibi resmiyenin talimatı veçhile olacak ve yazın eyyamı tatiliyede sırf sanatla iştigal edilecek ve sabahları terbiye-i bedeniye ve ikindiden sonra "tenezzühi muhadaralara" devam edilecektir.

Öğrencilere mükâfaat üç nevi olup, bunlar; "aferin, tahsin ve imtiyaz" dır. Bir hafta zarfında ders ve sanatlarına gayret edenlere bir aferin varakası verileceği gibi mektep dahilinde hüsnü ahlâk ve hareket eden talebelere de ahlâktan bir aferin varakası verilir. Bir tahsin varakası dört aferine ve bir imtiyaz iki tahsine bedeldir.

Okuldaki eğitim süresini başarı ile tamamlayanlara şahadetname verilir[43] (Belge: 5). Cumhuriyetten sonraki dönemde mecburi hizmet karşılığı yatılı olarak okuyan öğrencilerin diplomaları mecburî hizmetleri bitinceye kadar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alıkonulmaktadır.

Her ders ve sanatın tam numarası on ve geçme notu beştir. Geçme notunu dolduran sınıfı geçer. Üç numaradan aşağısı sıfır addolunur. Üssü mizanı doldurup da yalnız bir dersten sıfır alan sene başında ikmal imtihanında bu dersi verebilirse yine terf-i sınıf eder. Edemediği halde geçme notunu dolduramayan veya terf-i sınıf edemeyenler gibi sınıfta kalır ve bir sınıfta iki kere dönenlerin kaydı silinir."

Okulun eğitim süresi 1912 yılına kadar üç, 1912'den 1926'ya kadar dört senedir[44]. Talebe ikinci sınıfı ikmal ettikten sonra meclis-i muallimîn tarafından berveç-i ati şuabati sanayiden birisine (demircilik, tesviyecilik, marangozluk) tedris olunurlar.

Konya Hamidiye Sanayi Mektebi, Eylül 1901'de açıldığında 17 talebe ve 3 öğretmeni mevcuttu ve ortaokul seviyesinde eğitim yapıyordu[45]. 1901 den 1912 yılına kadar 3 bölümden yani, tesviyecilik, marangozluk ve demir işlerinden ibaretti. Öğrenciler günde 2 saat teorik ders, 6 saat de uygulamalı ders görüyorlardı. Kuruluşundan itibaren 1912 yılına kadar uygulamalı derslerin yanında okutulan teorik dersler şunlardı:

Kur'ân -ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, Hüsn-i Hat, İmlâ, Kıraât, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese.

1915 yılında yukarıda belirtilen bölümlere kunduracılık, terzilik, çorapçılık, ve fanilacılık, 1922 yılında da arabacılık bölümleri eklense de bu beş bölüm 1923 yılında kapatılmıştır. 1923 yılına kadar 3 yıl olan okul süresi, 1923 yılında 4 yıla çıkartılmıştır[46]. Bu tarihten sonra 1926 yılına kadar okulda okutulan teorik dersler Tablo: 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo: 1 1923-1926 Yıllarında Okutulan Dersler[47]:

Yıllar	Sınıflar	Dersler
1923-1926	Birinci Sınıf	Kur'ân (2), Ulûm-ı Diniye (2), Hesap (2), Tarih (1), Coğrafya (1), Malumat-ı Fenniye (1), Resim (6), Mızıka (1), Türkçe (2), Hüsnühat (1), Fransızca (2)
	İkinci Sınıf	Kur'ân (2), Ulûm-ı Diniye (2), Türkçe (2), Fransızca (2), Hesap (2), Tarih (1), Malumat-ı Fenniye (1), Resim (6), Coğrafya (1), Mızıka (1), Hüsnühat (1)
	Üçüncü Sınıf	Türkçe (2), Hesap (2), Hendese (2), Tarih (1), Coğrafya (1), Malumat-ı medeniyye (1), Resim (6), Musiki (2), Hikmet (1), Kimya (1), Malzeme (1), Fransızca (2), Hendese-i resmiye (1)
	Dördüncü Sınıf	Türkçe (1), Kitâbet (2), Cebir (2), Tarih (1), Coğrafya (1), Malumat-ı medeniyye (1), Musiki (1), Mukavemet (2), Mihanik (1), Fransızca (2), Resim1 (6)

1924 yılına kadar 4 yıl olan eğitim öğretim süresi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile 5 yıla çıkarılmış ilk 3 yılda hem teorik hem de uygulamalı dersler varken, son 2 yıl tamamen uygulamalı derslere ayrılmıştır[48]. 1926-27 eğitim öğretim yılında ilk 2 yıl devam mecburiyeti olmak üzere okul tekrar 4 yıla indirilmiş ve bu durum 2 yıl devam etmiştir. Bu uygulama sırasında ders programları 1924 yılında gerçekleştirilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince Tablo: 2'de görüldüğü gibi değiştirilerek okulda daha önce okutulan Kur'ân-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, Tarih, Coğrafya, Hüsn-i Hat ve Müzik dersleri kaldırılmıştır.

sinema-tiyatro salonu vardır. Burada bazen tiyatro oyunları sahnelenmekte bazen de sessiz sinema gösterilmekteydi.

43 *TEML arşivi*, gelen evrak dosyası.

44 *Teknik Öğretim*, C.2, s. 359.

45 *Meram TEML arşivi*, Muzaffer Harç tarafından hazırlana tarihçe, s. 1.

46 *Teknik Öğretim*, C.2., s. 360.

47 Rakamlar haftalık ders saatini göstermektedir.

48 *Teknik Öğretim*, C.II., s. 360.

Tablo: 2 1926-1927 Yıllarında Okutulan Dersler:

Yıllar	Sınıflar	Dersler
1926-1927	Birinci Sınıf	Türkçe, Hesap, Hendese, Malumat-ı Fenniye, Malumat-ı Medeniye, Fransızca, Resim
	İkinci Sınıf	Türkçe, Hesap, Hendese, Cebir, Hikmet, Kimya, Malumat-ı Medeniye, Hıfzıssıhha, Fransızca, Resim
	Üçüncü Sınıf	Türkçe, Cebir, Hendese, Mihanik, Kimya, Elektrik, Malumat-ı Medeniye, Fransızca, Resim
	Dördüncü Sınıf	Türkçe, Malumat-ı Medeniye, Hesap, Usuludefderi, Hendese, Cebir, Müsellesat, Hikmet, Kimya, Mihanik, İştigal Motörleri, Fransızca, Resm-i Sınai

1927-1928 öğretim yılında, 1926-27 eğitim-öğretim yılının birinci sınıfında okutulan derslerden Malumat-ı Fenniye ve Fransızca dersleri de kaldırılmıştır. 1928-29 öğretim yılı başında okulun süresi tekrar 5 yıla çıkartılmış ve ders programı Tablo: 3'de görüldüğü şekilde değiştirilmiştir.

Tablo 3. 1928-1929 Yıllarında Okutulan Dersler

Yıllar	Sınıflar	Dersler
1928-1929	Birinci Sınıf	Türkçe, Hesap, Hendese, Muhasebât, Resim-i Hatti
	İkinci Sınıf	Türkçe, Muhasebât, Hesap, Hendese, Cebir, Malumat-ı Fenniye, Teknoloji, Resm-i Hatti,
	Üçüncü Sınıf	Türkçe, Hesap, Hendese, Muhasebât, Fizik, Teknoloji, Fransızca
	Dördüncü Sınıf	Türkçe, Muhasebât, Hesap, Hendese, Fizik, Mihanik, Mukavemet-i Escam, Teknoloji, Fransızca
	Beşinci Sınıf	Türkçe, Muhasebât, Hesap, Hendese, Cebir, Mihanik, Mukavemet-i Escam, Hikmet, Kimya, Hıfzıssıhha, Elektrik, Teknoloji, Fransızca, Resim

1929-1930 eğitim-öğretim yılında okulun müfredat programı bir kere daha değiştirilmiş ve bu tarihten itibaren diğer sanat okullarında uygulanan program uygulanmaya başlanmıştır. 1929-1940 yılları arasında uygulanan orta sanat mektebi ihzarî sınıflarda okutulan dersler Tablo: 4'deki gibidir.

Tablo: 4 1929-1940 yılları arasında uygulanan orta sanat mektebi programına göre ihzari sınıflarda okutulan dersler[49]:

	İhzari I	İhzari II	Toplam
Türkçe	3	3	6
Ecnebi Dili	2	2	4
Hesap	2	3	5
Hendese	2	1	3
Fizik	-	1	1
Kimya Tecrübeleri	1	1	1
Resmi Hatti ve Madencilik	8	8	16
Malzeme	-	1	1
Jimnastik	2	2	4
Teorik Ders Toplamı	20	21	41
Atölye Saatleri Toplamı	20	20	40

Konya Sanat Okulu 1 ağustos 1931 den itibaren Ağrı, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Aksaray, Malatya, Elazığ, Yozgat ve Kars vilâyetlerini kapsayan bir Bölge Sanat Okuluna dönüştürülmüştür[50].

1936-37 öğretim yılında Konya Sanat Okulu bünyesinde Akşam Sanat Okulu da açıldı. 1938-40 yılları arasında Konya Sanat Okulu, Konya Erkek Sanat Enstitüsü haline getirilmiştir[51]. Ancak Akşam Sanat Enstitüsü, kısa bir süre sonra tekrar kapandı. II. Dünya Savaşı sırasında sanat okullarına olan ihtiyacın hissedilmesi ve bu okullara olan talebin artması üzerine okul müdürü İhsan Torol'un teklifi ve Maarif Vekaletinin onayı ile Akşam Sanat Okulu tekrar açılmıştır[52]. Akşam Sanat Okulu'nun açılması, halk tarafından da

49 *Orta Öğretimdeki Yönelmeler (1924-1970)*, (Kısaltma: *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*), Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, İstanbul 1972, s. 151.

50 *Teknik Öğretim*, C.2., s. 362.

51 *1972 Okul Yıllığı.*

52 Akşam Sanat Okulu'nda Tesviyecilik, Demircilik ve Marangozluk bölümleri vardı. Fakat 1949-1950 yılında demircilik, 1953-1954 öğretim yılında da talep olmadığından kapanmıştır. *Meram TEML Arşivi, Akşam Sanat Okulu Tarihçesi.*

memnuniyetle karşılanmış ve teknik bilgilerini artırmak için müracaat edenlerin yanında hiç sanatı olmayanlar bir meslek edinmek gayesiyle okula kayıt olmuşlardır.

1940 yılından sonraki dönemde de sanat okullarının müfredat programlarında zaman zaman değişiklikler yaşanmış ve bu değişiklikler çerçevesinde meslek bilgisi derslerinin toplam derslere oranı azalırken Tablo 7 ve 8 de görüldüğü gibi genel bilgi derslerinde belirgin artışlar görülmektedir.

Tablo: 5 1929-1940 yılları arasında uygulanan orta sanat mektebi programına göre Teknik 2. Sınıflarda okutulan dersler[53]:

Teknik Sınıf II Dersler	Şubeler						
	Torna -Tesviye.	Demirci	Dökümcü	Elektrikçi	Marangoz	Model	Sıhhi Tesisat
Mesleki ve Hendese-i Resim	6	6	6	4	6	6	6
Umumi ve Mesleki Teknoloji ve Mukavemet	2	2	2	2	2	2	2
Buhar Kazanları	1	1	1	1	-	-	-
Buhar Motörleri	1	1	1	1	-	-	-
Sınai Elektrik	-	-	-	3	-	-	-
Ziraat makineleri	1	1	-	-	-	-	-
Türkçe	3	3	3	3	3	3	3
Tarih	1	1	1	1	1	1	1
Askerliğe Hazırlık Dersleri	1	1	1	1	1	1	1
Cebir	1	1	1	1	1	1	1
Ecnebi Dili	2	2	2	2	2	2	2
Hendese Sonu ve Müsellesat	1	1	1	1	1	1	1
Ders saatleri Toplamı	20	20	19	20	17	17	18
İş (atölye) saatleri toplamı	24	24	24	24	24	24	24
Umumi Toplam	44	44	43	44	41	41	42

Tablo: 6 1929-1940 yılları arasında uygulanan orta sanat mektebi programına göre Teknik 3. sınıflarda okutulan dersler[54] :

Teknik Sınıf III Dersler	Şubeler						
	Torna -Tesviye.	Demirci	Dökümcü	Elektrikçi	Marangoz	Model	Sıhhi Tesisat
Mesleki Resim	6	6	6	4	6+2	6	6
Umumi Teknoloji	1	1	1	1	1	-	-
Mesleki Teknoloji	2	2	2	2	2	1+2	2
İnfilaklı Motorlar	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	-	-	-
Su Motorları	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	-	-	-
Elektrik Laboratuvarı	-	-	-	3	-	-	-
Pratik Elektrik	1	1	1	3	1	1	-
Mesleki Sıhhat Dersleri	1	1	1	1	1	1	1
Türkçe	2	2	2	2	2	2	2
Askerliğe Hazırlık Dersleri	1	1	1	1	1	1	1
Ecnebi Dili	1	1	1	1	1	1	1
Sınai Defter Tutma	1	1	1	1	1	1	1
Yurt Bilgisi Mesleki İktisat	1	1	1	1	1	1	1
Ders saatleri Toplamı	20	20	20	23	20	18	16
İş (atölye) saatleri toplamı	24	24	24	20	24	24	28
Umumi Toplam	44	44	44	43	44	42	44

[53] *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*, s. 151.

[54] *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*, s. 152.

Tablo: 7 1940-1948 Yılları Arasında Bölge Sanat Okullarında Okutulan Derslerin Çizelgesi[55]:

DERSLER	I. Devre			II. Devre					
	I	II	III	Elektrik		Ağaç İşleri		Tesviye, Demir, Döküm Modelcilik	
				IIV	VV	IIV	VV	IIV	VV
Türkçe	3	3	2	3	2	3	2	3	2
Yurt Bilgisi	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Tarih	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Coğrafya	1	1	-	-	-	-	-	-	-
İktisadi Coğrafya	-	-	-	-	1	-	1	-	1
Hesap	4	3	2	-	-	-	-	-	-
Geometri	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Defter Tutma ve Maliyet Hesabı	-	-	-	1	1	1	1	1	1
Cebir	-	-	-	2	2	2	2	2	2
Trigonometri	-	-	-	1	-	1	-	1	-
Genel Mekanik	-	-	-	3	-	3	-	3	-
Tatbiki Mekanik	-	-	-	-	2	-	-	-	5
Fizik ve Tatbikatı	1	1	3	1	1	1	1	1	1
Kimya-Malzeme	-	1	2	2	1	2	1	2	1
Teknoloji	-	1	1	1	1	2	1	2	1
Tezyin-i Resim	2	1	-	-	-	-	-	-	-
Mesleki Resim	6	4	5	4	4	6	8	6	6
Entvurf (Resimde Buluş)	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Sınai Elektrik	-	-	-	3	2	-	-	-	1
Kanunlar (Sınai-İktisadi)	-	-	-	-	1	-	1	-	1
Elektrik Tatbikatı	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Sıhhat Bilgisi	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Askerlik	-	2	2	-	-	-	-	-	-
Lisan[56] (İhtiyarî)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yekun	20	20	20	22	22	22	22	22	22
Atelye ve Meslek Teknolojisi	24	24	24	22	22	22	22	22	22
Umumi Yekun	44	44	44	44	44	44	44	44	44
Beden Terbiyesi haftada 4 gün sabahleyin ½ saat.									

[55] *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*, s. 153.

[56] Her sınıf için haftada iki saatlik kurslar teşkil edilecek ve bu kurslara devam etmek isteyenler bu saatlerde atelye mesaisinden muaf tutulacaklardır. Ancak bu kurslara devam eden öğrenci imtihan geçirmeye mecbur tutulacaktır. Bkz. Talim ve Terbiye Kurulunun 11/3/1940 tarih ve 42 No.'lu kararı.

Tablo: 8 1948-1959 Yılları Arasında Erkek Sanat Enstitüsü ile Erkek Orta Sanat Okulunda Okutulan Haftalık Ders Programı[57]:

DERSLER	I. Devre			II. Devre		Toplam
	I	II	III	IV	V	
Türkçe	3	3	3	2	2	13
Yurt Bilgisi	-	-	1	-	-	1
Tarih	1	1	-	-	-	2
Coğrafya	1	1	-	-	1	3
Aritmetik ve Cebir	4	3	3	2	-	12
Geometri	2	2	2	2	-	8
Defter Tutma ve Malolma Hesabı	-	-	-	1	-	1
Fizik	-	2	2	1	-	5
Kimya		-	1	2	-	3
Genel Mekanik ve Cisimlerin Dayanımı	-	-	-	3	-	3
Teknik Resim	8	-	-	-	-	8
Hukuk Bilgisi	-	-	-	-	1	1
Sağlık Bilgisi	-	-	1	-	-	1
Beden Eğitimi	2	2	1	-	-	5
Ortak Dersler Toplamı	21	14	14	13	4	66
Meslek Dersleri ve Atelye Saatleri Toplamı	23	30	30	31	40	154
Haftalık Ders Saatleri Toplamı	44	44	44	44	44	220

V. SANAYİ MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERS KİTAPLARI

Ülke genelindeki diğer sanayi mekteplerinde olduğu gibi Konya Sanayi Mektebi'nde en önemli eksikliklerden birini de gerek genel, gerek meslekî ve gerekse amelî derslere ait kitapların yokluğu teşkil etmekteydi. Diğer okullardan farklı olan müfredat programları, kitap yokluğu nedeniyle aynı kitapları takip etmelerini zorunlu kılmıştı. Halbuki matematik, fizik ve kimya gibi derslerin atölye ve meslek derslerine esas teşkil etmesi nedeniyle aynı zamanda da meslekî bir mahiyeti vardır. Hatta Türkçe dersinin bile mesleğe yönelik okutulması, talebenin edindiği bilgilerin meslekî hayatlarında da lâyıkıyla ve kolaylıkla intibak edebilmeleri için lâzımdır.

Mekanik, teknoloji, makine, motorlar ve elektrik gibi meslekî derslerin kitaplarının hiç bulunmaması, hem öğretmende hem de öğrencide kendini daha acı bir şekilde hissettirmektedir. Öğretmenlerin ders notları teksir edilmek suretiyle talebeye dağıtılmış ve muhtelif okullarda teksir edilen ders notları, mübadele edilerek bu sıkıntının aşılmasına çalışılmıştır[58].

Tablo: 9 Erkek Sanat Enstitüsü ile Erkek Orta Sanat Okulunda Özel Bölümlerde Okutulan Haftalık Ders Programı [59]:

Meslek Dersleri	2. Devre		Toplam
	IV	V	
Türkçe	1	1	2
Matematik	1	-	1
Defter Tutma ve Malolma Hesabı[60]	-	1	1
Gereçler[61]	2	-	2
Genel Mekanik ve Cisimlerin Dayanımı[62]	3	-	3
Hukuk Bilgisi[63]	-	1	1
Ortak Derslerin Toplamı	7	3	10
Meslek Dersleri ve Atelye Toplamı	37	41	78
Haftalık Ders Saatleri Toplamı	44	44	88

57 *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*, s. 154.

58 "Türkiye'de Teknik Öğretim I", *Maarif Vekilliği Dergisi*, C.I., İstanbul 1939, s. 31.

59 *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*, s. 155.

60 Bu dersin müfredatı genel bölümlerinkiyle aynıdır.

61 Bu dersin müfredatı Tesvîyecilik Bölümü'nün 2 ve 3. Sınıflarıyla aynıdır.

62 Bu dersin müfredatı genel bölümlerinkiyle aynıdır.

63 Bu dersin müfredatı genel bölümlerinkiyle aynıdır.

Tablo: 10 Sanat Enstitülerinde Haftalık Ders Saatleri Ağırlıkları ve İndeksleri[64] (1. Devre Dahil):

DERSLER VEYA DERS GRUPLARI	1929 Programı			1940 Programı			1948 Programı			1959 Programı		
	Haftalık Ders Saatleri	% Olarak Dersin Ağırlığı Ağırlığı	İndeks	Haftalık Ders Saatleri	% Olarak Dersin Ağırlığı Ağırlığı	İndeks	Haftalık Ders Saatleri	% Olarak Dersin Ağırlığı Ağırlığı	İndeks	Haftalık Ders Saatleri	% Olarak Dersin Ağırlığı Ağırlığı	İndeks[65]
Türkçe	14	6,6	70	13	6	65	13	6	65	16	92	80
Sosyal Bilgiler	4	6	25	11	4	69	6	3	38	14	8	88
Fen Bilgisi	3	1,3	21	13	5	93	8	4	57	12	7	88
Matematik	12	5,5	63	21	9	111	20	9	103	14	8	74
Yabancı Dil	9	4	100	0	0	0	0	0	0	9	5	100
Milli Güvenlik	2	1	67	4	2	133	0	0	0	0	0	0
Defter Tutma	1	0,5	100	2	1	200	1	0,5	100	1	0,5	100
Beden Eğitimi	4	2	66	10	4	0	5	2	83	3	2	50
Sağlık Bilgisi	1	0,5	100	1	0,5	100	1	0,5	100	0	0	0
Hukuk Bilgisi	0	0	0	0	0	0	1	0,5	100	1	0,5	100
Genel Bilgi Derslerinin Toplamı	50	24	54	74	32	75	57	26	61	76[66]	45	82
Meslek Grubu Dersleri Toplamı	161	76	168	156	68	197	163	74	173	93[67]	55	98
Haftalık Ders Saati	211	-	112	230	-	122	220	-	116	169	-	89

VI. OKULUN TALEBE SAYISININ GELİŞİMİ

1901 yılında 17 talebesi ve 3 öğretmeni ile açılan okul Cumhuriyet'e kadar talebe sayısında sürekli istikrarsızlıklar olmuştur. Hatta Millî Mücâdele döneminde okul, muhtemelen bütün talebelerin cepheye gitmesi neticesinde bir süre kapalı kalmıştır. Cumhuriyet'ten sonra da bu okullara hakettiği önem verilmiş, okulların önemini Mustafa Kemal Atatürk, *"Türkiye Cumhuriyeti bu sanat okullarının tam inkişafına muhtaçtır"* sözüyle de dile getirmiştir. Atatürk, sanat okullarının gelişmesi için yurtdışından yabacı uzmanların getirilmesine özel izin vermiş, buna dayanarak MEB'nın teklifi ile Konya mıntıkası Sanat Okulu ağaç işleri atölyesinin uzman eleman ihtiyacını karşılamak üzere yüz lira ücretle Macar asıllı Rişko'nun getirilmesi 19.01.1935 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır[68] (Belge: 6).

Atatürk'ten sonra İsmet İnönü de bu okulların önemini sürekli okulları ziyaret ederek ortaya koymuştur (Resim: 12). Okullara sürekli Cumhurbaşkanlığı düzeyinde dikkat çekilmesi ve okullarda yabancı uzmanların çalıştırılmasının yanı sıra yerli ve yabancı üst düzey komutanlar tarafın da ziyaret edilmesi bu okullara olan talebi artırmıştır (Resim: 14). Cumhuriyetten sonra okulun talebe ve bölümlere göre mezun sayısındaki gelişmeler Tablo: 11'de görülmektedir.

64 *Orta Öğretimdeki Yönelmeler*, s. 86.

65 İndeks haftalık ders saatlerinin toplamına aittir.

66 Orta okulda okutulan resim ve müzik dersleri ilâve edilmiştir.

67 Orta okulda okutulan 12 saatlik İş Bilgisi dersleri ilâve edilmiştir.

68 BCA 030 18 01 02 51 4 6 18 242 161 1935 (Resim: 13).

Tablo: 11 Cumhuriyetten Sonra Okulun Öğrenci Sayıları:

Yıllar	Talebe sayısı		Mezunlar ve mezun oldukları meslek şubeleri									Öğretmen ve menşeleri				
	Yatılı	Yatısız	Tesviyeci Tornacılık	Demircilik	Elektrikçilik	Marangozluk	Modelcilik	Dökümcülük	Motor	Toplam	Türk Yüksek	Ecnebi Yüksek	Orta Ve Orta İhtisas	Diğer Menşeliler	Vekiller	Toplam
1927 – 1928	99	32	-	-	-	-	-	-	-	30			1	17	-	18
1928 – 1929	83	50	-	-	-	-	-	-	-	20	2	2	4	6	-	14
1929 – 1930	77	72	-	-	-	-	-	-	-	25	2	2	8	5	-	177
1930 – 1931	69	65	-	-	-	-	-	-	-	5	3	2	9	4	-	18
1931 – 1932	80	60	-	-	-	-	-	-	-	14	5	1	8	2	-	16
1932 – 1933	107	47	-	-	-	-	-	-	-	15	5	1	9	2	-	17
1933 – 1934	110	57	9	1	-	4	-	4	-	18	-	-	-	-	-	15
1934 – 1935	107	60	9	3	-	4	-	1	-	17	-	-	-	-	-	17
1935 – 1936	130	64	11	2	-	5	-	4	-	22	-	-	-	-	-	17
1936 – 1937	134	119	8	6	-	4	2	6	-	26	-	-	-	-	-	18
1937 – 1938	127	1816	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1938 – 1939	-	30	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-
1939 – 1940	-	46	8	-	-	-	3	5	-	16	-	-	-	-	-	-
1940 – 1941	-	39	13	5	-	7	4	1	-	30	-	-	-	-	-	-
1941 – 1942	-	41	16	6	-	8	4	12	-	46	-	-	-	-	-	-
1942 – 1943	-	-	18	5	-	10	1	5	-	39	-	-	-	-	-	-
1943 – 1944	-	-	28	2	-	2	2	7	-	41	-	-	-	-	-	-
1944 – 1945	-	-	16	5	-	3	5	7	-	36	-	-	-	-	-	-
1945 – 1946	-	--	39	7	-	3	5	15	-	69	-	-	-	-	-	-
1946 – 1947	-	-	44	17	-	11	11	9	-	92	-	-	-	-	-	-
1947 – 1948	-	-	20	3	-	3	-	1	-	27	-	-	-	-	-	-
1948 – 1949	-	-	31	12	-	25	5	9	-	82	-	-	-	-	-	-
1949 – 1950	-	-	16	8	-	7	7	8	-	46	-	-	-	-	-	-
1950 – 1951	-	-	9	1	-	2	1	3	-	16	-	-	-	-	-	-
1951 – 1952	-	-	19	12	-	8	8	8	-	55	-	-	-	-	-	-
1952 – 1953	-	-	26	3	-	3	1	-	-	33	-	-	-	-	-	-
1953 – 1954	-	-	8	1	19	8	-	-	18	54	-	-	-	-	-	-
1954 – 1955	-	--	5	-	23	14	-	-	8	50	-	-	-	-	-	-
1955 – 1956	--		11	-	46	3	-	-	17	77	-	-	-	-	-	-
1956 – 1957	-		11	-	22	7	-	-	21	61						

SONUÇ

Diğer sanayi mektepleri gibi Konya Sanayi Mektebi'nin de açılış amacı yöredeki kimsesiz, fakir ve yetim çocuklara eğitim vererek faydalı meslek sahibi kimseler olarak yetiştirmekti. Bu itibarla yatılı ve gündüzlü olana okulun masrafları başlangıçta yerel imkânlarla karşılanıyordu. Cumhuriyetten önce bir ara Özel İdarenin kontrolüne verilen okul, bu kurumun kendi personeline bile maaşlarını ödeme güçlüğü ile karşılaşması üzerine kapanma tehlikesi ile karşı karşıya gelmişti.

Sanayi Mektebi, cumhuriyetin ilânı ile ve ardından gerçekleştirilen Tevhidi Tedrisat Kanunu gereğince yeniden düzenlendi. Bu düzenleme çerçevesinde okulun süresinde ve programlarında değişiklikler yapıldı. Okulun eğitim süresi zaman zaman beş, zaman zaman da dört yıl oldu. Bu süre içinde derslerde de belirgin bir değişikliğe gidildi. 1929 yılında genel bilgi derslerinin toplam derslere oranı %24, meslek derslerinin oranı %76, iken 1940 yılında yapılan değişlikle genel bilgi derslerinin toplam derslere oranı %32 meslek derslerinin oranı %68,'e 1948 yılında yapılan değişiklikle genel bilgi derslerinin toplam derslere oranı %26 meslek derslerinin oranı %74'e ve 1959 yılında yapılan değişiklikle genel bilgi derslerinin toplam derslere oranı %45 meslek derslerinin oranı %55 olarak değişmiştir.

Bu okullarda eğitim kalitesinin artırılması içinde büyük gayretler sarf edildi. Bu cümleden olmak üzere ihtiyaç duyulduğunda yurtdışından makine teçhizat ve sarf malzemesi alınırken diğer taraftan yine yurt dışından getirtilen uzmanların bu okullarda çalıştırılmasına izin verildi. Okuldaki eğitim-öğretimin kalitesi ve öğrencilere bir meslek öğretiyor olması talebe sayısının artmasına da katkıda bulundu. Bunun üzerine Konya Sanatlar Okulu 1 Ağustos 1931 den sonra Bölge Sanat Okulu haline dönüştürülerek başka vilâyetlerden de öğrenci kabul etmeye başladı. Talebin artması ve gündüz okuma imkânı bulamayanlar içinde okul bünyesinde 1936-1937 eğitim öğretim yılında okulun bünyesinde Akşam Sanat Okulu açılmasıyla okuma imkânı buldular. Bir yıl sonra okulun yatılı bölümü kapatıldı okulun adı Konya Erkek Sanat Enstitüsü'ne dönüştürüldü.

Resim: 1 Konya Bölge Sanat Okulunun inşaattan evvelki arsasının yerindeki bedesten.

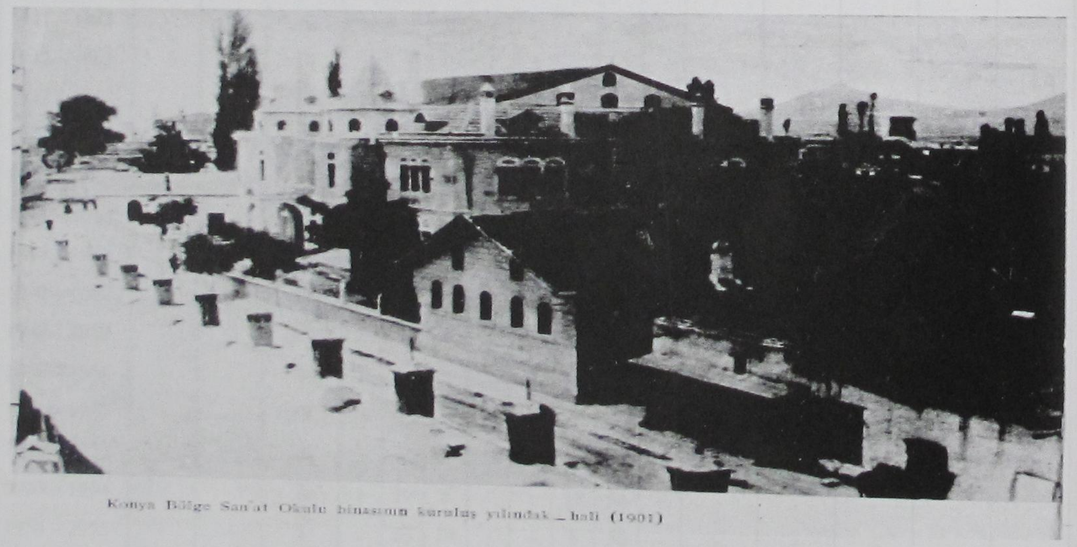

Resim: 2 Konya Bölge Sanat Okulu binasının kuruluş yılındaki hali 1901.

Resim: 3 Konya Bölge Sanat Okulu ana bina önden görünüşü.

Resim: 4 Demir atölyesi ön cephe.

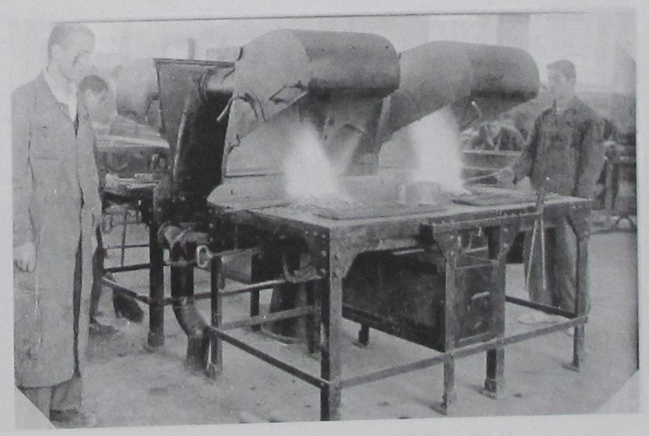

Resim: 5 Demir atelyesinde çalışma.

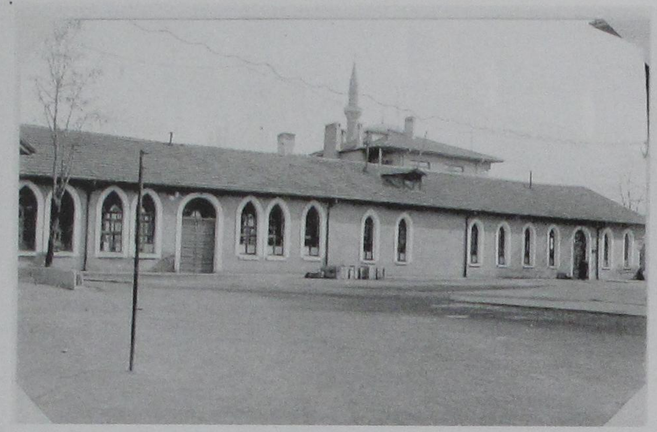

Resim: 6 Tesviye atelyesi ön cephe.

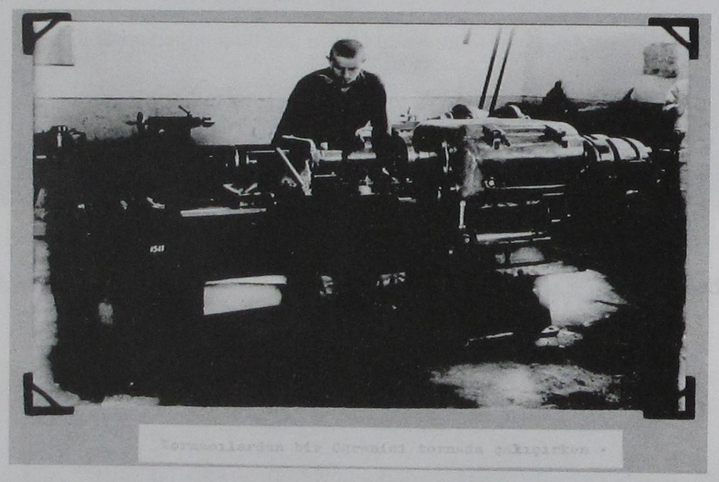

Resim: 7 Tesviyeci öğrenci tornada çalışırken (Dr. Ali Ulusoy, Emekli Öğretim Görevlisi).

Resim: 8 Ağaç işleri atelyesi ön cephe.

Ağaçişleri atelyesinde Enstitü öğrencileri
iş başında

Resim: 9 Ağaç işleri atelyesinde çalışma.

Resim: 10 Yusuf Cemal Bey dönemindeki eğitim öğretim kadrosu.

Resim: 11 Yusuf Cemal Bey dönemindeki eğitim öğretim kadrosu.

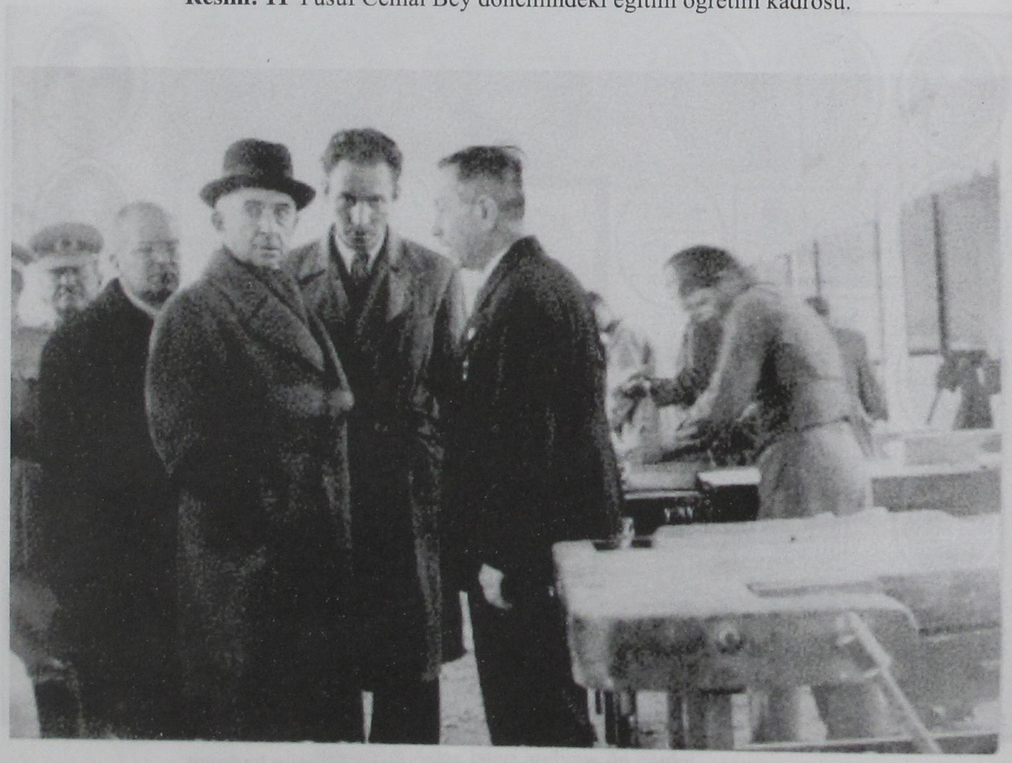

Büyük millî Şef Küçüktosun'la yanyana konuşurlarken

Atölyelerin ziyaretinden sonra avdet buyururlarken.

Resim: 12 İnönü'nün okulu ziyareti (17.11.1944).

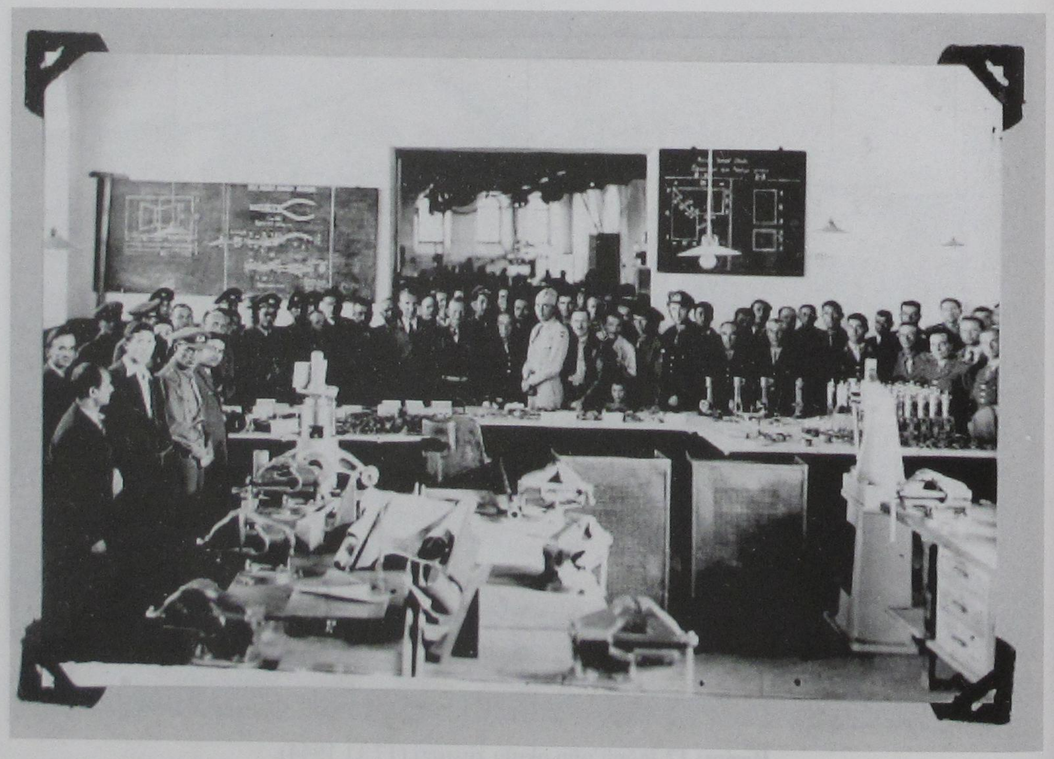

Resim: 13 Yabancıların ve üst düzey Türk subayların okulu ziyareti.

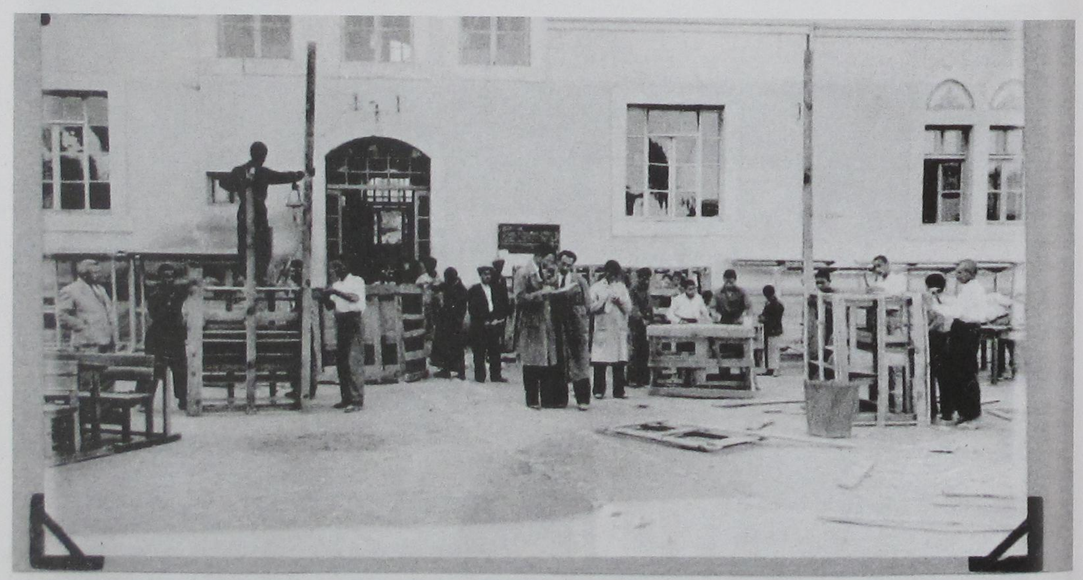

Resim: 14 Okulla ilgili muhtelif fotoğraflar.

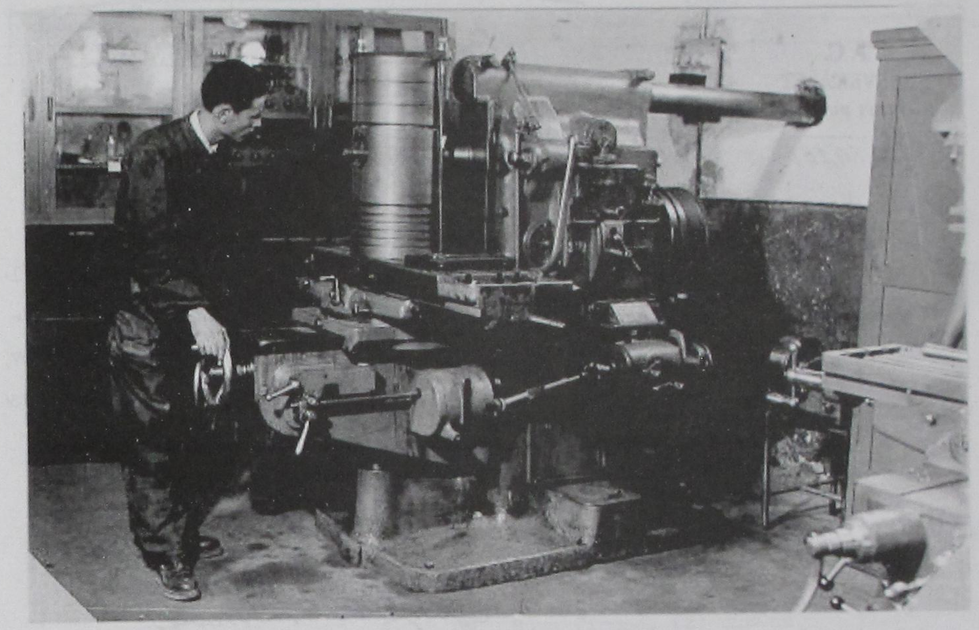

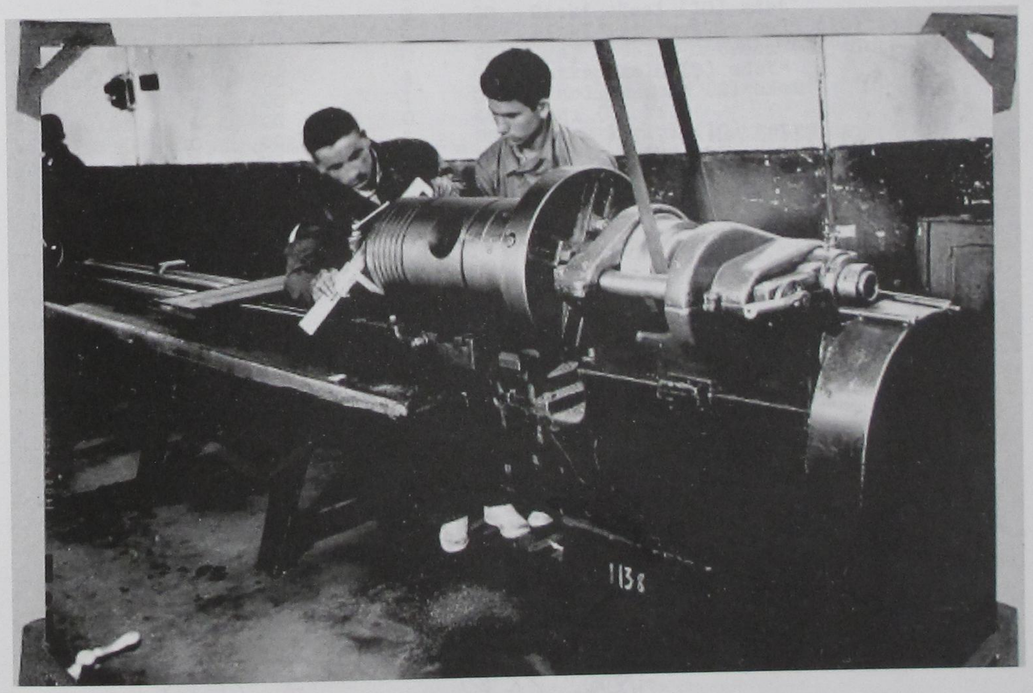

Resim: 15 Konya Elektrik Santraline ait dizel motoru pistonunun torna edilmesi.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MUDÜRLÜĞÜ
Şube: ——
Sayı: 20160

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Konya san'atlar mektebi için mübayeasına lüzum görülen 3,558 x lira 30 kuruş lik ecnebî eşyasının hariçten satın alınmasına izin verilmesi; Maarif Vekâletinin 27/IO/930 tarih ve 37I44 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin 9/II/930 tarih ve I6907, 77I numaralı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 9/II/930 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

9/II/930

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V. — Ad. V. — M. M. V.

Da. V. — Ha. V. — Ma. V.

Mf. V. — Na. V. — İk. V. — S. İ. M. V.

030 18 01 15 72 4

Belge: 1 Malzeme alımı ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı.

VEKÂLETİ
Dairesi
Umumi
Hususi

Ankara 1930
Hulâsa

Kambiyoya tabi mübayaası mecburi eşya listesidir.

Tahmini bedeli Lira	K.	Tahmini fiati Lira	K.	Miktarı
				Marangoz ve model hane için
4	00	0	20	Ağaç metro
4	00	0	20	muhtelif numarada ağaç vidası (20)paket
7	50	0	25	" ebadda çivi (25) okka
15	00	1	50	" menteşe (10) paket
20	00	2	00	" ebadda kilit (10) düzüne
1	20	0	60	Pomza taşı (2) kilo
10	00	1	00	Kaplama (10) metro
7	50	7	50	Cila bezi (1) top
12	50	0	50	Tutkal (25) kilo
18	00	6	00	Gomlak (3) kilo
3	00	3	00	Tutkal fırçası (I) düzüne
12	00	6	00	Boya fırçası (2) düzüne
2	00	0	20	Balık sırtı eğe ve törpü (10) adet
2	00	0	20	düz eğe ve düz törpü (10) adet
2	00	0	20	Fare kuyruğu eğe ve törpüsü(10) adet
2	00	0	20	Biçki eğesi (10) adet
5	00	1	00	Biçki ipi ingiliz mali (10) top
0	75	0	25	Ağaç modelci metrosu (3) adet
12	00	4	00	Matkap kolu (3) adet
2	00	1	00	Ayarlı kumpas (2) adet
2	00	0	40	Alçı (5) kilo
10	00	1	00	Torna kayışı (10) metro
3	00	1	50	Ayarlı kutur kumpası (2) adet
5	00	1	00	Muhtelif toz boya (5) kilo
2	40	0	40	İnce fırça (6) adet
3	00	0	60	Başsız çivi (5) kilo
167	85	Yekûn		

Umum Yekûn

Lira	Kuruş	
167	85	Marangoz hane eşyası
3390	45	Tesviye demir, döküm hane eşyaları
3558	30	

Yalnız (3558) lira (30) kuruştur.

Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.

VEKALETİ
Dairesi
Umumi
Hususi

Ankara 1930
Hulâsa

Kambiyoya tabi ecnebi mali malzeme

Tahmini bedeli Lira	K.	Tahmini fiati Lira	K.	Miktarı
				Tesviye, torna, demir haneye muktazi eşya
65	00	0	65	İkili ve üçlü saman egesi(100) deste
20	00	0	40	Lama egesi (50) adet
20	00	0	40	Balık sırtı ege (50) adet
20	00	0	40	Üç köşe ege (50) adet
20	00	0	40	Fare kuyruğu ege (50) adet
15	00	0	30	Dört köşe ege (50) adet
7	50	0	25	Pıçak egesi (25) adet
7	50	0	25	Yılan dili ege (25) adet
20	00	1	00	Çift ağızlı testere(20) düzüne
8	00	0	04	Bezli sımpara kaadı(200) adet
15	00	0	60	Çelik metro (25) adet
25	00			Amerikan matkabı (175) adet 1 milimetrede 40 M.M. kadar
10	00	0	05	Kayış civata raptiyesi
15	00	3	00	Zımpara taşı (5) adet
12	50	0	05	Muhtelif civata
4	50	1	50	Anyant ve kılıngirit kaadı
6	00	00	85	Eğe fırçası (7) Metre
35	00	0	14	Muhtelif demir ve takım çeliği
55	00			Kayış 0,045X0, 005X20
50	00			" 0,040X0, 005X20
60	00			" 0,045X0, 007X20
9	00	1	00	9 Takım 1/8 ila 3/4 Kılavuz
22	00	0	00	Saç levha (100) kilo
1000	00	4	00	Benzin (250) teneke
60	00	0	30	Makine yağı (200) kilo
150	00	4	00	Kaz yağı (38) teneke
130	00			Ving (2)
130	70	0	10	Ateş tuğlası (1307)
60	00			Muhtelif cam (200) adet
1000	00			Elektrik motorları (2)
200	00			Elektrik malzemesi
				Döküm haneye ait eşya
30	00	3	00	Kalay (10) kilo
5	00	0	50	Tütya (10) kilo
6	50	0	65	Kurşun (10) kilo
1	20	0	60	Reçine (2) kilo
0	30	0	30	Potas (1) kilo
3	75	0	15	Muhtelif demir çıbık (25) kilo
1	00	0	20	Salaçbor (5) metro
90	00			Muhtelif numarada pota
3390	45			Yekûn

Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur

1 - VALİ İZZET BEY
2 - MÜDÜR YUSUF CEMAL
3 - MEHMET ASAF BEY (TESVİYE ATELYESİ ŞEFİ)
4 - ALİ BABA (MUSİKİ MUALLİMİ)
5 - ZÜHTÜ BOYDAK (DÖKÜM ATELYESİ ŞEFİ)
6 - CELAL İNSER (COĞRAFYA MUALLİMİ)
7 - ASIM BEY (TESVİYE ATELYESİ UYGULAMA MUALLİMİ)
8 - ATİFİ BEY
9 - RAŞİT BEY (TARİH MUALLİMİ)
10- SUPHİ BEY (MATEMATİK MUALLİMİ)
11- FAHRİ ATABEY
12- M.GÜVEN
13- ŞAKİR BEY (TORNACI)
14- İSMAİL BEY (MARANGOZ)
15- İSMAİL BEY (DÖKÜMCÜ)
16- ŞEVKET BEY (DEMİRCİ)
17- MODELCİ ADOLF

NOT:

Enstitümüzün 29.Ekim.1943 tarihine kadar olan tarihçesi 3 sayfa halinde çıkarılmıştır.

25.Eylül.1967 tarihine kadar Enstitümüz çalışmaları aynı bina ve atelyelerde devam etmiştir.Zamanımızın teknolojik gelişmeleri dikkate alınarak yeni bir okul yapma ihtiyacı kendiliğinden ortaya çıkmış,Konyamızın yüksek mesarlık mevkiine yeni bir okul inşa edilmiş ve yukardaki tarihte taşınılmıştır. Ancak; Enstitünün bünyesinde 9 sanat dalı olduğu için aynı zamanda yeni yapılan okulun bazı atelyeleri de bitmediğinden motor,elektrik,model,marangoz ve döküm atelyeleri halen eski okulda öğretimlerine devam etmektedirler.Bu atelyelerden elektrik,model ve marangoz bölümleri en çok 6 aya kadar yeni okula taşınacaklardır.Eski okulda motor ve döküm atelyeleri bir müddet daha kalacak,sıra yeni okulumuzda bu atelyelerin yapımına henüz daha başlanmamıştır.

Bugünkü durumda eski okulun ana binası ile müdür lojmanı özel idare müdürlüğüne tamamen teslim edilmiştir.Boşaltılacak her atelyede boşalır boşalmaz hemen yine özel idare müdürlüğünün emrine verilecektir.

Belge: 2 Okul Müdürü Tahir Çelik Bey'in okulun taşınmasıyla ilgili yazısı.

Sanatlar okulu Direktörlüğüne

Bu sene İlmetpaşa okulunu bitirdim . Sanatlar mektebine girmek arzu okumak ve sanat öğrenmek arzusundayım .mektebe kabulüm için lazım gelen muamelenin yapılmasını dilerim .

31

Konya : Emirhalil mahallesinde
18 sayılı evde oturan
[illegible] Aşık oğlu Mevlüt
Çeşmeci .

K - 31 - 8 - 937

Doğum kâğıdı örneği

Adı ve soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Babasının adı	Anasının adı	Milleti	Dini	Meslek ve soysal durumu	Soysal hali
Ömer Aksay	Derin kuyu 937	süleyman	fatma	T. C			

Şekiller				Nufus kütüğüne kaydolunduğu yer							
Boy	Göz	Renk	Vücutça sakatlığı veya noksanlığı	Vilâyeti	Kazası	Mahalle veya köyü	Sokağı	Ev №	Cilt №	Sayfa №	Ne suretle verildiği
			Tam	Nigde	nevşehir	Derikuyu	"	12	13	33	[illegible]

Yukarda adı ve hüviyeti yazılı olan ömer aksay Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nufus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan nevşehir Nufus idaresinden verilmiştir. / / 194

talebesinden numaralı doğum kâğıdı örneği yukarıya çıkarılmıştır. / / 194

Resmi mühür

Talebenin №: .....
Talebenin adı: .....

Kayıt Beyannamesi

Talebenin adı ve soyadı	Doğduğu		Babasının		Velisinin oturduğu yer				Velinin imza
	Tarih	Memleket	Adı	Adresi	Semti	Mahallesi	Sokağı	Ev №	
Ömer aksay	937	Nevşehir derin kuyu	Süleyman	konya: zincirli kuyuçelebi No 64	köprübaşı	konya: zincirli kuyu çelebi No64	köprübaşı caddesi	64	süleyman [illegible]

[1] Talebenin okula ait eşya ve levazıma herne suretle olursa olsun yapacağı az veya çok zararları itiraz etmeksizin ödeme

[2] Memleketi veya ikametgâhımı değiştirdiğim takdirde okul idaresine haber vermeği.

[3] Talebenin dersi, sıhhati ve genel hareketleri ile ilgilenmeği.

[4] Okul talimatnamelerinin bütün hükümlerine tamamile riayet eylemeği ve bu şartlar içinde oğlum Ömerin

Oğlu / Kızı ....xxxxxxxxxxxxxxxxxxx velisi olmağı kabul ederim.

Yukardaki imza vesinin imzası olduğu tasdik edilerek bu beyanname Sanat enstitüsü Müdürlüğüne vesi

Cilt — T. C. — Varak

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti

Çiçek Aşısı Şehadetnamesi

Adı, Soyadı: Mevlut
Babasının adı: Aşık
İşi:
Yaşı: 14
Doğduğu tarih: Konya
Doğduğu yer:

Bulunduğu yer: Konya
Vilâyeti:
Kazası ve Nahiyesi:
Mahalle veya Köyü: Emiral
Sokağı, ev No.:

Hüviyeti yukarıda yazılı Mevlut tarafımdan ..... Defa aşılanmış ve aşısı tutmuştur. ..... Defa aşılanmış ve aşısı tutmamıştır.

31 / 8 / 1937

Aşı yapanın imzası [*]

Bilâl Muthasısı

[*] Aşı hususî bir tabip tarafından yapıldığı takdirde imzasının üzerine muvazzah hüviyet ve adresi yazılacaktır.

No.: 78

Belge: 3 kayıt esnasında istenen evraklardan bazıları.

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Erkek Sanat Enstitüsü Müdürlüğü
KONYA

Sayı: 1849/III

Konya 20.Aralık.1941

Özet:

İlişiği

Nenleket hastanesi Baş Hekimliğine
K o n y a

Enstitümüz sınıf 5 öğrenrilerinden 709 No:lu Hüseyin Çürük kuyu'nun bu öğretim yılında öğrenimine devam etmesine sağlık durumunun müsait olup olmadığının bildirilmesini saygılarımla rica ederim

Konya Erkek Sanat Enstitüsü
Müdürü
Süreyya Uluğbay

Dahiliye Şef. Hafta muayene günü
20-12-941 [illegible] mektup [illegible]

İSTANBUL ŞEHREMANETİ
Cerrah Paşa Hastahanesi 2/4/929
Ser Tababeti
ADET
833

Konya San'at mektebi
Müdiriyetine

17 Mart 929 tarihinde hastanenize dahil olan Konya San'at mektebi talebesinden Kezal bin Mustafa iki ay istirahatle 31 mart 929 tarihinde taburcu edildiği arzolunur efendim.

Sertabip

mektep müdürü [illegible]
muvafık görülmekle tapu
tarafından tasdik edilmiştir ef.
8/4/929
9. Yüzbaşı [illegible]

باقتريولوژى وكيمياى حياتى دوكتورانوارى
دوقتور ـ باقتريولوغ
جودت احمد
عدد

اسمى :
تحليل ايسته‌نيلن ماده :
تاريخ ارسالى:

توصيه

اوراق ، بالقام ، مادهٔ غائط ، مايع دماغى شوكى ، مايع منوى كبى بالجمله افراغات و افرازات مرضيه وغيرمرضيه تحليل ومعاينه ايدرلر. سفيلمو مانوسترى ، سفيلمو غرافى ، كونوره كيانى ، فرنكى تشخيص مصلى سى ـ واسرمان ـ بابليز . قانك كيميوى ، حكمى ، غرده يئى تحليلدى نتايجى بلدريلير .

موضوعات اعاده ايديلز . موضوعاتك فقدندن متولد باكتلقلردن مسئوليت قبول اولونماز . راپور ايسته‌نيلديكى تقديرده فرانسزجه يازيلاجقدر . طلب ولوعنده تميز لام ، لامل ومنظم ادوات وضميه اثمانى مقابلنده وريلير .

Belge: 4 meşru mazeretle ilgili bazı örnekler.

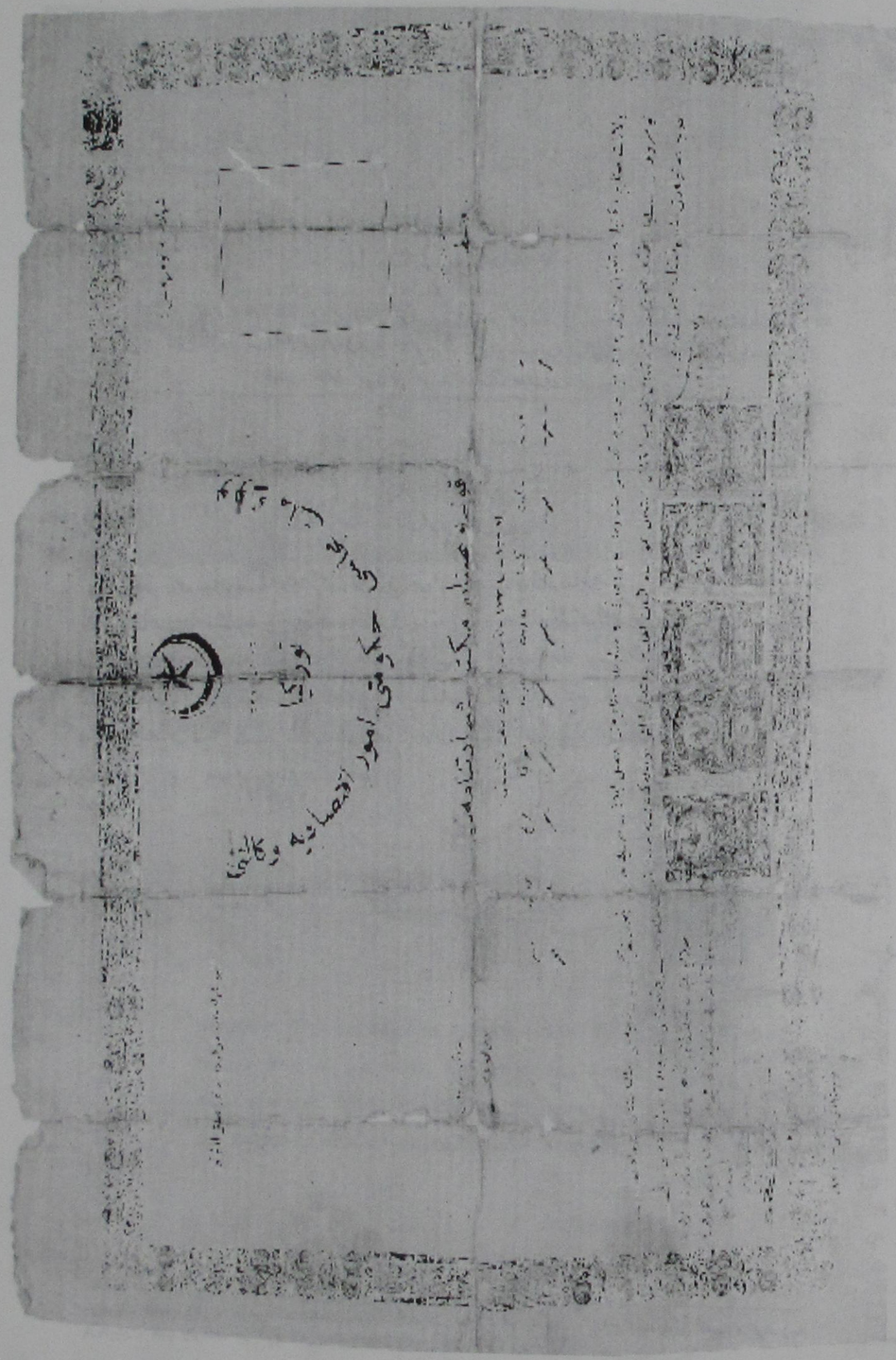

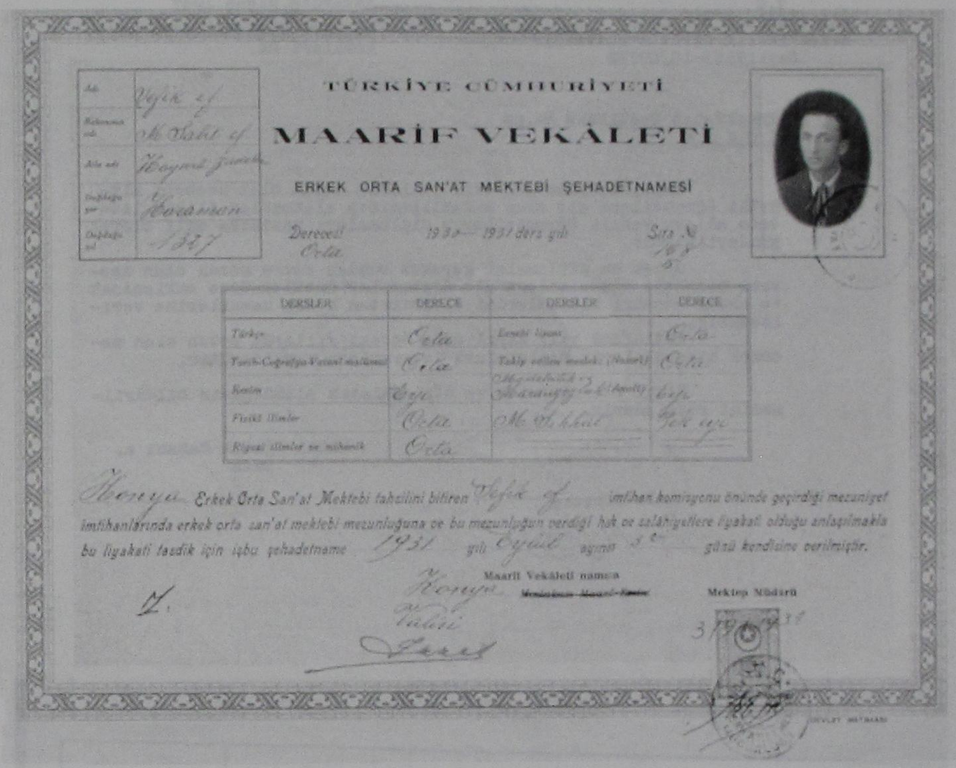

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ

MAARİF VEKÂLETİ

ERKEK ORTA SAN'AT MEKTEBİ ŞEHADETNAMESİ

Derecesi: Orta — 1930 – 1931 ders yılı — Sıra No: 163

DERSLER	DERECE	DERSLER	DERECE
Türkçe	Orta	Emsâli Ticaret	Orta
Tarih-Coğrafya-Vatanî malûmat	Orta	Tekniğe müteallik malûmât (Teknoloji)	Orta
Kimya	Orta	Muhasebe (Defter-i kebir)	Orta
Fizikî İlimler	Orta	Mühendislik	Pek iyi
Riyazî İlimler ve mühendislik	Orta		

Konya Erkek Orta San'at Mektebi tahsilini bitiren Hafız Ef. imtihan komisyonu önünde geçirdiği mezuniyet imtihanlarında erkek orta san'at mektebi mezunluğuna ve bu mezunluğun verdiği hak ve salâhiyetlere liyakatli olduğu anlaşılmakla bu liyakatli tasdik için işbu şehadetname 1931 yılı Eylül ayının 30 günü kendisine verilmiştir.

Maarif Vekâleti namına
Konya Vilâyeti

Mektep Müdürü

Türkiye Cumuriyeti

KÜLTÜR BAKANLIĞI

BÖLGE SANAT OKULUNU BİTİRME DİPLOMASI

Adı ve soyadı	Haydar Saltık
Babasının adı	Ziyaret Saltık
Doğduğu yer	Elazığ İçmeltik
Nüfus tezkiline yazılı olduğu yer:	Hoşat
Doğduğu yıl	1335 Konuşuyor Okuyor Bet
Talebenin okul No :	438
Diplomayı veren okul:	Konya B. Sanat Okulu
Diplomanın genel No:	261

Tahsil müddeti beş yıl olan Konya Bölge Sanat Okuluna kabul edilerek 1936-937 ders yılında tahsilini bitiren Haydar Saltık bu zaman zarfında gördüğü Türkçe, Tarih, Ekonomi Coğrafyası, Yurtbilgisi ve Meslekî Ekonomi, Yabancıdil (Fransızca), Askerliğe Hazırlık, Meslekî Sıhhat, Fizik, Kimya Tecrübeleri, Hesap, Cebir, Hendese ve Müsellesat dersleriyle Genel Mühanik, Genel ve Meslekî Teknoloji ve Mukavemet, Malzeme, Resmihatti ve Model, Meslekî ve Hendesî Resim, Sınaî dökme bilgisi, Elektrik Bukar makineleri, Buharlı kazanlar, Isıtma ve su motorları dersleriyle ve inşaat ettiği Laboratuvar şubesinden sınav komisyonu önünde geçirdiği sınavları iyi derecede başardığını ve Bölge Sanat Okulu mezunlarının haklarını kazandığını tasdik için bu diploma kendisine verilmiştir. 17/7/1937

3.8.937

T.C
Milli Eğitim Bakanlığı
Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü
Sayı:7169-18/09739

Ankara:8.Nisan.1947
Özet:Mecburi hizmetlilerin diplomaları hk.

Erkek Sanat Enstitüsü Md.ne
KONYA

Enstitünüzden muhtelif yıllarda mezun olan mecburi hizmetli öğrencilere ait olup Bakanlığımızda alakonulan ilişik listede adları yazılı öğrencilerin diplomaları yazımıza ekli olarak gönderilmiştir.

Gerek bu diplomalar gerekse bundan sonra mezun olan mecburi hizmetli öğrencilere ait diplomalar Enstitünüzde saklanacak ve ancak mecburi hizmetlerini bitirdikten sonra kendilerine verilecektir.

1941-1942 yılı dahil daha önceki yıllarda mezun olan mecburi hizmetlilerin diplomaları isteyenlere verilecektir.

Bilgi edinilmesini ve diplomaların alındığının bildirilmesini rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı a.
İmza

Aslı Gibidir

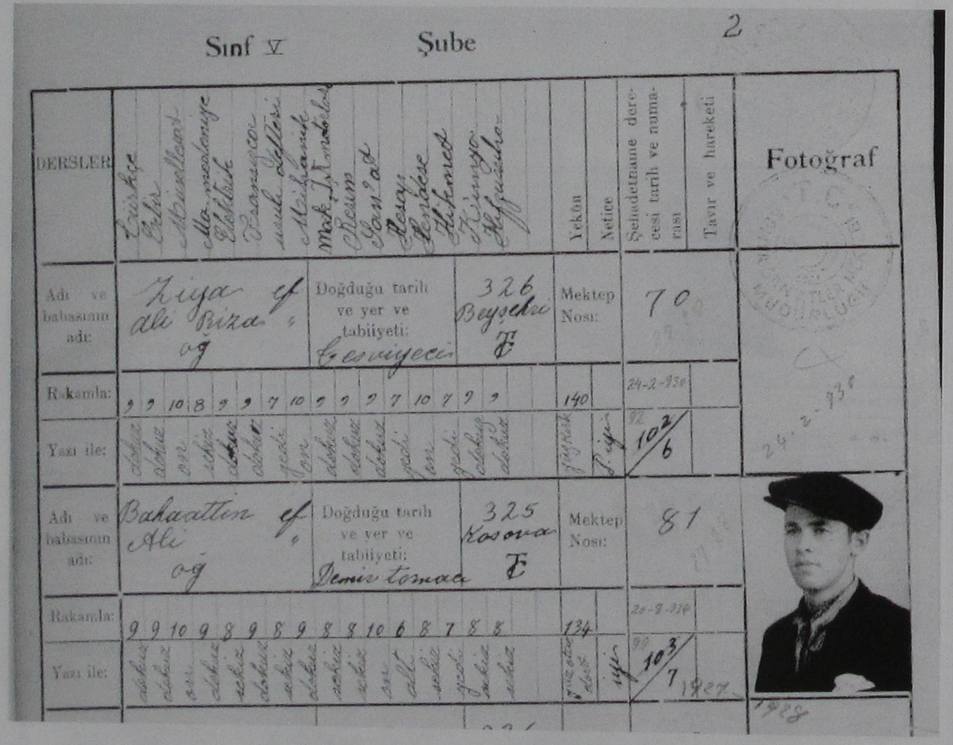
Sınıf V Şube 2

DERSLER	Türkçe Tarih Muvazenesi ile Malûmat-ı Medeniye ve Ahlâk Coğrafya ve malûmat-ı vataniye Aritmetik ve Hendese Malûmat-ı Tabiiye Resim Sanayi Resmi Hendese Hüsnühat Kimya ve Malûmat-ı Fenniye	Yekûn	Netice	Şehadetname derecesi tarih ve numarası	Tavır ve hareketi	Fotoğraf
Adı ve babasının adı:	Rıza oğ Ali Rıza	Doğduğu tarih ve yer ve tabiiyeti: 326 Beyşehir T	Mektep Nosu:	70		
Rakamla:	9 9 10 8 9 9 7 10 9 9 9 7 10 9 9 9		140	24-2-930		
Yazı ile:	dokuz dokuz on sekiz dokuz dokuz yedi on dokuz dokuz dokuz yedi on dokuz dokuz dokuz			10 3/6		
Adı ve babasının adı:	Bahaettin oğ Ali	Doğduğu tarih ve yer ve tabiiyeti: 325 Konya Demirtoma T	Mektep Nosu:	81		
Rakamla:	9 9 10 9 8 9 8 9 8 8 10 6 8 7 8 8		134	20-2-930		
Yazı ile:	dokuz dokuz on dokuz sekiz dokuz sekiz dokuz sekiz sekiz on altı sekiz yedi sekiz sekiz			10 3/7 1927		

Belge: 5 Okulun vermiş olduğu diploma örnekleri ile sınıf geçme defteri.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: 2
Sayı: 7864

KARARNAME

Konya Mıntıka San'at Mektebi Ağaç İşleri Atölyesi Müteahhidin Müdüriyetinde yüz lira ücretle Macar Tetkikatından Hirko'nun çalıştırılmasına izin verilmesi; Münakip Vekilliğinin 2/I/936 tarih ve 1317/20/4 sayılı tezkeresile yapılan teklifi Üzerine Icra Vekilleri Heyetince 2/I/936 te onanmıştır.

2/I/936

Cumhurreisi
K. Atatürk

Bş.V. Ad.V. M.M.V. Da.V.
Hz.V. Ma.V. Mf.V. Na.V.
İk.V. S.İ.M.V. G.İ.V. Zr.V.

Belge: 6 Yabancı uzman çalıştırılmasına Bakanlar Kurulu Kararı.

SİCİL DEFTERİ

ÖĞRETMEN VEYA MEMURUN

Ücretli gördü	Şimdiki görevi	Tayini Tasdikinin tarih ve sayısı: Tarih	No	Cins	Aylığı	Derecesi	İşe başladığı tarihi	Ayrıldığı tarih	Ayrılma sebebi
	Terzi Çırağı		102	Hizmetkâr	650				
	Terzi Kalfalığı		114	"	750				
	Terzi		1000	"	1000				
	"		122	Muallimlik	1500				
	"		967	Kâtiplik		11			
	Kız Sanat. Enst.		748	"		12			
	Terbiye Gönd.		119	"		14			
	"		510	"		15			
	Kız Sanat. Enst.		1000	Müdürlük	85				
	Köşkyüz Gönd.		1000	"		12			
			1015			13			
	Köşkyüz Gönd.		1021	Kalfalık		14			
			1034	Terzi Kalfalığı		20			
	Terzi Öğretmeliği		1040	Muallimlik	23				
	"		1047	"	25				
	"		1054	"		26			
Matematik	Öğretmenliği		1074	"	50				
	"		1082	"	60				
	"		1092	"		4			
	"		1094	"		24			
	"		111	"		12			

Belge: 7 Öğretmen Sicil Defteri.

KONYA
Erkekleri Meslek Eğitimi Müdürlüğü
SAYI 2158 GİDEN 28 Kas 1983

Yayın Okul Müdürü"

Ben Bursa Hürriyet Endüstri Meslek Lisesinde makina ressamlığı bölümünde öğretmen olarak görev yapmaktayım. Çok kısa yaşlarda babamı kaybettiğimden ne onun hakkında da fazla bişey olmadığından onun arkadaşlarını, yakınlarını aramaktayım. Elime geçen 1930 senesinden kalma eski yazıyla yazılmış el yazması kitabı okuttuğum da babamın okulumuzdan mezun olduğunu öğrenmiş bulunmaktayım. Kitapta oldukça güzel

cc Konya 1926 Celâliye mahallesinde oturuyor Ben sanayi mektebinde okuyorum »

cc Konya 1-5-1930 Hüseyin Celâl

Son sınıftayım her sene birincilikle devam ve sınıflarını sınıfı geçiyorum. Bu sene hayata atılacağımız için güzel bir veda-münasebeti tertip ettik.

Davetliler arasında Vali Ağa bey, ikinci ordu kumandanı Fahrettin, Beşinci kolordu kumandanı, Naci, ve Beşinci Kafkas fırkası kumandanı Salih paşalar var. münasebetiniz çok güzel olacak ve çok eğlenceli. Dersimizde kesbi imtihanı hazırlığı yapıyoruz. » Hüseyin Celâl

cc Konya 2.6.1930 Mektepden birincilikle mezun olarak hayata atıldım. »

cc Konya 1.7.1930 Hergün mektebi birincilikle bitirmeler imtihansız Avrupaya staja gönderiyorlar. Bu sene benim kaderimden tahsisat yokmuş hayata atılır atılmaz ilk maaşımızla kavuşacağız. Sağlık olsun. »

Altında da şunlar yazılı;

cc Türkiye Cumhuriyeti maarif vekâleti Konya mıntıkası Ekek San-at mektebi son sınıf talebelerinden tasvirci 247 nolu Bolulu Hüseyin Celâl »

Okulumuzda arşivinizin olup olmadığını bilmiyorum. Eğer araştırma durumu müsaitse babamın okulumuzda herhangi bir belgesi (o yıllara ait, fotoğrafı, diplomasının örneği vs gibi) varsa ve bu konuda bana yardımcı olursanız bir meslektaşımız olarak sevineceğim.

Bu konuda düşünce ve yardımlarınızı esirgemiyeceğinizi ümit eder, cevabınızın kabulünü arz ederim.

21 Kasım 1983 Sencer Cancı

Adresim

Hürriyet Endüstri Meslek Lisesi
Makina Ressamlığı bölüm öğretmeni
Hürriyet/BURSA

Konya Anadolu Kes. Ticaret Kay 2158
Gün 28 Kasım 1983

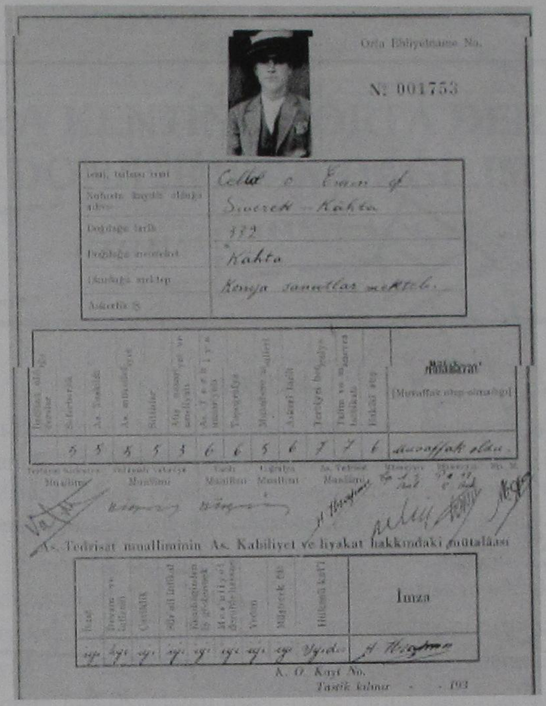

Orta Tahsil Şehadetnamesi No.
N: 001753

İsmi, babasının ismi	Celâl e Emin oğ
Nüfusta kayıtlı olduğu aile adı	Sivrecik Kakta
Doğduğu tarih	329
Doğduğu memleket	Kakta
Tahsilini ikmal ettiği mektep	Konya sanatlar mektebi
Askerlik İş	

Hesap ve resim dersleri	Resim	Ana muallimliği	Sülüs	Kâtiplik	Kıraat	Tarih	Muhasebe	Kanun	Tarih ve muhasebe	Edebiyat	Müfredat (Mevaddın okutulduğu)
5	5	5	5	5	6	6	5	6	7	7	6

Mektebin Müdürü — Tedrisat Müfettişi — Ana Muallimi — Tedrisat Müfettişi — Tedrisat Müfettişi — Ana Muallimi — Mektebin Müdürü

A. Tedrisat muallimlerinin Ak. Kabiliyet ve liyakat hakkındaki mütalâası

Tarih	Devamsızlıkları	Tahsilleri	Ahlâk ve tavır ve hareketleri	Hüsnühattan aldığı numune	Yazısı	Mülâzemet Kabiliyeti	Hükümdarlık Kabiliyeti	İmza
1929	Yok	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi	A. Hüsnüman

K. O. Kayıt No.
Tasdik tarihi » 193

به دسرف

نمره	نمره حفظ صحت	پدر		ولادت		اقامتگاه					ملاحظات
		اسم و صفت	سلاح و صنف	تاریخ	محل	سنه	سوقاق	عادی ورقه			
۱۵۵		محمد	نظام	۱۲۷۲	ارسلان	۱۳۲۹	جامع ترابه				
۱۵۶		مصطفا	دوه جی باشی	۱۲۷۱	بزیرجه	۱۳۲۹					
۱۵۷		شاهین	کتب سیاه	۱۲۷۴	انکچه	۱۳۲۹					
۱۵۸		ابو بکر	چرچی	۱۲۷۲	قنیه	۱۳۲۹	دوه لوقه				
۱۵۹		مصطفا	قاچی	۱۲۷۲	قنیه	۱۳۲۹					
۱۶۰		ابو بکر	عسکر	۱۲۷۲	سلد	۱۳۲۹					

Belge: 8 Okulla ilgili belgelerden diğer örnekler.

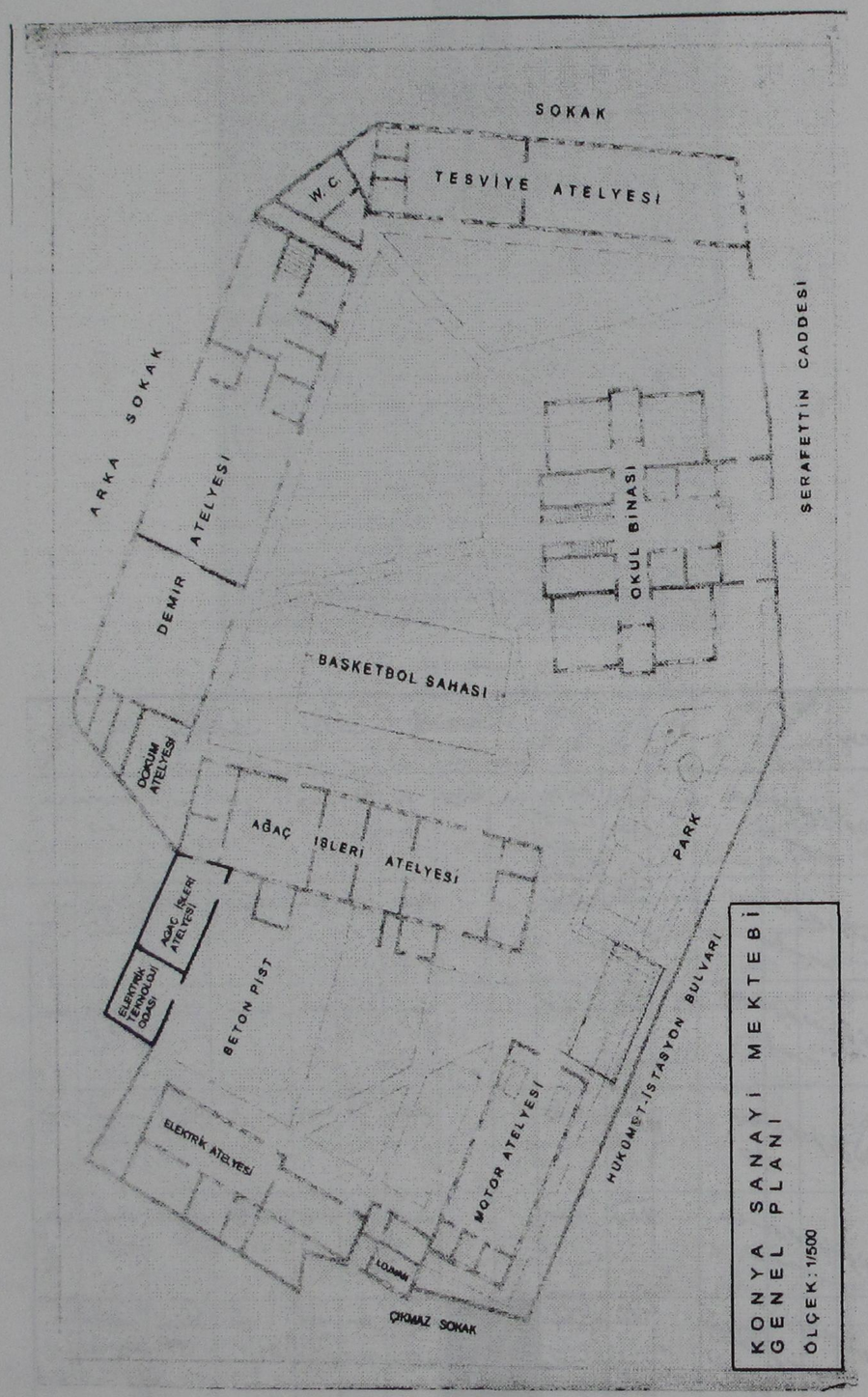

Şekil: 1 Konya Sanayi Mektebinin yerleşim plânı.

KONYA KENTİNDE ORTA DERECELİ EĞİTİM DONATIMININ DAĞILIM ANALİZİ

Çiğdem ÇİFTÇİ*

ABSTRACT

In that research; distribution analysis of secondary education equipment was made in KONYA urban settlement areas. Information which is related with numerical results of education equipment was explained by help enquiry techniques. General situation of that related education objects were analysed according to developed craters and then needing point were determined.

Globalleşen dünya düzeni içerisinde, ülkelerin bilgi çağının temel gereksinimi olan, eğitilmiş insan gücüne ihtiyacı büyük bir hızla artmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve öğretim fonksiyonlarını üstlenen eğitim donatımının nicelik ve niteliksel yeterliliği, plânlama disiplinlerince özel bir yere sahiptir. Üstelik ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda; sanayileşme döneminin plânlama sürecine getirdiği kontrolsüz-hızlı şehirleşme faaliyetinin bir sonucu olarak, yerleşmelerdeki tüm kentsel fonksiyon alanları, yaşam konforu bakımından olumsuz bir gelişme göstermektedir. Bu gelişim, fiziksel mekândaki barınma, çalışma, ulaşım ve dinlenme eylemlerinin, irrasyonel kullanımına sebep olmuştur. Eğitim donatımı ise; bu eylemlerden, çalışma eyleminin bir alt birimi olarak, ilgili yerleşme merkezlerinde sağlıksız bir yapılanmayı yansıtmaktadır. Üstelik kapsadığı kullanıcı potansiyeli bakımından diğer donatım alanlarından daha büyük bir kitleye, tatil günleri hariç tüm çalışma saatleri boyunca sahip olması dolayısıyla, bulundukları merkezin kullanılabilirliliğini doğrudan etkileyen donatımlardır.

Kent sisteminde ikinci dereceden merkezlere konumlandırılan eğitim donatımı ögesi, lise / high school eğitim kademesine karşılık gelmektedir ki, lise birimi ülkemizdeki örgün eğitim sisteminde orta öğretimin son kademesidir. Bu araştırma kapsamında; Konya kenti belediye sınırları içindeki dokuz adet lise biriminin plânlama ilkelerine göre, kent bütünündeki dağılım analizi yapılacaktır[1]. Seçilen liselerin fiziksel, sosyal ve ekolojik çevre değerlerini saptayabilmek için, her birinde %15'lik bir öğrenci örneklemi kullanılarak, bir anket çalışması yapılmıştır. Anket soruları üç grupta düzenlenmiştir: Birinci grupta, öğrencilerin aile özelliklerini saptamaya yönelik sorular bulunurken; ikinci grupta öğrencilerin konut dışı etkinliklerinden en beğendiği ve / veya kullandığı donatım ögeleri ortaya konulmuştur. Üçüncü grupta ise, ikinci grup cevapların çapraz kontrolü niteliğinde sorulardan oluşup; mevcut okul çevresinden memnuniyetleri belirlenerek; mevcut lise dağılımının öğrenciye göre olumlu ve / veya olumsuz yönleri bulgulanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Konya.
e-mail: cigdemciftci@selcuk.edu.tr

[1] Çiğdem ÇİFTÇİ, *"Konya Şehirsel Yerleşim Alanında Orta Dereceli Okulların Dağılım Analizi"*, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992.

I. ORTA DERECELİ EĞİTİM KADEMELERİNDE GENEL TASARIM İLKELERİ

29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde; eğitim sistemi 1924 yılında kabul edilen *"Tevhid-i Tedrisat / Eğitimin Birleştirilmesi Kanunu"* ile günümüz eğitim modeline geçiş sürecine girmiştir[2]. 1973 Milli Eğitim Kanunu ile zorunlu eğitim süresi sekiz yıla çıkarılarak; eğitim ve öğretim sistemi, örgün ve yaygın eğitim sınıfları olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır[3]. Bunlardan örgün eğitim; okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim kurumlarını; yaygın eğitim ise örgün eğitim dışında veya yanında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Bu çalışmada örneklem alanı olarak seçilen ortadereceli okul birimi, bağımsız klâsik lise kategorisindedir.

Modern şehircilik ilkeleri gereği, yerleşim sisteminin şehirsel birim / ikinci kademe merkezlerine karşılık gelen lise donatısı; 15-17 yaş grubu kullanıcı grubuna hizmet etmeye yönelik tesislerdir. Soulier'e göre; ilgili çağ nüfusu, yakın gelecekte ekonomik birey olarak kentlerde aktif rol üstlenecek bir kitle olduğundan kent merkezindeki spor, sosyal, kültürel, ticarî ve idarî donatım alanlarıyla yakın ilişkili olarak plânlanmalıdır[4] (Tablo: 1).

Tablo: 1 Soulier'e Göre Kullanıcı Gurubunun İhtiyaçları (Komisyon, 1987):

16-20	Daha geniş bağımsızlık anlayışının gerektirdiği gereksinme - Aile çevresi dışında yetişkinlerle tanışma ve onlar gibi davranabilme eğilimi. - Açık hava ile ilgili faaliyetler	- Konutla okul arasında göze hoş görünen dinlendirici yeşil yaya yolları - Tatil günlerinde yetişkinleri taklit edebilmelerine yardımcı yerler - Yüzme havuzu, spor merkezleri, alışveriş yerleri gibi çekici yerler	- Konut başına 14 m^2	- Kent dışında ya da yakın çevrede.

Milli Eğitim Kanunu'nun okul açılması ile ilgili yönetmeliğinin 4. Maddesi'nde; herhangi bir yerde lise binası açabilme koşulu olarak, bölgedeki öğrenci nüfusu ve minimum derslik sayısı sınırlandırmaları öne sürülmüştür[5]. Buna göre, çevrede en az 3 ya da 4 adet ilköğretim binasının, bir lise biriminin etki alanında olması zorunludur ki; bu her yıl mezun olan 300 öğrencinin minimum 8 derslikli lise biriminde okuması şartını asgarî ölçüde sağlamış olur. Bu gereksinme, yerleşim sisteminin tanımladığı ilkokul ünitesi, semt ve şehirsel birimden oluşan kademeli yapı ile de bire bir örtüşmektedir (Tablo: 2)[6]. Tablo 2'de belirtilen şehirsel birim ölçeği; 2, 3 yada 4 adet semt biriminin birleşmesiyle oluşmaktadır (Şekil 1). Semt birimleri ise; temel öğretim ikinci kademe eğitim birimini kapsamaktadır.

Tablo: 2 Kent İçinde Yerleşme Hiyerarşisi, (Çetiner; 1978):

Ünite Tanımları	Aile veya Hane Sayısı	Nüfus	İhtiyaçlar
1. Konut Tek aile konutu Çok aile konutu	1	1-10	Bahçe, bahçe yolu, teraslar, balkon, merdiven, asansör.
2. Konut Grubu	6-10	30-50	Çocuk oyun yeri.
3. Küçük Komşuluk (10 Konut Grubu)	60-120	300-600	Bir küçük çocuk oyun yeri (3 yaşa kadar), bir çocuk bahçesi, otopark.
4. Komşuluk (5 küçük Komşuluk Grubu)	300-400	1500-2000	Çocuk yuvası, oyun alanı (7-12 yaş için), küçük çarşı.
5. İlkokul yerleşme Birimi (2-3 komşuluk)	700-1000	3500-5000	Temel eğitim birinci kademe, açık-yeşil alan, mescit, küçük hizmet merkezi (çarşı), temel eğitim ikinci kademe.
6. Semt (küçük şehir), (2-3 İlkokul Yerleşme Birimi)	2000-3000	10.000-15.000	Hizmet merkezi, (Çarşı, spor alanı, yüzme havuzu), idarî ve sosyal tesisler, gençlik yurdu, dinî tesisler.
7. Şehirsel Birim (2, 3, 4 Semt)	4000-9000	20.000-50.000	1 lise, stadyum, şehir merkezi).

[2] Hasan CICIOĞLU, *T.C.'de İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi, Ankara 1982, s. 1-15.
[3] CICIOĞLU, *aynı yer.*
[4] KOMİSYON, *Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzelenmesi*, Tübitak: U25, Ankara 1987, s. 86.
[5] Fatma EKER, Melih ERSOY, *Kent Planlamada Standartlar*, ODTÜ Ankara 1981, s. 20-32.
[6] Ayten ÇETİNER, *Şehir Planlamasında Çalışma Yöntemleri ve İfade Teknikleri*, İTÜ, İstanbul 1979, s. 86-90.

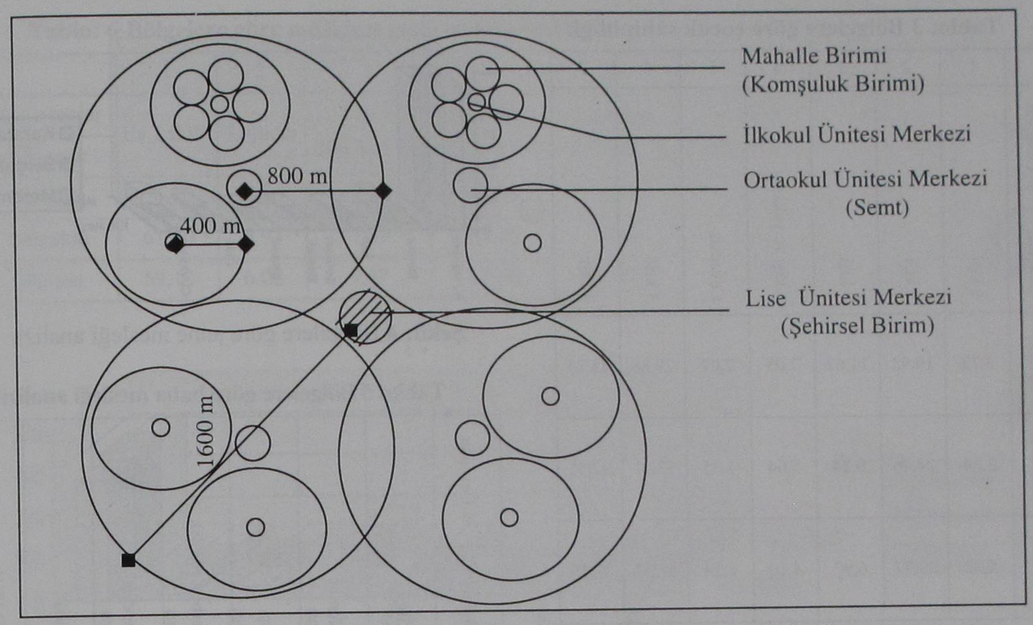

Şekil: 1 Türkiye şehirleri yerleşme alanı kademelenmesi ilkesinin teorik şeması (Çetiner, 1979).

Ortadereceli eğitim donatımının yukarıda tanımlanan kademelenme ilkesi dışında, ikinci bir tasarım kriteri konut-okul arası ulaşım biçimi ve ulaşım süresidir[7]. Söz konusu donatım elemanı, mümkün olduğunca şehirsel birimin merkezinde ve kolay erişilebilir bir noktada plânlandığı takdirde, konut-okul arası uzaklıklar optimum mesafede sağlanmış olacaktır (Şekil: 2).

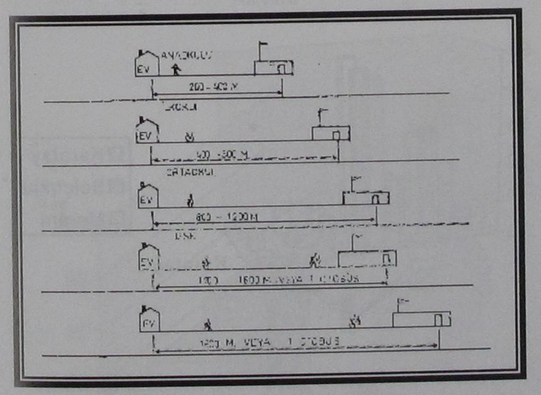

Şekil: 2 Yerleşme birimlerindeki eğitim donatılarına uzaklıklar (Çetiner, 1979).

İdeal yerleşim düzeninde evden okula 20-30 dakika yaya yürüme mesafesi ile kısıtlı tutulan şehirsel birim; tüm yerleşim sistemine de alansal büyüklük bakımından sınır getirmektedir[8].

Buraya kadar tanımlayageldiğimiz yerleşim birimi kademelenmesi, yerleşim alanı nüfusu, erişilebilirlik ve diğer kentsel donatımlarla ilişkileri içeren ortadereceli okul tasarım kriterleri, tesisin yer seçimini yönlendiren makro ölçekli belirleyicilerdir. Mikro ölçekli belirleyicilerden olan topografya, zemin sağlamlığı, mikro klima, mülkiyet, alt yapı gibi konular, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

II. ANALİZ ALANINDAKİ NÜFUSUN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Seçilen dokuz adet lisenin, rastgele seçilen bir sınıfındaki tüm öğrencileri ile yapılan anket çalışması; toplam 2700 öğrenciyi kapsamaktadır.

Ankete katılan 2700 deneğe göre; Konya kentinde hakim aile büyüklüğü % 28,77'lik bir oranla 3-4 kişiden oluşmaktadır (Tablo: 3), (Şekil: 3).

[7] Orhan KUNTAY, "Planlanma ve Kontrol Aracı Olarak Fiziksel Erişebilirlik ve Çekim Gücü", *Şehircilik Enstitüsü Dergisi*, (İstanbul 1976), s. 33-47.
[8] Enis KORTAN, *Çağdaş Üniversite Kampüsleri Tasarımı*, ODTÜ, Ankara 1981, s. 22-23.

Tablo: 3 Bölgelere göre çocuk sahipliliği:

% Cevaplar / Bölgeler	1 kişi	2 kişi	5 kişi	6 kişi ve yukarısı	Cevapsız	3 kişi	4 kişi
Karatay	3,73	19,92	11,62	7,05	2,07	29,88	25,73
Selçuklu	3,04	24,46	9,24	5,64	1,35	33,71	22,55
Meram	5,22	20,77	6,97	4,10	2,24	38,31	22,39

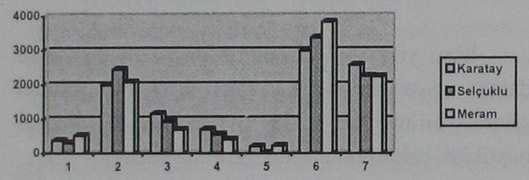

Şekil: 3 Bölgelere göre çocuk sahipliliği.

Genelde ailelerde gelir sağlayan kişi sayısı bir kişidir. Ailelerin %87'sinde anne mesleği ev hanımı olarak betimlenmiştir (Tablo: 4), (Şekil: 4). Ebeveynlerin %45,64'ü serbest meslek sahibi, %23,93'ü memur, %14,88'i işçi, %6,33'ü çiftçi ve %5,62'si de emeklidir (Tablo: 5), (Şekil: 5).

Tablo: 4 Bölgelere göre anne mesleği analizi:

% Cevaplar / Bölgeler	Ev Hanım	Memur	İşçi	Serbest Meslek	Emekli	Öldü	Cevapsız
Karatay	90,87	4,15	0,00	0,00	0,00	2,49	2,49
Selçuklu	89,41	6,42	0,23	0,23	0,45	0,45	2,82
Meram	80,68	7,16	0,34	1,02	0,11	1,48	9,20

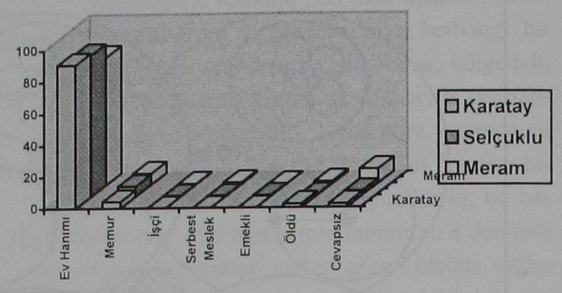

Şekil: 4 Bölgelere göre anne mesleği analizi.

Tablo: 5 Bölgelere göre baba mesleği analizi:

% Cevaplar / Bölgeler	Çiftçi	Memur	İşçi	Serbest Meslek	Emekli	Öldü	Cevapsız
Karatay	7,47	20,33	17,01	44,81	5,39	2,90	2,07
Selçuklu	2,94	27,53	14,37	45,14	5,77	1,32	2,94
Meram	2,60	23,92	13,26	46,96	5,70	5,70	1,86

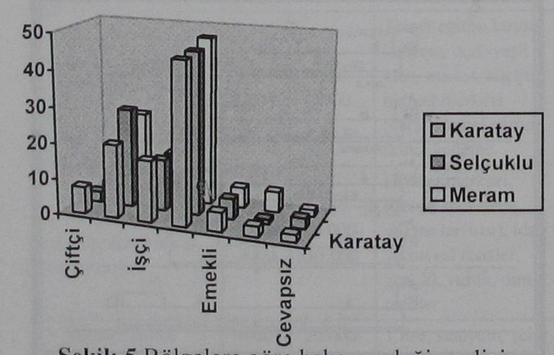

Şekil: 5 Bölgelere göre baba mesleği analizi.

Deneklerin %58,97'si ev sahibi ve %35,84'ü de kiracıdır (Tablo: 6), (Şekil: 6). Ailelerin ekonomik yapılarını tanımlamaya yönelik olarak, otomobil sahipliği de sorgulanmış; %35,55'inde otomobil bulunduğu tesbit edilmiştir (Tablo: 7), (Şekil: 7).

Tablo: 6 Bölgelere göre mülkiyet şekli ve kira bedeli:

% Cevaplar / Bölgeler	1 Ev Sahibi	2 Lojman	3 0-200.000.TL	4 201.000-500.000.TL	5 501.000-750.000.TL	6 751.000-1.000.000.TL	7 1.000.000. ve yukarısı	8 Cevapsız
Karatay	56,70	2,56	5,70	23,64	2,28	0,85	0,57	5,70
Selçuklu	61,10	6,93	7,87	15,16	3,88	1,65	1,18	2,23
Meram	59,12	6,08	7,27	14,90	4,53	1,55	0,60	5,96

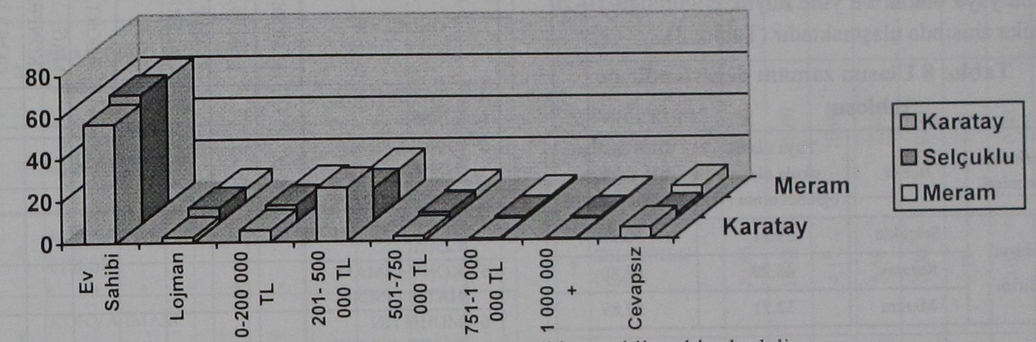

Şekil: 6 Bölgelere göre mülkiyet şekli ve kira bedeli.

Tablo: 7 Bölgelere göre otomobil sahipliği:

	% Cevaplar / Bölgeler	Var	Yok	Cevapsız
1	Karatay	27,39	71,37	1,24
2	Selçuklu	35,59	62,27	2,14
3	Meram	43,67	54,34	1,99

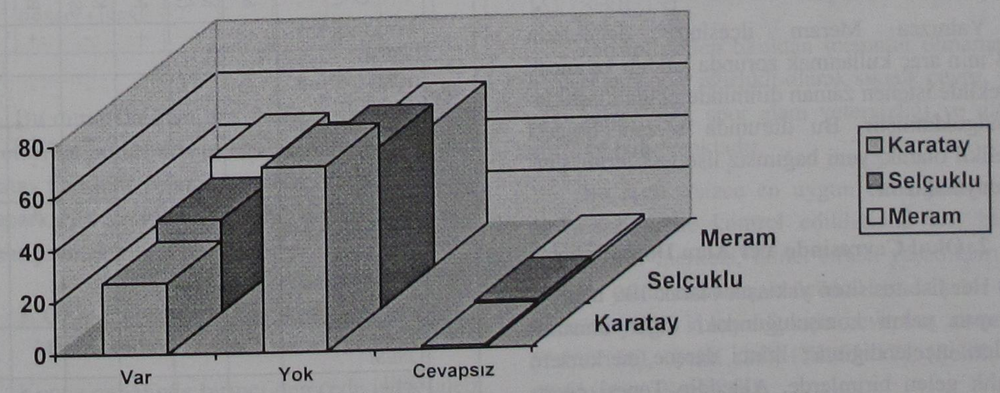

Şekil: 7 Bölgelere göre otomobil sahipliği.

Böylesi bir yapı örneği; öğrencilerin daha çok geleneksel aile ortamlarından geldiklerini göstermektedir. Ailenin istihdam profili, ekonomik statünün bir göstergesi olarak kabul edildiğinde, denek öğrencilerin büyük bölümünün orta-yüksek ve orta gelir gurubundaki ailelerden geldiği söylenebilir.

III. BULGULAR

1. Okula Ulaşım Biçimi

Ankete katılan öğrencilerin büyük bir bölümü okula yaya olarak ve yine büyük çoğunluğu 10-20 dakika arasında ulaşmaktadır (Tablo: 8).

Tablo: 8 Ulaşım zamanı değerlendirme tablosu:

Yerleşme Birimleri	İlçeler	Yaya olarak okula ulaşan öğrenci oranı (%)	10-20 dakikada okula ulaşan öğrenci oranı (%)
Şehirsel Birim	Selçuklu	59,91	90,21
	Karatay	48,29	93,80
	Meram	32,21	92,89

Tablo 8'e göre, lise tesislerine erişebilirlik bakımından en iyi bölge, Konya'nın Selçuklu ilçesidir. Öğrencilerin yaklaşık olarak %60'ı okula yürüyerek gelmekte, ulaşım aracı kullanan %40'lık bölümünün de %90'ının, okula en geç 20 dakika içinde ulaştığı gözlenmektedir. Bu ideal durum; bölgenin imar plânına uygun şekilde teşekkül etmesinden kaynaklanmaktadır.

Karatay ilçesinde de Selçuklu ilçesine benzer bir şekilde, okula yaya ulaşım biçimi ağırlıkta olup; deneklerin %94'ünün okula 20 dakika içinde ulaştığı tesbit edilmiştir.

Yalnızca Meram ilçesinde deneklerin %68'inin araç kullanmak zorunda kaldığı ve ancak bu şekilde istenen zaman diliminde okula ulaştıkları bulgulanmıştır. Bu durumda Meram bölgesi öncelikli olarak, yeni bağımsız lise tesislerine ihtiyaç duymaktadır.

2. Okul Çevresinde Yer Alan Donatımlar

Her lise tesisinin yaklaşık olarak 100 metreyi kapsayan yakın komşuluğundaki diğer donatım tesisleri incelendiğinde; ikinci derece merkezlere karşılık gelen birimlerde, Alâeddin Tepesi civarı hariç, ticaret donatımı dışında sosyal-kültürel-spor tesislerinin eksikliği dikkat çekmektedir. Alâeddin Tepesi civarı eski kent ana merkezi olup; bugün de geleneksel merkez statüsüyle, tüm Konya kentine hitap eden birinci dereceden merkez kademesindedir. Dolayısıyla tüm şehirsel hizmet birimlerinin ki, bunlar tiyatro, hastane, sinema, kütüphane, stadyum, kent parkı, müze, lunapark, sanat galerisi, süper market gibi tesisler olup, yer seçtiği merkez durumundadır (Tablo: 9).

Tablo: 9 Her lisedeki mevcut çevre donatımı:

	CEVAPLAR (+ : VAR, - : YOK) / OKULLAR	MARKET	LUNAPARK	SANAT GALERİSİ	CAMİ	SİGORTA	MAĞ. (KONFEK.)	GENÇLİK EVİ
1	ATATÜRK KIZ LİSESİ	+	+	+	+	+	+	-
2	DUMLUPINAR LİSESİ	+	+	-	+	-	+	-
3	KONYA LİSESİ	+	+	+	+	+	+	-
4	KARATAY LİSESİ	+	-	+	+	-	+	-
5	KONYA İMAM HATİP LİSESİ	+	+	+	+	+	+	-
6	MUHİTTİN GÜZEL KILINÇ LİSESİ	+	+	-	+	-	+	-
7	SELÇUKLU LİSESİ	+	+	-	+	-	+	-
8	ZEKİ ÖZDEMİROĞLU LİSESİ	+	-	-	+	-	+	-
9	MEHMET AKİF ERSOY LİSESİ	+	-	-	+	-	+	-

1	OKULLAR / DONATILAR	SİNEMA	MAĞ. (BEYAZ EŞYA)	MÜZE	KAPALI SPOR SALONU	BANKA	DOĞUMEVİ
1	ATATÜRK KIZ LİSESİ	-	+	+	-	+	+
2	DUMLUPINAR LİSESİ	-	-	-	-	-	-
3	KONYA LİSESİ	+	+	+	+	+	+
4	KARATAY LİSESİ	-	-	-	-	-	-
5	KONYA İMAM HATİP LİSESİ	-	+	+	-	+	+
6	MUHİTTİN GÜZEL KILINÇ LİSESİ	-	-	-	-	-	-
7	SELÇUKLU LİSESİ	-	-	-	-	-	-
8	ZEKİ ÖZDEMİROĞLU LİSESİ	-	-	-	-	-	-
9	MEHMET AKİF ERSOY LİSESİ	-	-	-	-	-	-

	OKULLAR / DONATILAR	HASTANE	ÇAY BAHÇESİ	BOTANİK BAHÇESİ	KAP. YÜZME HAV.	KONSER SALONU	DİĞER
1	ATATÜRK KIZ LİSESİ	+	+	-	-	-	-
2	DUMLUPINAR LİSESİ	-	+	-	-	-	-
3	KONYA LİSESİ	+	+	-	+	-	-
4	KARATAY LİSESİ	-	-	-	-	-	-
5	KONYA İMAM HATİP LİSESİ	+	+	-	-	-	-
6	MUHİTTİN GÜZEL KILINÇ LİSESİ	-	-	-	-	-	-
7	SELÇUKLU LİSESİ	-	+	-	-	-	-
8	ZEKİ ÖZDEMİROĞLU LİSESİ	-	-	-	-	-	-
9	MEHMET AKİF ERSOY LİSESİ	-	+	-	-	-	-

Bu durumda kent ana merkezi dışında teşekkül ettirilen ikinci derecede merkezlerde, özellikle Karatay ilçesinde sinema, açık-kapalı spor tesisleri, lunapark gibi sosyal ve kültürel tesislerin eksikliği dikkat çekmektedir.

3. Okul Çevresinde Yer Alması İstenen Donatımlar

Konya genelinde birinci derecede istek talebi olan donatım türü; %65,04 oranıyla spor ve oyun alanlarıdır (Tablo: 10), (Şekil: 8), (Tablo: 11), (Şekil: 9), (Tablo: 12), (Şekil: 10).

Tablo: 10 Okul çevresinde yer alması istenen donatım talebi (Selçuklu İlçesi):

	% CEVAPLAR / OKULLAR	Spor alanı	Sinema	Sağlık ocağı	Kütüphane	Gençlik evi	Yeşil alan	Yüzme havuzu	Diğer donatılar
1	DUMLUPINAR LİSESİ	71,87	20,00	3,33	0,00	1,67	0,00	0,00	3,33
2	ERBİL KORU LİSESİ	65,00	15,00	10,00	7,50	0,00	1,25	0,00	1,25
3	SELÇUKLU LİSESİ	70,83	18,06	4,17	5,58	0,00	0,00	0,00	1,39
4	MEHMET AKİF ERSOY LİSESİ	32,69	67,31	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

4. Okul Çevresinden Memnuniyet ve Memnun Olmama Sebepleri

Deneklerin %54'ünün devam ettikleri okul yerinden memnun olmadığı tespit edilmiştir (Tablo: 13), (Şekil: 11), (Tablo: 14), (Şekil: 12), (Tablo: 15), (Şekil: 13).

Devam edilen okuldan memnun olmama sebepleri arasında; ağırlıklı olarak sıkışık çevre, yeşil alan yetersizliği, spor alanı yetersizliği ve ulaşım güçlüğü bulunmaktadır.

Bu soru, "sizce en uygun okul yeri neresidir?" sorusu ile kontrol edildiğinde ise; birinci sırada şehir merkezi, ikinci sırada yaşadıkları konuta en yakın noktada ve üçüncü sırada şehir merkezinin, yakın komşuluğunda cevapları alınmıştır (Tablo: 16), (Şekil :14), (Tablo: 17), (Şekil: 15), (Tablo: 18), (Şekil: 16).

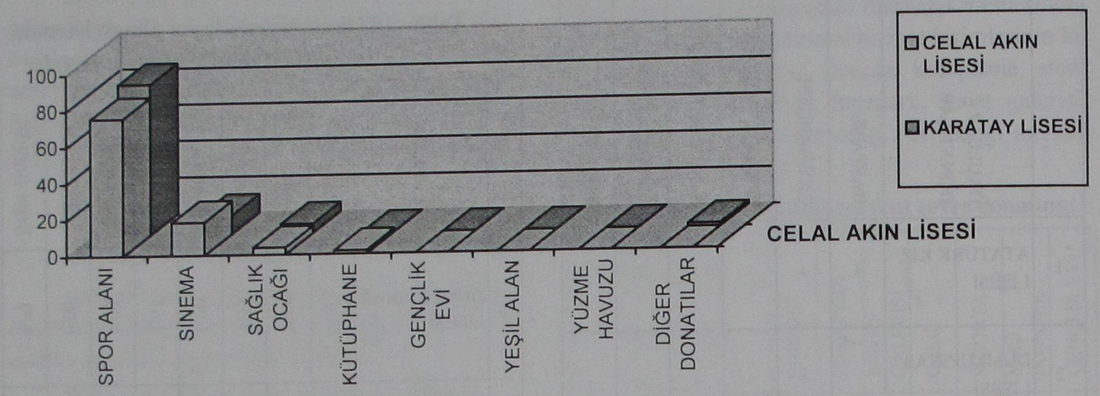

Şekil: 8 Okul çevresinde yer alması istenen donatım talebi (Selçuklu İlçesi).

Tablo: 11 Okul çevresinde yer alması istenen donatım talebi (Karatay İlçesi):

	%CEVAPLAR / OKULLAR	Spor alanı	Sinema	Sağlık ocağı	Kütüphane	Gençlik evi	Yeşil alan	Yüzme havuzu	Diğer donatılar
1	CELAL AKIN LİSESİ	75,51	18,37	4,08	2,04	0,00	0,00	0,00	0,00
2	KARATAY LİSESİ	82,76	10,34	5,17	0,00	0,00	0,00	0,00	1,72

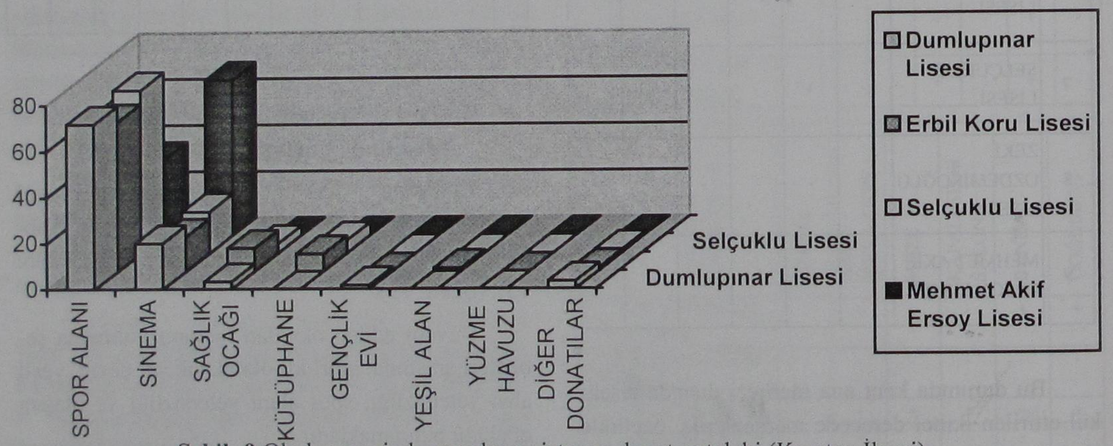

Şekil: 9 Okul çevresinde yer alması istenen donatım talebi (Karatay İlçesi).

Tablo: 12 Okul çevresinde yer alması istenen donatım talebi (Meram İlçesi):

	%CEVAPLAR / OKULLAR	Spor alanı	Sinema	Sağlık ocağı	Kütüphane	Gençlik evi	Yeşil alan	Yüzme havuzu	Diğer donatılar
1	KONYA LİSESİ	70,59	17,65	11,76	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2	KARATAY LİSESİ	80,00	7,14	0,00	0,00	0,00	2,86	0,00	0,00
3	ZEKİ ÖZDEMİROĞLU LİSESİ	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

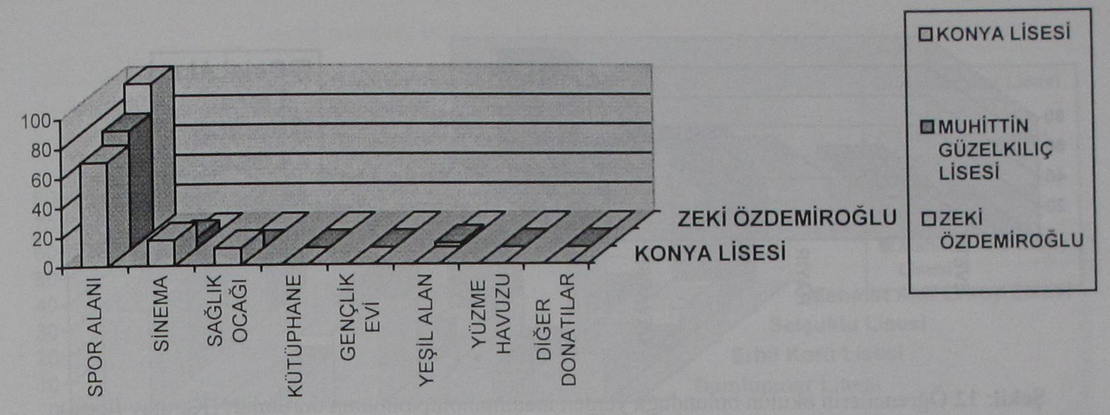

Şekil: 10 Okul çevresinde yer alması istenen donatım talebi (Meram İlçesi).

İkinci derece istek alan tesis ise; %24,57 oranıyla sinemadır. Bunu sağlık ocağı ve kütüphaneler izlemektedir.

Tablo: 13 Öğrencilerin okulun bulunduğu yerden memnun olup olmama durumları (Selçuklu İlçesi):

ÖĞRENCİLERİN OKULUN BULUNDUĞU YERDEN MEMNUN OLUP OLMAMA DURUMLARI (SELÇUKLU İLÇESİ)				
% CEVAPLAR / OKUL İSİMLERİ		EVET	HAYIR	CEVAPSIZ
1	SELÇUKLU LİSESİ	43,90	54,88	1,22
2	ERBİL KORU LİSESİ	68,75	25,00	6,25
3	DUMLUPINAR LİSESİ	43,33	55,00	1,67

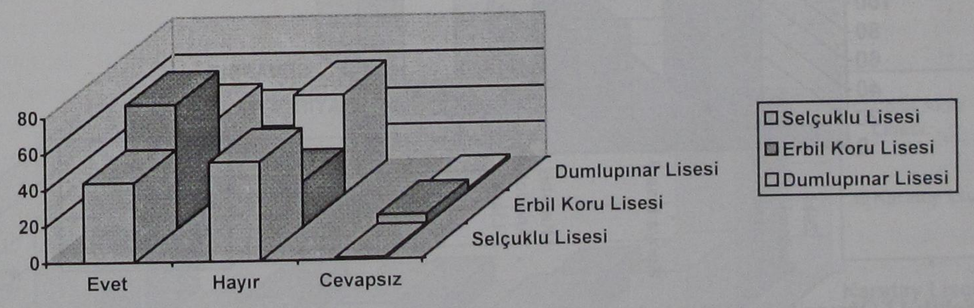

Şekil: 11 Öğrencilerin okulun bulunduğu yerden memnun olup olmama durumları (Selçuklu İlçesi).

Tablo: 14 Öğrencilerin okulun bulunduğu yerden memnun olup olmama durumları (Karatay İlçesi):

ÖĞRENCİLERİN OKULUN BULUNDUĞU YERDEN MEMNUN OLUP OLMAMA DURUMLARI (KARATAY İLÇESİ)				
% CEVAPLAR / OKUL İSİMLERİ		EVET	HAYIR	CEVAPSIZ
1	CELAL AKIN LİSESİ	0,00	40,82	59,18
2	KARATAY LİSESİ	6,90	20,69	72,41

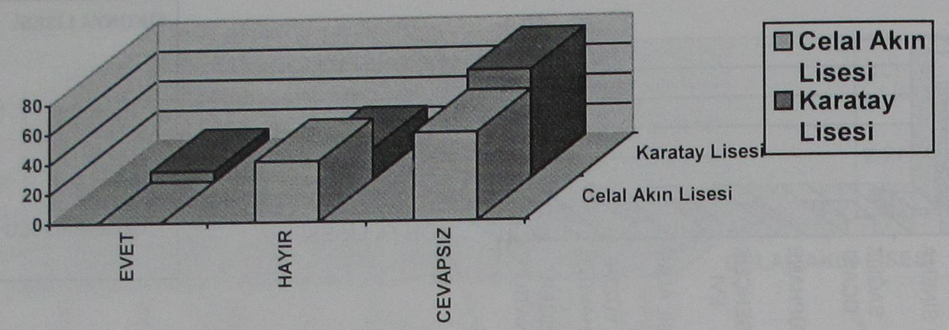

Şekil: 12 Öğrencilerin okulun bulunduğu yerden memnun olup olmama durumları (Karatay İlçesi).

Tablo: 15 Öğrencilerin okulun bulunduğu yerden memnun olup olmama durumları (Meram İlçesi):

ÖĞRENCİLERİN OKULUN BULUNDUĞU YERDEN MEMNUN OLUP OLMAMA DURUMLARI (MERAM İLÇESİ)				
% CEVAPLAR / OKUL İSİMLERİ		EVET	HAYIR	CEVAPSIZ
1	ZEMİ ÖZDEMİROĞLU LİSESİ	0,00	97,87	2,13
2	KONYA LİSESİ	0,00	62,75	37,25
3	KARATAY ANADOLU LİSESİ	1,89	3,77	94,34
4	MERAM ORTAOKULU	0,00	90,91	9,09

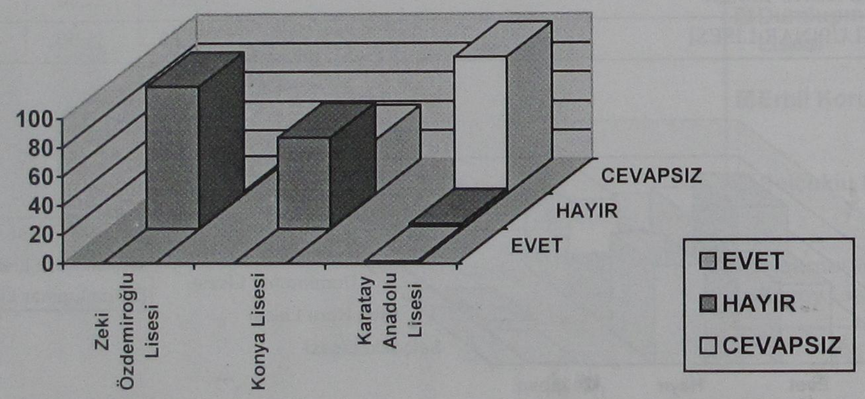

Şekil: 13 Öğrencilerin okulun bulunduğu yerden memnun olup olmama durumları (Meram İlçesi).

Tablo: 16 Memnun olmayan öğrencilerin yeni yer talepleri (Selçuklu İlçesi):

% Cevaplar / Okullar		Şehir merkezinde	Şehrin dışında açık alanda	Oturduğunuz mahalleye en yakın noktada	Şehir merkezinin yakın komşuluğunda	Cevapsız
1	DUMLUPINAR LİSESİ	18,64	13,56	28,81	1,69	37,29
2	ERBİL KORU LİSESİ	6,25	6,25	10,00	5,00	72,50
3	SELÇUKLU LİSESİ	12,50	44,44	2,78	4,17	36,11
4	MEHMET AKİF ERSOY LİSESİ	30,77	3,85	19,23	7,69	38,46

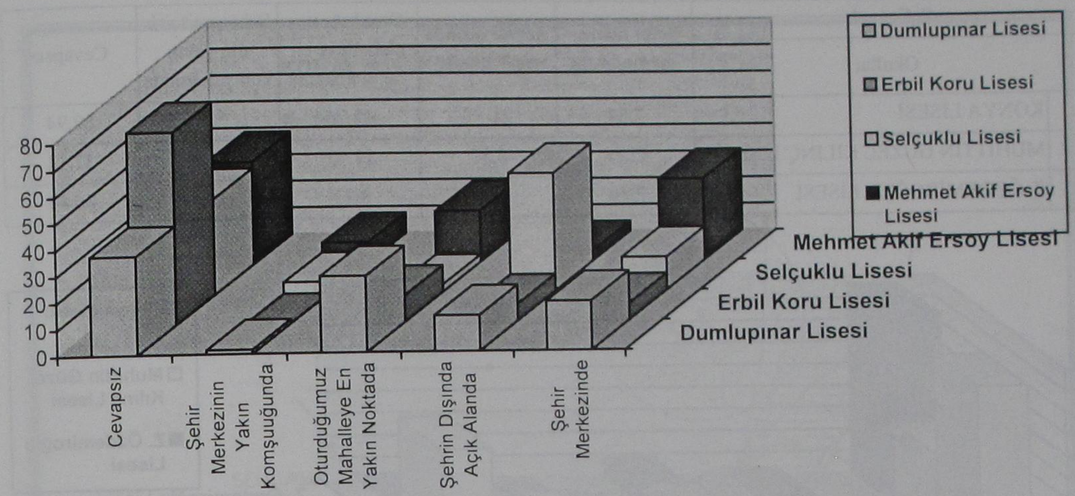

Şekil: 14 Memnun olmayan öğrencilerin yeni yer talepleri (Selçuklu İlçesi).

Tablo: 17 Memnun olmayan öğrencilerin yeni yer talepleri (Karatay İlçesi):

% Cevaplar / Okullar		Şehir merkezinde	Şehrin dışında açık alanda	Oturduğumuz mahalleye en yakın noktada	Şehir merkezinin yakın komşuluğunda	Cevapsız
1	CELAL AKIN LİSESİ	22,45	12,24	16,33	8,16	40,82
2	KARATAY LİSESİ	50,00	8,62	6,90	6,90	27,59

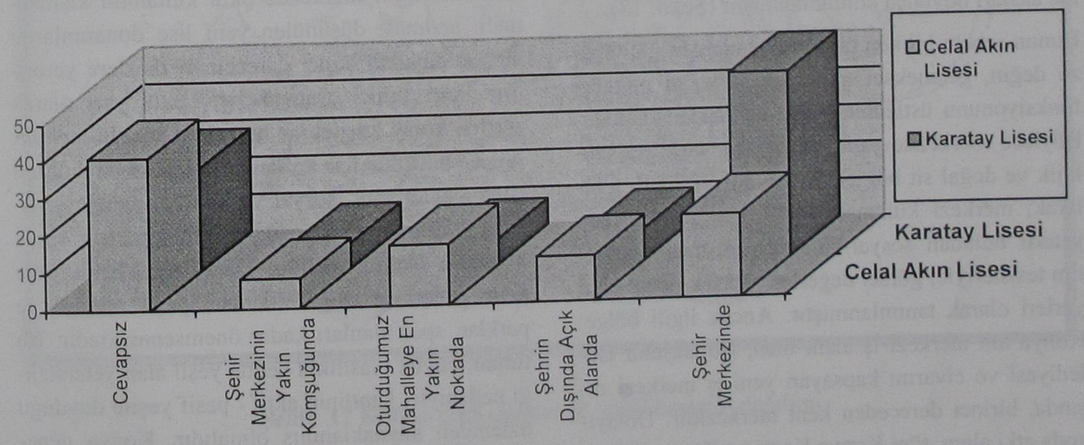

Şekil: 15 Memnun olmayan öğrencilerin yeni yer talepleri (Karatay İlçesi).

Tablo: 18 Memnun olmayan öğrencilerin yeni yer talepleri (Meram İlçesi):

% Cevaplar / Okullar		Şehir merkezinde	Şehrin dışında açık alanda	Oturduğunuz mahalleye en yakın noktada	Şehir merkezinin yakın komşuluğunda	Cevapsız
1	KONYA LİSESİ	7,84	21,57	11,76	5,88	82,94
2	MUHİTTİN GÜZEL KILINÇ LİSESİ	42,88	8,57	11,43	0,00	37,14
3	Z. ÖZDEMİROĞLU LİSESİ	2,70	0,00	8,11	2,70	86,49

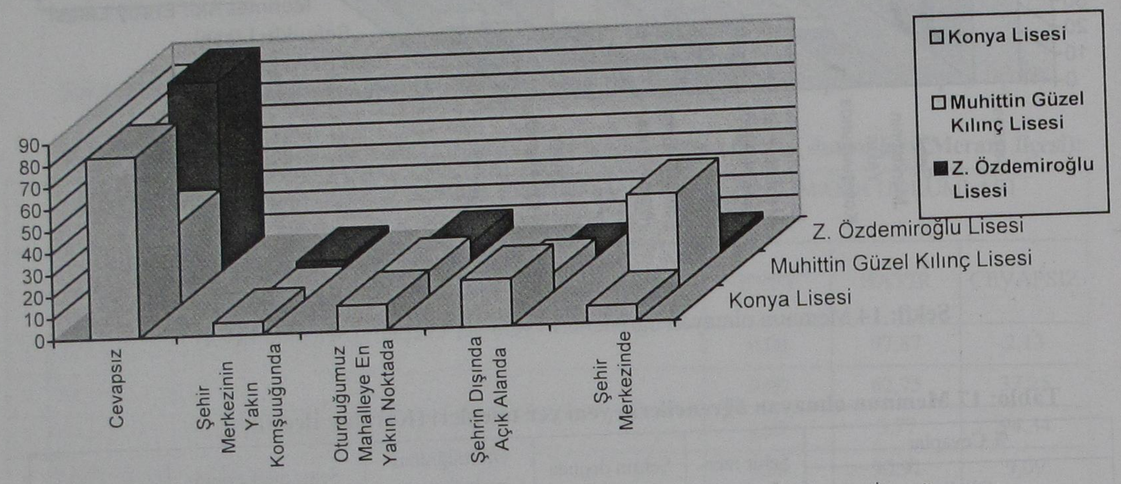

Şekil: 16 Memnun olmayan öğrencilerin yeni yer talepleri (Meram İlçesi).

SONUÇ

Konya kentinde ortadereceli okul donatısı olan lise binalarının çoğunluğu, geleneksel kent merkezinin komşuluğunda ve ona bitişik, kuzey-güney gelişme aksları boyunca konumlanmıştır (Şekil: 17).

Bunun sebebi bilinen tarihî dönemlerden günümüze değin, geleneksel merkezin yerleşim merkezi fonksiyonunu üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece merkezde yapı yoğunluğu; tarihî, arkeolojik ve doğal sit bölgelerinden dolayı kısıtlı tutularak; merkezi kullanan 14-17 yaş gurubu için, yeterli bulunan sosyal-kültürel-spor-ticaret yönetim tesisleriyle; görsel değerleri yüksek, ideal okul yerleri olarak tanımlanmıştır. Ancak ilgili bölge; Konya'nın merkezi iş alanı olan, Büyükşehir Belediyesi ve civarını kapsayan yeni iş merkezi dışında, birinci dereceden kent merkezidir. Dolayısıyla etki alanı, tüm Konya Kenti ve Konya Bölgesi'ni kapsamaktadır. Böylesine yoğun işlevler yüklenilen bir bölgeye; okul giriş çıkış saatlerinde, yoğun yaya akımı olan eğitim fonksiyonunun da ilâve edilmesiyle, geleneksel merkez, diğer kullanımlara, cevap veremez duruma gelmektedir. O halde öncelikle ilgili merkezde okul kullanımı kısıtlanmalı, açılması düşünülen yeni lise donatımlarını ihtiyaç duyulan ikinci dereceli merkezlere yerleştirmelidir. İkinci aşamada ise; okul yeri olarak ağırlık, kolay erişilebilir bölgelere yöneltilmelidir. Ayrıca özellikle lise kullanımını eğitim donatımını tamamlayıcı spor, sosyal ve kültürel amaçlı tesislerin yakınında tasarlamak, makro ölçekte zorunlu diğer bir ölçüt olmalıdır. Denek isteklerine göre kent genelinde doğal alanlar, yeşil alanlar ve parklar, spor alanları kadar önemsenmektedir. Bu tutum, büyük olasılıkla kentte yeşil alan yetersizliği nedeniyle, kentlinin aktif / pasif yeşile duyduğu özlemden kaynaklanmış olmalıdır. Konya genelinde en yakınılan konulardan bir tanesi de sıkışık – yoğun yapılaşma olup; bu durum da geniş açık alan düzenlenmesine olan ihtiyacı artırmaktadır.

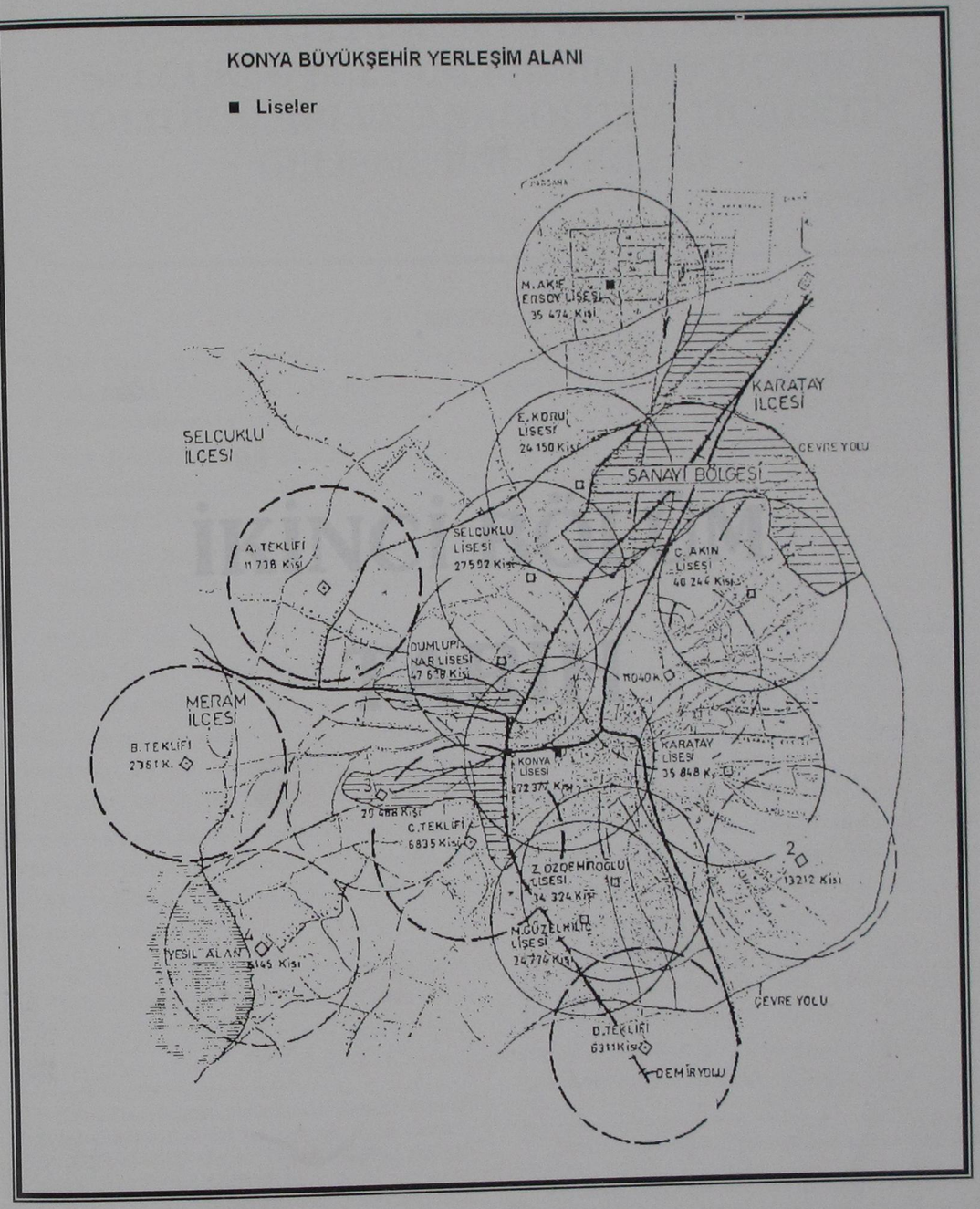

Şekil: 17 Nüfusa göre mevcut ve teklif liselerin dağılımı.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH

BAŞKENTLERİ KONYA OLAN TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLARININ DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE ANADOLU'DA TİCARETİN GELİŞMESİNE ETKİLERİ

Yaşar BEDİRHAN*

ABSTRACT

The Turkey Seljuk State has put into practice a systematic policy about political, scientific, religious and commercial subjects. From the last years of regency of Kılıçarslan II, Turkey has started economical development.

This development trend continued in the first years of regency of Suleymanşah II (1196- 1204), Gıyaseddin Keyhusrev I (1192- 1196/ 1205- 1211), İzzeddin Keykâvus I (1211- 1220), Alaaddin Keykubad I (1220- 1237) and Gıyaseddin Keyhusrev III.

But this political in Seljuk Turkey begun to downfall in 1240. As a result of this downfulling Anatolia lost its first magnificance and richness.

Bilindiği gibi "*Ticaret*", "*t-c-r*" kökünden mastar olup Aramî dilinden Arapça'ya geçmiş bir kelimedir[1]. Bir malı ucuza alıp, pahalıya satarak aradaki farktan kar sağlamak için yapılan işlere ticaret denir[2]. Dünya tarihinde – bugün de olduğu gibi- ticaretin büyük bir önemi vardı. Öyle ki tüccar kişilikleri ve ticaretteki maharetleriyle göze çarpan Fenikeliler[3] ve Soğdlular'ın[4] ticaretle geçimlerini sağlamaları ve yakaladıkları refah seviyesi buna bir örnektir.

Türkler de diğer milletler gibi ticaretle yakından ilgilenmişlerdir. Büyük Hun Hakanı Mete (M.Ö. 209-174), Çin ile hem ticaret yapmış hem de ticarî antlaşmalar imzalamıştır[5]. Hun Türkleri'nin halefleri olan Gök-Türkler de *"İpek Yolu"*na hakim olmak için[6] Sasaniler'le mücadele etmişlerdir. Gök-Türk Hakanı İstemi Yabgu (552-576), Batı Türkistan şehirlerini fethederek istenen amaca ulaşmıştır[7]. Göktürkler, İpek Yolu hakimiyetinde Sasanileri bertaraf etmek için Bizanslılarla ittifaklar kurmuşlardır[8]. Mehmet Altay Köymen'in de işaret ettiği gibi, Türkler, bunu toplumun refah seviyesini yükseltmek için yapmış olup, ona göre *"Sınırları içinde yaşayan insanları soy ve din farkı gözetmeksizin, bütünüyle refah içinde yaşatmak, Türk devletlerinin başlıca vazifesidir."*[9]. Bu temel prensibe ve yukarıda belirtilen ticarî ananeye Türkiye Selçukluları da sadık kalmışlar; siyasî, harsî,

---

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Konya.

1 W. HEFFENİNG, "Ticaret" *İslâm Ansiklopedisi,* (Kısaltma: *İ.A.*) C.XXII/I Eskişehir 1997, s. 257.

2 İBN HALDUN, *Mukaddime*, I., (Çev. Süleyman ULUDAĞ), İstanbul 1991, s. 929; Orhan HANÇERLİOĞLU, *Ticaret Sözlüğü*, İstanbul 1982 s. 391; İlker PARASIZ, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü,* Bursa 1999, s. 596.

3 Bülent İPLİKÇİOĞLU, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları,* İstanbul 1994, s. 99-100.

4 Zekeriya KİTAPÇI, *Orta Asya'da İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler,* Konya 1998, s. 107-109.

5 Tuncer BAYKARA, *Türk Kültür Araştırmaları*, İzmir 1997, s. 154.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar BEDİRHAN, *"Orta Çağda İpek Yolu Hakimiyeti ve Türk Yurtları"*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1994.

7 Ahmet TAŞAĞIL, *Gök-Türkler*, Ankara 1995, s. 31-32.

8 KİTAPÇI, *aynı eser*, s. 106-107.

9 Mehmet Altay KÖYMEN, "Selçukluların Kendilerine Mahsus İktisadî Siyasetleri Var Mıydı?", *Millî Kültür*, I., Sayı: XII, Ankara 1979, s. 66.

ilmî, dinî politikaları yanında, ticarî konularda da sistemli bir siyaset takip etmişlerdir.

I. SELÇUKLULAR DEVRİNDE ANADOLU'DA TİCARET

Bizans hakimiyeti döneminde Anadolu'nun iktisadî ve idarî vaziyeti hiçte iyi değildi. Bunun, sürekli savaşlar, çiftçilere uygulanan ağır vergiler gibi birtakım sebepleri vardır[10].

Selçuklular, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra süratle Anadolu'yu fethe başladılar[11]. Öyle ki, daha 1080 yılında Kutalmış oğlu Süleymanşah (ö. 1086) İstanbul Boğazı'nın Anadolu sahilini alarak, burada gümrük daireleri kurmuş, gemi trafiğini kontrolü altına almıştır [12].

I. Süleymanşah, sonra önemli bir ticaret merkezi ve liman olup yıllık 30 bin altın vergi hasılatı çıkaran[13] Antakya'yı[14] fethetmiştir (12 Aralık 1084). Diğer taraftan Çaka Bey (ö.1095?)[15], Ege Denizi sahillerini fethetmiş, kurduğu donanma ile Bizans İmparatorluğu'nu sıkıştırmaya başlamıştır[16]. Aynı dönemde Karatekin de Sinop'u fethetmiş (1085); böylece Türkler Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi sahillerine ulaşmışlardır[17]. Fakat bu olumlu gelişmeler süreklilik arz etmemiştir. Bu yüzden 1075'te kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticarî inkişafı, yaklaşık yüzyıl sonra görülmeye başlamıştır. Bu gecikmenin belli başlı sebepleri şöyle sıralanabilir:

1. Türkiye Selçukluları'nın *"Büyük Kağanlık"* için Büyük Selçuklular'la mücadeleleri I. Süleymanşah[18] ve oğlu I. Kılıçarslan (1092-1107)[19] nun ölmeleri;
2. Türk birliğini sağlamak için, yapılan mücâdeleler, Özellikle Selçuklu-Danişmendliler arasında (1071-1178)[20].
3. Bizans'la yapılan ve 1176 Karamıkbeli (Myriokefalon) zaferine kadar[21] süre giden savaşlar;
4. Haçlı Ordularıyla yapılan savaşlar; I. Haçlı Seferi (1096-1097), II. Haçlı Seferi (1147) ve III. Haçlı Seferine (1190) çıkan ordular[22] Türkiye için yıkıcı etkide bulunmuştur.
5. Türkiye Selçuklu tahtı için yapılan mücâdeleler; Şahinşah (1110-1116) ve I. Mesud (1107-1155) mücadelesi[23], II. Kılıçarslan'ın (1155-1192) oğullarının mücadeleleri[24].

Sözü edilen bu olumsuz hadiselerden sonra, II. Kılıçarslan'ın saltanatının son yıllarında Türkiye, iktisadî ve ticarî atılımlara başlamıştır[25]. Bu yükseliş trendi II. Süleymanşah (1196-1204)[26], I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196 / 1205-1211)[27], I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)[28], I. Alâeddin Keykubad (1220-1237)[29] ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246)'in[30] ilk yıllarında da sürmüştür. Fakat 1170'lerde başlayan siyasî istikrar ve ticarî inkişaf, 1240'larda dumura uğramaya başlamıştır. Öyle ki devletin kötü gidişatı bir türlü engellenememiş, Türkiye Selçuklu Devleti, 1318'de yıkılmıştır. Yaklaşık 75 yıl süren bu inhitatın başlıca sebepleri şunlardır:

1. Türkiye'nin Moğollar tarafından işgali ve Moğolların acımasız katliam ve ülkeyi her fırsatta yağmaları[31];
2. Selçuklu ve İlhanlı yönetimine karşı Babaîler'in[32] ve Türkmenlerin isyanları[33].
3. Selçuklu sultanları ve ümeranın kendi aralarındaki çekişme ve nüfuz mücadeleleri[34].

Buraya kadar Selçuklu Türkiyesi'nin önemli dönüm noktaları genel hatlarıyla aktarılmaya çalışıldı. Bundan sonra bu devletin ticarî potansiyeli ile uyguladığı ticarî politikalar üzerinde durulacaktır.

II. ANADOLU'NUN TİCARET YOLLARI

Selçuklu Türkiyesi'nde dolaşan ticaret kervanları, doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde belirtilebilecek iki ana doğrultuda gider gelirlerdi[35]. Bu istikametlerdeki ana ve tali yolları ve bu yolların önemini şu şekilde belirlenebilir:

1. Asya malları Avrupa'ya Türkiye üzerinden de giderdi[36]. Türkistan ve İran'dan gelen bir yol, Tebriz, Erzurum, Erzincan ve Sivas'a ulaşır[37], Sivas'tan Konya, Antalya ve Alanya üzerinden Akdeniz'e çıkardı[38]. Bu yol, İlhanlılar devrinde, Sultaniye merkezli *"Şâhrâh-ı Garbî"* (Batı imparator yolu) adıyla anılırdı[39].
2. Türkistan ve İran'dan gelen yollar, Tebriz, Sultaniye, Erzurum, Sivas, Kayseri, Aksaray, Konya, Adana üzerinden Yumurtalık'a (Ayas)[40] ve dolayısıyla Akdeniz'e ulaşırdı.
3. Tebriz'den gelen yol Erzurum, Bayburt, Gümüşhane ya da Erzincan üzerinden Trabzon'a[41] yani Karadeniz'e çıkardı.
4. Tebriz'den, Erzincan, Zara, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun ve Sinop'a[42], dolayısıyla Karadeniz'e ulaşırdı.
5. Tebriz'den başlayıp, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Ankara, Eskişehir, İznik, İzmit ve İstanbu'al varırdı [43].
6. Bağdat'tan başlayan yol ise, Musul, Mardin, Diyarbakır, Malatya, Ankara, (Kulu, Cihan-

---

10 Mustafa AKDAĞ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *Belleten*, XIII., Sayı: 55, (Ankara 1950), s. 497; Osman TURAN, "Selçuk Türkiyesi ve Dünya Ticareti", *Türk Yurdu*, L., Sayı: 10, (İstanbul 1960), s. 4.

11 Claude CAHEN, "Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi, (XI. yy. 2. yarısı)", (Çev: Yaşar YÜCEL-Bahaeddin YEDİYILDIZ), *Belleten*, LI., Sayı: 201, (Ankara 1987) s.1397-1415.

12 Osman TURAN., "Süleymanşah I", *İ. A.* XI., Eskişehir 1997, s. 209-210; aynı yazar, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1993, s.42.

13 Ali SEVİM, *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990 s.35; TURAN, *aynı makale*, s. 214.

14 STRECK, "Antakya", *İ.A.*, I, Eskişehir 1997, s.458-459; Halil SAHİLLİOĞLU, "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: *D.İ.A.*), III., İstanbul 1991, s. 230-231.

15 CAHEN, *aynı makale*, C.LI.; Sayı: 201, s.1417-1418; Mücteba İLGÜREL, "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII., İstanbul 1993, s. 186-187.

16 Anna KOMNENA, *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul 1996, s.229-232.

17 KOMNENA, *aynı eser*, s.195; Erdoğan MERÇİL, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993 s.110.

18 İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X., (Çev. Abdülkerim ÖZAYDIN), İstanbul 1987, s. 135-136; Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1998, s.73-76.

19 Osman TURAN "Kılıçarslan I.", *İ.A.*, VI, Eskişehir 1997, s. 686; aynı yazar, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.109-110.

20 M. Halil YİNANÇ, "Danişmendliler", *İ.A.*, III., Eskişehir 1997, s. 468-479; Baha TANMAN, "Danişmendliler", *D.İ.A.*, VIII, İstanbul 1993, s. 469-477; Sefer SOLMAZ., "Danişmendliler", *Türkler*, VI., Ankara 2002, s. 430- 444.

21 Abdulhaluk ÇAY, *II. Kılıçarslan*, Ankara 1987, s. 78-86; George OSTROGORSKY, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1991, s. 361.

22 Steven RUNCİMAN, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I., (Çev: Fikret IŞILTAN), I., Ankara 1992-1998, s. 135-215; C.II., s. 205-231; C.III., s. 3-67; O. TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 98-104, 183-186, 220-224.

23 TURAN, *aynı eser*, s.154-158; Coşkun ALPTEKİN, "Türkiye Selçukluları", *D.G.B.İ.T.*, VIII., Konya 1994, s. 234-236.

24 ÇAY, *aynı eser*, s.103-106; TURAN, "Kılıçarslan II." *İ.A.*, VI., Eskişehir 1997, s. 696-697.

25 Mikail BAYRAM, "Anadolu Selçuklulları'nda Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Cogito*, "Selçuklular", S. XXIX., (İstanbul, 2001), s.63.

26 Osman TURAN, "Süleymanşah II.", *İ.A.*, XI., Eskişehir 1997, s.219-231; ALPTEKİN, *aynı eser*, VIII., s. 260-262.

27 Tuncer BAYKARA, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev*, (*Gazi-Şehit)*, Ankara 1997, s.51-60.

28 Salim KOCA, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, *(1211-1220)* Ankara 1997, s.10-70; TURAN, *aynı eser*, s.296-324.

29 TURAN, "Keykubad I" *İ.A.*, VI., Eskişehir 1997, s. 646-660; Emine UYUMAZ, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito*, S. XXIX., İstanbul 2001, s. 121-130.

30 TURAN, "Keyhüsrev II" *İ.A.*, VI., Eskişehir 1997, s. 620-628; ALPTEKİN, *aynı eser*, s.298-310.

31 Kerimü'd-Din Mahmud-i AKSARAYÎ, *Müsemeretü'l-Ahbar ve Müseyeretü'l Ahyar*, (Çev. Mürsel ÖZTÜRK), Ankara 2000, s.118, 120, 174-175, 177-178, 199, 203 vd; TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.427-457.

32 GREGORY Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II., (Çev. Ö. Rıza DOĞRUL), Ankara 1950, s. 539-541; İBN BİBİ, *el-Evamirü'l-Ala'iye fi'l-Umuri'l Ala'iye (Selçukname)*, II., (Çev. M. ÖZTÜRK) Ankara 1996, s. 49-58; Ahmet Yaşar OCAK, "Babaîlik", *D.İ.A.*, IV., İstanbul 1994, s. 373-374.

33 TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 513-518; İBN BİBİ, *aynı eser*, II., s. 179-185, 201-208.

34 İBN BİBİ, *aynı eser*, II., s. 136-142, 171-174, 186-196; GREGORY Ebu'l-Ferec, *aynı eser*, II., s. 598-601; N. KAYMAZ, *Pervâne Mu'înü'd-Din Süleyman*, Ankara 1970, s. 92-175.

35 Mustafa AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, I., İstanbul 1995, s.30; TURAN, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1993, s. 119-120.

36 Herbert HEATON, *Avrupa İktisat Tarihi, İlk Çağdan Sanayi Devrimine*, (Çev. M. Ali KILIÇBAY), Ankara 1995, s. 141.

37 TURAN, *Tarihî Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1998, s. 50-51.

38 TURAN, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 31-33.

39 A. Zeki Velidi TOGAN, "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV., İstanbul 1955, No: 1-4, s. 45; Enver KONUKÇU, "Şahrah-ı Garbî", *XII. T.T.Kongresi Bildirileri*, II., Ankara 1999, s. 649-650.

40 Marco POLO, *Geziler Kitabı*, (Çev. Ömer GÜNGÖREN) İstanbul 1985, s. 19; *Marco Polo Seyahatnamesi*, (yay. Filiz DOKUMAN), Tercüman 1001 Temel Eser, s. 20.

41 Fügem İLTER, *Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, Ankara 1978, s. 21.

42 İLTER, *aynı eser*, s.20.

43 Işın DEMİRKENT, "1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettiği Yollar Hakkında", *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997 İstanbul)*, Ankara 1999, s. 117; İLTER, *aynı eser*, s. 21.

beyli, Konya) ya da Eskişehir, İzmit ve İstanbul'a uzanırdı[44].

7. Antalya'dan başlayan bir diğer yol, Alanya, Konya, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum, Tebriz'e ulaşırdı[45].
8. Şam ve Antakya limanından başlayan yol, Gülek Boğazı'nı geçerek Konya'ya ulaşır, Konya üzerinden İstanbul'a giderdi[46].
9. Sinop'tan başlayan bir yolda, Vezirköprü, Samsun, Amasya, Sivas, Malatya, Bağdat ve Halep'e varırdı[47].
10. Antalya'dan başlayan bir diğer kervan yolu, Denizli, Afyon'dan İstanbul'a ulaşırdı[48].

III. TİCARET MERKEZLERİ, LİMANLAR VE PAZAR YERLERİ

Selçuklu Türkiyesi'nde, ticaret yolları üzerinde bulunan şehirler, birer ticaret merkezi olmuştur. Bunun sonucu zikredilen şehirlerde pek çok imar ve inşa faaliyeti yürütülmüş, tacirler için evler[49], hanlar[50], hamamlar tesis edilmiştir[51]. Konya, Kayseri, Sivas, Denizli, Ankara, Aksaray, Uşak, Larende (Karaman), Burdur, Elbistan, Akşehir, Çorum, Beyşehir, Kırşehir gibi şehirleri Selçuklu Türkleri kurmuş[52] veya yeniden kendi anlayışlarına uygun hale getirmişlerdir. Selçuklu Türkiyesi'nde başta başkent Konya[53] olmak üzere, Sivas[54], Kayseri, Erzurum, Samsun, Erzincan, Malatya[55], Ahlat[56], Antalya, Alanya[57], Sinop[58], Suğdak[59] en önemli ticarî merkezler durumundaydı. Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum'un o dönemdeki nüfuslarının 100 bini aştığı söylense de[60] bu imkânsız bulunmuş; Konya'nın 60, Sivas ve Kayseri'nin 25-30 bin nüfusa sahip olabileceği belirtilmiştir[61].

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Selçuklu Türkiyesi'nde; Antalya, Alanya, Anamur, Silifke[62] Akdeniz kıyısında[63]. Sinop, Samsun, Farya ve Fatsa'da Karadeniz kıyısında belli başlı limanlardandır[64]. Selçuklular'ın, İlhanlı (1256-1353) hakimiyetine girdiği ve inkişafa yüz tuttuğu bir sırada, Akdeniz kıyısında Yumurtalık (Ayas), Korykos (Kızkalesi), Karataş, Zabari limanları[65], Karadeniz kıyısında ise Trabzon Limanı[66] daha işlek hale gelmiştir.

Selçuklu Türkiyesi'nde yukarıda sözü edilen şehirlerde ve şehir dışında da pazarlar kuruluyordu. Ticarî hayatta önemli yeri olan bu pazarları yıl pazarı, altı ay pazarı, hafta ve gün pazarı gibi sürelerle adlandırmak mümkündür[67]. Uluslar arası fuar niteliğindeki pazarlar, yıllık olarak kurulurdu. Kayseri-Pınarbaşı yakınlarında kurulan "*Yabanlu Pazarı*"[68]; Mardin yakınındaki "*Koçhisar (Kızıltepe) Pazarı*"; Kırşehir-Kayseri yolundaki "*Ziyaret Pazarı*"; Konya-Afyon arasındaki "*Yılgun (Ilgın) Bazar*"; Amasya-Tokat arasındaki "*Azine Pazar*"; Germiyan'da, "*Alemüddin Pazarı*"; Kırşehir, Halep ve Musul'da örnekleri görülen "*Türkmen Pazarları*" belli başlı milletler arası pazarlardandır[69]. Şehirlerdeki pazarlarda da yerli-yabancı bir çok tacir faaliyet gösteriyordu. Selçuklu Türkiyesi'nde; Sivas'ta 16, Kırşehir'de 19 adet çarşı ve pazar bulunuyordu[70]. Şehir pazarlarının en canlı örnekleri başkent Konya'da görülmektedir. Kaynaklarda Konya şehrinde "*At Pazarı*"[71], "*Odun Pazarı, Buğday Pazarı, Eski ve Yeni Çarşı, Attarlar Pazarı*" gibi pazar adları bilinmektedir[72]. Konya ve Karaman, Selçuklulardan yaklaşık bir asır sonra da ticarî canlılığını sürdürüyordu[73].

IV. SELÇUKLULAR DEVRİNDE ANADOLU'DA ÜRETİLEN, İHRAÇ ve İTHAL EDİLEN TİCARET MALLARI

Selçuk Türkiyesi'nde, tarım, hayvancılık, maden ve sanayi ürünlerinin büyük mikyasta üretildiği ve ihtiyaç fazlası malların büyük bir kısmının da ihracının yapıldığı görülmektedir. Üretilen ve ihracı yapılan belli başlı mallar şunlardır:

1. At, Katır, Sığır: Ülkenin hemen her yerinde at, katır[74] ve sığır yetiştiriliyordu. Bu konuda çeşitli rakamlar verilebilir; 1258'de Adıyaman (Hısn-ı Mansur)'ın bir köyünden 7.000 öküz, sığır ve merkep çıkabiliyordu[75]. İlhanlı veziri Reşidü'd-Din'in çeşitli çiftliklerinde 30.000 baş at ve kısrağı vardı[76]. 1259 yılında, Hülâgü Han'a vergi olarak verilenler arasında, 500 baş iğdiş at ve 500 baş katır bulunuyordu[77]. O zaman Türkiye'deki göçebe aşiretlerin yetiştirdiği atlar "*Türkî*" adıyla anılır, bir tanesi 1000 altına satılırdı[78]. Konya, Eskişehir, Ankara, Aksaray, Kastamonu, Kütahya, Karaman gibi merkezlerde yetiştirilen atlar, Suriye, Irak, İran, Mısır'a ihraç ediliyor ve buralarda "*iğdiş*" adıyla anılıyordu[79].

2. Koyun-Keçi: Geniş otlaklara sahip olan Selçuklu Türkiyesi'nde; Türkmenler, beyaz tüylü ve güzel keçi, geniş-uzun kuyruklu koyun yetiştiri-

---

44 İsmail AYTAÇ, "Selçuklu Döneminde Malatya-Kahta Kervan Yolu ve Kervansarayları", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler*, I., Konya 2001, s. 49.

45 TURAN, *Tarihî Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, s. 51.

46 W. HEYD, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. E. Ziya KARAL), Ankara 2000, s. 333.

47 İLTER, *aynı eser* ,s.22.

48 İLTER, *aynı eser*, s.22; AKDAĞ, *aynı eser*, s.30.

49 EFLAKÎ, *aynı eser*, C.I., s. 208.

50 EFLAKÎ, *aynı eser*, C.I., s. 131, 136; C.II., s. 62; Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçuklular Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 50; İsmet KAYAOĞLU, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticarî Hayat Bir Bakış" *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: I., (Konya 1992), s. 112-113; TURAN, *Selçuk Kervansarayları*, s. 495.

51 Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s. 237-315.

52 Tuncer BAYKARA, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", *Türkler*, VII., Ankara 2002, s. 240-241.

53 BAYKARA, *Türkiye Selçuklu Devrinde Konya*, s. 30-70; KAYAOĞLU, *aynı makale*, s. 107-115.

54 İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser*, XII., s. 201; TURAN, *Selçuklular Zamanında Sivas*, s. 119-126.

55 Osman TURAN, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", *Selçuklularda İslâmiyet*, İstanbul 1993, s. 137.

56 Faruk SÜMER, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, L., Sayı: IIICC.; (Ankara 1986), s. 454-456; Yaşar BEDİRHAN, *Selçukular ve Kafkasya*, Konya 2000, s. 318-319; aynı yazar, *Kafkasya ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Kafkasya Politikası*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1999.

57 İBN BİBİ, *aynı eser*, C.I., s. 115, 116, 163, 255, 268; İBN BATTUTA, *Seyahatnâme*, I., (Çev. Mehmet ŞERİF), İstanbul 1333-1335, s. 310-313; Tuncer BAYKARA, "Alaiye'de Bazı Yeni Kitabeler", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. XII., (İstanbul 1982), s. 579-581.

58 İBN BİBİ, *aynı eser*, C.I., s. 173-175; İBN BATUTA, *aynı eser*, C.I., s. 357-358; M.Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Sinop'ta Selçukîler Zamınına Ait Tarihî Eserler", *Türk Tarih Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi*, S. V., (İstanbul 1949), s. 112-116.

59 İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser*, C.XII s. 346; İBN BİBİ, *aynı eser*, C.I., s. 242, 319-330; Wilhelm Von RUBRUK, *Moğolların Büyük Hanına Seyehat (1253-1255)*, (Çev. Ergin AYAN), İstanbul 2001, s. 28; İBN BATTUTA, *aynı eser*, C.I., s. 385-386; A.YAKUBOSKİ, "İbn Bibi'nin XIII. Asır Başında Anadolu Türkleri'nin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi", *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XII., S. I-II., (Çev. İsmail KAYNAK), Ankara 1954, s. 207-226.

60 TURAN, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 67.

61 Tuncer BAYKARA, "Selçuklu Devri Türk Şehri'nin Temel Özellikleri", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, I., Konya 2001, s. 152.

62 Şehabeddin TEKİNDAĞ, "Silifke" *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. II., (İstanbul 1971), s. 145.

63 L. RASONYİ, *Tarihte Türklük*, Ankara 1996, s. 194; Fuat KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1981, s. 73; Friedrich Karl KIENITZ, "Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi", (Çev. Mithat SAN), *Belleten*, L., S. VICC., Ankara 1986, s. 286.

64 İ. Hakkı UZUNÇARŞILI., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988; s. 247; Zeki Velidi TOGAN, *Türk Umumî Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 203; KÖPRÜLÜ, *aynı eser*, s. 106.

65 Marco POLO, *aynı eser*, s. 19; BROQUİERE, *aynı eser*, s. 189; Şehabeddin TEKİNDAĞ, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi" *İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi*, VI., S. IX., (İstanbul 1954), s. 162-163; aynı yazar, "Alauddin Keykubad ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hududları", *İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi*, I., (İstanbul 1937), s. 30.

66 Zeki Velidi TOGAN, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *T.H.İ.T. Mecmuası*, I., (İstanbul 1931), s. 17; Bertold SPULER, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal KÖPRÜLÜ), Ankara 1987, s. 473-474.

67 BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Döneminde Toplum ve Ekonomi*, s. 248.

68 SÜMER, *Yabanlu Pazarı*, s. 20-21; *Baypars Tarihi*, s. 87; Salim KOCA, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", *Türkler*, VII., Ankara 2002, s. 347.

69 Osman TURAN, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1998, s. 367-368; aynı yazar, *Tarihî Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1998, s. 51-52; aynı yazar, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 208; KAYAOĞLU, *aynı makale*, s. 371-372.

70 S. KOCA, *aynı yer*.

71 İBN BİBİ, *aynı eser*, C.II., s. 205; EFLAKÎ, *aynı eser*, I s. 228, 271; AKSARAYÎ, *aynı eser*, s. 54.

72 *Baypars Tarihi*, s. 90; TURAN, "Celaleddin Karatay...", s. 81; aynı yazar, "Şemseddin Altunaba...", s. 201, 204, 206; BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 44; KAYAOĞLU, *aynı makale*, s. 112.

73 BROQUIERE, *aynı eser*, s. 182, 183, 185; Semavi EYİCE, "Bertrandon De la Broquiere ve Seyehatnâmesi (1432-1433)", *İ.Ü.E.F.İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI., Cüz: 1-2, (İstanbul 1975), s. 96-97.

74 Şihabeddin el-ÖMERİ, *"Mesalikü'l-Ebsar"*, (Anadolu Beyliklerine Ait Bölümün Çevirisi, Yaşar YÜCEL), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I., Ankara 1991, s.183; TEKİNDAĞ, *Alauddin Keykubad ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hudutları*, s. 31.

75 EBU'L-FEREC, *aynı eser*, C.II., s.564.

76 TOGAN, *Reşideddinin Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar*, s. 37.

77 AKSARAYÎ, *aynı eser*, s. 46.

78 Marco POLO, *aynı eser*, s. 20; YÜCEL, *aynı eser*, s. 186.

79 Faruk SÜMER, "Türkler'de Atçılık ve Binicilik, I. Bölüm" *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. XXIV., (İstanbul 1983), s. 15-17; aynı yazar, *Yabanlu Pazarı...* s. 8; KOCA, *aynı yer*; YÜCEL, *aynı eser*, s. 183-186; TURAN, *Tarihî Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, s. 59.

yorlardı[80]. Tiftik keçisinin kılları meşhurdu. İran, Irak, Suriye, Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na koyun-keçi ve bunların ürünleri ihraç ediliyordu[81]. Özellikle Doğu Anadolu'da koyun üretimi çok yaygındı. Bir köyden 45.000 baş koyun ve keçi çıkabilir[82], bir tüccar kafilesi bir defada 20.000 baş koyun sevk edebilirdi[83]. Bu dönemde bir kişinin 1000 baş koyuna sahip olduğu[84] Vezir Reşidü'd-Din'in aralarında Diyarbakır ve Anadolu'nun da olduğu yerlerdeki çiftliklerinde 250 bin kadar koyununun olduğu bilinmektedir[85].

3. Avcı Kuşlar: Doğan ve şahin gibi avcı kuşlar, en iyi şekilde Kastamonu yöresinde yetiştirilir; Suriye, Mısır, Irak, İran ve Orta Asya'ya ihraç edilirdi[86].

4. Balık: Van Gölü'nde yetişen ve "*et-tirrîh*" denilen balıklar, tuzlanarak, Musul, el-Cezire, Irak, Suriye ve hatta Horasan'ın Belh şehrine ihraç edilirdi[87]. Bunun yanında Karadeniz sahillerinde de tuzlanmış balık ticareti[88] ile Balat'ta Avrupalı tacirlere balık ve yılan balığı satışı yapılırdı[89].

5. Şap: Selçuklu Türkiyesi'nde, Kütahya, Şebinkarahisar, Ulubat[90], Foça[91] gibi yerlerden şap çıkarılırdı. Avrupalılar bu şapları, boya sanayiinde kullanmaktaydılar[92]. Türkiye şapları Marsilya, Ceneviz ve Venedik gibi yerlere ihraç ediliyordu[93], 1255'te Konya'da bulunan Rubruk'un verdiği bilgiye göre, Cenovalı ve Venedikli iki tacir, Türkiye şaplarını işletme ve satma işini tekellerine almışlardı[94].

6. Demir: Ulukışla, Sivas, Elazığ (Palu) gibi yerlerde demir çıkarılıyor, civar ülkelere ve donanma inşası için Mısır'a ihraç ediliyordu[95].

7. Bakır: Selçuk Türkiyesi'nde; Diyarbakır'da[96] Kastamonu'da, Erzincan'da[97] ve Gülek Boğazı (Şekerpınar mevkii)'nda[98] bakır çıkarılıyordu. Diyarbakır'da çıkarılan bakırdan mutfak eşyası üretilir ve Musul, Şam gibi yerlere ihraç edilirdi[99]. Erzincan bakırından da şamdanlar yapılırdı[100].

8. Gümüş: Bayburt'ta[101], Kütahya'da, Ulukışla'da (Lü'lüe)[102], Amasya'da gümüş madenleri bulunmaktaydı[103]. İbn Battuta Amasya'dan sonra gittiği "Gümüş" şehrinde gümüş madeni olduğu, buraya Irak ve Şamdan tacirlerin geldiğini yazar[104]. Marco Polo'nun sözünü ettiği Bayburt gümüşüyle

80 BROQUİERE, *aynı eser,* s.165; EYİCE, *aynı makale,* s. 94.

81 Claude CAHEN, *Osmanlılardan Önce Anadolu,* (Çev. Erol ÜYEPAZARCI), İstanbul 2000, s. 114-115; F. SÜMER, *Yabanlu Pazarı...* s. 9; Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi,* İstanbul 2000 s. 104.

82 EBU'L-FEREC, *aynı eser,* s. 564.

83 İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser,* C.XII., s. 424; TURAN, *Doğu Anadolu...,* s. 34.

84 EFLAKÎ, *aynı eser,* I., s. 220.

85 TOGAN, "Reşideddini'in Mektuplarında...", s. 37.

86 UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri..,.* s. 251; YÜCEL, *aynı eser,* s. 197; Osman TURAN, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 29-30.

87 Faruk SÜMER, "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler" *Türkiye İktisatı,* S. VII., (Ankara 1990), s. 73; aynı yazar, "Yabanlu Pazarı...", s. 9; aynı yazar, "Ahlat Şehri...", s. 452, Marco POLO, *aynı eser,* I.G. s. 22.

88 Claude CAHEN, "XIII: yy. Başında Anadolu'da Ticaret", *Cogito, "Selçuklular"*, S. XXIX., (İstanbul 2001), s. 132.

89 Paul WİTTEK, *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik,* (Çev. O. Şaik GÖKYAY), Ankara 1944, s. 122; Fahrettin TIZLAK, "Osmanlılardan Önce Türkler de Madencilik", *Türkler,* VII., Ankara 2002, s. 411; TURAN, *Doğu Anadolu...,* s. 72.

90 Abdulhalik BAKIR, "Orta Çağ İslâm Dünyasında Madenler ve Maden Sanayii", *Belleten,* LXI., S. CCXXXII., (Ankara 1998), s. 545-546.

91 Şerif BAŞTAV, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, (1261-1461),* Ankara 1989, s. 16.

92 HEAOTON, *aynı eser,* s. 140, 144; TIZLAK, *aynı makale*, s. 411.

93 CAHEN, *Osmanlılardan Önce...* s. 116-117; TABAKOĞLU, *aynı eser,* s. 106.

94 RUBRUK, *aynı eser,* s. 140; HEYD, *aynı eser,* s. 332-333, 353; TURAN, *Selçuklu Tarihi...,* s. 363.

95 BAKIR, "Maden Sanayii...", s. 533; AKDAĞ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş...", s. 501; EBU'L-FEREC-İBNÜ'L-İBRİ, *Tarih-i Muhtasarü'd-Düvel,* (Çev. Şerafeddin YALTKAYA), İstanbul 1940, s. 48; TEKİNDAĞ, Alaüddin Keykubad..., s. 31; SÜMER "Madenler..", s. 74; TABAKOĞLU, *aynı eser,* s. 106; TIZLAK, *aynı makale,* s. 411.

96 İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser,* X., (Çev. Abdülkerim ÖZAYDIN), İstanbul 1987, s. 478; SÜMER, "Yabanlu...", s. 6.

97 SÜMER, "Madenler...", s. 74; CAHEN, *Osmanlılardan Önce...,* s. 117; TIZLAK, *aynı makale,* s. 411.

98 BROQUİERE, *aynı eser,* s. 179.

99 BAKIR, "Maden Sanayi", s. 569.

100 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 204.

101 Marco POLO, *aynı eser,* s.21; Abdulkadir YUVALI, "İlhanlıların Doğu Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli", *XI.T.T.K. Kongresi Bildirileri,* II., Ankara 1994, s. 598.

102 UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri...,* s. 253-254; Şehabeddin TEKİNDAĞ, "Lü'lüe", *İ.A.*, VII., Eskişehir 1997, s. 110.

103 SÜMER, "Madenler...", s. 74; aynı yazar, *Yabanlu Pazarı,* s. 6; YÜCEL, *aynı eser,* s. 184.

104 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 204; TIZLAK, *aynı makale*, s. 412.

II. Kılıçarslan'ın (1155-1192) oğlu Mugise'd-Din Tuğrul H 608 / M 1211 tarihli sikke basmıştır[105].

9. Civa: Doğu Anadolu'da bulunmaktaydı[106].

10. Zırnık: Van Gölü'nün güneyinde Zırnık yatakları vardı. Bu kuyumculukta ve tezyin işlerinde kullanılır. Bir çok yere ihraç edilirdi[107].

11. Boraks: Van Gölü çevresinde çıkarılan Boraks, ekmekleri parlatmak için fırıncılar tarafından kullanılır, Irak ve el-Cezire gibi yerlere ihraç edilirdi[108].

12. Antimon (Antimuan): Doğu Anadolu'da çıkarılır. Kurşun ve kalayla karıştırılarak alaşımlar ede edilirdi[109].

13. Lacivert Taşı: Aksaray, Sivas ve Konya yakınlarında bulunmaktaydı[110].

14. Bileyi Taşı: Berberlerin ustura biledikleri bu taş Afyonkarahisar'da bulunurdu[111].

15. Çivit: Selçuklu Türkiyesi'nde üretimi yapılan boya maddelerinin biri de çivitti[112].

16. Neft: Marco Polo, Gürcistan sınırındaki bir yağ kuyusundan, bu yağın iyi yandığından ve hayvanların yaralarına sürüldüğünden söz eder.[113] Bununla birlikte kuşatmalarda mancınıkla atılarak yangın çıkaran neft ve katran, Erzurum ile Antalya'nın kuzeyinden sağlanırdı[114].

17. Tuz: Selçuklu Türkiyesi'nde sekiz tuzlanın olduğu, bunlardan birinin Sivas'ta bulunduğu anlaşılmaktadır[115]. Bununla birlikte İzmir Körfezi'nde[116] ve Aras vadisinde tuzlalar bulunmakta, yemeklik tuz buralardan sağlanmaktaydı[117].

18. Çini: İbn Battuta, Birgi Sultanı'nın sarayında çini tabaklar görmüştür. Çini özellikle mimarî süslemelerde kullanılmak için bol miktarda üretilirdi[118].

19. Meyve: Konya ve Antalya'da yetişen "*Kamereddin*" adı verilen kaysı kurutularak Mısır, Şam'a ve Irak'a ihraç edilirdi[119]. Mardin'de üzüm, kaysı, kavun, incir; Erzincan'da armut ve kayısı; Bitlis'te sirke[120]; Akdeniz kıyılarında limon, portakal, muz ve hurma üretimi yapılırdı[121]. Bunların Venedik ve Cenevizli tüccarlar vasıtasıyla Avrupa ülkelerine de ihraç edilirdi[122]. Karadeniz kıyılarında da fındık yetişmekte idi. Çünkü Clavijo'nun, Eylül 1405'te fındık yüklü bir gemiyle Trabzon'dan İstanbul'a gittiği bilinmektedir[123].

20. Tahıl: Özellikle buğday; Suriye, Kıbrıs ve Rodos'a[124]; bunun yanında Kütahya pirinci, susam ve nohut Antalya ve Alanya yoluyla Avrupa ülkelerine, Kıbrıs Krallığına ve Mısır'a ihraç edilirdi[125].

21. Kitre-Zamk-Reçine: Bunlar Antalya, Isparta ve Kütahya gibi yörelerden temin edilerek; Mısır ve Avrupa pazarlarına Antalya Limanı vasıtasıyla ihraç ediliyordu[126].

105 İbrahim ARTUK, "Erzurum Meliki Mugis el-Din Tuğrul ve Oğlu Cihanşah Adına Basılan Sikkeler", *IX. T.T.K. Kongresi Bildirileri,* II., Ankara 1988, s. 737.

106 BAKIR, "Maden Sanayi...", s. 546.

107 TURAN, *Doğu Anadolu...,* s. 118; SÜMER, "Madenler...", s. 73; aynı yazar, "Ahlat Şehri...", s. 452; aynı yazar, "Yabanlu Pazarı...", s. 7; BAKIR, "Maden Sanayi...", s. 548; TIZLAK, *aynı makale,* s. 412.

108 SÜMER, "Madenler..." s. 73; aynı yazar, "Ahlat Şehri...", s. 452; aynı yazar, "Yabanlu...", s. 7; BAKIR, Maden Sanayi...", s. 548.

109 BAKIR, "Maden Sanayi...", s. 552.

110 CAHEN, *Osmanlılardan Önce...,* s. 116; SÜMER "Yabanlu....", s. 6; aynı yazar, "Madenler...", s. 75.

111 BROQUİERE, *aynı eser,* s. 195; EYİCE, *aynı makale,* s. 100.

112 CAHEN, "...Anadolu'da Ticaret", s. 132; KAYAOĞLU, *aynı makale,* s. 369.

113 Marco POLO, *aynı eser,* s. 21.

114 TURAN, *Selçuklular Tarihi...,* s. 366; BAKIR, "...Maden Sanayi", s. 586.

115 TURAN, *aynı eser,* s. 363; CAHEN, *Osmanlılardan Önce..,* s. 116; SÜMER, "...Madenler", s. 75; aynı yazar, "Yabanlu...", s. 7; KAYAOĞLU, *aynı makale,* s. 369.

116 TOGAN, "Reşideddinin Mektuplarında...", s. 39.

117 Ruy Gonzales de CLAVİJO, *Anadolu, Orta Asya ve Timur,* (Çev. Ö. Rıza DOĞRUL), İstanbul 1993, s. 88; Enver KONUKÇU, "Clavijo'nun Doğu Anadolu (Erzincan Doğu Bayezid) Yolculuğu (1404-1405)" *XI. T.T.K. Kongresi Bildiriler,* II., Ankara 1994, s. 800.

118 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 333; 204; CAHEN, *Osmanılardan Önce...,* s. 119; R. ANHEGGER, "Çini", *İ.A.*, III., Eskişehir 1997, s. 430; Şerare YETKİN, "Çini", *D.İ.A.,* VIII., İstanbul 1993, s. 330-331.

119 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 312-322; s. 194, 200; V. GORDLEVSKİ, *Anadolu Selçuklu Devleti,* (Çev. Azer YARAN), Ankara 1988 s. 221-222; SÜMER, "Yabanlu...", s. 8.

120 TOGAN, "Reşideddinin...", s. 42.

121 CAHEN, *Osmanlılardan...,* s. 115.

122 AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadî...,* s.29; aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun...", s. 498.

123 CLAVİJ, *aynı eser,* s. 207.

124 HEYD, *aynı eser,*s. 608; SÜMER, "Yabanlu...", s. 8.

125 HEYD, *aynı eser,* s. 605; UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri,* s. 247, 253.

126 HEYD, *aynı eser,*s. 612 UZUNÇARŞILI, *aynı eser,* s. 253; SÜMER, *aynı makale,* s. 7.

22. Deri: Selçuklu Türkiyesi'nde üretilen deriler Kıbrıs, Suriye ve Mısır'a ihraç edilirdi. Diyarbakır ve Kastamonu'da dericilik yaygındı[127].

23. Kereste - Palamut: Antalya, Alanya ve Fethiye'den; İskenderiye, Dimyat, Mısır, Avrupa ve İstanbul'a kereste; Balat'tan da palamut ihraç edilirdi[128].

24. Halı: Aksaray ve Antalya'da; koyun yününden dokunan meşhur halıların benzeri başka hiçbir yerde yoktu. *Türkmen Halıları* da denilen bu sanat eserleri; Şam, Mısır, Irak, Hindistan, Çin ve Türk ülkeleriyle[129], Londra ve Paris'e ihraç edilmekteydi[130].

25. Kumaş-Tiftik- (Yün)-Pamuk: Selçuklu Türkiyesi'nde üretilen yün, tiftik ve pamuktan; Denizli, Alaşehir, Antalya, Aksaray, Karaman, Erzincan, Ankara, Sivas, Kastamonu, Konya, Kayseri, Mardin, Diyarbakır, Malatya, Muş gibi yerlerde kumaşlar dokunurdu[131]. Kaynaklarda bir çok çeşidi sayılan kumaşlar ve kumaş mamulü ürünler Avrupa'da Venedik, Londra, Paris; doğuda ise İran, Şam, İstanbul gibi yerlere ihraç olunurdu[132]. Devrin müellifleri, hediye, tazminat gibi konularda verilenlerle ilgili listelerde kumaşlara dair rakamlarda vermişlerdir[133].

26. Köle (Savaş ve Akın Ganimetleri): Gerek yapılan savaş ve akınlarda ele geçirilen esirler, gerekse transit olarak Erzurum, Ahlat, Sivas, Kayseri ve Konya pazarlarına gelen Rus, Kıpçağ, Çerkes köleler; Mısır, Suriye, Irak, İran gibi yerlere satılırdı. Bunun yanı sıra ticarî önemi haizdi[134].

İthâl Edilen Mallar

Elbise, kürk, keten, atlas, ipekli, kemha kumaşlar, Şam, Bağdat, Tebriz, Nişabur, Yemen, Hindistan, Çin, İstanbul, İskenderiye, Rusya, Kıpçak ülkeleri, Bartas şehri, Kıbrıs ve Avrupa'dan ithal edilirdi[135]. Şeker ve Mısır'dan baharat[136], tıbbî nebatat, Hindistan'dan[137]; parfümeri, koku; Hoten ve Çin'den[138]; mehter takımının çalgıları; Bizans ve Hindistan'dan[139]; yay, kılıç, kalkan, tolga, miğfer, zırh gibi askerî araç gereç Şam, Taşkent (Çaç), Gilan, Hindistan ve İtalya'dan[140]; gümüş eşya, şarap, sabun, kalay, kurşun Avrupa'dan[141]; bunların dışında kâğıt, züccâciye, cam, mücevherat gibi emtia da çeşitli ülkelerden ithal edilirdi[142].

V. SELÇUKLULAR'IN TİCARÎ MÜNASEBETTE BULUNDUĞU ÜLKELER VE TÜCCARLAR

Türkiye Selçuklu Devleti, siyasî ve iktisadî vaziyetinin iyi olduğu dönemde uzak-doğudan Atlas Okyanusu kıyılarına kadar uzanan coğrafya-

127 HEYD, *aynı eser,* s. 334; SÜMER, *aynı makale,* s. 7; Zeki TEKİN, "Deri", *D.İ.A.,* IX., İstanbul 1994, s. 177; Abdulhalik BAKIR, "Orta Çağ İslâm Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayi", *Belleten,* LXV., (Ankara 2001), s. 242.

128 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s.311; s.193; GORDLEVSKİ, *aynı eser,* s.222; HEYD, *aynı eser,* s.611-612; WİTTEK, *aynı eser,* s. 2, CAHEN, "...Anadoluda Ticaret", s.132; UZUNÇARŞILI, *aynı eser,* s.253.

129 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s.313, 324; s.195, 202; SARRE, *aynı eser,* s.113; WİTTEK, *aynı eser,* s.2; Faruk SÜMER, "Anadoludaki Türk Halıcılık Tarihine Dair En Eski Bilgiler", *Türk Dünyası Araştırmaları,* S. XXXII., (Ankara 1984), s.46-48; Abdulhalik BAKIR, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Dokuma Sanayi", *Belleten,* LXIV., S.241, (Ankara 2001), s.806.

130 KOCA, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının...", s. 347; N. BOZKURT, "Halı", *D.İ.A.,* XV., İstanbul 1997, s.255.

131 Marco POLO, *aynı eser,* s. 20, 24; İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 318, 328; AKSARAYÎ, *aynı eser,* s. 46.

132 TURAN, *Selçuklular Tarihi...,* s. 364; UZUNÇARŞILI, *aynı eser,* s. 249-250, 253; SÜMER, "Yabanlu..." s. 8; BAKIR, "Dokuma Sanayi", s. 766-768; CAHEN, "...Anadolu'da Ticaret", s. 140; KOCA, *aynı yer.*

133 İBN BİBİ, *aynı eser,* C.I., s. 52, 139, 140, 176; AKSARAYÎ, *aynı eser,* s. 46; TOGAN, "Reşideddinin...", s. 42; YUVALI, "İlhanlıların...", s. 583, 584, 597, 599.

134 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 332; s. 207; WİTTEK, *aynı eser,* s. 4; RUNCİMAN, *aynı eser,* II., s. 222; CAHEN, "....Anadolu'da Ticaret", s. 132, 135; TURAN, "Şemseddin Altunaba...."; SÜMER, "Yabanlu...", s. 9; Aydın ÇELİK, "Fatımîler Döneminde Mısır'ın Ticarî Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları,* S. CXXXV., (İstanbul 2001), s. 150.

135 İBN BİBİ, *aynı eser,* I., s. 52, 139, 178, 179, 334, 342; EFLAKÎ, *aynı eser,* I., s. 332, 333; II., s. 98, 114, 149; İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 336; s. 209; Faruk SÜMER, "Selçuklular Devrinde Ticaret", *Türk Dünyası Araştırmaları,* S. LXXXIII., (İstanbul 1993), s. 13; aynı yazar, "Yabanlu...", s. 9-10; M. Altay KÖYMEN, "Türkiye Selçukluları Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten,* L, S. CIIC., (Ankara 1986), s. 616-617.

136 EBU'L-FEREC, *aynı eser,* I., s. 350; HEYD, *aynı eser,* s. 610; TURAN, *Doğu Anadolu...,* s. 208.

137 İBN BİBİ, *aynı eser,* C.I., s. 179; TURAN, *Resmî Vesikalar...,* s. 54; SÜMER, *Selçuklular Devrinde...,* s. 13; aynı yazar, "Yabanlu...", s. 10.

138 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 94.

139 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 233.

140 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 233; TURAN, *Tarihî Akışı...,* s. 61.

141 HEYD, *aynı eser,* s. 605; WİTTEK, *aynı eser,* s. 122.

142 SÜMER, *Selçukulular Devrinde...,* s. 13; aynı yazar, *Yabanlu...,* s. 10.

daki milletler ve devletlerle ticarî münasebetler içindeydi. Türkiye Selçuklular'ın en yoğun ticarî münasebet kurdukları devletlerden biri, Venedik'ti. Sahip olduğu deniz filosuyla Akdeniz'in doğusu ile batısı arasında ticarî ulaşımı sağlıyordu[143]. Özellikle Haçlı Seferleri'nden sonra Akdeniz çevresinde ticaret canlandı. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti Venedikliler'le ticarî antlaşmalar yaptı[144]. Venedikliler, Akdeniz kıyısında Antalya, Karadeniz kıyısında da Trabzon ve Sinop'ta yoğun ticarî faaliyet içindeydiler. Bunun yanında Türkiye içinde de faaldiler. Rubruk'un 1255'te Konya'da gördüğü şap tacirlerinden biri, Venedikli Bonifatius de Molendino idi[145].

Diğer önemli bir İtalyan Devleti de Ceneviz'dir. I. Haçlı Seferi sırasında Antakya'ya yerleşen Cenevizliler, ticaret ve deniz taşımacılığına başladılar[146]. Cenevizliler'in; Amasya, Sinop, Samsun, Trabzon, Sivas, Fatsa, Forya ve Suğdak gibi merkezlerde koloni ve konsoloslukları bulunuyordu. Yine Rubruk'un Konya'da gördüğü bir tacir de Cenovalı Nicolaus de Santosino idi[147]. Bu iki devletin yanında; Provencalılar, Silifke sahillerinde[148] Pizalı, Fransız, Floransalı, Napoli, Anjulu tacirler de Türkiye'de ticarî faaliyet içinde idiler[149]. Bizans ve İznik Rum Devleti ile Trabzon Rum Devleti de komşu konumunda olmalarından dolayı ticaret yapılan devletlerdendi[150]. Yukarıda sözü edilen koloniler yanı sıra Antalya, Sivas, Konya gibi büyük merkezlerde; Yahudi, Hıristiyan, Rum mahalleleri oluştu[151]. Türk tacirler de Kıbrıs, Kırım ve Suriye gibi yerlere yerleşerek ticarî faaliyetlerde bulunuyorlardı[152]. Kıbrıs Krallığı da Selçuk Türkiyesi ile yoğun ticarî münasebetler içindeydi. Kıbrıs Kralı Hugues (1210-128) ile I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) arasında beş tane resmî mektup teati olundu. Bunlar arasında ticarî antlaşmalar da vardır[153]. Kuzey ülkeleri ve tacirleri de Türkiye ile ticarî münasebetler içinde bulunanlardandır. Kırım, Kıpçak, Rus ve Kafkas tacirleri Türkiye'ye gelirler, Türk tacirleri de buralara giderlerdi[154]. Hatta Kafkasya'nın çeşitli ticaret merkezlerinde kullanılan paraların Selçuklular'a ait olduğu bilinmektedir. Suriye, Mısır, Irak, Horasan, Hindistan, Türkistan, İran, Arabistan gibi yerlerle de ticarî münasebetler kuruldu[155]. Bu dönemde; Şemseddin Ömer Kazvinî, adında bir tacir Erzuruma gelip yerleşmiş, büyük servet sahibi olmuştur. Mücevher, kumaş gibi değerli eşya ile Moğol Hanı'na gitmiştir. Kazvinî gibi Türkiye ticarî hayatında 19 Müslüman ve iki Avrupalı tacirin adı bilinmektedir[156].

VI. TRANSİT TİCARET

Daha önce belirtildiği gibi Selçuk Türkiyesinde kuzey-güney ve doğu-batı istikametlerinde işleyen ticaret yolları nedeniyle değişik ülkelere ait pek çok tacir ve ticaret kervanı, Türkiye üzerinden başka memleketlere giderlerdi. Bu durum Türkiye'yi transit ticaretin merkezi haline getirmiştir[157].

143 Hamit Sadi SELEN, *Ticaret Tarihi,* İstanbul 1960, s. 57; Henry PRENNE, *Orta Çağ Kentleri,* (Çev. Şadan KARADENİZ), İstanbul 2000 s. 70-72.

144 PRENNE, *aynı eser,* s. 72; TURAN, *Resmi Vesikalar...,* s. 110; HEYD, *aynı eser,* s. 333, 336.

145 RUBRUK, *aynı eser,* s. 140; Marco POLO, *aynı eser,* s. 20; HEYD, *aynı eser,* s. 332, 333, 353; CAHEN, *Osmanlılardan...,* s. 121-122.

146 HEATON, *aynı eser,* s. 141; Aldo GALLOTTA, "Ceneviz", *D.İ.A.,* VII., İstanbul 1993, s. 363; BAŞTAV, *aynı eser,* s. 16.

147 RUBRUK, *aynı eser,* s. 140; UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri...,* s. 254; GALOTTA, *aynı makale,* s. 363; SELEN, *aynı eser,* s. 58; TURAN, *Tarihî Akışı...,* s. 51.

148 HEYD, *aynı eser,* s. 334.

149 HEYD, *aynı eser,* s. 334; TURAN, *Selçuklular ve İslâmiyet...* s. 137; UZUNÇARŞILI, *aynı eser,* s. 251, 255; CAHEN, *aynı eser,* s. 122-123.

150 AKDAĞ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş....", s. 499-506. Karşılaştırınız Halil İNALCIK, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten,* XV., S: LX, Ankara 1951, s. 638-644.

151 İBN BATTUTA, *aynı eser,* s. 311-312; TURAN, *aynı eser,* s. 137; YUVALI, *aynı makale,* s. 595.

152 TURAN, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Selçuklular ve İslâmiyet,* s. 137.

153 TURAN, *Resmî Veskalar,* s. 113, 139-143; aynı yazar, *Selçuklular ve İslâmiyet,* s. 134-135; Salim KOCA, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220),* Ankara 1997, s. 66-71.

154 İBN BİBİ, *aynı eser,* C.I., s. 316, 317, 319; YAKUBOVSKİ, *aynı makale,* s. 220; CAHEN, *Osmanlılardan...,* s. 121, 123.

155 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 115, 116, 179, 233; SARRE, *aynı eser,* s. 100; UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri...* s. 255; YÜCEL, *aynı eser,* s. 183; ÇELİK, *aynı makale,* s.150.

156 İBN BİBİ, *aynı eser,* I., s. 450; TURAN, *Doğu Anadolu...,* s. 31; Erdoğan MERÇİL, "Anadolu Selçukluları'nda Serbest Meslekler", *Cogito, "Selçuklular",* S. XXIX, (İstanbul 2001), s. 150.

157 *İslâm Tarihi, Kültür ve Medeniyeti,* I., (Çev. Kazım TURHAN), İstanbul 1988, s. 255; KÖYMEN, "Selçukluların Kendilerine Mahsus...", s. 67; TABAKOĞLU, *aynı eser,* s. 119-120.

XII. yüzyılda Tebriz'den İstanbul'a Konya üzerinden ulaşan ticarî yolu üzerindeki, Sivas, Antalya, Samsun, Sinop, Konya gibi merkezlerde batılı tacirlerin yanında, Horasan, Irak, Suriye, el-Cezire, Kıpçak, Rus, Bulgar, Hazar tacirlerine de rastlanması bunun açık bir delilidir[158]. İbnü'l-Esir, Anadolu'da Moğol istilaları nedeniyle transit ticaretin sekteye uğramasının doğurduğu olumsuz durumu kendine has üslûbuyla ortaya koymakta ve Anadolu da dahil İslâm dünyasının içinde bulunduğu acıklı vaziyeti gözler önüne sermektedir[159].

VII. ANADOLU'DA TİCARÎ CANLILIĞIN YOK OLMASI

Selçuk Türkiyesi'nde ticaretin sekteye uğramasında devletin içine düştüğü siyasî buhranın rolü büyüktür. Daha II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246)'den itibaren, hanedan mensuplarının taht kavgaları, ümeranın nüfuz mücadeleleri ve entrikaları[160], 1243 Kösedağ mağlubiyeti sonunda İlhanlılar'ın Türkiye'yi istila etmeleri[161]; her ne kadar "Moğol hakimiyeti İran ve Anadolu'nun iktisaden yükselmesine, zenginleşmesine sebep olmuştur"[162] dense de tâbi devletlerin başkaldırmaları, dahili ve haricî savaşlar, siyasî düzenle birlikte iktisadî ve ticarî refahı da tehlikeye sokmuştur. Nitekim; İlhanlılar, Türkiye'ye valiler veya vezirler atıyorlar; bunlar da ağır vergilerle halkı soyuyorlardı[163]. Ülke sathında âsâyişin bozulmasına rağmen yine de ticaret kafileleri gelip-gidiyordu. Ancak kervanların yağmalandığı da oluyordu. Öyle ki 1276 yılında Kilikya'dan Türkiye'ye gelen Hıristiyanlar'a ait bir kervan Türkmenler tarafından yağmalanmış, bir tacirden 120 bin Sur dinarı çıkmıştır[164]. Anadolu'dan 1252'de Bağdat'a giden bir kervana da Moğollar el koymuştur[165]. Yine Turhal yolunda haydutlar, Kemaleddin Tiflisî'yi kovalamışlar, o ellerinden kaçınca bir tacir kervanını yağmalamışlardır[166]. Bu durumu en iyi şekilde İBN BİBİ şu şekilde anlatmaktadır: "*...ülkenin tüccarı ve köylüleri sıkıntının en uç noktasına vardılar, iş cana ve bıçak kemiğe dayandı*"[167].

VIII. SELÇUKLU DEVLETİ'NİN TİCARET POLİTİKALARI

XIII. yüzyıl selçuklu Türkiyesi'nin sahip olduğu zenginlik hakkında Hıristiyan kaynakları hayranlık ve kıskançlıkla bir masal âleminden bahseder gibidir. Bu zenginliğe ulaşmada Selçuklu Sultanları ve idarecilerinin uyguladıkları bilinçli politikaların en önemli etken olduğu malumdur[168].

Selçuklu Sultanları, ataları Göktürk hükümdarları gibi; "*fakir milleti zengin, az milleti çok, çıplak milleti elbiseli, aç milleti tok kılmak*"[169] Kısacası "*...toprağında yaşayan insanları hiçbir fark gözetmeksizin refah içinde yaşatmak*"[170] gayesine hizmetle ticarî kalkınmayı sağlamak için bir takım politikalar izlemiş, bunda da büyük başarılara ulaşmışlardır. İşte burada Selçuklu sultanlarının Anadolu ticaretinin gelişmesi için izledikleri temel politikaların neler olduğu üzerinde durulacaktır.

1. İskân ve Üretim Politikası

Türkiye Selçuklu Sultanları, I. Süleymanşah (ö.1086)'tan itibaren "*mîrî toprak rejimi*"ni uygulamaya koymuşlar[171], fethettikleri topraklara Türk,

158 HEYD, *aynı eser,* s. 328; YAKUBOVSKİ, *aynı makale,* s. 216-217; GORDLEVSKİ, *aynı eser,* s. 219, 220; TURAN, *Resmî Vesikalar...,* s. 123.

159 İBNÜ'L ESİR, *aynı eser,* XII., s. 201; W. BARTHOLD, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan,* (Haz. Hakkı Dursun YILDIZ) Ankara 1990, s. 419-420; BEDİRHAN, *Selçuklular ve Kafkasya,* s. 260.

160 İBN BİBİ, *aynı eser,* II., s. 25-32; İbrahim ARTUK, "Anadolu Selçuk Hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Adına Kesilmiş Olan Değerli Bir Dinar", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi,* S. V., (İstanbul 1949), s. 107-108.

161 TURAN, *Tarihî Akışı...,* s. 136-137; YUVALI, *aynı makale,* s. 584-590; KAYMAZ, *aynı eser,* s. 128.

162 A. Zeki Velidi TOGAN, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *T.H.İ.T.M.,* I., (İstanbul 1931), s. 15.

163 İBN BİBİ, *aynı eser,* I., s. 214; AKSARAYÎ, *aynı eser,* s. 118, 120, 174, 175, 178, 179, 180, 181; YUVALI, *aynı makale,* s. 582, 584-595.

164 EBU'L-FEREC, *aynı eser,* C.II., s. 595-596; TURAN, "Orta Çağda Türkiye-Kıbrıs....", s. 138.

165 TURAN, *Doğu Anadolu...,* s. 208.

166 AKSARAYÎ, *aynı eser,* s.177-178; TURAN, *Selçuklular Zamanında...,* s. 621.

167 İBN BİBİ, *aynı eser,* C.II., s.214.

168 KAYMAZ, *aynı eser,* s.49-50.

169 Muharrem ERGİN, *Orhun Abideleri,* İstanbul 2001, s.7, 15, 19, 43 vd.

170 KÖYMEN, "Selçukluların Kendilerine Mahsus..., s. 66; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s.365-366.

171 TURAN, "Sülemanşah I", s.218; aynı yazar, "Türkiye Selçukluları'nda Toprak Hukuku", *Bellten,* XII, S. IIIVL, (Ankara 1947), s. 559-560; aynı yazar, "Selçuk Türkiyesi'nde Faizle Para İkrazına Dair Hukukî Bir Vesika", *Belleten,* XVI., S. LXII, (Ankara 1952), s. 253.

Rum hatta Kıpçak halklarını yerleştirmişler, onlara tohum, hayvan ziraî alet vermişler ve belli bir süre vergiden muaf tutmuşlar, onların ziraî üretime katkıda bulunmalarını sağlamışlardır[172].

II. Kılıçarslan, 1155'te Aksaray'ı inşa ve buraya tacir, çiftçi gibi insanları iskân etmiştir[173]. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1196'da Menderes çevresindeki Rumlar'ı Akşehir ve çevresine yerleştirerek yukarıda belirtilen kolaylıkları sağlamıştır[174]. I. İzzeddin Keykevus (1211-1220), Sinop'u fethedince (1214) "*Her yerden yetenekli, güçlü, itibarlı zengin (Hace) tacirleri, adamları ve malları ile birlikte*" buraya yerleştirmiştir[175]. Diğer bir örnek de I. Alâeddin Keykubad (1220-1237)'ın Kırım'daki Kıpçak ahalisini Sinop'a yerleştirmesi ile Alanya'yı imar ve iskân etmesidir[176]. Selçuklu sultanları, sanayi üretimini artırmak için ise Ahî teşkilâtına büyük destek vermişler[177], Kayseri'de olduğu gibi Türkiye'deki büyük şehirlerde sanayi tesisleri ve çarşılar kurmuşlardır[178]. Bu dönemde sadece başkent Konya'da 31 çeşit sanat kolu kurulmuştur[179].

2. Ticarî Altyapı ve İmar Politikası

Türkiye Selçuklu sultanları, ticareti geliştirmek için ticaret erbabının işini kolaylaştırmak, onların ulaşım, barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir takım ticarî ve sosyal tesisler, yollar, köprüler inşa etmişlerdir. Burada sırasıyla kervansaraylar, köprüler ve deniz ulaşımında etkili olan tersaneler üzerinde durulacaktır.

a. Kervansaraylar

Kervansarayların, ilk örneklerinin ribatlar olduğu bilinmektedir. Ribatlar, uçlarda görev yapan askerlerin barındıkları yapılar olarak ortaya çıktı. Daha sonraları buralar dinî ve ilmî merkezler haline geldi[180]. Tirmiz'de bulunan VIII. yüzyıldan kalan harabe ribat bilinen en eski; Merv'deki 1080 yılında yapılan "*Ribat Melik*" tarihi bilinen ilk ribattır[181]. Yalnız Maveraü'n-Nehir'de 10.000 civarında ribat bulunuyordu. Nizamü'l-Mülk, ribat yapımını diğer vazifeler yanında sultanın önde gelen vazifesi addediyordu[182]. Daha önce anlatıldığı gibi Türkiye Selçukluları, siyasî istikrarı II. Kılıçarslan (1155-1192)'ın son yıllarında sağladılar. Bu dönemde Anadolu yollarında tüccar kafileleri gidip-gelmeye başlamıştır. Anadolu'daki ilk kervansaray inşasına da bu yıllarda başlanmıştır. Öyleyse, Anadolu'da kervansaray inşası ticarî gereksinimler nedeniyle ve ticarî amaçlarla yapılmıştır.

II. Kılıçarslan 1170-1171 yıllarında Aksaray şehrini kurarak burada bir kervansaray yaptırmış, pazarlar kurmuş, Azerbaycan'dan âlimler ve tacirleri buraya iskân etmiştir[183]. Şu halde bu kervansaray, Türkiye Selçukluları döneminde yapılan ilk kervansaraydır. İkincisi de 1201-1202'de Konya-Akşehir arasında Şemseddin Altunaba tarafından yaptırılan Altunaba Kervansarayı[184] (Argıthanı)'dır

172 CAHEN, *Osmanlılardan Önce..., s.*113; KÖYMEN, "Türkiye Selçukluları...", s. 616.

173 ANONİM, *Selçuknâme,* s.25; TURAN, *Selçuklular Zamanında...,* s.233-235.

174 TURAN, *Selçuklu Zamanında...* s.2, 40, aynı yazar, "Keyhüsrev I", s. 614; BAYKARA, *I. Gıyaseddin...,* s. 53.

175 İBN BİBİ, *aynı eser,* I., s. 174-176; ÜLKÜTAŞIR, *aynı makale,* s. 114-115; TURAN, *Selçuklular Tarihi...,* s. 298; aynı yazar, "Keykâvus I", *İ.A.,* VI., Eskişehir 1997, s. 635; aynı yazar, *Resmî Vesikalar...,* s. 161-162.

176 KÖYMEN, *aynı makale,* s. 616; TURAN, *Selçuklular Zamanında...,*s. 331-333; aynı yazar, "Keykubat I", *İ.A.* VI., Eskişehir 1997, s. 248-249.

177 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Ahî Evran Zâviyesi ve H 1097 / M 1686 Tarihli Vakfiyesi", *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi), Konya II.,* Özel Sayı (Aralık 1999), s. 65-79; aynı yazar, "Osmanlı Döneminde Konya'da Ahîlik ve Ahîler", *II. Uluslar Arası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Ekim 1999 Kırşehir,* Ankara 1999, s. 214-228.

178 Mikail BAYRAM, *Ahî Teşkilatının Kuruluşu,* Konya 1991, s. 82-84, 152; aynı yazar, *Fatma Bacı ve Baciyan-ı Rum,* Konya 1999, s. 38, 41; BEDİRHAN, *Kafkasya ve Büyük Selçuklu...,* s. 187.

179 Ahî Evren (ö. 1261) tarih boyunca 32 çeşit esnaf ve sanatkârın piri olarak bilinmiştir. Bkz. BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde...*. s. 46; BAYRAM, *Ahi Teşkilatı'nın...,* s. 38.

180 G. MARÇAİS, "Ribat", *İ.A.,* VII., Eskişehir 1997, s. 734; M. Fuad KÖPRÜLÜ, "Ribat" *Vakıflar Dergisi,* S. II, Ankara 1942, s. 267-272.

181 Oktay ASLANAPA, "Ribat" *İ.A.* IX., Eskişehir 1997, s. 737; aynı yazar, "Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım müessesesi: Kervansaraylar", *Türk Kültürü,* I., S. V, (Ankara 1963), s. 26; Mustafa CEZAR, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. T.T.K. Kongresi Bildirileri,* II., Ankara 1981, s. 931.

182 KÖPRÜLÜ, *aynı makale,* s. 274; Osman TURAN "Selçuk Kervansarayları", *Belleten,* X, S. XXXIX, (Ankara 1946), s. 489-490.

183 *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III (Anonim Selçuknâme),* (Trc. Feridun Nafiz UZLUK), Ankara 1952, s. 25; TURAN, *Selçuklular Zamanında...,* s. 233-234, aynı yazar, "Kılıçarslan II", *İ.A.,* VI., Eskişehir 1997, s. 701.

184 TURAN, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten,* XI., S. XXXXII, (Ankara 1947), s. 207.

dır[185]. Selçuklular devrine ait son kervansaray ise 1278'de yapılan, Konya-Afyon yolundaki Çay Han'dır[186]. Selçuklu Türkiyesi'ndeki diğer bir adı *Han* olan kervansarayların kaç tane olduğu hakkında muhtelif sayılar verilmektedir. Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* adlı kitabında 94 adet[187] derken, diğer bazı araştırmacılar 132[188] ve hatta 179 adet[189] kervansaray tespit etmişlerdir. Bu dönemde sadece Kayseri-Sivas arasında 24[190], Konya çevresinde 23[191], Konya-Hatunsaray-Seydişehir yolunda 10 adet[192] kervansaray olduğu göz önüne alınırsa, yukarıda verilen rakamlar düşük bile kalır.

Türkiye Selçuklu devri kervansaraylarının başlıcaları şunlardır: Abacılar Hanı, Ağaç Han, Ağrız Hanı[193], Ağlasun Hanı, Akbaş Hanı, Ak Han 1-2, Alara Hanı[194], Alaîye (Alay Han) Hanı[195], Ağzıkara Hanı[196], Alayasyazı Hanı[197], Altunaba Hanı 1-2 (Argıthan)[198], Atabeg Hanı, Bardakçı Hanı, Böget Hanı, Bor Han, Burma Han[199], Babşın Han, Barsama Hanı, Belkıs Hanı[200], Belbaşı Hanı[201], Beşgöz Hanı[202], Cacabey Hanı, Cibice Han, Çakallı Hanı, Çamalak Hanı, Çardak Hanı, Çavlı Hanı, Çınçınlı Sultan Hanı, Çifte Han[203], Çat Han[204], Çay Han[205], Çerçi Hanı[206], Çiftlik Han, Çamlı Köy Hanı, Çandır Han, Çayır-Şehir Hanı, Çıbık Hanı[207], Çakıd Han[208], Dazya Hanı, Dalay Hanı, Damsaköy Hanı, Doğala Hanı, Deve Hanı, Develi Hanı, Delice Su Hanı, Dibli Han, Dibidelik Hanı, Dokuzun Hanı[209], Durak Han[210] vb.

b. Kervansarayların Teşkilâtı

Selçuklu devri kervansarayları, ticarî yollar üzerinde 30-40 km ara ile yapılmıştır. Sabahleyin bir kervansaraydan ayrılan bir kervan akşama doğru öbürüne ulaşabilirdi. Öyleyse, kervandaki insanların ve hayvanların yeme, içme, dinlenme, ibadet etme, hastalarının tedavi edilmesi, temizlenmeleri gibi ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitede yapılar olması gerekiyordu.

Gerçektende büyük kervansarayların en az bir şehir merkezinde bulunabilecek teşkilât ve tesise sahip oldukları görülmektedir. Bunun bir delili de sahip oldukları alanın genişliğidir. Sözgelimi Konya-Aksaray yolundaki Sultanhanı, 4866 m^2 genişliğe[211]; Kayseri-Sivas yolundaki Sultanhanı 3900 m^2'lik alana[212], Antalya-Isparta yolundaki Evdir Han 3800-3850 m^2'lik alana[213] sahiptir. Bu kadar büyük alan içeren kervansaraylarda bulunan bölümler hakkında kervansarayların kendi binaları dışında, bilgi edinebildiğimiz iki temel kaynak vardır. Bunlardan birincisi kervansaray vakfiyeleri[214]; diğeri ise o devrin müelliflerinin yazdıkları eserlerdir[215].

185 Semavi EYİCE, "Argıt Hanı", *D.İ.A.*, III., İstanbul 1991, s. 354-355.

186 Oktay ASLANAPA, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 171; aynı yazar, Ortaçağda Türklerin..., s. 28.

187 ASLANAPA, *aynı eser*, s. 170.

188 M. Kemal ÖZERGİN, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, XV., S. XX, (İstanbul 1965), s. 141-165 (Özergin'in Makelesindeki Ek II ve Ek III'tekilerde eklenirse bu sayı 172'ye ulaşıyor). Cengiz BEKTAŞ, *Selçuklu Kervansarayları, Korunmaları ve Kullanılmaları Üzerine Bir Öneri*, İstanbul 1999, s. 27.

189 Zafer BAYBURTLUOĞLU-Emre MADRAN, "Anadolu'da 1308 M. Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk-İslâm Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar", *VIII: T.T.K. Kongresi Bildirileri*, II., Ankara 1981, s. 945.

190 TURAN, *Doğu Anadolu...*, s. 33.

191 İsmet KAYAOĞLU, "Selçuklular Döneminde Konyada Ticarî Hayata Bir Bakış" *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. I, (Konya 1992), s. 113-115.

192 Ali BAŞ, "Konya-Hatunsaray-Seydişehir Kervan Yolu Üzerine Düşünceler", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1996, s. 141-151.

193 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 167.

194 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 144-145.

195 İBN BİBİ, *aynı eser*, II., s. 150.

196 İsmet KAYAOĞLU, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV, (Ankara 1981), s. 365.

197 AYTAÇ, *aynı makale*, s. 54-55.

198 Osman TURAN, "Şemseddin Altunaba...", s. 207-208; Ara ALTUN, "Altınapa Hanı", *D.İ.A.*, II., İstanbul 1989, s. 541; EYİCE, *aynı madde*, s. 354-355.

199 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 145-146.

200 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 166.

201 BAŞ, *aynı makale*, s. 149.

202 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 168.

203 ÖZERGİN, *aynı makale*, s.146-147.

204 AYTAÇ, *aynı makale*, s. 56.

205 ASLANAPA, *Türk Sanatı*, s. 171.

206 Abdüsselam ULUÇAM, "Konya-Eğridir Kervan Yolunun Bilinmeyen Bölümü", *V. Mllî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1996, s. 87.

207 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 166.

208 *Bertrandon De La Broquiere'nin Deniz Aşırı Seyehatı*, (Çev. İlhan ARDA) İstanbul 2000, s. 178-179.

209 ÖZERGİN, *aynı makale*, s. 148-168.

210 KAYMAZ, *aynı eser*, s. 128.

211 BEKTAŞ, *aynı eser*, s. 140.

212 ASLANAPA, *aynı eser*, s. 175; ÖZERGİN, *aynı makale*, s.162; BEKTAŞ, *aynı eser*, s. 114.

213 ASLANAPA, *aynı eser*, s. 172; ÖZERGİN, *aynı makale*, s.149.

214 TURAN, "Celaleddin Karatay...", s. 17-89.

215 Kadı Muhyiddin İbn Abdü'z-Zahir, "Baybars'ın 1277 Anadolu Seferine Dair Risale", (Çev. Faruk SÜMER), *aynı makale, (Ek II)* s. 56-95.

Bunlara göre, yukarıda belirtilen ihtiyaçları karşılamak üzere kervansaraylarda; kervansarayda vazifeli olanların dairelerinden başka, yolcular için yatakhaneler, yemekhaneler, hamam, mescit, alışveriş için dükkânlar, tamirhaneler, ahırlar, samanlıklar, eşya depoları, hastane, eczane ve hayvanların nallandığı-tedavi edildiği bölümler bulunmaktaydı[216].

c. Kervansarayların Ticarî Hayattaki Yeri

Daha önce belirtildiği gibi kervansaraylar ticarî zaruretlerin ortaya çıkardığı müesseseler olup, tacirlerin her türlü ihtiyaçları kervansaraylar vasıtasıyla karşılanıyordu. Selçuk Türkiyesi'nde ticaretin cazip, kolay ve kârlı hale gelmesinde kervansarayların büyük katkıları görülmektedir. Kervansaraylar, sosyal ihtiyaçların karşılanması yanında emniyet ve güvenliğin de sembolüydü. Ahmed Eflakî'nin bir nakli, o devrin bu anlayışını çok iyi yansıtmaktadır. Eflakî'ye göre; Fahreddin-i Sivasî adında bir zat Mevlânâ (1207-1273)'yı ziyarete gelir. Mevlânâ Sivasî'ye gece nerede konakladığını sorar. Sivasî de "Pervane Hanında konakladım" der. Mevlânâ, Pervane'nin bu yolda hanı var mı diye sorunca, Fahreddin "O'nun zamanında güvenlik o derecedir ki kervan ulaştığı her konak yeri ve sahrada endişesiz ve korkusuz konaklayabilir" der[217]. Bu nakle göre kervansaraylar, ticarî güvenlik ve emniyetle özdeştir.

Kervansaraylar, sağlam yapıları ve sahip oldukları savunma teçhizatlarıyla "*Ticarî kale*" durumundaydı. Her türlü baskına, eşkıyaların ve göçebe aşiretlerin çapullarına karşı tacirleri ve ticarî malları koruma altına alırdı. Kervansarayda konaklayan insanlar ücretsiz olarak üç gün üç gece kalabilirlerdi. Kervansaraylar vakıf olarak yapılır, ihtiyaçları ve masrafları vakıflarca karşılanırdı[218].

3. Köprüler

Daha önce anlatılan yolların ırmaklardan geçişini sağlamak için köprüler inşa edilmiştir[219]. Bu köprülerden bazıları şunlardır: Akköprü[220], Altıgöz Köprüsü, Çanlı Köprü, Çeşnigir Köprüsü, Çobandede Köprüsü[221], Çokgöz Köprü, Düden Köprüsü, Tokat Hıdırlık Köprüsü[222], Kesik Köprü[223], Kemer Köprü[224], Kırkgöz Köprüsü, Kız Köprüsü, Korgan Köprüsü, Köprüpazar Köprüsü, Meraz Köprüsü, Murat Köprüsü, Talazan Köprüsü, Tekgöz Köprüsü[225].

4. Tersaneler ve Ticaret Filoları

Çaka Bey'in Ege sahillerinde denizcilik faaliyetlerinden daha önce bahsedilmişti. Bu yüzden Çaka Bey'i ilk Türk donanma müessisi olarak kabul edebiliriz[226]. Türkler'in gemi yapımını Bizanslılar ve İtalyanlar'dan öğrendikleri söylenmiştir[227]. I. Süleymanşah, Kilikya'dan gemilerle denize açılmış ve Antakya'yı fethetmiştir[228]. Ebu'l Kasım, Marmara sahilinde; Gemlik'te gemi inşasına başlamış, Karatekin Sinop'u 1085'te fethetmiştir[229]. Bunlar, Selçuklu Türkleri'nin ilk denizcilik faaliyetleridir. Selçuklu Türkiyesi'nin Antalya,

216 TURAN, *aynı makale*, s. 53-59; SÜMER, *aynı makale*, s. 80-81; BEKTAŞ, *aynı eser*, s. 20-25; CEZAR, *aynı makale*, s. 938-940; KÖPRÜLÜ, *aynı makale*, s 277.

217 Ahmed EFLAKÎ, *aynı eser*, I., s. 247; KAYMAZ, *aynı eser*, s. 130; Sezgin GÜÇLÜAY "Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası", *Türkler*, VII., Ankara 2002, s. 369-370.

218 TURAN, *aynı makale*, s. 476-477; KAYAOĞLU, *aynı makale*, s. 365; CEZAR, *aynı makale*, s. 938-940.

219 BAYBURTLUOĞLU-MADRAN, *aynı makale*, s. 946.

220 İLTER, *aynı eser*, s. 115; Semavi EYİCE, "Akköprü" *D.İ.A.*, II., İstanbul 1998, s. 274-275.

221 İLTER, *aynı eser*, s. 183, 187, 188, 191, 192; Semavi EYİCE, "Çoban Köprüsü", *D.İ.A.*, VIII., İstanbul 1993, s. 350-351.

222 İLTER, *aynı eser*, s. 129, 137, 175, 176; Işık AKSULU, "Bir Selçuklu Mimarî Mirası Beşiği-Tokat Kenti", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, I.*, Konya 2001, s. 2, 11.

223 İLTER, *aynı eser*, s. 167.

224 Tayyip GÖKBİLGİN, "Tokat", *İ.A.*, XII/I., Eskişehir 1997, s. 42.

225 İLTER, *aynı eser*, s. 93, 155, 159, 121, 133, 125, 141, 101; TURAN, "Süleymanşah II", s. 231; Kemal GÖDE, "Kadıbağlarının Tarihi Önemi", *XII. T.T.K. Kongresi Bildiriler*, II., Ankara 1999, s. 605-607.

226 CAHEN, "Türklerin Anadolu'ya ...", s. 1417; İLGÜREL, *aynı madde*, s. 186-187; Dudu Erdem KUŞÇU, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma", *Türkler*, VII., Ankara 2002, s. 184.

227 W.BARTHOLD-Fuad KÖPRÜLÜ, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1977, s. 225.

228 EBU'L-FEREC, *aynı eser*, I., s. 331; TURAN, "Süleymanşah I", s. 214.

229 A. KOMNENA, *aynı eser*, s. 195, 199; KUŞÇU, *aynı makale*, s. 184-185.

Alanya ve Sinop'ta tersane ve donanması bulunmaktaydı. Antalya 1207'de[230], Sinop 1214'te[231], Alanya 1221'de feth-edilmiştir[232]. Bu fetihlerden sonra inşa edilen gemilerle askerî ve ticarî seferler yapılmaktaydı. Selçuk tacirleri, Venedik sınırlarında ticaret yapıyorlar[233], Mübarizeddin Ertokuş, Kıbrıs Frank Krallığına sefer için izin istiyor[234] ki bunu Antalya'daki filo ile yapacaktı[235]. Hüsameddin Çoban, Sinop'taki donanma ile Suğdak seferine çıkıyordu (1227)[236]. Sinop, Trabzon Rumları'nın eline geçtiğinde, Muinüddün Pervane burayı 1262'de yine gemilerle denizden kuşatarak geri aldı[237]. Selçuklu sultanları, limanları korumak için gerekli kale ve benzeri tesisleri de inşa etmişlerdir[238]. Türkiye Selçukluları'nın denizcilikteki tecrübelerini sonraları Menteşe ve Aydınoğlu Umur gibi Türk beyleri, denizci gaziler kullanmışlardır[239].

5. Ticarî Amaçlı Fetih Politikaları

Türkiye Selçuklu sultanları, ilk etapta ticarî konumu ve önemi olan yerleri fethetmeğe giriştiler. Bu politikanın ilk takipçisi, I. Süleymanşah'tır. I. Süleymanşah, önemli bir ticarî liman olan Antakya'yı Aralık 1084'te fethetti[240]. Bu politikanın diğer örneklerini de şu şekilde sıralayabiliriz: II. Süleymanşah (1196-1204) Malatya'yı kardeşi Muizüddin Kayserşah'tan aldı. Ardından Kafkasya'ya Gürcistan seferine çıktı[241]. I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211) ikinci kez tahta çıktığında önce Karadeniz ticaret yolunu açtı[242]. 1207 yılında da Antalya'yı fethederek dünya ticaretine bu liman kenti sayesinde ülkesini entegre etti[243].

Çukurova Ermenileri'nin 1147'de, Trabzon Rumları'nın 1214'te tâbiyete alınmalarıyla da kuzey-güney ticaret yolları emniyet altına alınmış oldu[244]. Ticarî maksatlı fetihler dizisi I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) döneminde de Sinop'un 1214'te fethi[245], elden çıkan Antalya'nın geri alınması (1216), Ermeniler üzerine sefer (1215-1216) ile sürmüştür[246]. I. Alâeddin Keykubat (1220-1237) dönemindeki fetihlerle de Türkiye Selçuklu Devleti siyasî ve iktisadî gücünün zirvesine ulaşmıştır. I. Alâeddin Keykubat devrinin en önemli fetih olayları: Alaiye ve Alara (1223)[247] ile Silfke ve çevresinin (1224)[248]; Kahta, Adıyaman, Çemişkezek, Ahlat, Van, Bitlis, Erzurum, Erzincan gibi yerlerin alınması[249], Suğdak'ın fethidir[250]. II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) döneminde de Sümeysat, Diyarbakır (1240) ve Meyyafarikin fethedilmiştir[251]. İzlenen fetih politikaları sonucu ticaret yollarının emniyetini sağlamak suretiyle Selçuklu

230 GREGORY..., *aynı eser,* s. 488; İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 117.
231 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 173; GREGORY..., *aynı eser,* s. 497; ÜLKÜTAŞIR, *aynı makale,* s. 112-113.
232 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 255-268; TURAN, "Mübareziddin Ertokuş", s. 417; TABAKOĞLU, *aynı eser,* s. 107; BAKIR, "....Tahta, kağıt sanayi", s. 133.
233 TURAN, *Resmî Vesikalar...,* s. 135, 145.
234 TURAN, *Mübareziddin Ertokuş...,* s. 418.
235 CAHEN, *Osmanlılardan Önce...,* s. 121.
236 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 319-331; ÜLKÜTAŞIR, *aynı makale,* s. 115; YAKUBOVSKİ, *aynı makale,* s. 210-214.
237 AKSARAYÎ, *aynı eser,* s. 63 KAYMAZ, *aynı eser,* s. 128.
238 KİENİTZ, *aynı makale,* s. 286.
239 Halil İNALCIK, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu,* Ankara 1999, s. 173-174.
240 A. KOMNANE, *aynı eser,* s. 194; İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser,* X., s. 128; BEDİRHAN, *Ortaçağda...,* s. 15.
241 İBN BİBİ, *aynı eser,* I., s. 87-92; BEDİRHAN, *Selçuklular ve...,* s. 249-258; İlhan ERDEM, "Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı", *I.Uluslar Arası Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler,* I., Konya 2001, s. 305.
242 İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser,* C.XII, s. 205; BEDİRHAN, *aynı eser,* s. 260.
243 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 115-120; GREGORY..., *aynı eser,* s. 488; TOGAN, *Umumi Türk Tarihine Giriş...,* s. 203; RASONYİ, *aynı eser,* s. 194; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s. 366.
244 KOCA, "Türkiye Selçuklu...", s. 346.
245 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 169-174; OSTOROGORSKY, *aynı eser,* s. 399; KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğunun...,* s. 70; MERÇİL, *Müslüman...,* s. 134.
246 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 162-167, 180-188; TURAN, *Selçuklular Zamanında...,* s. 307-308; aynı yazar, *Selçuklular ve Beylikler...,* s. 255; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s. 366-367; KOCA, *aynı makale,* s. 134, 137-138; ERDEM, *aynı makale,* s. 306-307.
247 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 258-274; TURAN, "Mübarizeddin Ertokuş...", s. 416-417; M. Altay KÖYMEN, "Selçuklularda Devlet: III Tarihî ve Siyasî Bakımlardan", *Belleten,* LIV., S. CCIX, (Ankara 1990), s. 414; BAYKARA, "Alaiye'de...", s. 580.
248 TEKİNDAĞ, "Silfke...", s. 145; UYUMAZ, *aynı makale,* s.122-123; MERÇİL, *aynı eser,* s. 142.
249 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 292-305; KÖPRÜLÜ, *aynı eser,* s. 74; MERÇİL, *aynı eser,* s. 143-146; SÜMER, "Ahlat Şehri...", s. 458; Remzi ATAOĞLU, "Alâeddin Keykubat ve Türkiye Selçukluları-Artuklu Münasebetleri", *Selçuk Dergisi,* S.III, (Konya 1988), s. 76-77; UYUMAZ, *aynı makale,* s. 125.
250 İBN BİBİ, *aynı eser,* s. 315-333; BEDİRHAN, *aynı eser,* s. 265-270; YAKUBOVSKİ, *aynı makale,* s. 110-112; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s. 366-367.
251 KÖPRÜLÜ, *aynı eser,* s. 74; MERÇİL, *aynı eser,* s. 149.

Türkiyesi dünya ticaretinde önemli bir merkez konumuna ulaşmıştır.

6. Ticarî Anlaşmalar (İmtiyaz) ve İşbirliği Politikaları

Türkiye Selçuklu Devleti'nden önceki Türk devletlerinin de ticarî işbirliği ve antlaşmalar yaptıkları bilinmektedir[252]. Türkiye Selçukluları, Antalya ve Sinop'u fethettikten sonra; önceleri buralarda ticarî faaliyetleri olan Kıbrıs Krallığı, Venedik gibi batılı devletlerle antlaşmalar yapılması gündeme geldi[253]. Kıbrıs, özellikle gıda maddelerini Antalya Limanı vasıtasıyla Türkiye'den temin ediyordu. I. Giyaseddin Keyhüsrev, 1207'de Antalya'yı fethettiğinde; hem Kıbrıslılar eskisi gibi ticareti sürdürmek, hem de Türkler Avrupa ticaretinde Kıbrıs'ı bir köprü olarak kullanmak için antlaşma yaptılar[254]. Bu antlaşmanın varlığını, Kıbrıs Kralı Hugues (1210-1218)'nun Ocak 1214 tarihli mektubundaki *"...aramızda altı yıldan beri yeminle tasdik edilen dostluk bulunduğu..."* sözünden anlaşılmaktadır. Buna göre ilk antlaşma, 1207 veya 1208 yılında yapılmış oluyor[255]. I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ile Kıbrıs Kralı Hugues arasında, 1214-1216 yıllarında beş tane resmî mektup teati edilmiştir. Bunlarda uyulacak ticarî kurallardan söz edilmiştir. Tacirlerin *"Mutad olan resmî vermekle mükellef tutulacakları"* ifadesinden % 2 gümrük vergisi alınacağı anlaşılmaktadır[256]. Aynı dönemde Mısır Sultanı el-Melikü'l-Âdil'in Pizalılar'dan % 16 gümrük resmi aldığı[257] düşünülürse, Türkiye Selçuklu sultanlarının Kıbrıs Krallığı'na büyük bir imtiyaz tanıdıkları anlaşılır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykâvus gibi I. Alâeddin Keykubad da Batılı devletlerle ticarî antlaşmalar yapmıştır. I. Alâeddin Keykubad'ın 8 Mart 1220 tarihli Venedik'le yapılan ticaret antlaşmasından; I. Keykâvus'un da Venedik'le ticaret antlaşması yaptığını ve % 2 gümrük resmi alındığını öğreniyoruz. Önce ise bu resim % 10 dolayında idi[258]. Selçuklu sultanlarının zaman zaman hiç gümrük resmi (0 gümrük) almadıkları da görülürdü[259]. Venediklilerin yanısıra Pizalılar'ın Provensliler'in, Cenovalılar'ın Marsilyalılar'ın, Montpellier ve vd. Latinlerin 1236-1237'lerde Antalya'da ticaret yaptıkları görülmektedir[260].

Yabancılara tanınan bu imtiyazlar, devletin zayıfladığı dönemde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Rubruk'un 4 Nisan 1255'te gördüğü Vendikli ve Cenovalı iki tacir, Türkiye'deki şap ticaretini tekellerine aldıkları için *"Sultan (II. İzzeddin Keykâvus 1246-1262) sadece bunlar vasıtasıyla şap satabiliyordu. Bu ikisi fiyatı, 15 Bizantiner'den 50 Bizantiner'e yükseltmişlerdi"*[261]. Türkiye Selçuklu sultanları, kendi reâyalarına da *"bâc, bedraka ve cevâz-ı râh"* gibi vergilerden muaf olarak ticaret yapmaları için imtiyazlar tanıyorlardı[262].

7. Gümrük Vergilerinin Düşürülmesi

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yürürlükte tuttuğu ticarî vergilerden bazıları şunlardır: "Bâc, bedraka, darâib, ubur, zarayib-u avariz (fazla rüsum), tamga, meks, öşür, mukarrerât"[263]. Bu vergilerden bazıları hem girişte hem çıkışta, bazıları limanlarda, geçitlerde, kervan ve yol koruması için alınırdı[264].

Türkiye Selçukluları döneminde diğer devletlerde gümrük resmi % 10'dan aşağı değildi.

252 BEDİRHAN, *Ortaçağda İpekyolu...,* s. 21.
253 Turhan ATAN, *Türk Gümrük Tarihi,* Ankara 1990, s. 108-109; M. Said POLAT; "Selçuklu Türkiyesi'nde ticaret", *Türkler,* VII., Ankara 2002, s. 376-377.
254 TURAN, *Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri..,* s.133-135; aynı yazar, *Resmî Vesikalar...,* s.110-111; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s.367.
255 TURAN, *Resmî Vesikalar...,* s. 139; aynı yazar, "Türkiye Kıbrıs...", s. 135; Salim KOCA, *I. İzzeddin Keykâvus (*1211-1220), Ankara 1997, s. 66-67; POLAT, *aynı makale,* s. 377.
256 TURAN, *aynı eser,* s. 141; Koca, *aynı eser,* s. 68.
257 HEYD, *aynı eser,* s. 418.
258 TURAN, *aynı eser,* s, 124-125, 143-146; KÖYMEN, "Türkiye Selçukluları...", s. 616; CAHEN, "... Anadolu'da Ticaret", s. 134-135; GORDLEVSKİ, *aynı eser,* s. 214-215; HEYD, *aynı eser,* s. 333, 336; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s. 368-369; POLAT, *aynı makale,* s. 380.
259 GORDLEVSKİ, *aynı eser,* s. 215.
260 HEYD, *aynı eser,* s. 334; TURAN, *aynı eser,* s. 124-125; GÜÇLÜAY, *aynı makale,* s. 369.
261 RUBRUK, *aynı eser,* s. 140; HEYD, *aynı eser,* s. 332-333, 353; TURAN, *aynı eser,* s. 136.
262 TURAN, *aynı eser,* s. 55-57; Tuncer BAYKARA, "Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair", *IX. T.T.K. Kongresi Bildiriler,* II., Ankara 1988, s. 690.
263 İBN BİBİ, *aynı eser,* C.I., s. 120-121; AKSARAYÎ, *aynı eser,* s. 68; ATAN, *aynı eser,* s. 112; BAYKARA, *I. Gıyaseddin...,* s. 59-60; aynı yazar, *Türkiye Selçuklularında Bazı Vergiler...,* s. 690.
264 TURAN, *Resmi Vesikalar...,* s. 56; BAYKARA, *aynı eser,* s. 59-60; ATAN, *aynı eser,* s. 115-119.

Mesela Selahaddin Eyyubî (1171-1193) döneminde % 20 ila % 30[265]; I. el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin (1200-1218)'in verdiği 1215 tarihli bir beratta % 16, altın ve gümüşte % 10; Memlûk Sultanı Kalavun (1290-1293) devrinde % 10 ila % 4 arasında gümrük resmi alınırdı[266]. Türkiye Selçuklu Devleti ise, en fazla % 2 gümrük vergisi alıyor, altın, gümüş, mücevher ve tahıldan ise hiç vergi almıyordu. Zaman zaman gümrük vergilerinin bazı tüccarlar lehine kaldırıldığı oluyordu. I. İzzeddin Keykâvus, Horasanlı, Iraklı ve Arap tacirlere vergi muafiyeti getirmiştir[267].

8. Ticarî Güvenliğin Temini ve Ticaret Mallarına Devlet Sigortası Politikası

Türkiye Selçuklu Devleti, sınırları içinde faaliyet gösteren tacirleri ve kervanları korumak için büyük bir itina göstermiştir. Daha önce anlatıldığı gibi kervansaraylar önemli bir güvenlik unsurudur. Bunun yanında bir kervan kafilesi yolculuğu sırasında zarara uğramasın diye kervansalar (râhdar-tutgavul) emrindeki askerî kıtalarca korunmuştur[268]. Ticarî güvenliğin korunması o kadar önemliydi ki bunu bozan herhangi bir olay, savaş sebebi sayılırdı. Bunun bir çok misali bulunmaktadır: II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204) tebasından olan bazı tacirlerin Bizans donanmasınca, Samsun sahilinde taciz edilerek mallarına el konması üzerine, gerekli girişimlerde bulunmuş ve tacirlerin zararlarını Bizans İmparatorluğu'ndan tazmin etmiştir[269]. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Sinop ve Samsun'a hakim olmak için uğraşan Komnenoslar'ın Karadeniz yolunu kapatarak tacirlerin Sivas'ta toplanmalarına sebep olmaları nedeniyle 1205'te sefere çıkmış, Karadeniz yolunu ticarî ulaşıma açmıştır[270]. I. İzzeddin Keykâvus, Antalya Rumları'nın Kıbrıslar'la işbirliği yaparak ayaklanmaları üzerine bir sefer yapmış, Antalya'da güvenliği yeniden sağlamıştır[271]. I. Alâeddin Keykubat'ın; Ermeniler, Rumlar, Haçlılar ve Kırımdaki Ruslar'a karşı giriştiği seferlerin en önemli gayesi ticarî güvenliği korumaktır[272]. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den itibaren siyasî istikrarın sarsıldığı malumdur. Bu olumsuz durum ticarî güvenliği de ortadan kaldırmıştır. Böyle bir ortamda kervanlara yönelik çapul ve soygun hadiseleri çoğalmıştır[273]. Münireddin Pervane (ö. 1277) döneminde nispi olarak ticari asayişin sağlandığı görülmektedir[274].

Devlet sigortasına gelince; bir grup tacir, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gelerek: *"Çoluk-çocuğumuzun nafakasını sağlamak için...dünyanın çeşitli yerlerini gezerek ticaret yaptık....Antalya'ya gelince Frenkler mallarımıza el koydular."* Şeklinde şikayette bulunur. Bunun üzerine sultan; *"Mallarınızı geri alıp, onları eksiksiz ve sağlam olarak size teslim etmeden yerime oturmayacağım. Bulunmayan eşyanızı kendi hazinemden karşılayacağım."* diyerek Antalya seferine çıkmıştır[275]. Antalya fethedildikten (1207) sonra tacirlerin kayıp malları tespit edilmiş, onlara ait olanlar verilmiş, kaybolan mallar ise padişahın hazinesinden alınarak tacirlere verilmiştir[276]. Bu örnek ile 19 Temmuz 1216 tarihli, Kıbrıs Kralı Hugues (1210-1218)'nun, I. İzzeddin Keykâvus (1211)'a, yine I. İzzeddin Keykâvus'un krala gönderdiği Eylül 1216 tarihli mektuplardaki[277] hükümler Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticarî sigorta uygulamasının açık delilleridir[278].

9. Selçuklu Devleti'nin Para Politikası

Türkiye Selçuklu Devleti Sultanları, I. Süleymanşah (ö.1086)'tan I. Mesud (1116-1155)'a kadar para bastırmışlarsa bile henüz görülmemiştir[279]. İlk dönemde para bastırılmamasının sebepleri olarak; Büyük Selçuklular'a tâbi olunması[280] yanında, Büyük Selçuklu, Abbasi, Bizans ve İtalyan devletleri'nin paralarının ülke içerisinde tedavülde olmasına izin verilmesi ve hatta teşvik edilmesi olarak söylenebilir[281].

İlk bakır para (pul, fels, mangır) I. Mesud (1116-1155) tarafından darbedilmiştir. Fakat darp tarihi okunamamıştır[282]. Dirhem de denilen[283] genel anlamda *"para"* sözü yerine kullanılan ve ele geçen ilk gümüş paranın, II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından H 571 / M 1276 yılında Konya'da, son gümüş paranın ise H 702 / M 1302 yılında kestirildiği bilinmektedir[284]. Selçuklu Türkiyesi'nde bakır[285] ve gümüş madenlerinin[286] bol miktarda bulunması bunlardan para basılmasını olumlu olarak etkilemiş, hem de kolaylaştırmıştır. Fakat aynı olumlu durum altın için geçerli değildir. Dinar da denilen ve 2,95 ila 2,97 gr arasında değişen[287] ağırlığa sahip altın sikkelerin ilk örneğini, II. Kılıçarslan H 573 / M 1177-1178 yılında Konya'da darbettirmiştir. Türkiye Selçukluları'nın son altın sikkesi H 685 / M 1286 yılında kesilmiştir[288].

Türkiye Selçuklu Devleti'nin para politikasına gelince; daha öncede belirtildiği gibi Türkiye'de altın madeni kısıtlı çıkarılmaktaydı. Bu sebepten Dinar darbetmek için gerekli olan altın, gerek ham ve gerekse işlenmiş olarak dış ticaretten ve tâbi devletlerin vergilerine mukabil olarak ülke dışından sağlanmaktaydı[289]. Bu durumda devlet, sıkı bir para politikası takip etmek durumundaydı. Ülkede altın ve gümüş miktarını artırmak için bunların ülkeye girişinden hiçbir gümrük resmi alınmamıştır. Bu uygulama, antlaşma ile de teminat altına alınmıştır. I. Alâeddin Keykubad, 8 Mart 1220 tarihinde, Venedik'le yaptığı antlaşmaya *"altın, gümüş, mücevher ve zahireden hiç gümrük alınmayacağı"* maddesini koymuştur. Aynı zamanda bu kıymetli madenlerin ihracı da yasaklanmış, böylece ülkedeki kıymetli maden birikimiyle paranın değeri korunmuştur[290].

10. Ticaret Hukuku ve Yargı Politikası

Yukarıda sözü edilen 8 Mart 1220 yılında I. Alâeddin Keykubad ile Venedik Dukası adına, Jacobus Tcopulo'nun yaptıkları antlaşmaya göre; Venedikliler ile diğer Latin Devletleri arasında çıkacak olan anlaşmazlıkları gidermek için, Venedikliler'e mahkeme ve jüri oluşturarak davalara bakma hakkı ve yetkisi verilmişti. Antlaşma metninde Pizalılar'ın da adı geçmektedir. Selçuklu Devleti sadece hırsızlık ve cinayetle ilgili davalarda yabancılara müdahale edecek, bu gibi meselelere sultanın mahkemeleri bakacaktır[291]. Bu politika ile Batılı devletlerin, Türkiye'de kendi hukuklarına göre hareket etmeleri sağlanmış, bu da ticarî serbestliği artırdığı için diğer olumlu şartlarla birlikte Türkiye'nin milletler arası ticarette bir cazibe merkezi olmasını sağlamıştır.

11. Ticarî Teşkilât, Müesseseler ve Memurlar

Türkiye Selçuklu Devleti'nin en büyük idarî kurumu *"Büyük Divan"* (Dâd-gâh) idi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, tacirlerin şikayetlerini bu divanda dinleyerek, Antalya'ya sefer kararı almıştı[292]. Divan-ı İstifa ve reisi müstefi, devletin bütün

---

265 Ramazan ŞEŞEN, *Salahaddin Eyyubî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 272.
266 HEYD, *aynı eser*, s. 463, 468.
267 GORDLEVSKİ, *aynı eser*, s. 215; TURAN, *aynı eser*, s.144; aynı yazar, *Selçuklular Zamanında...*, s.395; aynı yazar, "Keykubad I", s. 658-659.
268 TURAN, *Selçuklu Tarihi...*, s. 360; BEDİRHAN, *Kafkasya ve Büyük Selçuklu...*, s. 183.
269 TURAN, *Resmî Vesikalar*, s. 123.
270 İBNÜ'L-ESİR, *aynı eser*, XII., s. 201; TURAN, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 52.
271 TURAN, "Keykâvus I", *İ.A.*, VI., Eskişehir 1997, s. 636, aynı yazar, "Mübarizeddin Ertokuş...", s. 416.
272 TURAN, "Keykubat I", s. 658-659; UYMAZ, *aynı makale*, s. 121-130.
273 GREGORY, *aynı eser*, II., s. 595-596; AKSARAYÎ, *aynı eser*, s. 177-178.
274 EFLAKÎ, *aynı eser*, I., s. 247; KAYMAZ, *aynı eser*, s. 127-130.
275 İBN BİBİ, *aynı eser*, I., s. 115-116.
276 İBN BİBİ, *aynı eser*, I., s. 119-120; TURAN, *Resmi Vesikalar...*, s. 127.
277 TURAN, *Resmi Vesikalar....*, s. 141-143; KOCA, *Sultan I. İzzeddin...*, s. 68-69.
278 KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s. 104; TURAN, *Resmi Vesikalar...*, s. 127; CAHEN, "...Anadolu'da Ticaret", s. 134; ATAN, *aynı eser*, s. 104.
279 İsmail GALİB, *Takvim-i Meskukat-ı Selçukiye*, İstanbul 1309, s.1-2; Ahmed TEVHİD, *Meskukat-ı Kadime-i İslamiye Katoloğu*, İstanbul 1321, s.107; BAYKARA, *I. Gıyaseddin...*, s. 59.
280 M. Altay KÖYMEN, "Selçuklularda Devlet", *Belleten*, LI, S. CCI, Ankara 1987, s. 1371.
281 GORDLEVSKİ, *aynı eser*, s. 223; Ahmet ALTINTAŞ, "Selçuklu Türkiyesi'nde Para", *Türkler*, VII., Ankara 2002, s. 386.
282 İ. GALİB, *aynı eser*, s. 2; A. TEVHİD, *aynı eser*, s. 108; İbrahim ARTUK-Cevriye ARTUK, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslamî Sikkeler Katoloğu*, I., İstanbul 1971, s. 350.
283 E. V. ZAMBAUR, "Dirhem", *İ.A.*, III., Eskişehir 1997, s. 594; Halil SAHİLLİOĞLU, "Dirhem", *D.İ.A.*, IX., İstanbul 1994, s. 370.
284 İsmail GALİB, *aynı eser*, s. 4; A. TEVHİD, *aynı eser*, s. 110; TURAN, *Selçuklular Zamanında...* s. 235; aynı yazar, *Kılıçarslan II*, s. 702.
285 SÜMER, "Madenler...", s. 74; BAKIR, "Maden Sanayi", s. 569.
286 ARTUK, "Erzurum Meliki...", s. 737.
287 E. V. ZAMBAUR, "Dinar", *İ. A.*, III., Eskişehir 1997, s. 592; Halil SAHİLLİOĞLU, "Dinar", IX., *D.İ.A.*, İstanbul 1994, s. 352-355.
288 TURAN, *Selçuklular Zamanında...*, s. 235; ÇAY, *aynı eser*, s. 116; BAYKARA, *aynı eser*, s. 102; ALTINTAŞ, *aynı makale*, s. 386.
289 CAHEN, *Osmanlılardan Önce...*, s. 128.
290 TURAN, *Resmî Vesikalar...*, s. 130-131, 144; TABAKOĞLU, *aynı eser*, s. 114; ATAN, *aynı eser*, s. 112.
291 TURAN, *Resmî Vesikalar...*, s. 144-145; HEYD, *aynı eser*, s. 334; CAHEN, *aynı eser*, s. 122; aynı yazar, "...Anadolu'da Ticaret", s. 137.
292 İBN BİBİ, *aynı eser*, I., s. 115-117; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşiklatına Medhal*, Ankara 1988, s. 87; TURAN, *Resmî Vesikalar...*, s. 132.

malî işlerine bakardı[293]. Ticarî yollar ve derbentlerde, güvenliği sağlayan askerî kıt'aların reislerine ise "*Tutkavul, Kervansalar* (Rah-dār)", ticarî filo ve donanmanın reisine "*Reisü'l-bahr, Emirü's-sevahil veya Melikü's-sevahil*" denirdi[294]. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı, I. Gıyaseddin Keykâvus Sinop'u fethettiklerinde buralara; kadı, hatip, imam, müezzin ve her bölgeden ve her şehirden zengin, güçlü, itibarlı hâce (tacir) seçerek adamları ve malları ile birlikte buralara yerleştirmişlerdir. Bu bilgilerden ticarî merkezlerde her türlü teşkilatın kurulduğu, gerekli memurların görevlendirildiği anlaşılmaktadır[295].

SONUÇ

Selçuklu Türkiyesi'nin XII-XIII. yüzyılda ulaştığı iktisadî seviyenin yüksekliğini anlamak için; önce o dönemin kaynaklarına sonra da o çağdan bugüne kadar ulaşan tarihî şaheserlere bakmak yeterlidir. İbn Bibi, Konya halkının II. Süleyman-şah'a sunduğu tazminat vergisini listelerken; 500 bin nakit para, her renkten 300 İstanbulî atlas kumaş, 200 boy altın işlemeli elbise, her renkten 300 bin arşın çuha, her türden 10 bir arşın keten, 200 baş katır, 300 baş at, 2000 baş sığır, 300 baş deve, 10 bin baş koyun gibi şeylerin 3 taksitte ödeneceğini, I. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkışında; Konya eşrafı *"ayak bastı"* hediyesi olarak; 100 bin dirhem, 5 bin dinar kızıl altın, 100 kat altın işlemeli giysi, her cins ve her renkten 50 kat elbise, her renkten 150 top tam boy atlas kumaş gibi şeyleri vermişlerdi. Yine I. İzzeddin Keykâvus; Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah Davud'un kızlarından Selçukî Hatun ile evliliğinde 100 bin dinar, altın mihir yanında; 700 bin direm gümüş, 500 hil'at, 100 baş at ve katır, her türlü elbise ve kumaşları hediye olarak ileri gelenlere hediye olarak dağıtmıştır[296]. Yine bu çağın vezir ve devlet adamlarının aldığı maaşlar bakılırsa; devrin iktisadî seviyesi hakkında bir fikir edinilebilir. Celâleddin Karatay (ö. 1254), Nahçevanlı Necmeddin'e yıllık 40 bin dirhem maaş ile vezirlik görevini tevdi etmişti. Oysa Nahçevanlı Necmeddin, 720 dirheme razıydı. Bu dönemde bir aile yıllık 300-600 dirhem ile geçinebilirdi[297]. Selçuklu Türkiyesi, Moğollar devrinde bile 3 milyon 300 bin dinar yıllık vergi çıkarabiliyordu. 1336 yılı Türkiye bütçesi, 16 milyon 935 bin altın frank idi. 1300 de İngiltere'nin bütçesi ise 4 milyon franktan biraz fazla, 1311'de Fransa'nın bütçesi 3 milyon frank idi[298]. Selçuk devrinden günümüze ulaşan; mimarî ve sanat eserleri incelendiğinde; taşın, mermerin, ahşabın, altın, gümüş, bakır, çini, halı, kumaş gibi malzemenin nasıl ince bir sanat ruhu ile ustaca işlenmiş olduğu görülecektir. Ancak iktisadî kalkınmışlık içindeki bir millet bu şaheserleri üretebilir. Bütün bu örnekler bize, Türkiye Selçuklu Devleti'nin uyguladığı ticarî politikalar sayesinde büyük bir zenginliğe ulaştığını göstermektedir.

[293] UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 95.
[294] UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 125, 258; Z. V. TOGAN, "Moğollar Devrinde...", s. 35; TURAN, *Selçuklular Tarihi...*, s. 360; KUŞÇU, *aynı makale*, s. 186.
[295] İBN BİBİ, *aynı eser*, C.I., s. 118-119, 174-175; İbrahim KAFESOĞLU, "Selçuklular", *İ.A.*, X., Eskişehir 1997, s. 401-402; ATAN, *aynı eser*, s. 120-122.
[296] İBN BİBİ, *aynı eser*, I., s. 52, 140, 200.
[297] İBN BİBİ, *aynı eser*, II., s. 126; TURAN, "Celaleddin Karatay...", s. 37.
[298] TOGAN, "Moğollar Devrinde...", s. 27; W. BARTHOLD, "İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet", *T.H.İ.T.M.*, I., (İstanbul 1931), s. 146; ayrıca karşılaştırınız TURAN, *aynı eser*, s. 374-375.

HOCA AHMED FAKİH'İN TARİHÎ-DÎNÎ KİŞİLİĞİ VE KONYA'DA HOCA FAKİH TÜRBESİ

Hidayet IŞIK*

ABSTRACT

Hodja Ahmed Fakih's tomb and mesjit is opposite the back entrance of Sugar Factory at the crossroads of the old Beyşehir way and Meram-Yaka way.

There are five different types of Hodja Fakih in the sources.

Hodja Fakih whom we have mentioned is not the person who Ahmed Eflâkî told about in his book called "Manakıb al-Arifin" and not even the person who died in 618/1221 and whose funeral ceremony was directed by Mawlana Jalal al-Din al-Rumi. The date in the book, "Manakıb al-Arifin" is right. That he is one of Baha Walad's disciples is not true from a historical point of wiev because Baha Walad came to Lârende (Karaman) in 618/1221. Whereas Mawlana got married in 622/1225 in Karaman. Mawlana and Baha Walad came to Konya with their families in 626/1231. Thus, it is impossible that Mawlana had organized his funeral ceremony.

Ahmed Fakih mentioned in "Manakıb al-Arifin" is another man who was buried in the cemetery of Hodja Cihan.

The books named "Charhname" and "Kitab Awsaf Masacid al-Sherife" were written by another Hodja Fakih of Karaman.

Hodja Ahmed Fakih who was buried in the tomb opposite the back entrance of Sugar Factory and whose death was dated as in 618/1221 is Sheik Awhad al-Din al-Kirmani's disciple and caliph. He was a Muslim saint who was so often enraptured.

Anadolu'nun hemen her tarafı, Türk tarihî ve kültürel geçmişini günümüze aksettiren camiler, medreseler, kervansaraylar ve türbelerle doludur. Bunlar içerisinde tarihî-dînî şahsiyetlere ait olan türbeler, halkın dinî-kültürel hayatında önemli bir yer tutmakta ve çeşitli vesilelerle ziyaret edilmektedir .

Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış olan Konya şehri de Türk devlet adamlarının, âlimlerin ve veli olarak kabul edilen kişilerin türbeleri yönünden oldukça zengindir. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî (ö.1273) başta olmak üzere Sadreddin-i Konevî (ö.1274), Şems-i Tebrizî (ö.1247), Ateşbaz Veli (ö.1285), Tavus Baba (XIII. yüzyıl) ile Hoca Ahmed Fakih (ö.1221) türbeleri bunlardan birkaçıdır. Bunlar, Konya halkı ve dışarıdan gelenler tarafından ziyaret edilen türbeler arasındadır. Burada, bunlardan önce Hoca Ahmed Fakih Türbesi'nde metfun olan Hoca Ahmed Fakih'in tarihî-dinî kişiliği, sonra türbe ile mescit üzerinde durulacaktır.

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Konya.

I. HOCA FAKİH İSMİ ETRAFINDAKİ İLK KAYNAKLAR VE BU KAYNAKLARDAKİ MENKIBEVÎ BİLGİLER

Öncelikle, Hoca Ahmed Fakih ve eserleri hakkındaki bilgilerin çok karmaşık olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Aşağıda geleceği üzere birden fazla Hoca Ahmed Fakih, bu isim etrafında birden fazla eser ve aynı isimle ilgili -yalnızca- bir yığın menkıbe bulunmaktadır. Bütün bunların hangisinin hangisine ait olduğunu tespit etmek o kadar kolay görünmemektedir. Konumuz olan, Konya Şeker Fabrikasının karşısındaki türbesinde medfun olan Hoca Ahmed Fakih'i, diğer Hoca Ahmed Fa-

kihlerden ayırdedebilmek için önce, Hoca Ahmed Fakih etrafındaki menkıbelere bir göz atmak gerekli olacaktır.

Hoca Ahmed Fakih etrafındaki bu menkıbevî bilgiler, daha çok Mevlevî ve Bektaşî kaynaklarına dayanmaktadır. Bunlar arasında en ayrıntılı bilgiyi, *Menâkıbu'l-Arifîn* adlı eserinde Ahmed Eflâkî (ö.1360) vermektedir. Eflâkî'ye göre Hoca Fakih Ahmed, Mevlânâ'nın babası Bahauddin Veled (ö. 1231)'in hem talebelerinden, hem de müritlerinden olan ve onun yanında ilim tahsil ederken cezbeye düşmüş bulunan bir derviştir[1].

Hoca Fakih hakkında bilgi veren bir diğer kaynak Hacı Bektaş Veli (ö.1338)'nin *Vilâyetnâme* adlı eseridir. Buradaki bilgiler hemen hemen aynı şekilde Hacım Sultan (XIII-XIV. yüzyıl) *Vilâyetnâmesi*'nde de bulunmaktadır. Hacı Bektaş Veli'ye göre Ahmed Fakih, Emir Cem Sultan'ın halifesidir[2].

Vilâyetnâme'de geçen menkıbe, elimizde yazma bir nüsha içinde bulunan *"Menakıb-ı Hâce Fakih Ahmed Sultan"* adlı eserde değişik ayrıntılarla kaydedilerek, Hoca Fakih'in Horasan'dan gelen ve Konya dışında yaptırdığı zâviyede oturan bir sûfi olduğu zikredilmektedir[3].

Seyyid Harun Veli (ö.1320) menâkıbnâmesinde de Hoca Fakih'ten söz edilmektedir. Buna göre Hoca Fakih, Seyyid Harun Veli'nin nezdinde, Seydişehir'den Konya'ya, sadece türbesini ziyaret etmeye geleceği kadar değerli bir kişidir[4].

---

1 EFLÂKÎ'nin anlatımına göre Hoca Fakih Ahmed, Baha Veled'in yanında Fıkıh ilmine ait *Hidâye* adlı eseri okumaktaydı. Bu, saf yürekli bir Türk'tü. Baha Veled'in ince manalar saçtığı bir gün, onun bir nazarının bereketiyle eşşiz bir bilgin oldu. Kendisine öyle bir hal geldi ki, çılgına dönmüş bir vaziyette kitaplarını ateşe atıp dağlara gitti. Bir çok yıllar dağlarda dolaşıp riyazetler çekti. Baha Veled hayatta olduğu müddetçe Konya şehrine gelmedi. Onun vefatından sonra şehre inip Ahmed Kapısı'nda oturur ve kerametler gösterirdi. Gaybda olanları söylüyor, fakat şer'î kurallara uygun hareket etmiyordu. Mevlânâ'nın henüz herkes tarafından tanınmadığı zamanlarda, Mevlânâ geçerken ona aşırı saygı gösteriyor ve *"Yol verin, ayaklı hazine geçiyor"* diye bağırıyordu. Mevlânâ'dan nakledildiğine göre Hoca Fakih, kendisinden bilginlik gururunun gitmesi için kırk yıl mücahede ve riyazat yapmış, ancak yine de kendisinde ondan bir eserin kaldığını görmüştü. Bu riyazetleri sonucu kendisinde Veysel Karanî'nin sırrı tecelli etmiş, O'nun bu hali Baha Veled'den sorulunca O, *"Bu adam Seyyid-i Sırdan'ın, bizim büyük kadehlerimizden içtiğimiz marifet şarabından ancak bir damla içmiştir"* demişti. Mevlânâ'ya Fakih Ahmed'in nasıl bir adam olduğu sorulunca O da, "Konya şehrinin abdalı Kâmil-i Tebrizi'nin ondan birkaç derece daha yüksek olduğunu" söylemiş ve *"Ahmed Fakih'in bu sarhoşluğu, efendimiz Şems-i Tebrizî'nin sarhoşluk denizi yanında bir kokudan ibarettir"*, buyurmuştu. Ahmed EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri,* I., (Çev.Tahsin YAZICI), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 131, 392, 395-396; II., s. 90.

2 *Vilâyetnâme*'de Hoca Ahmed Fakih ile ilgili menkıbe şöyle anlatılır: *"Hacı Bektaş Veli, ertesi gün; gün doğarken Hâce Ahmed Yesevî'den izin alıp yola düştü. O'rada bulunan erenlerden biri, ortada yanan ateşten bir odun alıp Rum ülkesine doğru attı. 'Rum'daki erenler ve gerçeklerden biri bu odunu tutsun, Türkistan erenlerinin Rum'a er gönderdikleri erenlere malum olsun', dedi. O odun dut ağacıydı. Konya'da Emir Cem Sultan'ın halifesi Hak Ahmed Sultan, dutu Hacı Bektaş Tekkesi'nin önüne dikti. O ağaç hala durur, yukarı ucu yanıktır"*. Hacı Bektaş Veli, *Vilâyetnâme,* I., (Haz. Abdulbaki GÖLPINARLI), İstanbul 1958, s. 16-17. İbrahim Hakkı KONYALI, çeşmenin arkasında bulunan bu dut ağacından ve Bektaşîlerce ziyaret edilişinden bahsetmektedir. Bkz., İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964, s. 395

3 Bkz. *Menâkıb-ı Hâce Fakih Ahmed Sultân Aleyhi'r-Rahmetü ve'r-Rıdvân*, Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi Selçuk Es'e ait koleksiyondaki yazma "Mecmua"nın içinde (tasnif edilmemiş); Ayrıca bkz. Ahmed Fakih, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerîfe*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974, Hasibe MAZIOĞLU-nun Önsözü, s. 10. Yine bu *Menâkıbnâme*'de Hoca Fakih'in kerameti ile ilgili bir kıssa anlatılmaktadır. Buna göre Şekerfüruş lâkablı bir tüccar vardı. Yüz kantar şeker yükü ile Hoca Fakih Hânkahı'nın önünden geçerken Hoca Ahmed ona yükünü sormuş ve o da *"tuz"*dur, demişti. Hoca Fakih de *"tuz olsun"* deyince yükü *"tuz"* olmuştu. Şekerfüruş durumu gönül ehline haber verince onlar, *"evliyanın nazarının kimya olduğunu"* söylemişlerdi. Tüccar katarını tekrar aynı yerden geçirince bu sefer yükünün "nebat" olduğunu söylemiş, Hoca Fakih de *"nebat olsun"* deyince yükü nebata değişmişti. Bunun üzerine tüccar bütün varını terkederek Hoca Fakih'in hizmetine girmişti. Ancak bir çoklarının Hoca Fakih'in yanına gelip, bir müddet sonra hilafet alıp gittiğini görünce, kendisi de hilafet istemişti. Bunun üzerine Hoca Fakih hiddetlenerek bunun edebe aykırı olduğunu, varıp kuyudan su çekmesini, bunun son hizmeti olacağını söylemişti. Tüccar çok zorlanarak kuyudan su çekince kuyunun içinden kıymetli bir mücevher çıkmıştı. Durumu Hoca Fakih'e haber verince o da *"nasibinin bu olduğunu"* söylemişti. *Menâkıb-ı Hâce Fakih Ahmed,* İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi; Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife,* s. 10-11. Şekerfüruş'un türbesi şu anda Hoca Fakih türbesinin önündeki yolun karşısında ve Şeker Fabrikası'nın arka kapısının girişinin içindedir.

4 Menkıbeye göre Seyyid Harun Veli, Hoca Fakih'i ziyaret etmek için Seydişehir'den Konya'ya gelmişti. Türbenin kapısını açıp içeri girince sandukadan bir el çıkmış ve Seyyid Harun hemen o eli öpmüştü. Halktan bazısı, o elin kudret eli, bazısı da Hoca Fakih'in eli olduğunu söylemişti. Harun Veli kırk gün kırk gece tefekkür edip ruhaniyeti ile münacat etmişti. Bkz. *Menâkıb-ı Seyyid Harun Veli,* Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, yazma, no.1513; ayrıca bkz. Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife,* s. 10; M. Ali UZ, *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri,* Konya 1993, s. 35.

Hoca Ahmed Fakih hakkında bilgi veren bir diğer kaynak Evhaduddin Kirmânî (ö.1238)'nin menâkıbnâmesidir. Bu kaynağa göre Hoca Fakih, Evhaduddin Kirmânî'nin müridi[5].

Bütün bu kaynaklardan başka Eğirdir'de tekkesi bulunan Beyşehirli Muhyiddin, *Hızırnâme* adlı eserinde, yalnızca bir yerde Hoca Fakih'in adını zikrederek, onun Anadolu'nun en eski erenleri arasında bulunduğunu söylemektedir[6]. Mevlevî Kirdeci Ali'nin *Kitab-ı Kesikbaş*'ında da Fakih Ahmed'in adı geçmektedir[7].

Hoca Fakih aynı zamanda Tasavvuf Edebiyatı'nın büyük siması Yunus Emre (ö.1439)'nin etkilendiği sufi şairlerden biri kabul edilir[8]. Yunus bir beytinde ondan sözetmektedir[9].

Hoca Fakih'in adı, bunların yanında *İbn Battuta Seyahatnâmesi*'nde de geçmektedir. İbn Batutta (ö.1369), *"Bu şehirde* (Konya'da) *Celâleddinin hocalığını yaptığı söylenen Fakih Ahmed'in mezarı vardır"* demektedir[10]. Ancak Hoca Fakih'in Mevlânânın hocası olduğu doğru değildir.

II. HOCA AHMED FAKİH'İN TARİHÎ-DÎNÎ KİŞİLİĞİ

Yukarıda söz konusu edilen bütün bu menkıbeler, efsanevî bir özellik arzetse de aşağı yukarı hepsinin ortak özelliği, Hoca Fakih'in Horasan'dan Konya'ya gelmiş keramet sahibi büyük bir veli olduğudur. Ancak onun Baha Veled'in ve arkasından Mevlânâ'nın müridi bir Mevlevî, Emir Cem Sultan'ın halifesi bir Bektaşî ve Evhaduddin Kirmânî'nin halifesi bir Evhadî olduğu noktasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kaldı ki, aşağıda geleceği şekilde birden fazla Hoca Fakih'ten söz edilmekte ve bunların hangisinin hangisine ait olduğu konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Ancak makalenin konusu olan, Konya'da Şeker Fabrikası'nın arka kapısının karşısındaki türbede medfun bulunan ve bu adla ziyaret edilen Hoca Ahmed Fakih'tir (Resim: 1,2).

Söz konusu Hoca Fakih Türbesi'nin mescit içindeki giriş kapısının üzerinde bulunan mezar kitâbesinde şunlar yazılıdır: *"Allah Hâza'l-Kabr, eş-Şeyh el-Ecel el-Kebîr el-Alîm, el-Âmil es-Sâlik en-Nâsik, el-Fâdıl el-Âbid el-Muhakkık, Melikü'l-Ebdâl Seyyidü'l-Meczûbîn, Kutbu'ş-Şark ve'l-Ğarb el-Fakih, Ahmed Nevverallahu madca'ahu. Tahrîruhû fî seneti semân aşere ve sittemi'e"*[11].

Kitâbesinden H 618/ M 1221'de vefat ettiğini öğrendiğimiz Hoca Fakih hakkında, günümüzde ilk ayrıntılı bilgiyi veren ve onu ilim alemine tanıtan Fuat Köprülü olmuştur[12]. Köprülü, *Türk Yurdu*

---

5 Bu menakıbnâmede belirtildiği üzere Evhaduddin Kirmânî, Konya'da bulunduğu zaman pek çok kimseler kendisini ziyaret ediyorlardı. Sohbet esnasında Kirmânî'ye, burada Fakih Ahmed adında birisinin bulunduğunu, fakirlik davası güderek yaz kış dağlarda yaşadığını, kendileriyle ilgilenmeyip Müslüman olmayanlarla dost olduğunu ve onları Müslümanlar'a tercih ettiğini söyleyerek kötülemişlerdi. Hatta bir keresinde Müslüman halka iltifat etmediği halde Frenk kıyafetli bir atlının elini ayağını öpmüştü. Kirmânî de onlara, Fakih'in Yüce Allah'ın dostlarından olduğunu, kendisinin *"sekr ve sahv"* yâni, manevî sarhoşluk ve ayıklık şeklinde iki âleminin olduğunu, daha çok sekr âleminin galip geldiğini belirterek halkı ikna etmiş ve Frenk kılıklı atlının da Hz.Hızır olduğunu söylemişti. Bkz. GELİBOLULU Muhyiddin, *Tercüme-i Evhaduddin-i Kirmânî,* Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, yazma, no.2016, 46. hikâye; ayrıca bkz. Mikail BAYRAM, *Şeyh Evhaduddin Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı,* Konya 1993, s. 100.

6 BEYŞEHİRLİ Muhyiddin, *Hızırnâme,* İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, yazma (tasnif edilmemiş); ayrıca bkz. Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife,* s. 8-9.

7 "Buni eyden Kirdeci Ali durur
Konya'da Mevlânâ'nın kulı durur
Mevlânâ Ahmed Fakih hürmetine
Sen degür hatırları muradına". Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife,* s. 9; Osman F. SERTKAYA, *"Ahmed Fakih"*, İslâm Ansiklopedisi, II., İstanbul 1989, s. 65.

8 Bayram DALKILIÇ, *Yunus Emre'de Allah-Alem-İnsan Münasebeti,* (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992, s. 19. Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife,* s. 12

9 *"Fakih Ahmed Kutbuddin, Sultan Seyyid Necmuddin Mevlânâ Celâluddin, ol kutb-i cihân kanı"*. Yunus Emre *Divanı,* (Haz. Mustafa TAŞÇI), Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s. 261.

10 İBN BATUTA, *Seyahatname,* I-II., (Çev. M. David et-TANCÎ, Sad. Mümin ÇEVİK), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993, s. 201.

11 Türkçesi: Allah. Bu mezar pek ulu, pek büyük, bilgin, üstün, ibadet eden, gerçeği gerçekleyen, ebdalların padişahı, meczupların efendisi Doğu'nun ve Batı'nın Kutbu olan Fakih Ahmed'in kabridir. Allah yattığı yeri nurlandırsın. Bu kitâbenin yazılış yılı H 618 / M 1221'dir.

12 Hasibe MAZIOĞLU, "Selçuklular Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler", *Malazgirt Armağanı,* TTK, Ankara 1972, s. 302;

dergilerinde yayınladığı "Selçuklular Devrinde Anadolu Şairleri" adlı yazılarından birinde *"Ahmed Fakih"*i ve onun Türkçe yazdığı *Çarhnâme* adlı mesnevîsini tanıtmaktadır[13]. Fuat Köprülü bu mesnevînin yazarı olan Ahmed Fakih'in, Mevlevî yazar Ahmed Eflâkî'nin *Menakıbu'l-Ârifin* adlı eserinde adı geçen ve 618/1221'de vefat edip cenaze namazını Mevlânâ'nın kıldırdığı ve yukarıda dipnotta *Menâkıbu'l-Ârifin*'deki menakıbı verilen zat olduğunu ileri sürmüştür. Gerçi Eflâkî'nin tespit ettiği tarih doğrudur. Ancak onun Baha Veled'in mürit ve talebelerinden olması ve verdiği bilgilerin bu Hoca Fakih'e ait görülmesi tarihî açıdan mümkün değildir. Çünkü son araştırmalara göre Sultanu'l-Ulema Bahauddin Veled H 618/ M 1221'de Lârende (Karaman)'ye gelmiştir. Mevlânâ burada H 622/ M 1225'te evlenmiştir. Ailece H 626/ M 1228'de Konya'ya gelmişler ve Sultanu'l-Ulema H 629/ M 1231'de Konya'da ölmüştür. Bu yüzden Baha Veled'le tanışması ve hele cenaze namazının Mevlânâ tarafından kıldırılmış olması doğru olamaz. Bu hususa ilk defa Abdulbaki Gölpınarlı ve sonra da İbrahim Hakkı Konyalı tarafından dikkat çekilerek Konya'da ikinci bir Hoca Fakih olduğu belirtilmiş ve bu durum sonraki araştırmalarla da doğrulanmıştır[14]. Bu ikincisinden ilerideki satırlarda söz edilecektir.

Fuat Köprülü, adı geçen makalesinde, mezar kitâbesini ve Konya'da ikinci bir Fakih Ahmed'in varlığını dikkate almadan adı geçen Fakih Ahmed'in Baha Veled'in müridi olduğunu söyleyerek H 618/ M 1221 tarihîni bariz bir hata olarak kabul etmiştir. Yine Hoca Fakih'in, Eflâkî'nin verdiği bilgilere dayanarak XIII. yüzyılın ortalarına kadar yaşadığına hükmetmiştir[15]. Mehmet Önder ise, 1959'da yayınladığı "Hoca Fakih Hakkında Yeni Bilgiler" adlı makalesinde Köprülü'nün yanıldığını ileri sürmüş, ancak yeni bilgi olarak yalnızca türbe kapısı üzerindeki mezar kitâbesinin mevcudiyetini duyurmuştur[16].

Hoca Fakih'in kimliği ve vefat tarihî üzerindeki ihtilâflar bütün bunlarla da bitmemiştir. Abdulbaki Gölpınarlı, yukarıda söz konusu edildiği şekilde, *"Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik"* adlı eserinde, Hoca Fakih'in vefat tarihîile ilgili olarak türbe kitâbesi ile Ahmed Eflâkî'deki tarihîn uygunluk halinde olduğuna işaret ederken[17], daha sonra kaleme aldığı *Yunus Emre ve Tasavvuf* adlı eserinde, Fakih Ahmed'in mezar kitâbesinin kırık bulunduğunu ve iyi okunamadığını öne sürerek bu tarihîn H 618/ M 1221 değil de H 628/ M 1231 olması gerektiğini söylemektedir[18]. Oysa Mikail Bayram, bu kitâbedeki kırığın çok küçük olduğunu ve yazıya da zarar vermediğini söylemektedir[19]. Kitâbe üzerinde yapılan inceleme sonucu Mikail Bayram'ın görüşünün doğru olduğu kanaatine varılmıştır.

Bütün bu tartışmalardan çıkan sonuç şudur: Söz konusu Hoca Fakih'in türbe kitâbesine ve Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifin* adlı eserine uygun olarak Hoca Fakih Ahmed'in vefat tarî H

Mikail BAYRAM, "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", *S.Ü. Selçuk Araştırmaları Merkezi V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri*, Konya 1996, s. 95; Hoca Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife*, s. 7; Mehmet ÖNDER, "Hoca Fakih Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Yurdu*, Sayı: 276, (Ağustos 1959), s. 51.

13 Fuat KÖPRÜLÜ, "Ahmed Fakih", *Türk Yurdu*, IV. (İstanbul 1926), s. 289-295.

14 Abdulbaki GÖLPINARLI, *"Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik"*, İnkılap ve Aka Kitâbevleri, İstanbul 1983, s. 88, dipnot 102; KONYALI, *aynı eser*, s. 395; SERTKAYA, *"Ahmed Fakih"*, s. 65; Mikail BAYRAM, *"Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi"*, s. 96; aynı yazar, *Ş.Evhaduddin H.el-Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, s. 100-101; Turhan GENCEİ, "Çarhnâme'nin Müellifi ve Tarihi Hakkında Notlar", (Trc. Emine Gürsoy NASKALİ), *Türk Kültürü*, (Şubat 1987), Sayı: 286, s. 75.

15 KÖPRÜLÜ, "Ahmed Fakih", *Türk Yurdu*, IV., s. 289-295; Ayrıca bkz. BAYRAM, *"Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi"*, s. 95-96 ve T. GENCEİ, *"Çarhnâme'nin Müellifi ve Tarihi Hakkında Notlar"*, s. 75.

16 Mehmet ÖNDER, "Hoca Fakih Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Yurdu*, Sayı: 276, (Ağustos 1959), s. 51.

17 GÖLPINARLI, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 88.

18 Abdülbaki GÖLPINARLI, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 36-37; aslında GÖLPINARLI H 628 / M 1231 tarihini teklif ederken İranlı Bediüzzaman Firuzanfer'e uymuştur. Firuzanfer, *Menâkıbu'l-Ârifin*-deki tutarsızlıkları bertaraf edebilmek için EFLÂKÎ'nin yanıldığını savunarak, Fakih'in ölüm tarihînin H 628 / M 1231 olması gerektiğini söylemiştir. Hasibe MAZIOĞLU da H 628 / M 1231 şeklindeki görüşe katılmaktadır. Ancak bu görüş, yukarıda belirttiğimiz gibi yanlıştır. Bkz. BAYRAM, *"Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi"*, s. 97, dipnot 9; aynı yazar, *Ş. Evhaduddin H.el-Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, s. 101; MAZIOĞLU, *"Selçuklular Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler"*, s. 303.

19 BAYRAM, *"Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi"*, s. 97, dipnot 9.

618/ M 1221'dir. Ancak Eflâkî'deki hayatı hakkındaki bilgilerin Şeker Fabrikası'nın arka kapısının karşısında verdiği türbede yatan bu Hoca Fakih'e ait olması tarihî yönden mümkün görülmemektedir. Eflâkî, makaleye konu olan Hoca Fakih'i, biraz sonra hakkında söz edilecek olan Konya'daki ikinci bir Hoca Fakih'le karıştırmıştır. O halde H 618/ M 1221'de vefat eden ve inceleme konusu olan Hoca Fakih kimdir?

Yukarıda Evhaduddin Kirmânî'nin menâkıbındaki bilgileri aktarırken, Kirmânî'nin Konya'da Fakih Ahmed adlı bir müridinin bulunduğundan söz edilmişti. İşte, son zamanlarda yapılan araştırmalar, söz konusu olan Hoca Fakih'in, Kirmânî-nin müridi ve halifesi olduğu noktasında birleşmektedirler[20]. Nitekim Kirmânî, onun Hakkın dostlarından ve çoğunlukla sekr âleminde olduğunu söylemiştir[21]. Hâfız Hüseyin Kerbelâînin *Ravzatu'l-Cinan ve Cennetu'l-Cenan* adlı eserinde de Kirmânî-nin müritlerinden olduğu söylenmiştir[22]. Bunun yanında mezar kitâbesindeki övgü dolu ifadelerin de Kirmânî'nin verdiği bilgiye son derece uygun olduğuna dikkat çekilmektedir[23]. Bundan başka Ahî Evren (1262), Sadreddin-i Konevî'ye yazdığı bir mektupta Fakih Ahmed'i rüyasında gördüğünü ve kendisiyle farsça konuştuğunu yazmaktadır[24]. Kirmânî'nin, Ahî Evren'in şeyhi ve kayınpederi olduğu göz önüne alınarak bu Fakih Ahmed'in Kirmânî'nin müridi ve halifesi ve ilk ahîlerden olan Fakih Ahmed olduğu belirtilmektedir[25].

---

20 BAYRAM, *Ş.Evhaduddin H.el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, s. 100-102; aynı yazar, *"Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi"*, s. 96; SERTKAYA, *"Ahmed Fakih"*, s.65; GENCEİ, *"Çarhnâme'nin Müellifi ve Tarihi Hakkında Notlar"*, s.75.

21 Bkz. GELİBOLULU Muhyiddin, *Tercüme-i Evhaduddin-i Kirmânî*; ayrıca bkz. BAYRAM, *Şeyh Evhaduddin Hamid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, s.100.

22 Hâfiz Hüseyin Kerbelai, *Ravzatu'l-Cinan ve Cennetu'l-Cenan*, II., (Neşr. Sultan el-Kurrâî), Tahran 1349, s. 48-49.

23 GENCEİ, *Çarhnâme'nin Müellifi ve Tarihi Hakkında Notlar*, s. 75-76.

24 Bkz. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, no.1633, yp.113a.

25 Mikail BAYRAM da *Şeyh Evhaduddin Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, adlı eserinde Hoca Fakih'in, Kirmanî'nin halifeleri ve bağlıları arasında olduğunu ortaya koymuştur. Bkz.s. 100-102, 85-114 .

Böylelikle, Evhaduddin Kirmânî'nin müridi ve halifesi olduğu tespit edilen Hoca Ahmed Fakih H 602/ M 1206'da, Kirmânî'nin Konya'yı ziyareti sırasında buraya gelmiştir[26]. Baha Veled'in Konya'ya yerleşmesinden sekiz yıl önce, H 618/ M 1221'de vefat ederek Şeker Fabrikası'nın karşısındaki türbesine defnedilmiştir.

Kerbelâî, *Ravzatu'l-Cinan ve Cennetü'l Cenan* adlı eserinde Konya'da medfun Ahmed Fakih'den, Fakih Ahmed-i Esbüstî diye bahsederek Tebriz'in *"Esbüst"* köyüne nisbet etmiştir. Burada kendisinden *"aslen Konyalı olup, mezarı Tebriz civarındadır"* şeklinde sözetmektedir[27]. Ancak Bayram, Esbüst'e nisbetini doğru görürken orada öldüğünü kabul etmemiştir[28]. Bayram'a göre Esbüst'teki "mezar"ın yalnızca *"makam"* olabileceğini düşünerek Esbüstî nisbetli Fakih Ahmed ile Konya'da H 618/ M 1221'de ölen ve Şeker Fabrikası'nın arkasındaki türbesine defnedilen Fakih Ahmed'in aynı kişi olduğunu kabul etmiştir[29]. Gerçekten yukarıda adı geçen menâkıbnâmelerde söz konusu edilen özellikler, aşağı yukarı bu kişiye uymaktadır. Ancak Eflâkî'de geçen Fakih Ahmed, aşağıda geleceği üzere farklıdır. Bu durumda, söz konusu olan Fakih Ahmed'in, Mevlevî olmadığı açık olduğu gibi, Bektaşî de değildir. O, Evhadîdir. Kendi menakıbnamesindeki Horasan'dan geldiği şeklindeki ifadeyi de nereden gelirse gelsin, XII-XIII. yüzyıllarda Anadolu'ya dışardan gelen erenlerin, Horasan Erenleri olarak adlandırıldığı şeklinde anlamak gerekir.

III. DİĞER HOCA AHMED FAKİHLER

Yukarıda, Eflâkî'de geçen Fakih Ahmed'in, H 618/ M 1221'de ölen ve Şeker Fabrikası'nın karşısındaki türbesinde yatan ve araştırma konusu olan zat olmadığını, verilen tarih doğru olsa da Konya'da yaşayan başka birisiyle karıştırıldığı söylenmişti. Kaldı ki, bu ikisi dışında da Fakih

---

26 SERTKAYA, *"Ahmed Fakih"*, s. 65.

27 BAYRAM, *Şeyh Evhaduddin Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, s. 101; SERTKAYA, *"Ahmed Fakih"*, s. 65 (Kerbelaî, *"Ravzatu'l-Cinan"*, II. 48-49'dan naklen.

28 BAYRAM, *Şeyh Evhaduddin Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, s. 101; SERTKAYA, *"Ahmed Fakih"*, s. 65.

29 BAYRAM, *aynı yer*; SERTKAYA, *aynı yer*.

Ahmedler mevcuttur. Öyle ise, önce Eflâkî'de anlatılanın kimliği tespit edilmeye çalışılacaktır.

İlk defa Abdulbaki Gölpınarlı ve arkasından İ.Hakkı Konyalı, Konya'da ikinci bir Fakih Ahmed'in bulunduğunu, Eflâkî'nin bu ikinciye ait bilgileri birinciye izafe ettiğini söylemişlerdir[30]. Bu ikinci Fakih Ahmed'in türbesi Hoca Cihan Mezarlığı'ndadır[31]. Bu Fakih Ahmed H 651/ M 1253 yılından sonra vefat etmiş ve cenaze namazını Mevlânâ kıldırmıştır[32]. Adına, Sedirler Şeyh Alaman Mahallesi'nde oturan torunu Seyyid Ahmed tarafından H 687/ M 1288'de bir zâviye yaptırılmış ve bunun kitâbesinde O, *"Melikü'l-Meşâyih"* olarak tavsif edilmiştir[33]. Kitâbeye göre zâviye, *"âlemin kutbu, şeyhlerin önderi Seyyid Ahmed, meşâyihin melîki Fakih Ahmed ve Seyyid İbrahim Arab"* adlarına H 687/ M 1288 senesi Ramazan'ında yaptırılmıştır[34]. Fakih Ahmed'in babası Fakih İbrahim Arab'ın H 651/ M 1253 tarihli Karatay Medresesi Vakfiyesi'ndeki[35] şahitlerden, *"Ben İzzeddin el-Esvedî oğlu İbrahim"* imzası bulunan kişi ile aynı olduğu bilinmektedir. Buradan, bu Fakih Ahmed'in babasının İbrahim, dedesinin de İzzeddin el-Esvedî olduğu sonucu çıkmaktadır[36].

Buradaki zâviyeye bitişik olarak bir de Şeyh Alaman tarafından yine Fakih Ahmed adına küçük bir de mescit yaptırılmıştır. Bu, Şeyh Alaman'ın türbe kitâbesinden anlaşılmaktadır. Kitâbeden, Fakih Ahmed'in bendelerinden ve müritlerinden olan Şeyh Alaman'ın, âlemin kutbu abdâlullahtan Fakih Ahmed adına bir mescid yaptırdığı anlaşılmaktadır[37]. İşte Eflâkî'de geçen Fakih Ahmed, söz konusu bu zat olmalıdır.

Konya'daki bu ikinci Fakih Ahmed'den başka Karamanlı üçüncü bir Fakih Ahmed de bulunmaktadır. Sehi Bey, *Tezkiresi*'nin beşinci tabakasında bunu Hoca Kara Fakih olarak zikretmektedir. Sehi Bey'e göre bu zat Karamanlı'dır. Konya şehrinde oturmaktadır. İlim ehlindendir. Şiirde, bedi' ve sözde eşsiz, hususi manalara sahip dertli kimselerdendir. Türkçe, Arapça, Farsça sözleri, gösterişli, eşsiz gazelleri vardır[38]. H 746/ M 1345'te Karaman'da vefat etmiştir[39].

Karamanlı Fakih Ahmed'den başka Konya Akşehir'de mezarının bulunduğu anlaşılan dördüncü bir Fakih Ahmed daha bulunmaktadır. Ölüm tarihîbulunmayan bu kişinin mezar taşı Akşehir'dedir. 1930-1931 yılları arasında, Belediyenin Seyyid Mahmud Hayranî (ö.1268) Kabristanı'ndan söktürüp Taş Medrese avlusunda koruma altına aldığı mezar taşları arasındaki dokuz numaralı bu mermer taşın üzerinde sülüs yazı ile şu cümleler okunmaktadır: *"Allah Rahim. Hâzâ sâhibu't-türbeti el-merhûm el-mağfûr es-sa'îd eş-şehîd Fakih Ahmed. Nevverallahu kabrehû"*[40].

Böylelikle Konya ve çevresinde yaşamış Ahmed Fakihlerin sayısı dörde ulaşmaktadır. Osman F. Sertkaya, Fakih'e nisbet edilen aşağıda söz konusu edilecek adı geçen Hoca Fakihlere ait olamayacağını, bu yüzden bunların yazarı olan başka bir zatın olması gerektiğini söyleyerek Ahmed Fakihlerin sayısını beşe çıkarmaktadır[41].

IV. HOCA AHMED FAKİH İSMİNE NİSPET EDİLEN ESERLER

1. Çarhnâme-i Ahmed Fakih der Bîvefâî-yi Rûzigâr

83 beyitlik bu manzume ilk defa Fuat Köprülü tarafından bulunarak ilim âlemine tanıtılmıştır[42]. Aruzun *"mefâilun mefâilun fâilun"* kalıbıyla yazılmış bu manzume, Eğridirli Hacı Kemal'in *"Câmi'u'n-Nezâir"* H 918/ M 1512 adlı nazire şiirler mecmuasında[43] yer almaktadır[44]. *"Câmi'u'n-Nezâir"*in sonundaki listeye göre 100 beyit olması gereken kasidenin son 17 beytini ihtiva eden yaprağın eksik olduğu anlaşılmaktadır[45].

Çarhnâme daha sonra Mecdut Mansuroğlu tarafından, başında şair ve eseri hakkında kısa bir önsöz ile birlikte transkribe edilerek yayınlanmıştır[46].

Eser, dünyanın faniliğinden, dünya zevklerine kapılmanın yanlışlığından, kabir azabından ve mahşerden bahsederek ölümü hatırlatan, bu dünyada âhiret için hazırlanmanın gerekliliğini öğütleyen, bunun da kanaat ve alçak gönüllülük içerisinde yaşayıp ibadet etmek ve ahlakî güzelliklere sahip olmakla sağlanabileceğini açıklayan, sabırlı olmayı, yoksulları giydirmeyi tavsiye eden dinî-tasavvufî bir şiirdir. Halka öğüt vermek için yazılmış yalın bir şiir olup, sanat değeri ve şiir tekniği yönünden önde gelen bir manzume sayılmasa da[47] eski Anadolu Türkçesi'nin en eski örneklerinden birisidir ve pek canlı Türkçe söz ve şekilleri bünyesinde barındırmaktadır[48].

2. Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerife

Çarhnâme gibi bu da aruzun *"mefâilun mefâilun fâilun"* kalıbıyla yazılmıştır. 339 beyitten oluşan eser, sonundaki Kudüs methiyeleri ile birlikte 390 beyte ulaşmaktadır. British Museum'da bulunan bir mecmuanın ilk eseridir[49].

Eser, Hasibe Mazıoğlu tarafından yayınlanarak ilim alemine duyurulmuş olup[50], konusu şudur: Bir bölük arkadaşı ile hacca giden Fakih Ahmed, bu gezisi sırasında gördüğü Mekke, Medine, Kudüs, Şam gibi kentleri ve oralarda ziyaret ettiği kutsal yerleri anlatır. Şair, gezdiği yerleri dikkatle seyretmiş, gördüğü yapıların kaç kapısı olduğunu, kubbelerini, sütunlarını, merdiven basamaklarını saymış, boylarını enlerini adımlayarak ölçmüştür. Kudüs'ü çok beğenen şair, kafileden arta kalan bir kısım arkadaşı ile Kudüs'te iki ay kalmıştır. Eserin sonuna eklenmiş Kudüs övgülerini o sırada yazmış olmalıdır. Şair, memleketine dönünce eserini hacca gidemeyen arkadaşlarına armağan ederek onların da oraları görmeleri tavsiyesinde bulunmuştur[51].

3. Fakih (Ahmed)'in Şiirleri

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada yer almaktadır[52]. Mecmuanın yazarı Muhammed b. Muhsin b. Hasan b. Halil b. Ömer el-Yemenî'dir. Kudüs'te yazılan eser, otuz bâb olup Mekke, Medine ve Kudüs'e övgü için yazılmış ve her şehir için onar bâb ayrılmıştır. Bunlardan Fakih mahlâslı şiirler 83b-87b varakları arasında yer almaktadır ve toplam beyit sayısı 69 olan beş ayrı manzume halindedir. Bu beş manzumeden dördü, *Kitabu Evsafı Mesâcidi'ş-Şerife*'nin 340-390. beyitleri arasındaki dört manzumenin on bir beyit fazlası ile aynısıdır. Yedi beyitlik beşinci manzume ise, *Kitabu Evsafı Mesâcidi'ş-Şerife*'de bulunmamaktadır[53].

4. Mevlid

Çarhnâme'yi yayınlayan Mecdut Mansuroğlu, son zamanlarda Hoca Fakih'e ait olduğu ileri sürülen *Mevlid* veya benzeri bir metnin ele geçtiğinden bahsolunduğunu, ancak bugüne kadar ne böyle bir şeyin yayınlandığını, ne de hakkında ciddi sayılabilecek bir bilgiye ulaşılmadığını, dolayısı ile böyle bir eserin varlığının şüpheli olduğunu söylemekte[54], bununla ilgili kaynak da vermemektedir. Gerçekten bu çalışma sırasında Hoca Fakih ile ilgili erişilebilen kaynaklarda böyle bir esere rastlanmamıştır.

---

30 Bkz. GÖLPINARLI, *"Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik"*, s.88, dipnot 102; KONYALI, *Konya Tarihi*, s.395.
31 BAYRAM, *Ş. Evhaduddin H. el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, s.100-101.
32 BAYRAM, "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", s. 96-97.
33 KONYALI, *Konya Tarihi*, s. 395.
34 KONYALI, *Konya Tarihi*, s. 745.
35 Bkz. Osman TURAN, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin-i Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", TTK, *Belleten*, C. XII., Sayı: 45, (Ocak 1948).
36 Ahmed FAKİH, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife*, s.9.
37 KONYALI, *Konya Tarihi*, s.744, 745, 746
38 Sehi Bey *Tezkire (Heşt Behişt)*, (Haz. Mustafa İSEN), Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.131; SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66.
39 BAYRAM, "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", s. 97.
40 Türkçesi: Allah Rahim. Bu türbenin sahibi rahmetli, bağışlanmış, mutlu, şehid Fakih Ahmed'tir. Allah kabrini nurlandırsın. Rıfkı Melul MERİÇ, "Akşehir Türbe ve Mezarları", *Türkiyat Mecmuası*, V., 1936, 152; SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66.
41 SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66-67.
42 F. KÖPRÜLÜ, *"Ahmed Fakih"*, s.289-295; SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66-67; Hoca Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife*, s. 7.
43 Bkz. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, no. 5782, vr. 289a-291b.
44 Bkz. Mustafa CANPOLAT, "Câmi'u'n-Nezâir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII., İstanbul 1993, s. 111-112.
45 SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66.
46 Bkz. Ahmed Fakih, *Çarhnâme*, (Yay. Mecdut MANSUROĞLU), İstanbul 1956.
47 Ahmed Fakih, *Çarhnâme*, s. 1; SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66.
48 Ahmed Fakih, *Çarhnâme*, s. 3; Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife*, s. 12.
49 or. 9848, vr. 1b-21b.
50 Bkz. Ahmed Fakih, *Kitabu Evsafı Mesacidi'ş-Şerife*.
51 Ahmed Fakih, *aynı eser*, s. 13.
52 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı, no. 4453.
53 SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 67.
54 Ahmed Fakih, *Çarhnâme*, s. 3.

V. HOCA AHMED FAKİH İSMİNE NİSPET EDİLEN ESERLERİN HANGİ HOCA FAKİH'E AİT OLDUĞUNUN ARAŞTIRILMASI

Hoca Fakih ismine nispet edilen eserleri bu şekilde tespit ettikten sonra, bunların hangisinin hangi Fakih Ahmed'e ait olduğu üzerinde de durulması gerekmektedir.

Çarhnâme'yi yayınlayan Fuat Köprülü ve Mecdut Mansuroğlu, *Çarhnâme*'nin, *Kitabu Evsafı Mesâcidi'ş-Şerife*'yi yayınlayan Hasibe Mazıoğlu da *Çarhnâme* ve *Kitabu Evsafı Mesâcidi'ş-Şerife*'nin, makalenin asıl konusu olan ve H 618/ M 1221'de ölüp Şeker Fabrikası'nın arka tarafındaki türbe defnedilen Ahmed Fakih'e ait olduğunu söylemektedirler[55]. Ancak daha sonra yapılan araştırmalar, bu hususu destekler mahiyette değildir.

Öncelikle Fakih Ahmed'e izafe edilen eserlerin, bütün kaynaklarda meczup bir derviş olarak geçen H 618/ M 1221 vefat tarihli Hoca Fakih'e ait olmadığı üzerinde durulmaktadır. Mikail Bayram da böyle meczup ve delişmen bir dervişin bu şekilde düzenli ve mürettep eserler yazamayacağı kanaatını beyan etmektedir[56]. Turhan Gencei ve Osman F.Sertkaya da aynı düşüncededirler[57].

Bunun yanında, dilci Sadeddin Buluç, adı geçen eserlerdeki dil özelliklerini XIV. ve XV. yy.ın diline uygun görerek bunların Karamanlı üçüncü Fakih Ahmed'e ait olmasını daha doğru bulmakta, Mikail Bayram da bunu mümkün görmektedir[58]. O. F. Sertkaya ise, adı geçen eserlerin hiçbirisinin bilinen Fakih Ahmedler'e ait olmasını mümkün görmemekte, bunları yazan beşinci bir Fakih Ahmed'in olması gerektiğini söylemektedir[59].

Dil özellikleri ve yazarının Sehi Bey'in *Tezkiresi*'nde geçen şair ve bilgin kişiliği de göz önünde bulundurularak Karamanlı Fakih Ahmed'e ait olduğunun söylenmesi en isabetli görüş olsa gerektir.

VI. HOCA AHMED FAKİH TÜRBESİ VE MESCİDİ

Hoca Ahmed Fakih Türbesi ve Mescidi (Resim: 3) Konya'da, Şeker Fabrikası'nın arka kapısının karşısında, eski Beyşehir yolu ile Meram-Yaka yolunun ayrıldığı yerde bulunmaktadır. Mescit kare plânlı küçük bir bina olup, üstü düz tavanlı ve kiremitle örtülüdür. Ancak üst kısmındaki ilâve bölümden tavanının sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen mescit de türbe gibi kubbeli idi. Ancak bu kubbe sonradan yıkılarak üzeri bu günkü şekilde yeniden yapılmıştır. Aynı hususa İbrahim Hakkı Konyalı da işaret etmektedir[60]. Mescidin arkasında sonradan yapıldığı anlaşılan üstü saçaklı ve kenarları açık son cemaat yeri bulunmaktadır. Mescidin minaresi yoktur.

Türbe, mescide bitişik kare şeklindedir. Üzerinde altıgen küçük bir ilâve ve onun üstünde de bir kubbe bulunmaktadır. Ziyaretçilerin mescit kapalı olduğu zaman da türbeyi dışarıdan ziyaret edip içeriyi görmelerini sağlayan üç tarafta birer ve her birinin üstünde de birer olmak üzere altı penceresi bulunmaktadır. Türbenin cami içindeki giriş kapısının üstünde kitâbesi vardır.

Bahçenin Şeker Fabrikası tarafındaki ön kapısının (Resim: 5) sağındaki bölümde, eskiden abdest almak için kullandığı tahmin edilen bir sarnıç bulunmaktadır[61]. Kapının solundaki duvarın alt tarafında, duvara gömülü olan bir lâhit (Resim: 6) görülmektedir[62]. Bunun solunda şu anda akmayan bir çeşme bulunmaktadır.

Bahçe kapısından girişte yolun sağ ve solunda birer, sol ortada etrafı çevrili iki mezar bulunmaktadır. Sağda, sarnıcın arkasında da dört tane mezar taşı görülmektedir. Bunun yanında türbe ile Karatay Mescidi denilen yapının arasında, bugün

55 KÖPRÜLÜ, "Ahmed Fakih", s. 289-295; Ahmed Fakih, *Çarhnâme*, s. 1-3; Ahmed Fakih, *Kitabu Evsâfı Mesacidi'ş-Şerife*, s. 7-8 .

56 BAYRAM, "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", s. 96-97.

57 GENCEİ, *"Çarhnâme'nin Müellifi ve Tarihi Hakkında Notlar"*, s. 76; SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66-67.

58 BAYRAM, "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", s. 97.

59 SERTKAYA, "Ahmed Fakih", s. 66-67.

60 Bkz. KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, s. 253-255; KONYALI, *aynı eser*, s. 311.

61 Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s. 312.

62 Camii İmam-Hatibi Bilal Çetin buraya, geçmiş devirlerde süt, bal şerbeti gibi çeşitli meşrubatlar doldurulup kamışlarla halka içirildiğini bize anlattı.

hemen tamamı düzlük haline gelmiştir[63]. Yine cami İmam-Hatibi Bilal Çetin bize, yıllar önce burada yapılan kazılar sonucu çıkan temellerin, şu andaki Şeker Fabrikasının içinde kalan Şekerfuruş Türbesi'ni de içine alacak şekilde geniş bir alana yayıldığını, sonradan bunların kapatıldığını söylemişti. Anlaşılan burası, zamanında içinde mescit, türbe, dergâh, ev ve misafirhane bulunan çok geniş bir külliye idi. Y. Küçükdağ'ın XVIII. yüzyılın ilk yarısında burada zâviyenin bulunduğunu söylemesi[64] bunu göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün Konya'da, Şeker Fabrikası'nın arka kapısının karşısındaki türbesinde yatan ve mezar kitâbesinde H 618 / M 1221 yılında vefat ettiği yazılan Hoca Ahmed Fakih, Şeyh Evhaduddin Hâmid el-Kirmânî'nin müridi ve halifesidir. Kendisinde manevî sarhoşluk hali galip meczup bir Hak aşığıdır. Halk arasına pek karışmamakta, hatta Müslüman olmayan unsurlarla daha çok meşgul olmaktadır. Bunun sebebi de onlara İslâm Dini'ni anlatmak ve onları Müslümanlığa ısındırmak olarak görülmektedir.

Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifîn*'inde adlı eserinde geçen Ahmed Fakih ise, adına Şeyh Alaman Mahallesi'nde bir zâviye ve mescit yaptırılan ve Hoca Cihan Mezarlığı'nda yatan başka bir Hoca Ahmed Fakih'tir. Bundan başka kaynaklarda üç ayrı Hoca Fakih'ten daha bahsedilmektedir.

Hoca Fakih'e izafe edilen *Çarhname* ve *Kitabu Evsafı Mesâcidi'ş-Şerife* gibi eserlerin de Karamanlı Hoca Fakih'e ait olmasının en isabetli görüş olduğu anlaşılmaktadır.

Hoca Fakih Türbesi, Allah'ı ve ölümü hatırlamak, Hoca Fakih'i vesile edinerek Allah'a dua ve niyazda bulunmak amacında olduklarını söyleyen kimseler tarafından yüzyıllardır ziyaret edile gelmiştir. Bu anlamda *"türbe"* olarak işlev görmüştür ve bu işlevine bugün de devam etmektedir. Türbe, aslında zâviye ve mescit gibi manzûmenin bir bölümüdür.

Mescitin İmam Hatibi Bilal Çetin'in, geçen yıllarda Konya İmam Hatip Lisesi ve Havzan Kur'ân Kursu öğrencilerinden, hâfıza zayıflığı olanların Hoca Fakih Türbesi'ne getirildiklerini ve bir müddet türbe içerisinde bekletildiklerini söylediğine bakılırsa, Hoca Fakih Türbesi, günümüzde "ocak" olarak da kullanılmaktadır.

63 Yusuf KÜÇÜKDAĞ'la Caner ARABACI'nın 1994'te henüz mezar kitâbelerinin çoğunun mevcut olduğunu söyledikleri kabristanın.

64 KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, s. 253-255.

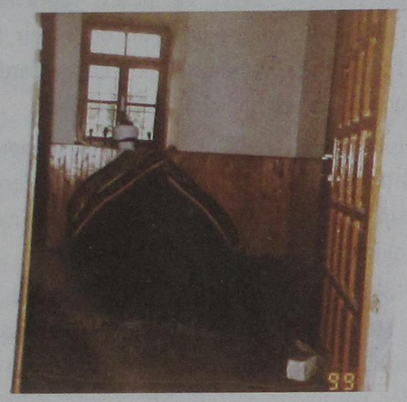

Resim: 1 Hoca Ahmed Fakih'in mezar sandukası.

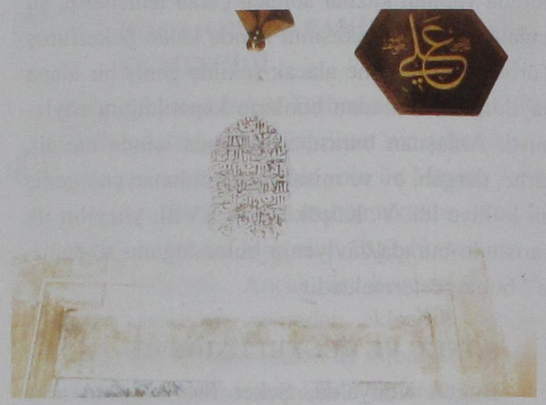

Resim: 2 Hoca Ahmed Fakih'in türbe kitâbesi.

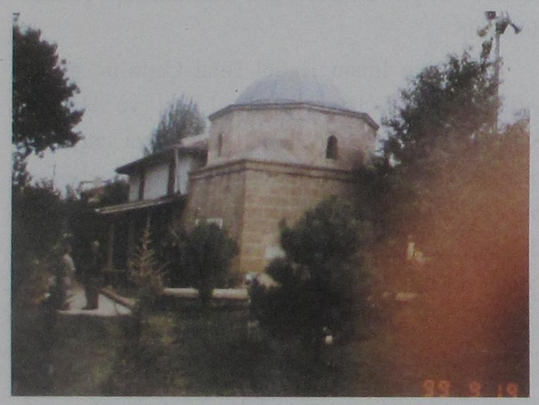

Resim: 3 Konya'da Hoca Ahmed Fakih Türbesi ve Camii.

Resim: 4 Konya'da Hoca Ahmed Fakih Cam ii'nin giri ş kapısı.

Resim: 5 Konya'da Hoca Ahmed Fakih Camii'nin Bahçe Kap ısı.

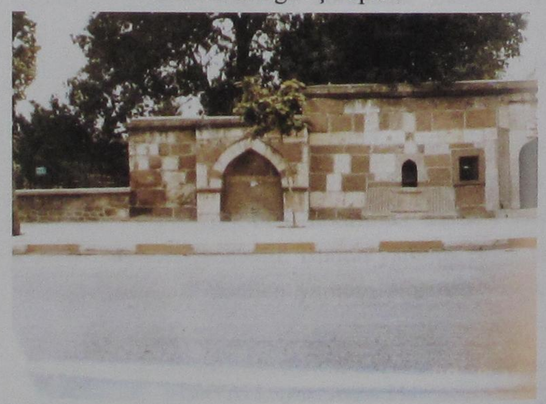

Resim: 6 Bahçe kap ısının solundaki mermer lâhit ve çeşme.

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA ETKİN ROL OYNAYAN KONYALI İLİM, FİKİR VE DEVLET ADAMLARI

Yusuf KÜÇÜKDAĞ*

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which is supposed to be founded in 1299, succeeded in Anatolian Seljukians. A great many scientists, scholars, and statesmen immigrated to Bilecik and its round from Konya, the capital, in the second half of 13th century. They constructed a basement of the ottoman Empire, by quiding Ertuğrul and Osman Gazi and Orhan Bey. Therefore, the center and countryside of establishments of the Ottoman Empire and descendent of the Anatolian Seljukians.

The Ottoman Empire has been the the first one which has taken power most among the Turkısh states sofar. Why the Ottoman Empire has taken the power for six hundreds twenty one years is that the statesman scholars and scientists, such as Edebali, Çandarlı Kara Halil, Tursun Fakih, Kara Rüstem and Davûd-ı Kayserî, educated in Seljukian culturel atmosphere in Konya, and quided Ottoman princes, put a strong basement for that Empire.

Selçuklular, 1071 Malazgirt Zaferi'nden kısa süre sonra Anadolu'nun büyük bir kısmını fethettiler. Konya, 1075-1080 yılları arasında Türkler'in eline geçti. I. Haçlı Ordusu, 1095 yılında Konya'yı işgal etti. I. Kılıçarslan, 1102'de Konya ve çevresini tekrar alarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkent yaptı. Konya, 1308'de II. Gıyaseddin Mesud (ö. 1308)'un ölümünden sonra tahta oturan V. Kılıç Arslan'ın 1318'de vefatına kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi olarak kaldı. Bundan sonra yönetim, Moğol valilerinin eline geçti. Meydana gelen boşluk, Anadolu'da daha önce Selçuklu Devleti'ne bağlı bulunan beylerce doldurulmaya başlandı[1]. Her çöküş, yeni bir doğuşun habercisidir. Siyasî inkırazlar da aynı mantık çerçevesinde değerlendirilebilir. Çünkü, devlete vücut veren halk, böyle zamanlarda hayatını devam ettirebilme refleksiyle tekrar varlığını sembolize eden siyasî örgütü kurmanın yollarını arar. Anadolu Selçuklu Devleti, tarih sahnesinden çekilirken Osmanlı Devleti'nin kurulması, Türk insanının devlete bakışını yansıtması açısından ilginç bir örnek teşkil eder.

I. KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI AİLESİ'NİN KONYA İLE İLİŞKİLERİ

Kuruluş aşamasında, Osmanlı Devleti'nin Anadolu Selçuklu Devleti'ne uzun süre başkentlik yapan Konya ile ilişkileri, kuşkusuz göz ardı edilemez. Çünkü Osmanlı Devleti, kendisinden önceki bu Türk Devleti'nin prototipi durumundadır. Aşağıda, Osmanlı Ailesi'nin Anadolu'ya gelmesinden itibaren Konya ile ilişkileri; kuruluşa Konya'nın katkıları ve bu maksatla o zamanlar *"Karaman diyarı"* olarak bilinen Konya ve çevresinden[2] Os-

* Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya.

1 Geniş bilgi için bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s. 69-120.

2 XIX. yüzyıla kadar Konya ve çevresi, Karaman olarak bilinir, buradan yetişenlere *"Karamanî"* denirdi. XV ve XVI. yüzyıl tarihçileri, bunun nedenini Anadolu Selçukluları'ndan sonra Karamanoğulları'nın Konya ve çevresinde devlet kurmasına bağlamaktadırlar. (Ör. olarak bkz. Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Yay. Franz BABİNGER, Hanovver 1925, s. 11; SOLAK-ZÂDE, *Tarih*, I., Yay. Vahid ÇABUK, Ankara 1989, s. 18). Şu anda Karaman olarak bilinen il merkezinin adı, o zaman *"Lârende"* idi. Bu nedenle makalemizde *"Karaman"* geçince Konya, *"Karamanî"* deyince ise Konyalı denmiş olacaktır.

manlı Beyliği'ne giden ilim, fikir ve devlet adamları incelenecektir.

Osmanlılar'la Anadolu Selçuklu sultanlarının siyasî anlamda ilişkileri daha Ertuğrul Gazi zamanına kadar inmektedir. III. Alâeddin Keykubad, Moğollar karşısında Selçuklu ordusunun yanında yer alıp savaşın kazanılmasında rol oynayan Ertuğrul'u, huzuruna kabul ederek ona Ankara yöresini yurtluk olarak verdi[3]. Oruç Bey, Söğüt'ün Ertuğrul Gazi'ye ilk önce verildiğini yazmaktadır[4]. Bu olayın, Osmanlılar'ın Anadolu'ya geldikleri sırada olduğu anlaşılmaktadır. Coğrafî açıdan düşünülürse, ilk önce Ankara'nın Ertuğrul'a verildiği söylenebilir. Neşrî'nin Ankara'dan bahsetmeksizin Söğüt'ün verildiğini söylemesi[5] de bunu teyit etmektedir.

Karamanî Mehmed Paşa, ikisi arasındaki dostluğun bundan sonra devam ettiğini, Ertuğrul'un sultanın yanında savaşlara katıldığını yazmaktadır[6]. Hatta Ertuğrul Gazi, değişik vesilelerle bizzat Konya'ya giderek sultanla görüşmüş, karşılıklı hediyeler alıp vermişlerdir. Neşrî, bunun Ertuğrul'un ihtiyarlığına kadar sürdüğünü ve Selçuklular'dan kim tahta otururbut otursun, Ertuğrul'a karşı hep iyi muamelede bulunduklarını vurgulamaktadır[7]. Bazı kaynaklar Ertuğrul Gazi'nin Konya'ya başka nedenlerle de gittiğini kaydettiklerine bakılırsa o, gerçekten Selçuklu merkezine çok sık geliyordu. Oruç Bey, onun gördüğü o meşhur ay rüyasını yorumlatmak üzere atına atlayarak Söğüt'ten Konya'ya geldiğini anlatmakta, Selçuklu vezirinin de onu yakından tanıdığına işaret etmektedir[8]. Müneccimbaşı, Ertuğrul'un Konya'ya gittikçe Mevlânâ ile de görüştüğünü yazmaktadır. Hatta ona göre Mevlânâ, Ertuğrul Gazi'nin devlet kuracağını, soyunun Mevlânâ nesline saygı gösterdikleri sürece devletlerinin yaşayacağını müjdelemiştir[9]. Mevlevî olması nedeniyle Müneccimbaşı, Edebalı gibi Mevlânâ'ya da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol vermek istediği için bu rivayeti kaynaksız olarak vermektedir. Ancak o dönemde bir kişinin Konya'ya gidip de Mevlânâ ile görüşmemesinin dönemin anlayışına ters düşeceği de göz ardı edilmemelidir. Öyle ise o, Konya'da başta sultan olmak üzere devlet erkânı, ilim adamı ve mutasavvıflarla görüşüyor, devlet idaresi ile ilgili bilgiler alıyordu.

Ertuğrul Gazi'nin vefatından sonra Osman Gazi (Resim: 1) aşiretinin başına geçti. Selçuklu sultanıyla onun ilişkileri de gayet samimi bir havada devam etti. İlk adımı Konya'da oturan sultan attı. Ertuğrul Gazi'nin vefatı duyulunca, hemen bir elçi göndererek gaza işinde babasının yerine onu vekil tâyin etti[10].

Osman Gazi, babasının izlediği siyaseti benimsedi. Konya ile ilişkilerini daha da ilerletti. Selçuklular'a karşı tavır alma yönüne gitmedi[11]. O da sultanla görüşüyordu. Âşık Paşa-zâde, Karacahisar kalesini Selçuklu sultanıyla birlikte kuşattıkları sırada Osman Gazi'nin onunla yüz yüze görüştüğünü yazmaktadır[12].

Ertuğrul Gazi, yukarıda değinildiği üzere, Konya'ya gittikçe ziyaret edip hürmet gösterdiği Edebalı'yı kendi topraklarına getirmişti[13]. Osman Gazi, bu şeyhe hürmet gösterdiğinden başka sık sık gidip tekkesinde de kalıyordu. Babası gibi onun gördüğü ay rüyasını, Edebalı yorumlamış, onun büyük bir devletin kurucusu olduğunu haber vermişti. Şeyhin kızı ile de evlenen Osman Gazi'nin soyu, bu kadından doğan Orhan'dan devam etmiştir[14].

Osman Gazi'nin rüyasını, babası Ertuğrul Gazi'nin gördüğü de nakledilir. Ertuğrul'un rüyası, Konya yönetimince de bilinmekte, Oruç Bey'in anlattığına bakılırsa, Osmanlı Ailesi'nin hükümdarlığı onlarca da istenmektedir. Osman Gazi'ye

3 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, I., İstanbul 1279, s. 15.
4 *Aynı eser*, s. 7.
5 *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, I., (Yay. Faik Reşit UNAT-Mehmet A. KÖYMEN), Ankara 1987, s. 64-65.
6 Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi", (Çev. İbrahim Hakkı KONYALI), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, s. 344.
7 *Aynı eser*, s. 70-71.
8 *Aynı eser*, s. 8.
9 *Câmiü'd-Düvel*, (Haz. Ahmet AĞIRAKÇA), İstanbul 1995, s. 56.
10 Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *aynı eser*, s. 344.
11 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, I., s.17. Kaynaklarda buna aykırı herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte M. Fuad KÖPRÜLÜ, gerek Ertuğrul ve gerekse Osman gazilerin bağlılıklarının şeklî olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul 1981, s. 130.
12 *Aynı eser*, s. 97.
13 Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, "Câm-ı Cem-Âyîn", (Yay. Fahrettin KIRZİOĞLU), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, s. 394.
14 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 82-85.

sultan tarafından gönderilen davul, alem, kemer, hançer ve altın işlemeli kılıncın, boş yere Osmanlı ailesine münasip görülmediği anlaşılmaktadır. Neşrî, bu bağımsızlık alâmetlerinin Osman Gazi'ye verilmesini, III. Alâeddin Keykubad'ın *"Osman'ı... oğlu yerine görüp"* [15] onu yerine geçirmek istediğine bağlamaktadır. Bu nedenle o, Osman Gazi'nin Sultan Alâeddin zamanında *"nev'â istiklâl bulmuş"* olduğunu vurgulamaktadır. Oruç Bey'in anlattıkları, sadece sultanın değil, Selçuklu emirlerinin de aynı görüşte olduklarını, erkek çocuğu kalmayan Selçuklu tahtına Osman Gazi'yi oturtmak için çaba harcadıklarını göstermektedir. İstanbul'da oturan Bizans İmparatoru'nun saldırılarına karşı göğüs gerip düşman askerini tarumâr eden Osman'ı Selçuklu Sultanı ödüllendirir. Yukarıda değinilen bağımsızlık alâmetlerini veziri Abdülaziz-le[16] ona ulaştırır. Abdülaziz, sultanın gönderdiği ihsanları verdikten sonra günümüz Türkçesiyle şöyle der: *"Ey oğul! Baban Ertuğrul'un gördüğü düş bu idi. O düşü Şeyh Edebalı yorumlamıştı."*. Abdülaziz, arkasından Ertuğrul Gazi'nin gördüğü rüyayı anlatır, onun bunu yorumlatmak için o zaman Konya'da oturan Edebalı'ya geldiğini de ilâve eder. Oruç Bey, vezir Abdülaziz'in beraberinde getirdiği Şeyh Edebalı'nın kızıyla Osman Gazi'yi nikâhlayıp düğünlerini yaptığını da yazmaktadır. Abdülaziz'in Osman Gazi ile görüşmeleri sırasında Edebalı'nın da hazır bulunduğu; Osman Gazi gibi bir devlet adamının ortaya çıkmasından dolayı vezirle birlikte Allah'a şükrettikleri Oruç Bey tarafından rivayet edilmektedir. Vezir, Konya'ya dönüp sultana olup bitenleri anlatınca, o da: *"Elhamdülillâh, asrımızda onun gibi bir kahraman çıktı."* demiştir[17].

Selçuklu sultanının kendi soyundan tahta oturacak erkek evlât kalmayınca, Anadolu Selçuklu tahtını Osman Gazi'ye bırakmak istediği anlaşılmaktadır. Oruç Bey, bu nedenle sultanın beline taktığı Hz. Osman'ın kılıcını ona gönderdiğini ve bulunduğu topraklar üzerinde bağımsızlığını tanıdığını; *"Rum vilâyetini ona ısmarlardım açabildiği yere dek açsun onun olsun"* dediğini de kaydeder[18]. Mustafa Akdağ, Osman Gazi'nin Selçuklu tahtının varisi gibi gösterilmesini kabul etmez[19]. Ancak Konya ve çevresinde oturan birçok ilim ve devlet adamının, Karamanoğulları'nın Selçuklu tahtının hemen yakınında bulunmasına rağmen Osmanlı Beyliği'nde toplanıp, Osmanlı Devleti'nin alt yapısını oluşturmaya çalıştırmaları, farklı düşünmeyi gerektirmektedir. Yâni temelde Konya tahtında oturanlarla devletle uzaktan yakından ilişkisi olanlar, Osman Bey'i Selçuklu tahtına elbirliği ile hazırlamaya başlamışlardır.

Konya kökenli ilim ve devlet adamlarının, bilinçli olarak Osmanlı Beyliği'nin Selçuklu Devleti'ne alternatif teşkil etmesi yönünde çalışmalar yaptığı söylenebilir. Bu nedenle daha Ertuğrul Gazi zamanında Edebalı başta olmak üzere Söğüt ve çevresinde toplanmaya başladılar[20]. Çünkü, artık Anadolu Selçuklu Devleti'nden umut yoktu. Moğollar, yeniden yapılanmaya fırsat vermiyorlardı. Konya'daki ilim ve devlet adamlarına da göz açtırılmıyordu[21]. Her ne kadar Elvan Çelebi, Moğollarla mücâdele etmeyip Konya'yı terk edenleri eleştiriyorsa[22] da bu durumda Konya'da oturup eli kolu bağlı kalmanın bir anlamı olmadığını düşünen ilim adamları, Osmanlılar'ın hizmetine girmeyi *"farz-ı ayn"* olarak görüyorlar, bir fırsatını bulup Osmanlı Beyliği'ne göçüyorlardı. Edebalı, Taşköprizâde'ye göre bu düşünceyle Osmanlı topraklarına gitmiştir[23]. Karamanoğulları taraftarları da aynı

15 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 109.
16 Selçuklu veziri olarak gösterilen Abdülaziz AKSARAYÎ'ye göre, III. Alâeddin Keykubad döneminde Müstevfîliğe getirilmiştir (*Selçuklu Devletleri Tarihi*, Terc. M. Nuri GENÇOSMAN; Yay. F.N. UZLUK, Ankara 1943, s. 285). İBN BİBİ, Azizeddin olarak eserine aldığı bu şahsın tuğracı olduğunu yazmaktadır (*el-Evâmirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye, II.*, Haz. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara 1996, s. 239-240). O, Osman Gazi ile görüşmesini tuğracı iken yapmış olmalıdır. Çünkü o dönemde bu tür işler, tuğracı tarafından yürütülüyordu. Bkz. KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *aynı eser*, s. 134.
17 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 7-10.
18 *Aynı eser*, s. 10. Şükrullah'ın *"Osman'a yarlık yazdılar. Tuğ, davul, kılıç, kaftan gönderdi. Osman'ı savaşa memur kaldı."* demesi de onun gaza ile görevlendirildiğini göstermektedir. Bkz. "Behcetü't-Tevârîh", (Haz. N. Atsız ÇİFTÇİOĞLU), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, s. 52.
19 *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, I., İstanbul 1979, s. 249-254; II., s. 22-23.
20 NEŞRÎ, *aynı eser*, I., s. 75; Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *aynı yer*.
21 Oruç Bey, *aynı eser*, s. 11.
22 *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye*, (Haz. İsmail E. ERÜNSAL-A. Yaşar OCAK), İstanbul 1984, b. 1995.
23 TAŞKÖPRİZÂDE, *Hadikatü'ş-Şekaik*, (Terc. Mehmed Mecdî Efendi; Nşr. Abdülkadir ÖZCAN), I., İstanbul 1989, s. 20.

görüşte olup, Konya'dan uclara göçüyorlardı. Aşağıda biyografisi verilen Muhlis Paşa bile Karamanoğulları ile birlikte çalışan bir mutasavvıf iken, Konya'da kalmayıp, Osmanlı Beyliği'ne gitti[24]. O dönemde Edebalı ve Muhlis Paşa gibi düşünüp uclara giden çok sayıda kişi vardı. Osman Gazi, ilim adamları ile mutasavvıflara son derece saygı gösteriyor ve onlardan devletin kuruluşuna yardım etmelerini talep ediyordu[25]. Onun bu tavrı, Osmanlı Beyliği'ni câzibe merkezi haline getirmiş, bu yaklaşım sonucu ilim adamları Osman Gazi'nin çevresinde toplanmaya başlamıştır.

III. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra meydana gelen yönetim boşluğundan dolayı Konya'da sultana bağlı askerlerin de rahatları kaçtı. Bu nedenle birer ikişer Osman Gazi'nin yanına gidip onunla Bizans topraklarına akınlar yapmaya başladılar[26].

Bir ülkede siyasî istikrarın bozulması, kuşkusuz toplumun tümünde rahatsızlık yaratır. Bu durumda kitleler, buhrandan çıkış yolu ararlar. Bulundukları yerde sorunlarına çözüm üretemezlerse, çareyi başka yerlere göç etmekte bulurlar. XIII. yüzyılın sonlarında Konya ve çevresinde oturanlar, siyasî istikrarsızlık karşısında dayanamayıp, daha huzurlu buldukları uclara göç etmişlerdir. Özellikle Osmanlı toprakları, bunlar için en ideal yer olarak görülmüş, bu nedenle birçok insan buralara başını alıp gitmiştir. Hoca Sadeddin, Selçuklular'ın son döneminde, Osman Bey'in yanına Anadolu'dan çok sayıda insanın gidip onun buyruğuna girdiğini ve böylece kendilerini güvende hissettiklerini yazarken[27] bu gerçeği ortaya koymuştur. İbn Kemal, onun himayesine girenlerin bağlı bulundukları boyları vermiş, bu hareketin bilinçli olarak yapıldığına böylece dikkat çekmiştir. Söylediklerine bakılırsa, Konya ve çevresinde oturan Oğuz beylerinin pek çoğu bulundukları yerleri terk ederek Osman Gazi'nin çevresinde toplanmıştır[28]. Aynı konuya değinen Evliya Çelebi, Osmanlı topraklarına gidenlerin orijinini de göstererek olaya açıklık getirmiştir. Ona göre, Bursa yeni fethedildiğinde *"Kayseriyye ve Konya ve Niğde ve Aydın ve Saruhan ve Lârende ve Dârende ve Mar'aş dolaylarından ol kadar ümmet-i Muhammed gelüp cem' oldu kim âdem deryası oldu."*[29]. Öyle ise merkez Konya olmak üzere, Orta Anadolu'dan çok sayıda Türkmen bu sırada Bursa ve çevresine göç etmiş olmaktadır.

II. KONYALI İLİM VE DEVLET ADAMLARININ OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KATKILARI

Osmanlı Devleti, beylik döneminde, aşiret kuralları öne çıkan bir yapıya sahipti. Feridun Emece'nin de işaret ettiği gibi, bu dönemde Osmanlılar'ın diğer Uc Beylikleri'nden farklı teşkilâtları bulunmuyordu[30]. Osmanlı kroniklerinde de görüldüğü üzere, daha Osman Gazi'den itibaren gerek merkez ve gerekse taşra teşkilâtında düzenlemelere gidilmeye başlandı. Beyliğin topraklarında vilâyet şeklinde ilk bölünmeye Osman Gazi zamanında gidildi[31]. Arkasından kaza birimleri oluşturulmaya başlandı. İlk kadı olarak Karacahisar'a Konyalı Tursun Fakih atandı. Bunu diğer kadılıkların kurulması takip etti. Bu düzenlemeler, kadılıktan kazaskerliğe kadar yükselen Çandarlı Halil başta olmak üzere Konya orijinli ilim adamları tarafından yapıldı[32].

Orhan Bey (Resim: 2) zamanı, aşiret anlayışının terk edilmesi ile devlet kurallarının konması yönünde önemli adımların atıldığı bir dönemdir[33]. Yine Konyalı ilim adamlarının öncülüğünde askerî

24 Mikail BAYRAM, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 122-127; aynı yazar, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Konya 1999, s. 41, 54.

25 Hoca Sadeddin, *aynı eser*, s. 16.

26 Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *aynı eser*, s. 345; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I., (Yay. Ahmet DEMİR-Mehmet KAFKASI), İzmir 1995, s. 49.

27 *Aynı eser*, s. 21. Mehmed b. Mehmed, Selçuklu sultanı Moğollar tarafından hapsedilince, ümitsizliğe kapılan Konya'nın ileri gelenlerinden birçok kimsenin Osman Bey'in himayesine girdiğine dikkat çekmektedir. Bkz. *Nuhbetü't-Tevârîh ve'l-Ahbâr*, İstanbul 1276, s. 3.

28 *Tevârîh-i Âl-i Osman*, I., (Yay. Şerafettin TURAN), Ankara 1991, s. 136-137.

29 *Seyahatnâme*, II., (Haz. Zekeriya KURŞUN- Seyit Ali KAHRAMAN-Yücel DAĞLI), İstanbul 1999, s. 10.

30 *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s. 88.

31 Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 105.

32 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 109, 155; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 117-118.

33 MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 92.

birlikler oluşturulmuş; bunlarla ilgili kanunlar yapılmış ve yürürlüğe konmuştur[34].

I. Murad (Resim: 3) döneminde Acemi ve Yeniçeri ocakları, Konyalı Kara Rüstem ve onun hemşehrisi Çandarlı Halil tarafından düşünülüp fikir olarak ortaya konmuş; padişahın onayıyla kurulmuşlardır[35]. En önemlisi, bağımsızlık alâmetlerinden olan paranın bastırılması gündeme gelmiş, Orhan Bey'in saltanatı sırasında ilk defa Osmanlı parası basılmıştır[36]. İlk maliye teşkilâtının kurulması I. Murad'ın padişahlığı zamanında gerçekleşmiştir. Konyalı Rüstem ile Çandarlı Halil'in teklifleri ile I. Murad maliyeyi kurmuştur. Teşkilâtın başına, bu fikrin babası olan Molla Rüstem getirilmiştir[37].

Eğitim konusunun, daha Osman Gazi zamanında gündeme geldiği ancak bunun medrese eğitimi olduğ söylenemez. Çünkü ilk eğitim tekkede başlamış, Edebalı, başta Çandarlı Hail olmak üzere Osmanlı Devleti'nde önemli mevkilere gelmiş kişileri burada yetiştirmiştir. Orhan Gazi'nin hükümdarlığı döneminde medrese eğitiminin alt yapısı oluşturulmuş; bunun için Konya'da yetişmiş ilim adamlarından yararlanılmıştır. Böylece Osmanlılar'da ilk medrese eğitimi, Konya'daki Anadolu Selçuklu eğitim kurumları örnek alınarak oluşturulmuştur[38].

Osmanlı Devleti'nde ilmî tasavvuf anlayışı, daha ilk kurulan medresede hakim olmuş, medreselerden tasavvufî yönü ağır basan ilim adamlarının yetişmesine zemin hazırlanmıştır. Aşağıda zikredileceği üzere, İznik'te açılan medresenin ilk müderrisi Davûd-ı Kayserî, Konya'da Şeyh Sadreddin-i Konevî ekolüne mensup hocalardan ders alarak yetişmiş, Muhyiddin-i Arabî'nin *"Vahdet-i vücûd"* felsefesini en iyi bilen düşünür ve ilim adamı idi[39]. İznik Medresesi'nin ikinci müderrisi de Konya'da Muhyiddin-i Arabî ekolü çerçevesinde eğitim almış bir ilim adamı olup, Taceddin-i Kürdî olarak şöhret bulunmuştur[40]. Bu düşünür ve ilim adamlarının oluşturdukları alt yapı sonucu vahdet-i vücûd anlayışı, Osmanlı toplumunda uzun süre etkili olmuştur. Bu tarz eğitim biçimi, daha sonra Fahreddin-i Razî ekolünden olduğu bilinen Molla Fenarî tarafından yürütülmüştür[41]. O, bu konuda beylikler dönemi ulemâsından Cemâleddin-i Aksarayî (Resim: 4)'den etkilenmiştir[42].

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, Selçuklu döneminde Konya'ya değişik İslâm ülkelerinden gelip fikirlerini yayan mutasavvıflardan bazılarının fikirleri de etkili oldu. XIII. yüzyıl sonlarında Konya'da çok sayıda tasavvufî akım bulunuyor[43], bunların müntesipleri baskılar yüzünden Osmanlı Beyliği'ne gitmek zorunda kalıyorlardı. Konya'da XIII. yüzyılda en güçlü tasavvufî akım, aynı zamanda bir esnaf örgütlenmesi olarak da bilinen Ahîlik'ti[44]. Osmanlı topraklarına Konya'dan ilk gittiği bilinen Edebalı'nın bir Ahî reisi olduğu söylenmektedir. Onun beraberinde götürdüğü akrabalarının *"Ahî"* olarak kroniklerde zikredilmesi[45], onun Ahîliğini doğrulamaktadır. Şu halde devletin ilk dönemlerinde meydana gelen yapılanma, Ahîlerin kontrolünde gerçekleştirilmiş olmaktadır. Köprülü de bu konuda benzer görüşler ortaya koymaktadır[46]. Bunların dışında Rum Abdalları adı verilen dervişlerin de Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yer aldıkları, Âşıkpaşazade'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır[47].

Osmanlı Devleti'nde Mevlevîliğin kuruluş dönemindeki rolü hakkında o devri anlatan XV-XVI. yüzyıl kaynaklarında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mustafa Âlî, Mevlânâ'nın Osmanlı Beyli-

34 NEŞRÎ, *aynı eser*, I., s. 155; SOLAKZÂDE, *aynı eser*, s. 29; MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 93.

35 Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 128; Hoca Sadeddin, *aynı eser*, s. 40-41.

36 Hoca Sadeddin, *aynı eser*, s. 38-39.

37 Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 128; Hoca Sadeddin, *aynı eser*, s. 75-76.

38 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., Ankara 1982, s. 522-523; Mustafa BİLGİ, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 5-12, 19; Hasan AKGÜNDÜZ, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul 1997, s. 248-249, 253.

39 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 532-535; aynı yazar, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, (Kısaltma: *İlmiye Teşkilâtı*),Ankara 1984, s. 1-2.

40 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 85, 163, 189.

41 Mustafa AŞKAR, *Molla Fenarî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara 1993, s. 6-16, 35-40.

42 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, İstanbul 1995, s. 6.

43 BAYRAM, *aynı makale*, s. 7-8, 17-39, 53.

44 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Döneminde Konya'da Ahîlik ve Ahîler", *II. Uluslar arası Ahîlik Kültürü Sempozyumu, 13-15 Ekim 1999, Kırşehir*, Ankara 1999, s. 384-402.

45 İBN KEMAL, *aynı eser*, 183, 188-189; NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 131.

46 *Aynı eser*, s. 156-158.

47 *Aynı eser*, s. 235; KÖPRÜLÜ, *aynı eser*, s. 160-171.

ği'ne gelmediğine işaret etmektedir[48]. Solak-zâde, Osmanlı beylerinin Mevlânâ'ya muhabbetinden bahsetmektedir[49]. Müneccimbaşı da yukarıda değinildiği üzere Ertuğrul Gazi'nin Mevlânâ ile Konya'ya gittikçe görüştüğünü yazmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Konya'dan Osmanlı Beyliği topraklarına göç eden mutasavvıf ve ilim adamlarının tanıttıkları kadarı ile Mevlânâ Osmanlı toplumunca tanınıyor ve kendisine sempati duyuluyordu. Bunun dışında Mevlevîler'in Osmanlı toprakları ile pek ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

III. KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI BEYLİĞİ'NDE BULUNUP DEVLET VE İLİM HAYATINDA FİİLEN ETKİLİ OLAN FİKİR VE DEVLET ADAMLARI

1. Edebalı

Edebalı'nın doğum yerinin Karaman, yani Konya olduğunu kaynaklar zikretmektedir[50]. Hammer, kaynak göstermeden onun Karaman'ın Adana şehrinde doğduğunu yazmaktadır[51]. Edebalı ile ilgili anlatılanlara bakılırsa, onun Konya şehir merkezinden olduğu görülür. Nitekim Oruç Bey, Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi'nin, Konya'da ikamet eden Edebalı'yı ziyaret ettiğini yazmaktadır[52]. Edebalı'nın yanında mürit olarak bulunan *"Turud"* adlı kişi[53], muhtemelen Konyalı idi. Konya Meram'da Cemel Ali Dede Türbesi'nin bulunduğu mevkiye Turud denmektedir[54]. Bu yöreye Turud adı, o şahıstan dolayı verilmiş olmalıdır.

Edebalı, önce Konya'daki ilim adamlarından ders görmüş, sonra bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş; orada tefsir ve hadis ilimleri ile fıkıh alanında usul ve uygulama yöntemlerini öğrendikten sonra Konya'ya dönmüştür[55]. Taşköprizâde, onun tasavvufa yöneldiğini yazmakta, ancak hangi tasavvufî ekole mensup olduğuna işaret etmemektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, Oruç Bey, onun daha Konya'da iken *"sâhib-i kemâl"* bir kişi olduğunu, Ertuğrul'un rüyasını yorumlatmak için Söğüt'ten Konya'ya geldiğini yazmaktadır. *Terceme-i Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn'e* göre o, kurucusu Ebu'l-Vefâ el-Bağdadî (ö. 501/1107) olarak bilinen Vefâiye Tarikatı'ndan idi[56]. Araştırmacılar, onun daha çok ahîliği üzerinde durur ve Osmanlı Beyliği'nde ilk Ahî Reisi'nin Şeyh Edebalı olduğunu vurgularlar[57]. Onun yetiştiği XIII. yüzyıl Konyası'nda Ahîliğin kurulduğu[58] ve Anadolu'ya yayıldığı göz önüne alınırsa, tarikat şeyhliğinden çok Ahî reisliğinin gerçek olduğu söylenebilir. Kardeşi Şemseddin ile onun oğlu Hasan'ın ahî olması[59], bunların ailecek ahîlikle ilişkilerinin bulunduğunu göstermektedir.

Edebalı ile Osmanlı ailesi arasındaki münasebetlerin daha Ertuğrul Gazi'nin sağlığında başladığı anlaşılmaktadır. Oruç Bey'in, Ertuğrul Gazi'nin Edebalı'yı Konya'da ziyaret ettiğini söylemesi[60] ile Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ın Ertuğrul Gazi'nin H 686/M 1289'da vefatından önce Edebalı'nın Söğüt'te yerleştiğini yazması[61] ve İdris-i Bitlisî'nin Edebalı'nın önceleri Eskişehir yakınında otururken Ertuğrul Gazi'nin vilâyeti olan Söğüt'e göç ettiğine işaret etmesi[62] bunu göstermektedir.

Edebalı'nın Osman Gazi ile çok yakın ilişkileri vardı. Âşıkpaşa-zâde, Osman Bey'in Edebalı'yı çok sevdiği için onu sık sık ziyaret ettiğini bazen

48 *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr,* (Haz. Ahmet UĞUR ve diğerleri), Kayseri 1997, s. 64.
49 *Aynı eser*, s. 29.
50 TAŞKÖPRİZÂDE, *Hadikatü's-Şekaik*, I., s. 20; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, I., s. 312; ÂLÎ, *aynı eser*, s. 64; MÜNECCİMBAŞI, *Camiü'd-Düvel, Osmanlı Tarihi (1299-1481*, s. 87; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I., İstanbul 1333, s. 16.
51 HAMMER, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (Terc. Mehmed ATA), I., İstanbul 1330, s. 95.
52 Oruç Bey, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 8-9/83-84.
53 NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, s. 83; İBN-İ KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, s. 94; HAMMER, *aynı eser*, s. 67.
54 KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s. 268.
55 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer.*
56 Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 2427, vr. 2ab, 10b; Mehmed Tahir, *aynı yer.*
57 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 530; 560-561; Kâmil ŞAHİN, "Edebâli", *İslâm Ansiklopedisi*, X., Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul 1994, s. 393.
58 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Döneminde Konya'da Ahîlik ve Ahîler", *IV. Uluslar arası Ahîlik Kültürü Sempozyumu, 13-15 Ekim 1999, Kırşehir*, Ankara 1999, s. 384-409.
59 İBN-İ KEMÂL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, s. 188-189.
60 Oruç Bey, *aynı yer.*
61 BAYATLI Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-Âyîn*, s. 394.
62 İdris-i BİTLİSÎ, *Heşt Behişt*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3209, vr. 33ab.

zâviyesine gidip kaldığını yazmaktadır[63]. Şeyhin kızı Malhûn Rabia Hatun ile Osman Gazi'nin evlenmesi[64], bu ilişkinin daha da ileri gitmesine neden olmuş, Osmanlı hanedanı, Malhûn Rabia Hatun'dan doğan Orhan'dan[65] meydana gelmiştir[66]. İkinci oğlu Alâeddin'in çocuğu olmamıştır[67].

Daha Konya'da iken Osmanlı Ailesi ile dostluk kurduğu anlaşılan Edebalı, onlara devlet kurma fikrini veren ilk kişidir. Onun Ertuğrul ve Osman Gaziler'in rüyalarını yorumlamasıyla buna bağlı olarak Osman Gazi'ye kızını nikâhlaması, Osman Bey'e devlet kurma konusunda şevk; Edebalı'nın yorumunu hayata geçirmek için de gazaya hız vermiştir[68]. Böylece Edebalı, haklı olarak Osmanlı Devleti'nin kurucuları arasında yer almıştır.

Edebalı, Osman Gazi'nin danışmanı idi. Osman Gazi, tüm işlerini ona danışırdı[69]. Carretto, bunu danışmadan ileri, emir alma olarak nitelendirmektedir[70]. Ancak Edebalı, sıradan bir ilim ve devlet adamı değildi. Onun hâl yönü ağır basıyordu. Bu nedenle emir vermeden çok yardım duygularını öne çıkarmış olmalıdır. Nitekim Hoca Sadeddin, Osman Gazi'nin hukukî konularla güncel sorunların hallinde kendisine baş vurduğunu söylemekte, onun Osmanlı Beyliği'nde gizli açık her işin başında bulunduğuna işaret etmektedir[71]. Bu yaptıkları göz önüne alınınca, Edebalı'nın Osmanlı Devleti'nin gayri resmî olarak ilk kadısı ve müftüsü[72] olduğu sonucuna varılabilir. Taşköprizâde'nin Dursun Fakih'le ilgili konuda *"Mevlânâ Edebalı vefat eyledikten sonra fâzıl-ı merkumu* (Dursun Fakih'i) *emr-i ders ve fetvâda anın* (Edebalı'nın) *makamına idüb 'ulûm-ı şer'iyye ve mer'iyyede ona mürâca'at ve 'azîm-i 'azâim-i saltanatda anınla müşâveret iderlerdi."* [73] demesi, Edebalı'nın devlet işleriyle ne kadar yakından ilgilendiğini göstermektedir. Edebalı, bu arada öğrenci de yetiştirmeye çalışmış; birçok devlet ve ilim adamı onun rahle-i tedrîsinden geçmiştir. Makalede yeri geldikçe bu konuya değinilecektir.

Edebalı'nın uzun bir ömür sürdükten sonra H 723/M 1323-1324'te vefat ettiği tahmin edilmektedir[74]. Bilecik'te bulunan zâviyesine defnedilmiş, torunu Orhan Bey, kabrinin üzerine türbe inşa ettirmiştir[75].

Edebalı'nın üçü kız, dört çocuğu tespit edilebilmiştir. Oğlu Mahmud Paşa'nın *"paşa"* unvanıyla anılması, vezirliğe kadar yükselmiş bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Osman Gazi'nin gördüğü rüyayı babasının yorumlandığını nakleden Mahmud Paşa[76] hakkındaki bilgiler bundan ibarettir. Babası gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Edebalı'nın kızlarından biri, yukarıda değişik nedenlerle hakkında bilgi verilen Malhûn Rabia Hatun, Osman Bey'in eşi idi. Onun ikinci kızı, aşağıda hayatına dair bilgi verilen ve akrabası olan Tursun Fakih'le evli idi. Paul Wittek'e göre, üçüncü bir küçük kızı daha vardı ki o da Edebalı'nın akrabası Çandarlı Kara Halil'in eşi idi[77].

2. Şeyh Muhlis Baba (Paşa)

Şeyh Muhlis Paşa, Osmanlı kaynaklarında Karaman, yâni Konya'da yerleşmiş; sonradan birçok ulu kişi gibi, Konya'dan Osman Bey'in yanına gitmiş olarak gösterilmektedir[78]. Babasının Baba İlyas olduğu, onun da dönemin birçok mutasavvıfı gibi XIII. yüzyılda Anadolu'ya, Horasan'dan geldiği bilinmektedir. Baba İlyas, I. Alâeddin Keykubad zamanında Moğol akınları önünden kaçarak Anadolu Selçukluları'na sığınmış ve Amasya'ya yerleşmiş bir Türkmen şeyhidir[79].

63 Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âl-i Osmani*, s. 95.
64 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I., s. 66.
65 MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 86, 88.
66 Giacomo E. CARRETTO, *Akdeniz'de Türkler*, (Çev. Durdu KUNDAKÇI-Gülbende KURAY), Ankara 1992, s. 1.
67 Evliya ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, (Haz. Seyit Ali KAHRAN-Yücel DAĞLI), III., İstanbul 1999, s. 11.
68 NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nüma*, I., s. 85.
69 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer.*
70 *Aynı eser*, s. 11.
71 *Tâcü't-Tevârîh*, II., s. 402-403.
72 H. Adams GİBBONS, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Çev. Bülent ARI), Ankara 1998, s. 20.
73 *Aynı eser*, s. 21.
74 İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, V/19 (1941), s. 282-283.
75 M. Baha TANMAN, "Edebâli Zâviyesi", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 394.
76 Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 96; İBN KEMÂL, *aynı eser*, s. 95'te bunun adının Mehmed Paşa olduğunu yazmaktadır.
77 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Çandarlı (Cnederli) Kara Halil Hayreddin Paşa", *Belleten*, XXIII/91, (1959), s. 458.
78 TAŞKÖPRİZÂDE, Hadikatü'ş-Şekaik, I., s. 22; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, II., s. 403.
79 Ahmet Yaşar OCAK, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1996, s. 94-95.

Şeyh Muhlis Paşa hakkında torunu olan Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye* adlı eserinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Muhlis Paşa, Babaî ayaklanmasından sonra Baba İlyas'ın hayatta kalan tek oğludur. Babasının ölümü sırasında beşikte idi. Şerafeddin adlı biri onu yedi yaşına kadar Karamanoğulları'nın atası ve Baba İlyas'ın müridi Nûre Sofî'nin yanında korumuş; bundan sonra Mısır'a gitmiş; Melik Zâhir Baybars'ın sarayında yedi sene kalmış; orada başta fıkıh olmak üzere aklî ve naklî ilimlerde tahsil yapmıştır. Muhlis Paşa, daha sonra babasının intikamını almak üzere Konya'ya, muhtemelen 1260-1261'de geldi. Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı harekete geçeceği sırada yakalanarak Gevale Kalesi'ne hapsedildi. Kalede uzun süre kalan Muhlis Paşa, Elvan Çelebi'ye göre H. 627 / M 1273'te yani Mevlânâ'nın vefat ettiği sene altı ay kadar Konya'da Selçuklu tahtını ele geçirip saltanat sürdü[80]. Dönemin kaynaklarında bulunmayan bu olay, biraz farklı biçimde *Şikârî Tarihi*'nde verilmektedir[81]. Muhlis Paşa'ya dair bilgi, nüanslarla bazı Osmanlı kaynaklarında yer almakta olup bunların, Oruç Bey ile Âlî'nin de işaret ettiği üzere, Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kutsiyyesi*'nden almış oldukları anlaşılmaktadır[82]. Elvan Çelebi'den farklı olarak onun Konya tahtını ele geçirmesini, Taşköprizâde ile Âlî tarih vermeden Selçuklu soyunun kesilmesinden sonra[83]; Nişancı Mehmed Paşa H 708 / M 1308-1309; Müneccimbaşı ise, H 707 / M 1307-1308 olarak göstermektedirler. A. Yaşar Ocak'ın da işaret ettiği üzere, 1277'de vuku bulan Cimri ile birlikte Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'yı işgali sırasında Muhlis Paşa'nın tahtı ele geçirdiği var sayılabilir[84]. Osmanlı kaynaklarının altı ay sonra onun tahtı Karamanoğulları'na terkettiğini söylemeleri[85], bu harekâtın Karamanoğulları'yla ilişkisini göstermektedir. Hüseyin Hüsameddin, kaynak göstermeden, onun altı aylık saltanatının İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın H. 702/M 1302-1303 yılında Memlükler'le savaştığı zamana rastladığını yazmaktadır. Ona göre Karamanoğulları ile Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş işbirliği sonucunda Muhlis Paşa, söylenen tarihte Emir Mahlisüddin er-Rûmî adıyla Selçuklu tahtına oturdu. Ancak Gazan Han'a yenilen isyancılar dağılmış; Muhlis Paşa da akrabaları ile birlikte Mısır'a kaçmıştır[86]. Nişancı ile Müneccimbaşı'nın verdikleri tarih (1308), Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı tarih olup[87], bu iki yazarın, Elvan Çelebi'nin anlattıklarını tarihî realiteye uydurmak istemelerinden dolayı 1308'i verdikleri anlaşılmaktadır.

Muhlis Paşa'nın Konya tahtına oturma olayını, Mustafa Akdağ Moğollar'la Karamanoğulları'nın yarattığı iktidar boşluğuna son vermek için yapılmış bir müdahale olarak görmektedir. Ona göre Şeyh Muhlis, bir ahî şeyhidir[88]. Oysa Oruç Bey ile Nişancı, bunun bir Babâî hareketi olduğunu söylemektedirler; Ahmed Y. Ocak, buna biraz daha açıklık getirerek onun İlyas Baba'nın da mensubu bulunduğu Vefâî Tarikatı'ndan olduğunu[89] ileri sürmektedir. Ancak bu konu henüz netleşmemiş olmakla birlikte onun dönemin şartları gereği tasavvufî hayatın içinde bulunduğu muhakkaktır.

Hüseyin Hüsameddin'in Mısır'a kaçtığını söylemekle birlikte Muhlis Paşa'nın Osmanlı Beyliği'ne Osman Bey zamanında gitmiş olduğunu kaynaklar zikretmektedir. Onun Osman Bey dönemi ulu kişileri arasında sayanlar, Osman Bey'le olan ilişkisine dair herhangi bir bilgi vermemektedir[90]. Taşköprizâde ile Hoca Sadeddin, diğerlerinden farklı olarak, Muhlis Paşa'nın Karaman diyarında ikamet etmekte iken, sonraları Osman Gazi'nin yanına gittiğini ve onun gazaları ile mücâdelelerine katıldığını yazmaktadırlarmıştır[91], Konya'dan Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde çok sayıda ilim adamı ile mutasavvıfın bu devletin sınırları içinde etkin rol oynadıklarına; yukarıda değinildiği üzere, elde ettiği Anadolu Selçuklu tahtını Karamanoğulları'na terk ettiğine bakılırsa, o da Konya'daki yönetimden ve bebekliğinden beri ellerinde yetiştiği Karamanoğulları'ndan umut keserek Osman Bey'in yanına gitmiştir.

Osman Gazi'nin seferlerine katılması, onun devletin kuruluşuna çok önemli katılarda bulunduğunu göstermektedir. Kaynakların ermiş bir mutasavvıf olduğuna işaret etmesi, onun iyi bir tasavvuf eğitimi aldığını göstermektedir. Yukarıda da zikredildiği üzere, çocukluktan itibaren yetiştiği tasavvuf ortamı, onun devrin önemli kişileri arasında anılmasını sağlamıştır. Onun gibi Baba İlyas'ın soyundan gelip, Osmanlı döneminde yetişmiş başka ilim ve fikir adamları da bulunmaktadır. Nitekim ünlü Türk mutasavvıf ve şairi Âşık Paşa, Muhlis Paşa'nın oğludur[92]. *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı yazan Osmanlı tarihçilerinden Âşık Paşa-zâde ile menakıbnâme yazarı Elvan Çelebi de onun torunlarındandır.

3. Tursun Fakih

Ailesi hakkında şimdilik XV ve XVI. yüzyıl kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmayan Tursun Fakih'in doğum yerinin Konya olduğu bilinmektedir[93]. Nitekim 1701 tarihli bir kayda göre, Konya'nın İç Kale kapılarından *"Bâb-ı Sultânî"* civarında Tursun Fakih-i Karamanî Zâviyesi bulunuyordu[94]. Bu zâviye, şimdiki Tursunoğlu Camii civarında olmalıdır. Öyle ise, Tursun Fakih'in ailesi Konya'da oturuyordu. Tursunoğlu Camii, muhtemelen onun oğlu tarafından inşa edilmiştir.

Tursun Fakih, Edebalı'nın damadı, Osman Gazi'nin ise bacanağıdır. Âlî, Evliya Çelebi ile Müneccimbaşı, onun ayrıca Edebalı'nın akrabası olduğunu yazmaktadırlar[95]. Konya'dan kalkıp Edebalı'nın yanına gitmesi, ona olan yakınlığına işaret kabul edilebilir.

Tursun Fakih'in ilk tahsile nerede başladığı ve kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. Belli bir eğitim düzeyine eriştikten sonra Konya'dan Edebalı'nın yanına gidip ondan tefsir ve hadis okuduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ondan hukuk bilgileri ve uygulamalarıyla ilgili hükümleri öğrendi[96]. Bu arada tasavvufa da yöneldiği kaynaklarda işaret edilmekle birlikte, onun hangi tarikattan olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Çağdaş kaynaklar, Dursun Fakih'in, Edebalı ve ailesinin takip ettiği ahîlik yoluna girdiğini yazmaktadırlar[97]. Bu görüş, doğru kabul edilebilir. Çünkü, Konya'da ona ait bir zâviyenin bulunması, onun daha Konya'da iken tasavvufa ilgi duyduğuna işaret etmektedir. Ayrıca o dönemin Konyası'nda bulunduğu çevre, Ahîlik'e yönelmesinde etkili olacak anlayışta insanlarla dolu idi. Hele hocası ve daha sonra kayın pederi olan Edebalı'nın onu bu konuda etkileyeceği göz ardı edilmemelidir.

Tahsilini tamamlayan Tursun Fakih, Osman Bey'le birlikte savaşlara katılarak gazilere imamlık yapmaya başladı. Bu durumda o, Osmanlılar'ın ilk *"ordu şeyhi"* [98] olmaktadır. Öyle ise bu görevi sırasında bir taraftan mesleği ile ilgili tecrübe kazanırken, diğer taraftan askerleri gaza ve cihada teşvik ile gazilerin başarısına dua ediyordu. Bu görevin Karacahisar'ın fethine kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Karacahisar alındıktan sonra burada pazar kurulmaya başlandı. Tursun Fakih'in ticaretle ilgili problemlerin çözümü için görevlendirilmesi, Edebalı ve yakın arkadaşları tarafından kararlaştırıldı. İzin alınmak üzere, konu Osman Gazi'ye Edebalı tarafından götürüldü. Osman Gazi, ona bu işle birlikte Karacahisar'ın imamlığını ver-

---

80 Elvan ÇELEBİ, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 751-1139; *aynı eser*, s. LVIII-LXIV. Ayrıca bkz. Ahmet AĞIRAKÇA, "Menâkibu'l-Kudsiyye'ye Göre Babaî Şeyhi Muhlis Pşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçişi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 34, (1983-1984), s. 91-100.

81 ŞİKÂRÎ, *Karaman Tarihi*, (Neşr. Mesut KOMAN), Konya 1946, s. 16.

82 ÂLÎ, *aynı eser*, s. 66; Oruç Bey, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 11. Bu konu ile ilgili diğer Osmanlı kaynaklarına bkz. TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer*; NİŞANCI Mehmed Paşa, *Târîh*, İstanbul 1290, s. 98; MÜNECCİMBAŞI, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, s. 87.

83 ÂLİ, *aynı* eser, s. 65; TAŞKÖPRİZÂDE, aynı *eser*, s. 23.

84 OCAK, *aynı eser*, s. 164.

85 NİŞANCI, *aynı yer;* MÜNECCİMBAŞI, *aynı yer.* Oruc Bey, *"kırk gün beylik etdi. Ba'zıları altı ay beylik etdi dedi"* demektedir. Bkz. *aynı yer.*

86 Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, I., İstanbul 1327, s. 236; II., s. 456-457.

87 KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, s. 114-115.

88 *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, II., s. 23.

89 Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 64-65.

90 Bkz. Oruç Bey, *aynı yer;* NİŞANCI, *aynı yer;* Âşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 235.

91 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer;* Hoca Sadeddin, *aynı yer.*

92 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer;* NİŞANCI, *aynı yer;* MÜNECCİMBAŞI, *aynı yer;* Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III., s. 281-282; Hâfız Hüseyin AYVANSARAYÎ, *Mecmua-i Tevârîh*, (Haz. Fahri Ç. DERİN-Vâhid ÇABUK), İstanbul 1985, s. 109.

93 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, II, s. 403.

94 İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 349.

95 ÂLÎ, *aynı eser*, s. 65; Evliya ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, II., s. 10; III., s. 11; MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 87.

96 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı eser*, s. 21; Hoca Sadeddin, *aynı yer.*

97 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., s. 561.

98 Mehmet Zeki PAKALIN, "Ordu Şeyhi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II., İstanbul 1993, s. 729.

di[99]. Karacahisar'da kurulmaya başlayan pazar dolayısıyla şehirdeki halk arasında çıkacak olan davalara bakmakla görevlendirildiğine göre o, Karacahisar'ın kadılığına da atanmış oluyordu. Âşıkpaşa-zâde'nin onun Karacahisar'a hatip ve kadılığa tayin edildiğine dair kaydı[100] bunu yansıtmaktadır. Öyle ise o, Osmanlı Devleti'nin ilk kadısı olmaktadır. Karacahisar'da herkes ona saygı gösteriyordu. O ne derse, halk ona uyuyordu. Bununla birlikte yapılması gerekenler hususunda yalnız başına karar vermez, Edebalı ile mutlaka istişare ederdi. Osmanlı Beyliği'nde hutbe okunması konusu, bu iki bilgin tarafından tartışılıp kararlaştırıldıktan sonra Osman Gazi'ye götürüldü. Onun onayı alındıktan sonra ilk hutbe, Tursun Fakih tarafından okundu. Osman Gazi, H 688 / M 1289'da hatip olarak Tursun Fakih'i atadı[101]. Olayların içinden pişip gelen Tursun Fakih'in bu görevleri, kayınpederi ve hocası Edebalı'nın ölümüne kadar sürdü. Onun vefatından sonra Dursun Fakih, fetva ve tedris ile de görevlendirildi[102]. Bundan sonra toplumda ortaya çıkan tüm problemlerin hukukî çözümü ona sorulmaya başlandı. Müneccimbaşı, kendisine resmen verilen bu görevden dolayı Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislâmı olduğunu söylemektedir[103]. Oysa Edebalı da aynı işleri yürütüyordu. Öyle ise ilk şeyhülislâm, Edebalı, ikincisi ise Tursun Fakih idi denebilir.

İlim adamlığı yanında şairliği ile de ün yapan Tursun Fakih, Osmanlı devrinin ilk şairidir. Onun, savaşlarda gazilerin heyecan ve gayretlerini artırmak için yazdığı ilk Osmanlı *Gazavat-Nâmesi*[104], edebî olmaktan çok eski Anadolu Türkçesi'nin ilk örneklerinden olması yönünden önem arz etmektedir[105]. Eserde Hz. Muhammed'in sahâbilerinden başta Hz. Ali olmak üzere, Halid b. Velid ile birlikte putperest Benî Pinhân kabilesinin reisi Mukaffa'ya karşı yaptığı savaşları anlatılmaktadır[106].

Fursun Fakih'in ölümüne dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Mehmed Süreyya'nın H 726/M 1326'da öldüğüne dair kaydı[107], günümüz araştırmacılarınca kabul edilerek eserlerine alınmıştır. Öyle ise onun ölümü ile Edebalı'nınki arasında fazla uzun bir zaman bulunmamaktadır. Bilecik'te vefat ettiği söylenen Tursun Fakih'in kabrinin Mehmed Tahir, Bilecik'le Söğüt arasında, Küre köyü yakınında olduğunu yazmaktadır[108]. S. Öcal, kabrinin Bilecik'te Şeyh Edebalı Zâviyesi'nin içindeki türbede bulunduğunu, Karacahisar ile Küre'dekilerin ise makam olduğunu tespit etmiştir[109].

Tursun Fakih, Konya'dan Osmanlı Beyliği'ne gidip kuruluşunda birinci derecede rol oynamış ilim ve hukuk adamıdır. O, yazdığı *Gazavat-Nâme* (Belge: 1) ile de Osmanlı Devleti'nde ilk şair ve gazavat-nâme yazarı sanına sahip olmuştur.

4. Çandarlı Halil Hayreddin Paşa

Halil Hayreddin Paşa, Osmanlı Beyliği'ne Karaman diyarından yani Konya çevresinden gelmiştir. Bazı XV-XVI. yüzyıl kaynakları, onun *"Edebalı'nın hısmıydı"* [110], *"Edebalı"nın dahi kavmi"*nden[111] ve *"Edebalı'nın akrabasından"* [112] olduğunu kaydetmişlerdir. Şemseddin Sami, *"Şeyh Edebalı'nın neslinden"* olduğunu eserinde zikretmektedir[113]. Onun Edebalı ile akrabalığı, Tâcüddin Kürdî'nin kızları ile evlenmelerine yâni bacanak olmalarına[114] bağlanabilir. Ancak, evlenme yoluyla akrabalıkları, Halil Hayreddin Paşa'nın Osmanlı ülkesine gitmesinden çok sonradır. Edebalı'nın kendi sülâlesinden olanları Osmanlı Beyliği'ne

99 HAMMER, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, I., s. 104.
100 Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 103-104; M.C. Şehabeddin TEKİNDAĞ, "Tursun Fakih", *İslâm Ansiklopedisi*, XII/II., İstanbul 1988, s. 123.
101 İBN-İ KEMAL, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, I., s. 111-113; Evliya ÇELEBİ, *"ibtidâ hutbeyi Tursun Fakih nâm imâm-ı hümâm Osman Bey nâmına okudu."* Demektedir. Bkz. *Seyahatnâme*, (Haz. Orhan Şaik GÖKYAY), I., İstanbul 1996, s. 34.
102 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer;* Şemseddin SAMİ, "Tursun Fakih", *Kamûsu'l-A'lâm*, IV., İstanbul 1311, s. 3020.
103 *Aynı eser*, s. 87.
104 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., s. 526.
105 Hasan AKSOY, "Dursun Fakih", *İslâm Ansiklopedisi*, X., Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, s. 7-8.
106 Sâdettin BULUÇ, "Dursun Fakih'in Gazavât-nâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963*, Ankara 1964, s. 11-12.
107 *Sicill-i Osmanî*, III., s. 254.
108 *Osmanlı Müellifleri*, I., İstanbul 1333, s. 16.
109 Safa ÖCAL, "Dursun Fakih", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, I/6 (1980), s. 117-130.
110 NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nüma*, I., s. 85.
111 Âşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 118.
112 TAŞKÖPRİZÂDE, *Hadikatü'ş-Şekaik*, I., s. 30.
113 "Hayreddin Paşa", *Kamûsü'l-A'lâm*, III., İstanbul 1306, s. 2072.
114 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 85; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 96. Ayrıca bkz. Münir AKTEPE, "Çandarlı", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, VIII., İstanbul 1993, s. 210.

götürdüğü bilinmektedir[115]. Onun, Halil Hayreddin Paşa'yı da yanına götürüp yetişmesini sağlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Halil Hayreddin Paşa, *"Cenderli"*, *"Cenderî"* olarak da belge ve eserlerde geçmektedir[116]. Müstakim-zâde, buna açıklık getirerek onun Karaman beldelerinden Sivrihisar'a bağlı Cender köyünden olduğu için[117] bu nisbeyle de anılmış olduğunu yazmaktadır.

Yaptırdığı eserlerin kitâbelerinden babasının adının Ali olduğu anlaşılan olan Çandarlı Kara Halil Paşa[118], kaynaklardaki bilgilere göre, Edebalı gibi Konya çevresinde oturan bir Türk ailesinin çocuğudur. Konu bütünlüğü içinde olaya bakıldığında, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda önemli görevler ifa eden Konyalı ilim adamları gibi, o da Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezinden oraya gitmiştir.

Çandarlı Halil'in Konya'dan küçük yaşta Osmanlı ülkesine getirildiği, eğitime burada başlayıp, Konya'dan daha önce gelip yerleşen ünlü hocalardan ders aldığı görülmektedir. Hoca Sadeddin, Sultan Osman Gazi döneminde tahsil yaptığını, Edebalı'nın hizmetinde bulunduğunu yazmaktadır[119]. Buna rağmen *Hadikatü'ş-Şekaik*'te o, Orhan Bey zamanında müderrislik yapan Mevlânâ Alâeddin Esved'in öğrencisi olarak gösterilmektedir[120]. Uzunçarşılı, bunun mümkün olmayacağını delilleri ile gösterdikten sonra, Şeyh Edebalı veya kayınpederi Taceddin-i Kürdi'den ders alabileceğini; ancak bunun da delillendirilemediğini; olsa olsa Orhan Gazi'ye vezirlik yapan müderris Alâeddin bin Hacı Kemaleddin'in rahle-i tedrisinden yetişebileceğini yazmıştır[121]. Edebalı'nın, medresesi olmamakla birlikte Osmanlı ülkesinde ilk *"emr-i tedrîs"*, yâni eğitim işiyle meşgul olan kişi olduğunu Taşköprizâde yazmaktadır[122]. Öyle ise o, tekkesinde öğrenci de okutuyordu. Çandarlı Halil Paşa da bunlardan biri olmalıdır. Hoca Sadeddin Efendi'nin yukarıda değinildiği üzere, onun Osman Gazi'nin zamanında eğitim aldığını ve Edebalı'nın hizmetine girdiğini yazması da buna işaret etmektedir.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın daha eğitimi sürerken Osman Gazi tarafından Bilecik kadısı olarak atandığına dair rivayetler bulunmaktadır[123]. Uzunçarşılı, yaş olarak bunun uygun olmayacağını, onun bu göreve Orhan Gazi'nin ilk saltanat yıllarında getirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir[124]. Ancak kaynaklar, Çandarlı'nın henüz öğrenci olarak ders okurken Osman Gazi'nin Bilecik kadılığına biraz de mecburiyetten dolayı getirildiğine işaret etmektedir ki[125], henüz kuruluş aşamasında hukukçulara şiddetle ihtiyaç hissedildiği için bu yola baş vurulmuş olmalıdır. Nitekim Ahmedî, başlangıçta onun bilgi ve beceri bakımından yetersiz olduğunu, ancak zamanla kendisini yetiştirdiğini manzum olarak dile getirir[126]. Öyle ise, çok başarılı bir öğrenci olduğu anlaşılan Çandarlı Kara Halil, Bilecik kadılığına, henüz küçük yaşta iken getirilmiş; zamanla *tecrübe* kazanarak önemli işlerin üstesinden gelmiştir. Diğer taraftan H 730 / M 1330'da beyliğin merkezi olan İznik kadılığına atanması, onun başkentte görev yapacak düzeyde hukukçu olduğunu, bu yolda daha önceki kadılık görevinde önemli denebilecek yol katettiğini göstermektedir. Çandarlı, daha sonra Osmanlı Devleti'nin en yüksek şer'î makamı olan Bursa kadılığına getirildi. Bu görevde o, H 763 / M 1362 yılına kadar kaldı. Osmanlı Devleti'nde I. Murad'a kadar bağımsız bir ordu kadısı yoktu. Oysa Rumeli tarafında fütuhat başlamış; bu görevliye şiddetle ihtiyaç hissedilmişti. I. Murad bir kazaskerlik kurmuş,

115 Yeğenleri için bkz. İBN-İ KEMÂL, *aynı eser*, s. 183, 189.
116 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1988, s. 1.
117 *Mecelletü'n-Nisab*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, no. 628, vr. 174a.
118 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Çandarlı (Cnedereli) Kara Halil Hayreddin Paşa", *Belleten*, XXIII/91 (1959), s. 458.
119 *Tâcü't-Tevârîh*, I., s. 346.
120 *Aynı yer;* Ayrıca bkz. ÂLÎ, *aynı eser*, s. 87.
121 *Aynı eser*, s. 4-5.
122 *Aynı eser*, s. 21.
123 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 155; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 118; TAŞKÖPRİZÂDE, *Hadikatü'ş-Şekaik*, s. 30; SOLAK-ZÂDE, *Tarih*, I., s. 40.
124 *Aynı eser*, s. 6.
125 ÂLÎ, Padişahın Çandarlı'yı zorla kadı yaptığını şöyle anlatır: *"Ordularında kazâ hizmetine istihdâm için* (Alâeddin-i Esved'in) *talebelerinden birini iltimâs itmiş. Eğerçi ki hiç birisi hizmet-i Sultan'a rızâ göstermemiş, yanar âteşden kaçar gibi firâr üzre olmuş, lâkin Kara Halil cebren ta'yîn olunmuş."*. *Aynı eser*, s. 87.
126 AHMEDÎ, "Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman", (N. Atsız ÇİFTÇİOĞLU), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, s. 14.

Çandarlı Halil'i bu makama getirmiştir[127]. Böylece o, Osmanlılar'ın ilk kazaskeri olmuştur[128].

Çandarlı Halil, Osmanlı Devleti'nde, en alt kademelerden başlamak üzere sürekli yükselmiş bir devlet adamıdır. Kadılık ve kazaskerliği sırasında gösterdiği performans, onu vezirliğe kadar yükseltmiştir. 1374'ten önce *"Hayreddin Paşa"* unvanıyla vezir olan Çandarlı Halil Paşa, vezirlikle birlikte ordu komutanlığını üzerinde toplayan ilk Osmanlı veziridir[129]. Şu halde o, ilk *"serdar-ı ekrem"* olma vasfını kazanmış bir vezir-i âzamdır[130].

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, I. Murad'ın H 788 / M 1386'da Karaman seferine çıkarken, Rumeli tarafının muhafazası ile görevlendirilmiştir. Yolda hastalanmış, H 789 / M 1387'de Serez'de vefat etmiştir. Naaşı İznik'e nakledilerek türbesine defnedilmiştir.

Hayırsever bir ilim ve devlet adamı olan Halil Hayreddin Paşa, İznik'teki Yeşil Cami, Serez'deki Kurşunlu Cami ile Gelibolu'daki Eski Cami'nin bânisidir[131].

Osmanlı Devleti'nde meşhur Çandarlı Ailesi'nin ataları olan Halil Hayreddin Paşa'nın Ali, İlyas ve İbrahim isimlerinde üç oğlu vardı. Bunlardan Ali ve İbrahim paşalar, Osmanlı Devleti'nde vezir-i âzamlıklarda bulunmuşlar, babaları kadar olmamakla birlikte önemli işler başarmışlardır[132].

Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, Konyalı Şeyh Edebalı'nın himmetleriyle iyi bir eğitim almış, yine onun tavassutuyla Osman Gazi tarafından kadı olarak değerlendirilmiş bir ilim ve devlet adamıdır[133]. Kuruluş döneminde Osmanlı Beyliği'nde değişik alanlarda düzenlemelere giderek, uygulanmakta olan aşiret âdetleri yerine çağdaş kurallar koymuş; ortaya güçlü bir devlet örgütü çıkarmıştır. Aşağıda onun düzenlemeleri üzerinde kısaca durulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin, Orhan Bey'in hükümdarlığı sırasında düzenli bir askerî teşkilâtı yoktu. Çandarlı Kara Halil'in Bursa kadılığı sırasında düzenli bir kuvvet kurulması hususunda Orhan Bey, onun teklifi ile *"yaya"* adı verilen birlikler oluşturdu. Osmanlılar'da ilk düzenli askerin bu yayalar olduğunu kaynaklar yazmaktadır[134]. Türk gençlerinden meydana gelen yaya birliklerinin kuruluşunu Mehmed b. Mehmed ile Hoca Sadeddin, Bilecik kadısı iken göstermekte[135] ise de Orhan Bey'in ilk yıllarında bu işi gerçekleştirdiği diğer kaynakların beyanlarından anlaşılmaktadır.

Yayaların düzensizlikleri görülünce, devletin kontrolünde, disiplinli ve eğitimli birliklere ihtiyaç hissedildi. I. Murad zamanında Yeniçeri teşkilâtının kurulması gündeme geldi. Aşağıda değinileceği üzere, bu konuda ilk fikir beyan eden Konyalı Kara Rüstem'dir. O, Çandarlı'ya muharebelerde elde edilen esirlerin beşte birinin alınarak asker olarak yetiştirilmesini teklif etti. O zaman kazasker olan Çandarlı Halil, onun bu görüşünü padişaha götürdü. I. Murad'ın onayı alındıktan sonra Çandarlı bununla ilgili kanunu düzenledi. *"Pençik Kanunu"* adı verilen bu düzenlemeye göre, savaşlarda alınan esirlerin beşte biri devletin olacak, bunlar, Türk köylüsüne verilecek, Müslüman olup Türkçe'yi öğrenecek, bu arada tarımda çalışacak, belli bir sene kalıp eğitildikten sonra Yeniçeri askeri olacaklardı[136]. H 765-766 / M 1364-1365'te hazırlanan bu kanundan sonra uygulamaya geçildi ve Yeniçeri ordusunun temelleri atılmış oldu. Osmanlı Devleti böylece muvazzaf ve kışlada sürekli kalan piyade askerine kavuşmuş oldu[137]. Mehmed b. Mehmed'e göre, Yeniçeri teşkilâtının kurulmasından sonra daha önce kurulduğuna işaret edilen yayalara *"müsellem"* adı ile yeniden düzen verilmiş; ücret bedeli olarak arazi tahsis edilerek bunlar tarımla geçimlerini sağlamaya başlamışlardır[138]. Müneccimbaşı, Yeniçeriliğin yanında Sipahi teşkilâtının da kurulduğunu yazmaktadır[139]. Şu halde Çandarlı, Osmanlılar'da askerî birlikleri düzenleyen ilk devlet adamıdır.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde meydana getirdiği en büyük teşkilât, maliyeyi kurmuş olmasıdır[140]. Osmanlı Devleti'nin maliyesi yoktu. Oysa maliyesiz bir devletin varlığı düşünülemez. Bu konuda ona ilk fikri veren Konyalı Kara Rüstem olmuştur. Bu iki ilim adamı, Osmanlı Devleti'nde ilk maliye teşkilâtını birlikte kurmuşlar[141], aşiret kuralları çerçevesinde gelir-giderin ayarlanması yerine o zamana göre modern denebilecek malî kurallar koymuşlardır.

Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, ilmiye sınıfından gelmesine rağmen, aynı zamanda iyi bir askerdi. Balkanlar'da birçok yer onun komutasındaki ordu tarafından fethedilmiştir. Çandarlı, askerliğe ve disipline önem veren bir devlet adamı idi. Onun I. Murad'a bu konularda danışmanlık yaptığı bilinmektedir[142].

Sonuç olarak Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, Osmanlı ülkesinde eğitim almış, yöneticiliğe çok genç yaşta başlamış, vezir-i âzamlığa kadar yükselmiş, bütün gücünü Osmanlı Devleti'ni kurmak için vermiş bir ilim ve devlet adamıdır. Engin bilgi ve tecrübesi ile o, Orhan Gazi[143] ve I. Murad'a müşteşarlık yapmış, onlardan da hep hürmet görmüştür.

127 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 6-7. Evliya Çelebi, Çandarlı'nın ilk *"kadıasker-i Anadolu"* olduğunu yazmaktadır. O zaman kazaskerlik tek olup böyle bir ayırım söz konusu değildir. Onun *"cümle kadıaskere pişvâ oldular"* demesi (*Seyahatnâme*, II., s. 24) de buna işaret etmektedir.

128 Osman-zâde Ahmed Taib, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 6. UZUNÇARŞILI, onun Sinanüddin Fakih'ten sonra kazasker unvanıyla göreve gelen ikinci kişi olduğunu tahmin etmektedir. Bkz. *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 228.

129 UZUNÇARŞILI, *aynı makale*, s. 463-467.

130 Ordunun başkomutanı padişahtı. O, ordusunun başında sefere çıkmaz, yerine sadrâzam giderse, *"serdâr-ı ekrem"* olarak orduya emir ve komuta ederdi. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Zeki PAKALIN, "Serdar-ı Ekrem", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü"*, III., İstanbul 1993, s. 179-181.

131 Geniş bilgi için bkz. UZUNÇARŞILI, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 23-28.

132 Geniş bilgi için bkz. UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 29-55.

133 UZUNÇARŞILI, onun yükselmesinde ilim adamlığından vezirliğe yükselen ve Alâeddin Paşa olarak anılan Alâeddin b. Hacı Kemaleddin'in rolü olduğunu yazmaktadır (*aynı eser*, s. 18). Nedense Osman Gazi üzerinde mutlak etkisi olan Edebalı'nın onun yolunu açtığı üzerinde durmamaktadır. Oysa, Osman Gazi, Edebalı'ya danışmadan hiçbir işe girişmezdi. Bu durumun göz ardı edilmemesi gerekir.

134 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 154-155; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 118; NİŞANCI Mehmed Paşa, *Târîh*, s.101.

135 *Nuhbetü't-Tevârîh ve'l-Ahbâr*, s. 5; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, I., s. 40.

136 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 198-199; Oruc Bey, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 22; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 128; Mehmed b. Mehmed, *aynı eser*, s. 5; Hoca Sadeddin, *aynı eser*, s. 41.

137 Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh*, I., (Yay. Dündar GÜNDAY-Mümin ÇEVİK), İstanbul 1983, s. 42; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1984, s. 5, 144.

138 *Aynı yer.*

139 *Aynı eser*, s. 191-192.

140 UZUNÇARŞILI, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 319.

141 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 196-197; Oruç Bey, *aynı eser*, s. 21-22; Mehmed b. Mehmed, *aynı eser*, s. 7; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 128; TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı eser*, s. 29.

142 UZUNÇARŞILI, *aynı makale*, s. 467-473.

143 MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 92.

5. Davûd-ı Kayserî

Davûd-ı Kayserî'nin Kayseri doğumlu (H 659 / M 1261 ?) olduğu söylenmektedir[144]. Bununla birlikte, Âlî[145], *"Karamanî"*; Taşköprizâde, *"Kayserî-yi Karamanî"* başlığı altında kendisini tanıtmıştır[146]. Evliya Çelebi, onun aslında Karamanî, yani Konyalı olduğunu, ancak Kayseri'de *"tahsil-i ulûm edüp sâkin olduğu"* için *"Kayserî"* nisbesi ile anıldığını yazmaktadır[147]. Bu durum, araştırmacılarca benimsenmiş, *"Kayserî"*den sonra *"Karamanî"* nisbesi de yazılmıştır[148]. Onun Kayserî nisbesi ile kaynaklarda gösterilmesinden, onun Kayseri'de doğduğu anlamını çıkaranlar da bulunmaktadır[149]. Oysa her zaman bu tür nisbeler, kişinin doğum yerini göstermez. Nitekim Şeyh Sadreddin-i Konevi, aslen Malatyalı olduğu halde, *"Konevî"* denmekle ün yapmıştır.

Davûd-ı Kayserî, doğduğu yerde bir müddet eğitim gördükten sonra Mısır'a gitti. Burada hadis, tefsir ve fıkıh usûlü derslerinde yetişti[150]. Sözel ve fen bilimleri üzerindeki bilgisini tamamladı[151]. Hoca Sadeddin Efendi ile Müneccimbaşı, onun Kadı Siraceddin-i Urmevî (ö. 1283)'den zâhirî ilimleri, Sadreddin-i Konevî'den ise batınî ilimleri okuduğunu yazmaktadır[152]. Öyle ise o, Mısır'a gitmeden önce, Sıraceddin-i Umrevî'den, Kayseri'de iken ders almaya başlamış, onun 1272'de Konya'ya kadı olarak atanmasından sonra Mısır'a gitmiştir. Davûd-ı Kayserî'nin Mısır'dan döndükten sonra Konya'ya geldiği, eğitimine burada devam ettiği anlaşılmaktadır. Onun *Fusûsü'l-Hikim*'e şerh yazacak kadar *"vahdet-i vücûd"* konusunda engin bilgiye sahip olması nedeniyle XIII. yüzyılda

144 Mehmet BAYRAKTAR, *Kayserili Davud*, Ankara 1988, s. 9.

145 *Aynı eser*, s. 86.

146 TAŞKÖPRİZÂDE, *Hadaiku'ş-Şekaik*, s. 27.

147 Evliya ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, II., s. 24.

148 Ömer Rıza KEHHÂLE, *Mu'cemü'l-Müellifin*, IV., Şam 1957, s. 142; Cari BROCKELMANN, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, II., Leiden 1937, s. 299.

149 BAYRAKTAR, *aynı eser, s. 7-8.*

150 BİLGE, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 68.

151 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer*; Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, II., s. 404-405.

152 Hoca Sadeddin, *aynı eser*, I., s. 43; MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 95.

bu konuyu en iyi bilen Muhyiddin-i Arabî'nin[153] üvey oğlu Şeyh Sadreddin-i Konevî'den[154] ders aldığını yazmaktadırlar. Mehmed Süreyya da aynı felsefî kanaatleri paylaştığından dolayı onu Sadreddin-i Konevî'nin müridi olarak göstermiştir[155]. Oysa onun Şeyh Sadreddin Konevî'den ders alması mümkün görünmemektedir. Çünkü Konevî, H 673 / M 1274 tarihinde vefat etmiştir. Nitekim Mehmed Tahir, Davûd-ı Kayserî'nin Şeyh Sadreddin-i Konevî'nin yetiştirdiği ilim adamlarından Kemaleddin-i Kâşânî (ö. 730 / 1330)'den okuduğunu yazmaktadır[156]. Bayraktar, bu zatın adının Kemâleddin değil, Abdürrezâk Kâşânî olduğunu tespit etmiştir[157]. Doğrusu da bu olması gerekir. Çünkü Davûd-ı Kayserî, eserinde tasavvuf alanında kendisini yetiştirenin Abdurrazzâk el-Kâşânî olduğunu yazmaktadır[158]. Şu halde o, Muhyiddin-i Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesini, Konevî ekolünden gelen Kâşânî'den öğrenmiştir. Mehmed Tahir'e göre, Konya'da Muhyiddin-i Arabî'nin felsefesini öğrendikten sonra Kayseri'ye giderek orada ilmî faaliyete başlamıştır. Bu sırada Orhan Gazi, Davûd-ı Kayserî'nin ününü duymuş, Konya'dan Osmanlı Beyliği'ne gidip hizmet eden devlet ve ilim adamları gibi, onu da ülkesinde görmek istemiş ve davet etmiştir. Orhan Gazi, Davûd-ı Kayserî'yi 1336'da inşa ettirdiği İznik'teki medreseye müderris olarak atamıştır[159]. Bu medrese, Osmanlılar'ın ilk medresesi, Davûd-ı Kayserî'de ilk müderrisidir[160]. Bu nedenle o, Osmanlı ülkesinde *"ser-çeşme-i müderrisîn"* yâni müderrislerin pîri olarak kabul edilmiştir[161]. İznik Medresesi'nde okutulan derslerin arasına Kelâm, yâni İslâm Felsefesi'ni de koymuştur[162]. Bu durum, onun klâsik anlamda medrese eğitimine karşı olduğunu, serbest düşüncenin önünü açmak için İznik Medresesi'ni Konya'da üstatlarının denetiminde olan medrese anlayışına uygun olarak yapılandırma yönüne gittiğini göstermektedir.

Vefatına kadar İznik'te müderrislik yapan Davûd-ı Kayserî, Osmanlı topraklarında Muhyiddin-i Arabî'nin *"vahdet-i vücûd"* felsefesini inceleyip, onun *Fusûsü'l-Hikem* adlı tasavvuf kitabındaki karanlık kalmış incelikleri açıklayan ve ilmî platformda bunu yayarak ilmî tarikatçılığın temelini de atan ilk kişi olmuştur[163]. Bu anlayış çerçevesinde Muhyiddin-i Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserine mükemmel bir şerh yazmış olup (Belge: 2) bu, Osmanlılar'da yazılan ilk kitaptır[164]. Bunun dışında çoğu fikrî ve felsefî olmak üzere yirmidört kadar kitap yazmıştır[165]. Onun açtığı çığırda Molla Fenarî önemli adımlar atmış, Osmanlı ülkesinde vahdet-i vücûd felsefesi, ilim adamları arasından yapılmıştır[166].

Davûd-ı Kayserî, Osmanlılar'da eğitimi ilk düzenleyen ilim; düşünceye yönelik yapıyı oluşturan fikir adamıdır. Kaynaklarda onun ölümü olarak H 745 / M 1344[167] ve H 751 / M 1350 [168] gibi farklı tarihler gösterilmektedir. Mehmed Tahir, onun kabrinin İznik'te, Çandarlı Halil Paşa Camii'nin karşısında, Çınardibi'nde olduğunu yazmaktadır. Müderrisliği sırasında vefat ettiği bilindiğine göre, İznik'te defnedilmiş olmalıdır. Bununla birlikte Peçevî[169] ile Evliya Çelebi'ye göre, kabri Kayseri'dedir. Hatta Evliya Çelebi, Kayseri esnafının onu pîrleri olarak kabul ettiğini de kaydetmektedir[170]. Bu durum, onun ahîlikle ilgisi olduğunu göstermektedir.

153 Nihat KEKLİK, *Muhiddîn İbnü'l-Arabî Hayatı ve Çevresi*, İstanbul 1966; M. Erol KILIÇ-Cafer KARADAŞ - Mahmut KAYA, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XX., İstanbul 1999, s. 493-522.

154 Hayatı için bkz. Nihat KEKLİK, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kâinat ve İnsan*, İstanbul 1967, s. IX-XXIII.

155 *Sicill-i Osmanî*, II., s. 326.

156 *Osmanlı Müellifleri*, I., s. 67-68; UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 647.

157 *Aynı eser*, s. 10.

158 *Matla'u Husûsi'l-Kelim fî Ma'âni Fusûsi'l-Hikem*, Bombay 1300, s. 2.

159 Mehmet Tahir, *aynı yer*.

160 TAŞKÖPRİZÂDE, *aynı yer;* Âşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 120.

161 Evliya ÇELEBİ, *aynı yer*.

162 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., s. 522.

163 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., s. 532; BAYRAKTAR, *aynı eser*, s. 15.

164 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 536.

165 Eserlerinin listesi için bkz. Mehmed Tahir, *aynı eser*, s. 68-69. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 228; BİLGE, *aynı yer;* BAYRAKTAR, *aynı eser*, s. 17-24.

166 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 650; Mehmet BAYRAKTAR, "Davûd-ı Kayseri", *İslâm Ansiklopedisi*, IX., Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, s. 33-35.

167 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II., s. 323.

168 Mehmed Tahir, *aynı eser*, I., s. 68.

169 PEÇEVÎ, *Târîh*, I., İstanbul 1283, s. 372.

170 Evliya ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, III., s. 113. Çağdaş yazarlardan da bu görüşü kabul edenler bulunmaktadır.

6. Kara Rüstem

Kaynaklarda sürekli *"Karamanî"* olarak geçen Kara Rüstem, Uzunçarşılı'nın işaret ettiği üzere Konyalı idi[171]. Kimlerden ders aldığı bilinmemekle birlikte Osmanlı Beyliği'nde ortaya koyduğu fikirler, onun iyi bir medrese eğitimi aldığını göstermektedir. Nitekim Kara Rüstem'le ilgili bilgiler verilirken onun Konya ulemasından olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Neşrî'nin *"Karaman vilâyetinden bir dânişmend geldi"* [172]; malîye konusunda yaptıklarından dolayı Kara Rüstem'den hiç hoşlanmayan, dervişmeşrep Âşıkpaşa-zâde'nin *"Bir gün Kara Rüstem derler idi, bir dânişmend geldi Karaman vilâyeti'nden"* [173] demeleri, onun Konya'da eğitimini tamamladıktan sonra Osmanlı Beyliği'nin hizmetine girdiğini göstermektedir.

Hukukî ilimlerde kendi çağdaşları arasında ün kazanan ve kazaskerlik makamında bulunan Çandarlı Halil'e danışmanlık yapan Kara Rüstem[174], Osmanlı Devleti'nde hayati önemi haiz birtakım uygulamaların başlatılmasında ilk adımı atan kişidir. Bunlardan birincisi, I. Murad zamanında, Kazasker Çandarlı Kara Halil ile birlikte Acemi ocağı ile Yeniçeri ocağı teşkilâtlarının kurulmasında öncülük etmiş olmasıdır.

Bilindiği üzere Acemi ocağı, Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek maksadıyla kurulmuştur. Başlangıçta beyliğe bağlı aşiret kuvvetleri ile seferler yapılırken, Çandarlı Halil Paşa'nın tavsiyesi üzerine yaya ve müsellem birlikleri oluşturulmuştu. Zamanla bu da ihtiyacı karşılamaz hale gelmişti. İşte şiddetle askere ihtiyaç hissedildiği sırada Konya'dan Osmanlı ülkesine gelen Kara Rüstem'in seferlerde ele geçen ganimetle esirlerin beşte birinden devlete alınmasının şer'î bir kural olduğunu Kazasker Çandarlı Kara Halil'e söylemesinden sonra[175] konu I. Murad'a arz edilmiş, onun onayıyla *"Pençik Kanunu"* denilen bir düzenleme yapılmış; *"pençik oğlanı"* adı verilen esirler, ilk defa Acemi ocağına alınmaya başlanmıştır[176]. Böylece onun önderliğinde Acemi ocağı için önemli bir kaynak bulunmuştur.

Kara Rüstem'in Osmanlı Devleti'ni çağdaş yapıya kavuşturmak üzere ortaya koyduğu ikinci görüşü, ilk defa bir maliye teşkilâtının kurulmasıdır. Kaynaklar, Osmanlı maliyesinin I. Murad zamanında, Karamanlı Rüstem ile Çandarlı Halil'in görüşleri doğrultusunda ilk defa kurulduğunu yazmaktadır. Ganimetlerden beşte bir alınmasının şer'î bir kural olduğunun I. Murad'a anlatmasından sonra bunun hazineye alınmasını kabul eden padişah, ilk uygulamayı göstermesi için H 764 / M 1363'te Rüstem'i Gelibolu'da bu işi yürütmekle görevlendirmiştir[177]. Böylece o, Osmanlı maliyesinin ilk memuru olmuş, M. Nuri Paşa'nın da işaret ettiği üzere, Osmanlı Devleti, ilk defa savaşlarda ele geçirilen ganimet mallarının beşte birini devlet geliri olarak almaya başlamıştır[178]. Bunu, devletin yapısının bozulması yönünde bir uygulama olarak gören Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşa-zâde, Kara Rüstem ile Çandarlı Halil'i şiddetle tenkit etmiş[179], aşiret anlayışıyla devletin idare edilmesini savunmuştur. Oysa bu iki âlim, bir devlette olmazsa olmaz bir teşkilâtı kurmuş; gelir-giderlerin düzenli yapılmasına altyapı oluşturmaya çalışmıştır. Bunun doğru bir iş olduğunu gören ve kendisi de âlim olan Hoca Sadeddin Efendi, Kara Rüstem'in yaptıklarını onaylamakta, ona karşı çıkanları kafasız olarak nitelendirmekte; onların ulemaya dil uzatmaya kalkıştıklarını söylemektedir[180].

Kara Rüstem, I. Murad devrinde vefat etmiş, ancak bunun hangi tarihte olduğu tespit edilememiştir. Neşrî, türbesinin Bursa'da olduğunu ve *"Mevlânâ Rüstem Türbesi"* diye anıldığını yazmaktadır[181]. Şu halde Kara Rüstem, o zaman başkent olan Bursa'da ikamet etmekte iken, burada vefat etmiş ve adına bir türbe inşa edilmiştir.

Bkz. KONYALI, *aynı eser*, s. 19; BAYRAKTAR, *aynı eser*, s. 14.

171 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., s. 509.

172 NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, I., s. 197.

173 Âşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 128.

174 SOLAK-ZÂDE, *Tarih*, s. 42.

175 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 197-199; Âşıkpaşaoğlu, *aynı eser*, s. 128; Lütfi Paşa, *Târîh*, İstanbul 1341, s. 34; MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 106-107.

176 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapukulu Ocakları*, I., Ankara 1984, s. 5-12.

177 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, I., s. 76.

178 NEŞRÎ, *aynı yer;* Oruç Bey, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 94; *Netayic ül-Vukuat*, I-II., (Yay. Neşet ÇAĞATAY), Ankara 1979, s. 19.

179 *Aynı eser*, s. 128.

180 *Tâcü't-Tevârîh*, I., s. 74-75.

181 NEŞRÎ, *aynı eser*, s. 197.

Kara Rüstem, Konya'da yetişmiş bir âlim olup, Osmanlı Devleti'nde çok önemli yeri olan Yeniçeri ordusunun kurulması ile maliyenin teşkili hususunda fikir babalığı yapmış; önemi haiz bu iki konuda devleti yapılandırma yönüne gitmiştir.

7. Süleyman Çelebi

Süleyman Çelebi, halk arasında *"Mevlit Kitabı"* olarak bilinen *Vesîletü'n-Necat* adlı eserin yazarıdır. Kimliğine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Latifî, onun İvaz Paşa'nın oğlu olduğunu yazmaktadır[182]. Evliya Çelebi, *"Sarımsakcızâde"* olarak eserinde zikretmektedir[183]. Âlî, onu İnaz Paşa'nın oğlu olarak gösteren Latifî'nin hata yaptığına işaret etmekte[184], Süleyman Çelebi'yi Şeyh Mahmud'un torunu olarak göstermektedir[185]. Bursalı Mehmed Tahir, buna biraz daha açıklık getirerek babasının Şeyh Mahmud Efendi'nin oğlu Ahmed Paşa olduğunu söylemektedir[186]. Âşıkpaşazâde, Edebalı'nın oğlu Mahmud Paşa'ya ulaşmış, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında etkin rol oynayan başta Edebalı olmak üzere birçok kimse hakkında verdiği bilgiyi eserine almıştır[187]. Müneccimbaşı'ya göre, Şeyh Edebalı'nın oğlu Mahmud Paşa, babasından sonra Osmanlı Devleti'nde hürmet görmüş bir devlet adamıdır[188]. Edebalı'nın oğlu Şeyh Mahmud'un da vezirlik yapmış Ahmed adlı bir erkek çocuğunun bulunduğu 1348 tarihli Lala Şahin Paşa vakfiyesinden anlaşılmaktadır[189]. Öyle ise, Süleyman Çelebi, Edebalı'nın soyundan gelmekte olup, babası Ahmed Paşa'dır.

Süleyman Çelebi, önce Yıldırım Bâyezid zamanında Dîvân-ı Hümâyûn'un, daha sonra Yıldırım'ın Bursa'da inşa ettirdiği Ulu Camii'n imamlığını yapmıştır[190]. Emir Sultan'ın müridi de olan[191] Süleyman Çelebi, H 825 / M 1422'de vefat etmiş: türbesi Bursa'da, Çekirge'ye giden yolun üzerinde inşa edilmiştir.

Süleyman Çelebi'nin eğitimine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye şimdilik rastlanmamıştır. Bulunduğu görevlerle yazdığı eser, onun iyi bir medrese ve tasavvuf eğitimi aldığına işaret etmektedir. Emir Sultan'ın halifelerinden olması[192], tasavvufta oldukça ileri aşamada bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necat* adlı *Mevlûd Kitabı*'nı, Ulu Cami imamlığı sırasında vuku bulan bir olaya çok üzüldüğü için yazmıştır. Âlî'nin anlattığına göre, Acem asıllı bir vâiz, vaazında Bakara sûresi'nin 285. Âyetini, aynı sûrenin 253. Âyeti ile karıştırarak tefsir etmiş; peygamberlerin eşit olduğunu; bu nedenle Hz. Muhammed'in diğerlerinden farksız olduğunu söylemiştir. Süleyman Çelebi, bu olaydan etkilenerek Hz. Peygamber'in kendisinden öncekilerden *"efdal"* olduğunu ispat etmek[193] maksadıyla ölümsüz eserini H 812 / M 1409 yılında yazmıştır[194].

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necat* adlı eserini XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile sade bir şekilde mesnevî tarzında yazmıştır. Âlî, Süleyman Çelebi'den önce Osmanlı Devleti'nde şiire önem verilmediğini, Süleyman Çelebi'den sonra manzum eserlerin değerinin anlaşıldığını yazmaktadır[195]. Âlî, Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud'un da şair olduğunu, ancak şiirlerini yazmadığını, bu nedenle şöhret bulmadığına da eserinde işaret etmektedir. Latifî ise, Anadolu'da *"Mevlûd-ı Nebevî"*yi konu alan ilk eserin Süleyman Çelebi'nin kitabı olduğunu vurgulamaktadır[196]. Köprülü de Lâtifî'ninkine benzer şekilde görüş beyan ederek maddî bir kaygı taşımaksızın samimi bir havada yazıldığını söylediği *Vesiletü'n-Necat*'ın Osmanlı Devleti'nde yazılmış ilk manzum *Siyer Kitabı* olduğuna dikkat çekmektedir[197].

Süleyman Çelebi, manzum *Mevlûd Kitabı*'nı yazarak bu sahada bir çığır açmış; ondan sonra

182 LATİFÎ, *Tezkire-i Şuarâ*, İstanbul 1313, s. 55.
183 Evliya ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, II., s. 35.
184 *Aynı eser*, s. 406.
185 Mustafa İSEN, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994, s. 101-102.
186 Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II., İstanbul 1333, s. 221.
187 Âşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 96.
188 MÜNECCİMBAŞI, *aynı eser*, s. 87.
189 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I., s. 561.
190 ÂLÎ, *aynı yer*.
191 Mehmed Tahir, *aynı yer*.
192 Latifî, *Tezkire-i Şuarâ*, s. 56.
193 ÂLÎ, *aynı yer*.
194 Mehmed Tahir, *aynı eser*, s. 222.
195 *Aynı yer*.
196 LATİFÎ, *aynı eser*, s. 56-57.
197 M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (3. Baskı), İstanbul 1981, s. 346, 358, 389-390.

onlarca *Mevlûd Kitabı* yazılmış; ancak hiçbiri halk tarafından onunki kadar samimi bulunmamış, dolayısıyla tutulmamıştır. Latifî, yüz kadar *Mevlûd Kitabı* görüp incelediğini, ancak hiçbirinde ondaki sözü, hali, şevk ve harâreti görmediğini, bu nedenle bunun dışında hiç birinin *"makbûl ve meşhûr"* olmadığını söylemektedir[198]. Cumhuriyet döneminde de durumun değişmediği, hatta onun eserinin kutsal bir hüviyet kazandığı söylenebilir.

Sonuç olarak Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in hayatını manzum olarak kaleme alan ilk Osmanlı şairi olma şerefine nail olmuştur. *Mevlûd Kitabı* yazma konusunda çığır açmış; ondan sonra onlarca *Mevlûd Kitabı* yazılmış, ancak hiçbiri onun yerini tutmamıştır. *Vesiletü'n-Necât*, Türk edebiyatının şaheserler arasında yerini almış; Türk toplumunda unutulmayan izler bırakmıştır. Ayrıca Süleyman Çelebi'den sonra Türk Edebiyatı Bizans ve İran etkisi ile saraya mahsus bir şekil almış; bundan başka halk ve tekke edebiyatı, ayrı bir kulvarda yürümüştür[199].

198 *Aynı yer*.
199 Fuat KÖPRÜLÜ, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1999, s. 20.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra bağımsızlığını kazanmış bir devlettir. Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuran Türk toplumunun içinden çıkan ilim, fikir ve devlet adamları, Moğol baskıları sonucu yıkılmak üzere olan devletin yerine yenisini kurmak üzere harekete geçmiş; sonuçta Osmanlı Devleti'ni kurarak Anadolu'ya hakim kılmışlardır. Teknik olarak bakıldığında Osmanlı Devleti, merkez ve taşra kurumları ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin devamı gibidir. Bu yapı, Konya devlet deneyiminin aktarılması sonucu ortaya çıktı. Böylece Osmanlı Devleti, yüzlerce yıllık Türk devlet anlayışı geleneğinin mahsûlü oldu. Osmanlı Devleti'nin tüm olumsuz şartlara rağmen altıyüzyirmi yıl ayakta kalmayı başarmasının temelinde yüzlerce yıllık deneyimin bulunduğu ortadadır. Bunda bir Anadolu Selçuklu kültür merkezi olan Konya'da yetişip deneyimlerini oraya taşıyan ilim, fikir ve devlet adamlarının katkıları göz ardı edilmeyecek derecede büyüktür.

Resim: 1 Osman Gazi (*Osmanlılar Albümü*'nden).

Resim: 2 Orhan Gazi (*Osmanlılar Albümü*'nden).

Resim: 3 I. Murad (*Osmanlılar Albümü*'nden).

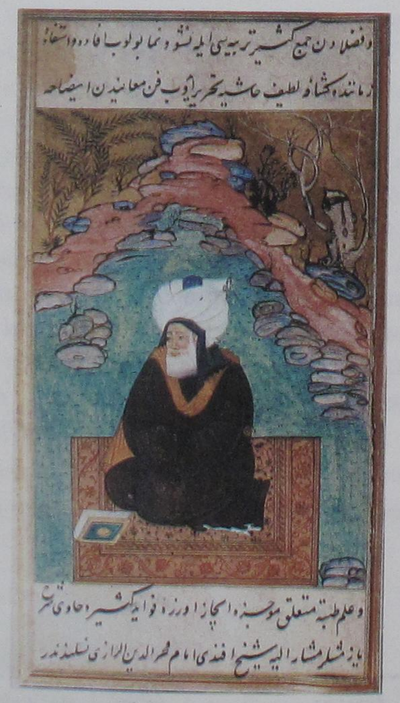

Resim: 4 Cemâleddin-i Aksarayî (*Cemâlî Ailesi*'nden).

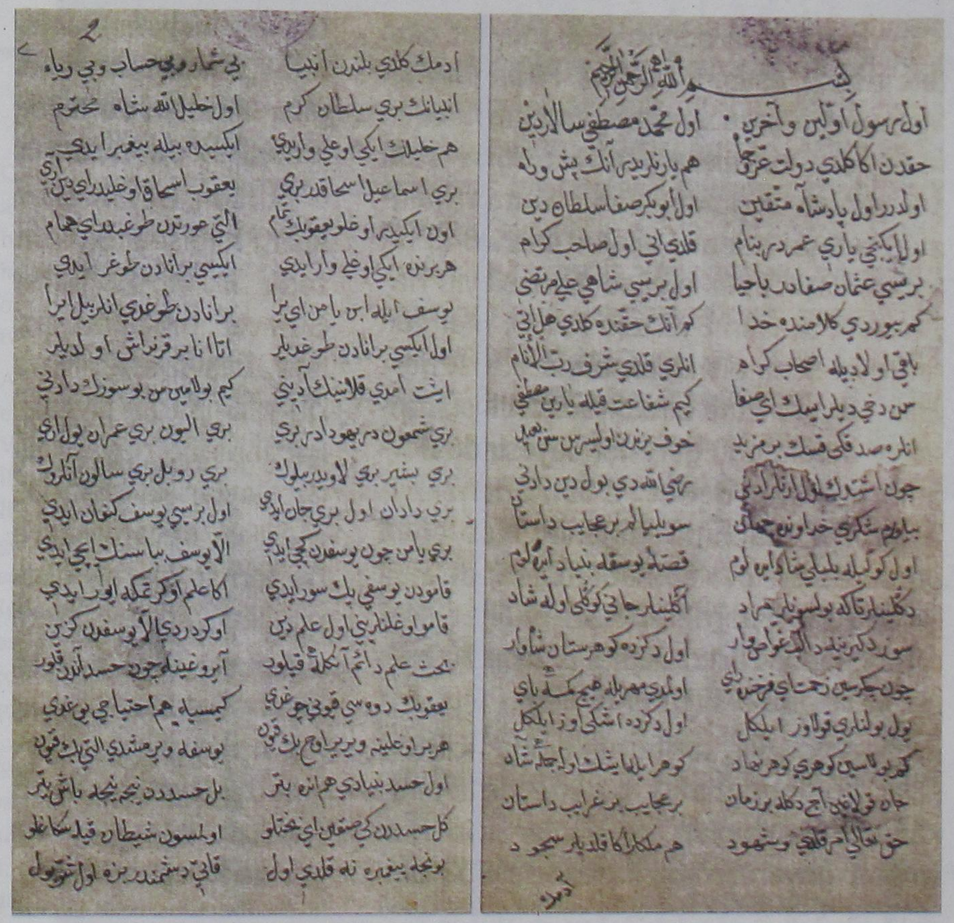

بسم الله الرحمن الرحيم

اول رسول اولين و آخرين ... اول محمد مصطفى سالارين
حقدن اكا كلدي دولت عزيمت ... هم يار نا ديدر انك پيش وباه
اولدر راول پادشاه متقيين ... اول ابوبكر صفا سلطان دين
اول ايكنجي ياري عمر در بنام ... قلدي اني اول صاحب كرام
برسي عثمان صفادر باحيا ... اول بر سي شاهي عليم مرتضى
كم بيوردي كلا صندوه خدا ... كم آنك حقدنده كلدي هل اتى
باقي اولديله اصحاب كرام ... انلري قلدي شرف رب الانام
سن دخي بلرايسك اي صفا ... كيم شفاعت قيله يارين مصطفى
انلره صد فلكي قسك بر مزيد ... خوف يزدن اولميرسن سن بعيد
چون اشتريك اول ارتكرادي ... رهي الله دي بول دين دارني
بيلدوم شكري خداوند جهان ... سويليا لم بر عجايب داستان
اول كوكيله بليايي مناكايه لوم ... قصة يوسقه بنياد ايه لوم
دكلينار تاكه بولسون يار مراد ... آكلينار جاني كوكلي اولد شاد
سوردكيرينيد دالدغواص مراد ... اول دكرده كوهرستان شاهوار
چون چكرسين زحمتاي فرخنده راي ... اولدي معربله هيچ مكه باي
يول بولنارى قولاور ايلكل ... اول دكرده اشكى اوزايلكل
كوريو لاسين كوهري كوهر بهاد ... كوهرايلهايشك اراجك شاد
جاه قولاينين آچ دكله برزمان ... برعجايب برغرايب داستان
حق تعالاي امر قلدي وشهود ... هم ملكلر اكا قلدي يار سجود

Belge: 1 Tursun Fakih'in *Gazavat-Nâme*, adlı eserinin ilk iki sayfası (Hasan AKSOY'dan).

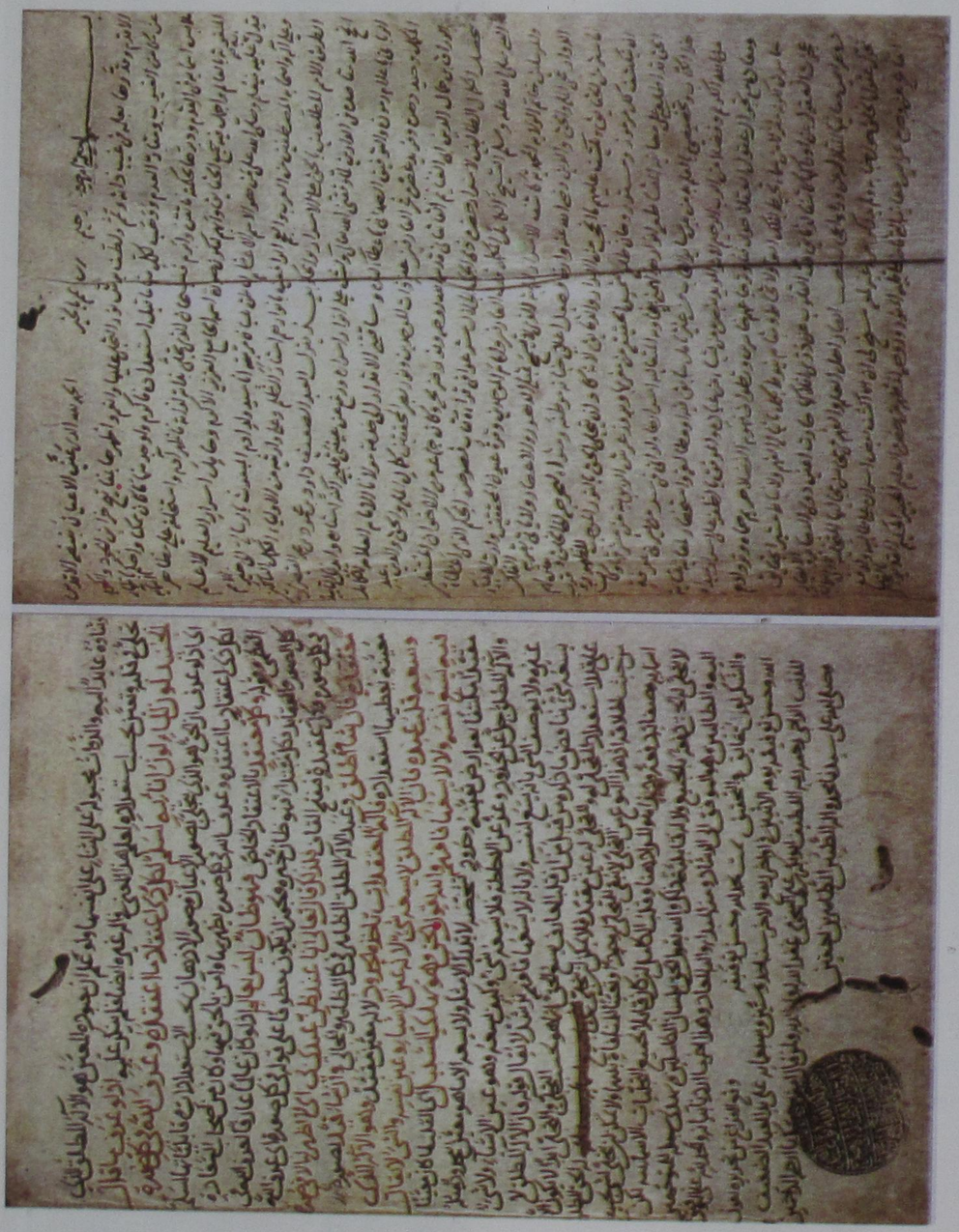

Belge: 2 Davûd-ı Kayserî'nin *Matla'u Husûsi'l-Kilem fi Me'ânî Fusûsi'l-Hikem* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Mehmet BAYRAKTAR'dan).

KIVÂMÎ'YE GÖRE FÂTİH'İN I. VE II. KARAMAN SEFERİ

Bayram ÜREKLİ*-Doğan YÖRÜK**

ABSTRACT

Claiming the historical and legal inheritor of the Anatolian Seljuk State, Karamanogulları ascended the throne in Konya. This beylik appeared to be one of the most powerful and strong beylik of the era. After becoming an effective state, the Ottomans, time to time, supported and helped Karaman Beys who believed Ottomans as rival and in every aspect try to abuse the support of the Ottomans. For this reason, 14th and especially 15th centuries faced with struggle of these two states. At last, this fight ended in favour of the Ottomans.

After the death of Murat II, Mehmet II as cended the throne. His being young and inexperienced made Karamanoglu's İbrahim Bey ally with the Byzantine, the Hungarian, the Serbian and the Venetian against the Ottomans. However, Mehmet II's going to war against Karamanogulları and İbrahim Bey's not being able to resist made the allience invalid. The disagreement of the sons of İbrahim Bey for succeding to the throne after his death caused the interference of some governments including the Ottomans. As a result, the stability of the Karaman government collapsed. After conquesting Konya and Gevale castles, Fatih sent lots of people into ewile to Istanbul in order to spread the sovereignty of the Ottomans. Fatih returned to Istanbul after assigning his son Şehzâde Mustafa as the Karaman governor. In this study, the part of Fatih's journeys of war to Karaman in the "Fetihnâme-i Sultan Mehmed" which is written in verse and prose by Kıvâmî is studied.

Kösedağ bozgunundan (1243) sonra, Moğol hakimiyeti altına giren Anadolu'da, Türk birliği bozulmuş ve nüfuzlu beyler istiklâllerini ilân etmişlerdi. Bu döneminin en büyük ve en güçlü beyliklerinden biri olan Karamanoğullarının başkenti, önce Ermenek sonra Lârende zaman zaman da Konya olmuştur. Karamanoğulları, Selçuklu Devleti'nin tarihi ve hukukî vârisleri olduklarını iddia ederek Konya'daki tahtı ele geçirmişler, buna Osmanlılar da dahil olmak üzere diğer Anadolu beylikleri itiraz etmemişlerdi[1]. Şikârî, Karamanoğullarının vârisliğini, "*Saltanat Alâeddin'de münkat'i oldu. Karamânîlere değdi*"[2] şeklinde anlatır.

XV. yüzyıldaki beylikler mücâdelesinde Osmanlı Beyliği, yönünü Bizans'a çevirerek mümkün olduğu kadar bu kavgadan uzak durmaya çalışmıştı. Osmanlılar, zamanla Karesi, Germiyan ve Hamitoğulları beyliklerinin topraklarını kendi hakimiyetlerine aldıktan sonra, Karamanoğulları ile de sınır komşusu olmuşlardı. Genişleme sahası daralan Karamanoğulları, kendilerine rakip olarak gördükleri Osmanlılar'ın, Balkanlar'daki meşgûliyetinden yararlanarak, 1386 yılında Beyşehir ile çevresindeki bazı yerleri işgal etmişlerdi[3]. Bu se-

* Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya.

** Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi, Konya.

1 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1988, s.246; Tahsin ÜNAL, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1986, s.114.

2 ŞİKÂRÎ, *Karaman Oğulları Tarihi*, (Yay. M. Mesud Koman), Konya 1946, s. 8.

3 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s.246; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle*

beple Konya önlerinde 1387'de yapılan savaşta, Karamanoğlu kuvvetleri bozguna uğramış[4] ve Alâeddin Bey sulh istemek zorunda kalmıştı. Sultan I. Murad'ın 1389 yılında ölümünden sonra Karamanoğlu Ali Bey, tekrar Osmanlı topraklarına girmişti. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezid, 1391 yılında Karamanoğlu'nun üzerine yürüdü ve iki taraf arasındaki savaş, Karamanoğlu Ali Bey'in hüsrana uğramasıyla sonuçlanmıştır. Yapılan sulh ile Çarşamba Suyu, Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında sınır kabul edilmiştir[5].

Anadolu Türk birliğini kurmaya çalışan ve bunun için Batı Anadolu'daki Türk beyliklerini teker teker kendi hakimiyeti altında toplayan Yıldırım Bâyezid, Balkanlar'da uğraşırken fırsat kollayan Karamanoğlu, 1397 yılında Ankara'ya saldırıp, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa'yı esir aldı. Bu sebeple Sultan Bâyezid, Karamanoğulları-nı ortadan kaldırmak için Konya üzerine yürüdü. Akçay Ovası'nda yapılan mücâdelede Alâeddin Bey yenildi ve idam edildi[6]. Ancak, Bâyezid'in Anadolu Türk birliğini sağlama siyaseti, 1402 Ankara Savaşı yenilgisiyle sona erdi. Timur, eski beylere daha önce sahip oldukları topraklarını geri verdi. Böylece eski beylikler yeniden canlandı.

Timur tarafından Karaman Beyliği'nin başına Mehmed Bey geçirilmiş, kardeşi Bengi Ali Bey'e de Niğde ve civarı verilmişti. Mehmed Bey'in Memlûklar'a ait bazı yerlere saldırması üzerine bu devletle arası bozulmuş ve esir düşmüş, yerine Memlûklar tarafından kardeşi Niğde Beyi Ali Bey, Karaman hükümdarı olarak tayin edilmişti. Osmanlılar'ın Karaman tahtına İbrahim Bey'i geçirme faaliyetlerini, kendileri için tehlikeli gören yeni Memlûk Sultânı Seyfeddin Tatar, Mehmed Bey'i serbest bırakıp, hil'atler giydirerek Karaman'a göndermişti (1421)[7]. Karaman tahtına tekrar geçen Mehmed Bey, sınırlarını genişletmek ve Antalya'ya sahip olmak için bir takım ittifaklara girişmiş ve Antalya önüne gelip kaleyi karadan muhasara etmiş, bu kuşatma esnasında kaleden atılan bir top güllesinin isabet etmesiyle ölmüştür (1423)[8]. Oğlu İbrahim Bey, ordunun başına geçerek Lârende'ye çekilmiş ve babasının cenazesini de buraya defnetmiştir[9].

Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra kardeşi Niğde Beyi Bengi Ali Bey ile oğulları Alâeddin, İbrahim ve İsa arasında taht kavgası başlamıştır. Ali Bey'in Karaman hükümdarlığını ilan etmesinden sonra İbrahim ve İsa beyler, Osmanlı padişahı II. Murad'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Diğer kardeşleri Alâeddin Bey de Antalya bozgunundan hemen sonra Osmanlılara iltica etmiş, Sultan Murad, bunların her birine kız kardeşlerinden birini vermiştir. Aynı zamanda Alâeddin ve İsa Bey'lere birer sancak beyliği, İbrahim Bey'e de kaybettiği Karaman Beyliği'ni amcasından geri almasını sağlamıştır (1424)[10]. II. Murad'ın bu yardımına karşılık, İbrahim Bey, babası zamanında

Osmanlı Tarihi, I-II, (Yay. Haz. Neşet ÇAĞATAY), Ankara 1992, s.8.

4 AHMEDÎ, "Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman", *Osmanlı Tarihleri*, (Düzenleyen N. ATSIZ), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s.15; ŞÜKRULLAH, "Behçetü't-Tevârîh", *Osmanlı Tarihleri*, (Çev. N. ATSIZ), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s.55; Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri*, (Çev. İbrahim Hakkı KONYALI), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 346-347; UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s.249.

5 ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s.72, Mehmed NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, (Yay. Faik Reşit UNAT-Mehmed Altay KÖYMEN), I, Ankara 1995, s.315; Kayhan ATİK, *Lütfî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001, s.165; Yıldırım Bâyezid emrindeki orduların Konya ve çevresinde ahalinin bağ, bostan ve harmanını yağma etmeyip adaletle hükmettiğine dair bkz. Elifi-zâde Hüseyin bin Osman, (M. Mesud KOMAN'ın yazmalarından) "Karaman'nâme Liaşık el Eflâk Seyyid İlyas Kirmani", *Konya Mecmuası*, LXIV-LXV, Şubat-Mart 1944, Konya 1944, s.70.

6 NEŞRİ, *Cihan-Nümâ*, I, s.317-321; EDİRNELİ ORUÇ BEĞ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. ATSIZ), Tercüman 1001 Temel Eser, s.55-56; Mehmed Hemdemi Çelebî SOLAK-ZÂDE, *Solakzâde Tarihi* (Haz. Vahid ÇABUK), I, Ankara 1989, s.76-77; İlhan ŞAHİN, "Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Kısaltma: DGBİT), X, İstanbul 1989, s. 161.

7 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 401; İsmet MİROĞLU, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyâsi Tarihi", *DGBİT*, X, İstanbul 1989, s.186.

8 Kayhan ATİK, *Lütfî Paşa*, s.177; UZUNÇARŞILI, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi", *Belleten*, I-1, Ankara 1937, s.113-114.

9 M.C. Şihâbeddin TEKİNDAĞ, "Karamanlılar", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, Eskişehir 1997, s. 324.

10 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, II (Haz. İsmet PARMAKSIZOĞLU), Ankara 1992, s.156-157; UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s.403.

Hamit-ili ve Beyşehir vilâyetlerinden alınan yerleri Osmanlılar'a geri vermiş ve bir de ittifak yapmıştır[11].

Osmanlı desteği ile başa geçen İbrahim Bey, saltanatını sağlamlaştırdıktan sonra, II. Murad'la yaptığı anlaşmayı bozarak, istemeyerek de olsa Osmanlılar'a vermek zorunda kaldığı yerleri geri almak için fırsat kollama cihetine gitti. 1442 yılında yapılan Macar seferinde, Osmanlı Devleti'nin başarısız sonuçlar alması, Karamanoğlu İbrahim Bey'in, Macar Kralı ile ittifak yapmasını sağladı. Kendisinin gönderdiği birlikler de Ankara, Kütahya, Beypazarı ve Bolvadin'e kadar gelip buraları tahrip ettiler[12]. İbrahim Bey'in Osmanlı düşmanları ile ittifak yapmasını Müslümanlıkla bağdaştıramayan II. Murad, İslâm âlimlerinden Karamanoğlu hakkında fetva istedi[13]. Macarlarla 1444 yılında Segedin Antlaşması'nı imzalayan II. Murad, Anadolu'ya geçerek, Karaman topraklarına bir sefer düzenledi[14]. Zor duruma düşen İbrahim Bey, *"sevgend-nâme"* vermeğe mecbur kaldı[15].

İbrahim Bey, II. Murad'ın 1451'de ölümü ve oğlu II. Mehmed'in başa geçmesiyle batılılar gibi yeni ümitlere kapılarak, verdiği söz ve yemini hükümsüz saydı. Germiyan, Aydın ve Menteşe ailelerinden oldukları iddiasıyla bazı beyleri eski *"mülk-i mevrûslarını"* almak üzere memleketlerine gönderdi, kendisi de Alanya'ya doğru yürüdü[16]. Bunun üzerine Fatih, ordusuyla Akşehir ve Beyşehir'e girdi. İbrahim Bey, karşı koyamayacağını anlayarak Taşeli'ne çekildi ve ulemâdan Molla Veli vasıtasıyla sulh istedi[17]. Antlaşmaya göre İbrahim Bey, Karaman-İli'ndeki bazı kaleleri Osmanlılar'a terk edip, herhangi bir sefer esnasında kuvvet göndermeyi ve kızını Fatih'e vermeyi kabul ediyordu[18].

Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlılar'la girdiği mücâdelelerde hep yenik düşmesi neticesinde iyi geçinmek zorunda kaldı, fakat Osmanlılar'a karşı olan kini hiç dinmedi. Bu durum, veliaht tayin etme meselesinde de net bir şekilde görülmektedir. İbrahim Bey'in yedi oğlundan biri ve en büyüğü olan İshak Bey câriyeden, diğer altı oğlu ise Çelebi Mehmed'in kızı, II. Murad'ın kız kardeşi, Sultan Hâtun'dan idi[19]. Bazı kaynaklarda; İbrahim Bey'in, İshak Bey dışındaki altı oğlunu, *"Osmanlılık alacası vardır"* diye sevmediği belirtilmektedir[20]. İshak Bey'i kendisine veliaht ilân eden İbrahim Bey, Silifke Kalesi'yle hazinelerini ona vermişti[21].

İbrahim Bey'in 1464'te ölümünden sonra oğulları arasında baş gösteren taht kavgası, beyliğin bekasını tehlikeye düşürdü. Karaman beylerinin birbirleriyle uğraştığı bir sırada meydana gelen Dulkadırlı saldırısı üzerine Karamanlılar, Uzun

11 UZUNÇARŞILI, "İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi", s.114-115.

12 Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, s.187-188.

13 TEKİNDAĞ, "Karamanlılar", VI, s.325; Karamanoğlu hakkında verilen fetvalar için bkz. UZUNÇARŞILI, "İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi", s.117-118.

14 Osmanlı ordusunun Karaman bölgesinde yaptığı tahribat hakkında bkz. AŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 130; M. N. Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, I-II, s.39.

15 UZUNÇARŞILI, "İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi", s.118.

16 NEŞRÎ, *Cihân-Nümâ*, II, s.685; KIVÂMÎ de, bunu şöyle anlatır: "*Karaman oğlı İbrâhim Beğ didükleri merhûm Sultân Murad Hân'un dünya sarayından âhirete intikâl itdüğini işidecek dürlü dürlü şenî' hareketler itmeğe başladı fesâd ateşini ölçerüp fitne çömleğini kaynatdı Aydın oğlı ve Menteşe oğlı ve Saruhan oğlı ve Tekke oğlı didükleri bir niçe boy beğlerin yanına cem' idüp ashâb ve ensâb idinmişidi*" Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (Haz. Franz BABINGER), İstanbul 1955, s.27-28.

17 Kayhan ATİK, *Lütfî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, s.183; KIVÂMÎ bu hadiseyi şöyle nakleder: "*Bu taraftan Karaman oğlı İbrâhim Beğ dahi cemî'-i Karaman beğleriyle ittifâk itdiler durmağile olmaz didiler. Yalvarup yakarup ellere ve ayaklara düşmek gerekdür yohsa hâlümüz harâb oldı didiler. Dahi bülbül-i gülzâr-ı hakîkat simurg-ı kûh-ı kâf-ı vahdet çâpük süvâr-ı meydân-ı tarîkat abdâl-ı 'ışk-ı Mevlânâ Hazret-i Celâle'd-dîn* nevvera'l-lâhu *kabrehu ve serâyire kudsihi neslinden oğlının ayağına düşdiler. Yalvardılar yakardılar Karaman fâzıllarından bir niçe kardân 'akıllarile hazret-i Hüdâvendigâr oğlı la meşveret kıldılar. Derhâl 'azm idüp sultân-ı 'âlemün ordû-yı humâyûnına geldiler. Vüzerânın ve fuzalânun 'ulemânun ve ümerânun ayaklarına düşdiler tazarru'lar itdiler şâh-ı 'âlemden aman dilediler emr-i pâdişâha mutî' oldılar eyitdiler*". Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, s.32-33.

18 Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth* (Haz. A. Mertol TULUM), İstanbul 1977, s.38; KIVÂMÎ bu seferin tarihini
Rasûlün hicretinden fikr iderler
Sekiz yüz elli altıdaydı dirler
Karaman'a sefer kılduğı dem şâh
Varuben bulduğı dem ol ile râh
mısralarında belirtilir. Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, s.34.

19 NEŞRİ, *Cihan-Nümâ*, II, s.771.

20 NEŞRİ, *Cihan-Nümâ*, II, s.773.

21 M. Zeki ORAL, "Fatih Sultan Mehmed'in Gevale Kalesi İle Karaman İllerinin Fethi ve Hâmidî'nin Tercî-i Bendi", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, s.81.

Hasan'a müracaat edip müdahalesini istediler. Karaman iline giren Uzun Hasan, Dulkadırlı Türkmenleri'ni mağlubiyete uğrattıktan sonra Konya, Aksaray, Develi, Beyşehir, Akşehir ve Kayseri'yi yağmalayarak İshak Bey'e teslim etti[22]. Bunun üzerine Pir Ahmed ve kardeşleri Osmanlılar'a sığınarak Fatih'ten yardım istediler[23]. Osmanlı kuvvetlerinin desteğini alan Pir Ahmed Bey kardeşi İshak Bey'le Ermenek yakınlarında yaptığı muharebeyi kazanınca İshak Bey'in idaresindeki bütün Karaman topraklarını ele geçirdi[24]. İshak Bey de tekrar Uzun Hasan'a sığındı. Ancak çok geçmeden 1465'de vefat etti[25].

Osmanlı himaye ve nüfuzu altında Karaman tahtına oturan Pir Ahmed Bey, bir müddet sonra Osmanlı tahakkümünden kurtulmak için, Akkoyunlular ve Venedikliler ile anlaşarak açıktan açığa düşmanlığa başladı[26]. Bunun üzerine Fatih, Karaman iline yürüyüp[27], Konya ve Gevale Kalesi'ni 1467 da zaptetti[28]. Lârende'ye kaçan Pir Ahmed'i takip etmek üzere tayin edilen Sadrazam Mahmud Paşa, Pir Ahmed'i yakalamaya muvaffak olamadı. Mahmud Paşa, Karamanoğulları ile sürekli işbirliği yapan Turgutoğulları'nı ve bunlara tâbi cemaatleri şiddetle takip ederek, Çukurova (Tarsus)'ya kadar sürdü[29]. Fatih, Osmanlı siyasetine karşı koyan Karaman-il'i merkezindeki ileri gelen eşraf ve devlet erkânından bazılarını öldürttüğü gibi, Konya'daki usta ve zanaat erbabının da İstanbul'a sürülmesini Mahmud Paşa'ya emretti[30]. Bu görevi üzerine alan Mahmud Paşa, rakipleri tarafından Karamanlılara yumuşak davranmak, zengin yerine fakirleri sürmek ve rüşvet almakla suçlanınca, Fatih, Afyon yakınlarında paşanın çadırını başına yıktırıp sadrazamlıktan azlederek yerine Rum

[22] M. C. Şehabeddin TEKİNDAĞ, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *İÜEF Tarih Dergisi*, XIII/17-18, (İstanbul 1963), s.51; Adnan Sadık ERZİ, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, XVIII/69-72, (Ankara 1954), s.216; Halil İNALCIK, "Mehmed II", *İA*, VII, Eskişehir 1997, s.523.

[23] Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları", s.355.

[24] Pir Ahmed Bey'in Fatih'ten yardım istemesi ve yapılan savaşla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâik-ı Mahkûke", *Târîh-i Osmânî Encümeni* Mecmuası, Cüz 13, 1 Nisan 1328, İstanbul 1330, s. 835-836.

[25] Halil İNALCIK, "Mehmed II", *İA*, VII, s.524; Faruk SÜMER, "Karaman-oğulları (Karamanlılar)", (Çev. M. Akif ERDOĞRU), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 100, İstanbul 1996, s.78.

[26] TEKİNDAĞ, "Osmanlı Karaman", s.54; İNALCIK, "Mehmed II", s.524; İsmet MİROĞLU, "Osmanlı Siyasi Tarihi", s.238; Kıvâmî bu durumu şu sözlerle anlatır: "*Hâliyâ çün kim İslâm pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân Gâzî nevvera'l-lâhu kabrehu tekrar Bosna seferin idüp tahtına gelicek efvâhdan haber şöyle istima' olundı kim Karaman memleketinde nizâm yok. Haber şâh-ı 'âlemün mübârek sem'ine irişdi muztaribü'l-hâl oldı. Derhâl vezirlerile meşveret eyledi ve eyitdi ki bizümle 'ahdleri Karaman oğlınun eyle idi kim Rûm dikmemüz olalar ellerine tabl u 'alem virdük öksüzlerdür ataları çırâğın yaksunlar onat vechile yirlerin beklesünler didük idi. Şimdiden bize temerrüdlik ve 'inâd itmek sıfatın göstermek eyü 'alâmet değüldür. Yılanı öldürüp yavruların beslemek 'akıl işi değüldür didi*" Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme*, s.188-189.

[27] KIVÂMÎ, Fatih'in bu sefere bahar mevsiminde çıktığını belirtmektedir: "*Dahi girü vezirlerine emr eyledi. Anatolı ve Rûmili beğlerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar tâ kim 'asker cem' ola. Şöyle ki cebede ve cevşende esbâb-ı harbde ve âlet-i darbda her ne kim mühimmât-ı cihâtdur görüp hâzır ve müheyyâ olalar fulân yirde gelüp ordû-yı humâyûnuma irişeler... Meger bir yıl ki 'âlem bâğının dırahtları nevrûzî hil'atlar geyüp dürlü çiçeklerle düzünmişlerdi. Yir yüzine sebzeler yeşil bisâtlar döşemişlerdi. Bûsitânda sünbüller ra'nâzenler gibi saçların çözmişlerdi ve gülistânda güller güler yüzlü dilberler bigi ter ü tâze açılmışlardı... mu'tedil havâlarda cem' olup eyyâm-ı bahârı hoş görüp 'ıyş-ı tarab birle geçerlerdi...*". Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme*, s.190.

[28] Gevale Kalesi'nin 871/1466 da fethedildiğine dair bkz. *Âşık Paşa-zâde*, s.170; 872/1467 de fethedildiğine dair bkz. Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları", s.356; M. Zeki ORAL, "Gevale Kalesi", s.82; İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974, s.495; 873/1468 de fethedildiğine dair bkz. -F. GİESE Neşri-, *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*, (Haz. Nihat AZAMAT), İstanbul 1992, s.116; KIVÂMÎ'de bu sefer: "*Lâ-cirem dîn pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân Gâzî ce'alele'l-cennete mesvâhü bu mübârek fasılda 'asker-i kişver-güşâ ve memâlik-ârâ cem' idüp zerrin ser 'alemlerin çeküp tabl u kösin döğüb şevket ve 'azamet birle yeyü içe kona göçe tekrâr Karaman seferine bil bağlayup Anatolı diyârına sıhhat ve selâmet birle revâne oldı... Hâliyâ çün kim sultân-ı 'âlem gendü memleketinden varup Karaman haddine yaklaşıcak Karaman oğulları anı işidicek memleketlerin terk idüp her biri başını alup kaçdılar memleketden vaz gelüp cân kurtarmak tedârükine meşgûl oldılar. İl vilâyet halkı hep sultân-ı 'âleme dapup emrine muti' oldılar.*" şeklinde anlatılır. Bkz. Kıvâmî, *Fetihnâme*, s.190-192.

[29] ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âli Osman*, s.170; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, III, s.95; MÜNECCİMBAŞI Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, II, Tercüman 1001 Eser, s.337.

[30] İBN KEMAL, *Tevârîh-i Âl-i Osman VII. Defter*, (Haz. Şerafettin TURAN), Ankara 1991, 276; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, III, s.95-96; UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II, s.90.

Mehmed Paşa'yı tayin etti. Karaman ili valiliğine de Manisa Sancakbeyi Şehzâde Mustafa'yı atadıktan sonra İstanbul'a geri döndü (1467)[31].

Oldukça acımasız olan Rum Mehmed Paşa, öşür geliri Medîne-i Münevvere'ye vakfedilmiş olan Lârende ve Ereğli şehirlerinin cami, türbe ve medreselerini soyup ağır vergilerle halkı ezdi. İnsafsızca hareketlerde bulunup, idamlar gerçekleştirdi ve kendisine verilen görevin aksini yaparak halkı tamamıyla devlet aleyhine döndürdü[32]. Varsak Türkmenleri üzerine aynı maksatla yürüdü ise de muvaffak olamayıp bozguna uğradı. Rum Mehmed Paşa'nın yenilgiye uğraması, zaten fırsat kollayan Karaman oğlu Pir Ahmed ve kardeşi Kasım Bey'in yeniden faaliyete geçmesine neden oldu. Konya üzerine yürüyen Pir Ahmed ve Kasım beyler, burayı alamayınca Ereğli, Aksaray, Develi ve Niğde gibi eski Karaman şehirlerini zaptedip, Ankara önlerine kadar geldiler[33].

1470 yılında Rum Mehmed Paşa'nın azl ve katl edilmesinden sonra, Karaman beyleri ile mücadele için İshak Paşa tayin edildi[34]. Karaman-il'i üzerine yürüyen paşanın karşısında bir müddet direnmelerine rağmen Pir Ahmed ve Kasım Beyler, muvaffak olamadılar. Nitekim Pir Ahmed, yine aynı görevle Karaman-il'i üzerine gönderilen Gedik Ahmed Paşa ve İshak Paşa komutasındaki kuvvetlerle Mut civarında yaptığı savaşı kaybedince, kendine bağlı aşiretler de dağıldı. Kendisi ile birlikte hareket eden kardeşi Karaman, Fatih'e iltica etti. Kasım Bey ise mücâdeleye devam etmek için Hasan Dağı'na çekildi. Varsak Türkmenler'i ve diğer cemaatlerin desteğini arkasına alan Kasım Bey[35], Niğde üzerine hücum ettiyse de şiddetle mukabele eden Osmanlılar, başta Lârende olmak üzere Ereğli ve Aksaray[36] gibi Karamanlılar'a taraftar şehirlerin Müslüman ve bir kısım Hıristiyan halkını İstanbul'a sürdüler (1471)[37].

Gedik Ahmed Paşa'nın, Karaman ili'nde, özellikle Lârende'de, sürgün işlemini yaparken şehre ve halka yönelik tutumunu Şikârî şöyle anlatır: "*Sultan Mehmed gelüb şehre (Lârende) kondu. Karaman Oğlunun saraylarını yıkub yerine bir hisar yaptı ki, her kulesi âsümâna irişdi. Diledi ki şehri yakub katliâm ide. Ülemâ icâzet virmedi. İstanbul'u yeni almış idi. Murâd eyledi ki cümle halkı İstanbul'a süre. Defter ile şehrin içinden otuz bir bin Müslüman evi, yedi bin kâfir evi sürgün eyledi. Andan geçüb Aksaray'ı sürüb, İstanbul'a götürdü. Tefsire kadir üç yüz şeyh, vâiz, müfti, âlim ve âbid sürdü. Lâkin bunlar İstanbul'da sâkin olmayub üç yıldan sonra kaçub yine geldiler.*

"*Sultan Mehmed gazab idüb, Gedik Ahmed Paşa'yı gönderdi. Gelüb Lârende'yi ateşe urub yakub, yıkub harab eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört cami-i selâtin, üç yüz yedi vakit mescidi, yirmi dokuz hammam, dört medrese, yedi hanikâh cümle harab idüb, koyun ve kuzu sürer gibi oğlan, uşağın önüne bırakub, şeyh ülemâ ve fukarâ feryad*

[31] ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s.170; Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, s.146; İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s.276-277; KIVÂMÎ'de "*Sultân-ı 'âlem dahi gendü şehzâdesin Karaman milkine pâdişâh idüp tabl u 'alem virdi. Cemî'-i il ve şehir anı beğlediler. Karaman memleketi dahi şâh-ı 'âlemün taht-ı hükûmetinde oldı. Gânimûn ve sâlimûn girü rec'at idüp tahtına geldi*" şeklinde zikretmektedir. Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme*, s.192.

[32] ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s.172-173; NEŞRÎ, *Cihan-Nümâ*, II, s.783; TEKİNDAĞ, "Osmanlı Karaman", s. 59-60; M. C. Şehâbeddin TEKİNDAĞ, "Mehmed Paşa", *İA*, VII, Eskişehir 1997, s.594.

[33] TEKİNDAĞ, "Osmanlı Karaman", s.57; MİROĞLU, "Osmanlı Siyasi Tarihi", s.239.

[34] ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s.173.

[35] TEKİNDAĞ, "Osmanlı Karaman", s.59-61; İNALCIK, "Mehmed II", s.525.

[36] "*İshak Paşa Aksaray'a geldi. Padişahdan emir aldı. "Aksaray'dan ev sür İstanbul'a getir" deyü. İshak Paşa padişahın emrine yerine getirdi, şimdi ki halde "Aksaray'lı Mahallesi" kim vardır. İshak Paşa sürüb getirdiği halkdır*". Bkz. ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s.173; NEŞRÎ, *Cihan-Nümâ*, s.791; Ayrıca İstanbul'daki Aksaray için bkz. "*Fatih, İstanbul'da Mescidler, 8 bâb medrese ve imâret bina eyledi ve mescid-i şerif-i mezkur etrafında Karamâniler ile Aksaray şehrinin halkını iskan ettirmekle elân câmii mezkur civarında Pazarı Karaman ve Pazar-ı Aksaray meşhurdur*". Bkz. Mehmed Said Efendi, *Gülşen-i Maarif*, s.521; Aksaray'daki Sofular mahallesi ve buradaki bazı aile adları İstanbul Aksaray'ındaki Sofular mahallesinde de mevcut idi. Bkz. F. N. UZLUK, "Karaman Oğulları İçin Söylenilmiş İki Ağıt", *Konya Mecmuası*, s. 111, Yıl XII, Ocak 1948, Konya 1948, s.5; Lârendeliler (Karaman) İstanbul'da Büyük Karaman (Çarşamba semti)'a, Konyalılar, Küçük Karaman (Fatih Semti)'a Aksaraylılar, Aksaray semtine, Karamanlı hıristiyanlar ise Yedikule civarına yerleşmişlerdir. Bkz. M. C. Şehabeddin TEKİNDAĞ, "İstanbul", IA, V/II, Eskişehir 1997, s.1205-1207; (İNALCIK), "Mehmed II", s. 519-520.

[37] TEKİNDAĞ, "Osmanlı-Karaman", s.62.

iderken, yirmi otuz bin adem Karadağ dibine cem idüb kendusı gözlerine karşu, ol ziba sarayları, köşkleri Cami-i Sultan ve Cami-i Nizamşah, Cami-i Kâşî'yi ve Cami-i Hasan Basrî'yi Cami-i Karaman'ı ve cümle şehri yere beraber idüb, andan sonra dönüb on yedi bin er ile bu denlü fukarâları yayak olarak oğlu ile, uşağı ile döğe döğe sürmeğe başladı"[38].

Otlukbeli Savaşı'nı kazandıktan sonra Anadolu toprakları üzerinde tam bir hâkimiyet kuran Fatih, oğlu Şehzâde Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa'yı Karaman-ili'nin kesin olarak zabtına memur etti. Kısa bir süre sonra Pir Ahmed Bey'in ölümü ile kardeşi Kasım Bey yalnız kaldı. Karamanoğulları'nın son direnme noktaları olan Silifke'nin ardından Develi Karahisarı'nın da alınması[39] sonucu Karaman-ili, H 881/ M 1476'da Osmanlı ülkesine ilhak olundu. Karaman-ili alındıktan hemen sonra Fatih'in burada evkâf ve emlâk tahriri yaptırdığı görülmektedir[40].

Şehzâde Mustafa Çelebi'nin ani ölümü üzerine Karaman valiliğine tayin edilen Şehzâde Cem[41], çevreye dağılan cemaat beylerinin yanında Kasım Bey'le de dostluk kurmuş ve onların gönlünü almış, başta Konya olmak üzere diğer Karaman şehir ve köylerinde hayır eserleri yaptırmıştır[42]. Nitekim babasının 1481'de ölümü üzerine kardeşi II. Bâyezid ile giriştiği saltanat mücâdelesinde Kasım Bey ile birlikte Turgudlu, Varsak, Özer, Kosun ve Kara İsalu cemaatleri onun Bursa yürüyüşüne sonra da Konya muhasarasına iştirak etmişlerdir[43].

Kasım Bey'in 1483'de ölümünden sonra Karaman Beyliğinin sona ermesi üzerine; Bâyezid, Karaman ilinin ikinci bir vakıf tahrîrini yaptırmıştır[44]. Son olarak, H 906/ M 1500-1501 yılında bölgenin tahrîri yapılırken, timarların bir misli arttırılması üzerine Karaman sipâhileri ile Turgut ve Varsak aşiretleri isyan etmişlerdir. 1501 yılında Mesih Paşa bölgeye gönderilince adı geçen aşiretler teker teker paşaya sığınarak bu işten vazgeçmişlerdir[45]. Bu, Karamanoğulları adına çıkan son isyandır.

KIVÂMÎ'NİN ESERİNDE FÂTİH'İN I. VE II. KARAMAN SEFERİ

Osmanlı Karaman münâsebetlerini özellikle Fatih dönemi anlatan kaynaklardan biri de, Kıvâmînin *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eseridir.

Osmanlı-Karaman münâsebetlerini bu şekilde özetlendikten sonra Kıvâmî'nin hayatı ve eseri hakkında şu kısa bilgiyi vermek mümkündür:

Franz Babinger, Kıvâmî'nin *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eserini 1955 yılında tıpkı basımını yaparak yayınlamıştır[46]. Babinger, müellifin isminin Kıvâmü'd-Dîn Kasım olabileceğini söylemekte ve defterdârlık görevinde bulunduğunu belirtmektedir[47]. Müellifin hayatı hakkında ise çok az bilgi bulunmaktadır. II. Mehmed'in sarayında ve muhtelif seferlerinde uzun zaman pâdişâha hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Maddî durumu bozuk olan müellif, diğer muhâsipler gibi Sultanın elinden hediye ve mükâfatlar alamamıştır. Bundan dolayı II. Mehmed'in oğlu II. Bâyezid'e içini dökmüş, o da Kıvâmî'den, babası için bir *fetihnâme* yazmasını istemiştir. Müellif, Sultan Mehmed'in seferlerine ait birkaç bölümü Bâyezid'e okumuş, bu suretle eserini sona erdirmesi için emir almıştır. Kıvâmî de *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adıyla bir eser kaleme

38 Bkz. ŞİKÂRÎ, *Karaman Oğulları Tarihi*, s.197; ŞİKÂRÎ'nin gerek sürgüne gerekse Karaman'daki yıkıma dâir ifadeleri gerçekten biraz uzak görünmektedir; F. Nafiz UZLUK da bu hâdiseyle ilgili şu soruyu sormaktadır: "*İstanbul'daki Bizans kilise ve saraylarını büyük dikkatle koruyan Fatih'in, kendi milletinden olan Karaman beylerinin saraylarını, camilerini ateşe verirken en ufak bir acı bile duymaması, feth-i Celil'in büyük kahramanına ne deneceğini bilmiyoruz*". Bkz. F. Nafiz UZLUK, "İki Ağıt", s.3.

39 TEKİNDAĞ, "Karamanlılar", s.327.

40 Bkz. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi TK 564; F.Nafiz UZLUK bu defteri 1958 yılında yayınlamıştır. Bkz. F.Nafiz UZLUK, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

41 HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II, İstanbul 1989, s.117; TEKİNDAĞ, "Karamanlılar", s.327.

42 TEKİNDAĞ, "Osmanlı-Karaman", s.72.

43 TEKİNDAĞ, "Osmanlı-Karaman", s.72; MİROĞLU, "Osmanlı Siyasi Tarihi", s. 244.

44 MC. O.116/1. Bu defter yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Fahri COŞKUN, *"888 (1483) Tarihli Karaman Eyaleti Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)"*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

45 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II, s.109; Rudi Paul LİNDNER, *Ortaçağ Anadolusu'nda Göçebeler ve Osmanlılar* (Çev. Müfti GÜNAY), İstanbul 2000, s.134-135.

46 KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (Haz.Franz Babinger), İstanbul 1955.

47 Fetihnâme'nin metninde sadece KIVÂMÎ ismi geçmektedir. Bkz. Metin, s.11/3, 76/2, 279/2, 289/12, 317/10.

almıştır[48]. Böylelikle 28 bölümden oluşan eserin, 25 bölümü Fatih'e ve onun devamı olan 3 bâbı da II. Bâyezid'e hasredilmiştir. Eser yer yer manzûm ve yer yer mensûr olarak H 893/M 1488 tarihinde tamamlanmıştır[49]. Eserde iş başında olan vezirler anılmakla birlikte, Sadrazam Davut Paşa, Sadrazam Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ve Ali Paşa özellikle övülmekte ve hatırlanmaktadır. Kıvâmî hakkındaki bilgi bundan ibarettir[50].

Burada Kıvâmî'nin, Fatih'in Karaman seferini anlattığı bölüm verilecektir.

METİN

I

GÜFTÂR-I DÜ-VÜM DER-MECLİS-İ SEFER-İ KARAMAN Bİ 'AVNİ 'İNÂYET-İ MELİKİ'L-'ÂLÎ

Gel iy ehl-i ma'ânî dinle bir söz
Diyeyin cân dilile yine pür söz
İşit bu yolda iy üstâd-ı kâmil
Neler tahsîl eyler merd-i 'âkıl
Ma'ânî bağına bir dem nazar kıl
Dahi hikmet riyâzından haber bil
Açıldı gülşen-i cân içre bir gül
Ne söyler dinle gel vasfında bülbül
[s.27] Ne efgânlar kılur hâr-ı belâdan
Ne kanlar ağlar ol rencî 'anâdan
İşitgil şerh idelim anı bir bir
Eğer tedbîri bozmazısa takdîr
Sa'âdet-âfîtâb-ı Hân Mehemmed
Serîr-i devlete Sultân Mehemmed
Olıcak Rûm iklîmine sultân
Ne milke evvel itdi vardı seyrân
Anı nakl ideyin bir bir işitgil
Ana göre varup sen de iş itgil
Çü devlet burcına irişdi ol mâh
Çıkup oldı sa'âdet tahtına şâh
En evvel kim sefer kıldı o sultân
Karaman ellerine kıldı seyrân
Varup ehl-i fesâdı ide teskîn
Ki râhat olsa cümle bây ü miskîn
Cihan halkına ide 'adl u dâdı
Koya hem 'âlem içre eyü âdı
Eyü adı koyan dünyâ evinde
Bulısar 'izzeti 'ukbâ evinde
İşit imdi diyeyin şâh gâzî
Nice kıldı Karamanıla bâzı

GÜFTÂR DER NESİR: Hâliyâ çün kim Karaman oğlı İbrâhim Beğ didükleri merhûm Sultân Murad Hân'un dünya sarayından âhirete intikâl itdüğini işidecek dürlü dürlü **[s.28]** şenî' hareketler itmeğe başladı. Fesâd âteşini ölçerüp fitne çömleğini kaynatdı. Aydın oğlı ve Menteşe oğlı ve Saruhan oğlı ve Tekke oğlı didükleri bir niçe boy beğlerin yanına cem' idüp ashâb ve ensâb idinmişidi. Her birine merhamet gözile nazar idüp himmet kıldı ve emr itdi ki her birinüz girü atalu atanuz ocağın varun vilâyetünüze hükm idün didi tâ kim Anatolı gendü hükminde ola bu hamâkâtıla bî-asıl şenî' ef'âller itmeğe başladı. Bu taraftan haberi yok kim sa'âdet maşrıkından bir âfîtâb tulû' itdi kim heybeti nûrının sûzişine cihân duymaya. Eğer Rüstem-i Zâl yüzin görse havfdan bîd-veş lerzân ola. Lâ-cerem Aydın oğlı ve Saruhan oğlı ve Menteşe oğlı ve Tekke oğlı didükleri bî-çâreler Karaman oğlı müfsidün sözine uyup horoslanmağa başladılar sa'âdetlü pâdişâhun kabil kullarından hayli beğlerle cenk itdiler. Âhir sındılar rüsvây oldılar. Ammâ Karaman oğlı'nun ara yirde hiç şirreti sâkıt olmadı. Müsülmanlara hayli güç oldı. Bu taraftan Sultân Mehemmed Hân Gâzî işitdi kim hâl böyle, fi'l-hâl beglerine emr eyledi. **[s.29]** 'Asker âraste oldı, mübârizler ve pehlevânlar cem' oldılar. Diledi kim yüriye Karaman memleketine çıka, tâ kim şerîr Karamanlular'dan ve düzd Varsaklar'dan Müsülmânlardan intikâmların alıvire.

48 KIVÂMÎ yazdığı eserin ismini farklı şekillerde iki yerde zikretmektedir. Bunlardan birincisi "dâsitân-ı feth" olarak geçer. Bkz. Metin, s.317/10'da
Şâhâ KIVÂMÎ kuluna fahrısa pes ola
Baş koyup işi günde okur DÂSITÂN-I FETH
Bir başka yerde ise Fetih-nâme olarak geçmektedir. Bkz. Metin, s.319/5
Okıduk adını hem FETİH-NÂME
Haber virdük bu resme hâs u âme.

49 Bkz. KIVÂMÎ, *Fetihnâme* 319/13-320/1.

50 Bkz.KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, (Giriş) s. I-VIII.

NAZM:

Buyurdı ‘askerine cem‘ ola şâh
Karaman iklîmine ilteler râh
Geleler Rûm ili gâzîleri hep
Yaragu hem silâhıla müretteb
Atı kecimli vü gendü çukallu
Mübâriz pehlevanlar kâdı bellü
Işık başında vü egninde kalkan
Belinde tîg elinde başıla cân
Çeküp tîr atsalar bir katı yadan
‘Adûya öndin irişür kazâdan
Birisi at depüp döndürse nîze
İde hasmun alayın rîze rîze
Ki çâpük olalar meydân içinde
Bahâdurlar kamu devân içinde
Biri birine sâbaş oynayalar
Şehün öninde cân baş oynayalar
Karamanlu'ya bâzı ögredalar
Dahi hem at u yazı ögredalar
Bular dîn ‘ışkına küffâra dâyim
Kılıç urub dururlar yolda kâyim
Çü ‘âsî olup itdiler hıyânet
Bular dahi varup ider ihânet
[s.30] Nifâk ehlinde bilün ‘âr olmaz
Dahi hâyin de berhûrdâr olmaz
Meseldür işbu söz dünyâ duraldan
Karamanlu kamu ‘an-ced ezelden
Olupdur cümle ‘Osmanlu'ya düşmen
İderler dâyimâ ceng ü sen ü men
Çü ‘azm indi varur şâhı cihânun
Kesüp kökin kurıda Karaman'un
Mezâr-ı evliyâyı eyleye pâk
Gidere ne kadar varısa hâşâk
Eşirrânun kese başın döke kan
Ki hem kurtarmaya müfsîd olan cân
Ne denlü varısa hem düzd ü Varsak
Kese başların ura tîg-i berrâk
Fesâd u fitneden halk ola emîn
İdeler haşre dek sultâna tahsîn

GÜFTÂR DER NESİR: Lâ-cerem bu taraftan Rûm pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân Gâzî dârü'n-nasri ve'l-karâr şehr-i Edrene'den bî-‘add ‘asker cem‘ eyledi. Diledi kim yüriye Anatolı'ya geçe vara Karaman memleketine od ura ve harâbe vire. Eşirrânun ve müfsidinün başlarına toprak koya ve ocaklarına su sala. Derhâl sa‘âdet atına süvâr oldı. Buyurdı ‘izzet livâsın kaldurdılar harb-i sa‘âdet köslerine nusret zahmelerin urdılar. Fetih gâşiyedârı olup önine düşdi **[s.31]** âfitâb-ı ‘âlemtâb bigi devlet burcına seyrân kıldı. Atı ayağı basduğı yirden kopan tozı gökyüzinde mihrile mâh gözlerine tûtiyâ idindiler. Ol sebebden ki cihânbîn oldılar. Henüz ser-tâcidârân server-i şâhân lutf-ı ezelün manzarı sa‘âdet milkinün rehberi İslâm pâdişâhlarınun mihteri Sultân Mehemmed Hân Gâzî dahi Karaman haddine kadem basmadın Karaman oğlı İbrâhim Beğ'e çâsûslar haber virdiler kim. Ne durursın başun yaragın gör işde Rûm sultânı Sultân Mehemmed Hân'dur deryâ bi-gi bî-‘add ‘asker-i kesîr çeküp üzerine geldi. Şöyle kim mukâbil olup cenk itmek tedârükin idecek olursan bin ‘Osmanlu'ya bir Karamanlı değmeye ve ‘askeründen bir dil çıkmaya seni ve ‘askerüni tozudup külüni göge savuralar diyü haber virdiler. Karaman oğlı İbrâhim Beğ bu haberi işidicek endâmına lerze düşdi tudağı depserdi benzi bozardı serâsime olup bî-hûş oldı gendüden vardı. Sultân-ı ‘âlemün dehşetinden cânına od düşdi. Nidüp neyleyeceğin bilmedi. Gördi ki gendü pençe uracak hasım değil elbette bu meşhûr meseldür ki *ağır basıcak yeyni kalkar*. Hemân sâ‘at ‘askerine emr eyledi ve eyitdi. Cihâna bizden önürdi gelenler bu sözi dimişlerdür ki bun deminde kaçmak dahi erlikdendür didi. Dahi cemî‘ **[s.32]** ashâbıla ve ensâbıla ne kadar çepel cemâ‘at varısa sultân-ı ‘âlemün havfından arslan boyından canavar ürker bigi ürkdiler. Karaman'un ol yüce tâğlarına ve ol muhâleke ... (?) bigi yalım yalım kayalar başına ve uçurumlar dorusına karga dirneği bigi târdâğân oldılar pervâz urdılar ‘Osmanlu şâhinlerinün havfından kergez bigi kaya kaya seng-i hârâlar kovuklarına girdiler başlarına kıyâmet kopdı bu yana il vilâyet hep sultân-ı ‘âleme mutî‘ oldılar. Konya halkı ve Akşehir halkı sultân-ı ‘âleme istikbâl itdiler hâk-i

pâyine yüz sürdiler devâm-ı ‘ömri ve izdiyâd-ı devletine du‘âlar itdiler. Bu taraftan Karaman oğlı İbrâhim Beğ dahi cemî‘-i Karaman beğleriyle ittifâk itdiler durmağıla olmaz didiler. Yalvarup yakarup ellere ve ayaklara düşmek gerekdür yohsa hâlümüz harâb oldı didiler. Dahi bülbül-i gülzâr-ı hakîkat simurg-ı kûh-ı kâf-ı vahdet çâpük süvâr-ı meydân-ı tarîkat abdâl-ı ‘ışk-ı Mevlânâ Hazret-i Celâle'd-dîn nevverallâhu kabrehû ve serâyire kudsihî neslinden oğlınun ayağına düşdiler. Yalvardılar yakardılar Karaman fâzıllarından bir niçe kâr-dân ‘akıllarıla Hazret-i Hüdâvendigâr oğlıla meşveret kıldılar. Derhâl ‘azm idüp sultân-ı ‘âlemün ordû-yı humâyûnına geldiler. Vüzerânın **[s.33]** ve fuzalânun ‘ulemânun ve ümerânun ayaklarına düşdiler tazarru‘lar itdiler şâh-ı ‘âlemden aman dilediler emr-i pâdişâha mutî‘ oldılar eyitdiler. Ayruk ef‘âl-i kabâyiha mübâşir olmayavuz sen şâhun sâye'-i ‘adlinde bâkî bendelerünle hem câme olup bir girîbândan baş çıkaralum itâ‘at sem‘ini emrüne râm idüp ahkâm-ı şerîfüne ittibâ‘ idelüm didiler.

GÜFTÂR DER NAZM:

Mürüvvet menba‘ı şâh-ı cihânun
Zamânun Hüsrev'i sâhib-kırânun
Yir öpüben öninde kodılar baş
Didiler devletüne sana sâbâş
Haber bu resme söylediler iy şâh
Hakk'a hamd irdi çün "nasrun mine'l-lâh"
Ezelden ‘askerün mansûr olupdur
Dahi düşmanlarun makhûr olupdur
Sana Hakk fethi rehber eylemişdür
Seni ‘âlemde server eylemişdür
Sa‘âdet hem demün nusret nedîmün
Mu‘âvin lutfı hem Hayy ü Kadîmün
Hemîşe düşmenün kahr itsün Allâh
Hemîşe nusret olsun sana hem-râh
Hemîşe yir yüzinde sana iy Hân
Müyesser ide maksûdunı Rahmân
‘Adûlar itdiler emrüne itâ‘at
Umarlar kim ide lutfun şefâ‘at
[s.34] Dilerler cümlesi senden amânı
Ki terk eyleyeler yolunda cânı
Keremden suçlarını ‘afv idersen
Dönüp devletle tahtuna gidersen
Birine bin viriser sana Allâh
Mürüvvet issi sultânsın çün iy şâh
İşitdi bu sözi çün şâh-ı ‘âlem
Terahhum birle şefkat itdi ol dem
Didi kim emrüme itsen itâ‘at
Ana ben dahi eyleyem şefâ‘at
Dahi kim hükmüme olursa râzı
Bula ol nâr-ı kahrumdan halâsı
Didi vü döndi andan şâh-ı ‘âlem
Geçüp tahtına gitdi şâd ü hurrem
Hemîşe Hayy ü Kayyûm ü Tuvânâ
Hâkim ü Kâdir ü ‘Allâm ü Dânâ
Ne milke ‘azm idüb seyr itse sultân
Vire feth ü zafer eyleye ihsân
İde düşmenlerini hôr u makhûr
Dahi ahbâbını merhûm u mağfûr
Rasûlün hicretinden fikr iderler
Sekiz yüz elli altıdaydı dirler
Karaman'a sefer kılduğı dem şâh
Varuben bulduğı dem ol ile râh
Rebî‘in ayı içre olmuşıdı
Haber de işbu resme gelmişidi

II

[s.184] GÜFTÂR-I NEVÂZDEHOM DER MECLİS-İ SEFER-İ KARAMAN Kİ TEKRÂR ŞODEBÛD

Gel iy söz bahrinun gevher-feşânı
Gel iy gûş eyleyen dürr-i ma‘ânı
‘Acebdür hâsıyet söz gevherinde
Bahâsı ‘âlemün hiçdür katında
Anılur eyü söz tâ haşr olınca
Ki her kavm içre hep dillü dilince
[s.185] Eyüler bilür eyü söz bahâsın
Ki anlar âşinâsı âşinâsın
Anarlar eyüyi eylikle dâyim
Ne bilsün eylügi degme bahâyım

Niçeler eylügi bilmedüginden
Nedür eylük anı kılmaduğından
Girü eylüge eylük kasd kılmaz
Eyüyi yatludan fark ide-bilmez
Eyüye eylük itmek hod 'ivazdur
Velî dirüz bu sözi bî-garazdur
Ki yatluya 'ivaz eylük ideler
Eyüler gitdügi yolca gideler
Rasûlullâh kim oldur fahr-i 'âlem
Anunla fahr ider evlâd-ı âdem
Mehemmed rahmeten li'l-'âlemîndür
Mehemmed hem imâmü'l-mürselîndür
Buyurmuşdur bu sözi bil ki tahkîk
Gerekdür işbu sözde özge tedkîk
Sakın şerrinden eylük itdügünün
Yetişür şerri eyü dutduğunun
Velî yatlulıg idene itsek eylik
Yavuz değül-durur anla bu dirlik
Ki zîrâ sana ol yatlulıg eyler
Bilür hem 'âkibet kim ne iş eyler
Sen anun yatlulığını bilesin
'İvaz yatlulığa eylük kılasın
[s.186] Bu işi görüp olur şermi-nâk ol
Çeker bu fikrile gâyetde pâk ol
İşitgil kim ne söyler bunda 'ârif
Ki çokdur hikmet-i Hakk'da ma'ârif
Ki eylük yatlulığa katı güçdür
Ki zîrâ yatlulık gâyetde suçdur
Getürmez eylügi şimdigi âdem
Yaramaz oldı çün kim hâl-i 'âlem
'İvaz eylüge eylük idemezler
Dutup bu yolı doğru gidemezler
Bu kanda kim yaramazlık göreler
Anun çün bî-garaz eylük ideler
Yaramazlığa Allah ider eylik
Bu durur saltanat tavrı bu beğlik
Ki yüz bin dürlü görürken hatâmuz
Garaz söz 'aff ider ol pâdişâhımuz
Bi-hamdi'l-lâh bizi ol yüce subhân
Getürdi 'âlem içre ehl-i îmân
Dem- imdi bize bu mürvet değül mi
Sa'âdet birle hem devlet değül mi
Yaratdı bizi yokdan var kıldı
Zebân virdi şükür güftâr kıldı
Dirüz sıdkıla illâ'l-lâh dâyim
Mehemmed'dür rasûlullâh dâyim
Şükür kim kıldı bizi ehl-i İslâm
Kimesneye olur mı hiç bu in'âm
[s.187] Husûsâ ümmet-i Ahmed'den itdi
Husûsâ eşref-i milletden itdi
İderüz biz günâh ol rahmet eyler
Cehennemken yirimüz cennet eyler
Mehemmed hürmetinedür bu 'izzet
Anun yüzi suyınadur bu devlet
Hayâ it Hâkk'dan itmegil günâhı
Eğer bildünse kimdür pâdişâhı
Günâhundan utangil tevbe eyle
Kalan sözleri ko tevhîd söyle
Nasîhatdur eğerçi tatlu ni'met
Velî virmez bu halka şimdi lezzet
Nasîhat dinlemez âdem kulâğı
İdüpdür pendden 'âlem ferâğı
Bu sözler haşre dek bulmaz tamâmı
Koyalum bir zaman işbu kelâmı
Gelelüm yine evvelki kelâma
İrişe kıssamuz tâ kim tamâma
Diyelüm pâdişâh-ı ehl-i İslâm
Diri olayıdı 'ahdinde behrâm
Ana ısmarlarıdı taht u tâcın
Virürdi milkinün her yıl harâcın
Firîdûn dahi hâkan bigi kullar
Dururdı bağlayup karşuda kollar
Mehemmed Hân Sultân-ı zamâna
Geçerdi hükmi ser-tâ-ser cihâna
[s.188] Anun bigi zarîf ü rindi ol
Her işde bulmışıdı devleti yol
Alurdı a'dânun ödin adıyıla
Kazardı köküni bünyâdıyıla
'Adû fikrinde 'âciz idi ânun
Çekerdi gussasın her demde cânun

Ana düşmen olan hiç gülmezidi
Ki gamdan gendüzini bulmazıdı
Yüreğinde şu resme vardı kuvvet
'Adûya karşu varmaklıda kudret
Ki yüz döndürmezidi dönse 'âlem
Ururdı kılıcı a'dâya muhkem
İşitgil bu seferde neyledi ol
Ne resme fikir kıldı dutdı hem yol

GÜFTÂR DER NESİR: Hâliyâ çün kim İslâm pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân Gâzî nevvera'l-lâhu kabrehu tekrar Bosna seferin idüp tahtına gelicek efvâhdan haber şöyle istimâ' olundı kim Karaman memleketinde nizâm yok. Haber şâh-ı 'âlemün mübârek sem'ine irişdi muztaribü'l-hâl oldı. Derhal vezirlerile meşveret eyledi ve eyitdi ki bizümle 'ahdleri Karaman oğlınun eyle idi kim Rûm dikmemüz olalar ellerine tabl u 'alem virdük öksüzlerdür ataları çırâğın yaksunlar onat vechile yirlerin beklesünler didük idi. **[s.189]** Şimdiden bize temerrüdlik ve 'inâd itmek sıfatın göstermek eyü 'alâmet değüldür. Yılanı öldürüp yavruların beslemek 'akıl işi değüldür didi. Dahi girü vezirlerine emr eyledi. Anatolı ve Rûmili beğlerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar tâ kim 'asker cem' ola. Şöyle ki cebede ve cevşende esbâb-ı harbde ve âlet-i darbda her ne kim mühimmât-ı cihâtdur görüp hâzır ve müheyyâ olalar fulân yirde gelüp ordû-yı humâyûnuma irişeler. Derhal her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı tâ kim beğler ve subaşılar ve sâyir timar erleri her ne ise kayıdların müheyyâ görüb cebe ve cevşenlerin geyüp yahşı atlara süvâr olup zerrin ser-'alemlerin çeküp yürüdiler gelüp şâh-ı 'âlemün ordû-yı hümayûnına irişdiler envâ' pîşkeşler çeküp âsitân-ı 'âlem penâhında baş koyub devletlü ve sa'âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler eyyâm-ı devletine cân u dilden du'âlar itdiler ve's-selâm.

NESİR DER SIFAT-I BAHÂR: Meğer bir yıl ki 'âlem bâğınun dırahtları nevrûzî hil'atlar geyüp dürlü çiçeklerle düzünmişlerdi. Yir yüzine sebzeler yeşil bisâtlar döşemişlerdi. Bûsitânda sünbüller **[s.190]** ra'nâzenler gibi saçların çözmişlerdi ve gülistânda güller güler yüzlü dilberler bigi ter ü tâze açılmışlardı ve bağçelerde nergesler ellerine altun kadehler alup 'ıyş esbâbını düzetmişlerdi ve serviler sahrâlarda bâlâ-kad gulâmlar bigi nilgûn câmeler geyüp edeble ayağ üzre dururlardı ve ağsân minberlerinde bülbüller dâvûdî âvâzelerle 'ışk zebûrın beyân iderlerdi. Ve ehl-i şevk yârenler dahi akar sular katında nâzük gölgelerde ve mu'tedil havâlarda cem' olup eyyâm-ı bahârı hoş görüp 'ıyş-ı tarab birle geçerlerdi. Şöyle ki 'âlem sıfat-ı cennetle muttasıf olmışdı. Lâ-cerem dîn pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân Gâzî ce'ale'l-cennete mesvâhü bu mübârek fasılda 'asker-i kişver-güşâ ve memâlik-ârâ cem' idüp zerrin ser-'alemlerin çeküp tabl-ı kösin döğüb şevket ve 'azamet birle yeyü içe kona göçe tekrâr Karaman seferine bil bağlayup Anatolı diyârına sıhhat ve selâmet birle revâne oldı.

GÜFTÂR DER SIFAT-I SUBUH:

Meger bir subh şem'-i bezm-i encüm
Açıldı gül bigi kıldı tebessüm
Cihânı ol tebessüm rûşen itdi
Felek yüzini tâze gülşen itdi
[s.191] Cihân dolmuşiken zulmet çerisi
Görinmez oldı göze hiç birisi
Meger ol subh dem şâh-ı muzaffer
Ki ol demde ol idi milke server
Sehâ-yı tab' ile meşhûr olupdı
Kamu dillerde ol mezkûr olupdı
Yoğidi şahlığında hiç noksân
Anı Hakk kılmışidi milke sultân
Mehâbetde sanâsın şîr ü nerdi
Cihân içinde şâh-ı mu'teberdi
Çalışur idi her yıl ol gazâda
Komışdı başını râh-ı Hudâ'da
Elinden gitmezidi tîg-i 'uryân
Kırardı a'dâyı dökerdi yire kan
Kimesne itmedi 'ahdinde nâle
Meger ney kim girürdi kîl ü kâle
Meger ya çekdi güç devrinde anun
Yasılmazdı kirişden bağrı anun (?)
Kılıçlar çıkmışidi kınlarından
Komazdı gâzîler hiç ellerinden

Çekerdi 'askerin ol şarka garba
Buluşdururdı her yıl harb u darba
Şu resme şâhidi Sultân Mehemmed
Makâmı dâr-ı 'adn olsun muhalled

GÜFTÂR-I NESİR: Hâliyâ çün kim sultân-ı 'âlem gendü memleketinden varup Karaman haddine **[s.192]** yaklaşıcak Karaman oğulları anı işidicek memleketlerin terk idüp her biri başını alup kaçdılar memleketden vaz gelüp cân kurtarmak tedârükine meşgûl oldılar. İl vilâyet halkı hep sultân-ı 'âleme dapup emrine mutî' oldılar. Sultân-ı 'âlem dahi gendü şehzâdesin Karaman milkine pâdişâh idüp tabl u 'alem virdi. Cemî'-i il ve şehir anı beğlediler. Karaman memleketi dahi şâh-ı 'âlemün taht-ı hükûmetinde oldı. Gânimûn ve sâlimûn girü rec'at idüp tahtına geldi.

GÜFTÂR DER NAZM:

Hemîşe şâh-ı dîn olsun muzaffer
Ne yire 'azm idüben çekse 'asker
Mu'în olsun ana ol yüce Subhân
Çün İslâm pâdişâhıdur o Sultân
Murâdı okı irişsün nişâna
Ki geçsün hükmi ser-tâ-ser cihâna
Ana hasm olana hasm olsun Allâh
Murâdınca hem olsun işi her gâh.

KONYA VE İLÇELERİNDE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİ'NİN KURULUŞLARI VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ*

Ahmet ATALAY**

RÉSUMÉ

Dans cette présente étude, on essayé de connaître les associations de Müdafaa-i Hukuk fondées à Konya et à ses districts ainsi que leurs fondateurs, district par district. On a révélé aussi les activités financières, politiques et militaires de ces associations afin de réussir dans Millî Mücâdele

On a cherché aussi de citer que le peuple de Konya avait considérablement contribué à Millî Mücâdele contrairement à ce que l'on croyait jusqu' à présent et qu'aujourd'hui certains chercheurs ignorent soit volontairement soit involontairement cette contribution du peuple de Konya.

Bu araştırma, Millî Mücâdele fikrinin oluşmasında ve kazanılmasında birinci derecede önemli rol üstlenen, Konya ile ilçelerinde de kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin yörede kuruluşu ve faaliyetlerine yöneliktir.

Mondros Mütarekesi'nin şartları çerçevesinde İtilâf Devletleri'nin, Anadolu'yu işgal etmeleriyle önce işgal edilen şehirlerde, sonra da işgal edilmesi muhtemel bölgelerde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, hem İtilâf Devletleri'nin vilâyetlerimizi kontrollerinde bulundurmaları, hem de Merkezî Hükümet'in baskısına rağmen bazı şehirlerimizde çok geç ve zor şartlarda kuruldular. İşte bu tür kentlerden biri de Konya'dır.

I. KONYA'DA MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NİN KURULUŞUNUN GECİKME NEDENLERİ

O dönemde, 4 sancak; Burdur, Isparta, Antalya, Niğde, 10 kaza; Ereğli, Sultaniye / Karapınar, Koçhisar, Karaman, Ermenek, Bozkır, Seydişehir, Beyşehir, Ilgın, Akşehir, 4 nahiye; Sille, Hatunsaray, Saideli / Kadınhanı, İnevi / Cihanbeyli ve merkeze bağlı 144 köyün bağlı bulunduğu Konya'da; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin geç teşekkülünde ki en önemli etken; şehirdeki Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin sempatizanlarının olumsuz tavırlarıdır. İngiltere ve İtalya'nın şehri işgal etmelerinden sonra ortaya çıkan atmosfer ve psikolojik havayı da düşünmeden; *"Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya'da neden ilk kurulmadı veya Konya halkı Millî Mücâdele'ye ilgisiz ve duyarsızdı"* gibi düşünmenin ve öyle telâkki etmenin manâsı ve mantığı yoktur. Çünkü daha Millî Mücâdele ve Kurtuluş fikri olgunlaşmadan, vilâyetlerinin işgal edileceği söylentileri üzerine aydın Konyalı vatanseverler, özellikle de Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin olumsuz siyasetine karşı olanlar birleşerek; *"Hukuk Mektebi Müdürü Selim Sabit Bey'in başkanlığında İhtiyat-ı Zabitan Cemiyeti'ni"*[1] kurdular.

Gerek bu cemiyetin üyeleri gerekse diğer Konyalı vatanseverler, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, resmî hüviyetine kavuşuncaya kadar bir yandan yapılacak işgale karşı durmanın yollarını, diğer yandan da Hürriyet ve İtilâf Partisi yanlısı Konya Valisi Cemal Bey'in yanlış ve baskıcı uygulamalarını boşa çıkarmak için çare aradılar.

---

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne Doktora Semineri konusu olarak takdim edilmiştir.

** Okutman, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Konya.

1 Mehmet ÖNDER, *Millî Mücâdele'de Konya Delibaşı Hadisesi*, (Kısaltma: *Delibaş Hadisesi*), Yeni Kitap Basımevi, Konya 1953, s. 60.

O halde, Konya halkı Millî Mücâdele'ye duyarsız ve ilgisiz değil idiyse, üstelik İstasyonu ilk işgal edilen şehir olma özelliğini de taşıdığı halde; *"niçin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu kadar geç kuruldu?"* sorusu aklımıza gelir. Bu sorunun bir çok sebebi vardır[2]. Şimdi bunlar açıklanmaya çalışılacaktır.

1. İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN FAALİYETLERİ

Konya'daki işgalci İtilâf Devletleri'nden İtalyanlar; *"Anadolu'da sömürge elde etmeye halkın sevgisini kazanmak suretiyle ulaşmayı"*[3] denerken, Ankara'ya yakınlığı, tahıl ambarı olması ve tren yolu güzergâhının Konya'dan geçtiğinin hesabını iyi yapan İngilizler; *"güdümlerinde bir Konya için uğraştılar. Hattâ Konsolosluk bile açtılar"*[4].

İtilâf Devletleri işgal Komutanı General Milne; *"Konya'da Padişah Hükümeti yanlıları desteklenmezse, İngiliz birlikleri barınamaz. Buralarda demiryolunu bekleyen taburların geri çekilmesi, İstanbul'un beslenmesini zorlaştırır"*[5] görüşündedir. Gerçekten de Kuvâ-yı Milliye'nin bertaraf edilmesi, işgalin devam ettirilmesi ve İtilâf güçlerinin ordularının iaşe sorunun Konya'nın elde tutulmasıyla çözülecektir. Bunların gerçekleşmesi içinde Konyalılar üzerinde etkili olan Hürriyet ve İtilâf Partisi ve yöneticisi Zeynelabidin Efendi, İngiliz Muhipleri Cemiyeti sorumlusu Sait Molla ve ekibi, Ajan Dr. Robert Rew Frew aracılığı ile Konya'daki Rum-Ermeni azınlığı, İstanbul Hükümeti'yle anlaşılarak gönderilen İngiliz hayranı Konya Valisi Cemal Bey ve Konya'daki Amerikan Oteli Müdiresi Miss Kouchmann desteklenmeli, Konya'nın elden çıkmaması için elden gelen her şey yapılmalıdır. Hatta 16 Mayıs 1919 Cuma günü Konya halkının İzmir'in işgalini tel'in mitingini bahane edip İtalyan temsilcisiyle birlikte Valiye giderek; *"Türk halkının galeyan halinde olduğunu bu sebeple de Hıristiyan ahalinin korunması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini tehditkâr bir lisanla ifade etmeleri"*[6] bu türden bir çalışma örneği değil midir?

Bunun içindir ki; İtilâf Devletleri, Konya'nın askerî, ekonomik ve stratejik önemini anlayarak şehri işgal edip Millî Mücâdele aleyhine her türlü faaliyette bulundular.

2. İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN TUTUMU

"Sultan Mehmed Han (Vahdettin) Efendimiz Hazretleri'ne söz verip biat ettik. Ve O'na itaat etmek de üzerimize vacip oldu"[7] diyen Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kurucusu ve yöneticisi Mebus Şeyh Zeynelabidin Efendi'nin; İstanbul Hükümeti, saray ve padişahın yanı sıra Konya halkı üzerindeki etkisi göz ardı edilemez.

Sultan Vahdettin'in esvapçıbaşısı İbrahim Bey'in bile Konyalı olduğu düşünülürse, kulaktan kulağa dolaşan; *"Kuvâ-yı Millîye Konya'da taban buluyor"* sözünün köreltilmesi için Şehzâde Abdürrahim Efendi Başkanlığı'ndaki *"Heyet-i Nasiha"* nın Konya'ya gönderilme[8] amacının ne olduğunu anlamak kolaydır.

Heyet te son Sadrazam Mareşal Ali Rıza Paşa, Sultan II. Abdülhamit'in oğlu Şehzâde Abdürrahim Efendi, Millî Mücâdele'yi tasfiye için kurulan Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa, Halit Paşa, azınlıklara nasihat etmesi için Ohannes Ferit, Yanko Bey ve basın temsilcisi Burhan Cahit Morkaya vardı[9].

---

2 Ahmet AVANAS, "Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", (Kısaltma: *Müdafaa-i Hukuk), Atatürk ve Konya*, Selçuk Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Konya 1987, s. 28-29.

3 Nuri KÖSTÜKLÜ, *Millî Mücâdele'de Denizli, Isparta, Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999, s.14.

4 Ahmet ATALAY, "İngiliz Rahip Dr.Robert Rew Frew'nun Anadolu ve Konya Delibaş Mehmet İsyanı'ndaki Rolü", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi*, Sayı: 8, (Konya 1999), s.201.

5 Zeki SARIHAN, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, T.T.K, Ankara 1994, C. II, s.113.

6 Ömer Sami COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 4, (18 Mayıs 1919 Pazar), Yeni İstanbul Yayını, s.3.

7 Mehmet Zeynelabidin Efendi, *İslâmiyet ve Meşrutiyet*, (Sadeleştiren: Ahmet ATALAY), Damla Matbaası, Konya 1999, s.26.

8 Mevlüt ÇELEBİ, *Heyet-i Nasîha*, İzmir 1992, s. 55-56.

9 Cemal KUTAY, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1972, s. 64. Ayrıca Şehzâde Abdurrahim Efendi ile beraberindekileri Konya'da toplu olarak gösteren fotoğraf için bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "A. Safa ODABAŞI'nın Arşivi'nden Eski Konya Fotoğrafları", *Yeni İpek Yolu, (Konya Ticaret Odası Dergisi)*, Konya I., (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Özel Sayı, (Konya, Mayıs 1998), s. 408.

İstanbul Hükümeti, daha sonra Konya'daki faaliyetlerini Sait Molla, Papaz Frew, Şeyh Zeynelabidin Efendi üçlüsü ile yürüttü. Bu üçlü, şehir halkına Millî Mücâdele taraftarları aleyhinde görülmemiş bir propagandada bulundu ve işgallerin; *"Millî Mücâdele taraftarlarının yüzünden"* meydana geldiğini söylediler. Böylece Konya'da Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti'nin geç kurulmasına sebep oldular[10].

3. VALİ CEMAL BEY'İN ÇALIŞMALARI

İhtiyar olmasına rağmen enerjik bir yapıya sahip olan; *"Konya Valisi Cemal Bey, Anadolu'daki hükümet taraftarı valilerin en azılısı idi. Milliyetçilere nefes aldırmadı"*[11]. Konya'yı her bakımdan nüfuz ve tahakkümü altına aldı. Kuvâ-yı Millîye ruhunu öldürmek, vatanseverleri ezmek ve Konya'yı millî ülküye menfî bir merkez haline sokmak için elinden gelen her şeyi yaptı[12]. Tüm enerjisini milletin menfaatleri doğrultusunda değil, büyük makam ve maddi menfaat umduğu İngilizler'e yaranmak için harcadı[13] ve Konya'ya en büyük fenalığı yaptı. Faaliyetlerinden bazıları şöyle idi:

a. 12. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'in; *"Konya'dan seçilerek Sivas'ta yapılacak kongreye katılacak olan delegelerin mülkî idareye haber vermeden gizlice Sivas'a gönderme çalışmalarını kendisinin engellediğini şimdiki hal ayrı olmalarına rağmen Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin Sivas'ta birleşerek şu anki hükümet aleyhine sonradan tek dil tek ses olarak beyanatta bulunacaklarını ve bunun engellenmesi için çok acele edilmesi gerektiğini bizzat Sadrazam Damat Ferit'e çektiği telgrafta belirtti"*[14].

b. Millî Mücâdele hareketinin *"Jön Türk-İttihat hareketi olduğunu" ve bu hareketi yürütenlerin "Bolşevikliği benimsedikleri yalanını her yerde söyledi. Hatta dikte ederek bazı insanlara imzalattığı bildirileri aralıksız İstanbul Basını'na göndererek yayınlattı. Alemdar Gazetesi'nde yayınlattığı 53 kişinin imzasını taşıyan bildirilerinden birinde Kuvâ-yı Millîye'ye şöyle saldırdı; "Anadolu Müdafaa-i Millîye Cemiyeti namı altında, ayakları altına aldıkları hukuku millîyeden hicap etmeden memlekette daha akıtılacak mazlum kanı, çalınacak yetim malı kalmıştır zanniyla ve efendilerini tekrar iktidara getirmek kastıyla icraî müfsedete yeniden kıyam eden İttihat bendelerinin memleketi son bir izmihlâle sevkedecek olan hareketi cinayetkârânelerine Konya ahalisi iştirâk etmemiş ve etmeyecektir. Şu hareketin imhası neye bağlı ise derhal lüzumlu tedbirlerin alınmasını dört gözle bekliyoruz"*[15].

Bu iddia ve suçlamalarla Kuvâ-yı Millîye taraftarlarını tutuklatıp hapse attırdı.

c. İşgalci devletlerle birlikte hareket edip evvelce gayrimüslim azınlığın ellerinden alınan mallarını (!) geri vermek için şımaran azınlığa yaranmak gayesiyle *"İade-i Emval"* Komisyonu kurup teşebbüse geçti. Konya halkı bu durumu üst makamlara şikayet edip direnince[16] daha da ileriye giderek; *"İttihatçılar 800 bin Ermeni'yi Anadolu'da öldürdüler"*[17] yalanını uydurdu.

Bir defasında da İtalyan askerlerinin şehirdeki davranışlarından telaşlanarak kendisine dert yanan Konya ahalisine *"İttihatçılar memleketi soyup soğana çevirdiler, milleti bugünkü elim vaziyete düşürdüler. Şimdide Kuvâ-yı Millîye namı altında yeni bir oyuna giriştiler. Elde avuçta ne varsa onu da mahvetmeye çalışıyorlar. İşte bu mecnânâne hareketleridir ki işgali de, mahvü inkırazı da velhasıl her şeyi getirebilir"*[18] dedi.

d. Millî Mücâdele taraftarı olan Konya'daki görevli subaylara bir şey söyleyemeyen Vali Cemal Bey; *"Kuvâ-yı Millîyeci subaylar susturulmalı hattâ Konya'dan uzaklaştırılmalı"* düşüncesindedir. Bunun için İtilâf Devletleri'nin Konya'daki mümessillerini kışkırtırken, çeşitli oyunlara baş-

---

10 AVANAS, *Müdafaa-i Hukuk*, s.31

11 Sabahattin SELEK, *Millî Mücâdele*, C. I, Örgün Yayınları, İstanbul 1982, s. 503

12 Mazhar Müfit KANSU, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, T.T.K, Ankara 1988, s. 316.

13 AVANAS, *Müdafaa-i Hukuk*, s. 29.

14 Tayyip GÖKBİLGİN, *Millî Mücâdele Başlarken*, Türk Tarih Kurumu, C. I, Ankara 1959, s. 195.

15 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 114, (22 Eylül 1919 Pazartesi), s. 1.

16 Hanifi AYTEKİN, *İz Bırakan 100 Ünlü Konya Valisi*, Ülkü Basımevi, Konya 1994, s. 102.

17 Celal BAYAR, *Bende Yazdım*, C. VII., Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 2132.

18 ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 44.

vurdu[19]. İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği telgrafta; *"millîcilerle beraber olmadığından dolayı Konya'daki görevli subay arkadaşlarının gitmesini istedikleri Kurmay binbaşı Asım Bey'in çok acele 12. Kolordu Kurmay Başkanlığı'na tayinini isterken bir de sürgün listesi gönderdi. Listede; ittihatçı diye isimlendirdiği şu Kuvâ-yı Millîyeci subayların isimleri vardı, Albay Fahreddin (Altay) Paşa, Doktor Yarbay Hüseyin, Doktor Binbaşı Haşim, Topcu Yarbayı İzzet, Yarbay Münib, Kurmay Binbaşı Tahsin"*[20] vardı. Bununla da yetinmeyen Vali Cemal 12. Kolordu da görev yapan diğer alt kademe subay ve askerler arasında, *"millîci komutanlarla çalışmak onların emrinde bulunmak caiz değildir."* propagandası yaparak askerleri firara teşvik etti.

e. Heyet-i Temsiliye'nin, İstanbul Hükümeti'yle resmî haberleşmenin kesilmesi kararına şiddetle karşı çıkan Vali Cemal Bey; *"tüm bu eylemlerini sürdürürken gücünü Konya halkından değil, hapishaneden çıkararak silahlandırdığı katil ve eşkiyalardan oluşturduğu sözde güvenlik ve koruma ordusu ve Konya'daki işgal kuvvetleri ile sürdürdüğü işbirliğinden"*[21] alarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını engelledi.

4. KONYA'DA MİLLÎ MÜCÂDELE FİKRİNE KARŞI OLAN CEMİYETLERİN KURULMASI

Konya'da bir taraftan İtilâf Devletleri'nin çalışmaları, bir taraftan Vali Cemal Bey'in faaliyetleri ile İstanbul Hükümeti'nin tutumu şehirde Millî Mücâdele'ye düşman cemiyetlerin kurulmasına sebep oldu. Bu cemiyetler:

a. Hürriyet ve İtilâf Fırkası

b. Selâmet-i Osmaniye Fırkası

c. Sulh ve Selâmet Fırkası

d. Teâlî-i İslâm Cemiyeti

e. Ta'avvunu İslâm Cemiyeti

f. İngiliz Muhipleri Cemiyeti

g. Sosyalist Parti Konya Şubesi idi[22].

[19] Kâmil ERDEHA, *Millî Mücâdele'de Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 270.

[20] Fahreddin ALTAY, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 190.

[21] ERDEHA, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 274.

[22] Ahmet AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s. 59-70.

Konya'da Millî Mücâdele fikrinin doğmasını, gelişmesini, bu cemiyetler akla hayale gelmedik yalan ve iftiralarla önlemeye çalıştılar[23].

II. KONYA'DA MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

İbradılı Vali Cemal Bey'in[24] Konya'daki faaliyetleri, İtilâf Devletleri'nin yoğun baskısı, İstanbul Hükümeti'nin tutumu, Konya'da kurularak olumsuz faaliyetlerde bulunan cemiyetlere rağmen, Millî Mücâdele fikri hızlı bir şekilde gelişme gösterince; *"gerek Kuvâ-yı Millîyeciler'in gerekse Hürriyet İtilâfçılar'ın Konya'yı sahiplenme yarışı hız kazandı"*[25] ve 1919 yılında Konya âdeta; *"esareti seçip İngilizler'in himayesine girmek isteyenlerle, bağımsızlık ve hürriyeti seçenlerin mücâdelesine sahne oldu"*[26]. Hele 1919 yılı Eylül ayının ikinci yarısı, İstanbul Hükümeti ile Konya Kuvâ-yı Millîyecileri arasında ölüm kalım savaşının sürdürüldüğü günlerdir. Bu savaşı kazanmak için taraflar tüm kozlarını ortaya koydular.

Neticede Damat Feritci Vali İbradılı Cemal Bey'in tahakkümü altında inlemekte olan Konya, 25 Eylül 1919 gecesi O'nun İstanbul'a kaçmasıyla Kuvâ-yı Millîye'ye katıldı ve zafer Millî Mücâdeleciler'in oldu.

Vali Artin Cemal Bey'in İstanbul'a kaçış nedenleri arasında; *"Beyşehir kazasındaki Kuvâ-yı Millîye birliklerinin şehri kuşatması, Eskişehir'deki İngiliz hakimiyetinin sona erdirilmesi, Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye'nin Refet (Bele) Bey'i Konya'ya göndermesi"*[27] sayılırsa da vatansever

[23] AVANAS, *Müdafaa-i Hukuk*, s 31.

[24] Emekli olan Vali Cemal Bey, aslen Antalya'ya bağlı Akseki İlçesi'nin İbradılı Köyü'nde doğdu. İyi bir medrese eğitiminden sonra Osmanlı'nın çeşitli devlet kademelerinde çalışıp 1 Mayıs 1915'te emekli oldu. Emekli olmasına rağmen çok enerjik bir yapıya sahip olan Cemal Bey 1 Kasım 1918'de Konya Valiliği'ne atandı. 17 Aralık 1918'de görevine başlayan Vali Cemal Bey, 4 Mart 1919 tarihinde kurulan 1. Damat Ferit Kabinesi'nde Dahiliye Nâzırlığı görevine getirildi. Bir ara Hürriyet İtilâf Partisi 2. Başkanlığı görevi de yapan Cemal Bey, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi olup aşırı İttihâtçı ve Kuvâ-yı Millîyeci düşmanıydı.

[25] Ahmet ATALAY, *Millî Mücâdele'de Konya Kuvâ-yı Millîyecileri*, C. I., Damla Matbaası, Konya 1997, s. 1.

[26] ATALAY, *aynı yer*.

[27] COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 119, (27 Eylül 1919 Cumartesi), s. 1.

Konya halkının verdiği mücâdeleyi neden olarak görmemek büyük haksızlık olur. Çünkü Konya'ya hakim olma mücâdelesi başlar başlamaz Kuvâ-yı Millîye öncülerinden Sivaslı Ali Kemâlî Efendi; *"Konya halkı, ruhunda vatanseverlik, kafasında haysiyet, kanında Türklük olan memleketin her namuslu ve faziletli ferdinin yapacağı aynı şeyi yapacak, vatanını müdafaa edecektir. Bu hak ve şeref yolunu temsil edecek kıymetli evladını bu halk hiç şüphesiz bulacaktır"*[28] diye haykırmış ve en büyük desteği de şehir müftüsü Ömer Vehbi Efendi ile Hadimli Mehmed Vehbi Efendi'den görmüştü.

26 Eylül 1919'da Cuma günü Türk Tarihi'nde bir ilk yaşandı ve Konya halkı boş kalan valilik makamına; ilk defa seçim yoluyla Konya'nın idaresini, Hadimli Mehmed Vehbi Efendi'ye teslim etti. Konya Valilik makamına oturan Kuvâ-yı Millîyeci Hadimli Mehmed Vehbi Efendi; *"şehirde bulunan İngiliz, Fransız ve İtalya mümessilleriyle görüştü. Âsâyişin temin edileceğini, fakat şehrin işgaline girişilirse, nereden gelirse gelsin bu gibi hareketlere silahla karşı konulacağını anlattı"*[29] ve 26/27 Eylül 1919 gecesi hazırladığı beyannameyi 27 Eylül 1919 sabahı Konya halkına duyurdu.

"Beyanname

Konya Valisi Cemal Bey Efendi Hazretleri'nin şehrihalin 26'ıncı günü terk-i mevki ve me'mûriyet etmiş olmalarına mebni vilâyet valiliği vekâletine memleketin memurîn ve ulema ve eşrafı taraflarından bil ittifak intihap edilerek ifâ-i vazifeye mübaşeret ettim. Memleketimizde lehülhamd şimdiye kadar muhilli emn'ü âsâyiş bir hal tehaddüs etmemiş olduğu gibi bundan böyle de etmeyeceği sureti katiyede temin olunmuştur. Ne evveli ne âhiri vakî olan ilânat ve işâatın aslı ve esası olmadığı ve herkes selâmeti fikir ve istirahatı kalbi ve kendi iş ve güçleriyle meşgul olmaları lâzım geleceği ve âsâyişi tezyid ve teyid edecek esbab-ı inzibatiyenin her veçhile isti'mâl edileceğini ve bi-inayetillâhî Teâlâ memlekette zerre kadar mûcib-i endişe bir hal'i tehaddüs etmeyeceği temin edilmiş olduğu ilân olunur.

27 Eylül 1919

Vali Vekili Hadimi Vehbi"[30].

[28] KUTAY, *aynı eser*, s. 65

[29] KUTAY, *aynı eser*, s. 68

[30] ATALAY, *aynı eser*, C. I., s. 17.

Kuvâ-yı Millîyeciler "Konya Valiliği" meselesini henüz çözmüşlerdi ki valilik makamına Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Eylül 1919 tarihli telgrafı geldi.

"Makam-ı Vilâyete

Konya

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi azasından Miralay Refet Beyefendi, Konya vilâyeti dahilinde Teşkilât-ı Millîye'nin tamim ve teşkili ve her türlü âsâyiş ve irtibatın temini hususlarında tam selâhiyetli olarak geleceklerinden kendileriyle mesaî birliği yapılarak meşru emellerimizin hususûne ihtimam kılınmasının temini

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal."[31].

Birkaç gün sonra Refet Bey Konya'ya geldi. Yapılan davet üzerine halk vilâyet makamının büyük salonunda 8 Ekim 1919 toplandı.

Müderris Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Gilisralı Hacı Tahir Efendi ve Kâzım Hüsnü Beyler durmadan çalışıp tüm hazırlıkları yaptılar. Yapılan oylamanın sonucu gece yarısı belli oldu. Geçici heyete seçilenler: Postnişin Abdülhalim Çelebi Efendi, Müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Hadimli Mehmed Vehbi Efendi, Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Sertarik Adil Çelebi, Müftüzâde M. Cevdet, H. Kâzım Hüsnü, Hacı Mündizâde Süleyman, Ahibabazâde Yusuf Ziya, Tahir Paşazâde Cevdet, Maytapzâde Rıfat, Kadızâde Ahmed, Eczacı Hüsameddin, Hacı Bahrizâde Mümtaz Bahri, Hacı Mahmudzâde Mustafa, Acemzâde Murat, Burhanzâde Hacı Mehmed, Nakibüleşraf Mehmed, Saatçi Rıfat Efendi, Mustafa Şevki, Attariye şirketi müdürü Tahir, Bakkal Hoca Mustafa, Kasapzâde Hacı Mehmed, Kösele Şirketi Müdürü Ahmed, Ahmed Necati ve M. Muhlis (Koner)[32]idiler ve Refet

[31] ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 64; KUTAY, *aynı eser*, s. 69.

[32] ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 65; KUTAY, *aynı eser*, s. 71; AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 65. Sivas'tan gelen irade "emir" ve Konya'daki Alay Kumandanı Sabri Bey'den aldığı emir ile ilk defa Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kendisinin teşekkül ettirdiğini söyleyen Konya Topçu Taburu'nun Batarya

Bey'in başkanlığında Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kurulmuş oldu.

Geçici merkez heyeti kendi aralarında toplanarak; Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Müftüzâde M. Cevdet, Ahibabazâde Yusuf Ziya, Eczacı Hüsameddin, Hacı Mündizâde Süleyman, Tahirpaşazâde Cevdet, Kadızâde Ahmed, Hacı Bahrizâde Mümtaz Bahri, Attariye Şirketi Müdürü Tahir ve Mustafa Şevki Beyleri geçici faal üyeliğe seçti[33].

Konya'nın Kuvâ-yı Millîye tarafına geçmesini ve bilhassa Karaman ile Bozkır kazalarında da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubeleri'nin açılmasını hazmedemeyen Saray ve Babıâli kara kara düşünürken, Damat Ferit Paşa; İngiliz İntellicens Servisi'nin adamı Papaz Frew ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti Başkanı Sait Molla'nın birlikte yazdıkları ve içinde; *"Konya daha elden tamamen gitmedi. Yeni bir müdahale ve Konyalı Kuvâ-yı Millîyeci hocaların nüfuzlarını kırmak için Zeynelabidin Efendi'nin vali olarak gönderilmesini, Kolordu Kumandanlığı'na da Süleyman Şefik Paşa'nın tayin edilmesini tavsiye ederiz"*[34] yazılı mektubu aldı.

Konya'da halk; *"Millî Mücâdele'ye karşı derin bir alâka"*[35] gösterirken, Hürriyet İtilâf Partisi'nin şehir temsilcileri de İstanbul Hükümeti ile olan ilişkilerine ivme kazandırıp Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuvâ-yı Millîyesi aleyhine geniş bir kötüleme kampanyasına giriştiler. Hattâ Hürriyet İtilâf'ın İstanbul yöneticilerinin talimatıyla aralarından bilinçli olarak seçtikleri taraftarlarından bazılarını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne üye kaydettirdiler. Zaman ve mekândan faydalanan açık gözler de dahil bu insanlar; kendilerini Kuvâ-yı Millîyeci olarak lanse edip Konya ve civarında, özellikle de Bozkır ve köylerindeki halktan zorla eşya ve para toplayarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yetkililerine olan güveni sarstılar.

Bu tür olayların önü alınamayınca Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti azalarından Mümtaz Bahri (Koru) cemiyetle ilişkisini kesmediyse de isteği üzerine ayrıldı[36].

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkez üyelerine yönelik yapılan bu gizli faaliyet, cemiyet üyeleri tarafından biliniyor idiyse de şehir valisinin ve diğer mülkî âmirlerin duyarsızlığından faydalanan hattâ zaman zaman Konya bürokratlarından bazılarından destek bile gören Konya Hürriyet İtilâf Partisi'nin yöredeki kişisel nüfuza sahip insanları, çalışmalarını aleni yapmaya başladılar. Konya'da çığ gibi büyüyen Millî Mücâdele fikrine karşı kurdukları bu gizli tuzağa ek olarak gittikleri her yerde, yaptıkları her toplantıda Kuvâ-yı Millîyeciler'in; "zaten eşkıya türünden insanlar olduklarını, İslâm ve halifesine başkaldırdıklarını bunun da hainlik olacağını, Kuvâ-yı Millîyeciyiz diyenlerin eski İttihatçı olduklarını bu davranışlarının da yeni bir oyun olduğunu, memleketin bu kötü duruma gelmesinden sorumlu olduklarını, memleketin başına bu sefer de Bolşevikliği getireceklerini, istilacı galip devletlere karşı konulamayacağını, Yunanlılar'ın Anadolu'yu istilâ etmelerinin sebebinin Müdafaa-i Hukukçular'ın olumsuz davranışlarından kaynaklandığını, kızarlarsa bir gün Konya'ya da geleceklerini, Padişah Hükümeti işgal olaylarını az zararla kurtarma gayretindeyken Müdafaa-i Hukukçular'ın iç siyasetle milleti ikiye böldüklerini, Konya halkının eşyasını ve parasını zorla almanın vatanı kurtarmakla ne ilgisinin olduğunu, bunun halka yapılan bir zulüm sayılacağını" her yerde söyleyip, İstanbul kaynaklı fetvalarla bu konuşmalarını desteklediler.

Konya halkını; halife, fetva ve vaiz ile kandırarak Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve üyelerini güç duruma düşüren Konya Hürriyet İtilâf Partisi mensuplarının başında; Derviş Bekiroğlu Mehmed, Âsitâneli Şakir Hoca Efendi, Dürrûzâde Şükrü Bey, Ilgınlı Keçeci Mustafa Efendi, Attar Mehmed Efendi, Kadı Hulusi Efendi ve kardeşi Bakkal Mustafa Remzi Efendi, Bakkalzâde Kadri, Çimili Ahmed Hoca Efendi, Keresteci Hafız Mehmed Efendi, Kuddusizâde Ali Efendi, Tüccar Sadık, Termiyecizâde Hüseyin Efendi, Bakkalbaşı Mustafa Efendi, Kalfazâde Sabit ve kardeşi Kalfazâde Hacı Osman Efendi, Hacı Kaymakzâde Mustafa Efendi, Kadri Şeyhzâde Ali, Cıvıloğlu Ragıp Efendi, Sıtkı Efendi, Kadri Efendizâde Ali, Zeynelabidin Efendi'nin kardeşi Hoca Ziya Efendi ile diğer kardeşi Hoca Rıfat Efendi, Hacı Sabit, Taşbaşlı Hacı Hüseyin Hoca Efendi ve akrabası Taşbaşlı Nafiz Hoca Efendi, Burhanzâde Hacı Mehmed Efendi ve Zeynelabidin Efendi'nin bacanağı Burhanzâde Hacı Mustafa Efendi, Körükcüzâde Mehmed Efendi, Hacı Kamil Bey, Hacı Mustafa Efendi, Mazlumzâde Hacı Osman Efendi ve damadı Bozkırlı Mehmet Hoca Efendi, Yıkık Mahalleli Abdurrahman, Atanın İbrahim, Başaralı Köyü'nden Mustafa, Çumralı Emin Hoca, Karapınarlı Hacı Hasip, Ekmekçi Eyüp, Kisehisarlı'nın Ahmed Efendi, Tüfekçi Ahmed Efendi, Tuzcunun oğlu Süleyman, Delibaşı Mehmed'in Kardeşi Ömer, Saraç Kemal Efendi, Topal Osman Efendi, İskenderin Ali Efendi ve kardeşi defterdarlık muhasebe müdürü İskenderin Ahmed Efendi ve İsmilli Ekberoğlu Ali Efendi vardı.

Yukarı da listesini verdiğimiz Konya Hürriyet İtilâf Partisi mensupları, Konya ilçeleri ve köylerindeki hemfikirleriyle zaman zaman bir araya gelerek; *"Kasaba ve köy halkını baştan çıkarmak ve Kuvâ-yı Millîye'ye karşı ayaklandırmak için bol bol öğüt, bir miktar para ve vaadlerde bulundular"*[37].

Konya Hürriyet İtilâf Partisi mensuplarının, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri ile Konya Kuvâ-yı Millîyesi aleyhine yaptıkları bu menfî propagandaların yanı sıra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri'nden bazılarının da kendi yetkilerini kötü yolda kullanmaları, cemiyetin diğer üyeleri ile halk arasında rahatsızlığa yol açtı.

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri'nden Refik (Koraltan) Bey, ticaretle uğraşan Şevki Bey, Tüccar Adil Efendi ve Dava vekili Hasbi Bey 1-2-1920 tarihinde Kolordu Komutanı Fahreddin (Altay) Paşa'ya, şikâyete konu olan hususlar ile ilgili bilgi veren uzunca bir mektup gönderdiler[38].

Konyalı vatanseverlerin bu şikâyetlerini Fahreddin (Altay) Paşa, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'e bildirdi. Mustafa Kemal Paşa; bu tür olayların önlenmesini ve âcilen tedbir alınmasını istedi. Merkezin emirleri doğrultusunda Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti yeniden düzenlendi. Yeni yönetim kurulu Sivaslı Ali Kemâlî Efendi'nin başkanlığında; Tahir Paşazâde Cevdet (Arıkut) Bey, Kâzım (Gürel) Bey, Ereğlili Fuat (Gökbudak) Bey, Maytapzâde Rıfat Efendi, Karahafızzâde Mustafa (Ulusan) Bey, Ahibabazâde Yusuf Ziya Bey, Gilisralı Hacı Tahir Efendi, Hacı

Komutanı ve eski Emniyet Müdürü Yüzbaşı Cemal ALBAYRAK Bey; 1342 / 1926 yılında Ali Cemalettin ismiyle İzmir Sûdî Kütüphanesi adına İnkılâp Matbaası'nda ilk olarak, *Konya İsyanının İçyüzü –Köy Okullarına İbret–* adıyla yayınlanan hatıratının 96. sayfasında ve Samsun Matbaası'nda; *Atamızı Asacaklardı* ismiyle 1949 yılında tekrar yayınlanan aynı hatıratının ilgili sayfalarında bu durumu şöyle anlatır: *«Emir erim Konya'nın İnlice Köyü'nden olan Kerim'e, "Dere Köyü'ne git. Bahçeler içerisindeki evlerde oturan Hamza Bey'i ve Naim Bey'i gör. Değirmenci Ali Ağa'yı da bul, akşam benim eve gelsinler (s. 95) dedim. Akşam yemeğinden sonra misafirler geldiler. Evin odasının birinde dört arkadaş baş başa verdik konuşuyoruz (s. 36). Şunları söyledim: "Korkmayınız, yalnız değiliz. Bütün millet ayakta!.. Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları ile Sivas'ta, yurdun, milletin mukadderatını sevk ve idare etmek azmiyle işe başlamış (s. 37) bulunuyor. Bize gönderdiği buyruğu (İrade-i Millîye'yi) vereyim de okuyunuz." dedim. Ve Cebimden talimatnameyi çıkarıp önlerine koydum. Bir hamlede baştan nihayete kadar yüksek sesle okuduktan sonra hiç tereddütsüz cevap veren Hamza Bey; "Bu iradeye uyarak biz de şimdi dört kişilik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş bulunuyoruz." dedi. Naim Bey ile Ali Ağa da Hamza Bey'i hararetle tebrik ettiler. Sözlerinin arasına girip şöyle dedim; "Talimanatname'nin bir maddesine göre aranızdan gizli veya açık reyle bir reis seçmeniz icap ediyor. Ben, Hamza Bey'i namzet gösteriyorum. Ne dersiniz?" diye sordum. Muvafakat eden bu vatansever arkadaşlar Hamza Bey'i başkan seçtiler. Bu kahraman zat reis seçilmesine müteakip heyecanlı bir ifadeyle şunları söyledi; "Allah'a ve milletimize güvenerek bu saatten itibaren millî vazifemi ifaya başlamış bulunuyorum. Tanrı hepimizin yüzünü ak etsin."*
Bundan sonra yapılacak işlerle merkez ve köylerde girişilecek propaganda faaliyeti ve teşkilatı, silahlandırma, techiz etme konuları üzerinde konuşmalar başladı. Neticede bir de karar alındı. Deftere yazıldı. Karar defterini alarak kumandanım Sabri Bey'in çadırına gittim. Selamladım; "İşim çabuk bitti kumandanım, neticeyi arza geldim." dedim. Karar defterini uzatarak teşkil ettiğimiz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir numaralı kararını okuyan Sabri Bey'in memnunluğu her halinden okunuyordu. Bu karara göre merkezde Cemiyet Reisi Hamza Bey, Naim Bey ve Ali Ağa'da köylerde teşkilat kurmak, silahlandırmak, atı olmayanlara at temin etmek gibi mühim vazifeler deruhte etmiş olacaklardı (s. 38). Birkaç gün sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucusu arkadaşlarımla beraber civar köyleri beş gün süreyle dolaşarak köylerin ileri gelenleri ve yiğit delikanlılarıyla görüşüp, teşkilat işleriyle meşgul oldum (s. 46).

[33] AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 66; ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 66.
[34] KUTAY, *aynı eser*, s. 70.
[35] Refik KORALTAN, *Bir Politikacının Anıları*, (Yazan: Coşkun ERTEPINAR), Hacettepe-TAŞ Yayını, Ankara 1999, s. 107.
[36] Mehmet ÖNDER, *Mümtaz Koru Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, Ülkü Basımevi, Konya 1954, s. 19.
[37] SIFIR, M. (Razi YALKIN), "Konya İsyanının İçyüzü", *Yeni Sabah Gazetesi*, (1. Şubat 1940 Perşembe), Tefrika No: 12, s. 2.
[38] ALTAY, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 223-226.

Mindizâde Süleyman Bey, Mustafa Şevki (Ergun) Bey, Saatçi Rıfat Efendi, Belediye Reisi Vehbi Bey, Kalfalızâde Faik Efendi, Çaylak Hüseyin Efendi, Hoca Lokman Efendi, İntibah Mektebi Müdürü Mümtaz Bahri Bey, Binbaşı Hüsnü Beyler'den oluştu[39].

Heyet-i Temsiliye'nin isteği doğrultusunda tanzim edilen yeni Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin, halkın sevdiği ve saydığı kişilerden meydana gelmesi şehir halkı üzerinde olumlu bir tesir yarattı[40].

Yeni Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti, cemiyet bünyesinde *"İrşad ve Teftiş Heyeti"* isminde bir kurul oluşturdu. Bu yeni kurul da; Aksekili Hoca Mehmed Efendi, Belediye Hastanesi İdare Memuru Sait Bey, Dava Vekili Hilmi Bey, Dava Vekili Hasbi Bey, Dava Vekili Refik (Koraltan) Bey, Sandıkçızâde Mehmed Efendi, Külahçızâde Ahmet Bey, Silleli İsmail Efendi, Sıçanlızâde Ahmed Efendi, Hotamışlı Sarraf Hacı Himmed Efendi, eski kaymakamlardan Kemal Bey, Doktor Yüzbaşı Necmeddin Bey, Belediye Doktoru Arif Bey, Çumra Nahiyesi Eski Müdürü Şevket Bey, Ümran Bankası Muhasibi Lütfü Bey, Öksüz Okulu Müdürü Eflâtun Cem (Güney) Bey görev aldılar[41].

Konya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde çalışan bu iki grubun birlikte faaliyeti, Konya halkı üzerindeki olumsuz etkiyi sildi ve şikâyetlerin yerini memnuniyet ve sevinç aldı.

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri mutluluk içinde çalışmalarını sürdürürken, Konya Hürriyet ve İtilâf Partisi mensupları 16 Mart 1920 tarihinde Konya halkına bir bildiri daha yayınladı. Bildiride; *"Onların hatalı siyasetleri yüzünden bu hale geldik. Galip devletlerle yapılan mütareke hükümlerine boyun eğmek, mukadderatımızı onların lütûf ve adaletine bırakmaktan başka çare var mıdır? Bütün bunlar yetmiyormuş gibi şimdi de İttihatçıların, Millî Teşkilât nâmı ile giriştikleri maceralara göz yumuyoruz"*[42] dendi.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti ise, 24 Nisan 1920'de bütün kazalardan gelen delegelerinde katılımı ile ilk kongresini yaptı. Kongre vilâyet toplantı salonunda gerçekleştirildi. Kongre Heyeti, Karaman ulemasından ve Karaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Hadizâde Mustafa Efendi'nin okuduğu dua ve Sivaslı Ali Kemâlî Efendi'nin yaptığı açış konuşmasından sonra çalışmalarına başladı. Toplantıya 95 delege katıldı. Toplantı sonunda Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, yeniden Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na seçildi. Kâtipliklerine de; Ömer Efendi, Remzi Efendi, Mustafa Şevki Bey, Ereğlili Rıza Efendi seçildiler[43]. Ve vatanın kurtuluşu yolunda vilâyet olarak çevre ilçeleriyle birlikte çalışma konusunda daha da kenetlendiler.

III. ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ KONYA ŞUBESİ

İzmir'in işgali üzerine Konyalı Kadınlar tarafından, Millî Mücâdele'nin ilk kadın mitingi vatansever Konyalı hanımlar tarafından Konya'da gerçekleştirildi. *"Ki bunun Millî Mücâdele'de başka bir örneği yoktur."*[44].

Konya Kız Öğretmen Okulu / Darülmuallimatı'nda 24 Aralık 1919 tarihinde[45] kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi Merkez Heyeti'nin; Postnişin Abdülhalim Çelebi'nin eşi Kevser Hanım başkanı, Tahir Paşa'nın eşi Şerife Hanım başkan yardımcısı idi. Binbaşı Rüştü Bey'in eşi Zühre Hanım, Bahaddin Çelebi'nin eşi Suzide Hanım, Tahir Paşa'nın kızı Naciye Hanım, Tahir Paşa'nın diğer kızı Havva Hanım, Karahafızzâde Mustafa (Ulusan) Efendi'nin eşi Aliye Hanım, Kâzım (Gürel) Bey'in eşi Nazmiye Hanım, Mebus Mehmed Emin Bey'in eşi Lütfiye Hanım, Eczacı Hüsameddin Bey'in eşi Şekibe Hanım, Tüccar Yusuf Efendi'nin eşi Emine Hanım, Tüccar Mehmed Ali Efendi'nin eşi Hatice Hanım, Faik Bey'in eşi Vicdan Hanım, Erkân-ı Harbiye'den emekli Şevki Bey'in eşi Firdevs Hanım, Tüccar Ali Bey'in eşi Fehime Hanım ve

39 ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s.66.
40 AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 69.
41 ALTAY, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 227.
42 ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 70.
43 AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 69.
44 AVANAS, *aynı eser* , s.39.
45 Bekir Sıtkı BAYKAL, *Millî Mücâdele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1986, s.68; COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 211, (16 Ocak 1920 Cuma), s.1.

Dârülmuallimat Fransızca öğretmeni Emine Ferhunde Hanım Efendiler de cemiyetin diğer kurucu üyeleridir.

Daha sonra Konyalı hanımlar, 8 Ocak 1920 tarihinde; *"Şerafettin Camii'nde toplanarak şehitlerin ruhuna mevlût okutup"*[46], 11 Ocak 1920'de Alâeddin Tepesi'nde bir miting yapmayı kararlaştırdılar.

Memleketin kurtarılması için İtilâf Devletleri'ne hitaben bir bildiri hazırlayan Konyalı hanımlar; başkan yardımcısı Şerife Hanım, Kâtibe Havva Hanım ve üye Zehra Aliye Hanım'dan meydana gelen bir komisyon kurdu. Komisyon üyeleri hazırlanan beyannâmenin bir suretini Konya'da bulunan İngiliz, Fransız, İtalya Temsilcileri'ne, Konya valisine ve Kolordu Komutanı Fahreddin (Altay) Paşa'ya verdiler.

11 Ocak 1920 tarihinde ise Konyalı beş bin hanımın katıldığı büyük bir miting düzenlendi. Mitingde, Avrupa'nın kararları protesto edildi. Bunların Türkiye'ye kabul ettirilemeyeceği vurgulandı[47]. Konyalı hanımların protesto-nâmesinde şöyle deniliyordu; *"Bir çok milletlere eski hakları verilirken altı buçuk asırdan fazla bir zaman hür ve müstakil yaşamış büyük bir milletin izzetinefsini, haysiyetini kıracak derecede kararlar alınmasından çekinilmesini rica ederiz. Aramızdaki gayrimüslimlerin haklarını kendi haklarımız kadar muhterem ve muteber addeylediğimiz cihetle azınlıkların hukukunun korunması bahanesiyle hakimiyet ve millî haysiyetimizi ihlâl edecek hükümleri kabul etmeyeceğimizi bildiririz".*

"Türk ve Müslümanlarla meskûn harpten evvelki hudut dahilinde, hilâfet makamı ve başkent İstanbul olmak üzere bir müstakil ve hür Türkiye'nin bekasını ve Wilson Prensipleri'nin harfiyen tatbikini temin etmeyen her hangi bir sulhu asırların mağlûp edemediği Türk Milleti'ne kabul ettirilmesi imkânsızdır."[48].

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi Merkez Heyeti üyesi Konyalı hanımlar, çok yoğun çay partileri ve meslek kursları açıp, Konya mahallelerindeki evleri tek tek dolaşarak askere iâşe topladılar. Toplanan mühimmât, gönderilmek üzere Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne teslim edildi.

Konya'da Anadolu kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulduğu haberi, Sivas'ta bulunan genel merkeze, 5 Mart 1920 tarihli bir yazıyla bildirilerek kuruluşlarının tasdik edilmesi istendi. Aynı tarihte gönderilen başka bir yazı da ise; 4 Ocak 1920 tarihinde Şerafeddin Camii'nde şehitler için okuttukları mevlit duasından bahsedip, düzenlenen miting ve yazılan protesto-nâmeden işgalci devletlerin temsilciliklerine verdiklerini, İngiliz temsilcinin kadınlar temsil heyetine çok soğuk davrandığını, Fransa, İtalya ve Amerikalı Kouchmann'ın kendilerine hürmet ve iltifat ettiklerini, hakkımızı tasdik ettiklerini ayrıca Konya Valisi ve kolordu komutanı ile İstanbul'daki yerli, yabancı basına da mektupla birer örnek protesto-nâme gönderdiklerini rapor ettiler[49].

Konyalı hanımların bu isteklerine cevap Sivas'taki genel merkezden 20 Mart 1920 tarihinde; Başkan Melek Reşit, sorumlu sekreter Şefika Kemal imzalarıyla geldi. Cevapta Konya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin şubesinin açılmasından büyük sevinç duyduklarını ve teşekkür ettiklerini belirtirler[50].

Millî Mücâdele dönemindeki faaliyetleriyle, bütün hanımlarımıza örnek olan Konyalı bayanlar, TBMM'nin açılışına Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hanımlar Şubesi adına tebrik telgrafı çekerek bir ilki daha gerçekleştirdiler. Telgraflarında; *"Meclis-i Millî'nin açılışını tebrik, evlâtlarımız arasına nifak sokanları ilelebet telin eyleriz. Vatan ve milletimiz hakkında Hazreti Allah'tan iyilikler temenni eyleyerek arz-ı hürmet eyleriz"*[51] dediler. Vatanın kurtuluşu ve selametine kadar çalışmalarını sürdürdüler.

IV. KONYA İLÇELERİNDE KURULAN MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİ

14 Mayıs 1919 tarihinde Konya'ya gelerek göreve başlayan Artin Cemal Bey; Konya'daki Millî çabalara karşı durdu. *"1 Haziran 1919'dan*

46 ALTAY, *Onyıl Savaş ve Sonrası*, s.212
47 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 211, (16 Ocak 1919 Cuma), s.1.
48 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 211, (16 Ocak 1919 Cuma), s.1.
49 BAYKAL, *Anadolu Kadınları Cemiyeti*, s. 68-69.
50 BAYKAL, *aynı eser*, s. 70-71.
51 T.B.M.M., *Zabıt Ceridesi*, C. I., s. 94.

itibaren Konya'ya bağlı sancak ve ilçelerde kurulmaya başlanan Kuvâ-yı Millîye Teşkilâtları'na 12. Kolordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa destek verirken, Vali İbradılı Cemal Bey; ilçe kaymakamlarına verdiği direktiflerle bunların yok edilmelerini istedi"[52].

Vali Cemal Bey'in her türlü baskısına rağmen Müdafaa-i Hukuk ve Kuvâ-yı Millîye hareketleri devam etti. Nihayet O'nun; *"hamiyetli ve vatanperver Konya halkının feveranı karşısında"*[53] şehri terketmesi ile Konya sancakları ve ilçelerinde de bu hareketler ivme kazandı. Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; *"sadece şehir içinde değil, kazalara ve en ufak köylere varıncaya kadar genişlemeye başladı"*[54]. Şimdi elde edilen bilgiler kadarıyla Konya'nın ilçelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtları incelemeye çalışılacaktır.

1. Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Konya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilâtı kurulduğu sırada, Ereğli Belediye Başkanı Deli Mustafa Efendi'dir[55].

Konya'ya çok sık gelip giden ve Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olan Fuat (Gökbudak) Bey'in[56] teşviki, Deli Mustafa Efendi'nin desteğiyle Hoca Kâzım Efendi (Tolon ve Denizoğlu ailesinden) başkanlığında, Abdurrahim Efendi (Başbudak), Hacı Aziz Efendi (Sayın), Büyük Arif Ağa (Kocabudak), Suphi Efendi (Gürbudak), Derviş Efendi (İzbudak), Süleyman Sırrı Efendi (Sayan), Arapoğlu Mustafa Çavuş, Nernekli Hasan Usta'nın üyelikleriyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ereğli Şubesi açıldı[57].

Ulukışla İstasyonu Nokta Menzil Kumandanlığı göreviyle Kuvâ-yı Millîye'ye katılan Fuat Bey, Ereğli'nin Fransızlar tarafından işgal edileceği haberi üzerine; Niğde'deki 41.Tümenin 126. Alay Kumandanı Yarbay Rüştü ve Tabur kumandanlarından Binbaşı Rıfat Bey ile Ereğli'ye gelerek; gönüllülerden meydana gelen Ereğli Kuvâ-yı Millîye Teşkilâtı'nı oluşturdu.

Albay Rüştü Bey; Binbaşı Rıfat Bey; Fuat Bey, Jandarma Komutanı Cemal Bey ve Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hoca Kâzım Efendi yapılacak işleri konuşuyorlardı ki; Ereğli Postanesi'ne gelen ve üzerinde *"Ereğli Guvarnörlüğüne"* yazılı mektubu aldılar[58].

Bu arada Belediye Başkanı Deli Mustafa Efendi, sivil halkı da silahlandırarak[59] Millî Mücâdele'ye takdire şayan katkıda bulundu.

Millî Mücâdele yıllarının başlarında Ereğli İstasyonu'na gelen Mustafa Kemal Paşa'ya; *"Paşam, bu yolda bırakıp kaçacaksan milletin başına geçme! Yok ölünceye kadar bizimle beraber isen, biz de sizinle beraberiz"*[60] diyen Deli Mustafa'yı bugün Ereğliler'in unutması mümkün mü?

2. Koçhisar-Karapınar / Sultaniye İlçeleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

Millî Mücâdele yıllarında Konya'ya bağlı kazaların en uzak olanı Koçhisar İlçesi'dir. Bu şirin ilçemiz daha sonra, *"Şerefli Koçhisar"* ismiyle Ankara'ya bağlandı. Koçhisar'ın, Konya'ya olan uzaklığı dolaylı veya dolaysız göz önüne alınırsa Konya'da meydana gelen olaylardan fazla etkilendiği söylenemez.

Konya'nın ilçesi olmasına rağmen Millî Mücâdele dönemi Koçhisarı da pek bilinmez. *"Şerefli"* ismini alarak başkent Ankara'ya bağlandığı düşünülecek olursa, Koçhisar halkının Millî Mücâdele'ye önemli katkılarının olduğu söylenebilir.

Koçhisar'ın bilinmezliğine karşılık Sultaniye / Karapınar Millî Mücâdele döneminde, Konya'nın en hareketli ilçelerinden biridir.

1559-1562 yılları arasında II. Selim zamanında kurulan ve Sultaniye olarak isimlendirilen Karapınar, 1868 tarihinde Konya'ya bağlı ilçe merke-

---

52 ERDEHA, *Vilâyetler ve Valiler*. s. 271.
53 Ali Fuat CEBESOY, *Millî Mücâdele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, s. 220.
54 KORALTAN, *Bir Politikacının Anıları*, s. 119.
55 İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğlisi Tarihi*, Fatih Matbaası, İstanbul 1970, s. 596.
56 Fuat GÖKBUDAK, hakkında bilgi için bkz. ATALAY, *Millî Mücâdele'de Konya Kuvâ-yı Millîyecileri*, C. II., Damla Matbaası, Konya 1997, s. 40.
57 ATALAY, *aynı eser*, s. 43-44; Tevfik GÜRBUDAK, *Zaman Sürecinde Ereğli*, Konya 1993 Arı Ofset Matbacılık, s. 57; Ferruh SENAN, *Ereğli Tarihi*, Ereğli 1960, s. 74.
58 ATALAY, *Kuvâ-yı Millîyeciler*, C. II., s.43.
59 KONYALI, *aynı eser*, s. 596.
60 KONYALI, *aynı eser* , s. 597.

zi olmuş ve 1934 tarihinde ilçeye Karapınar adı verilmiştir[61].

Bugün "Yeşeren Çöl" diye üne kavuşturulan Karapınar halkını[62], Millî Mücâdele başlangıcında Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı Karapınar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi'nin açılması ve Kuvâ-yı Millîye'nin Teşkilâtlandırılmasında; Kaymakam Ragıp Bey, Jandarma Komutanı Remzi Bey, Hakim Osman Efendi[63] ve Belediye Başkanı Süleyman Efendi yönlendirdi[64].

Konya Valisi Haydar Bey'in kendisine; *"cepheye asker toplama yetkisi"* verdiği Çumra'nın Alibeyhöyüğü Köyü'nden Delibaşı Mehmed Karapınar'a gelince Millî Mücâdele adına yapılan bu çalışmalar daha da hız kazandı.

Karapınar kazâsı yöneticilerinin bu iyi niyetinden faydalanmasını çok iyi bilen Delibaşı Mehmed yanına, Karapınar'da geniş bir nüfuza sahip Hacı Zihni Efendi ve Jandarma da görevli Mülazım Nuri Bey ile 50 kadar Milis[65] kuvvetini de alarak Karapınar'ın köylerinde ve Hotamış'da gövde gösterisi yapıp, söz konusu *"cepheye gitmek"* olduğu için çok asker topladı. Kimisine Onbaşı kimisine Çavuş ve Teğmen rütbeleri dağıttı.

Diğer yandan da yine Karapınar'da etkin bir isim olan Hacı Hasip (Yazgan); Karapınar ve köylerini dolaşarak Delibaşı Mehmed adına asker topladı ve her gittiği yerde; *"Atı silahı olan herkes cepheye gidecek olan Delibaşı Mehmed'e katılsın"*[66] dedi.

Toplanan gönüllülerin Delibaşı Mehmed tarafından *"kötü amaçla"* kullanıldığını geç fark eden Karapınar halkı; Karapınar'ın da kandırılmış kendi adamları tarafından basıldığını görünce neye uğradıklarını anlayamadılar. Millî kuvvetlerle Karapınar'ı istilâ eden isyancılar arasındaki uzun süren çarpışmalardan sonra Akşehir'de bulunan Batı Cephesi Komutanlığı 4 nolu Şifre Kayıt Defteri'nin 74. sayfasına; *"4.10.1920 tarihinde gönderilen ve 703 sayılı cevabi şifre, 5.10.1920 tarihinde, Karapınar karyesi ihrak edildi"*[67] olarak kayda geçti.

Karapınar'ın vatansever halkı, daha sonra Sakarya Meydan Savaşı'na katılmak üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sultaniye Şubesi'nin öncülüğünde; *"her türlü teçhizatı da dahil 57 kişiden oluşan bir gönüllü alayı kurarak Belediye Başkanı Süleyman Efendi Başkanlığı'nda Konya'ya Vali Galip Paşa Gönüllü Birliği'ne katılmak üzere gönderdi. İstasyon'da Vali Galip Paşa ile kalabalık bir halk topluluğu Karapınarlı gönüllüleri büyük bir coşkuyla karşıladı"*[68].

3. Karaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Konya Kuvâ-yı Millîye safına geçince, aynı safa geçen kazalarının ilklerinden biri de Karaman'dır.

Karaman'da bulunan 139. Alay Kumandanlığı, İstanbul Harbiye Nezareti'ne; *"şimdiye kadar defaatle tebligat ve tembihat-ı şedide icra kılındığı halde Karaman'da bulunan 139. Alay Kumandanlığı'ndan varit olan iş'ar da amal-ı ahali-i memlekete teb'an Karaman'daki Harekât-ı Millîye'ye iştirak ettiği maruzdur"*[69] diye Kuvâ-yı Millîye tarafına geçtiği bildirildi.

139. Alay'ın saf değiştirmesinin ardından Karaman Reji Müdürü / Tekel Müdürü olan Hacı Arif (Baysal) Bey de; Konya'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Karaman Şubesi'nin açılmasına öncülük yaptı[70].

Cemiyetin kurucuları arasında Hacı Arif Beyden başka; *"Karaman Müftüsü Hadizâde Mustafa Efendi, Müftüzâde Ahmed Efendi, Belediye Başkanı Hüseyin Efendi, Çerkez Ahmed Efendi, Cemiyetin 2. Başkanı Müftü Hadi Hoca Efendi, Müdafaa-i*

---

61 GÜNDÜZ, İbrahim, *Bütün Yönleriyle Karapınar*, (Kısaltma: *Karapınar*), Kuzucular Ofset, Konya 1980, s. 47; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s. 1-31; aynı yazar, "Karapınar Kasabası'nın Kurulması ve İskân Durumu" *Karapınar Sempozyumu, (Karapınar, 26-27 Ekim 2000)*, (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2001, s. 7-8.
62 *Karapınar*, Erozyonu Önleme Besicilik ve Turizm Şenliği Düzenleme Derneği Yayını, Kuzucular Ofset, Konya 1986, s.35.
63 GÜNDÜZ, *Karapınar*, s.139.
64 GÜNDÜZ, İbrahim, *Karapınar'ı ve Yakın Çevremizi Tanıyalım*, Karapınarlılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını, Kuzucular Ofset, Konya 1989 s. 33.
65 GÜNDÜZ, *Karapınar*, s. 139.
66 GÜNDÜZ, *Karapınar*, s. 138.
67 ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s.199.
68 AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s.238.
69 AVANAS, *aynı eser* , s.66
70 Hacı Arif (BAYSAL) Bey hakkında geniş bilgi için bkz. ATALAY, *Kuvâ-yı Millîyeciler*, C. I., s. 250.

Hukuk Cemiyeti Karaman Şubesi Başkanı Karaman Kaymakamı Hayri Bey, Avukat Emin Agâh Bey ve Sakaların Ali Çavuş vardı"[71].

Teşkilâtın Karaman Merkez binası; *"Yunan Hükümeti'nin Başbakanı sonradan Cumhurbaşkanı olan Karamanlis'in babasının boş duran eviydi."*[72].

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Karaman Şubesi Konya Topcu Taburu'nun Batarya Komutanı Yüzbaşı Cemal Bey ve Ermenekli Binbaşı Vasfi Bey'in; Cemiyet binasına gelerek, görev yapmak istemeleriyle daha da güçlendi[73].

Karaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarına hız verip yeni yeni taraftar bulmaya çalıştığı sırada, Hürriyet İtilâf Partisi yöneticisi Zeynelabidin Efendi Karaman'a geldi. Akrabalarını ziyaret eden Zeynelabidin Efendi, cuma günü Karaman Dikhasan Camii'nde ateşli bir konuşma yaptı. Konuşmasında: Karamanlıları Hürriyet İtilâf Partisi'ne sahip çıkmaya ve destek vermeye davet etti. Namaz sonrasında galeyana gelen Karaman halkı, Pazar Meydanı'na kadar büyük bir gövde gösterisi yaptı[74].

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri, Zeynelabidin Efendi'nin bu gövde gösterisini *"oyun"* olarak değerlendirip, onun İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile ilişki kurduğunu ve birlikte çalıştıklarını her yerde halka anlatmaya çalıştı.

Kısa bir süre sonra meydana gelen Delibaşı Mehmed Olayı'nın Karaman ve civarına yayılması üzerine; cemiyet üyelerinin hazırladığı bildiri belediye tellâlınca şehrin her yerinde okundu. Ayrıca çoğaltılarak halka da dağıtıldı. Bildiride: *"Muhterem Karamanlılar; memleketimizi düşmanlarımıza teslim edenlerin kışkırtmalarıyla inkılâp aleyhinde harekete geçen Delibaşı adında bir hainin etrafına topladığı bir takım cahillerle Çumra ve Konya'yı işgale kalkıştığı, millî hükümete bağlı kalan Karaman'da da bir baskın yapıp, burayı da ele geçirmek için hazırlandıklarının haber alınmış olduğu fakat, bu güruhun pek yakında yaptıklarına pişman edilecekleri, millî iradenin önüne hiç bir kuvvetin geçemeyeceği, bunlar ve bunlar gibi yurdumuzun öteki vilâyetleri ve ilçelerinde de ayaklanan haydutların, millî müfrezelerimizi meşgul ederek Afyon ve Pozantı'da fırsat bekleyen düşman orduları ilerleyecek, namus yuvalarımıza kadar sokularak, millî varlığımızı, millî şerefimizi insafsızca çiğneyecekler.*

Muhterem ahâli, sözlerime inanınız. Millî ordumuz çok yakında imdadımıza yetişecek, içimizden baş kaldıran ve onun arkasından yurda saldıran düşmanları tepeleyecek, zafer tacını milletimize giydirecektir. Sizler kimsenin lâflarına, yalanlarına inanmayınız. İşiniz, gücünüzle meşgul olunuz. Millî ordumuza, şanlı meclis reisimize bağlılıktan ayrılmayınız. İnkılâbın ve millî hükümetin sizlerden istediği budur"[75] deniyordu.

4. Ermenek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

I. Dönem TBMM Konya milletvekili Hulusi (Göksu) Bey; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ermenek Şubesi'ni şehrin ileri gelenlerinden oluşturdu. Cemiyette; *"Fevzi Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Harani Zâde Ahmed Efendi, Ağa Rıza Efendi ve Müderris İbrahim Efendi"*[76] Hulusi Bey ile birlikte çalıştılar. Delibaşı Mehmed kuvvetleri, Feriske Nahiyesi'nden Aslan Mehmetoğlu yönetiminde Konya Bozkır-Aladağ yoluna düşünce, Ermenek'in eşkıyalar tarafından basılacağı telaşına düşen Hulusi Bey Ankara'dan Ermenek'e geldi.

Aslan Mehmedoğlu gerçekten de Ermenek'i basacak ve Silifke'de, Karaman üzerinden inecek olan Delibaşı Mehmed'le buluşacaktı. Asilerin Tepebaşı Nahiyesi'ne gelerek Ermenek'i basma hazırlıkları yapması, halkı telaşa düşürdü. *"Halk Ermenek Emniyet Kuvvetleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri'yle birlik olup parasını, altınını, ziynet eşyasını kenara bucağa sakladı. Baltasıyla, bıçağıyla baskına hazırlandı"*[77].

---

71 Durmuş Ali GÜLCAN, *Kökenleriyle Konya'nın Delibaş İsyanı ve Bu Olayın Karaman'a Sıçrayışı "Anılar"*, Uğur Ofset A.Ş Yayını, Eskişehir 1994, s. 58; ATALAY, *Kuvâ-yı Millîyeciler*, C. I., s. 250.

72 GÜLCAN, *aynı eser*, s. 58.

73 GÜLCAN, *aynı yer*.

74 GÜLCAN, *aynı yer*; ATALAY, *Kuvâ-yı Millîyeciler*, C. I., s. 251.

75 GÜLCAN, *aynı yer*; ATALAY, *aynı eser*, C. I., s. 257.

76 ATALAY, *aynı eser*, C., 1, s.267. Hulusi GÖKSU Bey hakkında daha geniş bilgi için bkz. *aynı eser*, s. 263.

77 Halit BARDAKÇI, *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Konya 1976, s. 63.

Hulusi Bey; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri'nden oluşturduğu *"Nasihat Heyeti"*ni Ermenek'in yağmalanacağı korkusuyla Dindebol ve Katranlı köylerinde yuvalanmış bulunan asilere gönderdi. Kurulun amacı; *"Âsîlere nasihat edip, Silifke'den Millî kuvvetler gelinceye kadar Ermenek'e girmelerini önlemek için oyalamaktı"*[78].

Nasihat Heyeti Üyeleri'nin amacını çabuk öğrenen âsîler, kurul üyelerine çeşitli işkence uygularken vehamete kapılan Ermenek Kaymakamı, eşraftan bazılarını da yanına alarak Göksu Nehri'nin kıyısına saklandı. Kaymakamın bu durumunu gören Hulusi Bey, Ermenek'in idaresini tam olarak eline aldı. Gece Ermenek Belediyesi'nde halk Hulusi Bey başkanlığında toplanıp; Ermenek'in savunma hattının nasıl oluşturulacağına karar verdi.

Âsilerle savaşıldı ve isyancılardan ele başı Aslan Mehmedoğlu yaralı olarak yakalandı. 19 Ekim 1920 tarihinde Ermenek Mahkemesi, Aslan Mehmedoğlu'nu idama mahkûm etti. Karar aynı gün TBMM'ne bildirildi. Meclisten gelen cevapta hükmün acilen yerine getirilmesi istendi[79]. Dahiliye Vekili Adnan (Adıvar) Bey Meclis'e izahat verirken; *"Ussat Ermenek'e giremeden dağıtıldı"*[80] dedi.

Gönderdiği mektupta Hulusi Bey'e teşekkür edip, öven Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücâdele'ye olan katkısından dolayı Hulusi Bey'e memnuniyetini bildirdi[81].

5. Bozkır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bozkır, Toroslar dağ silsilesinin Konya Ovası'na bakan kuzey eteklerinde, Çarşamba Çayı Vadisi'nde Bozkır Bey'in kurduğu küçük, tarihî bir ilçedir. Göller Bölgesi'nin bir kısmı, Karaman, Ermenek, Hadim, Taşkent dahil bu ormanlık ve kayalık bölgelerde, Türklerin Avşar Boyu'na mensup insanlar yaşamaktadırlar. Kamil Erdeha'nın vurguladığı gibi bu bölgenin insanları, *"Özbeöz Türk ve fakat yüzyıllarca ihmal edilmiş fakir, cahil insanlardır"*[82].

---

78 ATALAY, *aynı eser*, C. I., s. 267; BARDAKCI, *aynı eser*, s. 64.

79 BARDAKÇI, *aynı eser*, s. 66.

80 *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, C. V., s. 103-104.

81 Güngör GÖKSU ile söyleşide, adı geçen Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunu yakın bir zamanda Ermenek'deki teyzesinde gördüğünü söyledi.

82 ERDEHA, *Vilâyetler ve Valiler*, s. 278.

Yol, su, elektrik gibi kamu hizmetlerine, 1985 yılından sonra kavuşan yöre halkının fakir ve cahilliğinden tarihte görüldüğü üzere, biraz mürekkep yalamış kişiler istifade etmiş, onların saf, temiz duygularını kendilerine *"isyancı"* dedirtecek kadar kullanmışlardır. Bunu da en iyi Hürriyet İtilâf Partisi'nin yetkilileri yapmıştır.

Konya Valisi Cemal Bey'in teşviki ile onun zamanında kurulan Bozkır Hürriyet İtilâf Partisi'nin kurucuları; Zeynelabidin Efendi'nin kardeşi Hoca Rıfat Efendi'nin öncülüğünde, Bozkırlı Hüseyin Ağa'nın başkanlığında Zeynelabidin Efendi'nin amcaları ve yeğenleridir.

I. Dünya Savaşı'nda, 493 kişiyi muhtelif cephelerde şehit vererek ülke kazaları içinde başı çeken Bozkırlılar'ı, kargaşa döneminde isyana teşvik ederek bugün bölge halkına *"isyancı"* damgasını vurduranlar, biz; *"Padişah için yaptık"* diye dursunlar[83]; her şeye rağmen Millî Mücâdele'ye olan katkılarından dolayı tarih Bozkırlılar'ı *"suyu sert, insanı mert"* diye yazdı.

Bozkır ve köylerine *"Hatıp"* olarak Osmanlı Devleti'nin resmî görevle atadığı ve asıl görevleri halka din bilgisi vermek olan bu insanlar, bu görevlerini yapmamış; Bozkırlılar'ı Kuvâ-yı Millîye'ye karşı isyana teşvik edip kendileri de baş rolünü oynamışlardır. Araştırıldığı zaman görülecektir ki bu insanlar, gerçek Bozkırlı değillerdir. Bunlar görevleri icabı buralarda bulunan Doğu kökenli vatandaşlarımızdan olan Şeyh Zeynelabidin Efendi ve onun akrabalarıdır.

Konya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasıyla Bozkır'da Kuvâ-yı Millîye'ye iltihak etti[84].

Kuvâ-yı Millîyeciler'in öncülüğünde kurulan Bozkır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Belediye Reisi Hacı Mehmed Efendi idi. Diğer kurucu üyeleri ise; İsyanlarda şehit edilen Bozkır Kaymakamı Demir Asaf Bey (Daha sonra yerine Sami Bey vekil olarak görevlendirildi), Jandarma Ku-

---

83 Ahmet ATALAY, "Mevlevilerin Merkezi Hükümetlere Etkileri ve Bozkır Zeynelabidin İsyanı hakkında Postnişin Abdülhalim Çelebi'nin Merkezi Hükümete Gönderdiği Bir Mektup", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, (Konya 2000), s.102-103.

84 ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 67; AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 66; AVANAS, *Müdafaa-i Hukuk*, s. 32.

mandanı Yüzbaşı Tahsin Bey, Jandarma Yüzbaşı Hüseyin Bey, Ahzı asker Şube Reisi Binbaşı Ahmet Nuri Bey, Tepelice Köyü'nden Avukat Nazif (Göksu) Bey, aynı köyden Hakim Rıza (Diniz) Bey, Tepearası Köyü'nden Hakim Hüseyin Hoca (Tat) Efendi, Taşbaşı Köyü'nden Cüccülünün Yusuf Efendi ile; *"Hemen hemen bütün Bozkır ve köylerine hitab edecek bir kudret ve nüfuza sahip olan"*[85] Yağlıhöyük Köyü'nden Hacı Kadir Efendi idi. Köy temsilcileri ise; Tepelice Köyü'nden Yağır Mustafa (Vural), Tepearası Köyü'nden Hakim Hüseyin (Tat) Hoca Efendi, Kayapınar Köyü'nden Sarı Beyler, Kuzeren Köyü'nden Şeytan Hüseyin, Yelbeği Köyü'nden Deli İmam, Ahırlı Köyü'nden Kör Tevfik (Bilge) Hoca, Karacaardıç Köyü'nden Mehmet Ali Efendi, Taşbaşı Köyü'nden Mullalların Ali (Güler) Çavuş idi[86].

Kuvâ-yı Millîye'nin Bozkır ve civarında kuvvetlenmesinden telâşlanan Hürriyet İtilâf Partisi'nin Bozkır yetkilileri, bölgeye gelen İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu ve idarecisi Robert Rew Frew'den de cesaret alarak, hiçbir Bozkırlının tasvip etmediği isyan olaylarına giriştiler.

Millî kuvvetlerin Bozkır'a hakimiyetinden sonra Bozkırlılar, hem Tekâlif-i Millîye emirleri çerçevesinde mallarıyla hem de *"213 kişiden meydana gelen bir Gönüllü Piyade Alayı kurdular. Alayın her türlü teçhizatını karşıladılar. Alay yeni Bozkır Kaymakamı Haşim Bey'in başkanlığında Konya'ya geldi. Konya Valisi Galip Paşa, Bozkır Gönüllü Alayı'nı merasimle karşıladı ve tebrik etti. Bozkır Gönüllü Alayı Konya'da oluşturulan 'Galip Paşa Gönüllü Alayı' ile birlikte 4 Ekim 1921 tarihinde Konya İstasyonu'ndan cepheye yollandı"*[87]

[85] KORALTAN, *Bir Politikacının Anıları*, s. 257.

[86] Onbaşı İbrahim ATALAY, Bozdamlı öğretmen Ali BULUT ve Aşağı Asarlıklı Mithat ARI ile söyleşiden. İbrahim ATALAY; *"Delibaşı olayları sırasında, Yelbeğili Kuvâ-yı Millîyeci Deli İmam, Kuzerenli Şeytan Hüseyin, Yağlıhöyüklü Hacı Kadir Hoca Efendi'nin Taşbaşı Köyü'nden Mullalların Ali Çavuş'un evinde bir araya geldiklerini gördüğünü ama neler konuştuklarını bilmediğini"*; Ali BULUT ile Mithat ARI ise; *"Bozkır ilçesi'nin -dağ kolu- denilen bölgesindeki köylerinden Tepelice, Tepearası ve Kayapınar köylüsünün kesinlikle isyan olaylarına katılmadıklarını hatta isyancıları engellemeye çalıştıklarını"* söylediler.

[87] AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 238.

ve Bozkırlılar, canlarıyla ve mallarıyla Millî Mücâdele'ye katıldılar.

6. Seydişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

1871 yılında belediyelik olan Seydişehir, 1928 yılında kaza merkezi oldu[88]. 7 kasabası, 1 bucağı, 31 köyü vardı[89].

Bugün, *"ideallerinde T.C. Seydişehir Vilâyeti"*[90] yaratma olan Seydişehirliler, Konya ve civarında meydana gelen karışıklıklarda sessiz kaldılar. Kuvâ-yı Millîye Kumandanı Yarbay Arif Bey Komutası'ndaki Süvari Müfrezesi 27 Ekim 1919 tarihinde Seydişehir'e gelince maddî manevî destek verdiler. Hatta Yarbay Arif Bey'in Seydişehir'i üs olarak kullanmasında katkı sağlayan Seydişehirliler, kendisine gönüllü asker yardımında da bulundular. Devamlı Kuvâ-yı Millîye yanlısı olan Seydişehir'de, Seydişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi Konya Teşkilâtı'nın hemen ardından kuruldu.

Seydişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına Saffet (Türegil) Bey, İdare Heyeti üyeliklerine de Belediye Başkanı Remzi (Ülker) Bey, Raşit (Duranoğlu) Bey, Küçük Ferit Efendi, Rüştü (Ergen) Bey seçildiler. Daha sonra Seydişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi Başkanlığı'na Hacı Nabi Efendi getirilmiştir[91].

Bu arada, Gencek Kasabası'ndan Yeşil Hoca diye tanınan Bekir Efe, Delibaşı Mehmed'e 40-50 kişilik bir kuvvetle destek verdiyse de bozguna uğrayınca, Seydişehir'e geldi. Seydişehir'e sığınan Yeşil Hoca'yı buradan Albay Refet (Bele) Bey şehir dışına attı.

Cumhuriyet dönemi ünlü devlet ve bilim adamlarından Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Sadi Irmak, o günleri hatıralarında şöyle anlatır; *"Asker kaçakları ve türeyen efeler köyleri vuruyor, soygunlar ve öldürmeler ortalığa dehşet saçıyordu. Ben bu saldırılardan birisine tanık oldum. Kasabamız olan Seydişehir'in köylerinde*

[88] Abdullah LEBLEBİCİ, *Seydişehir*, Seydişehir Belediyesi Basın Bürosu Yayını, Seydişehir 1988, s. 15.

[89] *Seydişehir 1. Kalkınma Kurultayı*, Seydişehir Okutma ve Yardım Derneği Yayını, Ankara 1997, s. 3.

[90] Sefa KOYUNCU, *İdealimizdeki T.C. Seydişehir Vilâyeti*, Seydişehir 1994, s. 5.

[91] Mehmet ÖNDER, *Seydişehir Tarihi*, Seydişehir Belediyesi Yayını, Seydişehir 1986, s.67.

Topal Talip adı ile anılan bir asker kaçağının kışkırtmalar yaptığını güya 'Şehirden köylünün intikamını almaya' çağırdığı biçare köylüleri başına topladığını duyuyorduk. Bir sabah gözümüzü açtığımızda elinde tüfek, sopa, kama, orak bulunan binlerce köylünün kasabamızı bastıklarını gördüm. Masum köylüler 'şeriat istiyoruz' diye kandırılmış ve kasabanın yağma edilmesi bir hak ve görev olarak aşılanmıştı. Az çok varlığı olan veya Müdafaa-i Hukuk'tan yana olan adamların evleri basılıyor, yağmalanıyor, ateşe veriliyor ve çocuklarından birisi rehin alınıyordu. Ben kadere tevekkülle şehrin merkezinde gösterişlice evimizin balkonunda âkıbetimi bekliyordum. Derken evimizin çevresinde iki kütle arasında bir itişip kakışma başladı. Bir kısım köylüler 'Bu da Mustafa Kemalci' diye bizim evimizin de yakılmasını istiyorlardı. Fakat bazı köylüler babam için "Bu adam fukara babası" diye savunmaya geçiyorlardı. O gün böyle bir mucize ile babam ve ben kurtulmuştuk. Fakat başına asker kaçaklarını kolaylıkla toplayabilen efe ve zeybek rolündeki adamlar, köyleri basmaya devam ediyorlardı. Bunlardan Bekir Efe adlı bir efenin zararsız hale getirilişini hatırlarım. Efenin Akseki taraflarından gelerek şehrimizi basacağı duyulmuştu. Pek aydın ve pek fedakâr bir zat olan Müftü İsmail Hakkı Efendi'nin hoş sohbetiyle Bekir Efe şehrimize zarar vermeden ayrıldı"[92].

7. Beyşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Millî Mücâdele'nin belki de ilk Millî Teşkilâtı'nı Beyşehirliler kurdu.

Konya Valisi Cemal Bey'in aşırı baskısına karşı, *"vatanın selâmeti"* için Beyşehir'de oturan Çeçenler, Süleyman Sırrı Bey'in başkanlığında; *"Yoldaş adında bir cemiyet"* [93] kurdular. Cemiyet kurulduğu sırada henüz Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmamıştı.

Ocak 1919 tarihinde Beyşehir'de bulunan Aramsaz Süvari Alayı'na tayin edilen Kayserili Miralay Nazım Bey (şehit), Beyşehirliler'in bu çalışmalarından son derece memnun oldu. Hem çalışmalarına katıldı hem de destek verdi.

[92] Sadi, IRMAK, *Atatürk'ten Anılar*, Güven Matbaası, Ankara 1978, s. 9-10.

[93] Bilal Bülent ALPEREN, *Beyşehir ve Tarihi*, Büyük Sistem Dershanesi Matbaası, Konya 2001, s. 55.

Bu çalışmalarını, arkadaşı Süvari Alayı'nın Baytarı Binbaşı Sadeddin Bey'le birlikte Toros dağlarının kuzey yamaçlarına kurulmuş köylere ve kasabalara kadar yaygınlaştırarak taban bulan Miralay Nazım Bey; *"ve arkadaşları İstanbul Hükümeti'ne karşı ilk isyan bayrağını açtı"*[94]. Konya'ya da sık sık gelerek, *"bu düşüncesini Kolordu Kurmay Başkanı Rüştü Bey ve Fahreddin (Altay) Bey'e açtı"*[95].

Nazım Bey'in bu çalışmaları Vali Cemal Bey'in kulağına gitmişti. Bir gün Vali Cemal Bey ve mektupçusunun da katıldığı Konya'daki bir toplantıda vali; bu İngilizler er geç başımıza bir iş açacaklar. Tevkif edildiğimizi anlarsak, Toros dağlarındaki göçebe aşiretlerine sığınabilir miyiz?... deyince Nazım Bey hiç düşünmeden; *"Onlar buna çoktan hazırlar"* cevabını verdi[96].

Nazım Bey'in Beyşehir'deki bu faaliyetlerini İstanbul Harbiye Nezareti'ne jurnalleyen Vali Cemal Bey, hakkında derhal işlem yapılmasını isteyince; Harbiye Nazırı Şefik Paşa, 19 Eylül 1919'da; Konya'daki 12. Kolordu Komutanı Ali Sait Paşa'ya şu telgrafı çekti; *"Beyşehir'de bulunan Süvari Alay Komutanı Vekili Nazım Bey'in orada bulunan süvari birlikleriyle civardaki köylere ve kasabalara taarruz ve halkı isyan hareketlerine teşvik ve bu alçaklığı görmeyenleri tepelemekte hattâ işkence ve tehdit etmekte olduğu Antalya Mutasarrıflığı'nca bildirilmektedir. Konya'da mevcut kuvvetlerden padişahımıza ve devlete bağlı subay ve erleri alarak hemen eşkıya Nazım üzerine hareketle, adı geçenin ölü veya diri olarak yakalanması ve emre itaat etmeyenler, her kim olursa olsun haklarında kanunun şiddetle uygulanması ve yerine getirilmesi istenmekte olduğundan, vali ile de görüşerek Jandarma ve sair kuvvetlerle mevcudumuzu pekiştirmenizi ve yukarıdaki emir uyarınca hareket eylemenizi, din, devlet ve padişaha hizmet ve fedakârlık gösterme zamanı olduğunu hatırlatırım"* [97].

[94] ÖNDER, *Mümtaz Koru*, s. 18.

[95] ERDEHA, *Vilâyet ve Valiler*, s. 268.

[96] ALTAY, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 183.

[97] KOMİSYON, *Türk İstiklâl Harbi*, VI., Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1974, s. 53-54.

"Türk'ü Türk'e kırdırma oyunu" olarak telakki ettiği bu telgraftan sonra Ali Sait Paşa; Konya Valisi'nin tutumunu da tehlikeli gördüğünden istifa edip İstanbul'a gitti. Bunun üzerine Vali Cemal Bey; 21 Eylül 1919 pazar günü İstanbul'a bir telgraf daha gönderdi ve *"İstanbul Hükümeti'ne karşı isyan halinde bulunan Beyşehir'deki Aramsaz Süvari Alayı'nın lağvedildiği derhal bildirilmelidir"* [98] isteğini yeniledi.

Heyet-i Temsiliye'nin Konya'ya bir kumandan gönderdiğini duyan Miralay Nazım Bey; *"O sırada Kızılviran Nahiyesi Müdürü Rumelili Adil Bey'le birlikte 50-60 kişilik süvari birliğiyle Konya'ya gelerek"*[99] Akyokuş mevkiine mevzilendiler.

Vali Cemal'in İstanbul'a kaçmasından sonra Müdafaa-i Hukukçu Vali Vekili Mehmed Vehbi Efendi; *"Eşrafla bir toplantı yaparak Konya'nın millî iradeye bağlılığını bildirmek ve Nazım Bey'in Konya üzerine yürümesine mani olmak üzere Müftü Ömer Vehbi Efendi ile Mümtaz Bahri Koru'yu Nazım Bey'le görüşmek üzere Akyokuş'a gönderdi. Heyet Konya'nın da Kuvâ-yı Millîye safına geçtiğini bildirmesiyle"*[100] Nazım Bey Beyşehir'e geri döndü.

Konya, Valilik meselesinin hallinden sonra Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı Beyşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Şubesi, Memiş Efendi'nin başkanlığında kuruldu. Cemiyetin diğer üyeleri; *"Süleyman Sırrı Bey* (Çeçen), *Miralay Şehit Nazım Bey, Belediye Başkanı Mevlüt Bey, Bakkalzâde Ahmed Efendi, Faik* (Babaoğlu) *Bey, Davâ Vekili İkbal* (Soylu) *Bey, Osman* (Tultay) *Bey, İsmail* (Taşkoy) *Bey, Sadıkhacı Köyü'nden Mehmet* (Cadal) *Efendi"*[101]den oluşturuldu.

Beyşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin köy temsilcileri ise; Sadıkhacı Köyü'nden İmam-Hatip İbrahim Efendi, Karaali Köyü'nden Ali Efe, Emen Hatibi Hasan Efendi, Bayındır'dan Araboğlu Mehmed Efendi, Gökçimen Köyü'nden Hatip Ali Efendi ve Hoyran Köyü'nden Hatip Ahmed Efendi idiler[102].

Miralay Nazım Bey'in II. İnönü Savaşı'na katılmak üzere Beyşehir'den ayrılması üzerine Ankara'da görevli bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Beyşehir Şubesi'nin en önemli şahsiyetlerinden olan Süleyman Sırrı Bey, Beyşehir'e dönerse de Beyşehir'de meydana gelen karışıklığın önüne geçilemez.

Özellikle bir fesat merkezi haline gelen Manastır / Üzümlü köyünden Hacı Resul Efendi, Hafız Ali Efendi, Deli Mehmed Efendi, Hüseyin Efe, Laz Mehmet Çavuş, elebaşılardan Huğlulu Kara Mustafa Efendi, Doğanbeyli Hamdi Efe, Sadıkhacılı İbrahim Efendi, Delibaşı Mehmed'in Konya'da hapishaneden bıraktığı Tüfekçi Veli'nin Osman ve Kuloğlunun Hafız Mehmed gibi elebaşılar oluşturdukları Heyet-i Islahiye Kumandanlığı unvanı ile Beyşehir'i bastılar[103].

Bozkır'dan gelen Refet Bele ile Yalvaç'tan gelen Demirci Mehmed Efe komutasındaki Millî kuvvetler, Beyşehir'i asilerden temizledi.

8. Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Büyük Taarruz'un hazırlık tatbikatının yapıldığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Garp Cephesi'ni idare ederken kaplıcalarında kaldığı Ilgın, Millî Mücâdele'de önemli olaylara sahne oldu[104].

"İsyanın asıl membaı Konya"[105] diyen Macit Selekler, araştırmalarının detayına inmiş olsaydı, isyanları organize edenleri öğrenmiş olacak ve asıl membaının Konya merkezi değil, Ilgın İlçesi'nin Çiğil Kasabası olduğunu öğrenecekti.

Ilgın'da, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ilgın Şubesi'nin açıldığı kanaatinde değiliz. Ancak, Kuvâ-yı Millîye'ye destek vererek, Ilgınlılar'a önderlik yapanların başında Ilgın Kaymakamı Galip Bey

98 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, No: 116, (24 Eylül 1919 Çarşamba), s. 1.
99 KORALTAN, *Bir Politikacının Anıları*, s. 117.
100 ÖNDER, *Mümtaz Koru*, s.18.
101 Mehmet KOÇ, *Beyşehir Tarihi'ni Araştırma Notları*, "Millî Mücâdele Döneminde Beyşehir Nüfus Müdürlüğü Memuru İbrahim Canpolat'ın Hatıraları" kısmı, Beyşehir 1970, s. 2.
102 KOÇ, *aynı yer*, s. 2.
103 SIFIR, "Konya İsyanı'nın İçyüzü", *Yeni Sabah Gazetesi*, (5 Şubat 1940 Pazartesi), Tefrika no: 16, s.2.
104 Tahsin SAMUR, *Ilgın'da Türk Devri Yapıları*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya 1992, s.3.
105 Macit SELEKLER,, *Yarım Asrın Arkasından*, Orhan METE ve Ortağı Kollektif Şirketi Matbaası, İstanbul 1960, s.75.

ile *"asilerin şehit ettiği Savcı Necip Bey ve Şube Reisi Yüzbaşı Osman Bey"*[106] olduğu biliniyor.

Beyşehir Doğanbeyli âsi Hamdi Efendi ile Sadıkhacılı âsi İbrahim'in kuvvetlerinin Çiğil'e gelmesiyle, Çiğil'deki ayaklanma ciddi bir vaziyet aldı. Ilgın Kaymakamı Galip Bey'in oluşturduğu *"Nasihat Heyeti'ne"* Ilgın âsîleri'nin lideri Ali Efe ve Çiğilliler; *"ortada hükümet yok. İstanbul mahsur halindedir. Ankara'ya da itimat etmiyoruz"*[107] dediler.

Ankara Hükümeti'nin, Çiğil isyanını bastırmakla görevlendirdiği Kasap Osman lakaplı Yarbay Osman Bey, Çiğil'e geldi[108]. Çiğillilere; *"Size üç saat süre veriyorum. Üç saate kadar teslim olmazsanız sonucuna katlanırsınız"*[109] uyarısında bulundu. Sonuçta Çiğil'i, Ilgın'ı ve Kadınhanı'nı eşkıyadan temizledi.

9. Akşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Zafer planlarının kurulduğu şirin ruhlu; koca ağaçlı Akşehir. Sokaklarının iki yanından genç kız saçlarının örgüleri gibi lepiska sular akan Akşehir[110] halkı, İttihat Terakki Partisi günlerinde; nifakçıları, tefrikacıları, Makam-ı Hilâfet Penahî'ye aykırı veya karşı olanları lânetlerken[111] ümitleri tükendi. Bundan dolayıdır ki Millî Mücâdele'nin en çok savunulduğu yer oldu. Batı Cephesi Karargâhı'nın burada kurulması ise, özelliğine ayrı özellik kattı.

Kutülamere Savaşı Gazisi Hafızınoğlu Salih Onbaşı ve Gönülsüzlerin doktor Haydar Bey Akşehir'e döndüğünde, Akşehir halkı Kuvâ-yı Millîye fikrini çoktan benimsemişti. Önce İngilizlerin sonra İtalyanlar'ın Akşehir'i işgal etmelerine gönlü razı olmayan Akşehir ihtiyarlarından Ali Emmi, Hafızınoğlu Onbaşı Salih Efendi'nin halk toplantısında, *"Kutülamere'de bir kolumu bırakıp geldim"* demesine kızarak; *"Utan len Hafızınoğlu utan! Koca Memâlik-i Osmaniye senden beter oldu. Bin beter oldu. Kıçıkırık İtalyan askeri ta Akşehir'e dayanmış da Hafızınoğlu kolundan budundan konuşur. Haram olsun o gazâ diyecem amma dilim varmaz utan... utan..."*[112]dedi.

Bu olaydan kısa bir süre sonra da Akşehir Mahkeme Reisliğine 31 Ağustos 1920'de Silleli Tevfik Fikret (Sılay) Bey atandı[113]. Akşehirliler'le kısa zamanda dostluğunu pekiştiren Tevfik Fikret Bey, özellikle de Hacı Kurrazâde (Hacı Bekir "Sümer" Efendi)[114] ile arkadaşlığını ilerletti. Konya Valisi Cemal Bey ve Hürriyet İtilâf Partisi adına Akşehir'de faaliyet gösteren Hoca Mehmed Reşit Efendi'nin de Kuvâ-yı Millîye safına geçmesiyle birlikte Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Akşehir Şubesi kısa zaman sonra kuruldu.

Özellikle Eşkiya Çakırsaraylı'nın Akşehir'i basacağı günlerde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Akşehir Şubesi'nin kurucuları arasında; Kurrazâde Hacı Bekir (Sümer) Efendi, Tevfik Fikret (Sılay) Bey, Hoca Mehmed Reşit Efendi, Mumcu Mustafa Efendi, Hacı Küçük Efendi, Nalbant Mustafa Efendi, Ak Ağa Efe, Gönülsüzlerin Doktor Haydar Bey, Hafızoğlu Onbaşı Çolak Salih, Yüzbaşı Hamdi Bey, Ağır Ceza Reisi Mehmed Bey, İmam Haşim Efendi, Kör Hüseyin Ağa, Hacı Rüştü Efendi ve Abdullah Efendi bulunuyorlardı.

Birçok şirketinin yanı sıra Akşehir Bankası'nında sahibi olan Hacı Bekir Efendi'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yanı sıra Kuvâ-yı Millîye'ye olan hizmet ve katkılarını her Türk vatandaşı bugün bile takdir eder.

Delibaşı hadisesi sırasında; Jandarma erlerinden Yalvaçlı Musa ve Yalvaçlı Ali isimli erat şehit düşerse de[115] eşkıyaya karşı, halkla mütecavizler arasında çetin bir mücâdele oldu. Kalem Reisi Kadri, Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Abdurrahman, Mülazım Emin ve Komiser Muavini Hacı Arif

106 Afif EVREN, *Konya Hadisesine Bir Bakış*, Yeni kitap Basımevi, Konya 1939, s.13.
107 ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 259-260.
108 Şerif GÜRALP, *İstiklâl Savaşı'nın İç Yüzü*, Dizer Konca Matbaası, İstanbul 1958, s. 97.
109 İlhan SELÇUK, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Çağdaş Yayınları, 2. Kitap, İstanbul 1995, s.182.
110 Ruşen Eşref ÜNAYDIN,, *Atatürk ve Millî Tesanüd*, Millî Tesânüt Birliği Yayını, Anıl Matbaası, İstanbul 1954, s. 36.
111 Tarık BUĞRA, *Küçük Ağa*, Yol Yayınları, (5.Baskı), İstanbul 1979, s.71.
112 BUĞRA, *aynı eser*, s. 46.
113 Tevfik Fikret Sılay için daha geniş bilgi için bkz. ATALAY, *Konya Kuvâ-yı Millîyecileri*, C. II., s. 34.
114 Hacı Bekir Efendi için geniş bilgiye bkz. ATALAY, *Konya Kuvâ-yı Millîyecileri*, C. I., s.126.
115 EVREN, *Delibaş Hadisesi*ne Bakış, s. 13.

Beyler de maiyetleri ile bu mücâdeleye katıldılar. Neticede, kaza eşkıyanın baskısından kurtarıldı[116].

Konya'ya doğru giden Millî kuvvetlere Akşehir İstasyonu'nda büyük sevgi gösteren Akşehir halkı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etrafında kenetlenip özellikle de Sakarya Savaşı'nın en şiddetli sırasında, bir süvari bölüğü oluşturarak cepheye katıldılar.

Akşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; tekalifi millîye emirlerinin uygulanmasında da öncülük etmiş, hem ilçe merkezi hem de civar köylerden tedarik edilen malzemeleri, Konya Merkez Komisyonu'na göndermiştir.

V. KONYA VE İLÇELERİNDEKİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİ'NİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Millî Mücâdele döneminde ülkenin her tarafında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin her birinin diğerleriyle benzer yönleri çoksa da Konya ve civarında kurulan cemiyetlerin diğerlerinden farklı yönleri de vardı.

Bu araştırmada Konya'ya bağlı Sancaklar'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine hiç değinilmezken, Konya ve ilçelerinde kurulan cemiyetlerin faaliyetleri bir bütünlük içerisinde izah edilip farklı yönleri ortaya konacaktır.

1. Siyasî Özellikler

a. Konya Halkının Millî Mücâdele'ye Kazandırılması

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin hepsinin en önemli faaliyeti Konya halkının Millî Mücâdele'ye kazandırılmasıdır. Çünkü akabinde yapılacak hizmetler, bunun sonucuna bağlıdır. Konya'da ve ilçelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurucuları, halkın itibar ettiği, sevdiği, saydığı insanlardır. Bu tür kişilerin yönetimde bulunmaları kısa zamanda Millî Mücâdele fikrinin yayılıp taraf bulmasını sağladı.

Ancak İtilâf Devletleri'nin Konya'da hüküm süren tahakkümü, Hürriyet İtilâf Partisi'nin etkin çalışmaları ile destekçileri Vali Cemal Bey ve bazı Mülkî âmirlerin taraflı tutumu, Millî Mücâdele düşüncesinin başta filizlenmesini engelledi.

Vali Cemal Bey'in pasifize edilmesinden sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti liderlerinin plânlı çalışmaları sonunda başarı sağlandı. Cemiyet bu başarıyı elde ederken askerî ve mülkî makamlarla irtibatını kesmedi. İtilâf Devletleri'nin Türkiye üzerindeki emelleri, padişah hükümetinin yapılan işgallere ve işgalci devletlerin diğer çalışmalarına göz yumması her tarafta anlatıldı. Bunda İstanbul basınının yanı sıra Konya'da yayınlanan basının da büyük katkısı vardır. Özellikle *Babalık* ve *Öğüt* gazeteleri yayınlarında, düşmanın işgal ettikleri bölgelerde yaptığı zulümleri ve İtilâf Devletleri'nin propagandalarını halka duyurdu. *"Tertiplenen mitinglerle şehir halkının millî his ve heyecanı dinamik ve canlı tutuldu. Din adamları yaptıkları konuşmaların yanı sıra özellikle cuma günleri verdikleri vaaz ve okudukları hutbelerde Millî Mücâdele'nin haklılığını ve kutsallığını anlattılar"*[117]. Bu konuşmaların birinde Konya'da bulunan Müftü Kadınhanlı Ali Rıza Efendi, Şerafeddin Camii'nde etkili bir konuşma yaparak halkı Millî Mücâdele'ye katılmaya davet etti. Sözlerini şöyle bitirdi, *"Ey cemaat, ey din kardeşlerim düşman hudutlarımızdan içeri girdi. Can, mal, namus, vatan, din, iman mukaddes neyimiz varsa tehlikededir. Ümmeti müslümanın varını yoğunu bu yolda harç etmesi zamanı çoktan geldi. Bayrak çekildi. Eli silah tutan herkes gidip bu bayrak altında toplansın"*[118].

Okullardaki müsamereler ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı İrşad Heyeti'nin faaliyetleri de halkın Millî Mücâdele'ye katılmasında etkili oldu. O dönemde Konya okullarını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yukarıda kendisinden kısaca bahsedilen Seydişehirli Mahmut Sadi Irmak temsil etti.

Bu arada Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hanımlar Şubesi'nin faaliyetleri de unutulmamalıdır. Beşbine yakın hanımın, önce Şerafeddin Camii'nde şehitler için okuttukları dua ve sonrasında yaptıkları büyük gösteri, İtilâf Devletleri'nin de

[116] ÖNDER, *Delibaş Hadisesi*, s. 263.

[117] AVANAS, *Müdafaa-i Hukuk*, s. 37.

[118] Osman KESER, *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Kadınhanı*, M. Naci GÜCÜYENER Matbaacılık ve Gazetecilik Yayını, Konya 1987, s.32.

dikkatinden kaçmaz ve Konyalı, kadınıyla erkeğiyle Millî Mücâdele fikrini benimser.

b. Şehirdeki Azınlık ve İstanbul Hükümeti'nin Faaliyetlerinin Tasfiyesi

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin bu yöndeki çalışmaları da takdire şayandır. Çünkü; işgal bölgelerindeki Müdafaa-i Hukukçular karşıdaki düşmanla mücâdele ederken Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri hem merkez hem de ilçelerinde belli olmayan bir düşmanla karşı karşıyadır. Bilinen ve tanınanların dışında halkın kargaşa ortamında nasıl bir yön çizeceğini anlamak güçtür. Yine de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Şubesi üyeleri, halkın nabzını günü gününe iyi tutmuş ve halkı müspet yöne çevirmesini bilmiştir.

Müdafaa-i Hukukçular, bilinçsiz halkın yanısıra Konya'daki Amerikalı Miss Kouchman, İngiliz Rahip Rew Frew, Dr. İpokrat, Kirkor Şişmanyan, Rodoslu Nikola Samarcidis ve Kıbrıslı Kemal Subhuezel gibi şehirde faaliyetlerini sürdüren azınlık temsilcileriyle de mücâdele ettiler[119]. Konya Metropoliti Parakobiyes'in olumsuz tavırları da buna eklenirse, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin ne zorlukla başarı elde ettikleri ortadadır.

Zeynelabidin Efendi'nin yanlış yönlendirmesi ile Vali Cemal Bey'in, işgalci devletlerle göz göze denecek kadar açık ilişkisi ve azınlıklara yaranmak için kurduğu *"İâde-i Emvâl Cemiyeti"*nin çalışmalarının halkta nefrete yol açmasıyla ortamı çok iyi değerlendiren Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yetkilileri, hem Konya hem de ilçelerinde meydana gelebilecek her hadiseyi çok kısa zamanda taraftarları sayesinde öğrendi. Gerekli tedbirlerin alınmasını sağladı. Azınlıkların çalışmalarını ve İstanbul Hükümeti'nin faaliyetlerini her yerde pasifize etti.

c. Kuvâ-yı Millîye'nin Konya'da Teşkilâtlandırılması ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri'nin Çabaları

İzmir'in işgaline kayıtsız kalmayan Konya'da halk miting üstüne miting yaparken, yavaş yavaş vatan savunması yolunda Teşkilâtlanma eğilimi de gösterdi. Konya Yıldırım Orduları Kıtaatı Komutanı Mersinli Cemal Paşa'nın bu konuda, hayli yol katettiği sırada Mustafa Kemal Paşa, 27 Mayıs 1919 tarihinde Havza'dan çektiği telgrafta; *"Konya'da bir vatan ordusu kurulmakta olduğuna dair haber duyduğunu bunun niteliğinin kendisine bildirilmesini"*[120] istedi. Mersinli Cemal Paşa cevabında *"Konya'da orduya yardımcı olabilecek bir güç hazırlanmasına çalışıyoruz. Ancak henüz bir isim ve unvanı yoktur"*[121] dedi.

1 Haziran 1919 yılından itibaren Konya'ya bağlı sancak ve ilçelerde gizliden gizliye Kuvâ-yı Millîye örgütleri oluşturulmaya başlandı. Mersinli Cemal Paşa, bu tür girişimleri desteklerken, Vali Cemal Bey bu türden oluşumların gerçekleşmemesi için kaymakamlara emir üstüne emir gönderdi[122].

Sivil ve askerî erkânın birlikte Millî Teşkilâtları oluşturmasını hazmedemeyen İbradılı Vali Cemal Bey, askerî kanattan çektiği sıkıntıyı 21 Eylül 1919 tarihli telgrafında İstanbul'a şöyle bildirdi: *Konya Valisi Cemal Bey'den Makam-ı Samî-i Sadâret-i Uzmaya Konya'da isyan eden zabitânın görevlerinden azledilmesini defaatle Dahiliye Nezareti'ne yazmıştım. İş bu zabitanın vazifelerinden el çektirilmediğinden dolayı galeyan-ı umûm son dereceye vasıl olmuştur. Muvaffakat-ı umûmiyenin inzimamı ile iş bu zabitan bugünkü trenle nakledilmişlerdir. Esnayı nakilde bunlardan ikisi firar eylemiştir."*[123].

Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi Vali Cemal Bey'in de kaçması üzerine Konya'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kendine bağlı *"Millî Kuvvetler"* kurma yoluna gitti. Teşkilât-ı Millîye kurulması için görevlendirilen İlyas Bey, Hüsnü Bey ve Abdi Beyler Müdafaa-i Hukuk adına müfrezeler oluşturdular. Maaşlarını da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Merkez Teşkilâtı ödedi[124].

Diğer yandan ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Merkez Heyeti üyesi Refik (Koraltan) Bey, Konya'daki Avukatlık yazıhanesine gelen 12. Kolordu'da görevli Selânikli Yüzbaşı Fevzi Bey, 12. Kolordu Hukuk Müşaviri Yüzbaşı Münir Bey ve

[119] ATALAY, *Rew Frew'in Faaliyetleri*, s.210

[120] ATATÜRK, *Nutuk, Vesikalar-Belgeler*, III., T.T.K. Yayını, Ankara 1989, vesika 13, s.1217

[121] ATATÜRK, *Nutuk*, C. III., Vesika 15, s. 1219.

[122] ERDEHA, *Vilâyet ve Valiler*, s. 271.

[123] AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 79.

[124] AVANAS, *aynı eser*, s. 222.

Tayyareci Nafız Bey ile birlikte Kuvâ-yı Millîye'nin ilk nüvesini teşkil etti[125].

Yeni Teşkilât, daha sonra yine 12. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Tahsin Bey, Fırka Kumandanı Kaymakam Binbaşı Hayri Bey ile Konya'daki Divan-ı Harbi Örfî Reisi Miralay Şükrü Bey, Heyet-i Tahkikiye Reisi Binbaşı Rüştü Bey, Heyet Azası Binbaşı Şükrü Bey, İhtiyat Zabiti Mülazım Halit Bey ile[126] takviye edildi ve vatansever elemanlardan oluşan bu kuvvet, yavaş yavaş Konya'da kendini hissettirdi.

Daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile bütünleşen Kuvâ-yı Millîye Teşkilâtı, tüm Konya ve ilçelerinde Heyet-i Temsiliye ile birlikte hareket ederek Konya'da Millî Mücâdele yolunda epey mesafe aldı.

2. Ekonomik Özellikler

a. Muavenet-i Millîye Teşkilâtı'nın Kurulması

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; *"halkı uyandırmada ve millî kurtuluş yolunda sevketme yönünden başarılıdır."*[127]. Bu başarının devam etmesi şarttır. Bunun için maddi kaynağa da ihtiyaç vardır. Parasal kaynağın temini için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yetkilileri Muavenet-i Millîye'yi kurdular.

Millî Yardım Cemiyeti'nin kurucuları; Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Gilisralı Hacı Tahir Hoca Efendi, Müftü Ömer Vehbi Efendi'dir. Amaç millî kuvvetleri ayakta tutacak her türlü yardım, para, silah, yiyecek, giyecek toplamaktır[128].

Kurulmasıyla birlikte Muavenet-i Millîye Teşkilâtı kısa sürede kabul gördü. Yardım yapanların sayıları günden güne çoğaldı. Bunlardan biri de Mevlânâ Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi'dir. Çelebi Efendi, Millî Yardım Cemiyeti'ne gönderdiği mektupta; *"Müdafaa-i Hukuk Muavenet-i Millîye Rıyâset-i Valâsına: Efendim, Çelebi kirâmın da Muavenet-i Millîye'de bulunması, tabiî ve samimî arzularından olup kısm-ı ekserisinden istifa edilmiş olan mebâliğ hemen birkaç güne kadar istikmal ve tarafımdan ifâ ve ihdâ edilecek miktarla beraber derdest-i irsâl bulunduğunun beyâniyle teyîd-i mivalât olunur Efendim, 25 Mayıs 1920, Cânişini Hazreti Mevlânâ Abdülhalim bin Hazreti Mevlânâ"* dedi[129].

İncelendiği zaman görülecektir ki, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin cemiyete bağlı kurduğu Muavenet-i Millîye de Anadolu'da emsali görülmeyen yine bir ilki temsil eder.

3. Askeri Özellikler

a. Askeri Destek: Gönüllü Alaylarının Kurulması

Konya halkını Millî Mücâdele'ye kazandıran Merkez Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve ilçelerindeki şubeleri, şehir halkını vatanın savunulması içinde harekete geçmesini sağladı. Böyle bir girişime Konyalılar; *"Millet Taburu"* ve *"Gönüllü Alayları"* kurarak cevap verdi. *"İlk millet taburu 5 Temmuz 1919 yılında teşkil edildi."* Ayrıca şehir esnafı, tüccarı 12. Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Fahreddin (Altay) Paşa'ya müracaat ederek *"Millet Taburu"* teşkil edilmesini istediler. Bu istekler üzerine Fahreddin Paşa; *"Konya'da bir millet taburu teşkiline hemen başlanacaktır"*[130] dedi. Kurulan millet taburu'nun ilk gönüllüleri ise; *"Polis Müdürü Necip, Belediye Reisi Muhlis (Koner), Belediye Müfettişlerinden Kaymakzâde Mehmed Efendi, Konya Mebusu Kâzım Hüsnü Bey'den"*[131] oluştu. Genelde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri'nin oluşturduğu ilk gönüllü taburu, Eylül 1920 tarihinde Konya'dan ayrıldı. 19 Eylül 1920'de Afyon'a ulaştı.

Sakarya Savaşı'nın devam ettiği 23 Ağustos 1921 tarihinde ise Konya halkı Hükümet Konağı önünde toplandı. Yapılan konuşmalardan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Başkanı Yusuf Ziya, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi İsmail Hakkı ve Belediye Reisi Mehmet Muhlis; *"Konya halkı Hükümet Meydanı'nda toplanarak memleket namına ordumuza beyan-ı şükrân ve minnettarlığının iblağını istirham eylemiştir"*[132] telgrafını çektiler.

---

125 KORALTAN, *Bir Politikacının Anıları*, s. 108.
126 KORALTAN, *aynı eser*, s. 108-109.
127 Caner ARABACI, *Millî Mücâdele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya 1991, s. 92.
128 KUTAY, *Manevi Mimarlar*, s. 76.
129 KUTAY, *aynı eser*, s.76.
130 AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, s. 228.
131 AVANAS, *aynı eser*, s. 403.
132 AVANAS, *aynı eser* , s. 234.

5 Eylül 1921'de Akşehir ve Karamanlılar'ın oluşturduğu gönüllü süvari bölüğü, ordunun emrine girmişken 11 Eylül 1921'de Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa; Konya Valiliği'ne telgraf çekerek halktan daha çok gönüllü birlikler oluşturularak askerî birliklere katılmalarını istedi. Telgrafında; *"Yunan Ordusu'nun bakiyesini Anadolu içlerinde imha etmek ve tek bir Yunan neferini bile İzmir'e çekilmesine meydan bırakmamak için eli silah tutanların Uşak hattında faaliyete geçmelerini rica ederim"*[133] dedi.

Yeni Konya Valisi Galip Bey'in de gayretiyle Konya merkez dahil, Kadınhanı, Ereğli, Bozkır, Karaman, Ermenek, Ilgın, Koçhisar, Seydişehir ve Beyşehir'den gelen gönüllü birlikler, Batı Cephesi'nde savaşmak için gönderildiler. Konya halkının bu katılımına Fevzi (Çakmak) Paşa 15.9.1921 tarihinde çektiği telgrafta; "Konya havalisi halkının kazanılan savaşta ki (Sakarya) yardımlarından dolayı arz-ı teşekkür ederim"[134] *diyerek memnuniyetini belirtti.*

Her türlü teçhizatlarını da karşılayarak bölge halkı tarafından Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin önderliğinde oluşturulan bu gönüllü alayları içinde birşey söylemek gerekirse; Konyalılar'ın bu hususta gayretleri de takdire şayandır.

b. Lojistik Destek: Konyalıların Millî Mücâdele'ye Yaptığı Nakdî ve Aynî Yardımlar

Millî Mücâdele'nin kazanılmasında birinci etken unsuru Türk köylüsüne dayandıran Şamsutdinov; *"köylü yığınları kurtuluş hareketinin ana gücünü oluşturmakla kalmıyor, ekonomik yükünü de taşıyorlardı"*[135] der. Haksız da değildir. Fakat bu konuda Konya ve Konya köylüsünden hiç bahsetmez.

Millî Mücâdele'de Konya; *"Garp Cephesi'nin arkasında ambar sayılan bir yerdedir"*[136] ve askerin her türlü ihtiyacı buradan karşılanmıştır. *"Hareket genişleyip Garp Cephesi büyük muharebelere başladığı zaman muhalefet merkezi sayılan Konya evladı ile, erzakı ile, faaliyeti ile, fedakârlığı ile Anadolu vilâyetlerinin cümlesi gibi belki cümlesinden fazla zaferi yaratan bir âmil oldu"*[137] ve şehir halkı bir taraftan yurdun dört bir yanından göç ederek Konya'ya gelen muhacir, öksüz, yetim çocuklara kucak açarken diğer taraftan Mehmed Vehbi Efendi'nin *"Ordu Mübayaat Müfettişliği"* görevinin etkisinden dolayı asker için ihtiyaç duyulan her türlü malzemeyi temin etti. Nakdî ve aynî yardım konusunda, yöre halkı özellikle *"Tekâlif-î Millîye kararları gereğince istenilen yardımı fazlasıyla vermiş, Sakarya ve Büyük Taarruz esnasında ise köylüsü, kentlisi adeta birbirleriyle yarışmışlardır."*[138].

Konyalılar, Orduya elbise yapmak için terzihanelerde, battaniye, eğer takımı, kayış imal etmek için debbağhâneler ve kundura yapma yerlerinde, silah yapma ve tamir etme atölyelerinde, nal atölyelerinde, Yunanlılar'ı bir an evvel denize dökmek azmiyle var kuvvetiyle çalıştılar. Konya'da hayranlıkla seyrettiğim Levâzım Teşkilâtı olmasaydı, bunların vereceği neticeler mahdut ve yarım kalmaya mahkûmdu[139].

Şehir halkının bu fedakârlığına Ahmet Emin Yalman'dan başka, Büyük Taarruz esnasında Konya'da bulunan T.B.M.M mebuslarından Hulusi Kemâlî Bey ile Şeref Bey de şahit olmuşlardır. Adı geçen bu mebuslardan birçoğu Konya'da gördükleri bu olağanüstü fedakârlığı gazetelere yazdıkları makale ve teşekkür ile T.B.M.M'de yaptıkları konuşmalarda dile getirdiler[140].

SONUÇ

Sonuç olarak denilebilir ki, Konya ve ilçelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurucuları, bir çok badireden sonra çok zor şartlarda bu cemiyetleri kurdular. Tüm çabaları, *"vatanlarında vatansız"* kalmamaktı.

---

133 AVANAS, *aynı eser*, s. 234.
134 AVANAS, *aynı eser*, s. 234.
135 A.M. ŞAMSUTDİNOV, *Mondros'tan Mudanya'ya Türk Kurtuluş Şavaşı Tarihi*, (Çeviren: Ataol BEHRAMOĞLU), Doğan Kitap Yayını, İstanbul 1999, s. 67.
136 KORALTAN, *Bir Politikacının Anıları*, s. 111.
137 Cemal ALBAYRAK, *Atamızı Asacaklardı*, Samsun Matbaası, Samsun 1949, s.5.
138 Bu hususta bkz. AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*.
139 Ahmet Emin YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I., Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayını, İstanbul 1997, s. 761.
140 AVANAS, *Müdafaa-i Hukuk*, s.38.

Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi, Konya halkı da; kentlisi ile, köylüsü ile bu mücâdelenin içinde oldu. Fakat bu, diğer şehirlerdeki gibi kolay olmadı.

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, şehir halkını Kuvâ-yı Millîye etrafında toplarken diğer yandan Konya'ya işgal edilmiş bölgelerimizden gelen göçmenlerin sorunları ile cephedeki askerin iâşe ve mühimmât malzemelerinin teminiyle uğraştı. Hürriyet İtilâf Partisi'nin hem Konyalıları hem de Anadolu'daki diğer insanları üzerek gerçekleştirdiği ve sonuçta Konyalı halkın mal ettiği sevimsiz isyan olayına da karşı durmaya çalıştı. Buna rağmen, gönüllü alaylar kurarak canlarıyla, yaptıkları nakdî ve aynî yardımlar ile mallarıyla Millî Mücâdele'ye olan katkıları göz ardı edilemez[141].

Ne yazık ki bugün Türkiye'de Millî Mücâdele döneminin izahı ve değerlendirilmesi yapılırken bazı araştırmacıları; Konya ve Konyalı'yı acımasızca yargılar. Bu yapılırken, diğer Anadolu kentlerinin, hattâ araştırmacıların kendi yörelerinin Millî Mücâdele'ye yaptıkları katkılarla, Konyalı halkın bu alandaki katkılarını karşılaştırarak yapması sağlıklı bir sonuç elde edilmesini sağlayacaktır. Tabiîdir ki, bu yapılırken Konya'nın, fizikî ve coğrafî şartlarının getirdiği özel konum da göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuçta göreceklerdir ki, Konya ve halkını töhmet altında bırakacak hiçbir nedenleri olmayacak ve *"Konyalılar hatalarını bu şekilde telafi ettiler"* gibi yargılarından da vazgeçeceklerdir.

Delibaşı Mehmed hadisesi dışında, bugün Millî Mücâdele'ye yaptıkları katkı ve hizmetleriyle gurur duyan Konya ve Konyalı halk, Millî Mücâdele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın Konyalı olmasından[142] gurur duymasın mı? İzmir Hükümet Konağı'na 9 Eylül 1922 sabahı hızlı adımlarla çıkarak Türk Bayrağı'nı göndere çeken Yüzbaşı Şerafeddin Bey'in Süvari Alayı'nın neferi olan Beyşehirli Gazi Ali Atar ile niçin gurur duymasın?[143]

[141] Aynî ve nakdî yardım konusunda bkz.. AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya.*

[142] ATATÜRK'ün Karamanlı olduğu bugün yeni bilgilerle kanıtlanmış ve Karamanlılar, şehirlerinin girişine, *"Biliyor musunuz Atatürk'ün ata yurdu Karaman'ın Taşkale kasabasıdır"* levhasını dikmişlerdir.

[143] Mehmet KOÇ-Hasan KARACA, *Beyşehirli Gazilerin Millî Mücâdele Hatıraları*, (Editör: Ahmet ATALAY), Damla Matbaası, Konya 2000.

Resim: 1 Konya'ya gelen Hey'et-i Nasiha (Y. Küçükdağ'dan).

Resim: 2 Konya Müdüfaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Sivaslı Ali Kemâlî Efendi'nin Konya Üçler Mezarlığı'ndaki Mezarı.

Resim: 3 Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyeleri Kâzım Karabekir Paşa ile birlikte (*Zaman Sürecinde Ereğli*'den).

Resim: 4 Karaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kurucusu ve Başkanı Kaymakam Hayri Bey (*Konya'nın Delibaşı İsyanı ve Karaman'a Sıçrayışı*'ından).

Resim: 5 Beyşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucuları, oturan: Süleyman Sırrı Bey, Ayaktakiler: (Soldan sağa) Gardiyan Emin (Beştoy), Mahmut Çavuş (Conkır), Çeçen Sait Çavuş, Eğirlerli Ali Çavuş, Bek Sultan (Fotoğraf: Beyşehir Belediyesi'nden temin edildi).

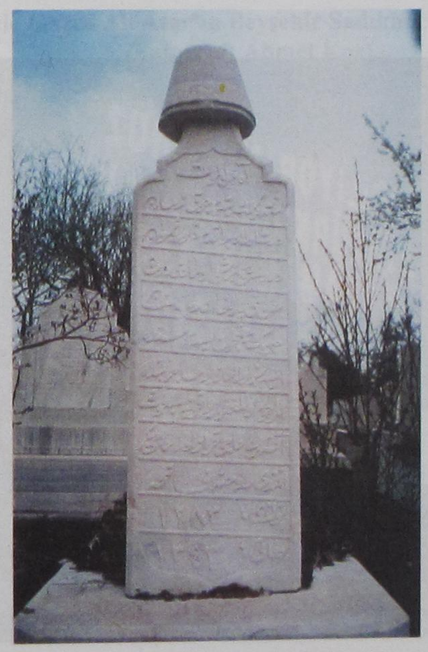

Resim: 6 Akşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Hacı Bekir (Sümer) Efendi'nin Akşehir Nasreddin Hoca Mezarlığı'ndaki mezarı (Fotoğraf: Ahmet Atalay)

Resim: 7 Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilçe delegeleri de dahil 28 Nisan 1920 tarihinde yaptığı toplantının hatıra fotoğrafı (Konya Büyükşehir Belediyesi, Koyunoğlu Müzesi, Selçuk Es Arşivi'nden).

Resim: 8 Karamanlılar'ın Atatürk'ün Karamanlı olduğuna dair astıkları levha.

Resim: 9 Millî Mücâdele Gazisi Ali Atar'ın Beyşehir Sadıkhacı Köyü Mezarlığı'ndaki büstü (Fotoğraf: Ahmet Koç).

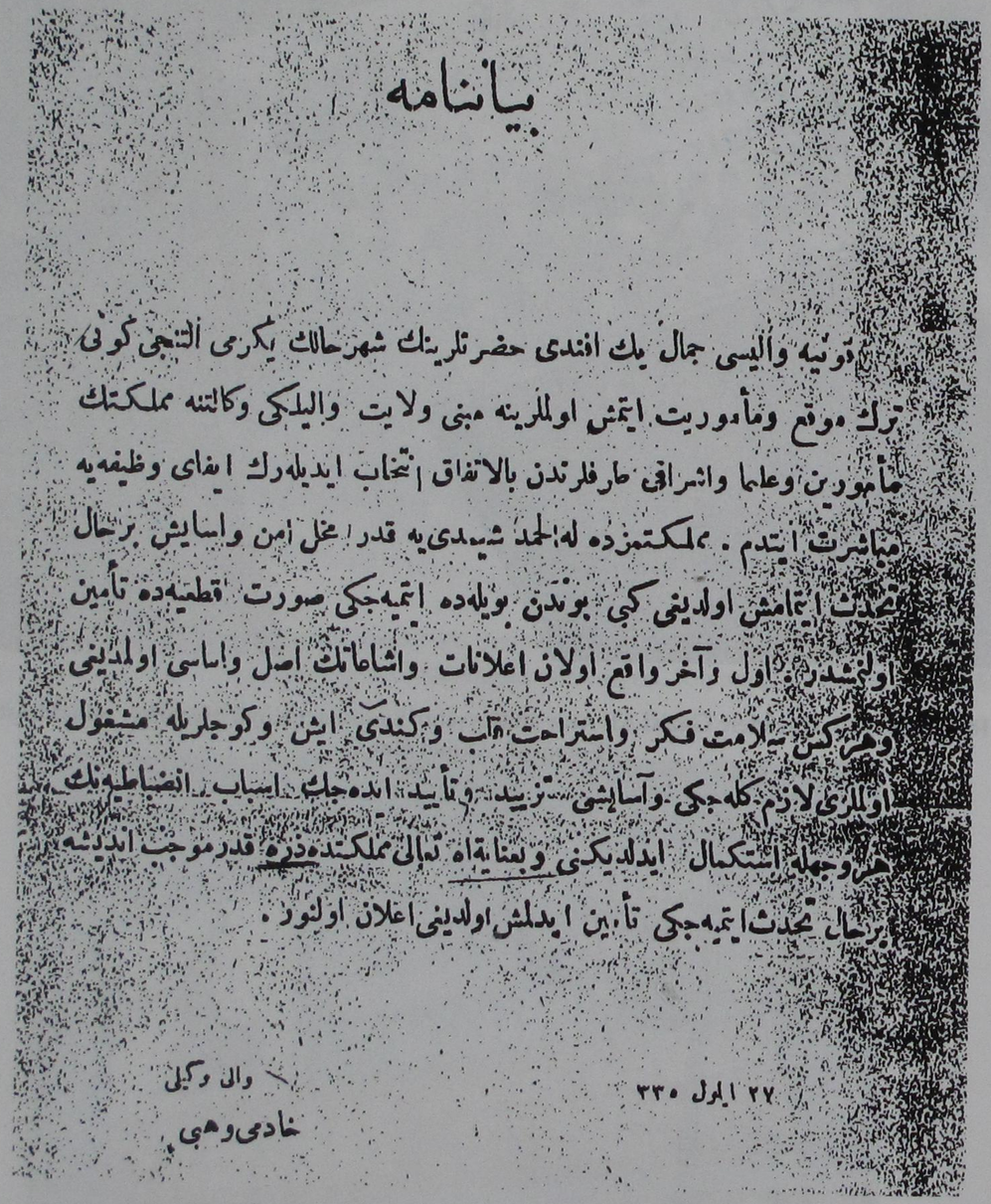

بیاننامه

قونیه والیسی جمال بك افندی حضرتلرینك شهرحالك یکرمی التنجی کونی
ترك موقع ومأموریت ایتمش اولملرینه مبنی ولایت والیلکی وکالتنه مملکتك
مأمورین وعلما واشرافی طرفلرندن بالاتفاق انتخاب ایدیله‌رك ایفای وظیفه‌یه
مباشرت ایتدم . مملکتمزده له‌الحمد شیمدی‌یه قدر مخل امن واسایش برحال
تحدث ایتمامش اولدیغی کبی بوندن بویله‌ده ایتمیه‌جکی صورت قطعیه‌ده تأمین
اولنمشدر . اول وآخر واقع اولان اعلانات واشاعاتك اصل واساسی اولمدیغی
وهرکس سلامت فکر واستراحت قلب وکندی ایش وکوجلریله مشغول
اولملری لازم کله‌جکی وآسایشی تزیید وتأیید ایده‌جك اسباب انضباطیه‌نك
هروجهله استکمال ایدلدیکنی وبعنایة‌الله تعالی مملکتده ذره قدر موجب اندیشه
برحال تحدث ایتمیه‌جکی تأمین ایدلمش اولدیغی اعلان اولنور .

۲۷ ایلول ۳۳۵ — والی وکیلی
خادمی وهبی

Belge: 1 Konya Vali Vekili Mehmed Vehbi Efendi'nin 27 Eylül 1335 (1919) tarihli Konya halkına yayınladığı bildiri (*Millî Mücâdele'de Konya Kuvâ-yı Millîyecileri*, I).

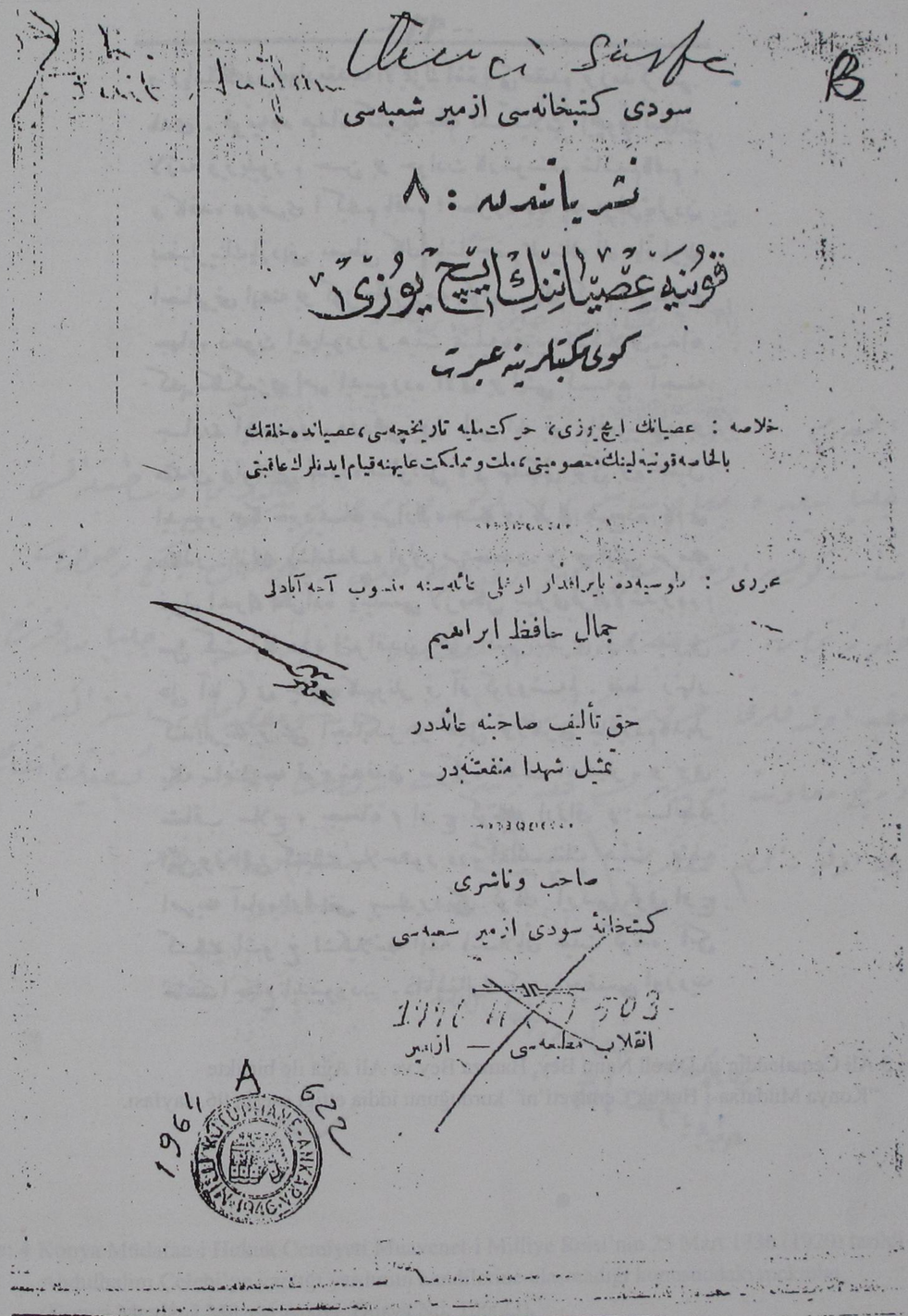

سودی کتبخانه‌سی ازمیر شعبه‌سی

نشریاتندن : ۸

قونیه عصیاننك ایچ یوزی

کوی مکتبلرینه عبرت

خلاصه : عصیانك ایچ یوزی، حرکت ملیه تاریخچه‌سی، عصیانده خلقك بالخاصه قونیه‌لینك معصومیتی، ملت ومملکت علیهنه قیام ایدنلرك عاقبتی

محرری : طوسیه‌ده بایراقدار اوغلی عائله‌سنه منسوب آچه آبادلی

جمال حافظ ابراهیم

حق تألیف صاحبنه عائددر

تمثیل شهدا منفعتنه‌در

صاحب وناشری

کتبخانهٔ سودی ازمیر شعبه‌سی

انقلاب مطبعه‌سی — ازمیر

Belge: 2 Ali Cemaleddin'in "Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni ben kurdum dediği *Konya İsyanının İç Yüzü-Köy Mekteplerine İbret* isimli hatıratının kapağı.

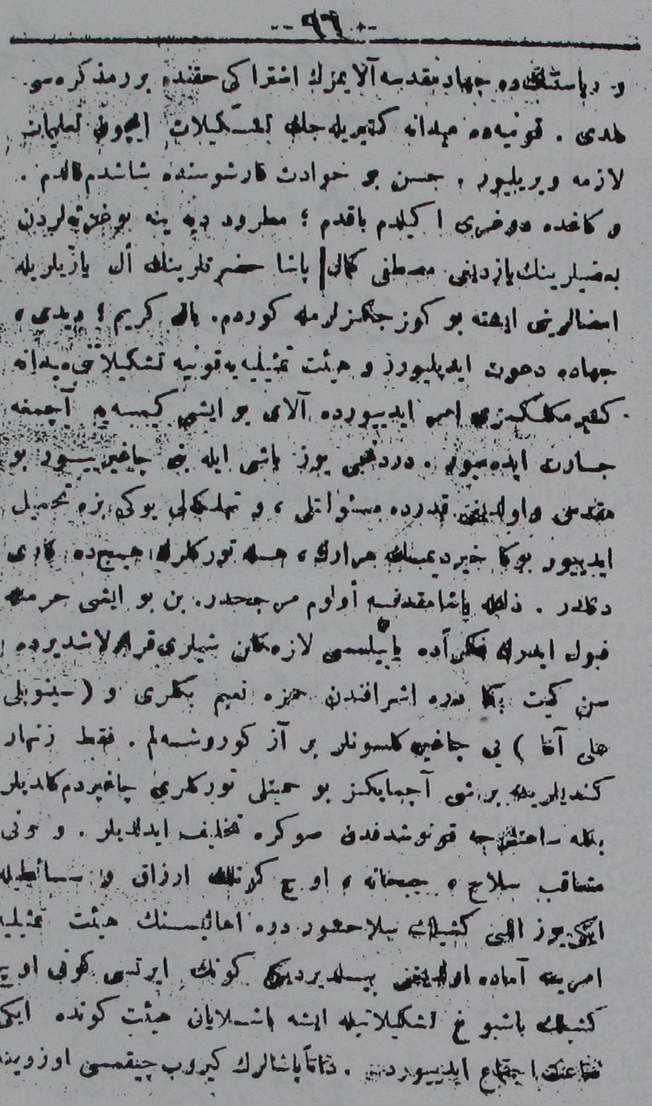

Belge: 3 Ali Cemaleddin'in,Dereli Naim Bey, Hamza Bey ve Ali Ağa ile birlikte "Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni" kurduğunu iddia ettiği eserin 96. sayfası.

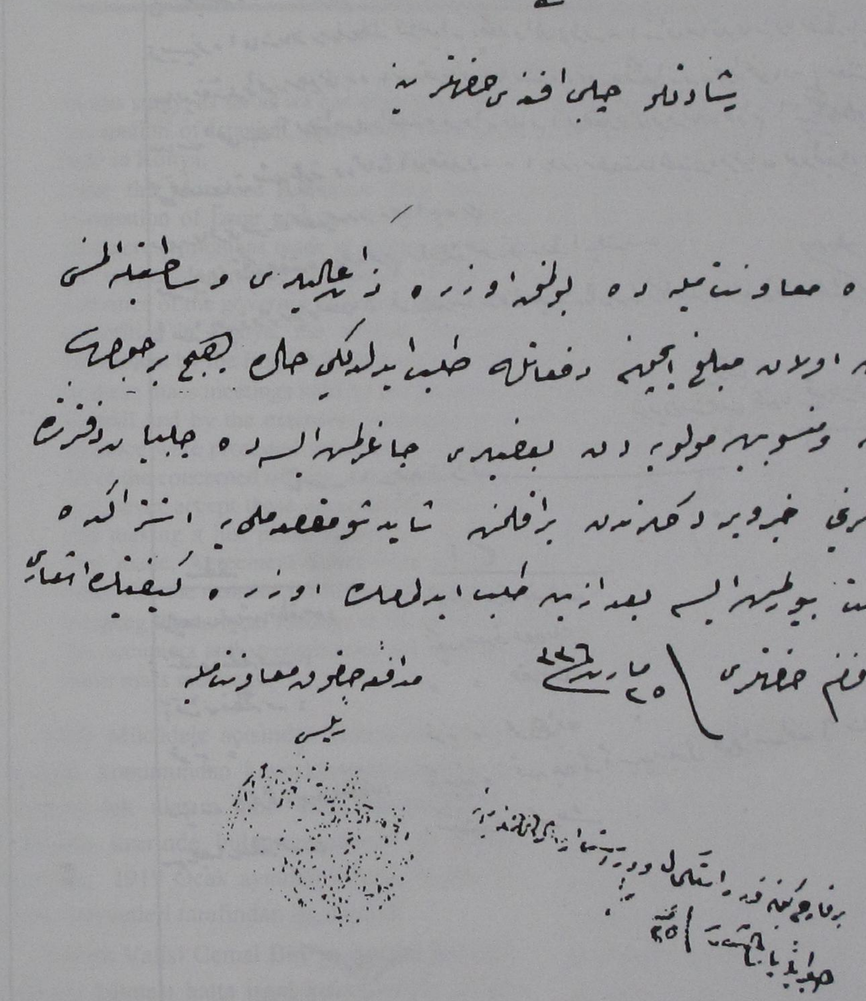

Belge: 4 Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Muavenet-i Milliye Reisi'nin 25 Mart 1336 (1920) tarihli Abdulhalim Çelebi'ye yaptığı yardımın kendilerine ulaşmadığı konusundaki mektubu (Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, Dosya No: 106/23).

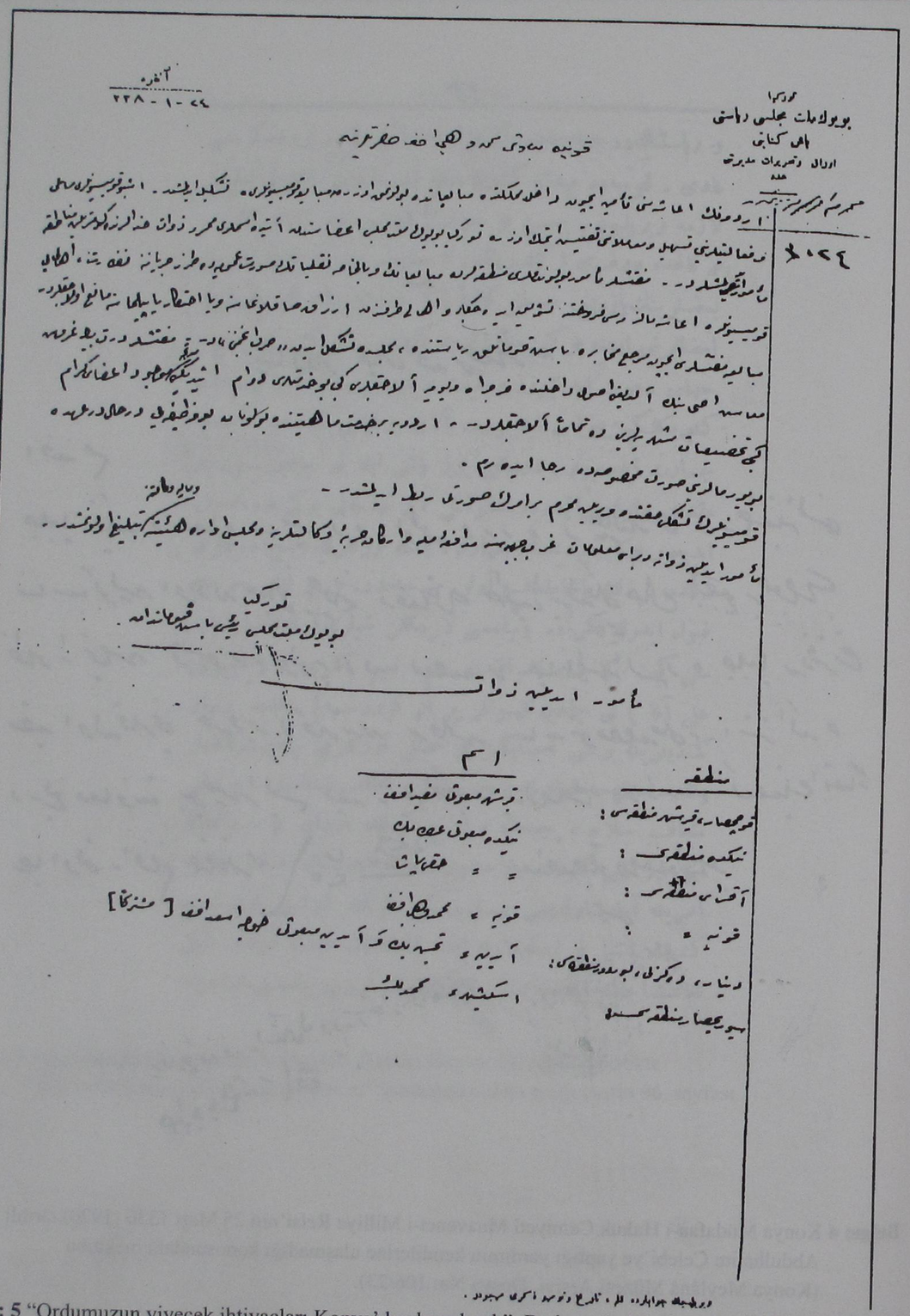

Belge: 5 "Ordumuzun yiyecek ihtiyaçları Konya'dan karşılandı". Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın, Mehmed Vehbi Efendi'ye gönderdiği –Ordu Mübayaat Müfettişliği- görevini bildiren telgrafı (Dr. Muammer Çelik Özel Arşivi'nden).

MİLLÎ MÜCÂDELE DÖNEMİNDE KONYA MİTİNGLERİ

Cemal GÜVEN*

ABSTRACT

In this study, as far as we can determine, from the occupation of İzmir until the end of the official occupation of İstanbul, there were eight great mass meetings, one of which is women's, being held in Konya.

After the Montrose Armistice Pact; unjust occupations made in our country, especially the occupation of İzmir and its vicinity by Greeks and the massacre they made in this region, the massacre Armenians made in Adana and its vicinity, continuation of the occupation in Konya and the suppression of the newspaper -"Öğüd" the voice of the National Struggle- by Italians, the activities of the governor of Konya, Cemal Bey, against the National Struggle, the activities of the minorities in Konya, the official occupation of İstanbul and the abolition of the Ottoman Parliament by the English caused to the holding of these mass meetings.

In these mass meetings held by the initiation of Konya's prominent patriots headed by Sivaslı Ali Kemâlî and by the extensive participation of all the people of Konya, the occupations and the injustice were protested vehemently. In the protest declarations sent to the Agreement States and all of the concerned offices, it was declared that a nation living for centuries free and independent will never accept these occupations. Moreover, putting and end to the occupations immediately and making a just peace agreement were asked, and by condemning vehemently the injustices they made, Agreement States were invited to the justice and fairness. It was emphasized that otherwise the resistance will be got started.

Keeping the national feelings of the people of Konya awake and living, being organized against to the occupiers and strengthening the national unity and cooperation were obtained by the help of these mass meetings.

Millî Mücâdele açısından Konya'nın önemi, jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. O zaman için tek ulaşım hattı olan İstanbul-Bağdat demiryolu üzerinde bulunmasındandır ki Konya İstasyonu, 1919 Ocak ayından itibaren İngiliz ve İtalyan kuvvetleri tarafından işgal edildi[1].

Konya Valisi Cemal Bey'in işgaller karşısında sessiz kalması hatta işgal kuvvetleriyle iyi geçinme yoları araması ve onlara yardımcı olması, Konyalılar'ı birleştirdi. Bütün bu olayların yanı sıra vatanseverlere yapılan baskılar, Konya'da Kuvâyı Millîye hareketinin gizliden gizliye teşkilâtlanmasını hızlandırdı.

Başta Sivaslı Ali Kemâlî Efendi olmak üzere Konya'nın ileri gelen vatanseverleri Konya halkını, Konya'nın ve Türkiye'nın diğer yerlerinin İtilâf Devletlerince işgal edilmesine karşı tertip ettikleri mitinglerle uyardılar, halkın millî hislerinin uyanık ve canlı kalmasını sağladılar. Vali Cemal Bey'in Konya'dan kaçışıyla Konya halkı, Millî Mücâdele lehinde teşkilâtlanmasını daha da hızlandırdı.

İncelenen dönemde Konya'da sekiz büyük miting yapıldı. Bu mitinglerde Konya'nın sevilen insanları, yaptıkları konuşmalarla hem halkı bilinçlendirdiler hem de mücâdele azmi verdiler.

* Okutman, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi.

1 Caner ARABACI, *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Damla Matbaacılık, Konya 1991, s.3.

Bu çalışmada, dönemin basınından da faydalanarak Millî Mücâdele Dönemindeki Konya Mitingleri ve Konya'nın Millî Mücâdele Dönemindeki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

I. İZMİR'İN İŞGALİNİ PROTESTO MİTİNGLERİ

(15 Mayıs ve 21 Mayıs 1919)

Mondros Mütarekesi hükümlerine tamamen aykırı olarak İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Yunanlılar'ın İzmir'e ayak basar basmaz, katliâm ve halkın mukaddesatına tecavüze girişmeleri, Türk Milleti'nin millî duygularına pek büyük ölçüde tesir etmiştir. Bu işgal ve mezalime tepkiler, bütün ülkede olduğu gibi Konya ve ilçelerinde de çok şiddetli olmuştur.

İlk tepki, 15 Mayıs 1919 sabahı "Reddi İlhak Heyeti'nin, ülkenin her tarafına çektiği telgraflarla kendini göstermişti. Bu telgrafta; *"İşgal başladı, İzmir ve mülhakatı ayakta ve heyecandadır, İzmir, son ve tarihî gününü yaşıyor. Son ümidimiz milletimizin göstereceği mukavemete bağlıdır. Mitingler yaparak, telgraflarla, her yere baş vurunuz. Vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vakar ve sükûnetinizi muhafaza ederek, kimsenin incinmemesine dikkat ve itina edilmelidir"* deniliyordu[2].

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi haberi Konya'ya ulaşır ulaşmaz, Konya'nın vatansever aydınları harekete geçti ve aynı gün Yunan işgalini protesto eden heyecanlı bir miting yapıldı. Bu mitingi tertip edenler, Yıldırım Kıtaatı Müfettişi ve İkinci Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa'dan ve Kolordu Komutanı Mehmet Selahattin Bey'den destek alıyorlardı[3].

Konya'daki İtalyan Komutanı, İzmir'in işgali üzerine Konya halkından gelebilecek tepkiyi önlemek için mitingin yapıldığı gün, gerekirse zecrî tedbirler alacağını, Mersinli Cemal Paşa'ya bildirdi[4].

İzmir'in işgal edildiği gün, Konya'nın ilçelerinden olan Karaman, Ilgın ve Akşehir'den Hükümete, Padişaha ve İtilâf Devletleri Temsilciliklerine hitaben gönderilen protesto telgraflarında şöyle denilmekteydi: [5]

Karaman- *"Bugün Karaman ahalisi İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini almakla pek müteessirdir. İlçe ahalisi adına Mösyö Wilson prensiplerinin bu sûretle alenen bozulmasını bütün varlığımızla protesto ederiz.*

Büyük çoğunluğu İslâm ahalisi olan memleketlerin Osmanlı Hükümeti elinde kalması en birinci arzumuzdur. Barışın yapılması da adalet dağıtmaktan söz eden hükümetlerin bu hale kayıtsız kalması barışın devamını bozar.

Biz Karaman ilçesi ahalisi bu sûretle cebren yapılacak istilâları kanımızın son damlasına kadar men etmeye karar verdik. Hak ve adalet uygulanmaz ise barış ayakta tutulamaz. Hükümetimizin bu hususta acele teşebbüslerde bulunmasına intizar arzeyleriz".

Ilgın ilçesinden Belediye Reisi ve Müftü'nün imzaları ile yollanan bir telgrafta da duyulan teessür ifade edilerek, *"Türklüğün tarihî egemenlik haklarının savunulması uğranda bütün varlığımızla her türlü ve en yapılması güç fedakârlıkları yapmaya azmeylediğimizi ve İzmir'in hiçbir sûretle işgaline Osmanlı ailesinden bölünmesine razı olamayacağımızı arzeyleriz"* denilmiştir.

Akşehir'den gönderilen telgrafta ise, *"İzmir'in işgal altına alınmasına hiçbir İslâm'ın göz yummayacağı ve bu uğurda kanlarını akıtmaktan çekinmeyeceği"* bildirildi.

Bütün bu gelişmeler üzerine Konya'daki İtalyan ve İngiliz Temsilcileri, 16 Mayıs 1919 Cuma günü, Vali Cemal Bey'in yanına giderek, İzmir'in işgali dolayısıyla Türk halkının galeyan halinde olduğunu, bu sebeple de Hıristiyan ahalinin korunması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini tehditkâr bir lisanla ifade ettiler[6]. Bundan amaçları yayılmacı siyasetlerine bahaneler bulmaktı.

---

2 KOMİSYON, *Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi-*, Genel Kurmay Basımevi, C.II, Kısım 1, Ankara 1994, s.48-49.

3 Kâmil ERDEHA, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 270; Sina AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)*, C. I., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.306. Bu mitingin nerde ve nasıl yapıldığı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

4 Dursun GÖK, "Mersinli Cemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, Sayı: 34, (Mart-1996), s.129.

5 Ömer Sami COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919, nr: 2, s. 3, Yeni İstanbul Yayını.

6 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 18 Mayıs 1919, nr. 4, s.3.

İngiliz ve İtalyan Temsilcilerinin tehditlerine rağmen, 21 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini protesto eden ikinci bir miting daha yapıldı[7]. Miting kararları, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Yüksek Komiserliklerine, tüm ilgili makamlara ve gazetelere de gönderildi. Bu kararlara göre, Yüksek Komiserliklerden, hükümetleri kanalıyla bu protestoları Paris Sulh Konferansı'na ulaştırmaları ve İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasına yardımcı olmaları istendi. Protesto beyânnâmesi şöyledir [8]:

"Konya'da Miting Mukarreratı

Konya -21 Mayıs- Sizler ki muazzam bir millet-i medeniyyenin muhterem vekillerisiniz insanlığın fezailini nefsinde cem' etmiş ve milletleri kan ve ateş devrinden kurtarıp aydınlığa, münevver bir ufk-ı adalet ve insaniyete yükseltmek maksadına hasr-ı emel etmiş fazilet hamileri bulunuyorsunuz. Bu evsaf ile sizleri yalnız mensup olduğunuz devlet ve milletlerin değil bütün beşeriyet ve medeniyetin mümessili görmek istiyoruz. Gözler önünde İzmir'i vahşet-âbâda döndüren, hüzn ve mateme gark eden gayr-i müslim unsurların ne yaptıklarını işittiniz. Bunların hetk etmedik ırz ve namus, katl etmedik etfâl-i ma'sume, yağma etmedik mesken ve me'vâ, hedm etmedik müessese, çıldırtmadık ehl-i İslâm kalmadığını tahkik etmişsinizdir.

(5-6 satır boş sansürlenmiş)

Milyonlarla ma'sum insanlar, Müslümanlar, yeni tarihin yeni medeniyetin bârgâh-ı tabiata kâli hediyeleriyiz, diyelim.

Bizi yaratan Allah'a gidelim. Altı asırdır perverde-i ni'met ve mürüvvetimiz olan bir ekalliyeti Yunanlılarla birleştirmek namına onlardan altı kere daha çok olan Türk Müslümanları katl ve imha ve buna da Yunan askerlerini tesvit hangi adalet ve insaniyete yakışır bilemeyiz. O ekalliyet ki huzur ve rahatlarını tekeffül ederek onları yaşatmak ve saklamak namına milyonlarla evladını ırk-ı İslâm'a şehit vermiş, altı yüz senedir sine-i şefkatinde âğuş-ı hayatında muhafaza etmiş ve vatanımızın evladı müştereki âd etmişti.

(5-6 satır boş sansürlenmiş)

Biz Türk Müslümanlar son mertebe-i ye's ve halecana gelerek bir kere daha kendimizi cihan-ı medeniyetin himayesine insaniyetine hakkaniyyet adalet tarftarlığı hakkındaki i'timadımızın tecelli-i faaliyatına rabt-ı ümit ederek sulhun karar-ı adilânesine teslimiyyet gösterdik, muntazır bulunuyoruz. Ye'simizin mazlumiyetimizin bize tahmil etmekte olduğu son vazife-i fedakârı bî-idrâk ettik. Bizi bu son fecayiden sıyanet eder ve ettirirseniz medeniyyet-i hakikiyye ve telaifinde milletlerinizin bir daha büyüklüğünü isbat etmiş olursunuz.

Yunanistan'ın değil İzmir'i işgaline Balkan muhaberatından beri akıttığı namütenâhi İslâm kanlarıyla mulemma' olan onların mevcudiyet-i hazırasına bile tahammülümüz mümkün değildir.

Bunun hilafını kabul edecek bir Türk Müslüman mutasavvır olamaz. Eğer müslümanlığımız kabahat değilse ma'sumiyetimiz hakkımız diğer insanlar gibi Sulh Konferansı'nın pişgâh-ı adaletinde mer'i bulunacaksa bu kanlı harp bir nihayete erdirilmesi için mensup olduğunuz hükümetler nezdinde tavassut ve ricalarımızın protestolarımızın Sulh Konferansı'na iblağına, Yunan askerinin işgalinden İzmir'in tahlisi talebine asırlarca dost bir milletin feryad-ı mazlûmanesini isma'a yardım buyurmanızı rica ederiz.

Konya Umum Ahalisi Namına Belediye Reisi Hakkı

Meclis-i Umumi-i Vilayet Reis-i Sanisi Mehmet Ali

Çiftçiler Cemiyeti Reisi Kadri

Akviran Nahiyesi Umum Ahalisi Vekili Mustafa Celaleddin

Çumra Nahiyesi Umum Ahalisi Vekili Hacı Mehmed

Meram Nahiyesi Umum Ahalisi Vekili Bayram-zâde Mustafa

Kızılviran Nahiyesi Umum Ahalisi Vekili Hatib Mehmed

Amele Cemiyeti Reisi Muhiddin."

---

7 Zeki SARIHAN, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (30 Ekim 1918- 22 Temmuz 1919)*, C. I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.263. Bu mitingin nerde ve nasıl yapıldığı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

8 *İkdam*, 23 Mayıs 1335 (1919), nr. 8005, s.2. (Belge: 1).

II. İNGİLİZ VE İTALYAN İŞGALİNİ PROTESTO MİTİNGİ

(12 Eylül 1919)

Konya Valisi Cemal Bey, İstanbul Hükümetinin emrinde olup Millî Mücâdele hareketine karşı bir kişiydi. *"Konya'yı her bakımdan nüfuz ve tahakkümü altına almış olan Vali Cemal Bey; Kuvâ-yı Millîye ruhunu öldürmek, vatanseverleri ezmek ve Konya'yı millî ülküye menfi bir merkez haline sokmak için elinden gelebilen her şeyi yapıyordu."*[9]. Valinin Konya'daki işgal kuvvetleri komutanlarıyla olan iyi ilişkisi de Konyalıları derinden yaralıyordu.

İtalyanlar'ın Konya'ya gelmesi ile azınlıklar, özellikle de Ermeniler şımarmışlardı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın yurt dışı ettiği Ermeniler, Mondros Mütarekesi'ni müteakip tekrar eski yerlerine dönmüşlerdi. Giderken yalvara yakara sattıkları mallarını şimdi halktan zorla geri istiyorlardı. Bu durumun çözümü için Vali Cemal Bey Başkanlığında *"İâde-i Emvâl Komisyonu"* kurulmuştu. Bu komisyonda ayrıca iki Hıristiyan, bir Müslüman, a'zâ olarak görev yapıyordu. Ermeniler'in şikâyetleri İâde-i Emvâl Komisyonu'nca hiçbir tetkike lüzum görülmeden aynen kabul ediliyordu. Müslüman a'zâ Derviş Bekiroğlu Mehmet, kararlara ne kadar itiraz etse de çoğunluk Hıristiyanlar'da olduğu için hiçbir şey yapılamıyordu. Vali Cemal Bey'in bütün bu olanlara, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na yaranmak için seyirci kalması ve Konyalıların, Konya'da iyi bir vali olsa İtalyanlar'ın Konya'yı terk edeceklerini düşünmeleri, Vali Cemal Bey'e nefretin iyice artmasına sebep oldu[10].

Vali Cemal Bey'in Konya'daki Millî Mücâdele lehine olan çalışmalara karşı baskılarının artması üzerine Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Müftü Ömer Vehbi Efendi ile Gilisralı Hacı Tahir Efendi ve diğer güvendiği şahsiyetlerle yaptığı toplantıda şunları söylemiştir [11]:

"— Vali burada İngilizler'e ve İtalyanlar'a istinad ediyor. Bunlar çok azlıktırlar. Eğer İtalyan ve İngilizler'in bu kadar az kuvvetle şehirde beldeyi işgal etmiş olarak kalmalarına müsaade edilirse kendilerine cesaret gelir, öteki şehirlerimizi de ele geçirirler. Lâkayd kalınamaz. Halk toplanmalı, işgali protesto etmelidir. İcabında fiilî mücâdele dahi göze alınmalıdır. Eğer kararlı ve cesaretli olursak bunlar def olur gider, onları vali takip eder. İçimizden idare ilmine âşina, halkın hürmetine sahip, irâdesi mutlak bir zatı asili gelinceye kadar vekil yaparız. Emin olalım ki, bu millet kurtuluşunu temsil edecek lâyık bir rehber bulacaktır. Mesele bu mesut ana kadar halkı gafletlere sürükleyecek cehalet tahriklerinden masun bulundurmak, şartları mümkün olduğu kadar ıslâh etmektir. Cümlemizin bu kadar dostu, ahbabı, bilhassa yetiştirdiğimiz vatanperver gençler var. Onlar vasıtasıyla halkımıza hakikatleri anlatabiliriz".

Toplantıda bulunanlar Ali Kemâlî Efendi'nin bu sözlerine yürekten katılarak derhal faaliyete geçtiler. Konya halkını Vali Cemal Bey ve işgal kuvvetlerine karşı koymaya davet ettiler.

İngiliz ve İtalyan işgallerini protesto mitingine Konya halkının istisnasız katılması için Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi de büyük gayret gösterdi[12].

Toplantıya katılan vatanseverlerin önderliğinde 12 Eylül 1919 Cuma günü Hükümet Meydanı'nda protesto mitingi yapıldı. İngiliz ve İtalyan Kumandanlıklarından, hiçbir şart öne sürmeden Konya'yı derhal terk etmeleri istendi[13].

12 Eylül 1919'dan sonra da protesto gösterileri devam etmiştir. Nitekim birbiri ardına yapılan mitingler, hem Vali Cemal Bey'i hem de İngiliz ve İtalyanlar'ı sindirmiş, Gilisralı Tahir Efendi Hoca, beraberine tercüman olarak doktor Rıfkı (Tuygan) Beyi alarak önce İtalyan, daha sonra İngiliz kumandanlarına gitmiş ve şöyle demiştir [14]:

---

9 Mahzar Müfit KANSU, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 316.

10 Mehmet ÖNDER, *Milli Mücadele'de Konya 1 Delibaş Hadisesi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1953, s. 53-56.

11 Cemal KUTAY, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 66-67.

12 KUTAY, *aynı eser*, s.73.

13 KUTAY, *aynı eser*, s.67. Ahmet AVANAS, *Milli Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s.38. AVANAS, bu mitingi Konya'daki ilk miting olarak yazar; bu çalışmamızda görüldüğü üzere Konya'daki ilk miting 15 Mayıs 1919'da yapılmıştır.

14 KUTAY, *aynı eser*, s. 72.

"— Halkı teskin etmek çok güçleşiyor. Konya'nın etrafı askerlikten yeni terhis edilmiş silâhlı kuvvetlerle doludur. Millet, hiç bir hakkınız olmadan ve mütareke hükümlerinin size böyle bir selâhiyet vermemesine rağmen şehrinin işgalinden heyecan içindedir. Yirmi dört saat içinde şehri terk etmezseniz vukua gelecek feci hâdiselerden mes'uliyet kabul etmeyiz." demiştir. Bu sırada da on binlerce kişi sokakları doldurmuş, tekbirler getiriyor, havaya silâh atıyorlardı.

Mehmet Önder, bu dönemde Konya'da cereyan eden olayları anlatırken şu bilgileri vermektedir [15]:

"İtilâf Devletlerinin emperyalist siyaseti, memleketteki ekalliyetin lâubali hareketleri üzerine, yine muazzam bir miting yapılmış, başta Müderris Sivaslı Ali Kemâlî Efendi ve Gilisralı Hacı Tahir Efendi olduğu halde halk, işgal kuvvetlerini protesto etmişti. Miting, Ermeni ispiyoncular tarafından Konya'daki İngiliz siyasi mümessillerine, size ve kumandanınıza küfredildi, şeklinde bildirildi. Halbuki halk, hem İngiliz hem de İtalyanlar'ın da memleketten çekilip gitmelerini istiyordu. Bu durumu İngiliz kumandanına bizzat izah için çağrılan Ermeni tercüman, yanlış tercüme etmiş, hadiseyi olduğu gibi anlatmamıştı. Bunun farkına varan Gilisralı Hacı Tahir Efendi, genç bir doktor olan Rıfkı (Tuygan) Bey'i yanına alarak İngiliz kumandanına gitti. Rıfkı Bey, Fransızca olarak halkın protestosunu bildirdi. İngilizler başkumandanlarına küfredildiğini ileri sürüp asabi haller gösterdiler, bunun üzerine Doktor Rıfkı Bey *"—Türk, düşmanına küfretmez. Hakkını meşru yollardan aramasını bilir. Siz, bu memleketi bir müstemleke olarak tanıyor ve öyle hareket etmek istiyorsanız aldanıyorsunuz. Karşınızda asaleti ve istiklâli ile asırlardır yaşayan bir millet var. Türk, size ve hempalarınıza tahammül edemiyor, anladınız mı? Vaziyet bundan ibaret."* demiştir.

Vali Cemal Bey'in Konya'dan uzaklaştırılması için Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsili'ye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Refet Bey'i Konya bölgesini idareye tayin ettiği ve Konya'ya doğru hareket ettiğine dair haberin duyulması üzerine, yukarıda anlattığımız gibi Konya'nın vatansever halkı canlandı, vatanseverliğinin ve kahramanlığının gereğini yaparak Vali Cemal Bey'i Konya'yı terk etmeye mecbur bıraktı. Vali Cemal Bey, Konya'dan gizlice kaçmak için İtalyanlar'a başvurarak ve İtalyanlar'ın yardımı ile 25/26 Eylül 1919 sabahına doğru, İstanbul'a harekete hazır bir trenin un vagonuna arkadaşları ile birlikte binerek İstanbul'a kaçtı[16].

Heyet-i Temsili'ye Başkanı Mustafa Kemal Paşa bu neticeyi şu beyânnâme ile bildirmiştir [17]:

"Sivas, 26 Eylül 1919

Beyânnâme

Ferit Paşa Kabinesi'nin pak ve nezih Anadolu'da yegâne mülevves nokta-i istinadı olan Konya Valisi Cemal Bey'in Konya'da vatan ve milletimiz aleyhinde ağyara istinaden irtikâp eylemiş olduğu ihanetkârane harekâtı cidden erbab-ı hamiyeti ve bilhassa Konya ahali-i muhteremesini pek ziyade dilhûn eylemekte idi. Bu defa mumâileyh Cemal Bey'in harekâtındaki habaset orada bulunan ecnebilerin dahi nazar-ı nefretini mucip olduğundan kendisi milletle karşı karşıya bırakılmıştır. Cemal Bey, son bir hareket-i mezbuhane olmak ve binnetice kendisini terkeden ecnebileri müdahaleye mecbur kılabilmek hayal-i bîsudiyle hapishanede bulunan bilcümle kanlı katil mevkufîni çıkarıp teslih ve kendisine vâsıta-i cinayet kılmak istemiştir. Artık bu kadar zelilâne ve denâetkârâne harekete müteşebbis olan bir şahsın Konya vilâyet-i şahânesini daha fazla lekelemesine tahammül caiz olamayacağını takdir eden halk muktazâ-yi hamiyet ve celâdetini göstermeğe tevessülde tereddüt etmemiştir. Bunun farkına varan Cemal Bey, bugün hempalariyle İstanbul'a firar etmiştir. Mumaileyhin İstanbul'a vusulünden evvel derdesti memuldur. Ferit Paşa ve Dahiliye Nazır Adil Bey'in en zinüfuz zannettikleri alet-i mefsedetlerinin akıbetini millet-i necibemizin enzar-ı dikkatine ve Ferit Paşa Kabinesi'nin de nazar-ı ibretine vazederiz.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal".

---

15 ÖNDER, *aynı eser*, s.56-58.

16 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 27 Eylül 1919, nr.119, s. 1; ATATÜRK *Nutuk-Söylev*, C. III., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 1426, Vesika: 107.

17 ATATÜRK, *Nutuk-Söylev*, C.III, s.1426, Vesika: 107.

Vali Cemal Bey'in İstanbul'a kaçışı Konya'da duyulunca hemen 26 Eylül 1919 Cuma sabahı, Müftü Yalvaçlı Ömer Efendi'nin başkanlığında, Ulema, eşraf ve tüccar esnafının katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda vilâyet makamının boş kalmasının yaratacağı tehlikeler konuşularak, derhal bir valinin seçilmesi kararlaştırıldı. 12. Kolordu Kumandan Vekili Şükrü Bey'in de katıldığı, toplantıda, Müftü Efendi'nin teklifiyle, Vali Vekilliğine ittifakla Hadimli Mehmet Vehbi Efendi seçildi[18].

III. KADINLAR MİTİNGİ

(8 Ocak 1920)

24 Aralık 1919'da Dârü'l-Muallimât Kız Öğretmen Okulu'nda yapılan toplantıda Konya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kuruldu. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi'nin Başkanlığına Postnişin Abdülhalim Çelebi Efendi'nin eşi Kevser Hanım, Başkan Yardımcılığına ise Tahir Paşa'nın Eşi Şerife Emin Hanım seçildi[19].

Konya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulduğunu Sivas'a bildiren 5 Mart 1920 tarihli yazı şöyleydi [20]:

"Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Merkez-i Umumi-i Muhteremesine

Muazzez Hanımefendiler!

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin Sivas'ta teşekkül ettiğine dair alınan nizamname mucibince Konya merkez kasabasında mevcut eşraf ve mütehayyizan ailesi Dârü'l-Muallimât-ta 24 Kânun-ı Evvel 335'te (24 Aralık 1919) içtima edip melfûf cetvelde esâmisi muharrer Hanımefendiler intihap edildiğini arz eyler, tasdik ve işarına müsaade buyurmaları ricasıyla tecdîd-i ihtiramat ve meveddet olunur Hanımefendiler.

5 Mart 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Konya Heyet-i Merkeziyesi".

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi Merkez Heyeti'nin 4 Ocak 1920 tarihindeki toplantısında, Şerafeddin Camii'nde Mevlit okutulması kararlaştırıldı. Davetnâmeler matbuat ile ilân edildi[21].

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi, 8 Ocak 1920 Perşembe günü öğle namazından sonra İzmir şehitlerinin ruhlarına ithaf edilmek üzere Şerafeddin Camii'nde Mevlit okuttular. Beş binden fazla Konyalı hanım Şerafeddin Camii'nde toplanarak Mevlidi dinlediler ve akabinde Avrupa'nın Türkiye hakkında hazırladığı duyulan projeleri şiddetle protesto ederek, müstakil ve hür bir Türkiye istediler. Bu toplantıya Abdülhalim Çelebi Efendi'nin Eşi Kevser Hanım başkanlık etmiştir[22].

İfham Gazetesinin, *Öğüd Gazetesi*'nden naklen verdiği habere göre Şerafeddin Camii'ndeki Mevlit ve sonrasındaki toplantı şu şekilde olmuştur [23]:

"Konya hanımları 8 Ocak 1920 Perşembe günü erkenden her taraftan Şerefeddin Camii'ne gelmeye başladılar ve bir müddet sonra bütün cami hınca hınç doldu. Alaturka saat sekizde, sancak ve şallarla müzeyyen kürsüde Mevlânâ Dergâhı İmamı tarafından Mevlidi Nebevi okunmağa başladı.

Hanımlar başlarını eğdiler, hüzün ve elemle dolu, yaşaran gözlerini sabit bir noktaya dikmiş mevlidi dinliyorlardı.

Sessizlik ve hareketsizlikten cami bomboş gibiydi. Dârü'l-Muallimât hanımlarıyla birkaç küçük Rüşdiye talebesi salavat ve selam okuyor. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi

---

18 COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 27 Eylül 1919, nr.119, s.1.

19 Ahmet ATALAY, *Millî Mücadelede Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, C. I., Damla Matbaası, Konya 1997, s.168; Bekir Sıtkı BAYKAL, *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1986, s.68.

20 BAYKAL, *aynı eser*, s.68.

21 BAYKAL, *aynı eser*, s.68.

22 *İfham*, 14 Kanun-ı sâni 1336 (Ocak 1920), nr.165, s.4., (Belge: 2), COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 16 Ocak 1920, nr: 211, s.1; Leyla KAPLAN, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s.129. AVANAS ve ondan alıntı yapan yazarlar, Konya'daki bu mitingin Millî Mücadele Döneminde yapılan ilk kadın mitingi olduğunu yazarlarsa da bu doğru değildir. (Bkz. AVANAS, *aynı eser*, s.39). Millî Mücadele Döneminde ilk kadın mitingi 10 Aralık 1919 tarihinde Kastamonu'da yapılmıştır. (Bkz. Mustafa ESKİ, "İlk Kadın Mitingi", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslar Arası Sempozyumu-10-11 Aralık 1994*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 33-46.

23 *İfham*, 14 Kanun-ı sâni 1336 (Ocak 1920), nr. 165, s. 4.

A'zâları[24] *ve Dârü'l-Muallimât hanımları ellerinde tütsülüklerle etrafa güzel koku saçarak iştirak ediyorlardı.*

Bir müddet sonra Mevlit sona ererken hanımlar, Ay yıldızlı, üzerleri, İzmir Şehitleri için Fatiha, yazılı renkli külâhlar içinde şekerler dağıttılar.

Mevlit sona erdikten sonra, bütün Türk ve Müslüman Ana ve hemşireleri ellerini açtılar Türk ve İslâm'ın selâmeti için yalvardılar, gözyaşları dökerek şehitleri andılar ve ruhlarına fatihalar ithaf ettiler.

Bu sırada Dârü'l-Muallimât Müdiresi cemaate hitaben, bugün ruhlarına fatihalar ithaf ettikleri şehitler vesilesiyle Mondros Mütarekesi'nin imzasından beri Türkler'in ve İslâmlar'ın çektiklerinden, bilhassa haksız yere işgale alınan yerlerden İzmir ve Adana'da yapılan ve alenen devam eden mezalimden, düşman mezaliminden kaçarak kurtulabilen zavallı kardeşlerimizin üzüntülü hallerinden bahsederek artık bu hallere daha azla tahammül edebilmek imkânı olmadığını söylemiştir.

Bu acıklı hakikatlere tahammül edemeyen hanımlar hep birden yardım etmek, iâne toplamak istemişlerse de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi A'zâları tarafından, bu işin başka bir güne ertelenmesi uygun görüldü.

Galeyan halinde olan hanımlar bu facialarin protesto edilmesini ve her millet gibi bir an evvel istiklâl ve hürriyete kavuşabilmemizi temin edecek adil bir sulh için medenî devletlere mürâcaat edilmesini istediler. Aşağıda verdiğimiz protesto beyânnâmesini ittifakla kabul ederek, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Temsilcilikleri vasıtasıyla Paris Sulh Konferansı'na gönderilmek üzere Konya'daki İtilâf Devletleri Temsilciliklerine verilmesini kararlaştırdılar. Bu protesto beyânnâmesini Avrupa Mümessilleri ve sair icap eden yerlere göndermek için beş kişilik bir heyet seçildi.

Sonra merhum Tahir Paşa'nın kızı Havva Hanım, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi'nin kurulmasındaki maksadı izah etti ve davetlerine icabet edenlere Cemiyet namına teşekkür ettikten sonra cemaat camiden çıkarak Hükümet Meydanı ve Saray Caddesi'ni takip ederek Kapı Camii önünde dağıldılar".

Hazırlanan protesto beyânnâmesi Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi İkinci Başkanı Şerife Emin, A'zâ Zehra Aliye ve Kâtibe Havva Hanımlar vasıtasıyla İtilâf Devletleri'nin Konya'da bulunan kumandanlıklarına verildi. *"İngiliz Kumandanı, tabiatları veçhile biraz soğuk karşılamış ise de"*[25]. Amerikalı Koşman Cuma günü esasen İstanbul'a gideceğinden Hükümetine bu protestonâmeyi bizzat göndereceğini iltifatla beyan etmiş, İtalyan Kumandanı hanımlar heyetini hürmet ve nezaketle karşılayarak bu hususta alacakları cevabı da bildireceklerini va'd etmiştir. Fransız Kumandanı dairelerinde olmadıklarından kendisine Cuma günü verilmiş ve bilhassa Fransız Kumandanı da Amerikalı Koşman ve İtalyan Kumandanı gibi fevkalâde hürmet ve iltifat etmiş, hatta resmî surette kabul ederek hakkımızı tasdik ettikleri ve alacakları cevabı da tebliğ edeceğini söylemiştir. Ayrıca Konya Valiliğine ve Kolordu kumandanlıklarına birer sureti gönderilen bu protesto beyânnâmesi, İstanbul'da neşredilen yerli ve yabancı matbuatıyla vilâyet gazetelerine de birer nüshası posta ile gönderilmiştir[26].

Konya'da 12. Kolordu Kumandanı olan Fahrettin Altay'a da verilen protesto beyânnâmesini Fahrettin Altay anılarında şöyle anlatmaktadır [27]:

"Bu sıralarda Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına karar verilmiş, millî heyecan oldukça artmıştı. Konya'nın aydın kadınları da Şerafeddin Camiinde toplanarak şehitlerin ruhuna Mevlit okutup, memleketin kurtarılması için İtilâf Hükümetleri'ne hitaben hazırlamış oldukları bir beyânnâmeyi yayınladılar.

Konya'nın eski muteber ailelerinden Tahir Paşa'nın kızı Şerife, Kara Hâfız Mustafa Efendi'nin eşi Aliye, Binbaşı Rüştü Beyin eşi Zehra hanımlardan mürekkep bir heyet de Kolordu Dai-

---

24 *İfham Gazetesi*, aynı yerde, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi A'zâlarına, Dernek A'zâları, diye yazmıştır.

25 BAYKAL, *aynı eser*, s.68-69.

26 *İfham*, 14 Kanun-ı sâni 1336 (Ocak 1920), nr.165, s.4; BAYKAL, *aynı eser*, s.68-69.

27 Fahrettin ALTAY, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 212.

resi'ne gelerek beyânnâmenin bir suretini verdiler. O zamanlar kadınlarımız kapalı, siyasî ve idarî işlere karışmaz olduklarından bu hal ilerisi için ümit verici bir yenilikti."

Şerafeddin Camii'ndeki toplantıda hazırlanan ve bir sureti de Fahrettin (Altay) Paşa'ya verilen beyânnâme şöyledir [28]:

"Anadolu Kadınları

Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Konya Merkezi

On İkinci Kolordu-yu Hümâyûn Komutanlığına

Bugün Şerafeddin Cami-i Şerifi'nde toplanan beş bini mütecaviz Konya hanımları ittihaz ettikleri mukarrerat-ı atiyenin vesatet-i aliyeleriyle sulh konferansına iblağını istirhamla kesb-i şeref eylerler.

Mütarekename'nin imzasından bugüne kadar tahtı işgale alınan aksam-ı vatanda ve bilhassa Adana ve İzmir'de milletimizin maruz kaldığı tecavüzat ve fecayiden müteessiren ve oralarda şehit olan kahramanlarımızın ervahına fatihalar ithaf ederken tekrar göz yaşları dökerek bu iki sevgili vilâyetimizde Türk ve Müslümanlar'ın duçar oldukları sefalet ve vahşetlere medenî Avrupa'nın daha ziyade sükut etmemesi ve asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış bir millet olmak haysiyetiyle Avrupa'nın adaletinden berveçhi ati hususatı istirham eyleriz.

Birçok küçük milletlere kadim hakları verilirken altı buçuk asırdan fazla bir zaman ve hür ve müstakil yaşamış büyük bir milletin izzet-i nefsini, haysiyetini rencide edecek herhangi bir karardan tavakki edilmesini rica ile aramızdaki gayr-ı Müslimlerin hukukunu kendi hukukumuz kadar muhterem ve muteber addeylediğimizden ekalliyetlerin hukuku bahanesiyle hakimiyet ve haysiyeti millîyemizi ihlâl edecek ahkâmı kabul edemeyeceğimizi ve Türk ve Müslümanla meskun harpten evvelki hudut dahilinde, makarr-ı hilâfet ve payitaht İstanbul olmak üzere bir (Müstakil ve hür bir Türkiye) nin bekasını ve Wilson prensiplerinin harfiyen tatbikini temin etmeyen herhangi bir sulhun asırların kabul edemediği bir millete kabul ettirilmesi imkânı olmadığına itimat buyrulması esasen cihanın hürriyet ve selameti için uğraşanların mazlum ve asil bir milleti siyanet ve vikaye etmek suretiyle hak ve adaletin galebesine vasıta olacaklarından emin olmak isteğimizi arz eyleriz. 8 Kânunisani 1336.

A'zâ	*A'zâ*
Sait Çelebi Haremi	*Divanıharp Reisi Bnb.*
Zahide	*Rüştü Beyin Haremi Zühre*
Reise-i Saniyesi	*Beşbin Hanım Namına*
Tahir Paşa Kerimesi Şerife	*Heyet-i Müntehibe Reisesi*
	Çelebi Efendi Haremi Kevser
A'zâ	*A'zâ*
Sabık Alaybey Haremi	*Sabık Mebus Mehmet Emin Bey*
Safiye	*Haremi Lütfiye*
A'zâ	*A'zâ*
Kazım Bey Haremi	*..... Haremi*
Nazmiye	*Sıdıka*
A'zâ	*A'zâ*
Karahafız Zade Mustafa Efendi Haremi Aliye	*Tahir Paşa Kerimesi Naciye*
A'zâ	*A'zâ*
Tahir Paşa Kerimesi Havva	*Bahattin Çelebi Haremi Suzide*
A'zâ	*Faik Bey Haremi*
Tüccardan Ali Bey Haremi Naime	*Vicdan*
Hüsamettin Bey Haremi Şeibe"	

IV. İNGİLİZ BAŞBAKANI LLOYD GEORGE'İ VE İTİLÂF DEVLETLERİNİ PROTESTO MİTİNGİ

(11 Ocak 1920)

İngiliz Başbakanı Lloyd George İstanbul ve Boğazların beynelmilel bir hale getirilerek, İstanbul'un yalnız hilafet merkezi olmasına dair, Paris Sulh Konferansı'na bir teklifte bulunacağını gazeteler yazıyordu. Bu durum Türkler'in haklarının ve istiklâlinin imhası demekti. Buna ilk protesto Konya'dan, Sivaslı Ali Kemâlî ve arkadaşları tarafından çekildi ve bu durumu protesto eden büyük bir miting yapılması kararlaştırıldı[29].

11 Ocak 1920 Pazar günü bütün dükkânlar kapatılarak 15.000'inden fazla halkın toplandığı Alâeddin Tepesi'nde büyük bir miting yapıldı[30].

Miting Heyeti Başkanı Ali Kemâlî Efendi'ydi. Mebus Hadimli Mehmet Vehbi, Mebus Müderris Yalvaçlı Ömer Vehbi, Müftü Ali Rıza, Müderris Gilisralı Hacı Tahir, Saatçi Rıfat, Tahir Paşazade Cevdet, Refik (Koraltan), Mümtaz Bahri (Koru), Mustafa Şevki (Ergun), Mehmet Muhlis (Koner), Gevrâkizâde Hacı Vehbi Efendiler de mitingi tertipleyenler arasındaydı. Mitingde Ali Kemâlî Efendi ve Hadimli Mehmet Vehbi Efendi heyecanlı birer konuşma yaptılar[31].

Bu mitingde, adil bir sulh imzalanması ve işgal kuvvetlerinin memleketimizi tahliyesi istenilerek[32] Türk Başkentinin İstanbul'dan Anadolu'ya atılmasına dair Lloyd George'nin kararı protesto edildi. Mitingde kabul edilip İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri'ne yollanan telgrafta; *"İstanbul'un şeklinin hiçbir şekilde değiştirilmesinin kabul edilemeyeceği ve böyle bir teşebbüsten doğacak her türlü tepki ve sorumluluğun da Türklere ait olmayacağı"* bildirildi. Miting Heyeti Başkanı Sivaslı Ali Kemâlî Efendi ile birlikte Konya Mebuslarından Mehmet Vehbi, Ömer Vehbi, Eczacı Hüsamettin eski mebuslardan Ali Haydar, Ulemadan Hacı Tahir, Hacı Numan ve daha birçok zevat protesto telgrafını imzaladılar[33].

Mitingin ertesi günü, yeni seçilen Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Konya Mebuslarından Hoca Ömer Vehbi Efendi ve mitingte konuşma yapan Hoca Mehmet Vehbi Efendi İstanbul'a hareket ettiler[34].

V. ÖĞÜD GAZETESİNİN İTALYANLAR TARAFINDAN KAPATILMASINI PROTESTO MİTİNGLERİ

(13 Ocak 1920 ve 28 Ocak 1920)

Konya'da cereyan eden önemli olaylardan biri de Konya'da neşredilen Öğüd Gazetesi Matbaası'nın İtalyanlar tarafından kapatılmasıdır. *Öğüd Gazetesi*, Kuvâ-yı Millîye taraftarı yayınlar yapıp, gerek işgal kuvvetleri gerekse de İstanbul Hükümeti aleyhine yazıyor, halkı Millî Mücâdeleye davet ediyordu[35].

Bu durum İngilizler'in dikkatini çekmiş ve İşgal Orduları Başkomutanı İngiliz Generali Milne, Konya'daki İtalyan işgal kuvvetleri komutanından gazetenin kapatılmasını istemiştir. İtalyanlar, başlangıçta İngiliz emperyalizminin Anadolu'da yayılmasından hoşlanmadıkları için başlangıçta bu isteği yerine getirmediler. Daha sonra bu hususta baskılar arttı ve General Milne *Öğüd Gazetesi*'nin kapatılması için İtalyan Komutanına kesin ültimatom verdi, çaresiz kalan İtalyan Komutanı, baskından bir gece önce gazetenin sahibi Abdülgani Efendi'ye gazetenin ertesi gün kapatılacağı haberini verdirdi. Bunun üzerine matbaada çalışanlar makineleri, *"Söylemez Baba Tekkesi"*ne kaçırdılar[36].

İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığı'nın emri ile İtalyanlar, 13 Ocak 1920 günü *Öğüd Gazetesi*'ni kapattılar. İtalyanlar'ın *Öğüd Matbaası*'nı işgal etmeleri ve kapısına nöbetçi dikmeleri, Konya halkının millî his ve heyecanını artırdı. 13 Ocak 1920 günü hükümet binasının önünde toplanan Konyalılar, bu durumu protesto eden büyük bir miting yaptılar. Mitingde İtalyanlar'ın bu girişimi şiddetli bir şekilde protesto edildi[37]. Konya'dan İtilâf Devletleri Komutanlarına çekilen telgrafta, *Öğüd Gazetesi*'nin yayınına izin verilmesi için kırk

---

[28] *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 48, (Ankara 1964), Vesika: 1115, (Belge: 3).

[29] Mehmet ÖNDER, *Bilgin Sivaslı Ali Kemali (Hayatı-Şahsiyeti- Eserleri)*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1954, s. 50-51. ÖNDER, miting tarihini bu eserinde 15 Ocak 1920 olarak vermiştir, 1920 yerine baskı hatasıyla 1919 yazılmıştır.

[30] *İrade-i Milliye*, 19 Kânun-ı sâni 1336 (Ocak 1920), nr. 21, s. 4.

[31] ÖNDER, *aynı eser*, s.51-53.

[32] ALTAY, *aynı eser*, s.212, ERDEHA, *aynı eser*, s.283.

[33] COŞAR, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 26 Ocak 1920, nr: 219, s. 1. Bu gazetede mitinge 20.000 kişinin katıldığı yazılmıştır.

[34] ALTAY, *aynı eser*, s.212; ATALAY, *aynı eser*, C.I, s.19.

[35] ÖNDER, *aynı eser*, s.53-54.

[36] ERDEHA, *aynı eser*, s.283.

[37] AVANAS, *aynı eser*, s.42., (Önder, miting tarihini 23 Ocak 1920 olarak verir, 1920 yerine baskı hatasıyla 1919 yazılmıştır. (Bkz. ÖNDER, *aynı eser*, s.54). ÖNDER başka bir çalışmasında ise bu mitingin 28 Ocak 1920'de olduğunu yazmaktadır. Bkz. "Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüd Gazetesi (1917-1923)", *X. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 2869.

sekiz saat süre tanındı, aksi halde çıkacak olaylardan sorumluluk kabul edilmeyeceği bildirildi[38].

Bu mitinge öncülük eden Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Hükümet Meydanı'ndaki etrafı mitralyozlü İtalyan askerleri ile çevrili muazzam kalabalığın ortasından gür sesiyle, cesaretle şöyle haykırıyordu[39]:

"Ey ahali, ey Konyalılar. Gazete demek bir milletin dili demektir. General Milne dilimizi kesti (Kahrolsun sesleri). Ne idüğü belirsiz birkaç frenk dilimize kilit vurdu. Millî davalarımızı müdafaa etmek, dinimizi, imanımızı, Türklüğümüzü muhafaza etmek bizim, sizlerin, hepimizin vazifesidir. Bizi susturamazlar. "Dönersek kahpeyiz, millet yolunda bir azimetten", (Alkış sesleri). Bu millet ölmedi, ölmeyecektir... Bugün Öğüd'ü kapamışlarsa, yarın bir başka Öğüd çıkacak, bizi hak ve hakikat yolunda, asla ve asla susturamayacaklardır...".

Gerçekten de Ali Kemâlî Efendi'nin dediği gibi *Öğüd Gazetesi* susturulamamıştır. Fahrettin (Altay) Paşa, anılarında şu bilgileri vermektedir[40]:

"...Ertesi günde gazete satıcıları:

"— Öğüt...! Bugünkü Öğüt...! Diye gazeteyi satmaya başladılar... Belediye ve Ticaret Odası a'zaları gazeteci ve öğretmenlerden on kadar zat yanıma gelerek, gazetenin kapatılmasını millete bir hakaret telakki ettiklerini ve protestoda bulunduklarını bildirdiler.".

Mehmet Önder, *Öğüd Gazetesi* yazarı Kandemir'den naklen şu bilgileri vermektedir[41]:

"Konyada kıyametler kopmuştu. Halk, asil bir heyecanla ayaklanmış, mitingler yapmış, İtalyan kumandanlığının önüne birikerek:

—Öğüd Matbaası tahliye edilmedikçe dağılmayız, diye ateşler yakarak sabahlara kadar oradan ayrılmamıştı.

Matbaaya İtalyan askeri yerleşmiş, fakat Öğüd yine muntazam çıkmıştı...".

28 Ocak 1920'de *Öğüd Gazetesi*'nin kapatılmasını protesto eden bir miting daha yapıldı. Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Kurulu Başkanı Ali Kemâlî Efendi, bu durumu Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'e bildiren telgrafı şöyledir[42]:

"28.1.1336 (1920)

Ankara'da Heyet-i Temsiliye Riyaset-i Alisine

Öğüd Matbaası'nın İtalyanlar tarafından vuku bulan tecavüz-ü işgal üzerine bugün hükümet meydanında ekseriyet-i azime ile miting akd ederek İstanbul'da Düvel-i Mütelife mümessil-i siyâsiyelerine batelgraf protesto keşide edilmiş ve sûretleri de leffen takdim kılınmış olduğu arz olunur ol babda.

Konya Müdâfaa-i Hukuk Heyeti Reisi

Ali Kemâlî".

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ali Kemâlî Bey'in bu telgrafına Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal gece verdiği cevabi telgrafta, şu talimatları vermiştir[43]:

"Ankara

28/29.1.1336 (1920)

Konya Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Riyasetine

C. 28.1.36

Gazetenin neşri için daha fazla bir tedbir ittihazına şimdilik lüzum yoktur. İkinci defa neşrinin men olunmasını protesto ile iktifa edilmek ve diğer bir gazete imtiyazı alarak onu neşretmek muvafık olur. Bu babdaki esbabı şifreyle ayrıca arz edeceğiz. İstanbul nezdinde şikâyetinize devam ediniz. Biz de teşebbüsatımızı takib eder ve neticeyi bildiririz.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal".

38 Zeki SARIHAN, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)*, C. II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.324-325.

39 ÖNDER, *aynı eser*, s. 54-55.

40 ALTAY, *aynı eser*, s.215-216.

41 ÖNDER, *Milli Mücadele'de Konya I Delibaş Hadisesi*, s.53.

42 KOMİSYON, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, C. I., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.135, Belge 14.

43 *Aynı eser*, C.I, s.137, Belge 15.

Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere, Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal, *Öğüd Gazetesi Matbaası*'nı İtalyanlardan kurtarılması için kuvvet kullanılmamasını, miting ve protesto gösterileriyle yetinilmesini, yeni bir gazete imtiyazı alarak onu yayımlamalarını, İstanbul nezdinde şikayetlerini sürdürmelerini istemiştir.

Mustafa Kemal, kuvvet kullanımının İngilizlerin yurdumuzu işgal plânlarını uygulama bahanesi oluşturacağından bundan kaçınılmasını, miting ve protesto gösterilerinin yapılmasını Konya Valisi Suphi Bey'e yazmış olduğu 30 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafla şöyle bildirmiştir[44]:

"Şifre

Konya Valisi Suphi Beyefendiye,

26 Kânun 36 tarih ve 45 numaralı tahriratın cevabıdır:

İngilizler'in Avam Kamarasının küşadından evvel Türkiye'de birtakım vakayıa sebebiyet vererek kendi parlamentolarına bir izzet-i nefs meselesi şeklinde emrivaki kabul ettirmeleri ihtimali bulunduğundan Avam Kamarası'nın küşadına kadar ihdasına çalıştıkları hadisata meydan verilmemesi Düvel-i Mütelifeden bazılarının mümessilleri tarafından rica edilmekte olduğu cihetle Öğüd Matbaası'nın işgali ve gazetenin tatili meselesinde kuvve-i cebriye isti'mâl edilmesinden sarf-ı nazar kılınması ve miting ve protesto gibi tedabir-i medeniye ile iktifa edilmesi ve mamafih matbuat kanunundan istifade ile diğer bir gazete imtiyazı alınarak halkın irşadına müdavemet edilmesi hususu Konya Heyet-i merkeziyesine yazılmış olduğundan şimdilik başka bir harekete lüzum olmadığı cevaben maruzdur efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal".

Konyalılar'ın miting ve protestoları başarıya ulaştı, İtalyanlar, 6 Şubat 1920'de nöbetçilerini çektiler ve 9 Şubatta da Öğüd Matbaası'nı tamamen boşalttılar[45].

Mustafa Kemal, İtalyanlar'ın Öğüd Matbaasının işgaline son vermelerini, 10 Şubat 1920 tarihli genelge ile duyurmuştur. Bu genelge şöyledir[46]:

"Ankara, 10.2.36 (1920) Şifre

(Tamim Rauf Bey'e de)

(12. Kolordudan maada)

..... Tarihli tamime zeyldir.

Bir suretinin heyet-i merkeziyelere itası rica olunur. Yapılan mütemadi teşebbüsat ve tezahürat-ı vatanperverane ile İngiliz generali Milne'in emri ile İtalyanlar tarafından işgal olunan Konya'da münteşir Öğüd Gazetesi Matbaası'ndan işgalin ref'ine muvaffakiyet hasıl olmuştur, Öğüd Gazetesi Hükümetçe tatil edildiğinden mezkûr matbaada «Nasihat» namıyla bir gazetenin neşrine başlanmıştır.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal".

VI. İNGİLİZLERİN İSTANBUL'U İŞGALİNİ PROTESTO MİTİNGİ

(22 Mart 1920)

İstanbul'un 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından resmen işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılarak yakalanabilen milletvekillerinin Malta Adası'na sürülmesi haberi, bütün Anadolu'da, millî galeyanın son haddini bulmasına sebep olmuştu. Bu münasebetle, yer yer mitingler yapılarak bu emsali görülmemiş tecavüzün protesto edilmesine başlanmıştı. Nitekim Konya'da da bu durumu protesto etmek için 22 Mart 1920 Pazartesi günü Alâeddin Tepesi'nde büyük bir miting yapılması kararlaştırıldı[47].

Öğüd Gazetesi, İngilizler'in bu girişimlerini şu şekilde değerlendirmiştir: *"...iyi bilinmeli ve*

44 *Aynı eser*, C.I, s.139, Belge 16.

45 AVANAS, *aynı eser*, s.35.

46 KOMİSYON, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, C.I., s.141. Belge 17., TİTE., Kutu No: 19, Gömlek/Belge No: 15. 12.2.1920 tarihli olarak aynı genelge Sivas Müdafâa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına da yazılmıştır.

47 Refik KORALTAN (Yazan: Coşkun ERTEPINAR), *Bir Politikacının Anıları Her Şey Vatan İçin*, Hacettepe-Taş Yayınları, Ankara 1999, s.124-125; AVANAS, *aynı eser*, s. 42.

lâyıkıyla takdir edilmelidir ki bu hareketler yalnız Türkler'e değil aynı zamanda yüz milyon Müslüman tebaası ve menafii bunlara merbut olan azim bir Hind kitlesini i'zâb ediyor."[48].

Öğüd Gazetesi'nde 21 ve 22 Mart tarihlerinde yayınlanan bir beyânnâme ile tüm Konya halkı, İngilizlerin İstanbul'u işgalini Osmanlı Mebusan Meclisi'ni basarak bir kısım milletvekillerini Malta Adası'na sürmelerini protesto etmek için 22 Mart 1920 Pazartesi günü Alâedin Tepesi'nde yapılacak olan mitinge davet edildi. Bu beyânnâme şöyledir[49]:

"Beyânnâme

Hilafet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin makarr-ı idaresi olan İstanbul'un İngilizler tarafından bir desise ile bilmusademe cebren işgal edildiği Heyet-i Temsiliye'nin beyânnâmesiyle ve alınan haberlerle anlaşılmıştır.

Yedi yüz senelik Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'ye vurulan bu darbeyi hazm edecek tek bir Osmanlı ve İslâm Milleti tasavvur edilemeyeceği tabiidir. Meclis-i Âli'nin İstanbul'un Türkler'de kalacağına dair kararını verdiği halde İngiliz Hükümeti'nin her ne maksatla olursa olsun Hilâfet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Osmaniye'yi işgal ve Meclis-i Millîmizi dağıtarak, bütün Osmanlı sancaklarını indirerek İngiliz bayraklarını rekz etmesi ve bütün devair-i resmiyeden başka tarihte emsali geçmemiş olan Meclis-i Millî binamızı dahi işgal ve milletin vekilleri olan mebuslarımızın bir kısmını tevkif etmek gibi ceraatı irtikâb eden ve dolayısıyla hürriyet-i İslâmiye ve Osmaniye'yi Mısır eyaleti şekline sokmağa çalışmasını din ve imanı tam, vicdanı hür, namusu mücessem, Osmanlı ve İslâmiyet'in merkezi olan Konya vilâyetinin katiyen hazm ve kabul edemeyeceğinden sükut edip yapılan haksız muameleleri kabul etmekten ise bitaraf hükümetlerle Düvel-i Muazzama arasında hakkımızı olanca kuvvetiyle müdafaa eden hükümetlere protesto ederek meşru olan hakkımızı işittirebilmek için bütün erkek, kadın, çoluk, çocuk umumi Konya halkının yarınki pazartesi günü öğle namazından sonra alaturka saat sekizde Alâeddin Tepesi'nde akdedilecek mitingde hazır bulunmaları ilân olunur.".

[48] *Öğüd*, 18 Mart 1336 (1920), nr. 307, s.1.
[49] *Öğüd*, 21 Mart 1336 (1920), nr: 309, s.1, Öğüd, 22 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1.

Miting Tertip Heyeti'nin yayınladığı diğer bir beyânnâme ile miting günü toplanma merkezleri ve uyulacak program şu şekilde olacaktı [50]:

"Kapı Camii'nde: Ağaç Pazarı, Hayvan Pazarı, Buğday Pazarı, Dülgerler İçi, Odun Pazarı, Kapalı Çarşı, Kapı Camii havalisi tüccar ve esnafı.

Aziziye Camii'nde: Sipahi Pazarı Caddesi ve Sipahi Pazarı esnafı, İhtisab önü ve civarı esnafı, Kayıklı Kahve civarı esnafı.

Sultan Selim Camii'nde: Koyun Pazarı, Keçeci ve kol uşağı, Kasap esnafı, Türbe Caddesi ve Türbe Önü Pazarı tüccar ve esnafı.

Şerafeddin Camii'nde: Hükümet-Saraflar Caddesi, Hükümet Meydanı, Kasabalı Hanı civarı, Çıkrıkçılar içi, Bedesten tüccar ve esnafı.

Yukarıda belirttiğimiz camilerde öğle namazında toplanarak her camide teşkil edilecek bir kafilenin önünde sancak olduğu halde ayrı ayrı ve tekbir alarak Alâedin Tepesi'ne gideceklerdir.

Ulemayı Kirâm ve umum hoca efendiler, Teali İslâm Cemiyeti ile beraber ayrıca bir kafile teşkil edilecek ve aynı tarzda hareket edecektir.

Dedegân ve Dervişân Efendiler de özel sancaklarıyla ayrıca bir kafile olacaklardır.

Alâeddin Tepesi'nde her kafile Miting Heyeti'nin göstereceği yeri işgal ederek intizama riayet edecektir.

Mitingin bitiminden ve duadan sonra her kafile dağılmayarak geldikleri gibi aynı halde ayrı ayrı ve tekbir alarak çıktıkları camiye kadar gelecek ve sancakları camiye koyarak sükûnetle dağılacaklardır.

İki saatten fazla devam etmeyecek olan bu müddet zarfında kalbi din ve millet hissiyle çarpan her Müslüman dükkânını kapayarak tertibat dairesinde miting mahalline gelmesi ve muhafaza-i itidal ve sükûnete son derece riayet edilmesi, bu beyânnâme ile istenilmiştir".

Miting yukarıdaki programa uygun şekilde 22 Mart 1920 Pazartesi günü öğle namazından sonra alaturka saat sekizde başladı. Hava soğuk, kar ve yağmurlu olduğu halde bütün Konya halkı, çarşı,

[50] *Öğüd*, 22 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1.

pazar ve bütün resmî daireler de kapatılarak kadın,erkek, çoluk çocuk daha vaktinden evvel miting yeri olan Alâeddin Tepesi'ne akın etmişti[51].

Havanın şiddetinden halkı daha fazla bekletmemek için biraz acele edilerek hitabet kürsüsüne çıkan Ulemadan Ali Kemâlî Efendi, hal ve ahvale uygun halkın anlayabileceği bir lisanla uzun ve faydalı bir nutuk söyledi, tam o sırada yeni gelen müjdeli haberleri de ileterek, toplanışın sebebini anlattı ve son söz olarak *"içimizde ekalliyette bulunan Hıristiyan vatandaşlarımızı şimdiye kadar din ve milletimiz iktizası olarak incitmediğimiz gibi bundan sonra bilhassa böyle bir zamanda Türk'e mahsus bir seciyeden her türlü haklarına hürmet etmek lâzımdır ve edilecektir"* diyerek kürsüden indi[52].

Bundan sonra kürsüye Da'vâ Vekili Refik (Koraltan) Bey çıktı[53]. Konuşma için hazırlıklı olmayan ve ne söyleyeceğini o an henüz tasarlamayan Refik Bey'in kürsüye geldiği zaman halkın şiddetli bir alkış tufanıyla karşılanması onda hem cesaret verici, hem de heyecan verici bir psikoloji oluşturdu. Bir an durakladı ve birden Tevfik Fikret'in şu şiirini okumağa başladı [54]:

"Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî her gecenin gündüzü vardır...".

Refik Bey, her kelimesini coşkun bir heyecan havası içinde şiiri okudu ve nutkunda: *"... tarih boyunca bu gibi felâketleri, kasırgaları bağrında boğan Türk Milleti, zulüm ve şenaat işleye işleye yurdumuzu işgale devam eden alçak düşmanı harim-i ismetinde, sinesinde kahredecek ve bu şanlı bayrak asla yere düşmeyecek"* diye haykırdığı zaman halk, yağmura, soğuğa, hatta arada lâpa lâpa savrulan kara rağmen, hıçkırıklarını tutamıyor, şiddetli ve sürekli alkışlarla adeta kükremiş aslanlar misali kabına sığamıyordu[55]. Havanın soğuk ve yağmurun iyice artması üzerine Refik Bey, nutkunu kısa kesti, kürsüye tekrar Ali Kemâlî Efendi çıktı, mitingde hazır bulunanların *"elleri semaya kolları Rabbülâlemîne doğru olduğu"* halde bir dua okudu ve sükûnet ve intizamla mitinge son verildi[56].

Beklenilen netice elde edilmişti. Miting yerinden sanki zorla ayrılan binlerce vatan çocuğu, düşmana karşı sökülmez hıncını, millî dâvaya karşı ateşli inancını yüreğinde beraber götürüyordu[57].

Miting heyeti tarafından, İstanbul'un işgalini protesto etmek için Konya namına hazırlanan protesto bildirisi, İtilâf Devletleri'ne, Amerika Birleşik Devletleri, Şili, Arjantin, Meksika, Çin, İsveç, Norveç, Flemenk, İsviçre Baş Vekilleri ile Millet Meclisi Başkanlıklarına ve İran, Afganistan, Azerbaycan hükümetlerine telgraf ve posta ile gönderildi. Ayrıca bu protesto bildirisinin birer sûretleri de Konya Vilayet Makamı'na, 12. Kolordu Kumandanlıklarına ve bütün vilâyetlerle, Kolordular Kumandanlıklarına gönderildi. Bu protesto beyânâmesi şöyledir [58]:

"İngiliz Kuvâ-yı askeriyesi tarafından İstanbul'un bilumum devair ve müessesat-ı millîye ve resmiyesiyle beraber en ibdida-yı esasat-ı beşeriyete mugayir bir suret-i gaddaranede cebren işgal olunduğunu ve mebuslarımızdan bazılarını Meclis-i Millî'den cebren alarak, sair bir çok vatanperveran ile beraber saltanat-ı millîyeyi takdis eden medeni milletlerin yüzünü ilelebet kızartacak bir şekilde tevkif edildiklerini kemal-i teessür ve heyecanla işittik. Şu tedabir-i zecriye ve bütün âlem-i İslâm'ın kalbgâhı olan makam-ı hilâfeti ve yedi asırlık Osmanlı Hükümet hakimiyetini kadim Türk ve Müslüman Milleti'nin hayat ve mevcudiyetini müdafaaya azm eylemiş olan biz Türk ve Müslümanlar'ı bu azm-i kavimizden çeviremez. Binaenaleyh XX. asır medeniyetinin, vaz'ı esasını icra etmeğe çalıştığı milletlerin hürriyeti, cebir ve ta-

[51] *Öğüd*, 23 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1. 22 ve 23 Mart 1336 (1920) tarihli *Öğüd Gazeteleri* 310 sayı numarasıyla çıkmıştır.
[52] *Öğüd*, 23 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1.
[53] *Öğüd*, 23 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1; KORALTAN, *aynı eser*, s.125. Bu kitapta ilk konuşmayı ve duayı yapanın Vehbi Hoca olduğu ve hasta olduğu için hemen yerini Refik Bey'e bıraktığı anlatılmaktadır.
[54] KORALTAN, *aynı eser*, s.125-126.
[55] KORALTAN, *aynı eser*, s.126.
[56] *Öğüd*, 23 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1.
[57] KORALTAN, *aynı eser*, s.126.
[58] *Öğüd*, 23 Mart 1336 (1920), nr.310, s.1; *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336 (1920), nr.21, s.2.

hakkümün izalesi, serbesti-i edyan ve ictihâd prensiplerinin ayaklar altına alınarak yapılan şu hareket-i hakşeknaneyi vicdan-ı umumi-i İslâm-ı beşere iblağ ediyoruz.

Kavaid-i hak ve esasat-ı beşeriyeye istinad eden ve Wilson prensiplerine müstenid bir mütareke ile esbab-ı müdafaasından tecrid edilmiş olan Millet-i Osmaniye'nin tarih-i milel ve umumda emsali namesbuk bir suikasta maruz bırakılması, beş seneden beri devam eden harb-i umuminin esbab ve avamil-i esasiyesinden olarak ilân olunan (kuvvetin za'fiyete men'i tahakkümü) veya (zaifin kaviye karşı muhafazası) prensibi ile kabil-i te'lif olmadığının takdirini resmi Avrupa'nın değil, ilim ve irfan ve fikir ve vicdan sahibi Avrupa ve Amerika vicdan-ı umumisine tevdi' eyler ve bu hadiseden tahaddüs edecek vakayı ve mesuliyeti azime-i tarihiyeye nazar-ı dikkat-i beşeriyeyi celb ederiz.

Hilafet, hükümet ve mevcudiyetimizi muhafaza uğrundaki mücahedemizin meşruiyet ve kutsiyeti en müşkil anlarda bile inayet ve tevfikat-ı samedaniyeye muzafferiyetimiz mübeşşerdir.".

Etbâ'yı Askeriye Mütekaidi Ulemadan
Ve Meclis İdare Azasından Tahir

Ulemadan Miting Reisi ve Belediye Reisi

Ali Kemâlî Vehbi

Eşrafdan Motyabzade
Rıfat — *Tüccar Odası Reisi*
Mehmed

Meclis-i Umumi Azasından
Lokman — *Belediye Hukuk Müş.*
Hacı

Vukela-yı Deâviden
Nafiz — *Umran Şirketi Müdürü*
Refik — *Nafiz*

Türk Ticaret Bankası Müdürü
Refet — *Vukela-yı Deâviden*
Eyub Sabri

Tüccardan Yusuf — *Belediye Azasından*
Said

İbret Gazetesi Müdürü
Mehmed Emin — *Bld. Azasından*
Bakkalbaşızade
Şemseddin

Bakkaliye Şirketi Müdürü
Mustafa — *Sultani Muallimlerinden*
Arif

Rencber Şirketi Müdürü
Ahmed Hıfzı — *Belediye Mühendisi*
Edhem İzzet

Tüccardan Hacızade
Mehmed Ali".

SONUÇ

Yunanlılar'ın İzmir'i işgaliyle başlayan ve İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sonuna kadar devam eden mitinglere hemen hemen tüm Konyalılar katıldılar. Bu mitinglere katılanlar, Millî Mücâdele'yi benimseyenlerdi.

Mitingleri tertip edenler ve mitinglere katılan Konya halkı, Türk yurduna yönelik işgaller ve halka yapılan zulüm karşısında kayıtsız ve sessiz kalmadıklarını gösterdiler. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, mitingler sadece Konya'daki işgal olaylarını protesto için değildir.

Mitinglerden çıkan kararlar, protesto beyânnâmeleri olarak hazırlanmış, başta İtilâf Devletleri Temsilcilikleri olmak üzere tüm ilgili makamlara gönderilmiştir.

Yusuf

Bu mitingler ve protesto beyânnâmeleriyle;

İşgaller protesto edilerek, Türk milletinin aleyhine olan hiçbir kararın kabul edilmeyeceği ilân edilmiştir.

Özellikle İzmir, Adana ve İstanbul'un işgalleri ve buralarda yapılan zulümler kınanmıştır. İtilâf Devletleri, yapılan zulümleri durdurmağa, Türkiye'den işgal kuvvetlerini derhâl çekmeğe, adâlete ve insafa, âdil bir barış antlaşması imzalamağa davet edilmiştir.

Konyalı hanımlar da yaptıkları mitingle Millî Mücâdele'de Türk Kadını'nın yerini en güzel şekilde göstermişlerdir.

Mazlum bir milletin sesi tüm dünyaya duyurulmağa çalışılmış, harpten önceki sınırlar dahilinde müstakil ve hür bir ülke olabilmenin mücâdelesi verilmiştir. Konya halkı, Türk Milleti'nin hayat ve mevcudiyetini müdafaaya azmettiğini ilân etmiştir.

Bu mitinglerle yöresel olarak elde edilen neticeler şunlardır:

Halkın millî duyguları uyanık ve canlı tutulmuş; Millî birlik ve beraberlik sağlanmış; Millî Teşkilât kuvvetlendirilmiştir.

Vali Cemal Bey Konya'yı terk etmek zorunda kalmış; böylece Konya'daki millî teşkilâtlanmanın önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır.

İtalyanlar, Öğüd Matbaası'ndaki işgallerini kaldırmışlardır.

İtalyanlar, Konya'da tutunamayacaklarını anlamışlar, silahlı mukavemete gerek kalmadan, zâten mevcudu az olan, kuvvetlerini çekmişlerdir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Konya, Millî Mücâdele'nin safında yer alan ve büyük hizmetlerde bulunan bir Türk kentidir. Bununla birlikte Konya'nın Millî Mücâdele Dönemi'ndeki yeri ve önemi hakkında, toplumda bilgi eksikliği vardır.

Bu mitingleri düzenleyen Konya Kuvâ-yı Millîyecilerini maalesef bugün Konyalılar dahi bilmemektedir. Millî Mücâdele'de Konya'yı daha iyi tanıtmak için şunlar yapılmalıdır [59]:

Millî Mücâdele Döneminde Konya Kuvâ-yı Millîyecilerinin faaliyetleri ve düzenledikleri mitingler hakkında, belgesel filmler hazırlanmalıdır.

O dönemde tarihe tanıklık eden mekânlara, en azından mitinglerin yapıldığı yer olan Hükümet Meydanı'na, Alâeddin Tepesi'ne, Şerafeddin Camii'ne, İngilizlerin ve İtalyanların Konya'da işgal ettiği yerlere o dönemin olaylarını anlatan kitabeler dikilmelidir.

Konya'nın merkezî bir yerine, bir Millî Mücâdele Müzesi yapılmalı, o dönemi her yönüyle yansıtan, ziyaret edenleri bilgilendirecek şekilde görsel malzeme ve eserlerle donatılmalıdır.

---

[59] Buna benzer düşüncelerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Nuri KÖSTÜKLÜ, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Günay Ofset, Konya 1999.

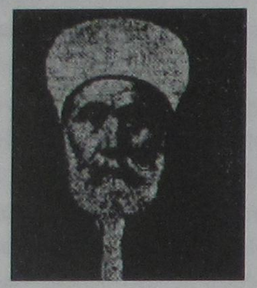

Sivaslı Ali Kemâlî Efendi
1853-1920

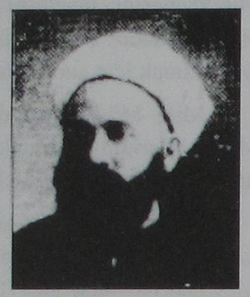

Ömer Vehbi Efendi
(Büyükyalvaç)
1870-1927

Mehmet Vehbi Efendi
(Çelik)
1862-1949

Rıfat Efendi
(Mehmet Rıfat Saatçi)
1869-1936

Gilisralı Hacı Tahir
Efendi

Abdülhalim Çelebi
Efendi (Çelebi)
1874-1925

Refik (Koraltan)
1889-1974

Mümtaz Bahri (Koru)
1888-1963

Mehmet Muhlis (Koner)
1886-1957

Resim: 1 Konya mitinglerini tertipleyen Konya Kuva-yı Milliyecileri (ÖNDER, ARABACI ve TBMM 1920-1991'den).

ولايتده تظاهرات

ازمير اشغالى عايبنده حريت واتتلاف مركز عموميسى ايله مخابره‌ده دون دخى بوزه قويب تلغرافنامه واود اولمقدر . بوطردن بر قسمى جمعيتك مساعده‌سى لسبتده بروجه آتى درج ايديورز:

قونيه‌ده متنغ مقرراتى

قونيه ٢١ مايس — سزلركه معظم برملت مدنيتك محترم وكيلريكز انسانلك فضائلنى نفسنده جمع ايتمش وملطرى قاووآلش دورتمن قورتاروب آيديغنه ، منور براق عدالت والسانيته بوكسلتمك مقصدينه حسراهل ايتمش فضيلت حاميلرى بولنيورسكز. بو اوصاف ايله سزلرى يالكز منسوب اولديكز دولت وملتلرك دكل بتون بشريت و مدنيتك محل كرومك ايسته‌يورز. كوزلر اوكنده ازميرى وحشت آباده دونديرمك ، خونريزلكه وسائله غرق ايتمك تعرض ظالمانه ، يونانليلرك وآنلرله اتفاق ايدن غير مسلم عنصرلرك نه ياپدقلرينى ايشيديكز . يونانلرك هتك ايتدكى عرض وناموس ، قتل ايتدكى اطفال معصومه ، يقديغى سكن ومأوا ، هدم ايتدكى مؤسسه ، جبلى برتره‌دينى اهل اسلام قادينى تحقير ايتمشكردر .

ه . يونانلرله معصوم السانلر ، مسالملر بكى تاريخك بكى مدنيت بركاه طليعته قابل هديه‌لرى يز ، ديلم . يزى ياپاوان الله كيدملم . التى عصردر پرورده نعمت ومرو تلر اولان براقينى يونانليلرله برلشديرمك نامنه اوطردن التى كره دها چوق اولان تورك مسالمرى قتل واعما ويوكاده يونان عسكرينى توسيط ايله كى عدالت والسانيته پالقيشير بيلمه‌يز . اوالميه‌كه حضور وراحتلرينى تكفل ايتدرمك اوطرى بشاشق ومسالمانه نامنه ميليونلرله اولادينى حرق اسلام ذهبد وبرمش ، التى يوزسنه‌در سيئهٔ شلفنده آلقوش حياتنده محافظه ايتمش روسلرك اولاد مشفقكمه ايتشيدى .

بر تورك مسالملر صوك مرتبهٔ يأس وخاجانه كلمه‌لرك بركره دها كندينى جهان مدنيتك واجبه انسانيته حقانيت عدالت طرفداراني حكمدهكى اعتادمنه تحمل فعليانه وبط ايدرايدرك صاملك قرار حاده‌لاهمسه تسليميت كوسترديك ، منتظر بولنيورز . يأسمزك مظلوميت‌لرك بزه تحميل ايتمكده اولديغى صوك وظيفهٔ فداكارى ياد ايتدك . بزى يوصوك فجيعه‌دن صيانت ايجون وايتديرمكه كز مدنيت حقيقيه وظائفنده ملتريكزك بردها بيوكلكنى اثبات ايتمش اولورسكز .

يونانستانك وكل ازميرى اشغاله بالتمان محاربانه‌دن برى آتيدينى نامتناهى اسلام قانلرله ملمع اولان اوطرلك موجوديت حاضره‌سنه بيله تحمل ممكن دكلدر .

يونانك خلاف اصول ايده‌جكى بر تورك مسالمان متصور اولمدى . اكر مسالمانه بر حادثه وقوعه كلمه معصوميتيز تحميز ديكر آسالمرك صاح تلغرافنامك يونانستانه حداللزوم سوس يولنه جكنه يوقارى حالك بر نهايته

Belge: 1 Konya Mitingi Kararları (*İkdam*, 23 Mayıs 1335 (1919), nr. 8005, s. 2).

قونیه خاتونلرینك اجتماعی

بجمعه کونی اوکلهٔ ازدن صوکرا خاتونلرمز ازمیر شهیدلریك اروا حنه الطاف ایلهمك اوزره شرف الدین جامع شریفنده مولود نبوی اوقونمشدر و برچاچ کون اول دعوت ایدیلن قونیه خاتونلری ایرکدن هرطرفدن جامعشریفه کلمکه باشلامشلر و برمدت صوکرا قونیانلی جامع خطیبلرندن بری ساعت یکیزده خطیب وشاعرانه مزین کرسیده درکاه مولانا امامی . . . . . طرفندن مولود نبوی اوقونمغه باشلادی .

خاطر باشلرینی اکمکله ، حق الله دولو ، باشاران کوزلرینی ثبت بر نقطه ده دیکمش دیکلیورلردی .

سسسزلك و حرکتسزلکدن مانع بوم بوش کهٔ ایدی دار المشدات خاتونلرك بر قاچ کوچوك رشیده طابه سی صلوات وسلام اوقویور . دولت اعضالری وداولخات خاتونلری لرینه بخود دانمز اطراق لقی ایچون بخور و عنبر قونولریله بوروبورلردی .

برمدت صوکرا مولود ختامه ایرمکن خاتونلرمزی یکدیکرینی ، اوزرلری ازمیر شهیدلری ایچون قانمه) یازیل ونکاری کولاطر ایچنده شکرلر طاقه دیلر .

آرتق مولود ختامه ایرمشتی ، چونکه تورك ومسلمان آنا وهمشیره لری ازمیر شهیدلری ایچون تورك واسلامك سلامتی ایچون یتوارمشلر . کوزیاشلری دوکمکله شهیدلری آکثار وروحلرینه فاتحهٔ الطاف ایتمشلردر .

بوصیراده دارالمشدات مدیره سی خانم افندی جانبلرینه خطابا ، بوکون روحلرینه فاتحهٔ الطاف ایتمکلری شهیدلر وسیله سیله ملتمزك امضاسندن بری تورکلرك واسلاملرك جکمکلرینی ، باشماسه حضرتلرینه تحت اشغالده آلتاز برلردن ازمیره وآتمه یایلدلر و الآن دونم ایدن نمایش جکاه ایتدکلرینی وبوحالده دعاطفه تحمل ایده بیلمك امکانی اولمدیکی ودشمن مظالمندن قاچارق قورتولایلن زوالی قرنده مشلرمزك حال پریشانی آکلاتمشدر .

بوندن صو آحیقل حقایقه تحمل ایده میه جکلرینی عرض بردن یاردیر ایتمك اقتضا ایدر . ایسه مشارالیه ده دوستك امضاسی طرفندن ، یوایتك یازیلمه سنه بر کونه تأخیری تسبیب ایدلمشدر . حال غلیانده اولان خاتونلر بوبایصلق بروتستو ایدلمسی وهرملت کی برآن اول استقلال وحریت قاروشه بیلمه سنی تأمین ایده جك عادل و سلح ایچون مدتی قولطره مراجعت ایدلمسی لزومی درمیان وآتیده کی مقرراتك اتفاق آرا ایله استحصالندن محتار واسطه سیله صلح کونفرانسنه تودیع ایدلمك اوزره قونیه ده کی وکیلره ویرلمسی قرارلاشدیریلمشلردر .

بوکون شرف الدین جامع شریفنده طویلاتان ۰۰۰۰ ی متجاوز قونیه خاتونلری اتخاذ ایتدکلری مقررات آتیه ایله وساطت هیئت وکالهٔ ملیه کونفرانسنه الطاف استحصالنه کمت شرف ایلرلر :

متارکه نك امضاسندن بوکونه قدر تحت اشغاله آلمان اقسام وطنده وباخاصه آتمه و ازمیرده ملتمزك معروض قالدیغی تجاوزات وبایدن متأثر و دلورلرده شهید اولان قهرمانلرمزك ارواحه فاتحهٔ الطاف ایدرکن ، کوز باشلری دوکمکله بر ابکی سوکیلی بولانمزده تورك ومسلمانلرك دوچار اولدقلری مذلت ووحشتلری مدنی آوروپایه دها زیاده سکوت ایتمه سی وعصرلردن بری حر ومستقل باشامش بر ملتك حریتپرور اولمق حیثیله آوروپایه هم التفاتدن بروجه آتی خصوصاتی استرحام ایلرز :

برجوق کوچك طفلره قاپه حضاری ویرمیلرکن آتی یخی عصرلردن فضله بر زمان حر ومستقل باشامش بولونمق بر ملك حرمت نفسی ، حیثیتی وغیرتی ایده جك هرهانکی برقرارلردن زیاده سی وجدانك آرامزده کی غیر مساعلر حقوقی کندی حقوقنز قدر محترم ومقدس عد ایدیکمزدن التیماتزك حقوق بیطرفانه حاکمیت وحیثیت ملیه مزی اخلال ایده جك اشکالی قبول ایده میه جکمزی و تورك ومسلمانلر مسکون هرجهتی اوراکی حدود داخلده مقر خلافت دینی تخت استانبول اولمق اوزره بر (مستقل وحر تورکیا) کله غاسی ویرلمسی برتسیدیلرینك حرفیاً تطبیقی تأمین ایچون هرهانکی بر صنعتك عصرلرك مطلوب ایده میه دیکی برملك قبول ایتمه یرلسی امکانی اولمدیکنه اعتماد بیورلمسی واحیاء حیات حریت وسلامتی ایچون اوقراشلرك مظلوم واصیل برملتی صیانت ووقایه ایتمك صورتیله حق وعدالتك غلبه سنه واسطه اولمق ایچون اتحاد امین اولمق ایسته دیکمزی عرض ایلرز .

بوقرارنامه یی اوروپا متفکری وسائر اشخاص ایدن برلره کوندرمك ایچون بش کشیلك برهیئت انتخاب ایدلمشدر .

بعده مجدزاده مرحوم طاهر پاشا کریمی هوا خانم افندی ورفاقك تشکلنده کی مقصدی ایضاح ایتمش ودعوتلرینه اجابت ایدن حاضرینه درلك تأنه تشکر ایتدکدن صوکرا جامع جامع شریفدن جیلاوی حکومت یه قاچی وسرای جاده سنی تعاقب ایلرك قیوجاغی اوکنده دالمشدر .

منتخب هیئت آمریقا حکومتنه تقدیم ایدلمك اوزره ویردکلری قرارنامه یی قیس قوشان جمعه کونی اساساً استانبوله کیده جکلرندن بالذات کونوزه جکلرینی نوق العاده اثاثه بیان واباتیان قوماندانی خاتونلرمزی حرمت وتزاکله قارشیلایرق بوخصوصده آلاجغری جوابی ده بیلدیرمه جکلرینی وعد بوزمشلردر . قرائنز قوماندانی دائره لرنده اولدقلرندن موی الیه جمعه کونی ویرلمشدر .

قرارنامه صورتی استانبول ولایت مزه لریله بالعموم آناطولی مدافعهٔ وطنیه کمیته لری جمعیتلری شعباتنه کوندرلمشدر .

واوکوده .

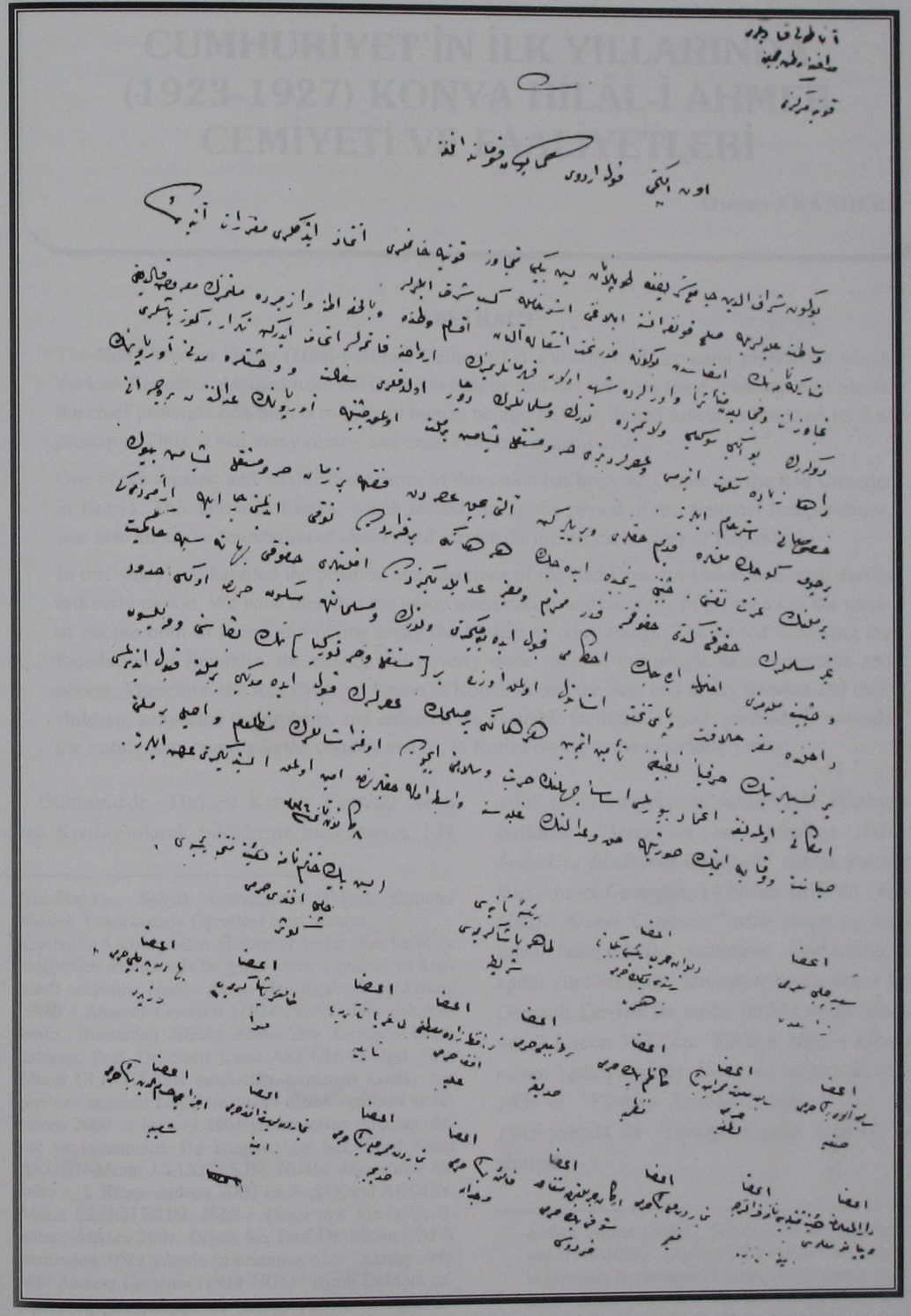

Belge: 2 Konyalı Kadınların Toplantısı (*İfham*, 14 Kanun-ı sânî 1336 (Ocak 1920), nr. 165, s. 4).

Belge: 3 Konyalı Kadınlar Mitinginde, Şerafeddin Camii'nde hazırlanan Beyannâme (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 48, Vesika: 115).

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA (1923-1927) KONYA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ VE FAALİYETLERİ

Osman AKANDERE*

ABSTRACT

The Red Crescent Union (Hilâl-i Ahmer Cemiyeti) is a charity and servicing foundation which Turkish Republic obtained from the Ottoman Empire and has survived since. This supreme union, the chief principle of which is to help all human beings, has manifested functions based on its first principle. Thus, it had many central and branch offices in many cities.

One of the lousiest and established centres of this union has been the Centre for the Red Crescent in Konya. This union in Konya, which served during the period of the National Independence, was also an active foundation of charity and service during the early years of Republic.

In this study, we handled the position and functions of the Red Crescent Union in Konya during this early period. We have seen that the union acted clearly and carefully in giving away the needs of people both in rising and giving away the Money or other things. The period following the foundation of Republic, the misery and poverty made most of our people more miserable and poorer. Therefore, the Red Crescent Union in Konya helped the poor and needy families and their children, supported the orphans, and enforced the available facilities at most, particularly towards the immigrants coming to the country and so, to Konya owing to the Lousanne Treaty.

Günümüzde Türkiye Kızılay Derneği[1] veya kısaca Kızılay olarak bildiğimiz bu cemiyet, 134 yıllık derin bir geçmişe sahiptir. 11 Haziran 1868 tarihinde *"Mecrûhîn ve Mardâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti"* olarak kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 14 Nisan 1877'de *"Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti"* adını almış ve bu ad altında faaliyetlerini saltanatın kaldırıldığı tarihe kadar sürdürmüştü. Saltanatın kaldırılması üzerine Osmanlı Devleti de tarihe intikal ettiği için cemiyet, 2 Kasım 1922'de *"Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti"* adını almıştır. Cemiyet, bu kez de 28 Nisan 1935'te *"Türkiye Kızılay Cemiyeti"* ve nihayet 1945 yılında da *"Türkiye Kızılay Derneği"* adını almıştır[2].

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi, Konya.

1 Kızılay'ın kuruluşundan günümüze kadar olan tarihi ve faaliyetleri konusunda bu güne kadar yapılmış en kapsamlı araştırma *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a ve Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)* isimli çalışmalardır. Bunlardan *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a* isimli çalışma; Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN ve Öğrt. Grv. Murat ULUĞTEKİN tarafından, tamamen Kızılay Arşivi'nde bulunan belgelere dayalı olarak yapılmış ve birincisi 2000 ve ikincisi 2001 yılında çıkan iki kitap olarak yayınlanmıştır. Bu kitaplar için bkz. Seçil Karal AKGÜN-Murat ULUĞTEKİN, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, I. Kitap, Ankara 2000 ve Seçil Karal AKGÜN, Murat ULUĞTEKİN, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, II. Kitap, Ankara 2001. Diğeri ise, Prof Dr. Mesut ÇAPA tarafından 1989 yılında hazırlanmış olan *"Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)"* isimli Doktora çalışmasıdır. Bu çalışma da Kızılay Arşivi ile diğer arşivlerdeki belgelere dayalı olarak yapılmış ancak bugüne kadar kitap haline getirilememiştir. Bu çalışma için de bkz. Mesut ÇAPA, "Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1025)", (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1989.

2 Seçil Karal AKGÜN, Murat ULUĞTEKİN, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, II. Kitap, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 1.

Tarihî süreç içerisinde farklı isimlerle faaliyet sürdürmüş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin değişmeyen tek özelliği ise; insanlar arasında dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin yardımlaşmayı temel ilke olarak faaliyetlerine yansıtması olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devralarak yaşattığı ve hatta gelişmesine büyük önem verdiği nadir cemiyetlerden birisi de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'dir. Gerçekten de bu cemiyet Cumhuriyet Türkiyesi'nde sadece bir hayır ve yardımlaşma kurumu olmamış, yapılan çağdaşlaşma hareketlerinde öncülük ederek, Türk toplumunda insanî değerlerin yerleşmesinde de önemli rol üstlenmiştir[3].

I. KURULUŞUNDAN CUMHURİYETE KADAR KONYA HİLÂL-İ AHMER MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Konya'da kurularak faaliyete geçmesi, Balkan Savaşı yıllarında olmuştur. Cemiyetin kuruluş yıllarıyla ilgili faaliyetleri konusunda ulaşabildiğimiz çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak inanıyoruz ki, Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de Balkan Savaşı esnasında ve savaşın bitiminden sonra başlayan *"Büyük Rumeli Göçleri"* ile ülkemize gelen soydaş ve dindaşlarımıza yardıma koşmuştur.

Nitekim Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi, Anadolu'nun muhtelif vilâyetlerine gelen ve zor durumda olan muhacirlere de yardım edilmesi için Bursa, Aydın, Ankara ve Konya Hilâl-i Ahmer merkezlerinden bilgi istemişti. Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi de bu yardımı yapabilmesi için Genel Merkeze ihtiyaçlarını bildirmişti. Bunun üzerine Genel Merkez tarafından Konya merkezine 200 lira para gönderilmişti[4].

Birinci Dünya Savaşı başladığında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'da bulunan Genel Merkezi, ülke genelinde vilâyet valileri ile liva (sancak) mutasarrıflarıyla yaptığı yazışmalarda, *"kendi bölgelerinde cemiyet şubeleri kurulmamışsa kurulmasını, kurulup da faaliyete geçmemiş olan cemiyetlerin ise faaliyete geçmesini"* istemişti[5]. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'nin bu yazışmasının dışında Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) de yayınladığı bir duyuru ile bütün illerdeki merkezlerle sancak ve kazâlarda kurulmuş olan cemiyet şubelerini işbirliği yapmaya çağırmıştı[6].

Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı başladığında fiili faaliyetleri henüz oldukça yeni sayılabilecek olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Anadolu'da pek fazla tanınmıyordu. Bu nedenle cemiyet yöneticileri Anadolu'ya heyetler göndererek halkı Hilâl-i Ahmer ve faaliyetleri konusunda aydınlatmaya çalışmıştı. Nitekim bu heyetlerin çabalarıyla cemiyetin ismi kısa zamanda duyurulmuş, faaliyetleri tanıtılmıştı. Ayrıca heyetler mevcut cemiyetlere yeni üyelerin kaydedilmesini hızlandırıcı çalışmalar yaptıkları gibi, bağış da toplamışlardı. Bu heyetlerin çalışmalarının başarıyla yürütüldüğü vilâyetlerden birisi de Konya Vilâyeti olmuştu. Nitekim Konya'da ve Ereğli'de Dr. Fazıl Berki Bey ve Ağa-zâde Osman Nuri Efendi'nin başkanlıklarında başarılı çalışmalar yapılmıştı[7].

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki bir diğer faaliyeti de cemiyet genel merkezince cephelerden geriye çekilen bakıma muhtaç ve zayıf askerler için oluşturulan *"Konya misafirhanesinin"* faaliyetlerini yürütmek olmuştur. Bu misafirhanede, savaşın olumsuz şartlarından etkilenmiş ve mağduriyete düşmüş askerler, bir yerden bir yere nakledilmeleri esnasında burada kalıyorlardı. Bir anlamda bu misafirhaneler, barınak ihtiyacını karşılıyordu[8]. Gerçekten de bakıma, yiyeceğe ilgiye muhtaç olan askerler günlerce bu misafirhanede kalabiliyorlardı.

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yoğun faaliyetleri, Millî Mücâdele yıllarında olmuştur. Millî Mücâdele'nin henüz başlarında Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti feshedilmiş ve 7 Ağustos 1336 (1920) tarihinde yeniden oluşturularak faaliyete

3 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* s. 2-3.

4 Zuhal ÖZAYDIN, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi,* (İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Ana Bilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1987, s. 114.

5 Seçil Karal AKGÜN, Murat ULUĞTEKİN, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a,* I. Kitap, Ankara 2000, s. 190.

6 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap, s. 190.

7 *Aynı eser,* s. 191.

8 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya'nın dışında, Eskişehir, Ankara, Ulukışla ve Haydarpaşa gibi merkezlerde de bu misafirhanelerden açmıştı. Bkz. AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap, s. 200.

geçmişti[9]. Cemiyet, yaptığı toplantıyla *"heyet-i merkeziye"*sini ve *"heyet-idaresi"*ni oluşturdu ve başkanlığa da Konya İstinaf Mahkemesi Reisi Mehmet Lütfi Bey'i getirdi[10].

Konya hadisesinin, yani Delibaş Mehmet İsyanı'nın bastırılmasından sonra, Kuvâ-yı Milliye şehre tamamen hakim olmuş ve Konya'da huzur ve sükûnet büyük ölçüde sağlanmıştı. Bunun sonucu olarak Konya'da yeniden faaliyete başlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, ilk iş olarak Millî Mücâdele lehinde faaliyetlerde bulunmayı ele almış ve Konya halkını yardım yapmaya davet etmişti. Bu yardım çağrısına Konyalılar büyük ilgi göstermiş ve ilk günden itibaren Kuvâ-yı Milliye'ye hatırı sayılır bağışlar yapılmıştı. Halkın yanı sıra Konya'da yayınlanan Öğüt ve Babalık gazeteleri de bu yardım kampanyasına katılmışlar, hatta yardım yapanların isimlerini sayfalarında yayınlamışlardı[11].

Bu yardım çalışmalarına Konya'daki azınlıkların da iştirak ettiği ve yine Konya'da bulunan *"Amerikan Muavenet Heyeti"*nin Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 100 battaniye ve iki dikiş makinesi bağışladığını görüyoruz.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Konya'daki faaliyetleri *"Adana ve Konya Yardım Heyetleri"*nin Konya'ya gelmesinden sonra daha da yoğunlaşacaktır. İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi, Fransızlar'ın işgalinde olan Adana'daki açlık, sefalet ve hastalıklarla karşı karşıya bulunan muhacir ve göçmenlere[12] yardım için Fransızlar'dan izin alarak bu bölgeye bir yardım heyeti göndermiştir. Heyette; 8 doktor, bir eczacı, 4 sıhhiye memuru ile hastabakıcı, idare memuru, katip ve hademelerin oluşturduğu 27 kişi bulunuyordu[13]. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bu yardım heyeti, önce Adana ve civarında faaliyet göstermiş, bilâhare de Antalya'da çalışmalarda bulunmuş ve nihayet 3 Aralık 1920'de Afyon Karahisar yoluyla Konya'ya gelmişti[14].

Heyet, Konya'da ilk iş olarak, Güney Cephesi Komutanlığı'nın isteği doğrultusunda 100 yataklı ağır yaralı hastanesini açmıştı[15]. Bu hastanede iki yıl içinde 2246 ağır yaralıya bakılmış ve 1829 ameliyat yapılmıştı[16]. 1921 yılında da hastaneye 100 yatak daha ilâve edilerek bunlar subay ve erlere tahsis edilmişti. Ayrıca, Ağustos 1921'de Meram'da subaylar için bir *"nekâhethane"* açılmıştı.

Diğer taraftan halkın ve Konya'ya gelmiş olan göçmenlerin sağlık ihtiyacını karşılamak amacıyla bir dispanser ve bakteriyoloji laboratuarı açıldı. 30 Aralık 1920'den sonra faaliyete geçen Hilâl-i Ahmer Dispanseri'nde özellikle frengi, sıtma ve göz hastalıkları vakalarına bakılmış ve bu hastalıklarla mücâdele edildi. Trahom göz hastalıklarının başında gelmekteydi[17]. Dispanserde ayrıca, katarakt ameliyatı da yapılıyordu. Daha önce Konya'da Sıhhiye Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan *"frengi dispanseri"* bilâhare bu heyete devredildi. Dispansere müracaat eden hastaların büyük bir kısmını Adana ve Doğu vilâyetleri göçmen ve mültecileri oluştururken, Konya'nın yerli halkı da sağlık ve rahatsızlıkları için sık sık dispansere başvurmaktaydı[18].

9 *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası*'nda yer alan bir bilgide *"Konya'da Hilâl-i Ahmer Erkekler Merkezi'nin tarih-i ihsası olan 7 Ağustos 336 tarihinden Kânun-ı evvel gayesine kadar celb ve cem ettiği ve sarf eylediği eşyâ-yı ayniye listesidir"* demektedir. Bkz *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası,* (Kısaltma: *THAM*), No: 31, (15 Mart 1340 / 1923), s. 221. Bazı çalışmalarda Konya'da ikinci defa faaliyete geçen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluş tarihi 15 Ağustos 1336 (1920) olarak verilmektedir. Bkz. Ahmet AVANAS, *Millî Mücâdele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1998, s. 216.

10 AVANAS, *aynı eser,* s. 216.

11 *Aynı eser,* s. 216-217.

12 Bu muhacirlerim mevcudu 80 bini aşmaktaydı. Bkz. Mesut ÇAPA, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925),* (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1989, s. 233.

13 Heyetin üye sayısı hakkında da farklı rakamlar verilmektedir. Nitekim Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a isimli çalışmada *"8 doktor, 12 memur ve hastabakıcıdan oluşmuş tam donatımlı bir heyet"* bilgisi verilmiştir. Bkz. AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap s. 290. Yine bu heyetin üye sayısıyla ilgili olarak *Millî Mücâdele'de Konya* isimli çalışmada ise *Konya'ya gelen İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin heyetinde 8 doktor, 2 hemşire, 4 hastabakıcı, 4 sıhhiye memuru bulunuyordu. Heyet 28 kişiden müteşekkildi"* denilmektedir. AVANAS, *aynı eser,* s. 218.

14 ÇAPA, *aynı tez,* s. 234.; AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap, s. 290.

15 Güney Cephesi Komutanı olan Refet Paşa heyetten, Konya'da subay ve erler için iki hastane, göçmen ve fakirler için de bir dispanser açılmasını istemişti. Bkz. ÇAPA, *aynı tez,* s. 234.

16 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *a.g.e.* I. Kitap, s. 291.

17 ÇAPA, *aynı tez,* s. 234.

18 Konya'da açılan bu dispansere müracaat eden hastalardan %57'si Adana ve Doğu vilâyetleri göçmen ve mültecilerinden, % 43'ü de yerli halktan oluşmaktaydı. Bkz. ÇAPA, *aynı tez,* s. 234.

Konya'ya gelen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sağlık Heyeti, beraberlerinde getirdikleri 50.000 çiçek aşısını laboratuarlarında yapılan kolera ve tifo aşılarıyla birlikte hem halka, hem de askerlere kullanmış, yine askeriyeye kilolarca pamuk ve alkol yardımı yapmıştı[19]. Heyet, Konya ve çevresinde de faaliyette bulunuyordu. Nitekim 13 Şubat 1921'de Ereğli'de açılan dispanserde özellikle tifüs ve çiçek hastalığıyla mücâdele edilmişti. Bor'da açılan dispanser ve 20 yataklı hastanede 2687'si çeşitli hastalıklardan, 127'si frengili olmak üzere 2814 hasta tedavi edilmişti[20].

Heyet, ordu ve halkın iaşe işleriyle ilgili faaliyetlerde bulundu. 12 Nisan 1921'de Çay'da kurulan yaralı istasyonunda yaralıların ilk tedavileri yapılıyor, onlara çay ve çorba dağıtılıyordu[21]. Konya'da açılan çayhanede her gün yüzlerce bardak çay dağıtılmış, Konya ve Bor'da açılan aşhaneler de ise günde 400 kişiye kadar yemek verilmişti. Ayrıca Konya ve civarındaki göçmenlere on bin kilo un dağıtılmış, 8200 takım fanila, don, gömlek ile 570 çift yün çorap verilmişti[22]. Konya Nekâhethanesi ise uzun süre askerlere yararlı faaliyetlerde bulunmuş, hizmet etmişti[23].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Sağlık Heyeti'nin faaliyetlerine bilhassa Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi büyük alâka göstermiş ve yardımlarda bulunmuştu. Hanımlar Şubesi Başkanı Şerife Emin Hanım, heyetin Konya'da kurduğu hastanenin yataklarının dikilmesinde, temizlenmesinde ve yerleştirilmesinde büyük çaba göstermişti. Ayrıca bir çok yardımsever ile Konya Mevkii Kumandanı Macit Bey, heyetle yakından ilgilenmişti[24].

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yöneticileri, Delibaş Mehmet İsyanı sırasında şehit olan subay ve askerlerin ailelerine, yetim kalmış çocuklara ve muhtaç duruma düşenlere büyük yardımlarda bulunmuştu. Ayrıca Konya halkını irşat etmek amacıyla köylere heyetler göndermiş, halkı Millî Mücâdele'den yana olmaları hususunda aydınlatmaya çalışmıştı.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi, ilk genel kurulunu 13 Mart 1337 (1921)'de yaptı. Konya Valisi Galip Paşa'nın da katıldığı ve hatta cemiyete 1000 kuruş teberruda bulunduğu bu genel kurul toplantısında 1920 yılına ait çalışmalar ve hesaplar ibrâ edilmiş ve yeni *"İdare Heyeti"*ni belirleyecek seçimler yapılmıştı. Yapılan seçimlerden sonra cemiyetin başkanlığına Gevrakî-zâde Hacı Vehbi Efendi getirilmiştir[25].

Gevrakî-zâde Hacı Vehbi Efendinin başkanlığındaki yeni Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi üyeleri, şu şahıslardan oluşturulmuştu: "Sıhhiye Müdürü Sadık Bey, Maarif Müdürü Ferit Bey, Vanlı-zâde Ömer Efendi, Hamdi-zâde Muallim Abdülkadir Efendi, Tüccardan Ahibaba-zâde Yusuf Efendi, Muallim Hoca Naim Efendi, Jandarma Kumandanlığı'ndan İsmail Hakkı Bey, Mecidiye Zâde Akif Bey, Ölmez-zâde Hacı Hüseyin Efendi ve Tüccardan Hacı Hüseyin Efendi"[26].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara'da yapılacak Meclis-i Umumîsine Konya Merkezini temsilen, Konya Mebusu Musa Kâzım ve Kâzım Hüsnü Beyler katılmışlardı.

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi, 1921 ve 1922 yıllarında da Millî Mücâdele'ye, muhacir ve göçmenlere, yetim ve öksüzler ile muhtaç ve fakirlere olan yardımı aralıksız devam ettirmiştir. Tabii ki bu faaliyetlerinde cemiyetin en büyük destekçisi Konya halkı olmuştur[27]. Konya halkı bu cemiyete yardımda âdeta birbirleriyle yarışmıştır. Mahallelerde, köylerde ve kazâlarda düzenlenen müzayedeler ile cemiyet adına satışlar yapılıyor ve toplanan gelirler cemiyete veriliyordu[28]. Konya'daki okullar özellikle de Konya Sanayi Mektebi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'ne yardımda bulunuyorlardı[29]. Konya'da yayınlanan Babalık ve Öğüt gazeteleri, çeşitli vesilelerle kampanyalar düzenleyerek halkı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım yapmaya çağırıyorlardı. Nitekim Babalık Gazetesi 1921 yılı Kurban Bayramı'nda, yaptığı çağrıda halktan *"Kurban Bayramında satın alacakları şekerlerin bedellerini ve kesecekleri kurbanların derilerini Hilâl-i Ahmer Cemiyetine vermelerini ve bağışlamalarını"* istemişti.

Büyük Taarruz esnasında ve sonrasında Konya halkının Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yardımları mütemadiyen artarak devam etmiştir. Bilhassa şehrin ileri gelen eşrafı, memurları ve tüccarlarının yaptıkları bağışlar büyük meblağlara ulaşmıştı. Halkın bu yardımlarının yanında cemiyetin kendisi de halkın yardımlarını artırmak için bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Cemiyet bünyesinde oluşturduğu *"Elbise ve Giyecek Komisyonu"* vasıtasıyla kısa zamanda "29125" kuruş toplamıştı[30].

Yine cemiyet, düzenlediği eşya piyangoları ile gelir teminine çalışıyordu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi Millî Mücâdele'nin bu son döneminde de yardım çalışmalarını; yetim ve şehit çocuklarını sünnet ettirmek, yaralı askerleri ziyaret etmek ve hediyeler vermek, kimsesiz ve yoksul ailelere yardım etmek gibi konulara hasretmişti.

Millî Mücâdele yıllarında Hilâl-i Ahmer Konya Merkezi'nin yanında *"Hanımlar Merkezi"*nin de önemli yardım faaliyetleri olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra 30 Ağustos 1920'de yeniden kurulan Konya Hanımlar Merkezi, Konya Valisi Haydar (Vaner) Bey tarafından himaye ve destek görmüştü[31]. Hanımlar Merkezi yaptığı Genel Kurul ile Tahir Paşa Kerimesi Şerife Emin Hanımefendiyi başkanlığa getirmişti[32].

Şerife Emin Hanımefendi'nin başkanlığındaki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Hanımlar Merkezi, Millî Mücâdele'de çok önemli hizmetler ifa etti[33]. Hanımlar Merkezi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Sağlık Heyetince açılan hastanelerde çalışacak hastabakıcıları yetiştirmek üzere *"hastabakıcılık kursu"* açtı[34]. Yine Konyalı hanımların yaptıkları el işleriyle ilgili bir sergi açmıştı. Açılan bu sergide satılan oyaların, çarşafların, çevrelerin satışından Hanımlar Merkezi "530" lira gibi önemli bir gelir sağlamıştı. Hanımlar Merkezi; üyelerinin verdiği aidatlardan, açtığı sergilerin satış gelirlerinden, düzenlediği piyangolardan ve halkın yaptığı yardımlardan 1920-1922 yılları arasında önemli miktarda gelir elde etmiş ve bunun yine önemli bir miktarını yardım için sarf etmişti.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Hanımlar Merkezi, bir ara çevre kazâlar ile Adana, Mersin ve Tarsus'ta da merkez ve şubeler açmayı düşünmüş; ancak şartların uygun olmamasından dolayı bu teşebbüsten vazgeçilmişti. 140' dan fazla üye sayısına sahip olan Hanımlar Merkezi, gelirlerini artırmak için mütemadiyen azâ sayısını çoğaltmak, sergi açmak, piyango tertip etmek ve rozet satmak gibi yollara başvurmuştur. Hanımlar Merkezi Başkanı olan Şerife Emin Hanımefendi, Konya merkezine gönderdiği bir yazıda yaptıkları çalışmaları şöyle özetliyordu:

"...vâridâtımızı göndermek sûretiyle fahrîyyen ifâ-yı vazîfe etmekde ve bu meyanda bizzat orduya sargı sarmak, iç çamaşırı ve kürk ve pamuklu dikmek, çorap örmek ve iâne toplamak, malzeme-i sıhhiye mübâyaa etmek; mecrûhlara mendil, siga-

---

19 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *a.g.e.* I. Kitap, s. 291.

20 ÇAPA, *aynı tez,* s. 234-235. Konya dispanseri açıldıktan sonra kapatılan Bor dispanserinin hastalarını Konya dispanseri kabul etmişti. AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap, s. 291.

21 ÇAPA, *aynı tez,* s. 235.

22 ÇAPA, *aynı tez,* s.235.

23 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap, s. 293.; AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* I. Kitap, s. 293.

24 AVANAS, *aynı eser,* s. 218.

25 AVANAS, *aynı eser,* s. 218.

26 *Aynı eser,* s. 218-219.

27 Bu yıllarda gerek Öğüt ve gerekse Babalık gazetelerinin sütunları; tavuğunu, koyununu, keçisini bağışlayan fedakâr kişilerin isimleri ile doludur. Bkz. AVANAS, *aynı eser,* s. 219.

28 Mesela bu şekilde Ermenek kazâsından 83329 kuruş 15 para toplanarak Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilmişti. AVANAS, *aynı eser,* s. 219.

29 Konya Sanayi Mektebi, mektep sinemasında akşamları erkeklere, gündüzleri hanımlara ayrı ayrı matineler yaparak elde ettiği geliri cemiyete veriyordu. AVANAS, *aynı eser,* s. 219.

30 AVANAS, *aynı eser,* s. 220.

31 Konya Hanımlar Şubesi bir süre sonra Konya Erkekler Şubesi ile anlaşmazlığa girdi. Hanımlar merkezinden Ankara Murahhaslığı'na gönderilen 29 Kasım 1922 tarihli bir yazıda bu anlaşmazlığın sebepleri anlatılmakta ve özellikle erkekler merkezinin kâtibi Hüsnü Efendi'den şikayet edilmekteydi. Bu bilgi için bkz. ÇAPA, a.g.t, s. 73.

32 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi Hanımlar Merkezi şu hanımlardan oluşuyordu.: Başkan: Tahir Paşa Kerimesi Şerife Emin Hanımefendi, İkinci Başkan: Divan-ı Umumîye Müfettişi Hurşit Beyin Refikaları Hanımefendi, Veznedar: Doktor Nuri Beyin Validesi, Kâtip: Şakir Paşa Kerimesi Emine Fazıl Hanımefendi, A'zâ: Miralay Kazım Bey'in Kerimesi, Mektupçu Kazım Beyin Kerimesi, Fabrika Müdürü Edip Beyin Kerimesi, Reji Müdürünün Kerimesi, Ceza Reisi, Beyin Kerimesi, Binbaşı Abdi Beyin Kerimesi. Bkz. AVANAS, *aynı eser,* s. 221.

33 Millî Mücâdele Dönemi'nde, İstanbul Hanımlar Merkezi'nden başka Anadolu'da da Konya, Kastamonu, Ankara, Kayseri, Zonguldak gibi merkezler önemli faaliyetlerde bulundu. Bkz. ÇAPA, *aynı tez,* s. 69.

34 Konya Hanımlar Şubesi, Hastabakıcılık Kursuna katılacaklara 50 kuruş yevmiye verileceğini ve her türlü masraflarının Hilâl-i Ahmer Cemiyetince karşılanacağını duyurmuştu. AVANAS, *aynı eser,* s. 221.

ra, şeker, meyve tevzîi sûretiyle istifsâr-ı hâtırada bulunmak; dârü'l-eytâm, darü'l-muallimât, darü'l-muallimin, mekteb-i sanayi ve felâketzede zavallı muhâcirlere ve Kırım açlarına muâvenet-i içtimâiyede bulunduğumuz gibi, bir de kadınlara mahsûs olmak üzere hastahâne küşâdına muvaffak olduk."[35].

Yukarıdaki yazışmada da ifade edildiği gibi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Hanımlar Merkezi; idaresi ve her türlü teçhizatı cemiyetçe karşılanan 20 yataklı bir hastane açmış, hepsine takım elbise aldığı 16 fakir çocuğu sünnet ettirmiş, Darü'l-eytâm'daki yetim kız çocuklarına 33 entari ve yine fakir muhacir kadınlara entari almış, Dârülmuallimîn Mektebi'ndeki 7 fakir çocuğa pantolon satın alarak vermişti.

Yine cephede savaşan askerler için toplam 2000 takım çamaşır, 14.000 harp paketi, 1000 pamuklu mintan, 200 gocuk, 600 çift çorap bağışlamıştı. Konya'da çeşitli hastanelerde tedavi edilmekte olan gaziler ziyaret edilerek kendilerine sigara, bisküvi gibi çeşitli hediyeler verilmişti. Bu yardımların yanı sıra zaman zaman ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için nakit para yardımları da yapılmıştı. Hanımlar Merkezi'nin yardım ettiği diğer bir grup da Kırım'dan kaçarak Türkiye'ye gelen ve mağdur duruma düşen Kırım Muhacirleri olmuştur. Bu muhacirler için de "350" lira bağış yapılmıştı[36].

Büyük Taarruz öncesi Mustafa Kemal Paşanın Konya'ya yaptığı ziyaretinde beraberinde Rus Elçisi Aralof ve Azerbeycan Elçisi İbrahim Abilyof olduğu halde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Konya Merkezi Hanımlar Merkezi'ni ziyaret etmiş ve bu merkezin çalışmalarını takdirle karşılamıştı[37].

II. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA KONYA HİLÂL-İ AHMER MERKEZİ VE FAALİYETLERİ

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve Kadınlar Merkezi müştereken veya ayrı ayrı Millî Mücâdele yıllarında büyük hizmetler vermişlerdi. Gerek cephede savaşan askerler için ve gerekse savaş bölgelerinden kaçarak Konya'ya gelmiş olan muhacir ve göçmenler için imkânlarının üzerinde yardımcı olmaya çaba göstermişti. Diğer taraftan bu cemiyet, asli görevi olan muhtaç ve fakirlerle öksüz ve yetimleri de göz ardı etmemiş bu kesimlere de olağanüstü yardımlarda bulunmuş, hizmetler yapmıştı.

Bütün ülkede olduğu gibi Konya'da ki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı ve yapısını aynen muhafazâ ettiği birkaç önemli müesseseden birisi olmuştu. Savaş yıllarında ülkemizin millî bütünlüğü için cephede ve cephe gerisinde fedâkarca hizmet vermiş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezleri ve Şubeleri, savaştan sonra ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülke genelindeki kurumsallaşmasına ve *"cumhuriyet rejiminin"* esaslarına bağlı kalınarak, Türk halkınca benimsenmesinde yine çok önemli görevler üstlenmiş ve hizmetler yapmıştır.

1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve Şubeleri

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin binası ile ilgili detaylı bir bilgiye ulaşamamakla birlikte, THAM'nın 15 Teşrin-i sânî 1927 tarihli 75. sayısında Hilâl-i Ahmer binasının üç cepheden çekilmiş resimleri verilmiştir. Resimlerin altında verilen *"Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından mubayaa olunan* (satın alınan) *İstasyon Caddesi'ndeki binanın..."* bilgisinden, binanın İstasyon Caddesi'nde olduğu ve cemiyet tarafından satın alındığını öğrenmekteyiz[38].

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Konya'da; Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumîsi'ne bağlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve bu merkeze bağlı kazâ şubeleri bulunmaktaydı. Bunlar şunlardı: 1-Konya Merkez, 2-Ereğli, 3-Akşehir 4-Beyşehir, 5-Bozkır, 6-Çumra, 7-Saidili (Kadınhanı), 8-Seydişehir, 9-Karaman, 10- Ermenek[39].

Konya merkezine bağlı bu şubelerin dışında sadece Konya Merkezi'nde *"Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi"* bulunuyor ve faaliyet gösteriyordu[40].

1924 yılına ait olan bu şube dağılımı daha sonraki yıllarda yeni kazâ ve nahiye şubelerinin

35 ÇAPA, *aynı tez*, s. 74.
36 AVANAS, *aynı eser*, s. 222.
37 Aynı tez, s. 74.
38 *THAM*, No: 75, 15 Teşrîn-i sânî 1927, s.107-109.
39 *THAM*, No: 34, 15 Haziran 1340 (1924), s. 331-333.
40 *THAM*, No: 34, 15 Haziran 1340 (1924), s. 333.

kurulup faaliyete geçmesiyle sayıca artmıştır. Nitekim bilahare Ilgın[41] ve Sultaniye (Karapınar) [42] kazâ şubeleri ile Konya Merkezi'ne bağlı olarak Kızılviran,[43] Akşehir Şubesi'ne bağlı Doğanhisarı[44] ve Altıntaş [45] ile Beyşehir Şubesine bağlı Armutlu[46] nahiye şubeleri kurulmuştu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne bağlı merkez ve şubeleri gösteren bir listede yaptığımız incelemede Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'nin, en fazla şubeye sahip bir merkez olduğunu gördük.

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Müfettişlik Mıntıkası dağılımında önce merkezi Ankara olan *"Birinci Mıntıka"*ya bağlı bulunmaktaydı. Birinci Müfettişlik Mıntıkası'nda Konya'nın yanı sıra Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bolu, Kırşehir, Aksaray, Kayseri, Afyon Karahisar, Eskişehir, Kütahya, Çorum, Zonguldak ve Bozok bulunmaktaydı[47].Bilahare Konya, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'nin düzenlediği yeni müfettişlik mıntıkası dağılımında *"Dördüncü Mıntıka"*ya bağlanmıştı. Merkezi Adana Merkez Şubesi olan Hilâ l-i Ahmer Dördüncü Müfettişlik Mıntıkası'nda, Konya'nın yanı sıra Mersin, İçel, Antalya, Burdur, Isparta, Cebel-i Bereket, Maraş, Niğde ve Aksaray merkezleri de bulunuyordu[48].

2. Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i İdaresi ve Meclis-i Umumî Murahhasları

Cumhuriyetin ilk kuruluş yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi üyeleri şunlardı [49]:

Reîs: Hoca Vehbi Efendi Hazretleri, Reîs-i sâni: Maarif Müdürü Ferid Bey, Veznedâr: Tüccardan Yüzbaşı-zâde Celil Bey, Veznedâr Muavini: Ahibaba-zâde Yusuf Efendi, Kâtip: Nakip-zâde Mehmet Efendi, Azâ: Binbaşı Hulusi Bey, Azâ: Silleli Hacı Ali Efendi, Azâ: Akşehirli Osman Efendi Azâ: İbaoğlu Hacı Mustafa Efendi, Azâ: Mütekaidîn-i askeriyeden Hayri Bey, Azâ: Eşrâftan Mecidiye-zâde Afif Bey, Azâ: Tasfiye Komisyonu azâsından Necati Bey.

Hilâl-i Ahmer Konya Merkezi'yle ilgili verilen diğer bir bilgide cemiyet idarecileri şu şekilde belirtilmişlerdi:

"Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi

Hilâl-i Ahmer makâsid-i hayriyyesini senelerden beri taab-ı nâ-şinâs bir azim ve imânla neşr ve ta'mîm ve mesâisini pek büyük muvaffakiyetlerle tetviç eden Konya Hilâl-i Ahmer Hey'et-i Merâkiziyesi:

Reîs-i evvel: Gevrakî-zâde Vehbi Efendi, Reîs-i sânî: Maârif Müdür-i sabıkı Mehmed Ferid Bey, Katib: Nakib-zâdelerden Mehmed Yümni Efendi, Veznedâr: Tüccardan Ahibaba-zâde Yusuf Ziya Efendi, Azâ: Erzincanlı Binbaşı Mehmed Hulusi Bey, Azâ: Konya Mahkemesi İstinaf Mahkemesi Reîs-i sabıkı Ahmed Necati Bey, Azâ: Eşrâftan Mütyab-zâde Rifat Efendi, Azâ: Tüccâr-ı mu'tebereden Hacı Mendi-zâde Nuri Efendi, Azâ. Eşrâftan Hacı Şerif Efendi-zâde Eczacı Hüsameddin Bey"[50].

Diğer taraftan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Meclis-i Umumîsi'ne Konya merkezinden seçilen üyeler; Mehmet Yümni Efendi, Hüseyin Hüsnü Bey'di[51].

Hilâl-i Ahmer 1341 (1925) senesinde yapılan Meclis-i Umumî toplantısında mevcut *"Heyet-i Merkeziye"* istifasını topluca Meclis-i Umumîye sunmuş ve yapılan seçimler sonrasında yeni *"Heyet-i İdare"* teşkil edilmişti. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'ni temsilen Meclis-i Umumîye'ye katılmış olan iki üye de bu toplantı sonunda oluşturulan yeni "Heyet-i Merkeziye"de yer almıştı. Bunlar; Konya Mebusu Refik ve Konya Mebusu Kazım Hüsnü Beylerdi[52].

1926 yılında yapılan Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumî toplantısı içinde aşağıda isimleri belirtilen üyeler Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'ni temsil etmek üzere seçilmişlerdi. Bunlar:

Konya Mebusu Kara Hafız-zâde Mustafa Bey, Konya Mebusu Tevfik Bey, Konya Ziraat

41 *THAM*, No: 58, 15 Ağustos 1926, s. 567.
42 *THAM*, No: 58, 15 Ağustos 1926, s. 567
43 *THAM*, No: 65, 15 Kanun-ı sani 1926, s. 192.
44 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 567.
45 *THAM*, No: 70, 15 Ağustos 1927, s.519.
46 *THAM*, No: 70, 15 Ağustos 1927, s.519.
47 *THAM*, No: 58, 15 Haziran 1926, s. 453.
48 *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 407.
49 *THAM*, No: 30, 15 Şubat 1340 (1924).
50 *THAM*, No: 49, 15 Teşrîn-i sânî 1340 (1924), s. 88-90.
51 *THAM*, No: 29, 15 Kânûn-ı sânî 1340 (1924), s. 133.
52 *THAM*, No: 48, 15 Ağustos 1925, s.87.

Mektebi Müdürü Ali Haydar Bey, Konya Mebusu Refik Bey (Konya'dan Murahhastır), Konya Mebusu Kazım Hüsnü Bey (Konya'dan Murahhastır)[53].

Konya murahhası olarak 1926 yılı Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîsine katılan bu beş üyeden Konya Mebusları Refik ve Kazım Hüsnü Beyler "Merkezi Umumî Azâlığı"na seçilmişlerdi Yine aynı toplantıda yapılan seçimler sonunda Konya Mebusu Refik Bey yeni "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i İdaresine" seçilen üyelerden birisi olmuştu[54].

1927 yılında yapılan Meclis-i Umumî toplantısında ise Konya mebusları Kara Hafız-zâde Mustafa, Tevfik Fikret ve Refik Beyler, Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyetini temsil etmişlerdi[55].

3. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin Gelir Kaynakları

Bilindiği gibi temel amacı insanî yardım esasına dayalı olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin, bu yardım faaliyetlerini yapabilmesi tamamen paraya dayanmaktaydı. Oysa cemiyetin gelir kaynakları oldukça mahduttu. Cemiyet gelirlerini; üye aidatlarından, yurt içi ve yurt dışından yapılan bağışlardan ve bazı özel günlerde halktan beklenen küçük ve anlamlı katkılardan sağlamaktaydı[56]. Ancak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti büyüyüp genişledikçe, hizmet ve faaliyet sahası da genişlemiş ve kendisinden beklenen hizmetleri ve yardım faaliyetlerini mevcut imkânlarıyla yerine getirmesi güçleşmişti. Bu nedenle devlet, faaliyet sahası ve hizmetleriyle kendisiyle el ele çalışan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yeni gelir kaynakları yaratmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin gelir kaynaklarını şöyle sıralayabiliriz:

Azâ taahhüdü; Ayniyyen ve nakden vukuû bulan iânat ve teberruat; Müsamere ve dans ve konferans ve çiçek ve sergi ve eyyâm-ı maiyyette neşr edilecek gazete ve risale ile şefkât pulu ve piyango ve saire hasılatı; Hükûmet ve Evkâf ve belediyeler tarafından yapılacak muavenet; Emvâli gayr-i menkûlesinin bedel-i icârı ve mevcut sermayenin faizi; Mabet ve hastane ve mekteplere ve sair yerlere konulan Hilâl-i Ahmer iâne kutuları hasılatı; Bazı vergilere hükûmetce tarh edilecek küsûr-ı munzama; Hükûmetce itâ olunacak imtiyazât ve her güna mesaidat hasılâtı ve bizzat Hilâl-i Ahmer tarafından işletilecek maden suları varidatı; Hilâl-i Ahmer için hükûmet ve ya belediyelerce ihdas edilecek memba-ı varidâtı[57].

İncelediğimiz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin yukarıda saydığımız bu gelir kaynaklarının büyük bir kısmından yararlanmış olduğunu görüyoruz. Nitekim gerek nahiye ve kazâ şubelerinin Konya Merkezi'ne ve gerekse Konya Merkezi'nin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderdiği gelir-gider cetvellerinde bu durum gözlenebilmektedir.

Buna göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin gelir elde ettiği kaynakları şöyle sıralanabilir: Üye aidatları, makbuz karşılığında ve ya makbuzsuz yapılan nakdi (para) yardımları, hayırsever vatandaşlar tarafından yapılan ev, dükkân gibi emlâk bağışları, millî ve dinî bayram günlerinde dağıtılan *"Kızılay Rozeti"* satış geliri, Ramazan ve Kurban Bayramlarında cemiyetçe çıkartılan *"Hilâl-i Ahmer Bayram Gazetesi"* geliri, Hilâl-i Ahmer *"Şefkat Pulları"* satışından elde edilen gelir, Kızılay tarafından işletilen Maden suyu satışı geliri, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezince düzenlenen *"müsamere, piyango ve sergi"* gelirleri, Kurban Bayramında cemiyete bağışlanan *"Kurban Derileri"* geliri, Hilâl-i Ahmer *"Cami ve Bayram Günleri"* geliri. Hilâl-i Ahmer *"Çiçek Günü"* geliri, Hilâl-i Ahmer *"nakil vasıtaları"*nın kira geliri, Hilâl-i Ahmer *"İmdad-ı Sıhhiye Levhaları"* geliri.

a. Üye Aidatları Geliri

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizâmnâmesi'nin 24. maddesi *"Her Türk cemiyete azâ olabilir"* demekte ve 25. maddesi de cemiyetteki azâ kısımlarını belirlemektedir. Buna göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde dört kısım azâlık bulunmaktaydı. Bunlar; Muavin âza; Âza; Daimi âza; Fahri âza idi. Yine Nizâmnâmenin 26. maddesi bu âzaların, verecekleri aidat miktarını belirlemekteydi. Buna göre: Muavin azâ: Cemiyete her sene muntazâman en az elli kuruş aidat verenlerdi. Âza: En az bir lira itâ edenlerdi. Daimî Âza: Cemiyete defaten en az yüz lira verenlerdi ve bunlara *"daimi âza unvanı"* verilirdi. Fahrî âza: Cemiyete on sene fiilen fahri hizmet edenlere ve yazman ile mukayyid olmayarak fevkalade hizmetlerde bulunanlara ve nakden ve malen en az iki bin lira teberru edenlerden münasip görülenlere Merkez-i Umumî kararıyla *"fahrî âza unvanı"* verilirdi[58].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin en önemli gelir kaynağı üye aidatlarıydı. Cemiyete üye olan vatandaşlar, her yıl cemiyete belirli bir miktar aidat vermeyi de kabul etmiş oluyorlardı. Cemiyete her yıl "bir lira" verenler, cemiyetin daimi üyesi; "elli kuruş" verenler de yardımcı üyesi oluyordu. Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kesin üye sayısı konusunda net bir bilgi olmamakla beraber Babalık Gazetesi'nde Muzaffer Hamid imzasıyla çıkan *"Hilâl-i Ahmer'e Yazılalım"* başlıklı başmakalede bu sayının "400" civarında olduğu belirtiliyor. Yazâr, yazısında Konya halkını Hilâl-i Ahmer'e üye olmaya davet ederek, Konya'nın üye sayısının bugün binleri aşması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında karşı karşıya kaldığı ilgisizliğe güzel bir örnek olması nedeniyle bu yazının bazı bölümlerini vermek istiyoruz:

"Hilâl-i Ahmer'e Yazılalım

Konya Hilâl-i Ahmer şubesinde mukayyid a'zâ adedinin maalesef şehrimizin azâmet ve ehemmiyetiyle mütenasip olmadığını öğrendim. Bir hars ve irfan merkezi olan bugün feyyâz-ı sinesinde binlerce münevver vatandaşı iftihârla taşıyan Konya'mızın Hilâl-i Ahmeri bugün binlerce a'zâya malik olmak şerefiyle mübâhi bulunmalı idi. İşittiğime göre a'zâ adeti daha yüze bile bâliğ olmamış, Bunu bir hiss-i hicâb ve teessürle yazıyorum.

Hilâl-i Ahmer öyle necip fakat öyle mütevâzi bir müessesedir ki, vatandaşlarımızın hisse-i semâhatından damlayacak en küçük bir zerre-i hamiyyeti bile maalmemnûniyye ve maal iftihâr kabul etmektedir. Yaptığımız eğlencelerde bazen on beş dakikada sekiz on lirayı gözümüzden çıkarıyor, bir hiss-i nedâmet duymadan sarf ediyoruz. Lâkin bu gibi şefkât müesseselerine yardım etmeyi unutuyoruz. Halbuki bu en vicdanî bir vazîfemizdir. Muhterem vatandaşlarımı Hilâl-i Ahmer bayrağının sâye-i fazîletine hararetle çağırıyorum.

Azîz kardeşlerim; orada hep toplanalım ve Hilâl-i Ahmer'in defter-i iftihârına ismimizi yazdıralım. Seamız yoksa az verelim, hâlimize göre verelim. Fakat her hâlde verelim. Mâhiye vereceğimiz üç beş lira veya kuruş bizi hiçbir zaman sarsmaz. Fakat bunlar toplanarak ileride kendi yaramızı saracak büyük ve insanî çareleri, devâları te'mîn edecekdir.

Muhterem vatandaşlarım haydi himmet-i fedakârlık ve fazîlet sahasına"[59].

Görüleceği gibi yazâr, bir kültür ve ilim merkezi olan Konya'da halkın Hilâl-i Ahmer'e olan ilgisizliğinden yakınmakta ve Konyalılar'ı bu yardım cemiyetine üye olmaya ve bağışlarda bulunmaya davet etmektedir. Aslında Hilâl-i Ahmer'e karşı olan bu ilgisizlik, sadece Konya'ya has bir gelişme değildir. Ülkemizin bir çok vilâyet ve kazâlarında da benzer durumlar söz konusuydu. Bu neden böyle olmuştu? Millî Mücâdele yıllarında varını yoğunu bu mücâdeleye, cephede ve cephe gerisinde yaralı askerlere, muhacir ve göçmenlere, fakir ve muhtaçlara, öksüz ve yetimlere hasretmiş olan Hilâl-i Ahmer'e karşı Türk halkının gösterdiği bu kayıtsızlık, bir çaresizliğin sonucudur diyebiliriz.

Yıllarca bu cemiyete elinden geldiğince yardımcı olmuş olan Türk halkı, özellikle Millî Mücâdeleden sonra sıkıntı, yoksulluk ve sefalet içine düşmüştü. Birçok kimse çok cüzî miktar da olsa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aidatlarını düzenli ödeyemiyor, bağış yapamıyorlardı[60]. İşte Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de bu sıkıntıları yaşamaktaydı. Bu nedenle yukarıda da belirttiğimiz gibi cemiyet yeni gelir kaynakları arayışına girerek, kendini güçlendirmek istemiştir.

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin öncelikli gelir kaynağı olan aidatlar, cemiyetin gelir-giderlerinin belirtildiği çizelgelerde daha ziyade *"maktu*

---

53 *THAM*, No: 58, 15 Haziran 1926, s. 463-464.
54 *THAM*, No: 58, 15 Haziran 1926, s. 464-465.
55 *THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 354.
56 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser*, II. Kitap, s. 3.
57 "Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Muaddil Nizâmnâme-i Esasiyyesi", *THAM*, No: 51, 15 Teşrîn-i sânî 1341 (1925), s. 236-237.
58 "Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Muaddil Nizâmnâme-i Esasiyyesi", *THAM*, No: 51, 15 Teşrîn-i sânî 1341 (1925), s. 227.
59 Konya'da çıkan *Babalık Gazetesi*'nde 15 Kanun-ı sanî 1926 tarihinde başmakalesi olarak yayınlanan bu yazı için bkz. *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1927, s. 192-193.
60 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser*, II. Kitap, s. 117.

makbuz mukabilinde iânât" olarak gösterilmiştir. Gerek Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin, gerekse bu merkeze bağlı kazâ ve nahiye şubelerinin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderdikleri *"gelir-gider cetvellerinde"* bu aidat ödemeleri konusunda açık bir bilgi olmamakla beraber, bunların makbuz karşılığı alındığını söylemek mümkündür. Bu gelir gider cetvellerinde bazılarında maktû makbuz mukabilinde iânat ve aidat birlikte gösterilirken, bazılarında ayrı ayrı verilmiştir. İstisnasız bütün nahiye, kazâ ve Konya Merkezi'nin gelir cetvellerinde düzenli olarak bu bilgi verilmiştir. Birkaç örnek vermek gerekirse: Konya Merkezi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1340 (1924) tarihinden 31 Mart 1340 (1924) tarihine kadar olan gelir cetvelinde; makbuz mukabilinde iânat *"1700 kuruş"*[61] ve yine Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1926 tarihinden 20 Haziran 1926 tarihine kadar olan gelir cetvelinde *"maktû"* makbuz mukabilinde iânat 920 kuruş olarak verilirken maktû makbuz mukabilinde olmayan aidat 200 kuruş[62] ve 1 Nisan 1927 tarihinden 30 Haziran 1927 tarihine kadar olan gelir cetvelinde de aidat 6270 kuruş olarak ayrıca verilmiştir[63].

Akşehir şubesinin 1 Nisan 1926 tarihinden 30 Haziran 1926 tarihine kadar olan gelir cetvelinde; maktû makbuz mukabilinde iânat ve aidat 2000 kuruş olarak her ikisi bir arada verilmiştir. Yine Akşehir Şubesi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1927 tarihinden 31 Mart 1927 tarihine kadar olan gelir cetvelinde; aidat 12.100 kuruş olarak belirtilmiştir[64]. Ermenek Şubesi'nin de 1 Kânûn-ı sânî 1927 tarihinden 31 Mart 1927 tarihine kadar olan gelir cetvelinde aidat miktarı 4800 kuruş olarak verilmiştir[65]. Akşehir Şubesi'ne bağlı Altıntaş Nahiye Şubesi'nin 1 Temmuz 1926'dan 12 Haziran 1927 tarihine kadar olan gelir cetvelinde aidat miktarı 4245 kuruş, Konya Merkezi'ne bağlı Kızılviran Nahiyesi Şubesi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1927 tarihinden 31 Kânûn-ı evvel 1927 tarihine kadar olan gelir cetvelinde ise aidat 4850 kuruş olarak belirtilmiştir[66].

61 *THAM*, No: 44, 15 Nisan 1341 (1925), s. 316.
62 *THAM*, No: 59, 15 Temmuz 1926, s. 535-536.
63 *THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 519.
64 *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 410.
65 *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 410.
66 *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 410.

b. Hayırsever Vatandaşların Yaptıkları Bağışlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin en önemli gelir kaynağını oluşturan ve hayırsever vatandaşlarca yapılan iânatlar, incelediğimiz dönem içerisinde Konya Merkezi ile kazâ ve nahiye şubelerinin Genel Merkez'e gönderdikleri gelir-gider cetvellerinde düzenli olarak belirtilmiştir. Ancak bu iânatlar iki usulde kabul edilmiştir. Bir kısmı *"maktu' makbuz mukabilinde"* kabul edilirken bir kısmı da maktu makbuz mukabilinde olmayan iânat olarak alınmıştır. Bu duruma da birkaç örnek verecek olursak; Konya Merkezi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1340 (1924)-31 Mart 1340 (1924) tarihleri arasındaki gelir cetvelinde maktû makbuz mukabilindeki iânat 1700 kuruş olarak yer alırken, maktû makbuz mukâbilinde olmayan iânatı ise 156.607 kuruş olarak verilmiştir. Ereğli Kazası Şubesi'nin 1 Kanûn-ı sânî 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinin 3300 kuruşu makbuz karşılığı, 7990 kuruşu da makbuzsuz olarak kabul edilmiş iânattan oluşmuştur[67]. Karaman Kazası Şubesi'nin ise, Mart 1926-30 Eylül 1926 tarihleri arasındaki gelirinin 27.240 kuruşu makbuz karşılığı, 53.308 kuruşu ise makbuzsuz yapılan bağışları oluşturmaktaydı[68].

Makbuz ve makbuzsuz yapılan bağışların dışında, bazı gelir gider cetvellerinde; *"varidât-ı muhtelif"*[69] adı altında yapılan diğer bağışlar belirtilmiş, ancak bunların ne olduğu konusunda bir açıklama getirilmemiştir.

Böyle bir bağışa bir örnek olmak üzere, 40 sayılı THAM (15 Kânûn-ı evvel 1340 / 1924'da yer alan bir vasiyetnâmeyi vermek istiyoruz:

"Bir Vasiyetnâme

Beyşehir kazâsının Kırili nahiyesinden Hacı İbrahim Ağa-zâde Osman Efendi vefâtından akdem vasiyeti mûcibince metrûkâtından yirmi lirasını

67 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 570.
68 *THAM*, No: 64, 15 Kânûn-ı evvel 1926, s. 151.
69 *THAM*, No: 44, No: 44, 15 Nisan 1925, s. 317, 324; *THAM*, No: , 15 Temmuz 1927, s .410., *THAM*, No: 49, 15 Nisan 1925, s. 190; *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 567; *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1926, s. 192; *THAM*, No: 69 15 Mayıs 1927, s. 376; *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 410. *THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 519.

Hilâl-i Ahmer'e teberru eylemiş ve meblâğ-ı mezbûr Merkez-i Umumîyemiz veznesine teslim edilmişdir."[70].

c. Kızılay Rozetleri Satışı Geliri

Kızılay Rozetleri, bayram günlerinde öğrencilerin boyunlarına astıkları kumbaralarla sokaklarda dolaşarak yakalara taktıkları ortasında kırmızı ay bulunan çiçek şeklinde idi[71]. Öğrenciler tarafından tevziî yapılan bu rozetler, Hilâl-i Ahmer Merkez ve Şubeleri için küçük gelirler olarak gözükmekle birlikte, bunların toplam geliri Hilâl-i Ahmer için hatırı sayılır bir meblağ oluşturmaktaydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve kendisine bağlı şubeleri için *"Kızılay Rozetleri"* iyi bir gelir kaynağı olmuştur. Gerek Konya Merkezi ve Gerekse Kaza ve Nahiye Şubelerinin gelir-gider cetvellerinde *"rozet tevzii geliri veya çiçek satışı hasılatı"* şeklinde bu gelir kaynağı belirtilmiştir. Birkaç örnek vermek gerekirse;

Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1926-20 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirleri arasında 8147 kuruş, 1 Teşrîn-i evvel 1926-30 Eylül 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinden 8515 kuruş[72], Akşehir Şubesi'nin 1 Nisan 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasını gösterir gelir cetvelinde 8902 kuruş[73], Ereğli Şubesi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde 561 kuruş[74], Beyşehir Şubesi'nin 1 Nisan 1926- 30 Haziran 1926 tarihleri arasını gösterir gelir cetvelinde 4189 kuruş[75], Bozkır Şubesi'nin 1 Temmuz 1926-31 Eylül 1926 tarihlerindeki gelirlerini gösterir cetvelde 733 kuruş[76], Ermenek Şubesi'nin 1 Teşrîn-i evvel 1926-31 Kânûn-ı evvel 1926'ya kadar olan gelirlerinden 581 kuruş[77] çiçek günü hasılatı olarak belirtilmiştir.

Çiçek hasılatı, bazı nahiye şubelerinin gelirleri arasında gösterilmiştir. Nitekim Konya merkezine bağlı Kızılviran nahiyesi şubesinin 1 Kânûn-ı sânî 1927-31 Mart 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinden 2900 kuruşu[78] ve Akşehir Şubesine bağlı Altıntaş nahiyesi şubesinin 1 Temmuz 1926-12 haziran 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinin 4225 kuruşu[79] çiçek günü hasılatı olarak verilmiştir.

Bazı kazalarda *"rozet tevzii"* konusunda, o kazânın yöneticilerin teşvik ve himayeleri de olmaktaydı. Nitekim Konya Merkezi'ne bağlı Saideli (Kadınhanı) kazasında Hilâl-i Ahmer namına rozet tevzi eden ve kazâ dahilinde üye kaydı için mesai sarfeden Kaymakam Kazım Bey'e Hilâl-i Ahmer tarafından teşekkür edilmişti[80].

d. Hilâl-i Ahmer Bayram Gazetesi Geliri

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni tanıtma aracı olarak da kullanılan *Hilâl-i Ahmer Bayram Gazetesi*, Ramazan ve Kurban Bayramlarının ilk gününden sonra yayınlanmayan günlük gazetelerin yerine, hem cemiyeti daha iyi tanıtmak, hem de bir gelir kaynağı olarak yayınlanıyordu[81].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve bu merkeze bağlı kazâ ve nahiye şubelerinin gelirleri arasında *Hilâl-i Ahmer Bayram Gazetesi* de yer almaktaydı. Gelir-gider cetvellerinde *"gazete hasılatı"* olarak belirtilen bu gelir kaynağı için de birkaç örnek vermek istiyoruz. Nitekim Ereğli Şubesi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1926- 30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirlerini gösteren cetvelde gazete hasılatı 350 kuruş,[82] Ermenek Şubesi'nin 1 Nisan 1927- 30 Haziran 1927 tarihleri arasındaki gelirleri arasıda gazete hasılatı 600 kuruş[83] olarak belirtilmiştir.

70 *THAM*, No: 40, 15 Kânûn-ı evvel 1340 (1924), s. 136.
71 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser*, II. Kitap, s. 163.
72 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s.5 67.
73 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s.5 67.
74 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 570..
75 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 571.
76 *THAM*, No: 66, 15 Şubat 1927, s. 224.
77 *THAM*, No: 67, 15 Mart 1927, s. 277.
78 *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 413.
79 *THAM*, No: 71, 15 Temmuz 1927, s 474.
80 *THAM*'da yayınlanan *"Saideli"* başlıklı haberde bu teşekkür şu ifadelerle dile getirilmişti:
"Ramazan bayramında Saideli ile nevâhi ve kurâsında rozet tevziatında teşvikâtta bulunan ve cemiyete yeniden aza kaydında fevkalâde himmet ve mesâîsi mesbûk olan Kazâ kaymakamı Kâzım Beyefendi'ye şayân-ı takdîr olan iş bu gayret ve muavenetinden dolayı takdîm-i teşekkürât ederiz." Bkz. *THAM*, No: 57, 15 Mayıs 1926, s. 436.
81 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser*, II. Kitap, s. 165.
82 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 570.
83 *THAM*, No: 74, 15 Teşrîn-i evvel 1927, s. 68.

e. Şefkât Pulları Geliri

Şefkât Pulları, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin düzenli gelir sağladığı bir kaynak olması düşünülerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 16 Kânûn-ı evvel 1926 tarihinde çıkardığı bir kanunla hayata geçirilmişti. Bu kanuna göre; *"millî ve dinî bayramlarda mektup, telgraf ve kartpostallar üzerine, Hilâl-i Ahmer tarafından çıkartılacak olan şefkât pulları"* yapıştırılacaktı[84]. Bilahare uygulama alanı genişletilmişti. Nitekim; esnâf tezkereleri, sağlık ve aşı raporları,belediye ve tapu dairelerindeki işlem gören evraklara, sigorta poliçelerine, kimlik belgelerine, banka cüzdanlarına ve diğer bazı resmî evraklara da bu pulların yapıştırılmasına karar verilmiş ve uygulamaya konmuştu[85].

İncelediğimiz dönem içerisinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin ve bu merkeze bağlı kazâ ve nahiye şubelerinin gelirleri arasıda *"şefkât pulları"* da yer almıştır. Gelir cetvellerinde daha ziyade *"pul hasılâtı"*olarak belirtilmiş olan bu gelir kaynağı için de birkaç örnek vermek istiyoruz.

Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1926-20 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde 9445 kuruş[86], 1 Teşrin-i evvel 1926-31 Kanûn-ı evvel 1926 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde 51.278 kuruş[87], 1 Kânûn-ı sânî 1927-31 Mart 1927 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde 74.003 kuruş[88], 1 Nisan 1927-30 Haziran 1927 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde 63.302 kuruş[89] pul satış geliri olarak belirtilmiştir.

Kazâ şubelerinde ise, Akşehir Şubesi'nin 1 Temmuz 1926- 30 Eylül 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinden 12.500 kuruş[90], 1 Teşrîn-i evvel 1926-31 Kanûn-ı evvel 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinin 5000 kuruşu[91], Beyşehir Şubesi'nin 1 Nisan 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinden 300 kuruş[92], Bozkır Şubesi'nin 1 Temmuz 1926-31 Eylül 1926 tarihine kadar olan gelirlerinin 1200 kuruşu[93], Ermenek Şubesi'nin 1 Teşrîn-i evvel 1926-31 Kânûn-ı evvel 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinden 1233 kuruş[94] ve yine Ermenek Şubesi'nin 1 Nisan 1927-30 Haziran 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinden 2200 kuruşu[95] pul hasılatı olarak belirtilmiştir.

Nahiye şubelerinden ise, Akşehir Şubesi'ne bağlı Altıntaş Nahiye Şubesi'nin 1 Temmuz 1926-12 Haziran 1926 tarihine kadar olan gelirlerinden 2000 kuruş pul hasılatı olarak gelir cetvelinde belirtilmiştir[96].

f. Kurban Derileri geliri

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin önemli gelir kaynaklarından birisi olan *"kurban derilerinin toplanması ve bunların satışından elde edilen gelir"* uygulaması Cumhuriyet'ten önceki yıllarda da vardı[97]. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise bu uygulama devam ettirilmiş ve hatta günümüze kadar gelmiştir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ile şubelerinin Genel Merkeze gönderdikleri gelir gider cetvellerinde *"kurban derileri hasılatı"* şeklinde yer alan bu gelirle ilgili olarak da bazı örnekler vermek istiyoruz: Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1926-20 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde 48.000 kuruş[98], Akşehir Şubesi'nin aynı tarihler arasındaki gelir cetvelinde 23.789 kuruş, yine Akşehir Şubesi'nin 1 Temmuz 1926-30 Eylül 1926 tarihleri arsındaki gelirlerinden 17.000 kuruş[99] ve Beyşehir Şubesi'nin 1 Nisan 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinden 36.068 kuruş[100] *"kurban derileri hasılatı"* olarak, gelir cetvellerinde belirtilmiştir.

g. Kurban Bayramı Geliri

Avrupa'da ve Amerika'da Salîb-i Ahmer Cemiyeti için bir gelir toplama günü olarak belirlenen *"Churc Day (Kilise Günü)"*[101] uygulamasından esinlenen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yöneticileri de benzer bir uygulamayı ülkemizde yapmaya çalıştılar. Bu nedenle 1922 yılında alınan bir kararla *"Ramazan ve Kurban Bayramları'nın ilk günlerinde camilerde bağış toplanmasına"* başlandı. Bu uygulama ülkemizde *"Cami Günü"*, camisi olmayan ülke dışındaki cemiyet merkezlerinde de *"Bayram Günü"* adıyla anılmıştır.

Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi ve şubelerinin gelirleri arsında nadir de olsa *"bayram hasılatı"* yer almıştır. Nitekim Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1926-20 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinin yer aldığı gelir cetvelinde Kurban Bayramı hasılatı olarak 250 kuruş belirtilmiş[102], aynı tarihler arasındaki Beyşehir Şubesi'nin gelirlerinden 1265 kuruşu Kurban Bayramı hasılatı oluşturmuştur[103].

h. Maden Suları Geliri

Manisa vilâyeti bünyesinde *"Sarıkız"* ve Afyon vilâyetine bağlı *"Gazlıgöl"* de çıkartılan maden sularının işletilmesi, 1926 yılında Hükûmetce alınan bir kararla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bırakılmıştı[104]. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, bu maden sularını hem işletecek ve hem de dağıtımını yapacaktı. Bu yolla cemiyete önemli bir gelir sağlanacaktı[105]. Gerçektende maden suyu geliri, başlangıcından günümüze kadar gelen zaman içerisinde cemiyet için önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin bazı yıllardaki gelir cetvellerinde *"maden suyu geliri"* de belirtilmiştir. Nitekim, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin 1 Teşrîn-i evvel 1926- 31 Kânûn-ı evvel 1926 tarihleri arasındaki gelirlerinden 3500 kuruş[106], 1 Kânûn-ı sânî 1927-31 Mart 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinden 4000 kuruş[107] ve 1 Nisan 1927-30 Haziran 1927 yılları arsındaki gelirlerinden 9500 kuruş[108] *"maden suyu hasılatı"* olarak belirtilmişti.

i. Diğer Gelir Kaynakları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin ve şubelerinin yukarıda verdiklerimizin dışında gelir cetvellerinde nadir de olsa belirtilen diğer bazı gelir kaynakları da mevcuttu. Bunları da şöyle sıralayabiliriz: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce yaptırılan *"İmdâd-ı Sıhhi Levhaları"* satış hasılatı[109], Konya Merkezi'nin bankalarda bulunan parasının getirdiği *"faiz"* gelirleri[110], Konya Kadınlar Merkezi tarafından düzenlenen *"Müsâmere"* hasılatı[111], Konya Merkezi'nin malı olup kiraya verilen binaların *"bedel-i icârı"* yani kira geliri[112] ve yine Konya Merkezi'ne ait olan ve Ziraat Mektebi'ne füruht olunan (satılan) kamyonetin geliri[113].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'nin ve bu merkeze bağlı kazâ ve nahiye şubelerinin gelir cetvellerinde dikkati çeken bir husus da toplanan gelirlerin bazen doğrudan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne, bazen de nahiye şubesi ise kazâ şubesine, kazâ şubesi ise Konya Merkezi'ne gönderilmesidir. Bazı gelir cetvellerinde ise hem Genel Merkeze hem de Konya Merkezi'ne gönderilmiş gelirlerin varlığını görmekteyiz.

---

84 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* II. Kitap, s. 138.
85 *Aynı eser,* s. 139.
86 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s.567.
87 *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1927, s. 192.
88 *THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 376.
89 *THAM*, No: 74, 15 Teşrîn-i evvel 1927, s.68.
90 *THAM*, No: 63, 15 Teşrîn-i sânî 1926, s.104.
91 *THAM*, No: 66, 15 Şubat 1927, s. 224.
92 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 571.
93 *THAM*, No: 66, 15 Şubat 1926, s. 224.
94 *THAM*, No: 67, 15 Mart 1927, 227.
95 *THAM*, No: 68, 15 Teşrîn-i evvel 1927, s. 68.
96 *THAM*, No: 70, 15 Haziran 1927, s. 474.
97 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* II. Kitap, s. 153.
98 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s.567.
99 *THAM*, No: 63, 15 Teşrîn-i evvel 1926, s. 104.
100 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s.571.
101 Birinci Dünya Savaşı Esnasında Avrupa ve Amerikadaki hayır cemiyetlerinin ve özellikle Salîb-i Ahmer'in gelirlerini artırmaya yönelik bir uygulama başlatılmıştı. Bu uygulama, *"Churc Day" (Kilise Günü)"* olarak da adlandırılan günde Salib-i Ahmer Yöneticileri kiliselere gidip para toplamaları esasına dayanıyordu. Bkz. AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* II. Kitap, s. 161.
102 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 567.
103 *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 571.
104 AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* s II. Kitap, s. 122.
105 Hilâl-i Ahmer cemiyetince işletilen maden sularıyla ilgili geniş bilgi için bkz. AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser,* II. Kitap, s. 122-132.
106 *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1926, s.192.
107 *THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 376.
108 *THAM*, No: 70, 15 Ağustos 1927, s. 519.
109 Konya Merkezi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1927-31 Mart 1927 tarihleri arasındaki gelir cetvelinde, gelirlerinden 1040 kuruş *"İmdâd-ı Sıhhi Levhaları"* satış geliri olarak verilmiştir. Bkz. *THAM*, No: 66, 15 Mart 1927, s. 275; Ermenek Şubesi'nin 1 Teşrîn-i evvel 1926 tarihinden 31 Kânûn-ı evvel 1926'ya kadar olan gelirlerinden 360 kuruş *"İmdâd-ı Sıhhi Levhaları"* satışından elde edilen gelir olarak gelir cetvelinde yer almıştır. Bkz. *THAM*, No: 66, 15 Mart 1927, s. 277.
110 Konya merkezinin 1 Kânûn-ı sânî 1927-31 Mart 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinden 28.025 kuruş (*THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 376) ve yine 1 Nisan 1927-30 Haziran 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinden 39.500 kuruş (*THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 519) gelir cetvellerinde *"faiz"* geliri olarak belirtilmiştir.
111 *THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 519.
112 *THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 519.
113 Kamyonet, Ziraat Mektebi'ne 90.000 kuruşa fürûht edilmiş, yani satılmıştı. Bkz. *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1926, s. 192.

Nitekim Konya Merkezi'nin 1 Temmuz 1340 (1924)-1 Eylül 1340 (1924) tarihleri arasındaki gelirlerinin belirtildiği gelir cetvelinde 38.885 kuruş *"şuabattan irsalât"* olarak belirtilmiştir[114]. Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1926-20 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gelirleri arasında 55.000 kuruş Ilgın, 5715 kuruş Ereğli, 1195 kuruş Sultaniye (Karapınar), 60.000 kuruş Akşehir Şubelerinden gönderilen irsâlatı olarak gösterilmiştir[115]. 1 Teşrîn-i evvel 1926-31 Kanûn-ı evvel 1926 tarihleri arasındaki Konya Merkezi'nin gelir cetvelinde 30.000 kuruş Karaman, 20.000 kuruş Ilgın, 20.000 kuruş ise Konya Merkezi'ne bağlı Kızılviran Nahiye Şubelerinden gönderilen *"irsâlat"* olarak belirtilmiştir[116]. Yine Konya Merkezi'nin 1 Kanûn-ı sânî 1927-31 Mart 1927 tarihleri arasındaki gelirlerinden 183.572 kuruş[117], 1 Nisan 1927 tarihinden 30 haziran 1927 tarihine kadar olan gelirlerinden ise 98.555 kuruş[118] *"şuabattan irsâlat"* olarak gelir cetvelinde belirtilmiştir.

4. Konya Merkezi ve Bağlı Şubelerinin Tediyâtları (Ödemeleri)

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ile kendisine bağlı kazâ ve nahiye şubelerinin gelir-giderlerinin yer aldığı cetvellerin gider kısmında; *"Merkez-i Umumîye'ye irsâlat*[119], *muavenet-i muhtelife, mesârif-i idare, mesârif-i imdâdiye*[120], *Konya Merkezi'ne irsâlat"*[121] gibi adlarla merkez veya şubelerin giderleri belirtilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında Konya Merkezi'nin gider cetvellerinde diğer bazı gider çeşitleri belirtilmiştir. Nitekim bunlar arasında; Maden suyu masrafı ve nakliye ücreti[122], Pul satın alma ücreti gibi[123].

5. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve Şubelerinin Yardım Faaliyetleri

Millî Mücâdele yıllarında Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi sahip olduğu ve sağladığı imkânlarla hem askerlerimize ve hem de sivil halka elinden geldiğince yardımlarda bulunmuştu. Cumhuriyet'in ilânından sonra da cemiyet, yine ülke genelindeki ve Konya vilâyeti dahilindeki yardım faaliyetlerine devam etmişti. Konya Merkezi'nin bu dönemdeki ilk ciddi yardımı Lozan Antlaşması'ndan sonra Mübadele yolu ile Türkiye'ye gelen Türk ve Müslümanların, yani muhacir ve göçmenlerin yardımına koşmak olmuştur.

Mübadele yoluyla Türkiye'ye gelecek olan bu muhacir ve göçmenlerin yerleştirilecekleri bölgeler *"İmar İskân ve Mübadele Vekâleti"* tarafından belirlenmişti. Yapılan bu düzenlemede Türkiye, 10 iskân bölgesine ayrılmıştı. Bu bölgelerden 9 uncusu *"Konya İskân ve İmâr Mıntıka Müdüriyeti"* olarak nitelendirilmişti[124]. Konya Bölgesi içerisinde Konya'nın dışında Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir de bulunuyordu[125]. Bu mıntıkanın merkezi de Konya olacaktı.

Mübadele hususunda İmar İskân ve Mübadele Vekâleti ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi ortak bir çalışma proğramı hazırlamışlardı. Bu proğram çerçevesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti

[114] *THAM*, No: 47, 15 Nisan 1341 (1925), s. 410.
[115] *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 567.
[116] *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1926, s. 192.
[117] *THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 376.
[118] *THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 519.
[119] İncelediğimiz yıllar arasındaki bütün gelir gider cetvellerinde toplanan gelirlerin bir kısmı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne düzenli olarak gönderilmiştir.
[120] Konya Merkezi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1926-31 gaye-i Mart 1926 tarihleri arasındaki gider cetvelinde 30116 kuruş ve Akşehir Şubesi'nin 1 Temmuz 1341 (1925)-30 Eylül 1341 (1925) tarihleri arasındaki gider cetvelinde 21.000 kuruş *"mesârif-i imdâdiye"* olarak gösterilmiştir. Bkz. *THAM*, No: 57, 15 Mayıs 1926, s. 430-431.
[121] Akşehir Şubesi'nin 1 Nisan 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gider cetvelinde 60.000 kuruş (*THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 567), Ereğli Şubesi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1926-30 Haziran 1926 tarihleri arasındaki gider cetvelinde 26.615 kuruş. Bkz. *THAM*, No: 60, 15 Ağustos 1926, s. 567.
[122] Konya Merkezi'nin 1 Teşrîn-i evvel 1926-31 Kânûn-ı evvel 1926 tarihleri atasındaki gider cetvelinde 1230 kuruş Alaşehir Maden Suyu Nakliye Ücreti olarak belirtilmiştir .Konya Merkezi'nin 1 Kânûn-ı sâni 1927 tarihinden 31 Mart 1927 tarihine kadar olan gider cetvelinde 343 kuruş Maden suyu masrafı (*THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 376) ve yine Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1927 tarihinden 30 Haziran 1927 tarihine kadar olan gider cetvelinde 1027 kuruş Maden suları masârifatı olarak belirtilmiştir. Bkz. *THAM*, No: 70, 15 Ağustos 1927, s. 519.
[123] Konya Merkezi'nin 1 Kânûn-ı sâni 1927 tarihinden 31 Mart 1927 tarihine kadar olan gider cetvelinde 4140 kuruş (*THAM*, No: 69, 15 Mayıs 1927, s. 376) ve yine Konya Merkezi'nin 1 Nisan 1927 tarihinden 30 Haziran 1927 tarihine kadar olan gider cetvelinde 3177 kuruş *"pullar bey'ası"* olarak belirtilmiştir. Bkz. *THAM*, No: 65, 15 Kânûn-ı sânî 1926, s. 192.
[124] *THAM*, No: 28, 15 Kânûn-ıevvel 1339 (1923), s. 104.
[125] AKGÜN-ULUĞTEKİN, *aynı eser*, II. Kitap, s. 21.

diğer bazı mıntıka müdürlüğü merkezlerinde olduğu gibi *"Konya Mıntıka Müdürlüğü"* merkezinde de bir murahhas bulunduracaktı. Murahhaslar, bulundukları bölgelerdeki Hilâl-i Ahmer merkez ve şubelerinin göçmenlere azamî yardım edebilmeleri için toplanacak iânelerin, mıntıka müdürleriyle istişare etmek suretiyle veya vekâleten tebliğ olunacak esaslara göre sarf ve kullanılmasına çalışacaklardı[126].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi 9. Konya bölgesi içerisinde yer alan Niğde'de 20, Mersin'de 50 yataklı hastanelerin mübadele ile gelenlere tahsisini kararlaştırmış ve Konya'ya da iki seyyar tabip görevlendirmişti. Nitekim bu tabiplerden birisi Dr. Hakkı Şinasi Paşa idi[127].

Mübadelede Konya birinci derecede önemli bir iskân bölgesi olarak düşünülmemişti. Ancak gelen muhacir ve göçmen sayısının fazlalığı dolayısıyla Konya'ya az sayıda da olsa muhacir ve göçmen gönderilmiştir. Nitekim Ocak 1924'de Türkiye'ye gönderilen muhacir ve göçmenlerden 243'ü Konya ve çevresinde iskân edilmişti[128].

Mübadele süresince gerek Konya vilâyeti ve gerekse Konya İmâr İskân ve Mübadele Mıntıkası içinde yer alan bölgelere yeni muhacir ve göçmen yerleşimleri olmuştu. Ancak ne kadar göçmenin Konya ve civarına yerleştirildiğine dair verilen sayılarda farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim *"Mübadillerin Yerleştirildikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarlarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar"*ın belirtildiği istatistiksel bir tabloda Konya'ya ilişkin şu bilgiler vardır:

Gelen Aile Adeti	1021
Nufus Sayısı	4023
Tahsis Edilen Ev	1021
Tahsis Edilen Dükkân	156
Tahsis Edilen Toprak (dönüm)	33858
Tahsis Edile Bağ (dönüm)	32
Tahsis Edilen Bahçe (dönüm)	492[129]

Diğer taraftan dahiliye Vekili ve Mübadele Vekâleti Vekili Recep Bey'in, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu bir malumatta Aralık 1924 tarihinde kadar gelen mübadillerden 29.189'u Konya'da iskân edilmişti[130]. Konya'nın yanı sıra en fazla mübadil yerleştirilen yer Niğde idi. Konya İmâr İskân ve Mübadele Mıntıkası içerisinde bulunan Niğde'ye 15.668 muhacir ve göçmen yerleştirilmişti[131].

Bütün ülkede olduğu gibi Konya'da da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, gelen muhacir ve göçmenlerin ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmişti. Sağlık araç gereçleriyle, giyim ve yiyecek maddelerinin muhacir ve göçmenlere ayrılan yerlere taşınması, gerekli aşıların yapılması, yaşlılarla çocukların bakımı, hastaların tedavisi gibi konularda azamî bir gayret içine girmişti. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi, bu yardımların büyük bir kısmını kendi imkânları ve topladığı yardımlarla sağlamaktaydı. Ancak zaman zaman cemiyetin genel merkezi tarafından muhacirlere verilmesi amacıyla yardım malzemesi de gönderiliyordu.

Nitekim konuyla ilgili verilen bir bilgide *"Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi Konya ve civarına sevk edilen muhtac-ı muavenet muhacirlere ve çocuklarına tevzi edilmek üzere yeniden 250 battaniye, 250 fanila, 150 elbise, 500 çift çorap, 500 don ve 500 gömleğin Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne gönderildiği"* belirtilmektedir[132].

Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi'ni yardım hizmetleriyle ilgili THAM'da verilen bir haberde *"Konya Merkezi'nin 336 senesi Ağustosundan 339 senesi Kânûn-ı evveli gâyesine kadar ciddî ve mütemâdî gayret ve mesâîsi neticesinde 2. 558.382 guruş gibi mühim mikdar varidât temin etmiş ve bundan 753.189 guruşunu Ankara murahhaslarımıza nakden irsâl eylediği gibi 1.618.019 guruşunu da sıhhiye-i askeriye ve memleket hastahânelerine ve muhtâcîne yardım maksadı uğruna sarf-ü ihtiyâr etmişdir"* demektedir[133].

Bu bilgiden de anlaşılacağı gibi Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi, Genel Merkez'in takdir ve teşekkürlerini ifade edecek düzeyde büyük meblağlarda

[126] ÇAPA, *aynı tez*, s. 266-267.
[127] ÇAPA, *aynı tez*, s. 268.
[128] ÇAPA, *aynı tez*, s. 294.
[129] H. Yıldırım AĞANOĞU, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum saati Yay., İstanbul 2001, s.298, Tablo No: 12.
[130] Bu bilgi için bkz. Nedim İPEK, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.70.
[131] Kemal ARI, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1995, s. 113.
[132] *THAM*, No: 43, 15 Mart 1341 (1925), s. 277.
[133] *THAM*, No: 30, 15 Şubat 1340 (1924), s. 197.

yardım toplamış ve bu yardımların büyük bir kısmını da Konya'daki yaralı askerlerin bakımına, memleket hastanelerine ve yardıma muhtaç olan kesimlere dağıtmıştır.

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar celp ve sarf eylediği eşyaları gösteren bir listeyi burada vermek istiyoruz.

Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin celp, cem ve sarf eylediği eşyâ-yı ayniye listesidir[134]:

Eşyanın Cinsi	Miktarı	
Don	4506	adet
Gömlek	4532	adet
Çorap	5053	çift
Eldiven	34	çift
Battaniye	100	adet
Dikiş makinesi	3	adet
Kaput	35	adet
Astar	290	top
Amerikan bezi	10	top
Siyah saten	35	arşun
Kaput Bezi	68	top
Kundura	90	çift
Pabuç	185	çift
Makara	41	deste
Nal	1000	adet
Mıh	400	adet
Kuru fasulye	75	kıyye
Mercimek	75	kıyye
Nohut	50	kıyye
Bakır su tası	62	adet
Yatak	1443	adet
Çarşaf	1255	adet
Yastık	1501	adet
Yaz ve güz yünü	2528	kıyye
Alaca	2	top
Keçe külâh	8	adet
Sabun	22	kıyye
Sedye	1	adet
Pamuk	957	kıyye
Muâlece (İlaç) şişesi	193	adet
Çifte tabak	193	adet
Çifte kâse	137	adet
Toprak tabak	188	adet
Toprak kâse	62	adet
Bakır sahan	1	adet
Bakır çorba tası	5	adet
Maden kaşık	221	adet
Maden çatal	45	adet
Maden bıçak	1	adet
Tahta boyalı kaşık	750	adet
Su bardağı	5	adet
Mintan	3	adet
Pantolon	1	adet
Çaket	2	adet
Gecelik takyesi	1	adet
Kuşak	1	adet
Bikle (biçimli) battaniye	6	adet
Asker matarası	22	adet
Koyun derisinden mamul gocuk	10	adet
Sülfatu Kinin	500	gram
Sargılık dülbent	3	top
Keten tahmi	90	kıyye
Mektup kâğıdı ve zarf	3500	adet
Yazı kâğıdı	1000	adet
Koyun	20	re's (baş)
Keçi	11	re's
Kuzu	15	re's
Tütün	200	paket
Eğrilmiş yün ipi	855	kıyye
Yoğurt	18	kıyye
Yorgan	1505	adet

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Konya Merkezi, gerek Genel Merkez'den getirttiği ve gerekse yardımlar şekliyle topladığı iğneden ipliğe kadar bir çok malzemeyi ihtiyacı olan kesimlere dağıtmıştır.

[134] *THAM*, No: 31, 15 Mart 1340 (1924), s. 221-222.

III. MUSTAFA KEMAL PAŞANIN HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ KONYA MERKEZİ'NE YAPTIĞI ZİYARETLER

Millî Mücâdele'nin büyük kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Konya'ya yaptığı ziyaretlerinin bazılarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi'ni ya ziyaret etmiş, veya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi ve Hanımlar Merkezi'nin düzenlediği faaliyetlere iştirak etmiştir.

Büyük Taarruz'un hazırlıklarının yoğun bir şekilde devam ettiği günlerde 1-4 Nisan 1922 tarihleri arasında Mustafa Kemal Paşa Konya'ya gelmişti[135]. Ziyaretin esas amacı, cepheyi teftiş etmek ve yapılan hazırlıkları yerinde görmekti. Beraberinde Rus Büyükelçisi Aralof ve Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilyof da vardı. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki misafirleri bu ziyaretleri esnasında Konya'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Hanımlar Merkezi'ni de ziyaret etmişlerdi. Ziyareti sırasında Mustafa Kemal Paşa, yaptığı konuşmada Konya Hanımlar Merkezi'nin çalışmalarını takdirle karşıladığını ifade etmişti[136]. Yine bu ziyareti esnasında Konya'da İzmir Yurdu tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yararına düzenlenen *"At Koşusuna"* katılmıştı[137].

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Zafer'den sonra çıktığı yurt gezisi esnasında 20 Mart-23 Mart 1923 tarihleri arasında da Konya'ya gelmişti. Bu gezisi sırasında beraberinde bir çok devlet erkânı ile birlikte yeni evlendiği eşi Latife Hanım da bulunuyordu. Konya'ya gelişinin ertesi günü yani 21 Mart 1923 Çarşamba günü Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, öğleden sonra saat 17.30 civarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Hanımlar Merkezi'nin düzenlediği çaya geldiler.

Türk Ocağı Konya Şubesi salonunda düzenlenen bu çay ziyareti esnasında Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi adına bir hanım konuşma yapmıştı. Bu konuşmadan sonra Mustafa Kemal Paşa, yaptığı cevabî konuşmasında şunları söylemişti:

"Muhterem Hanımlar ve Beyler

Bu dakikada Konya'nın çok seçkin ve değerli hanımlarıyla, çok değerli aydın hemşirelerimizle ve kendine refakat eden arkadaşlarıyla hep bir arada bulunmaktan çok memnun ve mütehassisim. Bize böyle memnunluk veren, değerli dakikalar hazırlayan Konya Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesini teşkil eden hanımefendilere özet olarak teşekkürlerimi arz ederim. Bilhassa hemşiremiz söyledikleri nutukla memleketimizin kırk yıldır yaşadığı hayatı, geçirdiği devirleri pek değerli ve pek vecîz sûrette hülâsa buyurdular. Bunu açıklamak için bir kelime bile hatırlatmak ve eklemek istemiyorum. Sözlerimi bu sûretle tasviple zikretdikden sonra şunu ilâve edeyim ki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ve bilhassa bu ulvî cemiyette pek büyük bir faaliyet ve dirâyetle fedâkarlıklar gösteren muhterem hanımlarımızın askerî hareketlerde, Millî Mücâdelenin başarıya ulaşmasında gösterdikleri himmet ve yardım orduya yapılan hizmetlerin diğerlilerinden birini teşkil etmektedir. Orduların Başkumandanı sıfatıyla yüksek heyetinize teşekkürlerimi sunarım[138].

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da azimle çalışarak memleketimize daha çok hizmetler ifa edeceğinize eminim".

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, Türk Orduları Başkumandanı olarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve bu cemiyetin Hanımlar Merkezi'nin Millî Mücâdele'de çok büyük hizmetler yaptığını ifade etmiş ve cemiyetin Konya Hanımlar Merkezi'ne teşekkür etmiştir.

SONUÇ

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi, bütün ülke genelinde olduğu gibi Millî Mücâdele'den sonra yani Cumhuriyet'in ilk yıllarında üye sayısında bir düşüş ve mevcut üyelerin aidatlarının ödenmesinde bazı güçlükler yaşamıştı. Ancak bu süreklilik arz etmemiş, hayırsever Konya halkı, bu insanî yardım kuruluşuna lâyık olduğu mevkii ve değeri vermeye devam etmişti.

Nitekim; bir süre sonra Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Millî Mücâdele yıllarında olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bir yardım cemiyeti

[135] Mehmet ÖNDER, *Atatürk Konya'da*, Türk Tarik Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 10.
[136] Bkz. ÇAPA, *aynı tez*, s. 74.
[137] ÖNDER, *aynı eser*, s. 19.
[138] ÖNDER, *aynı eser*, s. 41.

olarak büyük vazifeler ifa etmiştir. Öyle ki, topladığı yardımlarla hem Genel Merkez kasasına önemli gelir sağlamış hem de Konya ve civarındaki fakir ve yardıma muhtaç halka önemli boyutlarda yardımlarda bulunmuştu. Konya Merkezi'nin bu çalışmaları, Genel Merkez tarafından takdirle karşılanmış, Konya Merkezi yöneticilerine teşekkür edilmişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi, Konya vilâyetine bağlı bir çok kazâ ve bazı kazalara bağlı nahiyelerde şubeleri olan büyük bir merkezdi. Konya Merkezi'ne bağlı şube sayılarının çokluğu bir avantaj teşkil etmişti. Bu avantaj, hem gelir açısından hem de yardım faaliyetleri açısından olmuştur diyebiliriz. Gerçekten de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne büyük meblağlarda para gönderen Konya Merkezi'nin yardım faaliyetleri de Konya vilâyetinin sınırlarının dışına taşmıştı.

Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi, Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye gelen muhacir ve göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında da büyük gayret ve hizmetlerde bulunmuştur. Mübadillerin iskânları, iaşelerinin temin edilmesi ve sağlıkları gibi hususlarda önemli faaliyetler içerisinde olmuştur.

Savaş sonrası Türk halkının karşı karşıya kaldığı o yoksulluk ve sefalet günlerinde Konya Merkezi, fakir ve muhtaçlara, öksüz ve yetimlere sahip çıkmış ve gelir cetvellerinde belirtildiği şekliyle *"muavenet-i imdâdiye"* ye koşmuştur.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Merkezi, Genel Merkez'e gelir ve giderlerinin belirtildiği hesap cetvellerini düzenli olarak göndermiş, genel merkezce alınan kararlara ve gönderilen talimatlara riayet etmiştir. Cemiyete gelir sağlanması için Genel Merkezce kararlaştırılan yeni gelir kaynaklarının Konya Merkezi ve şubelerince dikkate alındığını ve bu hususlarda faaliyetlerde bulunularak gelir elde edildiği görülmektedir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Konya Hanımlar Merkezi de Konya Merkezi gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında oldukça faal bir merkez olmuştu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Konya'ya yaptığı ziyaretlerde Konya Hanımlar Merkezi'nin çalışmalarını takdir etmiş ve yöneticilerini tebrik etmişti.

Millî Mücâdele yıllarında olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Konya halkıyla iç içe olmuştur. Cemiyetin *"İdare Heyetlerindeki"* yapılanmadan bu durum anlaşılmaktadır. Nitekim, askerî ve idarî yöneticilerin yanında eşraftan, tüccardan ve halktan temsilciler, cemiyetin yönetim kadrolarında görev almışlar ve faaliyetlerde bulunmuşlardır.

قونیه هلال احمر مرکزی طرفدن مبایعه اولنان استاسیون جاده‌سندەکی بنانك دیکر جبهه‌دن کورونوشی
Nouvel édifice du Croissant-Rouge du vilayet de Conia (vu de face)

Resim: 1 Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından mubâyaa olunan İstasyon Caddesi'ndeki binanın yan cephesinden görünüşü (*THAM*, No: 75, 15 Teşrin-isani 1927, s. 107).

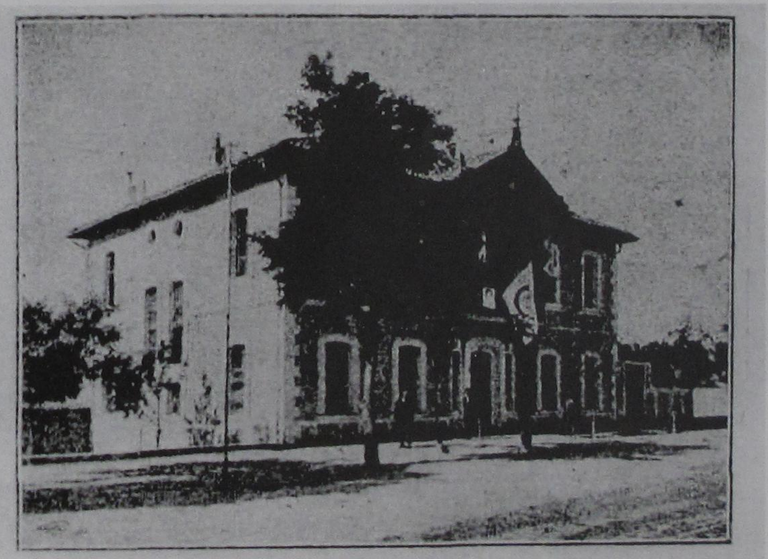

قونیه هلال احمر مرکزی طرفدن مبایعه اولنان استاسیون جاده‌سندەکی بنانك اوك جبهه‌سندن کورونوشی
Nouvel édifice du Croissant-Rouge du vilayet de Conia (vu de face)

Resim: 2 Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından mubâyaa olunan İstasyon Caddesi'ndeki binanın ön cephesinden görünüşü (*THAM*, No: 75, 15 Teşrin-isani 1927, s. 106).

قونیه هلال احمر مرکزی طرفندن مبایعه اولنان استاسیون جاده‌سنده‌کی بنانك ارقه جبه‌سندن کورونوشی
Nouvel édifice du Croissant-Rouge du vilayet de Conia (vu de côté)

Resim: 3 Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından mubâyaa olunan İstasyon Caddesi'ndeki binanın arka cephesinden görünüşü (*THAM*, No: 75, 15 Teşrin-isani 1927, s. 108).

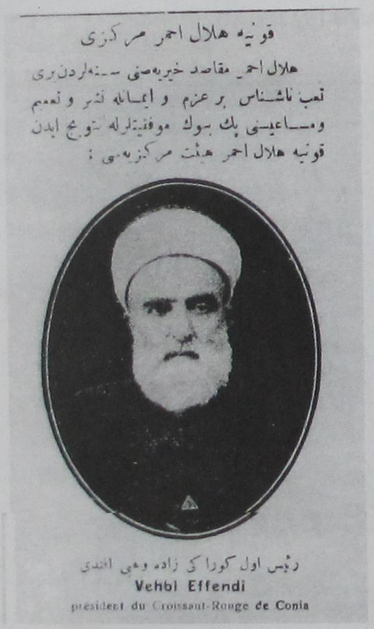
قونیه هلال احمر مرکزی
هلال احمر مقاصد خیریه‌سنی سنه‌لردن بری
تعب ناشناس بر عزم و اعتماله نشر و تعمیم
ومساعیسنی پك بیوك موفقیتلرله تتویج ایدن
قونیه هلال احمر هیئت مرکزیه‌سی :
رئیس اول کورا کی زاده وهبی افندی
Vehbi Effendi
président du Croissant-Rouge de Conia

Resim: 4 Reis-i Evvel Gevrakî-zâde Vehbi Efendi (*THAM*, No: 39, 15 Teşrîn-i sani 1340 (1924) s. 88).

رئیس ثانی ومعارف مدیر سابق محمد فرید بك
Mehmed Ferid Bey.
vice-président du C. R. de Conia

Resim: 5 Reis-i sânî ve Maarif Müdürü Mehmed Ferid Bey (*THAM*, No: 39, 15 Teşrîn-i sani 1340 (1924) s. 88).

اعضادن ارزنجانلی بیکباشی محمد حلوصی بك
Major Mehmed Houloussi Bey
membre du C. R. de Conia

وزنه‌دار ، تجاردن اخی بابازاده یوسف ضیا افندی
Youssouf Zia Eff.
trésorier du C. R. de Conia

اعضادن موتیاب زاده اشرافدن رفعت افندی
Rifat Eff.
membre du C. R de Conia

قونیه محکمه‌سی استیناف سابق رئیس سابق اعضادن
احمد نجاتی بك
Ahmed Nedjati Bey
membre du C. R. de Conia

Resim: 6 (üst sol) Azâdan Erzincanlı Binbaşı Mehmed Hulusi Bey,
Resim: 7 (üst sağ) Veznedâr, Tüccardan Ahibaba-zâde Yusuf Ziya Efendi,
Resim: 8 (alt sol) Azadân Mutayab-zâde Eşrâftan Refet Efendi,
Resim: 8 (üst sağ) Konya İstinaf Mahkemesi Reis-i Sabıkı Azâdan Mehmet Necati Bey (*THAM*, No: 39, 15 Teşrin-i sâni 1340 (1924), s. 89).

كاتب نقيب زاده‌لردن محمد يمنى افندى
Mehmed Youmni eff.
secrétaire du C. R. de Couia

Resim: 10 Katip, Nakip-zâdelerden Mehmed Yümni Efendi (*THAM*, No: 39, 15 Teşrîn-i sani 1340 (1924) s. 88).

هلال احمر مجلس عموميسنه رياست ايدن قونيه
مبعوث محترمى رفيق بك افندى
REFIK BEY
Député de Conia, Président du Congrès du Croissant-Rouge.

Resim: 11 Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîsine Riyaset Eden Konya Mebusu Muhte remi Refik Bey Efendi (*THAM*, No: 39, 15 Teşrîn-i sani 1340 (1924) s. 88).

هلال احمر مجلس عموميسنده قونيه مرخصى
حسين حسنى بك
Husseïn Husni Bey,
délégué de Conia au Congrès du C. R. T

Resim: 12 Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîsinde Konya Murahhası Hüseyin Hüsnü Bey (*THAM*, No: 29, 15 Kânûn-ı sânî 1340 (1924), s. 135).

هلال احمر مجلس عموميسنده قونيه مرخصى
محمد يمنى افندى
Mehmed Yumni Effendi,
délégué de Conia au Congrès du C. R. T.

Resim: 13 Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîsinde Konya Murahhası Mehmet Yümni Efendi (*THAM*, No: 39, 15 Teşrîn-i sânî 1340 (1924), s. 88).

قونيه‌ده روزمت توزيعاتى انطباعاتندن
Distribution de la fleurette rouge à Conia

Resim: 14 Konya'da rozet tevziatı intibaatından (*THAM*, No: 72, 15 Ağustos 1927, s. 511).

٢٩ تشرين اول جمهوريت بايرامنده قونيه‌ده هلال احمر منفعتنه روزمت توزيع ايدن بر «غروب»
Groupe distribuant les fleurettes du C. R.

Resim: 15 29 Teşrin-evvel Cumhuriyet Bayramı'nda Konya'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti menfaatine rozet tevzii eden bir grup (*THAM*, No: 63,15 Teşrin-i sâni 1340, s. 99).

سعید ایلی نام دیکرله قادین خانده ، رمضان بایرامنده ، روزه‌ت توزیع ایدن
مینی مینی یاورولری کوسترن غروپ
Groupe d'enfants distribuant la fleurette du C. R. à Saïd Ili.

Resim: 16 Saidili nâm-ı diğer Kadınhanı'nda Ramazan Bayramı'nda, rozet tevzii eden mini mini yavruları gösterir grup (*THAM*, No: 58, 15 Haziran 1926, s. 470)..

سعید ایلی هلال احمر شعبه‌سی هیئتی
Groupe représentant le Comité du C. R. de Saïd Ili.

Resim: 17 Saidili Hilâl-i Ahmer Şubesi Heyeti (*THAM*, No: 58, 15 Haziran 1926, s. 471).

بیرامده (روزه‌ت) توزیع ایدن آرمناکده رشادیه ورهبر ترقی مکتبلری اعضالری
Groupe d'élèves des écoles d'Armenak chargés de distribuer la fleurette rouge

Resim 18: Bayram'da rozet tevzi eden Ermenek'de Reşidayi ve Rehber-i Terakki Mektepleri ademleri (*THAM*, No: 45, 15 Mayıs 1341 (1925), s. 351).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SANAT, MİMARÎ VE ŞEHİRCİLİK

GELENEKSEL SİLLE KADIN GİYSİLERİ VE AKSESUARLARI*

Saadet BEDÜK**

ABSTRACT

The purpose of the research is The documentation of the womenwear in Sille by utilizing the techniques of out and decoration and by the investigation of accessory features end transferring the etnographic materials which can be rarely found to the new generations by protecting them. It is on important element to inform the new generation about the ancient traditions, customs and the clothing.

Altough Sille is very close to Konya, because of the effects of different historical periods, Sille has its own clothing style different them Konya. The special days which the clothes are worn, the people who wear these clothes, the decoration on them end the acceseries reflects the emotions, opinions and the elegant laste of Anatolion women.

Giyim, vücudu tüm etkilerden koruyan teknolojinin gelişmesi ve geçirdiği evreler sonucu şekillenen günümüzde ise modanın etkisiyle de sürekli değişen bir olgudur.

Başlangıçta doğa koşullarından etkilenen giyim, zaman içerisinde sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî faktörlerle karşılaşarak, bölgesel, ulusal özellikleri yansıtan bir sanat kolu olmuştur. Zekâsını kullanarak kumaşı bulan insanoğlu, süslenme arzusundan doğan ince zevkini kumaş üzerine yansıtmıştır. Üzerlerine işlenen süslemelerle zenginleştirilen kadın kıyafetleri yanında erkek kıyafetleri daha sade kalmıştır.

İnsan yaşamının dönüm noktalarından olan doğum, düğün ve ölüm olayları, gelenek ve göreneklerin yerleşmesine neden olurken, geleneksel giyim ve giyim kuşamını da oluşturmuştur. Bu durum, giyimin geleneklerle bütünleşmesini sağlamış, giysilere çeşitli anlamlar yüklemiş ve onları değişik mesajların iletilmesinde aracı olarak kullanmıştır.

Türk giyim kültürü zengin bir etnografik yapıya sahiptir. Osmanlı'nın son döneminde başlayarak Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, paha biçilmez niteliklere sahip olan etnografik malzemeler ve giyim kuşam biçimi, Batı modasının etkisiyle hızla yok olma sürecine girmiştir.

Bu konuda yaptığımız çalışmaların hayli geç olmasına rağmen bize teselli veren yönü, hâlâ yaşamakta olan ve sandıklarda ve müzelerde bulunan bu kültür varlıklarımıza bir nebze de olsa sahip çıkılmasıdır.

Yavaş yavaş kaybolmak üzere olan Sille kıyafetleri, bilhassa *"Fes Çevresi"* ve *"Altın Kuşak"* ile ün yapmıştır. Etnografik açıdan eski Sille'nin gerek zevk, kültür ve gerekse sosyo-ekonomik yapısı ve imkânlarını eski Sille Kıyafetlerinde görmek mümkündür.

Sille halılarının aksine, kıyafetlerde parlak ve canlı renklerin hakim olduğunu görüyoruz. Gerek erkek ve gerekse kadın kıyafetlerinde ince el ve

---

* Bu makale, *"Bazı Yörelerimizde Eskiden Kullanılan Kadın Giyim Eşyalarının Değerlendirilmesi"*, Selçuk Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje No: 94/059, Konya 1996'dan alınmıştır.

** Yrd.Doç., Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Giyim End. ve Giyim San. Eğitim Anasanat Dalı Başkanı, Konya.

iğne işleri birbirinden nefis nakışlar meydana getirmiştir. Erkek kıyafetlerinde bu tür nakışlar daha çok başlık, kuşaklık ve gömleklerde göze çarpar. Şalvar, yelek ve cepken sadedir. Kadınlarınkinde ise, baştan ayağa kıyafet unsurları gayet zarif ve rengârenk el ve iğne işi oyalarla bezenmişlerdir[1].

Konya'ya oldukça yakın bulunan Sille giysileri, geçirdiği tarihî evrelerin etkisiyle, Konya ile çok farklı bir görünüm sergilemektedir. Kıyafetlerin giyildiği günler ve şahıslar, üzerindeki süsleme zenginliği ve kullanılan aksesuarlar yönüyle Anadolu Kadını'nın duygu, düşünce ve ince zevkini çok güzel yansıtmaktadır.

I. SİLLE'NİN TARİHÇESİ, COĞRAFYASI VE SOSYAL DURUMU

"Sille" adını aynı dinin şarap tanrısı Diyonizosın Nedimelerinden olan (Silen)'lerden almıştır. Silenler, pınarların yarı tanrılarıdır. Sille ve civarında pınarlar çoktur. Sille ve civarında şarap tanrısı Baküs'ün mabedi vardır[2].

Binlerce yıllık geçmişin izlerini taşıyan Konya, günümüze kadar gelen pek çok kültürle bir açık hava müzesi görünümündedir. Hıristiyanlığın ilk mabetlerinin bulunduğu Sille, bu müzenin en güzel salonlarından biridir. Phryglerden itibaren adına rastladığımız Sille'nin önemi, özellikle Hıristiyanlık döneminde artmıştır[3].

Rumlar'ın Bizans devrinde Sille'ye yerleştirildikleri bilinmektedir. Selçuklular, Konya'yı fethedince güvenlik önlemleri ve devrin fetih gelenekleri gereğince, şehirde bulunan Rumlar'ı ünlü Gevele Kalesi'nden taşraya çıkarılarak Sille'ye yerleştirildi. Sille'deki Selçukluların bu yer değiştirme politikasıyla Konya'daki Rumlar da Sille'ye taşınmışlardır. Müslüman ve Hıristiyan halkın huzur içinde yaşadığı Sille'de Türkler'le beraber yaşayan Ermeni ve Rumlar'ın varlığı Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir[4].

Sille, yurdumuzun İç Anadolu Bölgesi'nde, Konya'nın 8 km kuzeybatısındadır. Rum kaynaklarında, Sullata (Silata) diye geçer. Dağlık arazide, derenin yer aldığı vadinin iki yakasına kurulmuştur. Burası Toros Dağları'nın uzantısı olarak kabul edilen ve sönmüş bir volkan kraterinin kuzey eteğidir. Vadinin yukarı ve aşağı kısımları yeşil bitki örtüsü ile kaplıdır. Dar ve az olmakla beraber tarıma elverişli olan alanlarda çok çeşitli meyve ve sebze yetiştirilir. Halkın ihtiyacını karşıladığı gibi Konya pazarlarına da gönderilir. Bilhassa vadiden çıkıp da Konya'ya doğru meyiller halinde inen etekler, üzüm bağları ile kaplıdır. Çevrede çeşitli meyve ağaçlarını yanısıra söğüt, kavak, meşe ve çam bulunur. Yakın zamana kadar Sille'de gül ve gülcülük bir tutku halinde idi. Çok çeşitli türlerdeki güllerin yer aldığı bahçeler, geniş alanlara sahipti. Silleliler'in yetiştirip geliştirdiği yeni gül türleri, çevredeki il ve ilçelerdeki gül meraklılarınca aranır ve çoğatılmak üzere götürülürdü. Sille ve çevresi, Konyalılar'ın yazlık eğlence, mesire ve pazar yerlerinden idi. Bu çevre, yüzyıllar boyunca sosyo-kültürel alışverişte de çok etkili olmuştur. Bu sebeple çeşitli tarihi ve kültürel konu ve olaylara sahnelik etmiştir[5].

Sille'de el sanatlarının da uzun yıllar ustaçırak geleneğiyle sürdürdüğü bilinmektedir. Silleliler, zaman içerisinde Konya dokuma piyasasında da söz sahibi olmuşlardır. Bunların ilk ciddi örneklerinin başında *"Silleli Süleyman Sırrı ve Şeritçi Atelyesi"* gelir. 1933 yılına kadar, 24 adet dokuma tezgahı ile düzenli olarak çalışılmıştır[6]. Bunlardan dokuma ve testicilik son zamana kadar gelen en önemlilerindendir.

Silleliler,sebzecilik, meyvecilik, bağcılık, ahçılık, hayvancılık, dokumacılık, taşçılık, yazıcılık, pişmiş toprak işçiliği ile geçimini sağlaya gelmişken son elli yılda Konya'nın sanayii ve ticaret hayatında önemli firmalar kazandırmışlardır. Yurt içinde ve dışında iş yapan aslen Silleli firmalar da yurt ekonomi konjektöründe önemli yer tutarlar[7].

---

1 Hasan ÖZÖNDER, *Sille (Tarih – Kültür – Sanat)*, Merhaba Basımevi, Konya 1998, s. 317.
2 İ. Hakkı KONYALI, *Abide ve Kitabeler ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s. 167.
3 Ayşe CİVELEK, "İnançlar Kenti", *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı: 95, s. 66, Doğan Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş., İstanbul 2001.
4 CİVELEK, *aynı yer, s. 66.*
5 ÖZÖNDER, *aynı eser*, s. 17.
6 ÖZÖNDER, *aynı eser*, s. 27-28.
7 ÖZÖNDER, *aynı eser*, s. 35.

II. GELENEKSEL SİLLE KADIN GİYSİLERİ VE AKSESUARLARI

1. Araştırmanın Amacı

Sille kadın kıyafetlerinin kesim teknikleri, süsleme teknikleri ve aksesuar özellikleri yönüyle incelenerek belgelenmesidir. Ayrıca hâlâ az miktarda karşımıza çıkan etnografik malzemelerimize sahip çıkarak onları kesim teknikleri, kumaş özellikleri, süsleme teknikleri ve aksesuarları yönüyle inceleyip, belgelenerek gelecek kuşaklara aktarılmasını, yeni neslin geçmişi hakkında bilgilendirilmesini, görgülendirilmesini sağlamak açısından çok önem taşıyacağı inkâr edilemez.

2. Yöntem

Bu araştırmanın verilerinin toplanmasında gözlem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından bizzat yöreye gidilerek yerinde incelenmiştir.

İnceleme yapılırken, kapsamlı gözlem fişleri geliştirilmiş, bu gözlem fişleri yardımıyla eserlerin kesim, dikiş, süsleme teknikleri, aksesuar gibi tüm özellikleri, belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu giysilerin incelenmesinde aşağıdaki süreç izlenmiştir;

1- Giysilerin ön ve arka fotoğrafları çekilmiştir.

2- Giysilerin kalıp çizimleri yapılmıştır ve giysi üzerinden alınan ölçülerle kalıba son şekli verilmiştir.

3- Giysiler kesim ve dikiş tekniği yönüyle incelenmiştir.

4- Giysiler üzerinde bulunan süslemeler teknik, renk ve kullanılan malzeme, kompozisyon olarak incelenmiştir.

3. Geleneksel Sille Giysi ve Aksesuarları

Bu gün Konya'nın merkez mahallesi konumunda olmasına rağmen Sille, etnografik açıdan Konya'dan ayrı, kendisine has bir karakter taşımaktadır. Daha önce söylendiği gibi, Sille'nin Bizans İmparatorluğu devrinde Hıristiyanlığın ilk yıllarında dinî bir merkez olduğu, burada Rum halkının yaşadığı bilinmektedir. Selçuklular'dan sonra buraya Türkler'de yerleşmiştir. Bundan dolayıdır ki, her türlü kültürel etkileşimde olduğu gibi insan unsurunun giysiler üzerindeki etkileri de görülmektedir. Sille kadın giyimlerini çeşitlilik yönünden şu şekilde sıralamak mümkündür:

Başa Giyilenler; Fes, oyalı çember.

Üste Giyilenler; Etekçe, silah kürkü, sarka, cıbba, lefkayt, ferace, şetari, işlik, şalvar, frengi, balya takımı, yandım.

Başa Giyilenler:

a. Fes: Çuhadan veya yünden yapılmış bir başlıktır. Etekçe, silah kürkü, sarka, cıbba, lefkayt, ferace üzerinde kullanılırken fesin üzerine üçgen ve sivri kısmı yukarıya gelecek şekilde, üçgen çevre takılır. Şetari içlik ve şalvarda ise fes üzerine oyalı çember takılır (Resim: 1).

b. Çevre: Sille yöresinde fesin üzerine bağlanmaktadır. Genellikle yassı tel kullanılarak tel kakma tekniğiyle üç köşesi üst üste gelecek şekilde ikiye katlandıktan sonra fesin üstüne iğneyle tutturulur. Diğer iki uç, fesin çevresini sarar ve arkada bir noktada toplanır (Resim: 1).

c. Oyalı Çember: Frengi, balya takımı kıyafetleri üzerinde kullanılır.

d. Üste Giyilenler: Sille kadın giyiminde en ağır yeri teşkil eden etekçe, onbir parçadan oluşmaktadır. Başa en fazla 20 cm yüksekliğinde çuhadan veya yünden yapılmış fes giyilir (Resim: 2).

e. Şalvar: Kadının iç çamaşırı üzerine ilk giydiği elbisedir. Sevâ-î yada ipekten yapılır. Ağsız bol kesimli olan şalvarın alt ucunda iki yırtmacı bulunur. Beli uçkurludur. Giyildiği zaman ayak bileklerine kadar dökülür. İki ayak arasında kıvrımlar etekçenin altından görülür (Resim: 3).

f. Dafk: Beyaz ipekten veya grapandan yapılır. Boynu bir parmak eninde yaka ile çevreler ve göğsü örter, önü yırtmaçlıdır. Kenarları iğne oyası ile süslenir (Resim: 4).

g. İkinci Entari: Elbisenin kol yaka ve yakalarına fistan adı verilen sevzi (sevâî) kumaştan küçük parçalar geçirilir. Diğer kısımları ipektir. Göğüs kısımı dafkın görüneceği şekilde oyulmuştur. Ön kapaktaki sevâîler birbirinin üzerine gelecek şekilde ayak ucuna kadar iner (Resim: 5).

h. Üçüncü Entari: En üste giyileceği için tamamen sevâ-î'den yapılır. Önü yırtmaçlı ve araları birer karış açıktır. Kol, ön ve etek uçlarına beyaz kürk geçirilir. Üç parçalıdır.

i. Silah Kürkü: Başa fes giyilir. Fesin altına, üzerinde çeyrek altınlar bulunan takma saç takılır. Silah kürkün altına giyilen şalvar, dıştan görüneceği için en ağır sevziden veya ipekten yapılır. Ağsız bol kesimdir. Ayakların geçeceği kısmı açık, beli uçkurludur. Silah kürkünün cepkeni de şalvar gibi ağır, sevzi veya ipekten yapılır. Göğüs kısmı diktörtgen şeklinde açıktır. Bu açıklıktan dafk görülür. Kol, yaka ve etek üzerine, kol, yaka fistanları geçirilmiş gömlek giyilir. Bele etekçede giyilen ipek kuşak (zıbba) bağlanır. Üzerine altın veya gümüş tokalı kuşak takılır, ayaklara yine galoş giyilir (Resim: 6).

j. Sarka: Fes, ebru, dafk, takma saç aynı şekilde kullanılır. Sevziden yapılan şalvar, diğerlerinde olduğu gibi ağsız ve bol kesimlidir. Sarka adı verilen kısa ceket silah kürkünün kesim olarak aynıdır. Farkı sevai yerine kadife kumaş kullanılması ve üzerinin sim kordonla işlenmesidir. Sarkada kullanılan ve benderi denilen kuşak zıbbadan farklıdır. Bağlandığı zaman, belden artan uçları belin sağ tarafından aşağıya sarkıtılır. Ayağa galoş giyilir (Resim: 7).

k. Cıbba: Fes, ebru veya çevre, takma saç aynı şekilde kullanılır. Yaka açıklığı dafk ile kapatılır. Cıbba kadifeden yapılmış, üzeri simli, hazır harçla süslenmiş, sarkaya benzeyen bir cekettir. Şalvarı ipekten, düz çizgili veya desenli olabilir. Kesimi, diğer şalvarlardaki gibi ağsız ve boldur. Bele bağlanan sandal kuşak, düz sarı veya yeşil renkte ipektendir. Uçları yandan sarkıtılmaz. Ayağa galoş giyilir.

l. Lefkayt: Fes, çevre. Dafk diğer takımlarda kullanıldığı gibidir. Lefkayt; üstü simli şerit işlenmiş, çuhadan önü açık bir cekettir. Çuha mor, mavi ve yeşil renkte kullanılmaktadır. Kuşak olarak düz ipekten yapılmış sandal kuşak kullanılır. Şalvar, (şetari) den yapılır. Ağsız ve bol kesimlidir. Ayağa galoş giyilir.

m. Ferace: Fes, çevre diğer takımlarda olduğu gibidir. Bedene ferace gömlek giyilir. Ferace gömlek yakası boyunu çevreler. Göğsü kapalıdır. Kol bileziklidir. Beli dardır. Ferace gömleğin altına, ferace eteklik giyilir. Beli dar, etekleri geniş, ayaklara kadar uzanan boydadır. Sim dokumalı, desenli ipek kumaştan yapılır. Günümüzde, çeşitli parlak kumaşlardan yapılmaktadadır (Resim: 8).

n. Şetari, İşlik ve Şalvar: Şetari, daha çok yaşça büyük olan kadınların giydiği bir giysidir. Fes diğerlerindeki gibidir. Fesin üzerine çevre yerine oyalı çember takılır. Genel kıyafetlerde giyilen işlik ve şalvar biçimindedir. Şetariden yapılmıştır. Ayaklara düz mest giyilir.

o. Frengi: "O" yakalı, önü kapamalı, uzun kollu cepken ve şalvardan oluşur. Düz renkli ipek kumaştan yapılmaktadır. Cepkenin ön bedenine şerit şeklinde dantellerden süsleme yapılır. Başa oyalı çember atılır. Frengiyi genç kızlar, kına gece ve yüz açımı gibi özel günlerde giyerler. Nişanlı kıza kayınvalidesi akraba düğünlerinde özellikle frengi getirerek giydirir (Resim: 9).

p. Balya Takımı: Cepken ve şalvardan meydana gelir. Kumaşı sarı, siyah çizgili ipektendir. Koyu renkli kadife ve ipekli kumaştan biyelerle cepkenin ön bedeni süslenir. Başa oyalı çember atılır. Balya takımını genç kadınlar düğün ve kına gecesinde giyerler (Resim: 10).

r. Üçgen Kuşak: Yörede "Zıbba" denilmektedir. Şalvarın üzerine bağlanan üçgen kuşağın uç kısmı, arka ortasına gelecek şekilde yerleştirilmektedir. Genellikle sarı metal iplik ve pul boncuklarla zenginleştirilmiş tasarımlar, kuşağın yüzeyini bezemektedir. Kenarlarında metal ipliklerden oluşan hazır saçaklar kullanılmaktadır (Resim: 11-12)

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Konya'nın bir mahallesi konumunda olan Sille kıyafetleri, geçmişindeki kültür özellikleri nedeniyle Konya'dakinden farklı bir durum sergilemektedir.

Kürklü etekçe, üst üste giyilen iki entariden oluşmaktadır. Giyside sevâ-î kumaş ve renkli pamuklu astarlı kumaş kullanılmıştır. Birinci entari düz bir beden "V" yakalı ve düz düşük takma kolludur. Ön açıklığı kruvaze çalışılmıştır. İkinci entari düz beden üzerine "V" yakalı düz düşük takma kolludur. Ön kapaması karşılıklı gelecek şekilde uygulanmıştır. Dikiş tekniğinde elde oyulgama ve makine dikişi kullanılmıştır. Aksesuar olarak başa fes, ebru, bele kuşak (zıbba) kullanılmaktadır. Ön açıklığı kapatmak için dafk kullanılmış, bele tokalı kemer takılmıştır.

Cepken ve şalvar (Silah Kürkü) giyside, telli sevâ-î, basma astarlık bez kullanılmıştır. Düz beden üzerine "U" yakalı ve düz düşük takma kolludur. Şalvar da elde oylgama dikişi uygulanmıştır. Süsleme de sunî kürk kullanılmıştır.

Aksesuar olarak başa fes, halep çevresi, oyalı grep çember, bele kuşak (zıbba) ve gümüş tokalı kemer takılmaktadır.

Cepken Şalvar (Sarka) giyside ipek kadife kumaş ve pamuklu astarlık kumaş kullanılmıştır. Düz bir beden üzerine "U" yakalı ve düz düşük takma kolludur. Şalvar ağsız ve bol kesimlidir. Dikiş tekniğinde elde oyulgama, çırpma ve makinada düz dikiş kullanılmıştır. Süslemede, elde kordon tutturma tekniği uygulanmıştır.

Ferace giyside atlas kumaş, pamuklu astar kullanılmıştır. Ceket bedene kupla oturtulmuş, hakim yaka ve üstü büzgülü takma kol takılmıştır. Etek, 6 parçalı beli büzgülü ve uçkur ile toplan maktadır. Dikiş tekniğinde makine dikişi, süslemede hazır harç kullanılmıştır. Aksesuar olarak oyalı yazma örtülmüştür.

Frengi giyside atlas kumaş kullanılmıştır. Pens ve kup dikişleri ve bir bantla bele oturtulan ceketin kolu düz düşük takma kolludur. Yaka "U" şeklinde biraz açılarak uygulanmıştır. Şalvar ağsız ve bol kesimlidir. Ceket ve şalvar dikişinde makine kullanılmıştır. Süslemede hazır harç bulunmaktadır.

Sonuç olarak inceleme kapsamına alınan kıyafetlerimizin süsleme zenginliği, kesim ve dikim özellikleri yönüyle günümüzde varolması bizler açısından çok önemli ve sevindiricidir.

Mutlaka araştıramadığımız diğer yörelerimizde de bu nadide paha biçilmez, geçmiş kültür, örf, adet, gelenek ve göreneklerimizi bizlere yansıtan giysi örneklerimizden daha çok çeşit bulunmaktadır. Sınırlı bir ölçüde de olsa yaptığımız bu araştırma sunucunda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan bu giysilerimizi belgelemek, gelecek kuşaklara aktarabilmek en büyük amacımızdır.

Bundan sonraki çalışmalara ışık tutması dileğiyle tüm bölge giysilerinin taranarak Türkiye genelinde gerçek bir giyim kataloğunun oluşturulması en büyük hedefimiz olacaktır.

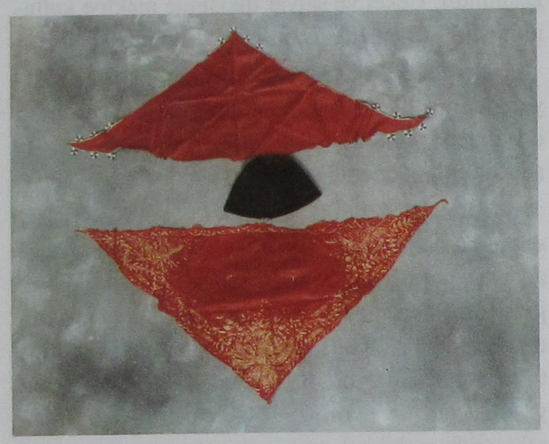

Resim: 1 Sille Giysilerinden fes, ebru ve çemberin genel görünüşü.

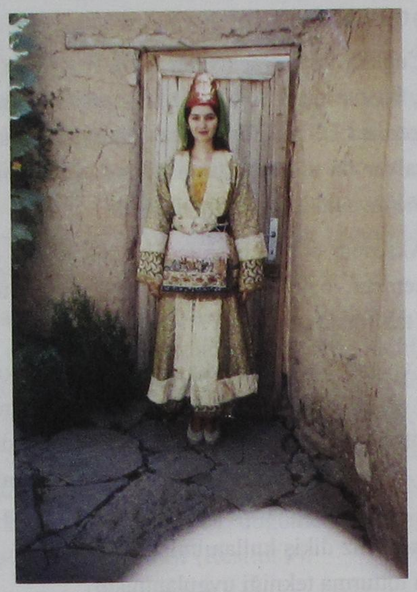

Resim: 2 Sille giysilerinden etekçenin önden genel görünüşü.

Resim: 3 Sille şalvarının genel görünüşü.

Resim: 4 Sille giysisi olan dafkın genel görünüşü.

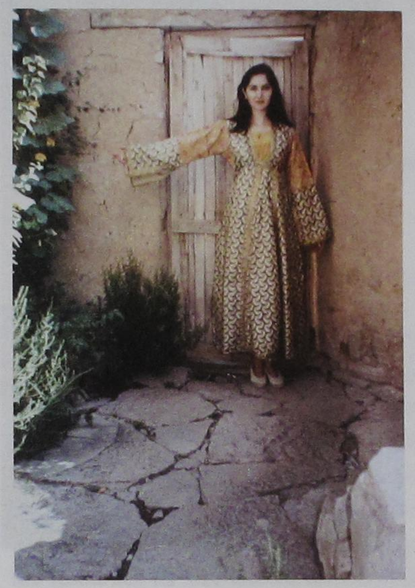

Resim: 5 Sille'de giyilen ikinci entarinin genel görünüşü.

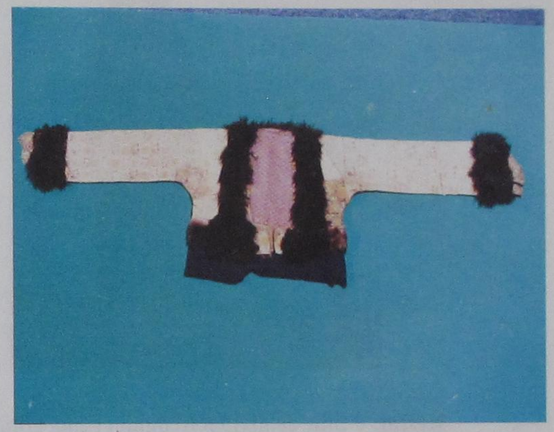

Resim: 6 Silah kürkünün genel görünüşü.

Resim: 7 Sarkanın genel görünüşü.

Resim: 8 Feracenin genel görünüşü.

Resim: 9 Sille'de giyilen frenginin genel görünüşü.

Resim: 10 Silfe'de genç kadınların giysisi olan Balya takımının genel görünüşü.

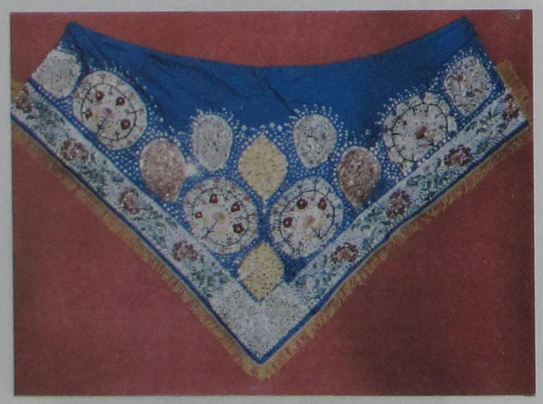

Resim: 11 Üçgen kuşak/ Zıbbanın genel görünüşü.

Resim: 12 Zıbbanın elbisede kullanılması.

SELÇUKLU'DAN GÜNÜMÜZE KONYA'DA HALICILIK VE KONYA ETNOGRAFYA MÜZESİ'NDEN BİR GRUP HALININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet AYTAÇ*

ABSTRACT

Hand tekstile industry is one of the oldest arts of the eartu/world. And as for the start of the Kon's rug business in the Seljuk carpets. After Seljuk, a variation started in the comphenension of the design of carpets parallel to the Ottoman Empire.

Today Konya's rug business is not local, besides it continues in many of Konya's villages & towns such as; Derbent, Başarakavak, Küçükmuhsine, Nuzumla, Ladik, Karapınar and Sille, with its scattered & different designs and technical forms.

The Directorate of Konya Museum, which keeps about 400 carpets in its stock exhibits 50 pieces of these in Konya Traditional Carpet Museum section.

Many of these carpets such as; Seljuk carpet which is in Beyşehir Eşrefoğlu Mosque (in many of the resources its size known as 170 x 254 cm but in fact it's 290 x 91 cm), The Sofralı (with medallion) Uşak Carpet in which the medallion design has been used (claimed that it has come from Iran Art but in fact it has come from Middle Asia Turkish Art) and many ouers are exhibited in this section.

Bilindiği üzere el dokumacılığı; yer yüzünün en eski sanatlarından biridir. Bu sanat kolunda, hiçbir teknik eğitim almamış olan Türk insanı, yüz yıllar boyu kendi kültürel kaynaklarından beslenerek, üstün bir estetik anlayışı ile halı ve kilimini üretmiştir.

Bugün halı-kilim denildiğinde üretim aşamaları akla gelmeden sadece mobilyaya uygun seçilmesi gereken bir yaygı ve örtü akla gelmektedir. Oysa halıyı boyasıyla botanik-kimya, ham madde ve ipliğiyle tekstil, motifi ve rengiyle sanat, teknik özellikleri-tezgâhları ve avadanlıklarıyla mühendislik, ikonografik yönüyle felsefe-edebiyat, hatta geçmişiyle tarih yelpazesinde tasavvur etmek gerekir.

Günümüzde motif benzerliklerinden dolayı, Amerika'nın eski ve asıl halkı olan Kızılderililer ile Orta Asya Türk kültürü arasında, bir bağlantının olup olmadığı tartışılırken, eski ve köklü olan dokumacılık sanatında, 2000'li yıllarda Türkiye'nin dünya pazarındaki payı maalesef %2-3 'lerdedir.

Selçuklu'dan günümüze halıcılıktan bahsederken bir kavram kargaşasına da değinmek kaçınılmazdır. Konya merkezinde, Döşemealtı, Milas, Kula gibi yörelerde olduğu üzere klâsikleşmiş ve yöre adıyla anılan bir tür dokuma anlayışı yoktur. Konya'nın geniş coğrafyasında, Selçuklu'dan bu yana süre gelen bir değil, pek çok yöresinde mahallî gelenekliliğiyle devam etmiş ve eden dokuma kültürü vardır. Türk Standartları Enstitüsü'nün Nisan 1992-UDK 645-12 numaralı yayınında da 40x50 Ladik ile 40x40 İnce Anadolu Konya kalitelerinin dışında salt Konya halısı şeklinde bir tanımlama ve kalite yoktur[1]. Bu yüzden de Konya halı kültüründen bahsederken Konya Halısı yerine Konya Halıcılığı ifadesini kullanmak daha yerinde olacaktır.

* Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Konya.

[1] KOMİSYON, "Tekstil Yer Döşemeleri-El Dokuması Halılar-Türk Halıları", *Türkiye Standartları Enstitüsü, UDK.645-12*, Ankara 1992.

6. Sille Halıları

Günümüzde Sille'de halıcılık sadece ticarî kaygı ile Sille halılarının karakteristiğinden uzaklaşmış olarak icra edilmektedir. Daha önceleri ise, genellikle çift olarak kırmızı zeminli bitkisel yanışlı taban halıları dokunmaktaydı.

Bölgede 100-150 yıl öncesine dayanan eğer örtüsü halıların dokunduğu da bilinmektedir[12].

7. Aksaray Halıları

Aksaray da tıpkı Karaman gibi artık ayrı bir vilâyet olmakla beraber bu yöreninkiler de geçmişte Konya halılarının içerisinde anılırdı.

Halk arasında gömme ıstar adı verilen tezgâhlarda taban, kelle, çift, çeyrek, yastık tarzı halılar dokunurdu. Obruk, Sultanhanı, Kutluköy, Eskil en önemli dokuma merkezleridir[13].

II. KONYA ETNOGRAFYA MÜZESİNDEKİ BİR GRUP HALININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türk Dünyası, sürekli gelişen ve değişen dünyada, önemli bir tırmanışın başındadır. Bilgi çağının getirilerini, sosyal, kültürel, bilimsel ve sanatsal gelişim kaynaklarını ve bunları oluşturan nedenleri iyi araştırmak ve hedefini, gelinen noktanın çok ötesine geçmek olarak belirlemelidir. Gelinmiş olan noktanın çok ötesine geçebilmek içinse, gelinen noktanın çok iyi bilinmesi gerekir. Türk kültüründe halı sanatı da oldukça önemlidir. Halı sanatının gelinen noktasına çok iyi bir örnek olma özelliği taşıyan eserlerin küçük bir bölümü de Konya Etnografya Müzesi Halı Seksiyonu'nda yer almaktadır. Bu halılar, zaman zaman pek çok değerli bilim insanı tarafından araştırılmıştır. Ancak gözden kaçan küçük noktaların daha iyi vurgulanabilmesi amacıyla kısada olsa burada tekrar üzerinde durulacaktır.

Halıların bir kısmı satın alma, bir kısmı da hibe yoluyla müze koleksiyonuna kazandırılmıştır. Daha önceleri Mevlânâ Müzesi sergi salonunda ve depolarında muhafaza edilen halılar, Müze Müdürü Dr. Erdoğan Erol'un gayretleriyle 2000 yılında Etnografya Müzesi'nde bir araya getirilmiştir.

Dört yüz kadar halı yada halı parçasını bünyesinde bulunduran Konya Müzeler Müdürlüğü[14], bunun yaklaşık elli adedini günümüzde Etnografya Müzesi Halı Seksiyonunda sergilenmektedir. Bunlardan dokuz adedi burada değerlendirilecektir:

ÖRNEK NO :1
ENVANTER NO : 862
ADI : Selçuklu halısı
DEVRİ : XIII. yzyıl
EBATLARI :290x91 cm (parça halde)
KALİTESİ :21x24

1930 yılında R.M. Riefstahl'in Beyşehir Eşrefoğlu'nda XIII. yüzyıla ait üç adet Selçuklu halısı daha keşfetmesiyle[15], bu halıların sadece Konya'da bulunanlardan ibaret olmadığı da anlaşılmıştır. Bu üç halıdan iki tanesi bugün Konya Etnografya Müzesi Halı Seksiyonu'nda sergilenmektedir. Bu halının ebadı kaynaklarda 170x254 cm olarak geçmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere 290x91 cm ebatlarında olduğu bu çalışma sırasında tespit edilmiştir. Açık mavi renkli kompozisyon zemin üzerine, birbirine çapraz bağlantılarla baklava şemaları oluşturacak şekilde koç boynuzları, tüm kompozisyon alanını kaplar. Baklavaların ortalarında sekiz köşeli yıldızlar yer alır. Çok az bir parçası kalmış olan kırmızı renkli kompozisyon alanına sahip bordürde ise kûfî yazı görülmektedir (Resim: 9).

ÖRNEK NO : 2
ENVANTER NO : 841
ADI : KUŞ FİGÜRLÜ HALI
DEVİR : XV. yüzyıl
EBAT : 107x219 cm
KALİTE : 30x32

XIII. yüzyıl Selçuklu halılarını, XIV-XV. Yüzyıl hayvan figürlü halılar takip eder.Yedi tanesinin Selçuklu halısı olduğu bilinen[16] Fustat'taki

[12] Yılmaz ÖNGE, "Eğer Örtüsü Olarak Dokunmuş Konya Halıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 32, (İstanbul 1984), s. 63-72.
[13] Bekir DENİZ, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokumalar*, Ankara 2000, s. 127.
[14] Naci BAKIRCI, "Mevlânâ Müzesi Halı Kumaş Seksiyonunda Sergilenen Halılar", *Arış Dergisi*, Sayı: 1, (Ankara 1997), s. 124.
[15] Oktay ASLANAPA, *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul 1993, s. 343.
[16] ASLANAPA, *aynı eser*, 1993, s. 344.

parçalar arasında da XIV. yüzyıla ait hayvan figürlü halılar bulunmuştur.

New York Metropolitan, Berlin Staatliche (Ming halısı), Stockholm Stantes Historiska gibi yabancı müzelerde de hayvan figürlü halılara rastlanır[17]. Kırmızı zeminli bu halı Mevlânâ Dergâhı'ndan müzeye aktarılmıştır. Orta kompozisyon alanının tamamı farklı renklerde ve raport halde kuş figürü ile kaplanmıştır. Şerare Yetkin'in *"bu halıların Konya'da bulunmasının, hayvan figürlü halıların çıkış yerine de ışık tutması bakımından önemlidir"*[18] şeklindeki yorumu da bu halıların çıkış noktasının Orta Anadolu ve Konya olabileceğini desteklemektedir (Bknz. Fotoğraf No: 10).

ÖRNEK NO : 3
ENVANTER NO : 843
ADI : KONYA
DEVRİ : XVI. yüzyıl
EBAT : 119 x.....cm
KALİTE : 26x32

Mevlânâ Dergâhı'ndan müzeye devredilmiş bir halıdır. XVII. yüzyıl Post Motifli Uşak halılarının genel karakteristiğini yansıtan ve ilk bakışta Post Motifli Uşak halısı izlenimi veren bir halıdır. Ancak üç noktalar (benekler) daha bir köşeli hale gelmiştir. Dalgalı çizgi ya da Çin Bulutu olarak da tanımlanan kaplan çizgileri ise, kancalı şekildedir. Sarı renkli kompozisyon alanı ve iri motifleri ile dikkat çeken bordürde ise mavi renkli kıvrık bir dal üzerine sıralanmış lale, karanfil ve her iki uçlarda ise yapraklar yer almaktadır.

Şerare Yetkin'e göre kırmızı ve lâcivert renklerde yer alan şekiller hayvan figürüdür[19]. Ancak bu şekillerin yarim bordur istikametinde yer alan birkaç tanesinin dışında kalanların tamamı mavi renkli kıvrık dallara bağlanmış olması bunların yaprak olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Daha çok akrep figürüne benzeyen bu şekiller, figür olsa bile, Uşak ve Konya bölgesinde ejder ve kuş dışında değişik hayvan figürüne sıkça rastlanmaz. Dalların arasındaki dolgu boşluğu az olan yerlerde kırmızı renkli "V" şeklinde dizilmişlerdir. Ancak dolgu boşluğu çok olan yerlerde ise boşluğu doldurmak maksadıyla olsa gerek, lâcivert renkli yapraklar kıvrımlandırılmıştır. Bu kıvrımlı görüntü de figür izlenimi vermektedir (Resim: 11).

ÖRNEK NO : 4
ENVANTER NO : 1454
ADI : SOFRALI (MADALYONLU) UŞAK HALISI
DEVRİ : XVI-XVII. yüzyıl
EBAT : 83x127 cm
KALİTE : 30x34

Halı Konya Sultan Selim Camii'nden naklolmuştur. Büyük ebatlı madalyonlu (sofralı) Uşak nakşından bir parçadır. Orta kompozisyon alanındaki bir madalyonun iç kısmı kalmıştır. Kırmızı zemin üzerinde lotuslar, palmetler ve şemseler görülmektedir.

Yukarıda değinildiği üzere, pek çok araştırmacının Yavuz Sultan Selim in Tebriz i fethiyle oradaki sanatçıları, saraya getirmesiyle İran sanatından geçtiğini iddia ettiği madalyonu, Tebriz'in fethinin çok öncesine Orta Asya'ya dayanan bir Türk süsleme ögesi olduğu anlaşılmaktadır[20] (Resim: 12).

ÖRNEK NO : 5
ENVANTER NO : 776
ADI : BEYAZ ZEMİNLİ UŞAK HALISI
DEVRİ : XVI. yüzyıl
EBAT : 190x396 cm
KALİTE : 28x36

Uşak halılarının guruplandırılmasında Beyaz Zeminli Uşak Halıları olarak ayrı bir başlık altında toplanan halılardandır. Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan naklolmuştur. Benzerlerini Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde de görmek mümkündür. Kuşlu Halı olarak da anılır[21].

XVI-XVII. yüzyıllarda Avrupa'ya da çeşitli amaçlara bu halıların gönderildiği bilinmektedir.Bir rozet merkez kabul edilip, rozetlerden dört tarafa çıkan birbirine paralel her iki yaprağın aralarının farklı bir renkte doldurulmasıyla yaprakların görüntüsünün bir kuşu andırmasından dolayı Kuşlu Halı denilmektedir. Farklı renklerdeki Çin Bulutları ise tüm bordürü kaplar. Orta ve bordür kompozisyon alanlarının beyaz renkte olması en önemli

[17] Şerare YETKİN, *Türk Halı Sanatı*, Ankara 1991, s. 107.
[18] YETKİN, *aynı eser*, s. 23.
[19] YETKİN, *aynı eser*, s. 111.
[20] AYTAÇ, *aynı eser*, s. 510.
[21] AYTAÇ, *aynı eser*, s. 513.

Konya halıcılığının başlangıcı ise Selçuklu halılarıdır. Malum olduğu üzere, adını kurucusu Selçuk Bey'den alan Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucuları, Orta Asya Türkmen kökünden gelirler. Fethettikleri her yere adalet ve hoş görüyle birlikte sanatlarını da götürmüşlerdir[2]. İran Selçuklularından günümüze ulaşan tek bir halı örneği bile yoktur. Ancak Anadolu'ya yerleşmelerinden sonraki döneme ait örnekler bugüne ulaşmıştır[3].

O dönemden kalan, Oktay Aslanapa'nın Tibet'te bulunduğunu belirttiği bir kaç parça dışında on sekiz adet halı mevcuttur[4]. 1220 yılında tamamlanan Konya Alâeddin Camii'nde üç adedi bütün, beş adedi parça halinde XIII. yüzyıla ait toplam sekiz adet halı, 1905 yılına kadar hiç kimsenin ilgisini çekmemiştir. İlk defa İsveçli bilim adamı Martin tarafından keşfedilerek Konya'daki Alman Konsolosluğu temsilcisi olan Danimarka asıllı Loytved'e anlatılmıştır. İsveç Prensi Wilhelm, Konya ziyareti esnasında dönemin Valisi Ferit Paşa'ya İsveç Kralı'nın ricası olduğunu ve bu halıların (o dönemde siyah-beyaz) fotoğrafları ile suluboya resimlerini istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine halıların fotoğrafları ve resimleri hazırlanmış, krala götürmek üzere Loytved'e emanet edilmiştir. Loytved, kendisi için de birer kopye yaptırarak müsaade almadan Berlin'e göndermiştir. Fr. Sarre, bunları 1907 yılında Avusturya'da çıkan *Kunst und Kunsthandwerk Dergisi*'nde ilk defa yayınlamıştır. Bugün bu halılar, Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (Resim: 1-2).

1930 yılında ise Amerikalı Profesör Riefstahl, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde dört adet halı daha bulmuştur. Bunlardan üç adedi XIII. yüzyıldan kalma Selçuklu halısı olup, diğeri ise XV. yüzyıla aittir. Bu üç adet halıdan iki adeti günümüzde Konya Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Bulunan üçüncü halının ise İngiltere'de Unger adlı bir koleksiyoncuda olduğu bilinmektedir[5] (Resim: 3).

1935-1936 yıllarında Fustat'da da 100 kadar halı parçası bulunmuş; C. Lamm tarafından İsveç'e götürülmüştür. Bu halılardan 29 tanesi Lamm tarafından yayınlanmıştır. Bunlardan yedi adedinin Selçuklu halısı olduğu kesinleşmiştir[6] (Resim: 4).

Selçuklu'dan sonra Osmanlı Beyliği'nin devlet haline gelmesine paralel olarak, Türk halıcılığının desen anlayışında yavaşta olsa bir değişim başlamıştır. Yavuz Sultan Selim Han'ın XVI. Yüzyılda Tebriz'i fethiyle oradaki sanatçıların Türk halıcılığına getirdikleri desen katkıları; saray sanatçılarının doğuda ve batıdaki sanat anlayışlarından etkilenmeleri gibi pek çok neden, bu değişimde etkili olmuştur. Ancak madalyon motifi, araştırmalarda genellikle Tebriz'in fethi sonucu İranlı sanatçıların etkisiyle XVI. yüzyılda halı sanatımıza girdiği hakkındaki görüş kesinlikle hatalı olup, madalyon motifi, Orta Asya kökenli, bir Türk motifidir[7].

Selçuklular'dan sonra XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı Konyası'nda halıcılık, Selçuklular'daki gibi yine yoğun olarak devam etmiştir. 30x30, 28x32 gibi orta kalite düğüm sıklığında yapılmış olan, seccade-kelle-yarım taban-taban tarzında, bitkisel motiflerin geometrik halinin ve sekiz köşeli yıldız, koç boynuzu gibi motiflerin kompozisyonlaştırıldığı halılar, hâlen pek çok müzede teşhir edilmek üzere denetim altına alınmıştır.

Günümüzde ise Konya halıcılığı, lokal bir durum arz etmeyip dağınık ve farklı üslûplarla yörenin pek çok köy ve kasabasında, tüm olumsuz koşullara rağmen devam etme çabasındadır. Maalesef günümüzde, bu köylerin çoğunluğunda, kendi koyunlarının yününden faydalanarak el tarağında atılıp, el eğirmesi olarak imal edilen ipliklerin kullanılması ve doğal boya ile boyanması geleneği terk edilmiştir. Ticarî kaygı ile yöreye özgü olan renk ve motif sistematiği de terk edilerek kimyasal boyalı fabrikasyon imalâtı ipliklerle gelen siparişler doğrultusunda üretim yapılmaktadır.

---

2 Ahmet AYTAÇ, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, 2. Baskı, Konya 2000, s. 6.

3 Ahmet AYTAÇ, "Selçuklu Halılarının Desen Özellikleri", *Tarım Köy Dergisi*, Sayı: 114, (Mart-Nisan 1997), s. 32.

4 Ahmet AYTAÇ, *Halı Dokumacılığı*, Konya 1997, s. 3.

5 Oktay ASLANAPA, "Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 132, (İstanbul 1984), s. 16.

6 ASLANAPA, *aynı yer*.

7 Ahmet AYTAÇ, "16-177. yy Klasik Devir Halıları Kapsamında Uşak Halılarının Değerlendirilmesi", *21. yy. Eşiğinde Uşak Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2001, s. 509-516.

I. KONYA'YA ÖZGÜ; HALI GELENEĞİNİ SÜRDÜREN YERLER

Sızma, Cihanbeyli, İnlice gibi daha pek çok yerde halı dokumacılığı devam etmektedir. Genellikle halıcılığın yoğun olduğu ve Konya'ya özgü halı geleneğini sürdüren yerler ise halılarından aşağıda örnekler verilecektir:

1. Karaman Taşkale Halıları

Karaman'ın vilâyet olmasından önce ilçe olarak Konya iline bağlı idi. Karaman'ın bağlı bir kasabası olan Taşkale, halıları ile oldukça ünlüdür. Yörede halıcılığın Karamanoğlu Beyliği'ne kadar uzanan bir geçmişi vardır. Hatta o dönemde Karaman'da sadece doğal boyacılıkla uğraş veren esnafın oluşturduğu bir iş hanının varlığı ve Osmanlı'nın fetih döneminde kale surlarının tamiri için taşlarından faydalanılmak üzere yıktırıldığı bilinmektedir.

Taşkale halıları, genellikle 150x300-150x400 cm gibi ebatlarda çift olarak dokunmaktadır ki, bu tarz dokuma, yöreye özgü bir durumdur. Kalite 30x30 a yakındır. Stilize haldeki geometrik motif anlayışı hakimdir. Yöresel ifadelerle Ladik sulu seccâde, dal sulu seccâde, embelli halı gibi adlarla anılan kompozisyonları oldukça ünlüdür[8].

2. Derbent, Başarakavak ve Küçük Muhsine Halıları

Birbirine benzeyen bu üç yöre dokumalarının yaklaşık 200-250 yıllık bir geçmişi vardır. Standart bir kalite olmamakla beraber 26x29, 25x28 civarında bir orta kalite düğüm sıklığında dokuma yapılır ve tüm malzeme yündür. Günümüzde sadece Küçük Muhsine köyünde birkaç tezgâhta dokuma yapılmaktadır.

Desen kompozisyonlarında geometrik, bitkisel ve nesneli motifler sıklıkla kullanılmıştır. Köşe göbek, tam ve çeyrek raport en sık kullanılan kompozisyon düzenlemeleridir (Resim: 5).

3. Nuzumla Yatak Halıları

Nuzumla halılarının kendilerine özgü çok farklı birkaç istisnai özelliği vardır. Türk örf ve geleneklerine göre çeyiz amaçlı halı, kızlar için dokunurken yörede erkek anneleri tarafından oğulları için dokunmaktadır. Yine istisnaî bir özellik olarak halı yaygı amaçlı değil, yatak amaçlı dokunur. Kışın çarşaf dahi kullanmaksızın, yazın ise çarşaf serilerek halının üzerinde yatılır.

2-5 cm hav yüksekliği vardır. Standart olmamakla beraber 24x36, 23x39, 22x30 gibi orta kalitelerde dokuma yapılır.

Yine bir istisnaî durum da yörede sadece tek bir desen kompozisyonunun yüz yıllardır kullanılmakta olmasıdır. Ayak naaşı, turunç, bereket, kaşık, tabanca gibi adlarla anılan motifler kullanılır[9] (Resim: 6).

4. Ladik Halıları

Ladik halılarını malzeme ve teknik-desen olarak iki guruba ayırmak gerekir. Bunlardan ilkini *"Erken Dönem Ladik Seccadeleri"* olarak tanımladığımız XVII-XVIII. yüzyıla uzanan, bitkisel desenli, tüm malzemesi yün olan halılar oluşturur (Resim: 7). Ladik halılarının ikinci gurubunu ise, günümüzde devam eden, taban halısı olarak açık düğümle bitkisel motiflerin yoğun olduğu pamuk çözgü ipliğini haiz halılardır.

5. Karapınar Halıları

Dokumacılığın çok eskilere uzandığı yöre halılarının[10] XIX-XX. yüzyıllara ait çok özel örneklerini Konya Etnografya Müzesi'nde görmek mümkündür. Yöre tabiriyle sergi halısı denilen halılarda, seccâdelerde, yastık ve duvar halılarında, genellikle geometrik haldeki bitkisel motifler; yıldız, koç boynuzu, hayat ağacı gibi yanışlar sıklıkla kullanılır.

Tüm malzemesi yün olup, hataplı-mihraplı, direkli, salur, köşe göbek, civil göbek, selcuk, çengelli gibi desen kompozisyonları en ünlü olanlarıdır[11] (Resim: 8).

---

8 Ahmet AYTAÇ, "Karaman'da Halıcılık ve Taşkale Halıları", *Tarım Köy Dergisi*, Sayı: 119, (Ocak-Şubat 1998), s. 45-46.

9 Ahmet AYTAÇ, "Nuzumla (Yaylacık) Yatak Halıları", *Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, 17-18 Mayıs 2000, Konya, s. 5-7.

10 Ahmet AYTAÇ, "Karapınar Tülü Dokumalarında Yanış", *Karapınar Sempozyumu, (Karapınar, 26-27 Ekim 2000)*, (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2001, s. 409-428.

11 İbrahim GÜNDÜZ, *Karapınar El Dokumaları ve Kökboyacılık*, Konya 1993, s. 38.

özelliğidir. Ayrıca Alessandra Varotari gibi Batılı ressamların tablolarında da bu halıları görmek mümkündür. Büyük bordür ise Çin Bulutları, palmet ve çifte rumîlerle oluşturulmuştur (Resim: 13).

ÖRNEK NO : 6
ENVANTER NO : 777-778-779
ADI : UŞAK HALISI
DEVİR : XVI. yüzyıl
KALİTE : 28x36

Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan devrolunan halı parçasından üç küçük parça kalmıştır. Çok büyük bir olasılıkla müzede yer alan 776 envanter numaralı Kuşlu Uşak Halısı'nın eksik olan yatım bordürüne ait parçalardır (Resim: 14).

ÖRNEK NO : 7
ENVANTER NO : 852
ADI : KONYA HALISI
DEVRİ : XVII. yüzyıl
EBAT : 153x207
KALİTE : 28x30

Kırmızı kompozisyon alanı içerisinde, lâcivert renkli, sekizgen içerisinde, kırmızı renkli bir çarkıfelek yer alır. Bu düzen üst üste tekrar eder. Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan devrolmuştur. Çarkıfelek içerisinde hayvan figürleri yer alır. İlk Osmanlı (Holbein) Halıları olarak tanımlanan halılar içerisindeki 3. gurupta yer alan Bergama Halıları, hem desen karakteri, hem de üretildikleri yüzyıl itibari ile çok fazla benzerlikler içermektedir.

Orta kompozisyon alanı ve bordur dışında yatım kenardaki kompozisyon Bergama Halıları ile birebir aynı olmakla birlikte sadece bordur Bergama karakterini yansıtmamaktadır. Ancak XVII. Yüzyıl sonrası geç döneme ait bir örnek olma ihtimali kuvvetlidir (Resim: 15).

ÖRNEK NO : 8
ENVANTER NO : 1424
ADI : KONYA HALISI
DEVRİ : XVIII. yüzyıl
EBAT : 88x105 cm
KALİTE : 28x28

Sekizgenler içerisindeki sekiz köşeli yıldızların kaydırılmış eksenler üzerinde yer aldığı raport desen şemalı bir halıdır.

Bordüründe ise Konya Yeşildere yöresinde "bulutsu" denilen çengel yanışı kullanılmıştır (Resim: 16).

ÖRNEK NO : 9
ENVANTERNO : 836
ADI : AKŞEHİR DUVAR HALISI (GAZETE HALI)
DEVİR : XX. yüzyıl
EBAT : 113x151 cm
KALİTE : 21x24

Siyah çizgiyle ayrılan üst kısımda "Numara:l, Cumartesi, Birinci Sene 1317". Bu yazının altında ise sağ tarafta *"mahallî adresi Akşehir'dir. Nüshası beş lira"*, ortada kalın puntolarla gazetenin adı *"Konya"*, solda *"sipariş edenlerle pazarlık olunur, nüshası beş lira"* yazıları vardır. Başlığın altındaki ince yatay bordürde *"15 Muharrem 1319. Birinci defa çıkarılıyor. 21 Nisan 1317"* yazı ile gazetenin çıkarıldığı Hicrî ve Rûmî tarih yani Miladî takvimle de 3 Mayıs 1901 belirtiliyor.

Tarihin altındaki kısımda sağ tarafa iri puntolarla *"Havadis"* başlığı ile gazete ön sayfa haberi 4 sütuna bölünmüş olarak yazılmıştır. *"Konya Valî-yi âlisi devletlû Ferid Paşa Hazretleri tarafından tensib ve iş'ar üzerine Konya'da bir halı ve kilim sergisi kûş'adına müsâade buyurulmuşdur ki bugün mezkûr serginin birinci günü olmak ve şimdiye kadar buralarda âsâr-ı sınâiyeye dair böyle bir sergi küş'ad edilmemiş bulunmak cihetiyle umûm Konya ahâlisi ve bu husus halı ve kilim sânileri tarafından zât-ı Hazret-i Hilâfetpenâhînin ed'iye-i sıhhat ve afiyet-i cihan kıymetleri bir kat daha yâd ve tekrâr kılınmışdır."*

"Varidâtı, Mekâtib-i îbtidâîye masrafına karşılık olmak üzere Akşehir Kasabası'nda geçen sene inşâ ve binâsına bed'e olunan hammâmın bugünlerde itmam olunduğu haber alınmışdır. Mezkûr hammâma bin lira sarf edilmişdir."

Gazete haberinin sonunda da yazan muhabir "SS" olarak imza atmıştır.

Krem rengi zemine siyah yazılarla hazırlanmış olan bu gazete halı, Konya Valisi Avlonyalı Ferid Paşa tarafından, Konya Mekteb-i Sanayii (Sanat Okulu)'nin açılış günü için hazırlatılan bir sergi ve halı yarışması için Akşehir'de dokutulmuştur. O dönemde Konya'da çıkan mahallî "Konya Vilâyet Gazetesi'nin" başlığını ve ilk sayfasını örnek almıştır[22].

[22] Mehmet ÖNDER, "Gazete Halı", *Türk Edebiyatı Dergisi*, (Ekim 1984), s. 28.

Resim: 1 Konya'da Alâeddin Camii'nde tespit edilen XIII. yüzyıla ait bir halı.

Resim: 2 Konya Alâeddin Camii'nde tespit edilen XIII. yüzyıla ait bir diğer halı.

Resim: 3 Beyşehir'de Eşrefoğlu Camii'nde tespit edilen XIII. yüzyıla ait halı.

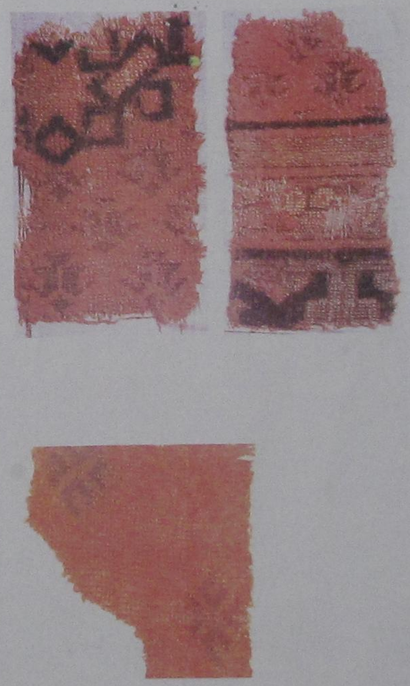

Resim: 4 Fustat'ta tespit edilen Selçuklu halısı.

Resim: 5 Derbent, Başarakavak ve Küçük Muhsine halısı.

Resim: 6 Nuzumla yatak halısı.

Resim: 7 Erken dönem Lâdik halısı.

Resim: 8 Karapınar halısı.

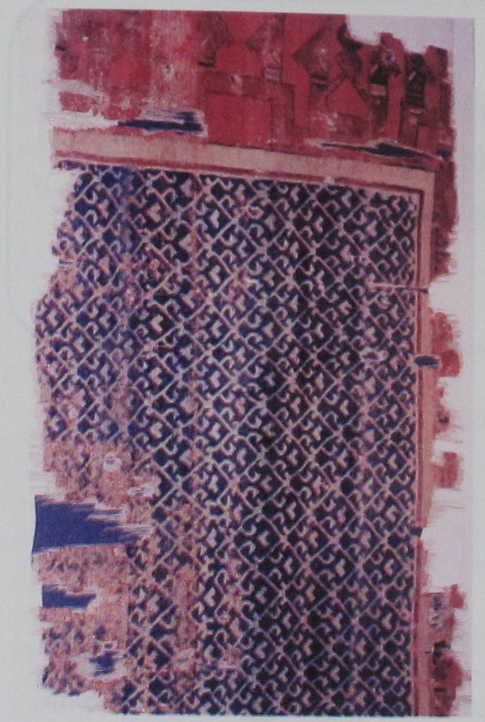

Resim: 9 Selçuklu halısı, XIII. yüzyıl.

Resim: 10 Kuş figürlü halı, XV. yüzyıl.

Resim: 11 Konya halısı, XVI. yüzyıl.

Resim: 12 Sofralı (Madalyonlu) Uşak halısı, XVI-XVII. yüzyıl.

Resim: 13 Beyaz Zeminli Uşak halısı, XVI. yüzyıl.

Resim: 14 Uşak Halısı, XVI. yüzyıl.

Resim: 15 Konya halısı, XVII. yüzyıl.

Resim: 16 Konya halısı, XVIII. yüzyıl.

İSLÂM ÖNCESİ KONYA'DA KANAT / KANAL SİSTEMİNE AİT İZLER VE TÜRKLER'İN BU SİSTEME KATKISI

M. Sabri DOĞAN*

ABSTRACT

The Muslims at each part of the Islamic world have become the inheritor to the watering techniques that they found in the established order. While using some of the old water systems as it is, they have changed and developed some of them. They formed an excellent water civilization combining the techniques they found ready and the ones they developed with the local ezperiences from the place they visited.

The same formation can be observed in Konya. Both the scripted sources and legends and the architectural parts which were able to reach today make us possible to estimate on the city structure of Konya before Islam and consequently on the city water distribution system. The most significant of all these estimations is on the fact that there must have been a water distribution system in Konya through the wing-canals since the ancient times. Furthermore; one of the major reasons that Seljuks preferred Konya to be the Capital is existence of the water canals seemed to have exposed in a sudden in the 13 th century and attributed to the Seljuks. The watering canals which have been well-known and used since the Urarthus epoch in Anatolia make this possible that the water distribution system in Konya before Islam had an important place. Howover, the increasing of watering canals and attribution of them to the city was made in the Seljuks and Karamanlılar era.

The vizier Sahip Ata Fahrettin Ali of Seljuk era gave some help to the canal system and opened the canal called in his name. Moreover, he based all canal systems connected to Meram stream on a principle by making an arrangement. In the following years this system was developed and become widespread. This system which is called as Sahip water chart was run by Water Directorate (Mirâb) system until the Republic period. Some of these streams which were able to reach to our times are also active.

İslâm dünyasının her kesiminde Müslümanlar, hazır buldukları sulama tekniklerine mirasçı olmuşlardır. Eski su tesislerinin bazılarını aynen devam ettirip kullanırken, bazılarını da değiştirip geliştirmişlerdir. Hazır buldukları ve geliştirdikleri teknikleri gittikleri yerlerdeki yerel deneyimlerle birleştirerek mükemmel bir su medeniyeti oluşturmuşlardır .

Konya'da da aynı oluşum gözlenebilmektedir. Gerek yazılı kaynaklar ve efsaneler, gerekse günümüze gelebilmiş mimarî parçalar, Konya'nın İslâm öncesi şehir dokusuna, dolayısıyla da su iletim sistemine ait bazı tahminlerde bulunmayı imkân dahilinde kılmaktadır. Bu tahminler arasında en önemlisi, Konya'da eskiden beri su iletim sistemi olarak, kanat kanallar vasıtası ile suyun ulaştırılması sisteminin var olabileceği üzerinedir. Kaldı ki Selçukluların Konya'yı başkent seçmesi-

* Müze Araştırmacısı, Koyunoğlu Müzesi, Konya.

nin sebeplerinden biri; XIII. yüzyılda birdenbire ortaya çıkmış gibi görünen ve Selçuklular'a mal edilen sulama kanallarının varlığıdır. Anadolu'da Urartular zamanından beri iyi bilinen ve kullanılan sulama kanalları, Konya'nın İslâm öncesi su iletim sisteminde önemli bir yer tutuyor olması mümkündür. Ama sulama kanallarının çoğaltılıp, şehre mal edilmesi Selçuklular ve Karamanlılar zamanında olmuştur.

Selçuklu döneminde vezir Sahipata Fahreddin Ali bu kanal sistemine katkıda bulunmuş ve bugün kendi adı ile anılan kanalı açtırmıştır. Ayrıca bütün Meram deresine bağlı kanal sistemi üzerinde yeni bir düzenleme yaparak su dağıtımını bir esasa bağlamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda bu sistem iyice geliştirilip yaygınlaştırılmıştır. Sahip su cetvelleri diye anılan bu sistem, Cumhuriyet dönemine kadar Mirâblık sistemi ile işletilmiştir. Ayrıca bu ırmaklardan bazıları günümüze gelebilmiş olup halen kullanılmaktadır.

Makalede; İslâm öncesi Konya'da kanat sistemine dair izler ve daha sonra Türkler'in bu sisteme katkısı anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma, genel hatları ile 3 ana başlık altında toplânmıştır. Bunlar;

I. İslâm öncesi Konya'da kanat sistemine dair izler,
II. Selçuklu dönemi; kanat sisteminin yaygınlaştırılması,
   1. Sahip su cetvelleri,
   2. Sahip su cetvellerinin işletilmesi: Mirâblık müessesesi,
III. Günümüzde kanat sistemidir.

I. İSLÂM ÖNCESİ KONYA'DA KANAT SİSTEMİNE DAİR İZLER

Konya'nın su iletim sistemine ve de dolayısıyla kanat sistemine dair ilk dolaylı tarihî ize; Xenephon'un *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)* adlı kitabında rastlanmaktadır. Anadolu, Pers işgali sırasında iken Lidya Satrapı II. Darius'un oğlu Cyrus Anadolu'yu baştan başa geçerek Konya'ya gelmiş ve burada üç gün oturmuştur. Tarihte Konya ile ilgili olarak İconium ismi ilk defa bu eserde geçmekte olup, bu Anadolu kenti Frigya'nın son şehridir. Xenopon Konya'dan bir polis (kent) olarak bahsetmektedir[1]. Cyrus'un sefer zamanında, ordunun dinlenmesi için Konya'yı seçmesinin sebeplerinden birisi, güvenliğin kolayca sağlanması yanında, bir ordunun ihtiyacını karşılayabilecek kadar bol su kaynaklarının olmasıdır. Bir genelleme yapılacak olursa; bu sefer ve bundan sonraki çeşitli istilâ ve akınlar sırasında Konya'dan geçen yolların tercih edilmesindeki esas sebep coğrafi konumudur denebilir. Çünkü, güneyde Kilikya'ya ulaşan Toroslar üzerindeki Gölek Boğazı ve çevresi ile kuzeyde Lykaonya bozkırlarında güvenli dinlenme ve su ile yiyecek bulma problem olmaktadır. Halbuki tam ortada bulunan Konya şehri, batıya ve kuzey-batıya uzanan Toroslar'la çevrilmiştir. Bu dağların gönderdiği bol su ile oluşmuş topraklar üzerinde kurulu olduğu için tam bir mola yeridir[2].

Roma İmparatorluğu hakimiyetinden önce Anadolu'yu gezen bölgedeki kentler arasında Konya da geçmekte olup, ünlü coğrafyacı ve seyyah Strabon (M.Ö.64-M.S.21)'un Antik Anadolu Coğrafyası isimli kitabında Konya hakkında şöyle demektedir. *"...Ayrıca bu civarda iyi iskân edilmiş, yukarıda sözü edilen merkep otlaklarından daha zengin toprakları bulunan Ikonion kenti yer alır."*[3]. Strabon, Konya için İkonion kenti anlamında anlamına gelen Poliknion sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük Konya'nın bayındır bir kent olduğundan dolayı ve zengin arazisi bulunduğundan kullanılmıştı. Strabon'un zengin otlaklardan bahsetmesi; dolaylı olarak suyun bol bulunabildiği, hatta muhtemelen sunî sulamanın yâni Kanat / Kanal sisteminin var olduğu anlamına gelebilir. Yoksa Strabon'nun Konya gibi bozkır iklimine sahip, yazları kurak ve sıcak geçen, yağışın az olduğu bir beldede zengin otlakların olduğundan bahsetmemesi gerekirdi. Bu dönem Konyası'nın su iletim sisteminde büyük bir önem arz ettiği zannedilen kanat sisteminin zamanla daha da gelişmiş olduğu tahmin edilebilir. Çünkü, Romalı yazar Plinius

1 XENOPHON, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)* (Türkçe Terc.: Tanju GÖKÇÖL), İstanbul 1998, s. 17-18.
2 KOMİSYON, *Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış*, İstanbul 1940, s.8.
3 STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası* (C. XII, XIII, XIV), (Çeviren: Adnan PEKMAN), İstanbul 1993, s.50.

kentten *"Urbus, celebrrime"* yâni seçkin bir şehir olarak söz eder[4].

Helenistik dönemde Yunan kurumlarını benimsemiş olan Ikonion / Konya M.Ö. 25 yılında Roma egemenliği altına girmiştir. Ağustus, Güney Anadolu'da, görevi kendi güneylerine düşen dağ kabilelerine karşı bekçilik etmek olan 9 koloni kurdurmuştur. Konya bunlar arasında idi. Agustus döneminde ise, buraya yerleştirilen Roma kolonisi[5] ile Helenistik kent, birlikte yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kolonilerin kurulacağı yerin saptanmasında bereketli temiz su kaynakları önemli bir etkendir. Çünkü, değil Konya gibi orta büyüklükte bir Roma şehri, ufak bir kale bile uzun süren bir kuşatmaya dayanacaksa, iyi bir pınara-veya bir kanal sistemine gereksinme vardı[6].

Roma döneminde kurulan ve yeniden onarılan kentler, genelde belli bir plân dahilinde ele alınmıştır. Bu dönemde kent plâncılığının babası kabul edilen Hippodamas'ın kent plâncılığı benimsenmiştir. Bu anlayışta birbirini dik kesen caddeler ve bunlar arasında dört köşe parseller benimsenmiş[7] ve kurulan her kent için su getirilmiştir[8]. Muhakkak ki Konya'daki Roma dönemi kentsel doku sistemi de böyleydi ve su iletim sistemi, düz bir ovadan geldiği için üstü açık kanal veya künkler dışında hiçbir fazla-akadük gibi-yatırıma gidilmemiştir. Muhtemelen, Meram'dan şehre su arklarıyla veya künklerle kente getirilen su, büyük bir depoda toplânmış, oradan da önemli yapıların ve tapınakların çevresinde bulunan Nymphaeum adı verilen anıtsal çeşmelere, buradan da diğer ufak çeşmelere ve yapılara verilmiştir.

Konya ilk Hıristiyan devrinde Paulus'un Konya'ya gelişi sırasında Hıristiyanlığa giren Aya Thecia'nın hayat hikayesinden[9], Konya'yı sık sık sel bastığı anlaşılmaktadır. Zaman içinde çok sık tekrarlayan ve son zamanlara kadar vuku bulan bu seller yüzünden kent merkezine kadar uzanan bazı yörelere *"sel basan"* ismi verilmiştir. Halk arasında söylenen *"Konya'nın ölümü sudan olacaktır"* atasözü, bu sel baskınlarından dolayı geçmişten günümüze kadar meydana gelen acı hatıraları yansıtmaktadır[10]. Bu sorun Selçuklu devrinde de devam etmiş ve Konya şehri dış surlarının 1221 yılında inşaatının bitmesiyle, bu surlar kenti adeta bir set gibi sellerden korumuştur. Doğrudan su mimarîsi olmasa bile, surların inşası, bu konuda yapılmış ilk ciddi girişimlerden birisidir. Nitekim dış surun inşaatı sırasında Konya'da bulunan Mevlânâ'nın babası Sultanu'l -Ulema Bahaddin Veled'in sur üzerine kendi yazdırdığı kitabesindeki; *"...Bu kala ilâhî ve semâvî afetten başka şahlanan atların, ani ve şiddetli gelen sellerin yolunu keser"* meâlindeki cümleleri dış surun daha o zamanlar su baskınlarına karşı bir set olacağının bilindiğine işaret etmektedir[11].

Selçuklular döneminde Konya surlarının hemen dışında 15 metre eninde bir hendek bulunmakta ve su ile kara çamurla doldurulmaktadır. Bu hendek, aynı zamanda Meram cihetinden gelen sel sularının şehre bir zarar vermeden kuzey-doğudaki göle dökülmesini sağlıyordu[12]. Özellikle yağmurlu zamanlarda sel suları, aynı zamanda bir su yolu vazifesi gören bu hendeği de doldururdu. Çünkü Meram yöresinden gelen suların bir kolu, şehrin içinden geçmekteydi. Şehir içinden geçerken atık suları da alarak ve şehir dışında öteki sularla da birleşerek civardaki göle dökülüyordu[13]. Üç yüzyıl evvel Konya'dan geçen Evliya Çelebi, şehrin doğusunda ve kuzeyinde bir gölün bulunduğundan bahsetmektedir. Evliya Çelebi, Konya Kalesini anlatırken; *"Bu kalenin şark ve şimal canipleri*

4 Aynur DURUKAN, "İkonium'dan Konya'ya", *Gez Dünyayı gör Konya'yı*, İstanbul 2001, s.12.
5 WALLACE-WİLLİAMS, *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, (Çeviren: Z.Zühre İLKGELEN), İstanbul 1999, s. 205.
6 R. E. WYCHERLEY, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu* (Çeviren: Nur NİRVEN- Nezih BAŞGELEN), İstanbul 1993, s.42.
7 Somay ONURKAN, "Anadolu'da Eski Yunan ve Roma Arkeolojisi", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. II, 1982, s.389.
8 BİLDİRİCİ, *Tarihi Su Yapıları*, Ankara, 1994, s.69.
9 Semavi EYİCE, "Aya Thekla Efsanesi ve Sanat Tarihinde Aya Thekla", *Anıt Dergisi*, Sayı: 30, (1962) s. 1-24.
10 V. A. GORDOLEVSKİ, "Konya İrva Ve İska Tarihine Dair Materyaller", (Çeviren: Hasan ORTEKİN), *Konya Dergisi*, Sayı: 18-19, (1938), s. 1054.
11 Yılmaz ÖNGE, "Alâeddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *S.Ü. Selçuk Dergisi 1. Alâeddin Keykubat Özel Sayısı*, Sayı: 3, (1988), s. 50.
12 Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Konya*, 1998, s. 23. Ayrıca bkz, Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 230.
13 BAYKARA, *aynı eser*, s. 97.

sahra ile bir gölceğizdir. Konya'dan geçen bütün pınarlar bu göle munsap olur" demektedir[14]. Bu göl, zamanımıza kadar uzun bir süre Aslım bataklığı olarak anıldı. Bu tür bir düzenlemenin İslâm öncesi Konya şehir dokusunda da olabileceğini[15] düşünmememiz için hiç bir neden yoktur.

Konuyla ilgili Konya Ovası efsanesi, Konya sulamasının eskiliğini ve şehrin çok eski zamanlardan beri bol suya sahip olduğunun dolaylı da olsa bir işareti kabul edilebilir. Bu efsaneye göre bu bölge eskiden denizdir[16]. Kâtip Çelebi, XVII. asırda yazdığı *Cihannümâ* adlı eserinde *"...Konya sahrası bir zamanlar derya imiş. Eflatun tedbir edip bir tarîk ile mahvetmiş derler"* demektedir. İlk önce bu suyu kurutan[17], sonrada sulama sistemini kuran, ırmakları açtıran Eflâtun İlâhîdir[18]. Bu efsanevî bir kişiliktir ve M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış filozof Eflatun'la ilgisi yoktur[19]. Muhtemelen, o devrin Selçuklu muhitinde Platon'un-Hakim Eflatun'un-bu derece değer kazanmasının sebebi; Konya Müslümanlarınca Eflatun olarak tanınan kilise babası Amphilius'un geçmişte Konya'ya hizmetlerinden dolayı veya belki de bölgedeki diğer kilise babalarına göre, su konusundaki başarılı çalışmalarından dolayı ayrı bir değer kazanarak kutsal bir kişi olarak kabul edilmiş[20] ve Eflatun namı ile yüceltilmiştir[21]. Gerçekten M.S. IV. yüzyılda Hıristiyanlığı kurumlaştıran bu bölge insanı arasında Konya Piskoposu Amphilius (M.S.340-401)'un hizmetleri çoktur[22]. Konya Piskoposu Amphilius (Niğde-Çiftlik-Nazianzos) kentinde doğmuş olup, Eğitimini Antakya'da yapmış ve bir süre İstanbul'da da eğitim görmüştür. Zamanla Konya Piskoposluğuna atanmış ve çevreden çok saygı görmüş, aziz olarak ilan edilmiştir[23]. Amphilius'un uzun yıllar görev yaptığı Alâeddin Tepesi üzerindeki-1921 yılında belediye tarafından yıktırılan-kilisenin içinde gömülü olduğu kabul edilir[24]. Mezarı Müslümanlar tarafından uzun zaman Eflatun Makamı olarak saygı görmüş olup bu yapı, Anadolu Selçukluları'ndan sonra mescit, XIX. yüzyıldan sonra ise saat kulesi olarak kullanılmıştır[25].

Eski İslâm kültüründe de Eflatun, yalnızca felsefeci ve büyücü olarak değil, bunların yanında bir mühendis olarak da görülmektedir[26]. Nitekim Amphilus'un Nazianzoslu Gregerios'a gönderdiği mektuplarda, yapı tekniği konusunda âdeta bir mühendismiş gibi bilgisini sergilemektedir[27]. Bu bakımdan inceleyecek olursak; geometri karşılığı kullanılan hendese kelimesinin bile etimolojik açıdan orijininin su kanallarının hesaplânmasında ve ölçülmesinde kullanılan basit bir sulama tekniği olduğu görülür[28]. Bu yüzden Amphilus'a gelişmiş geometri bilgisinden dolayı kolayca Eflatun namı yakıştırılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Belki de Eflatun namı ile kutsallaştırmanın ve yüceltmenin altında, ismini bile bilmediğimiz Roma döneminin becerikli su mühendislerinin gayretli çalışmalarının olma ihtimali de vardır ve zamanında bu şahıslara verilen Eflatun yakıştırması geleneği Hıristiyan döneminde de Amphilius'a verilerek devam etmiş olabilir. Bu konu ile ilgili olarak Konya'da eskiden beri suyun bol olduğuna

14 İbrahim Hakkı KONYALI, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 483.

15 Sebahattin AĞALDAĞ, "Eski Konya Savunması", *Yeni İpek yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel Sayı: III*, Aralık 2000, s. 108. AĞALDAĞ, Bizans dönemindeki iç kaleden bahsederken *"İnce Minareye doğru uzanan bir hendek mevcuttu."* demektedir. Ayrıca Numune Hastanesi civarında bir temel kazısında ortaya çıkan kesme taştan yapılmış bir duvar kalıntısının Konya'nın Roma devri dış surlarına ait olabileceğini söylemektedir. Muhtemelen bu surun da önünde bir hendek bulunmaktaydı.

16 GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1054.

17 EYİCE, *aynı makale*, s. 277.

18 BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 156.

19 BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 269-289.

20 C.L. HUART, *Konia, La Des Derviches Tourneurs*, Paris 192, p.30. Ayrıca bkz. GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1052.

21 BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 156.

22 Fritz KRETZSCHERMER, *Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik*, İstanbul 2000, s.37.

23 Semavi EYİCE, "Konya'nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: EFLATUN MESCİDİ", *Sanat Tarihi Yıllığı IV*, İstanbul 1971, s. 275-276.

24 Mehmet ÖNDER, "Konya'da Selçuklulardan Önceki Devirlere Ait Eserler Üzerine Kısa Notlar", *Anıt Dergisi*, Sayı: 30, (1962), s. 25-29. Ayrıca bkz. EYİCE, *aynı makale*, s. 275.

25 BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 375. Ayrıca bkz. EYİCE, *aynı makale*, s. 281.

26 Fahrettin OLGUNER, "Eflatun Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X., İstanbul 1994, s. 474. Ayrıca bkz, Carra De VAUX, "Eflatun Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV., İstanbul 1970, s, 189-192.

27 EYİCE, *aynı makale*, s, 276, Ayrıca bkz. aynı yazar, *Karadağ (BİNBİRKİLİSE) ve KARAMAN*, İ.Ü. Edebiyet Fak Yay: 1587, İstanbul 1971, s. 168.

28 Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim*, İstanbul 1989, s. 210.

dair delil olarak bazı araştırmacılar tarafından geçmişten kalma su değirmeni izlerinin çokluğuna rağmen hiç yel değirmeni izinin bulunmayışı gösterilmektedir[29].

M.S. 7. yüzyılda Arabistan yarımadasında Müslümanlığın ortaya çıkması ile Bizans Devleti, güneydeki topraklarını kaybetmiş ve Konya ve çevresinin büyük bir kısmı Bizanslılar tarafında kalmak üzere, Müslüman Emevi Devleti ile sınır komşusu olmuştur. Bu durumda İmparator Heraclius M.S. 610-640 yıllarında üç ordu anlamına gelen Theme'yi kurmuştur. Anatolia Theme-Anadolu Ordusu-adı verilen bu orduyu Konya'ya yerleştirmiştir. Ordunun merkezi; kent dokusu olarak tarihî çekirdek durumunda olan Alâeddin Tepesi olup, imparator burada bulunan eski iç kaleyi de onartmıştır[30]. Anadolu Ordusu'nun merkezinin Konya'da bulunması; içme, kullanma suyu ile atık suyun boşaltılma işleminin çok gelişmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Konya Kenti sulama tesisleri, muhakkak ki Selçuklular'dan önce de mevcut ve gelişmiş idi. İngiliz tarihçi William Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* adlı eserinde Konya için *"...Iconium'u Selçuklular, kısmen merkezi vaziyeti, kısmen de civarının Lykoania'da nadir görülen letâfeti için kendilerine payitaht ilân etmişlerdi. Konya'nın batı ve güney-batısındaki dağlar ve yemiş bahçeleri el'an şehrin en güzel hususiyetlerinden birini teşkil eder; tabii, bu hareket, sunî iskaya tâbidir."* diyerek, Selçuklu öncesi sulama tesislerinin önemine değinmiştir[31]. Nitekim Konya'yı saran su kanallarından Ulaşbaba ve Hocacihan gediklerinin, Selçuklu devrinden yani Sahipata gediğinden evvel yapıldıkları söylenmektedir[32]. Ayrıca Meram Deresi'ni oluşturan kaynaklardan Mukbil Pınarı çıkışında kayaya oyulmuş 8-10 metrelik bir galeri açılmış ve su, buradan alınmıştır. Diğer bir kaynak olan Bey Pınarı'nda ise su, birkaç kaynaktan gelmekte olup 4-5 metrelik bir galeride toplanmıştır. Bu galerilerin ne zaman açıldığına dair bir bilgi yoktur. Ancak çok eskiden açıldığı kabul edilmektedir[33].

Erken Selçuklu döneminde mevcut olan sulama kanallarından bahseden tarihçiler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Bizanslı tarihçi Nicotas Khonates; XIII. yüzyıl başlarında yazdığı kitabında Konya ırmaklarından bahsetmektedir[34]. Haçlı kaynakları ise; Meram'da dinlenen Haçlı ordularından, Meram'ın güzelliğinden ve sularında bahseder. Bu kaynaklarda, 1190 yılında III. Haçlı Seferi'ne katılan ve Konya Kenti iç surları hariç şehri talan eden bu seferin tarihini yazan Tagenon, Konya önünde meydana gelen savaşı yazarken ırmaklarla yapılan sulamadan ve sulama sisteminden övgü ile şöyle bahsetmektedir: *"...yeşil çimenler içindeki sultanın bağına girdik... Burada akar sular ve çimenler bulduk... Konya'yı saran bahçelerin arkları"*[35].

II. SELÇUKLU DÖNEMİNDE KANAT SİSTEMİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI

İslâm öncesi devirlerde bir çok yerde ve İslâm Dünyası'nda çok sık olarak kullanılmış olan, üstü açık veya kapalı kanallar vasıtasıyla suyun ulaştırılması şeklinde izah edebileceğimiz Kanat sistemi, Konya'daki Selçuklu su iletim sistemi ile yakından ilgilidir. Bu konuda yapılanmaya gidilirken, şüphesiz İran, Afganistan, Orta Asya ve Anadolu'nun büyük bir kısmı gibi, suyun kıt ve çok önemli olduğu ülkelerde geçmişi çok eskilere dayanan kanat sisteminin[36] binlerce yıllık birikiminden yararlanılmıştır[37]. Binlerce yıllık birikim sözü, abartma kabul edilmemelidir. Çünkü Anadolu'da kanat sistemi eski bir İran buluşu olarak bilinmek-

29 KONYALI, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 984.

30 BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 136. Ayrıca bkz, Sabahaddin AĞALDAĞ, *aynı makale*, s. 107. AĞALDAĞ, *"Evliya Çelebi Konya İç kalesini ilk yaptıranın Bizans İmparatoru Heraklius olduğunu kaydetmektedir"* demektedir.

31 W. M. RAMSAY, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev: Mihri PEKTAŞ), İstanbul 1960, s. 366-367.

32 GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1053-1054.

33 BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 161.

34 RAMSAY, *aynı eser*, s. 366-367.

35 TAGENON, *Historie de la Premiere Cruesades*, Paris, 1925, s. 171. Ayrıca Bkz, Gordelevski, *aynı makale*, s. 1053 ve dipnot 2. Azize Aktaş YASA, "Selçuklu Döneminin Yeşil Konyası", *Yeni İpek Yolu*, (Konya Ticaret Odası Dergisi), Konya I, (Özel Sayı), (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ) Konya 1998, s. 325. Bu konuda şunlara da bakılabilir: Steven RUCİMAN, *Haçlı Seferleri Tarihi, I Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu*, I., (Çev: F. IŞILTAN), Ankara 1989, s. 145. M. MİCHAUD, *Bibliotheque des Crioicdes*, Paris 1829, TOME II, p. 56.

36 Ünal ÖZİŞ, *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Su Yapıları*, Ankara 1994, s. 25.

37 Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim*, s. 213-215.

teyse de başta İran olmak üzere bölgedeki kurak ülkelerde yaygın olarak uygulama bulmuş, ilk olarak da Urartular tarafından kullanılmıştır[38]. Kanat sisteminin Urartular'dan önce uygulanabilirliği ise M.Ö. 2500 yıllarında yani Sümer çağında aşağı Mezopotamya'da kanıtlanmıştır[39].

Hiç şüphesiz ki bütün Müslüman kasaba ve şehirleri geleneksel kanat, yâni üstü kapalı kanallar sistemine dayanmamaktadır. Bir çok yerdeki kanat sistemi, kanatın üstü açık varyasyonu ve elle açılan küçük ırmaklardan oluşan girift bir şekilde de oluşabilmektedir. Bu tür durumlarda sulama meselesi; esas itibari ile kentin civarındaki tarım alanlarını sulama maksadıyla suyun uygun tarzda dağılımını sağlama ve bizzat kentin su ihtiyacını karşılama şekline bürünmüştür. Bu tür sulama sistemine canlı bir örnek olarak, kendine özgü bir coğrafî konuma sahip bulunan Konya şehrini verebiliriz. Şehrin yakında bulunan Meram Çayı'nın suyu; üstü açık kanallar / kanatlar sistemi ile hem yakınındaki arazilerin sulama suyu olmuş, hem de şehrin içme suyunu sağlanmıştır.

Konya'da İslâm öncesinde Meram Çayı'nınmuhtemelen Şehir ırmağı vasıtasıyla şehir merkezi durumundaki Alâeddin Tepesi ve civarına ulaştırıldığı, dolayısıyla kanat sistemi benzeri bir uygulamanın kullanıldığı-konusunda bazı tarihî izler varsa da, şehrin su sisteminin bir bütün halinde ele alınıp tüm şehre mal edilmesi, Selçuklular zamanında olmuştur[40]. Orta Asya'da, İran ve Afganistan'da olduğu gibi Anadolu'da da Selçuklular zamanında zengin mülk sahipleri, kendi hesaplarına kanallar kazdırmışlardır[41]. Aynı durum Konya'da da görülmektedir[42]. Selçuklular'dan sonra gelen Karamanoğulları da birçok değişiklik yapmışlar ve yeni sulama kanalları açmışlardır[43]. Ayrıca İlhanlılar zamanında vezir Reşideddin tarafından Anadolu'da bir çok sulama kanalı açılmıştır[44].

Konya'daki Selçuklu sulama tesislerinin kurumlaşmasını sağlayan Selçuklu veziri Sahipata Fahreddin Ali, Meram'da Sahip Irmağı'nı[45] açtırmıştır. Karahöyük ve Harmancık köylerine kollar ayrılmış, buralarda içme suyu olarak kullanıldığı gibi bağ ve bahçeler de sulanmıştır[46].

1. Sahip Su Cetvelleri

Selçuklu döneminde, Meram deresine bağlı su kanalları Kanat sistemine Vezir Sahib ata Fahreddin Ali katkıda bulunmuş ve kendi adı ile anılan Sahip Irmağı'nı açtırmış ve bütün kanat sistemi üzerinde yeni bir düzenleme yaparak su dağılımını bir esasa bağlamıştır. Meram deresi kışın bol olan suyuna karşın yaz aylarında su azalmakta ve çok kıymetlenmektedir. Buna göre, yaz aylarındaki su 12 okka[47] kabul edilmiş ve Kanat sistemini oluşturan ırmaklara şu şekilde bölünmüştür[48]:

a. Şehir Irmağı 4 okka,
b. Yaka Gedekelas Irmağı 2 okka,
c. Sahip Irmağı 2 okka,
d. Karahüyük Irmağı 1 okka,
e. Lalebahçe Irmağı 1 okka,
f. Şehir bağları 2 okka.

Konya'daki bu su dağılımına Sahip su cetvelleri adı verilmektedir. Şehir ve çevresine su dağılımı Sahip cetvellerine göre yapılmakta, buna uyulmadığı zaman konu şer'î mahkemeye gitmekte ve orada çözülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak H 1170 / M 1754 tarihli iki şer'i mahkeme hükmü, H 1231 / M 1815 tarihli Sultan II. Mahmud'a ait olan mücdeddet fermana[49] göre ırmak kimin tarafından

[38] ÖZİŞ, *aynı eser*, s. 35.
[39] Samuel Naoh KRAMER, *Tarih Sümer'de Başlar*, İstanbul 1999, s. 65-70.
[40] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1052.
[41] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1058.
[42] M.FERİT-M.MESUT, *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934, s. 80.
[43] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1058.
[44] Erdoğan MERÇİL, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara 2000, s.104.
[45] UĞUR-KOMAN, *aynı eser*, s. 80. Ayrıca Bkz, Mehmet ÖNDER, *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s. 212.
[46] ÖNDER, *aynı eser*, s. 212.
[47] BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 157. Mehmet BİLDİRİCİ "okka" konusunda kitabında şunları anlatmaktadır. *"Meram Çayı'nda Selçuklu su ölçü birimi okkadır ve normal bir değirmeni döndüren su miktarı bir okka kabul edilmiştir. Meram deresinin yaz aylarındaki su miktarı 0.11 milyon metreküp/ay ile 1.11metreküp/ ay arasında değişmektedir. Yaklaşık 12 değirmenlik bir su miktarıdır. Bu su miktarının 30 lt/sn'lik bölümü Mukbil pınarından olmak üzere toplam su miktarı 80-100 lt/sn'dir."*
[48] UĞUR-KOMAN, *aynı eser*, s. 80.
[49] Konya Büyükşehir Belediyesi A. R. İzzet Koyunoğlu Müzesi ve Vakıflar Müdürlüğü Arşivleri, numarasız

açılmış ve vakfedilmişse vâkıfın belirttiği şartlara uyulmuştur. Konya kanat sisteminde su dağılım esası Sahipata Su Cetvelleri hesabına dayanarak geçmişten Cumhuriyet dönemine kadar yapıla gelmiştir.

2. Sahip Su Cetvellerinin İşletilmesi: Mirâblık Müessesesi

Konya'da suyla ilgili vakfiyelerde sıkça gördüğümüz ve Sahip su cetvellerini su kanalları sistemini idare eden yetkililer için kullanılan Mirâb kelimesi, bir yerde su emini anlamında kullanılmıştır. Mehmet Zeki Pekalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* kitabının II. cildinde *"Mîrâb"* kelimesi *"Mîr-i Âb"* şeklinde geçmekte olup açıklamasında[50]: *"Sulama ve su dağıtım işine nezaret edenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Mîr-i âblık mukataa, yani devlete ait bir varidatın bir bedel mukabilinde kiralanması suretiyle alınırdı"* demektedir.

Selçuklu ve Osmanlı döneminde kanal sistemindeki su dağılımını o zamanki Mirâb adı verilen devlet görevlileri yapmaktadır. Mirâblar, Meramın yukarı tarafında Köyceğiz'de otururlardı. Oradan suyun azalıp çoğaldığını görüyor ve emrinde olan su işçilerine ona göre talimatlar veriyorlardı. Onlar da bağ ve bahçelere suyu tevzi ederlerdi. Emirlerinde ise *"Havaleci"* denen işçi başları çalışmaktaydı. Bu isim, Konya'da Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında çok az bir değişikle *"havala"* olarak kullanılmıştır. Havalecilerin emirlerinde çalışan kimselere *"Sıyırıcı"* denirdi. Havaleci ve sıyırıcılar, maaşlarını mirâblardan alırlardı. Bu işçiler, ellerinde kürekleri arkları dolaşır, lâzım olan yerlere su verir, diğer yerde suyu keser, arıklar açar ve bu gibi işlere bakarlardı. Havaleci ve sıyırıcılar komşu köylülerden oluşurdu[51].

XVI. yüzyıla doğru yâni Osmanlı devrinde Mirâblar, eski önemlerini kaybetmişlerdir. Çünkü eskiden su ve kanal sistemi cemaatın elinde idi. Daha doğrusu cemaatın, örfi kanunlarla ve vakıf şartlarına göre, kolayca denetleyebildiği mirâbların elindeydi. Ancak XVI. yüzyıla girerken bu müessesede bozulmaya yüz tutmuştur. Mirâblar zorbalığa başlamışlar, örfî kanunları tanımamışlar ve vâkıfların isteği dışında hareket etmişlerdir. Bu yüzden XVI. yüzyılda çıkarılan kanunnâmeleri, vazifelerini suiistimal eden Mirâbların cezaya çarptırılmaları kadılara havale edilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde bu müessese eski örfî kanunlara ve vakfiye şartlarına göre tekrar düzenlenmiş ve bu vazife, halkın itimadını kazanmış şahıslar arasından seçim suretiyle tayin olunmaya başlanmıştır. Bu kanunlardan[52] sonra şehir halkının da rızasıyla Mirâblar'ın su işlerinde itimat edilen kişilerden olmasına dikkat edilmiştir. Bu yüzden Konyalılar, mirâblarını daima ulema sınıfından seçmişlerdir. Konuya gösterilen her türlü ihtimama rağmen su üzerinde anlaşmazlık zuhur ettiği vakit kadının yahut naibin iştiraki ile teşekkül eden komisyon su yerine giderek şikâyet konusunu yerinde incelemiştir. Davanın hallinde vâkıfın şartları, o güne kadar gelmiş örfî kanunlar göz önüne alınmış ve ona göre karar verilmiştir[53].

Bozulan mirâblık müessesesinin yeniden yapılandırılması ile ilgili kanunlar şöyledir: Kanunî Sultan Süleyman zamanından evvel bağların hususi bekçileri olurdu. Bu vazife çavuşlar tarafından ifa olunmaktaydı. Kanal sistemi ile sulama yapandan genel masraflar için dönüm başı bir miktar ücret alınmaktaydı. Bekleme ücreti olarak dönüm başına bir akça ve mahsulün olgunlaşmasını bekleyip, her harmandan bir kile takdir edip alınmıştır. Genel teamül böyledir. Kanunî dönemine kadar zaman içinde bu düzen bozulmuştur. Bağları bekleyen çavuşlar, meyve ve mahsulâtın olgunlaşmasını beklemeden hisselerini almaya kalkmışlar, ayrıca ücretlerini artırmışlar ve her dönümünden 30 akçe[54] almaya başlamışlardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın koyduğu kanunlarla bu iş düzeltmiş ve eski uygulamayı yeniden yürürlüğe sokmuştur.

dosyalar. Ayrıca bkz. Mehmet Ali APALI, *"Konya Altunapa Sularına Ait Üç Vesika Hakkında", 2. Vakıf Haftası (Konuşmalar-Tebliğler), (3-9 Aralık 1984)*, 1985, s. 143.
[50] Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II., İstanbul 1993, s. 542-543.
[51] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1051-1069.
[52] Ömer Lütfi BARKAN, *XV. ve XVII. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai ve Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, I., (Kanunlar), İstanbul 1943, s. 42.
[53] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1051-1069.
[54] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1065. "...Cumhuriyet devrinde-1926 yılında- tarla için 20 kuruş, bostan için 55 kuruş, bağ için 105 kuruş alınırdı."

Önceleri bağlar kanal sistemi ile sulanacağı zaman, mirâblığı mukataa suretiyle alan kimse, gayet emin adamları su taksimine mütevelli tayin ederdi. Tayin edilen mütevelliler için halkın tasvibi şarttı. Halkın istemediği kişiler mütevelli olamazlardı. Önceleri her dönümden dörder akçe mirâblık resmi alınırdı. Kanunî dönemine kadar zaman içinde bu düzen bozulmuş ve mirâb olan kimseler kendilerini mütevelli tayin ederek türlü hile ve entrikalarla, suya haksız yere müdahale ederek rüşvet verenlere sulama vakti gelmeden sulama izini vermişlerdir. Ayrıca suyun az olduğu yıllarda sonradan yapılan bağlar, eski bağlara göre kayrılırdı. Yeni yapılan bağlara zarar olacak bahanesi ile su verilirken, eski olan bağlara hakları olmasına rağmen su vermezlerdi. Eski yapılan bağlar zarar ederlerdi. Kanunla bu sonradan çıkan uygulama ortadan kaldırılmış ve eskisi gibi mirâbların şehirlilerle ittifak etmeleri ile mütevelli tayin edecekleri güvenilir Müslümanlar aracılığı ile adaletle suyu taksim etmeleri, dolayısıyla da hiçbir kimsenin zarar görmemesi sağlanmıştır.

Ayrıca bazı mirâblar bostan ektirip, ürünün üçte birini kendi, üçte ikisini bostancı alacak diye anlaşmışlardır. Bu yüzden bağların su kullanma haklarına tecâvüz etmişlerdir. Bu uygulama da kaldırılmıştır. Çünkü Karamanoğlu zamanından beri Konya'da sadece üç bostana su verilemesi kanun idi. Bunlar; Dizdar, Hatun ve Mevlânâ Celaleddin'i türbesine ait bostanlardı. Suyun geri kalanı ile bağlara, çeşmelere ve hamamlara dağıtılırdı. Başka bostanlara su verilmezdi. Konya'nın suyu ancak bağlarındı. Bağlara verilen bu suya *"hak şurubu"* denirdi. Hak şurubuna son derece titizlikle riayet edilirdi. Aynı zamanda hamam ve çeşmelere gelen suya zarar gelmemesi ve suyun başka yerlerde kullanılmaması ısrarla takibi yapılan bir konuydu. Hatta Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Konya valisi Cem'in Alavardı yöresindeki bağlarını sulamak için su getirttiği köşke, onun ölümünden sonra nezaret eden kimse kendine tahsis edilen sudan fazlasını kullanmaya başlayınca Kanunî Sultan Süleyman buna mani olmak için Kanunnâmesi'nde bunun önlenmesini istemişti[55].

[55] BARKAN, *aynı eser*, s. 42. Ayrıca bkz. PAKALIN, *aynı eser*, s. 43.

Şehre giden su, ahalinin malı sayılırdı. Her mahalle bir senelik olmak üzere bir vekil seçerdi ki *"su komisyonu"* bunlardan oluşurdu. Seçilen kimseler eşraf, hocalar ve tüccarlar idi. Hükümet su işine karışmazdı. Mahallelerde *"cemaat sandığı"* teşkilâtı vardı. Bu sandığın gelirini vasiyetnamelerden, düğünlerden, hayır işlerinden gelen paralar teşkil ederdi. Bu sandıkta biriken paralar, genellikle su işlerine harcanırdı[56].

III. GÜNÜMÜZDE KANAT SİSTEMİ

Meram deresinden su alan, İslâm öncesi devirlerden başlayarak günümüze kadar zamanla elle açılmış, genelde bağ ve bahçelerin sulaması için yapılmış ve bilhassa XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, kentin büyümesiyle baş gösteren su sıkıntısına da direkt su alınarak çare olmuş küçük ırmaklardan bazıları günümüze gelebilmiştir[57]. Şehre gelen ırmaklar, 1967 senesinde Altınapa Barajı'nın su tutması nedeni ile Devlet Demir Yolları'nın doğusuna geçemez olmuş ve kapanmıştır. Şimdi günümüzde Meram deresinden su alan ırmakları görelim:

1. Şehir Irmağı: Şehir Irmağı, Meram deresinin solundadır. Meram'da Maarif Değirmeni olarak adlandırılan yerden su alan ve Meram merkezine, Aşkan yöresine, Sigorta Hastanesi çevresine, oradan Alâeddin Tepesi'nin güneyinden geçerek[58] şehir içindeki Karma Orta Okula kadar bağlara su veren ırmaktı. Bu ırmak isminden de anlaşılacağı gibi kentin içme suyunu da temin ediyordu.

2. Yaka Irmağı: Yaka Irmağı Meram deresinin solundadır. Dere Hidroelektrik Santralı ve Un değirmeni arasından Meram deresine göre sol sahilde, Meram deresinden ilk su alan ırmaktır. Eski kayıtlarda Gedekelas olarak geçen, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde âdeta bir sayfiye yeri gibi önem verilen Yaka yöresini ve şimdiki Tıp Fakültesi civarını ve Hocacihan bağlarını sulayan bu ırmak kısmen hâlen faaliyettedir.

[56] GORDELEVSKİ, *aynı makale*, s. 1051-1069

[57] BİLDİRİCİ, *aynı eser*, s. 153-155.

[58] M. FERİT-M. MESUT, Selçuklu *Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934, s.79-80. Vezir Sahip Ata'nın Alâeddin Tepesi'nin güneyinde surların dışında yaptırdığı hamamın suyunun Şehir ırmağından sağlandığı bildirilmektedir.

3. Sahip Irmağı: Meram deresinin solundadır. Yukarıda da değinildiği üzere, Selçuklu vezirlerinden Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından açılmış olup, Meram merkezinin memba tarafında, sağ kesimden su almakta, Tavusbaba Türbesi'nin önünden geçerek Meram bağlarının yukarı kısımlarını sulamakta ve Ana Sultan Mezarlığı'nda sona ermektedir. Bu ırmak, günümüzde de hizmet vermektedir.

4. Karahüyük Irmağı: Meram deresinin sağındadır. Meram merkezinde, Meram deresinin sağ tarafından Lâlebahçe ırmağı ile eşit su almaktadır. Bu ırmak, Meram içinde yer yer bahçelerin içinden geçmekte, Yorgancı semtinde Harafınbaşı denilen yerde ikiye ayrılmaktadır. Batıya giden ırmak, Konya-Hatip yolundan önce diğer ırmakla birleşmektedir. Diğer ırmak ise, Pir Hasan semtini suladıktan sonra Karahüyük köyü arazisine su vermekte ve ova içinde kaybolmaktadır.

5. Lâlebahçe Irmağı: Meram deresinin sağındadır. Meram merkezinde Karahüyük ırmağı ile Meram deresinden eşit su almaktadır. Meram'da bahçelerin içinden geçerek Lâlebahçe semtini, Konya-Hatip yolunu aşarak daha ilerdeki Harmancık köyünün arazisini sulamakta ve ova içinde kaybolmaktadır.

6. Bürümcek Irmağı; Meram deresinin solundadır. Meram merkezinin mensap tarafında, sol kesimden su almakta ve Bürümcek yöresini sulamaktadır.

Meram deresi üzerindeki Müftigediği'nden ileride, kent merkezindeki bağ ve bahçelere su veren iki ırmak daha vardır. Bunlar Kovanağzı ve Gümüş ırmaklarıdır.

7. Kovanağzı Irmağı: Müftigediği'nden sonra Konya bahçelerini sulayan bu ırmak, daha sonra Kovanağzı bahçelerini sulayıp, Devlet Demir Yolları'nı geçerek Konya-Karaman yoluna ulaşıyordu.

8. Gümüş Irmağı: Konya-Hatip yolu üzerinde, yanında sarnıç da bulunan köprü yanından ikiye ayrılmakta, Gümüş ırmağı olarak bilinen kol, Aydoğdu ve Çaybaşı üzerinden Mengeneye ulaşmaktaydı. Diğer kol Kömürcü Camii önünden geçerek Konya Bahçeleri'ni suladıktan sonra Konya-Karaman yolunu Şakalak Köprüsü yanında kesip, bir başka yoldan Mengene'ye ulaşıyordu.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Konya'nın İslâm dönemi su iletim sistemleri, öncesine nazaran çok daha iyi bilinmektedir. İslâm öncesi antik Konya ise, bugün zemin seviyesinden en az 3 metre, bazı yerlerde daha da derinde bulunmaktadır. Bunun nedeni, gene su ile ilgilidir: Bu dönem kalıntıları, Meram deresinin sel taşkınları ile getirdiği alüvyonlu kalın bir toprak tabakası altında kalmıştır. Bu yüzden su iletim sistemleri ve çeşmelere ait mimarî örneklere ulaşabilmek, sistemli arkeolojik kazılara, biraz da tesadüflere bağlıdır.

Selçuklular Konya'yı fethedince doğal olarak kendilerinden önce inşa edilmiş; kullanılır durumda hazır buldukları su kanalları sistemini ilk önceleri aynen kullanmışlar, daha sonraları ise, ihtiyaca göre geliştirmişlerdir. Selçuklu veziri Sahipata Fahreddin Ali, bu sisteme kendi adıyla anılan bir kanal eklemiş ve tüm sistemi belli bir esasa bağlamıştır. Bu su dağılım esası, Cumhuriyet devrine kadar Sahip Su Cetvelleri adı ile anılmış ve kullanılmıştır. Bu sistemden bir kısım kanallar, günümüze kadar gelebilmiştir. Bir kısmı ise hızlı şehirleşme sonucu kısa sürede ortadan kalkmıştır. Bu kanalların yerleri ve son dönemde kullanma şekli hayatta bulunan yaşlı Konyalılarca bilinmektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere Selçuk Üniversitesi'nin ilgili bölümlerinin projeler geliştirerek Türk-İslâm dönemi su sistemini bu insanlar dünyalarını değiştirmeden belirlemeleri gerekir. Böylece en azından tarihî hatırası yaşatılmış olacaktır.

KONYA KENTİNDEKİ ATMOSFER KİRLİLİĞİNİN SELÇUKLU DÖNEMİNDEN KALMA TARİHÎ ESERLERE OLUMSUZ ETKİLERİ VE NEDENLERİNİN ANALİZİ

Nazım KOÇU*-Serra Zerrin KORKMAZ**

ABSTRACT

Adobe, brick, wood, natural stones were the most common used structural materials in exterior walls of historical Selcuklu buildings. In this study the effects of air pollution on the historical Selcuklu State buildings is aimed. Sample buildings are Karatay and Inceminare Medrese, which are located in a crowded place of Konya, are chosen.

In Konya the level of air pollution was exceed the limits which are determined by the World Health Sciety. The CO_2 and SO_2 gases, wihch are exhausted from factories, otomobiles, chimneys of houses, turns to acid rains and detoriates the historical buildings.

This study was performed in Konya and in the first section introduction to the subject is given. In the second section a brief summary about location of Konya is given. In the third section, studies about air pollution and acid rains in Konya is given. In the fourth section effects of air pollution on the historical buildings is explained. The level of air pollution exceeds the allowable limits and air pollution results in acid rains in Konya and in the final section it is concluded that the air pllution accelarates the detoarition in materials of historical buildings.

Tarihî ve kültürel eserler bakımından son derece zengin olan Konya'da hava kirliliği yılın belli zamanlarında özellikle kış aylarında sınır değerlerin üzerine çıkmaktadır. Bu kirlilik sonucunda oluşan asidik karakterdeki yağmurlar, kültürel mirasın en önemlilerinden olan tarihî eserleri olumsuz yönde etkilenmekte ve bozulmalarını hızlandırmaktadır. Gelecek nesillere aktarmakla yükümlü olduğumuz kültürel mirasın özenle korunması ve bozucu etkilerden uzak tutulması gerekmektedir.

Türkiye'nin en önemli tarihî ve kültürel eserlerinin bir kısmı, Anadolu Selçukluları'nın başkentliğini yapmış olan Konya'da bulunmaktadır[1]. Geleneksel yapı malzemelerinden özellikle doğal yapı taşları, bu dönemin tarihî eserlerinde büyük bir ustalıkla kullanılmıştır. Günümüzde tarihçilerin, arkeologların, mimarların, halkımızın ve tüm dünya insanlığının beğenisini üzerlerine çeken Selçuklu dönemi tarihî eserleri üzerinde bilimsel araştırmalara devam edilmektedir. Selçuklu döneminin özgün karakterlerini yansıtan bu kültür miraslarının korunması ise sadece bilim adamlarını değil tüm insanlığı ilgilendiren bir konudur.

Hava kirliliğini oluşturan duman, kum, toz, kükürtdioksit, karbonmonoksit ve atmosferdeki çeşitli gazlar, otomobil, dizel motor gibi araçlardan çıkan zararlı gazlar, rüzgâr yardımıyla tarihî eserler üzerinde birikip kirli bir tabaka olarak, temizlenmesi güç siyah lekeler halinde toplanmaktadır. Duman partikülleri ise isli bir tabaka oluşturup, suyun da etkisiyle tarihî eserlerin bozulmasını hızlandırmaktadırlar. Doğal yapı taşlarının yüzeylerinde asitli yağış sularıyla oluşan sülfürik asit ise malzeme tarafından emilmektedir. Bu asitlerden en çok kireç taşları, mermerler, traverten ve kalsit bağlayıcılı kumtaşları etkilenmektedir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya.

1 Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, (II. Baskı), Konya 1999, s. 226-315.

Konya'daki tarihî eserlerin yüzeyleri girintili, çıkıntılı, oymalı, kabartmalı, geçmeli, kenetli olarak yapılmıştır. Bu eşsiz eserlerin üzerine atmosfer kirliliği nedeniyle düşen kurum, duman, sis gibi partiküller doğal yapı malzemelerinden taşların bozulmasını hızlandırmış ve eserlerin zarar görmesine neden olmuştur.

Konya'da yaya ve taşıt trafiğinin yoğun olarak yaşandığı, ve yapılaşmanın çok olduğu Alâeddin Tepesi çevresindeki tarihî eserlerin dış cephelerinde araştırmalarda bulunulmuştur. Konya'daki Selçuklu dönemi tarihî eserlerinden örnek olarak Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medrese dış cephelerinde kullanılan doğal yapı taşları inceleme konusu olarak seçilmiştir. Yapılan analizlerde malzemelerin bozulmasına sebep olan etkilerin en önemlilerinden olan "Atmosfer kirliliği ve sebepleri" araştırılarak bunların neticesinde oluşan asit yağmurları ve tarihî eserler ile ilişkisi üzerinde durulmuştur.

I. KONYA İLİ'NİN GENEL DURUMU

Konya ile ilgili yapılan araştırmalarda Konya İli'nin konumu ve topoğrafik özellikleri, nüfus yoğunluğu, sanayi ve yeşil alanlar, iklim ve asit yağmuru ilişkisi ortaya konmuştur. Atmosfer kirliliğinin sebepleri olarak gösterilebilecek olan bu faktörlerin öncelikle incelenmesi gerekmektedir.

1. Konya İli'nin Konumu ve Topoğrafik Özelliği

Konya İli, İç Anadolu Bölgesi'nin ortasında, etrafı dağlarla çevrili, geniş bir çukur alan içinde bulunmaktadır. Kentin özellikle kuzey ve batısı sıra dağlarla tamamen çevrili olup sadece doğu ve güney yönleri açıktır. Konya kentinin çanak şeklinde etrafının sıra dağlarla çevrili olması, bölgenin hava hareketlerini yâni rüzgâr oluşumunu sınırlamakta ve özellikle kışın kirli havanın artmasına neden olmaktadır [2].

[2] Halil ÜRÜN-Ceylani KILIÇ-Murat KÜÇÜKHEMEK, "Konya Kentsel Hava Kalitesi ve Hava Kirliliği Kontrolü", *Kent Yönetimi İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu*, C. V., İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 1999, s. 546.

2. Nüfus Yoğunluğu, Sanayi ve Yeşil Alanlar

Konya kentinin coğrafi konumu, verimli toprakları ve tarihten gelen kültür birikiminden dolayı Cumhuriyet döneminde de Türkiye'nin önemli tarım, sanayi, ticaret ve kültür merkezlerinden biri olmaya devam etmektedir. Konya'ya her geçen gün göçler olmakta, buna paralel olarak işyerleri ve konut sayıları hızla artmaktadır. Nüfus artışı ile hava kirliliği arasındaki artış doğru orantılı olarak gelişmektedir. Son nüfus sayımlarına göre, Türkiye'nin dördüncü büyük kenti konumuna yükselmiştir.

Konya sanayiinin büyük bir bölümü kuzey yönünde, İstanbul, Ankara yolu üzerinde tesis edilmiştir. Rüzgârın etkisiyle buradan yayılan kirlilik, şehir üzerine doğru yayılmaktadır (Şekil:1).

Konya kentinde her yıl nüfus yoğunluğundaki artışın beraberinde getirdiği yoğun yapılaşma sonucu yeşil alanlar azalmış, park ve bahçeler daralmıştır. Buna örnek olarak Anadolu Selçukluları'ndan beri varlığı bilinen Meram bağları ve bahçeleri [3] gösterilebilir. Daha 20-25 yıl öncesine kadar her tarafı ağaç, bağ ve bahçelerle kaplı olan Meram semti daha sonra beton yığınları ile doldurulmuş, doğal ağaç, bağ ve bahçeler azaltılmıştır. Son 25 yılda yapılaşmanın yoğun olduğu bölgelerden dört nolu gecekondu önleme bölgesi ve Bosna-Hersek Mahallelerinde ağaçlandırma çalışmalarının yetersiz olduğu gözlemlenmiştir.

3. Konya İli'nin İklimi

Konya'da ovalık alanların yaygın ve denizden yüksekliği 1016 m. olması nedeniyle tipik bir karasal iklim, yâni kışları soğuk ve yağışlı, yazları sıcak ve kurak bir iklim hüküm sürmektedir.

Yıllık ortalama rüzgâr hızı 2.1 m/sn (7.6 km/h) iken özellikle kış dönemi olan Kasım-Mart aylarında ortalama rüzgâr hızı 1.4 m/sn'dir. Konya ili kuzeyden sıra dağlar ile çevrili olduğundan, kuzeyden gelen rüzgâr hızı kesilmekte ve kent içerisine yeterli hızda rüzgârın gelmesi engellen-

[3] Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *"Lâle Devri'nde Konya"*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 13-14.

mektedir. Bu sebeple kent üzerinde biriken kirli hava, sis ve duman yeterince seyreltilememektedir.

Yağışlar daha çok kış ve ilkbahar mevsimlerinde görülmektedir. Isınma mevsimine giren Kasım-Mart döneminde ortalama yağış miktarı 204.5 mm iken, yaz döneminde 164.5 mm'ye kadar düşmektedir [4].

Özellikleri bakımından, Orta Anadolu'nun karasal iklim özelliklerini taşıyan Konya, kış aylarında bölgeye yerleşen ve bahar mevsimine kadar etkisini devam ettiren, yüksek basınç nedeniyle bölgede yağış oranları farklılıklar göstermektedir [5].

Konya'da en hızlı esen rüzgâr, güneybatı rüzgârıdır. Lodos, yalnız kış boyunca güneyden esen rüzgârdır. Orta şiddette fırtınalar Ocak, Mart, Nisan aylarındadır. Kuzeyden esen Haziran ayındaki rüzgâr ise 14.9 m/sn hızındadır [6].

Konya'da karasal iklim hüküm sürdüğünden yaz ayları sıcak ve kurak, kış ayları ise soğuktur. 1977 yılı sonu itibariyle 48 yıllık rasat sonuçlarına göre, en yüksek sıcaklık 40 °C, en düşük sıcaklık ise –28.2 °C olarak kaydedilmiştir. Sıcaklık Mart, Nisan, Mayıs aylarında yükselmeye başlar. Konya-da bir gün boyunca sıcaklık farkı, yaz aylarında daha fazla olmaktadır. Günlük en yüksek sıcaklık farkı 27.6 °C olarak tespit edilmiştir [7].

II. KONYA İL MERKEZİNDE HAVA KİRLİLİĞİ KONTROL ÇALIŞMALARI VE ASİT YAĞMURLARI ARAŞTIRMALARI

Konya ili hava kirliliği kontrol çalışmaları, İl Mahalli Çevre Kurulu Kararlarıyla (MÇK) Valilik, İl Çevre Müdürlüğü ve Büyükşehir Belediyesi'nce yürütülmektedir. Üniversiteler bünyesinde ise sağlıklı verileri elde edebilecek yeterli teknik donanım olmayışı nedeniyle bu konuyla ilgili bilimsel çalışmalar yapılamamaktadır. Elde edilen bilgilere göre Konya il merkezinde atmosfer kirliliği konusunda yürütülen çalışmalar aşağıda özetlenmiştir

Kirliliğin kaynağında çözümüne yönelik çalışmalarla, katı ve sıvı yakıtla ilgili yıllar içerisinde MÇK' ca hazırlanan "Temiz Hava Programları" ile bir çok düzenleme getirilmiş; en son 1997-98 kış dönemi için paçal ve ithal kömür uygulaması ile aşağıdaki spektler belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Konya'da kullanılan yakıtlarla ilgili elde edilen veriler [8].

Cinsi	Kalori Değeri (min) kcal/kg	Kükürt Oranı (max) %
Paçal Kömür	5500	1.3
İthal Kömür	6250	1.1
Kömür Briketi	5300	0.9
Sıvı Yakıt	-	1.5

Bu çalışmalarla il merkezinde tüketilen yakıt kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Büyükşehir Belediyesi Yakıt Analiz Laboratuarı'nda paçal kömür için yapılan 481 analizde %1.043 S (kükürt) oranı ve 6017 kcal/kg'lık kalori sonucu elde edilmiştir. İthal kömür için yapılan 82 analizde %0.423 S (kükürt) oranı ve 7019 kcal/kg'lık kalori sonucu, kömür briketi için yapılan 151 analizde %0.557 S (kükürt) oranı, 5800 kcal/kg'lık kalori oranı, fuel-oil için yapılan 552 analizde % 1.52 S (kükürt) sonucu elde edilmiştir [9].

Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'nde kentsel bölgeler için kullanılan uzun vadeli sınır değer, SO_2 ve P.M. için 150 $\mu g/m^3$ olarak verilmektedir. Genel kirliliği ortaya koyan yıllık ortalamalar açısından SO_2 ile 1990 ve 1991 yıllarında sırasıyla 173 ve 177 $\mu g/m^3$ ile aşılmış, kentsel hava kalitesi için ciddi tedbirlerin alınması mecburiyetini ortaya koymuştur. Bu dönemde yaşanan meteorolojik şartlar da dikkate alındığında, bunun kirliliğe olumsuz katkıda bulunabilecek durumda olduğu görülecektir. Konya ili 62 yıllık sis ortalaması 24

[4] ÜRÜN ve diğerleri, *aynı bildiri*, s. 546.

[5] Kerim ÇINAR-Nazım KOÇU, "Konya Kentindeki Hava Kirliliğinin Sebepleri ve Sonuçları", *Kent Yönetimi İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu, 99*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Çevre Yönetimi ve Kontrolü, 17, 19 Şubat, İstanbul 1999, s. 625.

[6] Ahmet ALKAN, *Konya Tarihi Kentinin Planlama Sorunları*, Konya 1994, s. 63.

[7] Tülay ESİN, *Konya ve Çevresindeki Tarihi Eserlerde Doğal Taş Malzemelerin Bozulma Nedenleri ve OnarımlarındaKullanılacak Uygun Taş Seçimi İçin Bir Çalışma*, (Selçuk Üniversitesi Fen Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1990, s. 24.

[8] ÜRÜN ve diğerleri, *aynı bildiri*, s. 547.

[9] ÜRÜN ve diğerleri, *aynı yer*.

gün iken 1990-1991 yıllarında sırasıyla 34 ve 27 gün sis yaşanmıştır [10].

DİE istatistiklerine göre 1990-1991 kış sezonunda yaşanan 363 µg/m³ SO_2 konsantrasyonu ile *"Konya, Türkiye'nin en kirli ili"*, 133 µg/m³ P.M. konsantrasyonu ile 5. kirli ili olmuştur. 1995-1996 kış döneminde SO_2'de Türkiye'nin 3. kirli ili durumunda olan Konya, sonraki yıllarda 10 ile 25. sıralarda yer almıştır. 1997-1998 yılında uygulanan paçal ve ithal kömür uygulaması ve diğer çalışmaların da büyük etkisi ile SO_2'de ilk kez 115 µg/m³ değer ile hedef sınır değer olan 120 µg/m³'ün altına inilmiştir [11].

Konya il merkezinde hava kirliliğinin nedenleri üzerinde yapılan araştırmalarda büyük çoğunluğu sanayi tesislerinin bacalarından, konutların ısıtılması için kullanılan yakıtlardan, ulaşım ve motorlu taşıtlardan ve yeşil alanların yetersizliğinden, vb. kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Konya'da konutların ısıtılması konusunda özellikle yapılarda ısı yalıtımı kurallarına (TS. 825) uyulmadığı görülmüştür. Belediyelere verilen projelerdeki detaylara tatbikatta uyulmamaktadır. Uygulamacılar, yapı sahipleri ve mimarlar belediyeye verilen ısı yalıtımı detaylarının sadece formaliteleri tamamlaması gerektiği inancını taşımaktadırlar. 1999 yılında çıkarılan TS. 825 Binalarda Isı Yalıtım Kuralları, mecburi uyulması gereken standartlar hâlâ yerel yönetimler tarafından yeterince dikkate alınmamaktadır. Bunun sonucu olarak ısınma için özellikle kış aylarında ihtiyaç duyulan yakıt miktarı artmaktadır. Ayrıca kaliteli yakacakların pahalılığı, ekonomik gücü zayıf olan halkımızın ucuz fakat çevreyi daha fazla kirleten linyitlere doğru yönelmesine neden olmaktadır. Böylece çevre kirliliği artmakta ve sınır değerlerin üzerine çıkılmaktadır. Halbuki esas sorumluluk, eğitim veren kurumlarımıza, üniversitelere, çevrecilere, mimarlara, şehir plâncılarına, yerel yöneticilere, yapı sahiplerine, basın yayın kuruluşlarına ve halkımıza düşmektedir.

Konutlarda ısıtmanın tamamına yakın bir kısmı fosil yakıtların yanması sonucu ısının yanı sıra karbondioksit, bir miktar kükürtdioksit ve sonra da yanmanın verimi, sıcaklığı ve türüne göre NOx, CO, diğer gazlar, partiküller ve atıklar ortaya çıkmaktadır [12].

Endüstrileşme, nüfus artışı ve şehirleşme ile beraber, kullanılan fosil kökenli yakıtlardan kaynaklanan önemli bir çevre problemi de asit yağmurlarıdır. Fabrika ve ev bacaları ile taşıtların egzozlarından salınan gazlar, inversiyon olayı ile yükselmekte ve hakim rüzgârlar yönünde taşınmaktadır. Konya'da günlük olarak yaklaşık yüzbin aracın hareketli olduğu ve çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Taşınan gazlar, su buharının nispeten yoğun olduğu bulutlar içerisinde su ile birleşerek sülfürik ve nitrik aside dönüşmektedir. Bu asitler, yağmur damlaları ile birlikte yere inerek bitkiler, toprak, canlı varlıklar, yapılar, göller, akarsular ve denizler üzerine düşmektedir. Bu olaya *"asit yağmurları"* adı verilmektedir [13].

Endüstriyel faaliyetler, konutlarda ısınma amaçlı olarak kullanılan fosil yakıtlar, motorlu araçlardan çıkan egzoz gazları ve fosil yakıtlara dayalı olarak enerji üreten santraller, bu faaliyetleri sonucu havayı kirletmekte ve kükürtdioksit, azotoksit, partikül madde ve hidrokarbon yaymaktadır. 2 ile 7 gün arasında havada asılı kalabilen bu kirleticiler, atmosferde çeşitli kimyasal ve fiziksel reaksiyonlara uğrayarak, zaman zaman çok uzaklara taşınabilmekte, atmosferdeki su partikülleri ve diğer bileşenlerle tepkimeye girerek sülfüroz asit (HSO), sülfürik asit (H_2SO_4) ve nitrik asit (HNO_3) gibi kirletici maddelerin oluşumuna sebebiyet verirler. Çeşitli yanma olayları sonucu havaya karışan SO_2, SO_3, NOx gibi gazlar, yağışla birleşip asit meydana getirebilmekte ve bunların yeryüzüne yağması ile asit yağmurları oluşmaktadır. Bunların yeryüzüne geri dönüşleri kuru ve yaş asit depolanması sonucu oluşur. Yaş depolanmada atmosferde oluşan bütün ürünler, yağmur ve kar içinde çözünmüş halde yeryüzüne taşınırlar. Kuru depolamada ise atmosferdeki partiküllerin ve gazların yeryüzüne taşınması esnasında yağmur veya kar bulunmaz,

[10] ÜRÜN ve diğerleri, *aynı bildiri*, s. 549.
[11] ÜRÜN ve diğerleri, *aynı bildiri*, s. 551.
[12] Kutsal TÜLBENTÇİ, "Hava Kirliliği ve Çözümler", *Dizayn Konstrüksiyon*, Sayı: 100, (Şubat 1994), s. 82.
[13] Mustafa ARSLAN-Fatih ARSLAN, "Asit Yağmurlarının Tarihi Eserlere Etkileri", *Kent Yönetimi İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu, 99*, C. III., İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Çevre Yönetimi ve Kontrolü, 17-19 Şubat, İstanbul 1999, s. 661.

sis içinde aerosol şeklinde bulunurlar. Bu çerçevede belirtildiği gibi, yalnız yağmur değil, diğer bütün yağış biçimleri de asidik olabilmektedir [14].

Fabrika ve yapıların bacaları ile araçların ekzoslarından salınan gazlar, hakim rüzgâr yönünde kuzeyden güneye doğru Konya il merkezine taşınmaktadır. Su ile birleşen bu gazlar, *"asit yağmuru"* şeklinde yapı yüzeyine düşmektedir. Sülfürik asitin ve nitrik asitin yağmurla beraber yeryüzüne ulaşması halinde *"asit yağmuru"* oluşmaktadır [15].

Sülfürik asit (H_2SO_4) kuvvetli bir asittir. Karbonatlı ($CaCO_3$) taşların veya silikatlı taşların hızlı bir biçimde bozulmasına neden olur [16].

İlk kez Kuzey Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve olumsuz etkileri bilimsel olarak tespit edilen asit yağışları, 1972'de I. Uluslar arası Dünya Çevre Kongresinde İsveçliler tarafından gündeme getirilmiştir. Bugün ise asit depolanmasının ortaya çıkardığı olumsuz etkiler, hem asit depolanmasının miktarına, hem de alıcının duyarlılığına bağlıdır.

Yakıt içerisinde bulunan serbest veya bileşik halindeki kükürt, azot ve karbon yanma sırasında SO_2, NO, NO_2, CO_2 gibi gazlara dönüşmektedir. Bunlardan CO_2'in suda çözünerek zayıf bir asit olan karbonik asidi meydana getirmesi dolayısı ile yağmur, kar ve dolu suları doğal olarak hafif asidiktir. Başka bir etki olmaksızın doğal yağmur suyunun pH'ı yaklaşık 5,6'dır. pH'ı bu değerden düşük olan yağışlar asit yağmuru kapsamındadır. SO_2, NO, NO_2, gazları, su buharının yoğun olduğu bulutlar içerisinde su ile reaksiyona girerek H_2SO_4, H_2SO_3, HNO_3, HNO_2 asitlerini oluşturmaktadırlar. Bu asitlerin etkisi ile pH 5,6'nın altına düşmektedir. Asit yağmuru terimi pH'ın düşmesi ile ilgili bir kavram olarak kullanılmaktadır. Ancak konu bu kadar basit değildir. Onun için *"Asit çökelmesi"* terimini kullanmak daha uygundur. Bu terim *"Islak çökelme"* nin yanında, yağışın olmadığı durumlarda aerosol, toz, katı veya gaz kirleticilerin çökelmesi olan *"Kuru çökelme"* yi de ifade eder. Son 30-40 yıl boyunca bütün dünyada yaygın bir şekilde yağmur sularının pH'ında düşme gözlenmiştir. Yağış suyunun bu derece asitleşmesi, özellikle son yüzyılın ortasından itibaren hızla artan bir sanayileşmenin sonucu olduğu kabul edilmektedir [17].

$CaCO_3$ kökenli doğal yapı taşlarının atmosferlerde bulunan gazların etkisiyle bozulması sonucu tarihî eserler tahribata uğramaktadır. Bu atmosferdeki zararlı gazlar, 25 yılda kalker kökenli malzemeleri 1 mm yüzey erozyonuna uğratabilirler. Hava kirliliği neticesinde oluşan sülfatlar yapı taşlarını bozmakta ve bu gözeneklerde $CaSO_4$ (kalsiyum sülfat) oluşmaktadır. Böyle durumdaki yapı taşları bünyesine su aldıkça şişer, kuruması sırasında ise büzülür. Gözeneklerin sürekli şişip küçülmesinden dolayı iç gerilmeler oluşur. Kalsiyum sülfat gözeneklerde bulunur, yağışlı havalarda içe doğru, kuru havalarda dışa doğru hareket eder. Bunun sonucu tuzlanmalar oluşur. Tuz ise suyu sever. Tuz bünyesinde nemi tuttuğu için Kalsiyum klorür (CaCl) ve $CaSO_4$ tuzlarını buharlaşma ile malzeme yüzeyine taşır. Böylece yüzey yumuşar ve nemli olur. Yüzeyde şişme ve büzülme olayı meydana gelerek yapı malzemelerinin bozulmasına neden olur [18].

Hava kirliliğine neden olan SO_2, kuru veya ıslak taş yüzeylerinde depolanarak veya aerosol halinde sülfüroz asit olarak yapı taşı yüzeyine etki eder. En çok etkilenen doğal taşlar kireç taşları, mermerler, traverten ve kalsit bağlayıcılı kumtaşlarıdır. Kireç taşlarında kimyasal tortul veya organik kireç taşlarının yüzeylerinde boşluk boyutu dağılımına bağlı olarak farklılaşan bir tuz kabuk oluşur. Bu tuz kabuğun kompozisyonunun belirli bir miktarı hava kirliliğiyle $CaSO_4.2H_2O$ oluşturur. Kireçtaşları yüzeylerinde oluşan bu kabuk atmosferdeki partiküllerin yüzey yoğuşması yoluyla kabuğun bileşimine katılmasıyla yüzeydeki kabuğun rengini karartırlar. Kabuktaki farklı tuzların ısıl

[14] www.meteor.gov.tr., 2002, "Hava Kirliliği ve Asit Yağmurlarının İzlenmesi", Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Geliştirme Çalışmaları, webler/arge/argealt21.htm.
[15] İzzet AKALAN, "Asit Yağmurları", *Çevre Koruma*, Sayı: 19, (Konya 1984), s. 25.
[16] Nazım KOÇU-S. Zerrin KORKMAZ, "Çevrenin Konya Alaaddin Camii'ne Etkisi ve Yapı Malzemesi Sorunları", *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi)*, (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Özel Sayı IV., Konya 2001, s. 187.
[17] M. ARSLAN-F. ARSLAN, *aynı bildiri*, s. 62.
[18] Erol GÜRDAL, *Geleneksel Yapı Malzemeleri*, (İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Proğram Dersleri Yayınlanmamış Ders Notları), İstanbul 1994.

genleşme katsayıları nedeniyle ısınma-soğuma çevrimlerinde kılcal çatlamalar meydana gelir ve iç gerilmeler nedeniyle tarihî yapılardaki taşlar bozulur [19].

Konya'da yapılan yağış suları analizine göre, yağmur suyu içerisinde aerosol maddeler tespit edilmiştir. Yağış suyu içindeki maddelerin atmosferdeki maddelerle ilgili olduğu görülmüştür. Atmosferdeki sis partiküllerinin daha fazla aerosol absorbe ettiği ve sisli havaların daha zehirleyici etkilerinin olduğu belirtilmiştir.Ayrıca donma derecesine yakın soğuk su 25 °C'lik sudan iki kere fazla karbondioksit çözebilmektedir. Çözünmüş karbondioksitin, silikatlı taşların ayrışmasını hızlandırdığı ve karbonatlı taşların çözünebilirliliklerini etkilediği için su içindeki miktarı önemlidir.

Konya'da yağış olan günlerde belli bölgelerden toplanan yağmur ve kar sularının analizi yapılarak önce pH değeri ölçülmüş, daha sonra da suyun içindeki serbest olarak bulunan, çözünen karbondioksit miktarlarının oranları tespit edilmiştir. Bulunan sonuçlara göre, CO_2 miktarı aynı gün içinde bölgeden bölgeye farklılıklar göstermiştir. Yağmur suyunda CO_2 miktarı yükselirken pH değeri düşmektedir. pH'ı 7 den küçük değerler için suyun asidik özellikte olduğu söylenebilir. Konya'da yapılan ölçümlerde yağmur sularının zaman zaman asitik özellikte olduğu tespit edilmiştir. Analiz neticelerine göre "*Konya'da asit yağmurlarının varlığından bahsetmek mümkündür*" [20].

III. KONYA KENTİNDE ATMOSFER KİRLİLİĞİNİN SELÇUKLU DÖNEMİ KALMA TARİHÎ ESERLERE ETKİSİ ve NEDENLERİ

Konya, Bizans Devleti'nin elinde iken değişik zamanlarda, İslam akınlarına uğramış, birkaç defa el değiştirmiştir. Ancak bunlar uzun süreli olmamış, Kutalmış oğlu Süleyman Bey tarafından kesin olarak alınıp, Selçuklular'ın başkenti yapılmıştır (1076). 1080 yılında İznik'e taşınan başkent, çok geçmeden Konya'ya yeniden taşınmış ve Selçukluların yıkılmasına kadar da öyle kalmıştır (1097) [21]. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Karamanoğulları'nın eline geçen Konya, Fatih döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Konya, Selçuklular zamanında, bir başkente yakışan, Selçuklu'nun sanat, estetik, mimarî ve sistem anlayışını yansıtan, yüzlerce eserle donatılmıştır. Bu konuda fazlaca yayınlar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bugün de, bu yapıların birçoğu yaşamaya devam etmekte ve bir kısmı da ayakta kalabilme mücâdelesi vermektedir.

Yapılan araştırmada Konya Karatay Medresesi ve Konya İnce Minareli Medresesi'nin duvarlarında kullanılan doğal taş yapı malzemeleri incelenmiştir.

Yapı taşı olarak kentte, 10 km mesafedeki Sille ve Yazır'da çıkarılan neojen kalkerleri ve ikinci zaman kalkerleri kullanılır. Sille taşı olarak isim yapan taş, gözenekli olup, su emmekle beraber işlenmesi kolay bir taştır. Yazır taşı (Aktaş) ise daha sert ve işlenmesi zor olmakla beraber, gözeneksiz ve mukavemeti yüksek bir taştır. Neojen ve ikinci zaman kalkerleri, Köyceğiz'de işlenerek kireç taşı haline getirilir. Kentin güneybatısındaki sel yataklarından ise; kum ve çakıl elde edilir. Ayrıca Kayacık ve Sarıcalar'dan çıkarılan ve çıkarıldıkları köylerin adıyla anılan kumlar, kentte en çok kullanılan kumlardır [22].

1. Konya'daki Karatay Medresesi'ne Atmosfer Kirliliğinin Etkisi

Konya Karatay Medresesi, Alâeddin Tepesi'nin hemen kuzey-doğu tarafındadır. Eğitime, ilme, insana verilen değerin somut bir belgesi durumundadır. Taş ve mermerin âdeta âbidevî şekle büründürülerek hizmete sunulduğu bir eserdir (Resim 1) 1251 yılında bitirilmiştir [23].

Karatay Medresesi, genelde Selçuklu medrese plân şemasını sürdürmekle beraber, mimârî kuruluşu, malzeme ve süslemeleriyle farklılık göstermektedir. Selçuklu medreselerinin en popüler eserlerinden biridir. Karatay Medresesi aynı zamanda Selçuklu sanatının da karakterini oluşturan, üslûbunu ortaya koyan ve başkentine yakışan bir sembol olarak dikkati çeken eserlerdendir[24].

Konya Karatay Medresesi'nin taç kapısı, Türk yapı geleneğine uygun olarak doğuya açılmıştır. Cepheden görünüşte kareye yakın ölçülere sahiptir (7.45x8.00 m). Kapı boşluğunun ölçüleri ise ünlü altın oranının ölçülerini taşır (1.50x2.50 m) Karatay Medresesi kapısı, kendisinden takriben 9 sene önce yapılan Sırçalı Medresenin kapısından ve yine kendisinden 14 sene sonra kurulan İnce Minareli Medrese'nin kapısından farklıdır. Fakat, Alâeddin Camii'nin kuzey cephesindeki avlu kapısına oldukça benzemektedir. Benzerlik yapı malzemeleri ve işleme konularındadır. Karatay'ın taç kapısı, çerçevesi profilli bir mermerden yapılmıştır. Üstü, birbirine zıvana geçme ile bağlanmış, 7 parçalı düz bir mor ve beyaz mermer kemer ile geçilmiştir (Resim: 2) [25]. Kapının sağında ve solunda iki burmalı şütunçe vardır.

Kuzey cephe duvarı 1.28 m kalınlıkta ve moloz taş örgüdür. Kısmen sağlam kalabilen bu cephenin kırık köşeden itibaren 6.12 metrelik uzantısı yıkılmıştır. Bu yıkıktan itibaren 21.10 metre düzgün ve sağlam bir şekilde devam ettikten sonra dışarıya doğru 1.05 m kırılarak 9.68 m daha uzayıp batı duvarlarıyla birleşmektedir. Kuzey duvarın batı ucu da doğudaki gibi yıkılmış, sonradan buraya 1.10 m yükseklik ve 1.50 m kalınlıkta yeni bir duvar örülmüştür [26].

Karatay Medresesi taç kapısının iki tarafındaki sütunçe yanlarında kirlenmeler tespit edilmiş ve mermerlerde ise bozulmaların başladığı görülmüştür (Resim: 3). Malzeme yüzeyinde mikro ölçekte yapılan incelemelerde atmosfer kirliliğine bağlı olarak oluşmuş kirlilikler mevcut olup yapı taşlarının bozulmasını hızlandırmaktadır (Resim: 4).

Tarihî ve kültürel açıdan değerli olan yapı ve eserlerin bu yolla tahribi ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bunların yok olması halinde tekrar yerine konulabilme ihtimali yoktur.

Tarihî eserlerin yapımında kullanılan taş türü, daha ziyade $CaCO_3$'ın termodinamik olarak en kararlı mineral şekli olan mermerdir. Mermer ise metamorfik bir kayadır. Mermer, kalsitin büyük kristalli bir şekli iken, kireçtaşı kalsitin küçük kristalli şeklidir ve daha gözenekli bir yapıya sahiptir. Bu fark, görünüş ve kullanılabilirliği etkilediği için ve mermer daha parlak olduğundan küçük tarihî eserlerin yapımında daha çok kullanılmıştır. Binaların inşasında ise, daha çok kireçtaşı kullanılmıştır (Resim: 5) [27].

2. Konya'daki İnce Minareli Medrese'ye Atmosfer Kirliliğinin Etkisi

Konya İnce Minareli Medrese, Sahib Ata Fahreddin Ali tarafından 1264'te yaptırılmıştır ve mimarı Kelük bin Abdullah'tır. Medrese ve mescit olarak plânlanan yapının malzemesi, Konya'da *"Sille taşı"* olarak bilinen, andezit esaslı bir taştır. Kapının genişliği 6.00, yüksekliği ise 9.00 m'dir. Giriş kapısı 1.70x2.50 m'dir (Resim: 6). Burada da altın oranı değerleri kullanılmıştır [28].

Medresenin iki şerefeli zarif minaresi, 1901 yılında yıldırım isabetiyle birinci şerefeye kadar yıkılmıştır. Minarenin ait olduğu mescit kısmı ise tamiri mümkün iken 1929'da yıktırılma felaketini yaşamıştır. İnce Minareli Medrese'de taş işçiliğinin şahane bir örneği sûrelerin kabartma yazısını alnında taşımak suretiyle verilmiştir (Resim: 7). Yazının geniş şeritler halinde en iyi şekilde değerlendirildiği taç kapı, büyük bir ustalıkla yerleştirilmiş iri, plastik enginar yaprakları, geometrik süslemelerle, şahane ve orijinal bir cephe kompozisyonu meydana getirmiştir [29]. Fakat yağış suları, hava kirliliği gibi faktörler sonucu taş yüzeylerde kabarmalar, kabuklanmalar ve dökülmeler tespit edilmiştir (Resim: 8).

Tarihî eserlerde kullanılan diğer bir taş türü de kumtaşıdır. Kumtaşı da tortul bir kaya türüdür.

---

19 Ahmet ERSEN, "Doğal Yapı Taşlarındaki Bozulmalar ve Bozulma Süreçleri", *Yapı*, Sayı: 195, (İstanbul 1998), s. 95.

20 ESİN, *aynı tez*, s. 27.

21 Geniş bilgi için bkz. KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, s. 228-229.

22 ALKAN, *aynı eser*, s. 83.

23 KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *aynı eser*, s. 186.

24 Yaşar ERDEMİR, *Karatay Medresesi, Çini Eserleri Müzesi*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya 2001, s. 61.

25 Kamil UĞURLU, "Bilgiye Açılan Kapılar, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Kapıları", *Yeni İpek Yolu, (Konya Ticaret Odası Dergisi) Konya I.*, (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Özel Sayı, Konya 1998, s. 213.

26 ERDEMİR, *aynı eser*, s. 73.

27 M. ARSLAN-F. ARSLAN, *aynı bildiri*, s. 663.

28 UĞURLU, *aynı makale*, s. 214.

29 KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *aynı eser*, s. 274.

SO_2' in termodinamik olarak kararlı bir şekli olan kuvarstan belirli bir miktar bulunur. Kum tanecikleri bir arada kuvars etkisi ile veya kalkerli bir madde ile bulunurlar. Kalkerli bir madde ile bir arada duran taş türüne kalkerli kumtaşı adı verilir.

Asit yağmurları, daha önce değinildiği üzere insan, hayvan, bitki, toprak, yer altı ve yerüstü suları ile sulardaki canlı hayatı önemli ölçüde etkilediği gibi tarihî yapıları da olumsuz yönde etkilemektedir. Asidik karakterdeki yağışların tarihî eserlere etkisi, yağışın özelliğine, süresine, sıcaklığına bağlı olduğu gibi tarihî eseri oluşturan yapı malzemesinin karakterine de bağlıdır. Mermer, kumtaşı ve kalkerli kumtaşı gibi kalkerli malzemelerden oluşan tarihî eserler, asit yağmurlarından daha çok etkilenmektedirler. Saf kumtaşı ve granitler asit yağmurlarından etkilenmezler [30]. Kalkerli taşlar ile asit yağmuru arasındaki reaksiyon basitleştirilmiş olarak şu şekilde ifade edilebilir (H_2SO_4 + $CaCO_3$ <=> SO_4^- + H_2O + $CaCO_3$ + CO_2).

Asit yağmurları, tarihî eserlerde kullanılan silikatlı taşların ayrışmasını hızlandırır, kalsiyum karbonatlı ($CaCO_3$) taşların yumuşamasına neden olur [31].

Tarihî eserlerin bozulması olayı, sadece kalsitin çözünmesi ile sınırlı değildir. Asidik özelliğe sahip yağmur suları, kalker karbonatını çözer. Su buharlaşarak geri dönerken çözünmüş olan maddeler geride kalır. Bunun sonucunda eserin yüzeyinde bir tabaka oluşur. Bu tabaka gittikçe sertleşir. Ayrıca yağışta yer alan SO_4^- mermerdeki veya kalkerli bağlayıcıdaki $CaCO_3$'ı, $CaSO_4.2H_2O$ (jips) haline dönüştürür. Oluşan jips de daha sonra çözünerek yapıdan uzaklaşır. Böylece yapı taşlarında oyulmalar, pul pul dökülmeler veya kabarmalar oluşabilir [32].

Havayı kirleten gazlardan SO_2, gaz halinde kuru veya ıslak taş yüzeylerinde depolanarak veya aerosol halinde sülfüroz asit olarak bu ortamda reaktif yapı taşı yüzeylerine etkir. En çok etkilenen doğal taşlar kireçtaşları, mermerler, traverten ve kalsit bağlayıcılı kumtaşlarıdır [33].

Gaz kirleticilerin yanı sıra partikül kirleticiler de tarihî eserlerin bozulmasında etkilidirler. Aerosol bir gaz ortamında katı veya sıvı olarak asılı olan partiküllerin dispersiyonlarıdır. Hava kirliliği, taş bozulmaları yoluyla tarihî belge niteliğindeki detayların yok olmasına neden olmaktadır [34].

Fosil yakıtların yanmasından kükürt oksitler meydana gelir. Petrol ve kömür gibi fosil yakıtlar, yaklaşık 0.5-10 oranında kükürt ihtiva ederler (Tablo 2). Yanmaları durumunda kükürtdioksit şeklinde atmosfere karışır. Kükürtdioksidin oksidasyonu (SO_2 + H_2O + O_2), sonuçta havadaki su buharıyla sülfirik asitle (H_2SO_4) sonuçlanır. H_2SO_4 kuvvetli bir asittir. Karbonatların ve silkatların H_2CO_3'e göre daha hızlı biçimde bozulmasına neden olur.

Tablo: 2 Isıtmada kullanılan bazı yakıtların atıkları (mg/Mj) [35]:

Yakıt cinsi	Kurum	SO_2	NOx	CO	CH
Gazyağı	5	100	50	70	15
Motorin	10-30	100	300-1800	70-370	5-90
Doğalgaz	0	0	35	70	15
Odun (soba)	50-150	0	40-250	1500-6500	100-700
Odun (şömine)	90-4500	0	50-500	800-14000	360-7200

Atmosferdeki kirleticiler, partikül halinde nemli veya kuru yüzeylere konduğu zaman kirli bir kabuk oluşur. Bu kabukların zamanla dökülmesi sonucu malzeme yüzeyleri pürüzlü ve delikli bir görünüm alır.

Konya Halk Sağlığı Laboratuarı tarafından yapılan ölçümlere göre, atmosferdeki kirletici maddeler küçümsenmeyecek miktardadır. Bunlar, taş yapı malzemesinin kullanıldığı tarihî eserlerin yüzeylerinde siyah-kirli bir kabuklanmaya sebep

30 M. ARSLAN-F. ARSLAN, *aynı bildiri*, s. 662-663.

31 Nazım KOÇU, "Konya'da Hava Kirliliği Sorunları", ÜN-TV, Canlı Yayın Programı, Saat: 10.30, 14 Şubat, Konya 2000.

32 G. KÜÇÜKKAYA, "Çevre Kirliliğinin Eski Eserlerde Sebep Olduğu Tahripler ve Bunların Temizlenmesi Sırasında Ortaya Çıkan Aksaklıklar", *Çevre Kirliliği ve Kontrolü*, C. II., (İzmir 1992), s. 317-318.

33 ERSEN, *aynı makale*, s. 95.

34 ÇINAR-KOÇU, *aynı bildiri*, s. 630.

35 Halit Yaşa ERSOY, "Yapı Biyolojisi, İnsan ve Çevre", *Yapı*, Sayı: 146, (İstanbul 1994), s. 60.

olmaktadır. Bu gibi kabukların, özellikle mikro çatlakları olduğu zaman koruyucu özellik yerine taş bozulmasını hızlandırıcı yönde etkileri vardır.

Hava kirliliğine neden olan SO, NO, CO_2, CO, O_3, gibi kirleticiler, asit yağmurları ve sislerine de neden olmaktadır. Bunlar, çeşitli kompleks fiziksel ve kimyasal işlemler sonucunda atmosferde depolanır ve yeryüzüne kuru veya yaş asit depolanması şeklinde taşınırlar. Sis içindeki asitlerin değişimi yağmur ve karda bulunanlardan daha fazladır. 10-15 μ boyutundaki sis damlalarında kirlilik ve asitlik miktarı artmaktadır. Bu nedenle sis yeryüzüne daha fazla kirlilik ve asitlik saçmaktadır [36].

Sis ve benzeri atmosfer olaylarında havaya karışan kirleticiler ve zehirli gazlar suyla birleşerek binaların dış kabuklarında yani çatı ve duvarlarda zararlı etkilere neden olurlar ve yapı malzemelerini bozarlar [37].

Yağış sularının pH'ı 7'nin altında olduğu zaman asidik sayılmakta ve taş malzemede kimyasal bozulmalara neden olmaktadır. Suda çözünmüş halde bulunan CO_2, taşta H_2CO_3 etkisi oluşturur. Bu ise taştaki kalsit, kaolinit, sodyum, potasyum, feldspat ve kalsiyum montmorillonite ile reaksiyona girer. Kalsit ile reaksiyon sonucunda suda çözünen Ca $(HCO_3)_2$ açığa çıkar.

Konya'da yapılan yağış sularının analizinde pH değeri 7'den küçük çıkmıştır. Yapılan araştırmalarda, özellikle kireçtaşı ve traverten cinsi taşların yüzeylerinde çözülmelere sıkça rastlanmıştır. Bu şekilde gözeneklerin büyümesi ve çözülmelerin sonucunda taş yüzeyinde bozulmalar, yani kabuklanma, kirlenme, aşınma, dökülmeler vb. görülmüştür (Resim 9). Bu bozulmaların en önemli sebebi olarak atmosfer kirliliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan asit yağmurları gösterilebilir [38].

Yağış suları atmosferdeki zararlı kirleticilerle birlikte tarihî taş yapı malzemelerinin kullanıldığı eserlerin bozulmasını hızlandırır (Resim 10) ve bu bozulmalar şu yollarla gerçekleşir [39]:

36 ESİN, *aynı tez*, s. 161.

37 Nihat TOYDEMİR-Erol GÜRDAL-Leyla TANAÇAN, *Yapı Elemanı Tasarımında Malzeme*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 11.

38 ERSİN, *aynı tez*, s. 161.

39 Erol GÜRDAL, "Anıtlarda ve Yapılarda Kullanılmış Doğal Taşların Bozulma ve Korunmaları", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi)*, Özel Sayı, (İstanbul 1982), s. 28.

1. **Oksidasyon:** Atmosferde bulunan oksijenin kendisinin yaptığı etki fazla değildir. Fakat suda çözünmüş oksijenin etkisi önemlidir.

2. **Karbonasyon:** Karbonik asit ile bazların birleşip karbonatları meydana getirmesi olayıdır. CO2 suda kolay çözüldüğü için bütün sularda karbonik (H_2CO_3)asit vardır.

3. **Solüsyon:** Su hemen her şeyi az çok çözer. İçinde bazı tuzlar veya asitler bulunduğu zaman çözünürlük özelliği artar.

4. **Hidratasyon:** Kimyasal bileşikleri sadece su molekülleri ilave edilmesiyle meydana gelir. Sulu mineraller arasında birçok silikatlar, oksitler, karbonat ve sülfatlar vardır. Hidratasyonla mineraller yumuşar ve çözülme özellikleri artar.

5. **Hidroliz:** H^+ ve OH^- iyonlarına dissosiye suyu, H^+ iyonlarının K, Mg, Na ve Ca gibi katyonların yerine geçmesiyle meydana gelir. Sonuçta ya kuvvetli bir baz veya zayıf bir asit veya kuvvetli bir asit ve zayıf bir baz meydana gelir.

Yapı malzemelerinin kimyasal olarak birbirlerinden etkilenmeleri, bulundukları ortamda su bulunması durumunda daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Su, bünyesinde içerdiği ve çözerek bünyesine aldığı maddelerin etkisiyle asit, baz ya da nötr şekillerde bulunabilir. Suyun bu özelliğini belirtmek amacıyla pH değerinden yararlanılır. pH değeri, suda bulunan H^+ iyonu konsantrasyonunun ters logaritması olarak tanımlanır. Nötr bir suda iyonlanmış olan H^+ ve OH^- değerleri birbirine eşittir ve 10^- (7) mertebesindedir. pH'ın tanımına göre nötr suyun pH değer. 7'dir. 7'den küçük değerler asit özelliğini, 7'den büyük değerler ise baz özelliğini gösterir [40].

Su, atmosferdeki CO_2'i çözerek asit özelliği kazanmaya başlar. Çoğu yapı malzemesi bazik karakterdedir. Bu nedenle CO_2 ile yüklenmiş sular ile bu maddeler arasında kimyasal reaksiyon oluşur. Bunun sonucunda tuzları çözmüş ve bünyesine almış olan su, yüzeyden buharlaştığı zaman, çözdüğü tuzlar ince kristaller halinde yüzeyde pamukcuk gibi birikir. Bu duruma çiçeklenme denir. Çiçeklenmeye neden olan suda çözünebilen nitelikteki tuzların başlıcaları arasında, Glamber tuzu

40 TOYDEMİR ve diğerleri, *aynı eser*, s. 29.

(Na_2SO_4), Alçıtaşı ($CaSO_4$) gibi sülfatlar, $NaCl_2$, $CaCl_2$, $MgCl_2$ gibi klorürler, $CaCO_3$ ve $MgCO_3$, gibi karbonatlar, KNO_3 gibi nitratlar ile vanadyum, manganez, demir, molibden ve krom tuzları sayılabilir.

Suyun kimyasal olarak yapı malzemelerini etkilemesine ilişkin önemli diğer bir örnek ise, özellikle yüksek sıcaklıkta pişirilerek elde edilen seramik kökenli malzemelerin hammaddelerinde kireçtaşı veya dolomit bulunmasının neden olduğu kimyasal bozulmalardır. $CaCO_3$ ve $MgCO_3$ pişme sırasında kil çamuru içinde ayrışarak CaO ve MgO'e dönüşür. Bu maddeleri içeren tuğla ve benzeri yapı malzemeleri, kullanıldıkları yerlerde ıslandıkları takdirde içlerindeki CaO ve MgO su ile birleşerek Ca $(OH)_2$ ve Mg $(OH)_2$'e dönüşürler ve önemli oranda hacim artışı gösterirler. Bu hacim artışı sonucunda malzeme kireç krateri oluşturarak kabuk atar ya da parçalanır. Bu kusur, özellikle suya maruz olan kiremit ve tuğlalarda önemli hasara neden olur. Bu olaya engel olmak için kil çamuru içinde mümkünse kireçtaşı bulunması önlenmeli ya da varsa çok ince öğütülmüş olmalıdır [41].

Granit, diorit gibi püskürük taşların dışında kalan tortul ve başkalaşmış taşların tümü HCl asidiyle reaksiyona girerler [42].

Dolaylı olarak malzemeyi etkileyen kimyasal etkiler genelde hava, su ve toprakla temas eden malzemelerde kendini gösterir. Havada özellikle endüstri bölgelerinde bulunan SO_3, CO_2 gibi gazlar, yağmur, sis ve havanın nemi ile birleşerek H_2SO_4 ve H_2CO_3 gibi sülfürik ve karbonik asitlerin oluşmasına neden olurlar. Bu tür asitlerin doğal taş malzemeler üzerinde eritici ve parçalayıcı etkisi vardır (Resim 11) [43].

Oluşan Ca $(HCO_3)_2$ malzemenin suda erimesine, $CaSO_4.2H_2O$ ise hacim genişlemesi ile parçalanmasına yol açar. Ayrıca metallerin korozyona uğramasında da önemli bir etkendirler[($CaCO_3 + H_2CO_3 \rightarrow Ca(HCO_3)_2$)],[($CaCO_3 + H_2SO_4 + H_2O \rightarrow CaSO_4.2H_2O + CO_2$)].

İçinde CO_2'i nötralize edebilecek kireç bulunmayan sularda H_2CO_3'nin varlığı, pH değerinin 7'den küçük olmasına, dolayısıyla kalker esaslı malzeme üzerinde asit etkisi görülmesine neden olur. Ayrıca sülfatlı zeminlerde görülen, içerisinde % 0.03 SO_3 bulunan sülfatlı suların da kalker esaslı malzemeyi hacimsel genişlemeye uğratarak parçalanma özelliği mevcuttur [44].

Toprakla temas eden malzemelerde veya malzemede kapiler su geçirimlilik ve buharlaşma sonucu meydana gelen çiçeklenme olayı, yüzeyde KNO_3, $NaNO_3$, $NaSO_4$, $CaCO_3$, $CaSO_4.2H_2O$ gibi birtakım tuzların ve sülfatların birikmesidir. Genellikle pişmiş toprak malzemelerde ve kireç, çimento harçlarında görülen çiçeklenme olayında en tehlikelisi $CaSO_4.2H_2O$'dır. Malzemelerin yüzeyinde lekelenmeler dışında parçalanmaya da yol açacağından, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu durum asit yağmurlarının etkisiyle daha da hızlanmaktadır [45].

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarihî eserler, bizim kökümüz. Medeniyetimizin simgeleri, onları korumaya alarak, yaşatmaya çalışmak, çağlar sonrasına tanıtmak güzel bir davranıştır [46]. Ancak, Konya kentinde hava kirliliği sorununa paralel olarak tarihî çevrenin ve eserlerin korunması için gereken hususlar yerine getirilmemektedir. Başta hava kirliliğinin giderilmesinde bireylerin bilinçlendirilmesi çok önemlidir. Bireylerin de yerel yöneticilere ve ilgili makamlara yardımcı olması gerekmektedir. Tarihî çevre ve kültür hepimizindir. Toplumun fertleri olarak bizler bu mirasın korunması için özenle ve bilinçle çalışmalıyız.

Tarihî eserlerin atmosfer kirliliğinden ve yağış sularından korunması için alınacak önlemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Tarihî eserler, geçmişi geleceğe bağlayan önemli kültürel varlıklarımızdır. Tarihî ve kültürel

41 TOYDEMİR ve diğerleri, *aynı eser*, s. 30.

42 Nazım KOÇU, "Konya'da Çevre Etkisiyle Bozulan Tarihi Eserleri ve Yapı Fiziği Sorunu", *Yeni İpek Yolu*, Sayı: 142, (Konya 1999), s. 23-25.

43 Murat ERİÇ, *Yapı Fiziği ve Malzemesi*, İstanbul 1994, s. 144.

44 ERİÇ, *aynı eser*, s. 144.

45 Kerim ÇINAR-Nazım KOÇU-İlhan KOÇ, "The Negative Effects of The Environment On Historical Monuments in Konya / Turkey", *Fresenius Environmental Bulletin*, FEB, Vol: 8, No: 5/6 May/June, Braunschweig, Germany, s. 240.

46 KÜÇÜKDAĞ-ARABACI, *aynı eser*, s. 319.

eserler şayet dış doğal ortamda bulunuyorsa, hava kirliliğinden etkilenmesi doğrudan hava şartlarına ve malzemenin dayanıklılığına bağlıdır. Eğer kapalı yerde muhafaza ediliyorsa, o zaman oda iç sıcaklık, bağıl nem, ışık ve mikroorganizma gibi faktörlerin de dikkate alınması gerekir. Dış ortamlarda özellikle yağış sularının ve zeminden yükselen suların tarihî eserlerle teması önlenmelidir.

2. Tarihî eserlerin asit yağmurlarından korunması esas itibari ile hava kirliliğinin önlenmesine ve özellikle de kükürt dioksit emisyonunun azaltılmasına bağlıdır. Bunun için hava kirliliğini azaltıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Tarihî eserlerdeki restorasyon çalışmalarının uygun ve aside dayanıklı malzemelerden yapılması, ayrıca fiziksel bozucuların etkisini azaltmak için de eserin çevre düzenlemesinin yapılması önemli oranda fayda sağlayacaktır.

3. Yeşil alanlar ve özellikle ağaçlandırma çalışmalarına hız verilmelidir. Bu çalışmalara sadece belediyelerin değil tüm kamu kurum ve kuruluşlarının katılımı sağlanmalıdır. Ağaçlandırma yapmak isteyen özel sektör kuruluşlarına da yer tahsisi yapılarak katılım artırılmalıdır.

4. Hava kirliliğinin önlenmesi ve enerji tasarrufu sağlanabilmesi için, yapılarda ısı yalıtım kurallarının eksiksiz uygulanması gerektiği bilinmelidir. Bu konuda halkımızın basın yayın kuruluşları vasıtasıyla bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

5. Mesken, ticaret merkezleri, sanayi tesislerinin ısıtılması ve gerekli enerjilerinin üretilmesi konusunda özellikle Konya için güneş enerjisinden maksimum yararlanma yolları araştırılmalıdır.

6. Konya kentinde fosil yakıtlarının kullanımı azaltılmalı, alternatif kaynak olarak doğalgazın kullanımı için gerekli altyapının kurulmasında yöneticilerin zaman kaybetmemesi gerekmektedir.

7. Konutlarda ve sanayide kullanılan kalorifer kazanlarının ateşçi belgesi olan kişilere yaktırılması sağlanmalıdır. Ateşçi belgesi olmayanlara, uygulamalı kurslar düzenlenerek, belge verilmelidir. Her yıl kış mevsimine girmeden önce, kalorifer ve soba bacalarının, belediyeler ve özel kuruluşlar tarafından denetlenerek temizlenmeleri sağlanmalıdır.

8. Şehir merkezindeki evlerde, iş yerlerinde ısınmada ve sanayide, bahçe, sokak ve caddelerde, kutlama günlerinde hurda oto lastiklerinin, kullanılmış yağ, plastik, kauçuk, çöp vb. maddelerin yakılması yasaklanmalıdır.

9. Şehir merkezinde kalan Organize Sanayi'nde özellikle kışın ısıtma için kullanılan atık oto yağlarının yakılmaması konusunda tedbirler alınmalıdır.

10. Otomotiv sektöründe birçok Avrupa ülkesinde, doğalgaza eğilim günden güne artmaya devam ederken ülkemizde uygulanan tam tersi uygulamalardan vazgeçilmelidir. Çünkü doğal gazın diğer yakıtlara kıyasla çevreye zararlı etkileri yok denecek düzeydedir.

11. Tarihî eserlerde kullanılan geleneksel yapı malzemeleri ve onarımları konusunda araştırma yapan bilim adamlarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda araştırma yapan araştırmacılara da yetkili kurum ve kuruluşların yardımcı olmaları konusunda gerekli talimatlar verilmelidir. Tarihî eserlerin onarımında ise sadece restorasyoncuların değil, konusunda uzman malzeme bilimcilerinin de çalıştırılması gerekmektedir.

12. Yapılarda ısı yalıtımı, çevre sorunları ile ilişkili olarak tarihî eserlerin etkileşimi ile onarımları konusunda üniversiteler, yerel yönetimler, uygulamacılar, yetkili kurumlar, meslek odaları ve halkımızın katılımlarının sağlanacağı ulusal veya uluslararası sempozyumlar düzenlenmeli, sorunlar tartışılmalıdır.

Tarihî eserlerde daha sonraki aşamalarda yapılması gereken bilimsel çalışmaların başında malzemelerin mikro ölçekte iç yapı araştırmasının yapılması gerekmektedir. Malzemelerin fiziksel, kimyasal, biyolojik etkilere dayanımı da vakit geçirilmeden yapılması gereken deneylerin başında gelmektedir. Bu konudaki araştırmalar, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi ve TÜBİTAK. M.A.M. Yapı Malzemesi laboratuarlarında yapılabilmektedir. Tarihî eserlerimiz ile ilgili bilimsel araştırmalara zaman geçirilmeden başlanmalı ve çözümler üretilmelidir.

Resim: 1 Konya Karatay Medresesi giriş kapısı kenarlarındaki doğal taş malzemelerde gözlenen bozulmalar.

Resim: 2 Beyaz ve gri mermerin büyük bir ustalıkla kullanıldığı giriş kapısı üzerinden bir görünüş.

Resim: 3 Kalsiyum Karbonatlı ($CaCO_3$) taşların üzerinde atmosfer etkisiyle oluşan kirlilik.

Resim: 4 Kalsiyum Karbonatlı ($CaCO_3$) taşlar üzerinde görünen kabuklanmalar, kılcal çatlaklar ve dökülmeler.

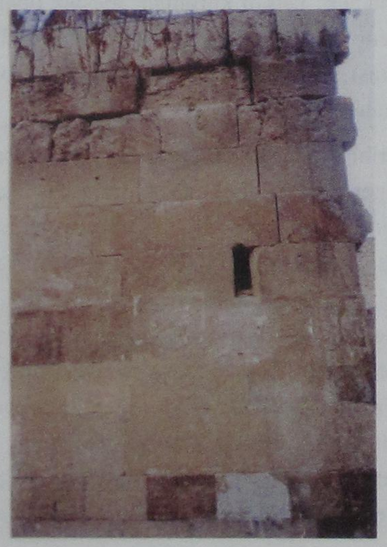

Resim: 5 Karatay Medresesi'nin doğu cephesinde kullanılan taş malzemelerdeki

Resim: 6 Konya İnce Minareli Medresesi'nin giriş kapısı ve sonradan ilâve edilen kısmın genel görünüşü.

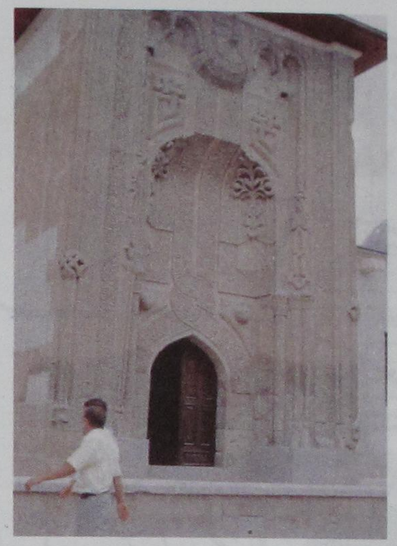

Resim: 7 Andezit yapı taşlarının kullanıldığı giriş kapısının sağındaki ve solundaki bozulmalar.

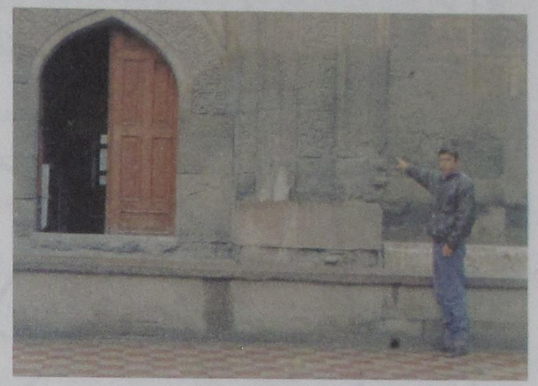

Resim: 8 Yoğun trafiğin yaşandığı bölgede yağış suları ve atmosfer kirliliği gibi faktörlerin etkisiyle bozulan tarihî eserin görünüşü.

Resim: 9 İnce Minareli Medrese'nin giriş kapısının sağ yanındaki taşlardaki bozulmaların detayı.

Resim: 10 Bir nakış gibi işlenmiş en güzel detaylar, nemlenme ve atmosfer etkileriyle yok olmaya terk edilmiştir.

Resim: 11 İnce Minareli Medrese'nin minare kaidesinde kullanlmış taş malzemelerde dağılmalar, çatlaklıklar ve parça kopmaları görülmektedir.

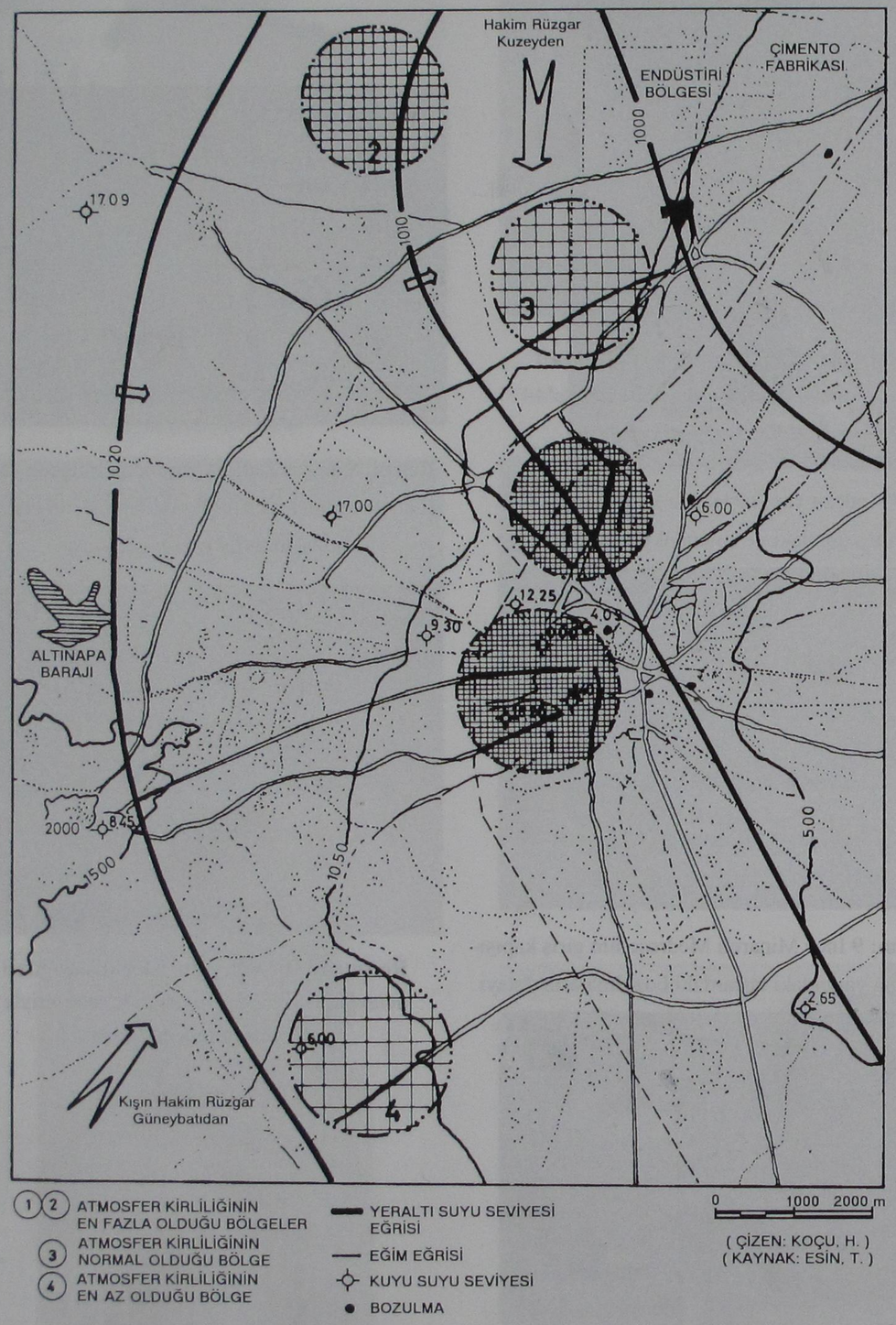

Şekil:1 Konya'da çevre verileri ve atmosfer kirliliği ilişkisi (Esin, 1990).

KONYA'DA SON ŞEHİR İÇİ HANLARINDAN NAKIB HACI İBRAHİM İŞHANI

Bahtiyar EROĞLU*-Gülnaz GÜZELOĞLU**

ABSTRACT

Nakıb Hacı İbrahim İşhanı (Business Center), it is found to be examined only example for the last "han" of city center, is the subject of this study. By taking into account its condition of the period built and the alterations and repairs undergone, it has been tried to be acquired to our cultural history by surveying comprehensively.

This business center maintains its business activities according to its characteristic of the period built, as the other historical buildings should also have functions which are suitable for their original ones.

Generally, some historic buildings which are either not used or used for different functions, lose their original function and architectural characteristics in the course of time, and then they are left with their fate by making them being not cultural value. As a result of this concern, the subject matter of this study, Nakıb Hacı İbrahim Business Center is examined in this study in detail in order to convey our historic heritage to coming generations.

Konya, 1077 yılında Bizans'tan alındı. 1096'da Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkent oldu. Türkler fethettiği sırada, Alâeddin Tepesi ve civarında dar bir alanda bulunan Konya, kısa sürede gelişti.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin XIV. yüzyıl başlarında yıkılmasından sonra şehre Karamanoğulları hâkim oldu. Bu dönem, 1465'te şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçmesine kadar sürdü. Konya, bundan sonra artık başkent olma özelliğini yitirerek, şehzâdelerin valilik yaptığı bir eyâlet merkezi hâline geldi. Bunun sonucu Konya, Anadolu Selçukluları dönemindekine göre imar hareketlerinin azaldığı bir Anadolu kenti oldu. Bununla birlikte, Cumhuriyet dönemine kadar Orta Anadolu'nun en gelişmiş kenti özelliğini korudu. Çünkü Konya, Anadolu'nun kuzey-güney, doğu-batı yönlerinden gelen yolların kesiştiği noktada idi. XX. yüzyılın başlarında demir yolunun açılması, şehrin ekonomik yönden gelişmesini sağladı. Dolayısıyla Konya, Selçuklular'dan itibaren çarşı, pazar, bedesten ve hanları ile dikkat çeken bir tarihi yapıya sahipti. Aşağıda Konya'nın Osmanlı döneminde çarşı ve bedestenlerine kısaca değinildikten sonra, Nakıb Hacı İbrahim İşhanı incelenecektir.

I. OSMANLILAR DÖNEMİNDE KONYA ÇARŞI VE BEDESTENLERİ

Selçuklular devrinden itibaren Konya'daki esnaf teşkilâtı XVII. şüzyıla kadar Anadolu'nun diğer şehirleri gibi Ahîlerin elindeydi[1]. XVII. yüz-

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Konya.

** Mimar, Konya.

[1] Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H / 1686 M Tarihli Vakfiyesi", *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi), Konya II.*, Özel Sayı (Aralık 1999), s. 65-79; aynı yazar, "Osmanlı Döneminde Konya'da Ahîlik ve Ahîler", *II. Uluslar arası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Ekim 1999. *Kırşehir*, Ankara 1999, s. 214-228.

yıldan sonra idareyi eline alan Lonca teşkilâtı sanat ve sosyal tarihimizde önemli bir yer tutar. Birçok el sanatlarının yaşayarak gelişmesine, mahalli özellik kazanmasına olanak vermiş, işçi ve iş veren arasında münasebetler kurmuş, sanat ehlini himayeyle bir ocağa bağlamış, onları bir araya getirmiş ve bir başta toplamıştır. Böylece muayyen meslek sahipleri muayyen semtlerde sanatlarını icra etmişlerdir [2]. Örneğin; kunduracılar, keçeciler, tuzcular, şekerciler [3] gibi. Bu durum Konya'da çarşı ve pazarların kurulmasına önayak olmuştur.

Konya çarşı ve bedestenleri zaman zaman vuku bulan yangınlarda yeniden imar görmüş, bir kısmı da son yılların imar hareketleri dolayısıyla istimlâk edilerek yıktırılmışlardır.

Osmanlı döneminde yapılan bedestenlerden en büyüğü olduğu söylenen bugün Özel İdare tarafından kullanılan eski adı "Sanayi Mektebi" olan okulun yerinde bulunan 1538 yılında Kanunî Sultan Süleyman devrinde inşa edilen dokuz kubbeli bedesten 1901 yılında istimlâk edilerek yıktırılmıştır. Bugün bedestenden geride kalan sadece sülüs yazı mermer kitâbesidir ve Konya Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Bugünkü Konya çarşısının bir kısmı ise 1869 yılında Konya valisi Burdurlu Ahmed Tevfik Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1869 yılı yangınında yanan ve vali tarafından yeniden yaptırılan bu çarşının kitâbesi de halen Konya Müzesi'ndedir.

Konya'da At Pazarı, Saman Pazarı gibi müstakil pazar yerleri de vardı. Ayrıca 1901 yılında dönemin valisi M. Ferit Paşa tarafından Buğday Pazarı yaptırılmıştır.

Bugünkü bedesten ise dönemin müftüsü Nakıb el-Hâc Seyyid İbrahim tarafından 1758 yılında yaptırılmıştır. Bu zat dönemin varlıklılarındandır ve sahip olduğu malları inşa ettirdiği medreseye vakfetmiştir [4]. Halen cüzi bir ücret karşılığında Konya esnafı dükkânlarda ticareti sürdürmektedirler.

[2] Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Dönemi'nde Konya Esnafı", *Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi)*, Sayı: 112, (Haziran 1997), s. 30-33.

[3] Konya'daki Çarşı ve Pazar Yerleri için bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Lâle Devri'nde Konya*, (Selçuk ÜniversitesiSosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 24-29.

[4] Mehmet ÖNDER, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 417-418.

II. NAKIB HACI İBRAHİM İŞ HANI

1. Hanın Tarihçesi ve Geçirdiği Evreler

Belgelerde Nakıbzâde Hanı olarak geçen ticarî yapı, Y. Küçükdağ'ın tespitlerine göre XVIII. yüzyılın başlarında mevcut idi [5].

1758 yangınından önce ahşap tek katlı baraka şeklinde, bulunduğu yola paralel olarak inşa edilen dükkânlar, yangında hasar görmeleri nedeniyle yine aynı yıl dönemin Konya Müftüsü Nakıb el-Hâc Seyyid İbrahim tarafından eski yerine yarı kâgir tek katlı dükkânlar olarak yaptırılmıştır (Şekil: 1). XVIII. yüzyılın sonlarına kadar hiçbir değişikliğe uğramadığı bilinen yan yana inşa edilmiş olan dükkânların ortasında bulunan dükkânın yıkılmasıyla ön caddeyi arka mekâna bağlayan, öndeki dükkânları ana cephe olarak kullanan tek avlulu kâgir yapıda ahırla birlikte bir han yapılmıştır. Ortada bulunan ve yıkılan dükkân, hanın ana giriş kapısına dönüştürülmüştür. Han kapısının yerinde bir dükkân olduğunun kanıtı; şu anda kapatılmış ama bundan yaklaşık 50 sene önce kapının iki yanında bulunan dükkânlara eklenen bodrumda bulunan depodur (Yani han kapısının altı boş bir depodur). Han inşa edilirken ön cephedeki dükkânların tavanları da değiştirilmiş ve putrel volta döşeme yapılmıştır. Yapılan han ön cephedeki dükkânlarla birlikte Nakıb Hacı İbrahim İş Hanı olarak adlandırılarak Nakıboğlu Vakfı'nın malı olmuştur.

Han, yaklaşık 30 sene konaklamak için kullanılan *"Deveci Hanı"* olarak da isimlendirilen menzil hanı olarak kullanılmıştır (1890-1920) (Şekil: 2). Menzil hanları zamanla önemini yitirince önceleri Gazi İlköğretim Okulu'nun yerinde bulunan Dellâl Pazarı, hanın içine taşınmıştır. Hanın avlusuna bakan dükkânlarda eski eşya alınıp satılmaya, avlusunda müzayede yapılmaya başlanmıştır. Müzayedeler dellal tarafından yönetildiği için halk arasında hana *"Dellâl Pazarı"* ya da eski eşya satıldığından dolayı da Farsça'da bit pazarı anlamına gelen *"İsbih Pazarı"* denilmiştir. Hanın halk arasında kullanılan bu adları halen kullanılmaktadır[6].

1950'li yıllarda oluşmaya başlayan imar hareketleri o bölgede de etkisini göstermiştir. 1954

[5] KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 23.

[6] Anlatılan açıklama o dönemde handa bulunan esnafın torunlarının verdiği bilgilerin derlenmesiyle ve Sefa ODABAŞI'nın anlatımlarıyla yazıya dökülmüştür.

yılında, hanın ön cephesindeki dükkânların arkasında yer alan mevcut fakat hangi tarihte yapıldığı bilinmeyen ahşap kâgir dükkânlar yıkılmış, yerine beton döşemeli, tuğla duvarlı yığma tekniğinde dükkânlar yapılmıştır (Şekil: 3a-3b). Aynı tarihte sırt sırta gelen dükkânların üzerine otel olarak kullanılmak üzere Eser Palas Oteli inşa edilmiştir. O dönemin mütevelli heyeti başkanı Sait Tanırkan tarafından inşatın kontrollüğü üstlenilmiştir (Şekil: 4a-4b). Hâlen mevcut olan ek üst kat Kavutoğlu mobilya dükkânının mobilya teşhir alanı olarak kullanılmaktadır. Ek dükkânların bir kısmı ise ön cephedeki dükkânlarla aradaki duvarın yıkılıp birleştirilmesi sonucu genişletilerek, dükkân olarak kullanılmaktadır. Bir kısmı depo, diğerleri de ilk yapıldığı şeklini korumaktadırlar.

2. Yeri ve Bugünkü Durumu

Nakıb Hacı İbrahim İş Hanı, Konya'nın Karatay ilçesinde yöresel çarşı ve bedesten alanında; İstanbul Caddesi'nin Aziziye Camii yönüne giden aksının doğusunda bulunmaktadır. Doğusunda Mevlânâ Türbesi, güneyinde Aziziye Camii, batısında Kapı Camii, kuzeybatısında Hükümet Konağı ve güneybatısında Mecidiye Hanı yer almaktadır (Şekil: 5-6), (Resim: 1). Han, bugün hâlâ aynı işlevini devam ettirmektedir.

3. İnşa Tarihi ve Bânisi

İlk inşa tarihî 1758 yılındadır. Caddeye cephesi bulunan dükkânlar, dönemin Konya Müftüsü Nakıb el-Hâc Seyyid İbrahim tarafından yaptırılmıştır[7]. İstanbul Caddesi'ne cephesi olan dükkânlara hanın eklenmesi kesin olmamakla birlikte 1890 yıllarda olduğu sanılmaktadır. Hanın batı cephesinde yer alan bütün dükkânların üzerine 1954'te vakfın mütevelli heyeti başkanı Sait Tanırkan tarafından Eser Palas Oteli yaptırılmıştır[8].

4. Kitâbesi

Mimarı ve ustaları bilinmeyen Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nın kapısının üzerinde bulunan kitâbesinde, yeni Türk harfleriyle; *"Vakıf Nakıb Hacı İbrahim İş Hanı, 1758 Irsası 1954, Mütevelli Sait Tanırkan"* yazmaktadır. Bu, kitâbenin dönemin mütevelli heyeti başkanı Sait Tanırkan tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil: 7).

[7] ÖNDER, *aynı yer*.

[8] Anlatılan açıklama o dönemde handa bulunan esnafın torunlarının verdiği bilgilerin derlenmesiyle ve Sefa ODABAŞI'nın anlatımlarıyla yazıya dökülmüştür.

5. Mimarisi ve Tezyinatı

XIX. yüzyıl Osmanlı şehir içi han mimârisinin tüm özellikleri Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nda görülmektedir. Yalın, düzenli, işlevsel ve insan ölçeği gözetilerek yapılmıştır. Yapının dışarısı ile bağlantısı fazladır. Bu bağlantı plân şemasına uygun kesme Gödene taşından basık kemerli şekilde düzenlenerek İstanbul Caddesi'ne açılmıştır. Dış ve iç cephelerde dükkânlar yer almaktadır. Bu dükkânlarda yapılan olumsuz tadilâtlardan dolayı dış cephe mimârisinden olumlu söz etmek mümkün değildir. Han, açık avlulu şehir içi hanlarının tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Ortasında yer alan iç avlu sayesinde iç cephelerde bulunan dükkânların aydınlatılması avluya açılan pencerelerle sağlanmıştır. Dış cephedeki dükkânların pencereleri içtekilerden daha geniş tutulmuştur. Bodrum katlarda fonksiyonu sağlamak için açılan mazgal pencereler cepheye ritim katmaktadır.

Cephelerde taş malzemenin oluşturduğu yatay hatlar hakimdir. Bu yatay tesir pencerelerin ve kapıların düşey hatları ile dengelenmektedir. Hanın pencere alınlıklarında taş işçilik ve süslemeler gibi erken devir gibi tuğla dekorlar görülmemektedir. Portal medreselerdeki gibi belirgin değildir. İç avluda az da olsa cephe bütünlüğü vardır. Han mimârisinin özelliği gereği cephesinde hiçbir eleman dekoratif olarak kullanılmamıştır.

Osmanlı devri han mimârisinde çok önemli bir mekân anlayışının gereksinimi olarak, hayvan barındırma ve insan ihtiyaçlarını karşılayan bölümlerin birbirinden ayrılmış olması; ahırın arkaya yapılmasını gerektirmiştir. Ahırın yanında tuvaletin bulunması da hacimlerin işlevlerine göre düzenlendiğini göstermektedir. Ahırın aydınlatılması mazgal pencerelerle sağlanmıştır. Tuvalet mekânı da fonksiyonu gereği yarı olarak yapılmıştır.

Hanın şu andaki mevcut durumuna göre ön cephede 14 dükkân yer almaktadır (Resim: 2). Dükkânlardan beş tanesi, arka cephelerinde bulunan 1950'li yıllarda yapılan dükkânlarla aralarındaki duvarlar yıkılarak birleştirilmişlerdir. Otelin yapıldığı dönemde üst kata çıkmak için merdiven ilâve edilmiştir. Zamanla aradaki duvar kaldırılarak otelin resepsiyonu dükkâna dahil edilmiştir. Hanın İstanbul Caddesi boyunca uzanan önceleri otelin odalarının yer aldığı üst kat kuzeyde bulunan mobilya dükkânının teşhir mekânı olarak kullanılmaktadır. Ön cephedeki dükkânların; dördü halı,

iki gıda maddeleri, biri bakır, ikisi beyaz eşya, biri bisiklet mağazası, biri eczane, biri hırdavatçı, biri de bakkal olarak faaliyet göstermektedir. Hanın avlusunun doğusunda yer alan dükkânların ikisi depo, ikisi de turistik eşya mağazası olarak kullanılmaktadır. Cadde üzerinde bulunan Aziziye Camii karşısında yer alan iki dükkân ilk yapıldığında tek mekândan oluşmasına rağmen, iki kat yüksekliğinde inşa edilmiş, hanın içine bakan güney cephedeki dükkânı da içine alan çok büyük bir dükkân iken şu anda aralarına tuğla duvar örülerek birbirinden ayrılmış üç adet dükkân haline dönüştürülmüştür (Resim: 3).

Hanın içinde yer alan dükkânlar ise aynı cepheye sahip zemin+bodrum şeklinde inşa edilmiştir. Hanın avlusunun güneyinde yer alan iki dükkân arka cephede bulunanlarla birleştirilerek gıda maddeleri ve mefruşat dükkânı olarak düzenlenmiştir. Bu sırada bulunan diğer dükkânlar ise depodur (Resim: 4). Han avlusunun doğusunda yer alan erkekler tuvaleti ve önceleri ahır olarak kullanılan mekânlar, 1965'te içi metal bölücü elemanlar ile bölünerek lokanta ve çay ocağı mekânları haline dönüştürülmüştür.

Hanın doğu cephesinde dokuz adet dükkân bulunmaktadır. Bunlardan sekizi hanın iç avlusuna açılmaktadır. Dükkânların içinde yer alan yazıhaneler sonradan sahipleri tarafından yaptırılmış muhdestir. Kuzeyde yer alan mekâna düzenleme yapılarak lokantaya dönüştürülmüştür. Lokantanın önündeki alan fırının mutfağı olarak kullanılmaktadır. Lokantanın yanında yer alan dükkânların kapıları önceleri arka sokağa açılmaktayken, şu anda bu kapılardan sadece lokantanın hemen yanındaki kullanılmaktadır. Diğer iki kapı taş ile örülerek kapatılmıştır. Bu cephede bulunan dükkânlardan beşi halıcı, ikisi hırdavatçı, biri lokanta ve biri de depo olarak kullanılmaktadır (Resim: 5).

Han avlusunun kuzey cephesinde ise doğu cephedeki lokantanın servis mekânı ve üç dükkân yer almaktadır. Bu dükkânlardan biri depo, biri halıcı ve diğeri turistik eşya mağazasıdır (Resim: 6). Bu cephede bulunan dükkânların üzeri bitişik nizamda inşa edilmiş başka bir otelin balkonu olarak kullanılmış, şu anda ise oluklu galvanizle kapatılarak bu gün depo olarak kullanılmaktadır.

Hanın kuzey cephesi ile cadde üzerinde bulunan cephe arasında kalan boş alan kapatılarak ön cephedeki dükkânın imalathanesi olarak düzenlenmiştir. Bu mekâna bitişik olan alan ise önceleri otel tarafından odunluk olarak kullanılırken, şu anda boştur.

6. Malzeme ve Teknik Özellikleri

Ön cepheye bakan ve hanın içinde yer alan dükkânlar ve ahır kâgir olarak inşa edilmiştir. Duvarlar taş üzeri sıvanmış ve badanalanmıştır. Dükkânların tavanları putrel volta döşemedir. Ahırın üstü ise sekiz adet ahşap ayak üzerine oturmuş çatıyla örtülmüştür. Çatılar Marsilya tipi kiremitlerle kaplânmıştır. Caddeye bakan dükkânların dış duvarlarında taş kullanılmıştır. Avlu içindeki dükkânların pencereleri kesme taş üzerine yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. Kapı ve pencere söveleri nde Gödene taşı kullanılmıştır (Şekil: 8-9), (Resim: 7-8). Ayrıca han avlusunun batı cephesinde yer alan kuyunun ve bodrum penceresinin çevresi kesme Gödene taşı ile çerçevelenmiştir (Şekil: 10-11), (Resim: 9-10). Ön cephede yer alan dükkânların cepheleri de metal ve ahşap malzemelerle kaplânmıştır. Han avlusundaki dükkânların kapı kanatları demir olmasına rağmen diğer dört dükkânın daha fazla ışık alması için demir kapıların önüne camlı demir kanatlar yaptırmışlardır.

İstanbul Caddesi'ne bakan dükkânların döşemeleri her dükkânda farklılık göstermektedir; ahşap, dökme mozaik, karo mozaik, granit, karo seramik ve marleydir. Avlu içindeki dükkânlar ise ahşap döşemelidir. Fakat avlunun güneyinde Aziziye Camii'ne bakan cephede yer alan dükkânlarla birleşen mekânların döşemeleri betondur. Bodruma inen depo kapakları bazı dükkânlarda ahşap bazılarında metaldir.

Hana giriş, İstanbul Caddesi'nden basık kemerli Gödene taşından itina ile işlenmiş bir portalle sağlanmıştır (Şekil: 12), (Resim: 11).

İlk yapımında Sille taşı olan döşeme, pencere ve kapı söveleriyle uyumlu olması açısından, 4 cm kalınlığında beyaz renkli taş kaplamayla değiştirilmiştir.

Hanın batısında bulunan üst kat, betonarme döşemeli olup üzeri dökme mozaik kaplamadır. Duvarlar tuğla ile örülmüş, üzeri sıvanmış ve badanalanmıştır. Kapı ve pencere doğramaları ahşaptır. Pencere denizliğinde sunî taş denizlik kullanılmıştır. Üst kattaki ıslak hacimlerin duvar ve döşemeleri fayans kaplânmıştır. Çatı kaplaması ise Marsilya tipi kiremittir.

7. Bozulmalar

* Ahırın içine bölücü paneller yapılmıştır (Şekil: 13), (Resim: 12).

* Hanın güneyinde yer alan iki dükkân, arkalarında bulunan bitişik nizam dükkânlarla birleştirilmiştir (Şekil: 14 -15), (Resim: 13-14).

* Hanın doğusunda yer alan dükkânların cepheleri tadilât yapılarak lokanta haline dönüştürülmüştür (Şekil: 16), (Resim: 15-16-17).

* Lokantanın yanında yer alan üç dükkânın arka cephelerine kapı açılmış, daha sonra kapılardan ikisi duvarla örülmüş ve şu anda lokantanın ve yan dükkânın kapısı kullanılmaktadır (Şekil: 17), (Resim: 18-19).

* Ön cephedeki eczanenin arkasında yer alan mekân dükkâna dahil edilmiş ve bu alanın üzerine kat çıkılmıştır (Şekil: 18-19), (Resim: 20).

* Aziziye Camii cephesindeki dükkânın iç mekânı tuğla duvar örülerek üç adet dükkân haline dönüştürülmüştür. Daha sonra bu mekânların yüksekliğinden yararlanılarak asma kat yapılmıştır (Şekil: 20-21).

* Caddeye bakan dükkân cephelerinde değişiklikler yapılmıştır; cepheye tabela asılmış, arka ve ön dükkânları birleştirilmiş ve cephe çeşitli kaplama malzemeleriyle kaplânmıştır (Şekil: 24) , (Resim: 21).

* Hanın batı cephesinin üzerine yapılan üst kat hanın özgün mimârisini bozmakta ve tezatlık oluşturmaktadır (Şekil: 22-23).

* Han avlusunun kuzey cephesinde yer alan dükkânların tavanına bitişik nizamda yer alan yapıya balkon yapılmış ve zamanla bu balkon işlevini kaybederek oluklu galvaniz sac örtü ile örtülüp depo haline dönüştürülmüştür.

8. Tamirat ve Tadilatları

Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 23. 9. 1992 gün ve 1432 sayılı kararı ile Nakıb Hac İbrahim İş Hanı, tarihî kentsel sit alanı olarak onaylanmıştır. Bu karardan sonra bakım ve onarımları kurulun ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün bünyesinde verilmiştir. Tamirat ve tadilâtlarla ilgili yazılı kesin kayıtlar bu tarihten itibaren düzenlenmiştir.

Tamirat ve Tadilâtlar:

a. Tescili bulunmayan Eser Palas Oteli'nde

* Yatay ve düşey yağmur oluklarının yenilenmesi,

* Çatı aksamında çürüyen ahşap elemanların yenilenmesi,

* Kiremit çatı örtüsünün mevcuduna göre ıslahı,

* Cephe badanasının yenilenmesi,

* Pencere doğramalarının plastik doğrama olarak yenilenmesi,

* Bina içi kapı, sıva, badana ve tesisat işlerinin yapılması,

b. Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nda

* Avlu içerisinde yer alan oluklu galvaniz örtüde saçaklarda ıslah çalışması,

* Dükkân cephelerinde yer alan düzgün taş kaplamalarındaki badanaların tel fırça ile temizlenmesi,

* Avlu taş döşemesinin mevcut kotta ıslahı,

* Dükkân cephelerinde sıva tamiratları ile badanasının yapılma işleri,

* İşlevi bozulan ahşap çatı aksamında uygun ıslah çalışması. Alaturka kiremitlerin Marsilya tipi kiremitlerle değiştirilmesi,

*Sövelerde kullanılan taşlara uygun olması açısından Sille taşı olan döşemenin 4 cm kalınlığında beyaz renkli taş kaplamayla değiştirilmesi, işlemleri yapılmıştır.

SONUÇ

Nakıb Hacı İbrahim İş Hanı, Konya'da son şehir içi hanına tek örnek olduğundan dolayı incelenmeye değer bulunmuştur. Makalemizde bu yapının ilk yapıldığı dönemlerdeki durumu ve zaman içerisinde geçirdiği tadilât ve tamiratları göz önünde bulundurulup detaylı bir şekilde rölevesi alınarak kültür tarihimize kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bu han, diğer tarihî eserler gibi fonksiyonu dışında kullanılmayıp yine yapıldığı dönem özelliklerine uygun olarak ticarî faaliyetini devam ettirmektedir. Gönül arzu eder ki diğer tarihî yapılarımıza da eski işlevlerine uygun fonksiyonlar verilerek kültür tarihimize kazandırılsın.

Kullanılmayan tarihî yapılar ya da amacı dışında kullanılan yapılar her zaman olduğu gibi yapılış işlevini ve mimârî özelliğini zamanla kaybederek kültür değeri olmaktan çıkarılarak kaderine terk edilmektedir. Nakıb Hacı İbrahim İş Hanı da bu kaygıdan yola çıkılarak bir tespit çalışması yapılıp bizden sonraki nesillere bilgiler ve belgeler ışığında bu tarihî yapıyı aktarmak ve anlatmak amacı güdülmüştür.

İstanbul Caddesi kuzey aksı.

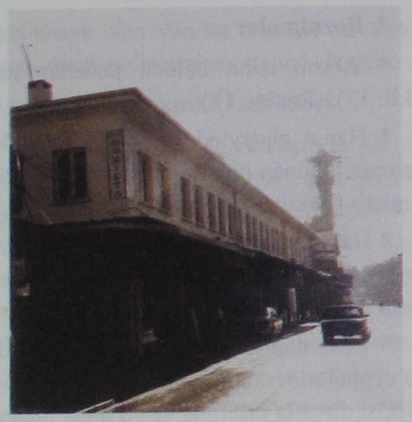

İstanbul Caddesi Aziziye Camii aksı.

İstanbul Caddesi Mevlânâ Türbesi aksı.

Han Sokağı.

İstanbul Caddesi kuzey aksı.

Ağa Sokak.

Resim: 1 Nakıb Hacı İbrahim İşhanı'nın çevresiniden görüntüler.

Resim: 2 Hanın ön cephesi.

Resim: 3 Hanın avlusunun batı cephesi.

Resim: 6 Hanın avlusunun kuzey cephesi.

Resim: 4 Hanın avlusunun güney cephesi.

Resim: 5 Hanın avlusunun doğu cephesi.

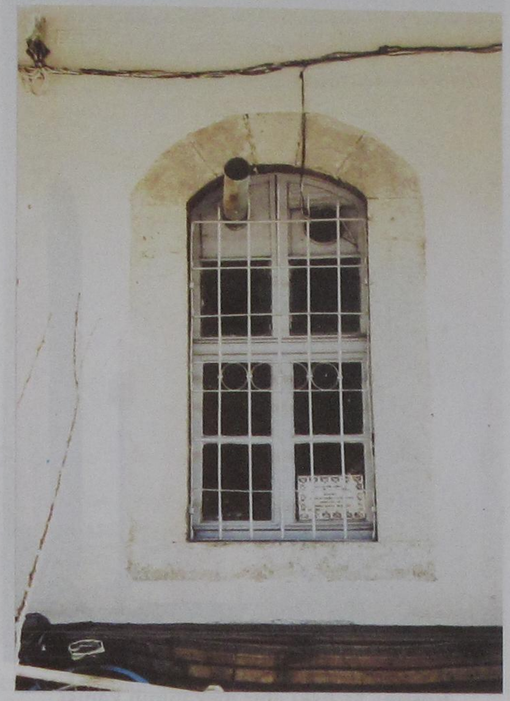

Resim: 7 Hanın penceresinin ön görünüşü.

Resim: 8 İç dükkân kapısının ön görünüşü.

Resim: 9 Hanın avlusunun içinde bulunan kuyunun ön görünüşü.

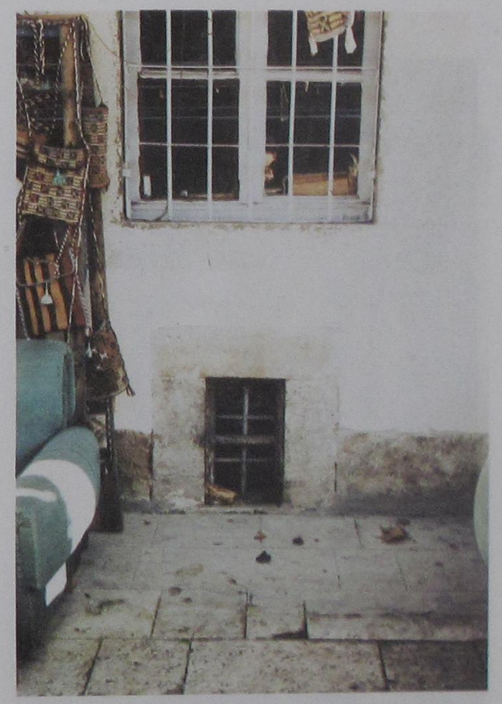

Resim: 10 Bodrum penceresinin ön görünüşü.

Resim: 11 Hanın giriş kapısının ön görünüşü.

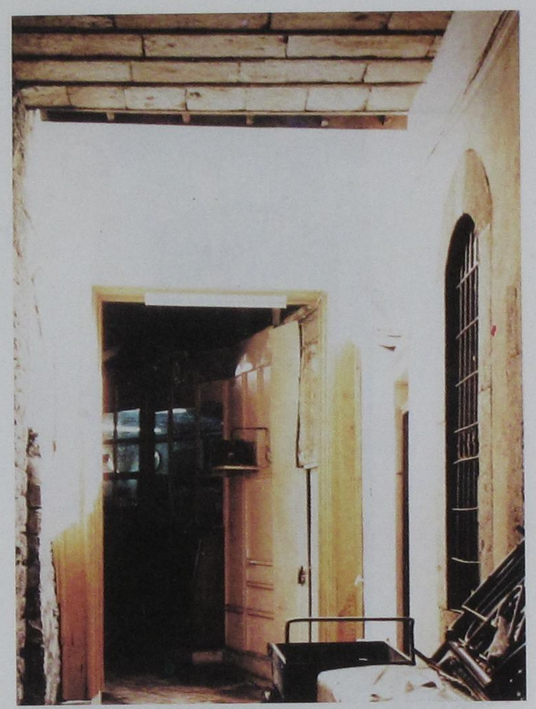

Resim: 12 Eski ahır mekânının kapısı.

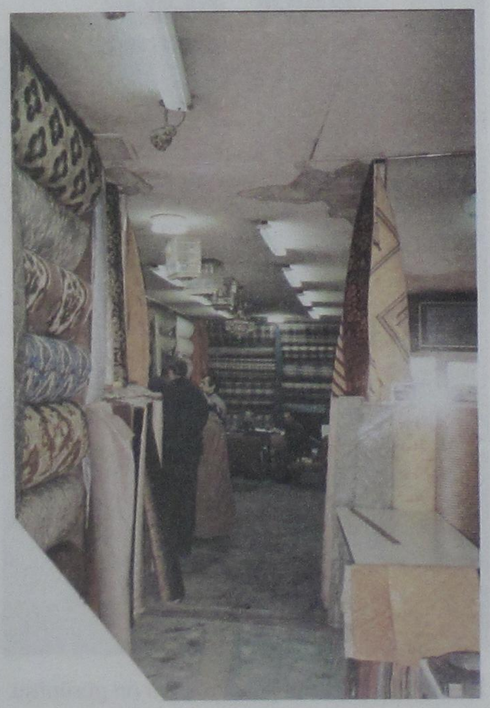

Resim: 13 Hanın güneyinde bulunan birleştirilmiş dükkânlar.

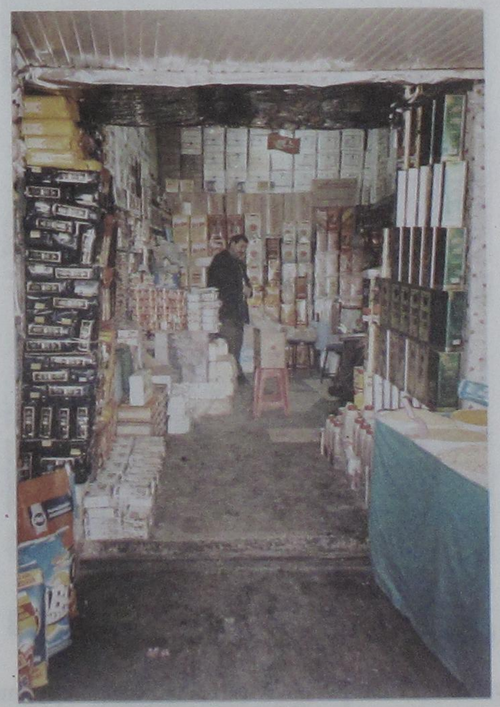

Resim: 14 Hanın güneyinde bulunan birleştirilmiş dükkânlar.

Resim: 15 Lokantanın hanın avlusuna bakan cephesi.

Resim: 16 Mutfak ve fırın olarak kullanılan bölüm.

Resim: 17 Hanın doğusuna açılan cephe.

Resim: 18 Sonradan örülen kapı açıklığı.

Resim: 19 Ağa sokağına açılan dükkân kapısı.

Resim: 20 Eczanenin hanın avlusuna açılan cephesi.

Resim: 21 Hanın ön cephesi.

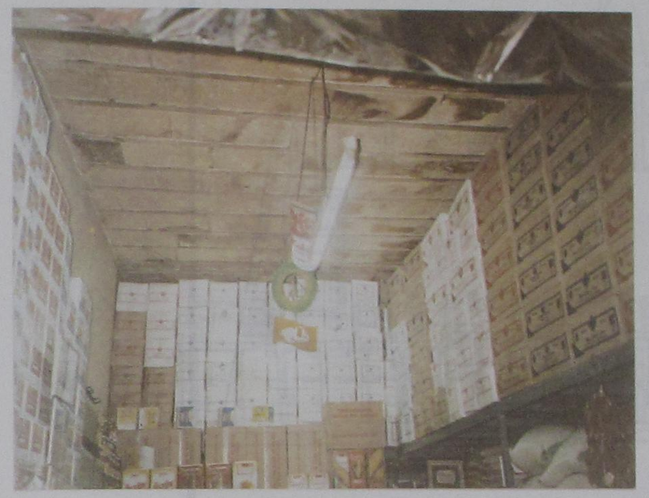

Resim: 22 Putrel volta döşemeli dükkân tavan döşemesi.

Resim: 23 Hanın içindeki dükkânlardan birinin depo kapağı..

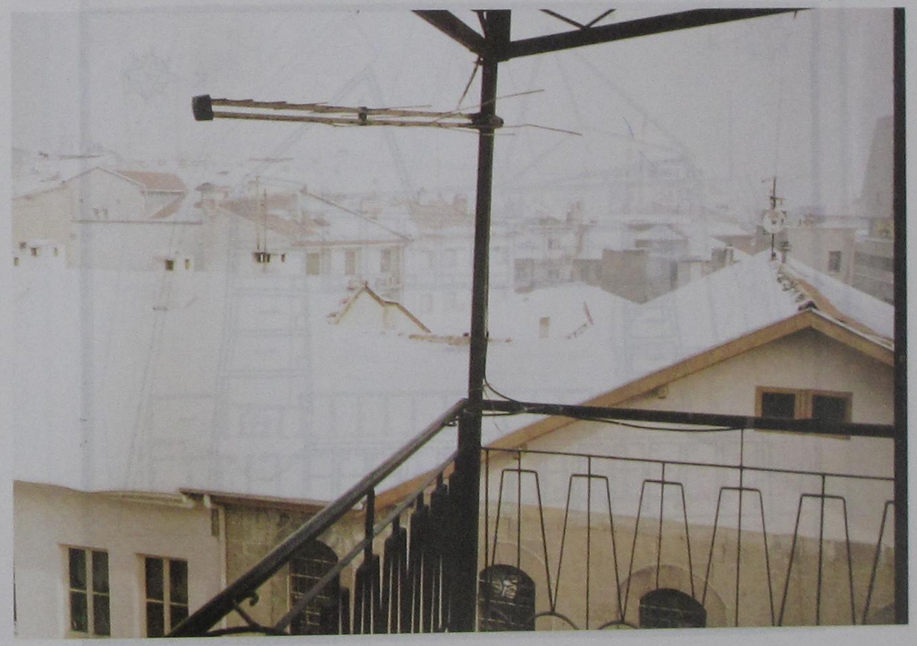

Resim: 24 Ön cephenin çatısı.

Resim: 19 Ağa sokağına açılan dükkân kapısı.

Resim: 21 Hanın ön cephesi.

Resim: 20 Eczanenin hanın avlusuna açılan cephesi.

Resim: 22 Putrel volta döşemeli dükkân tavan döşemesi.

Resim: 23 Hanın içindeki dükkânlardan birinin depo kapağı..

Resim: 24 Ön cephenin çatısı.

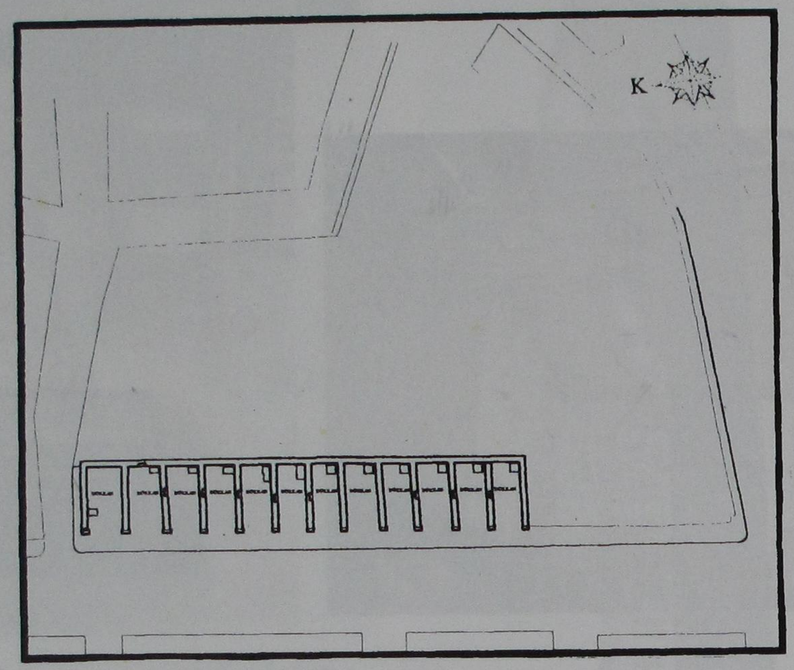

Şekil: 1 1758 yangınından sonra yapılan yığma yarı kâgir dükkânların mevcut durumunu gösteren zemin kat plânı (Bu, kesinliği net olmayan fakat verilere göre çizilmiş tahminî plândır).

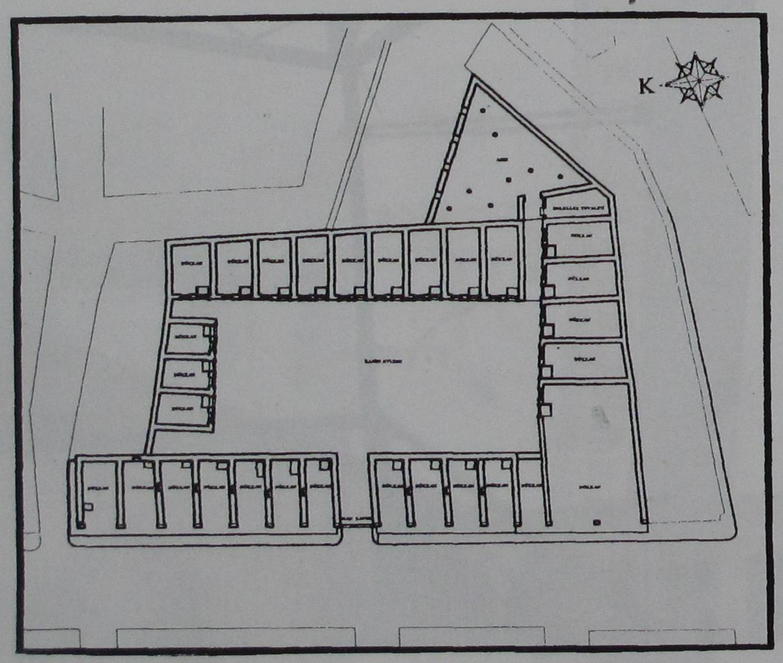

Şekil: 2 Nakıb Hacı İbrahim İş Hanı'nın ilk yapıldığı zamanlardaki mevcut durumunu gösteren zemin kat plânı (Bu, kesinliği net olmayan fakat verilere göre çizilmiş tahminî plândır).

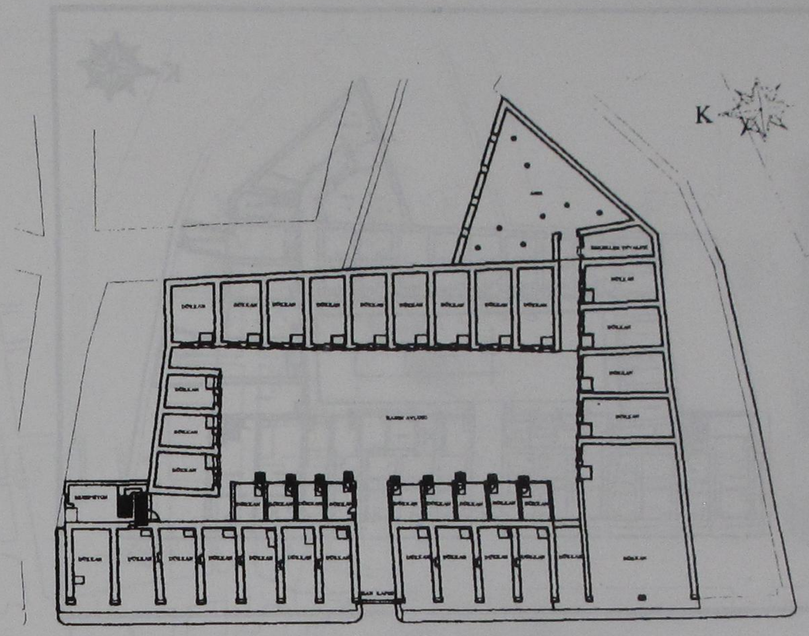

Şekil: 3a Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nın üzerine ve ön cephenin sırtına ek inşat yapıldığı zamanlardaki mevcut durumunu gösteren zemin kat plânı (Bu, kesinliği net olmayan fakat verilere göre çizilmiş tahminî plândır).

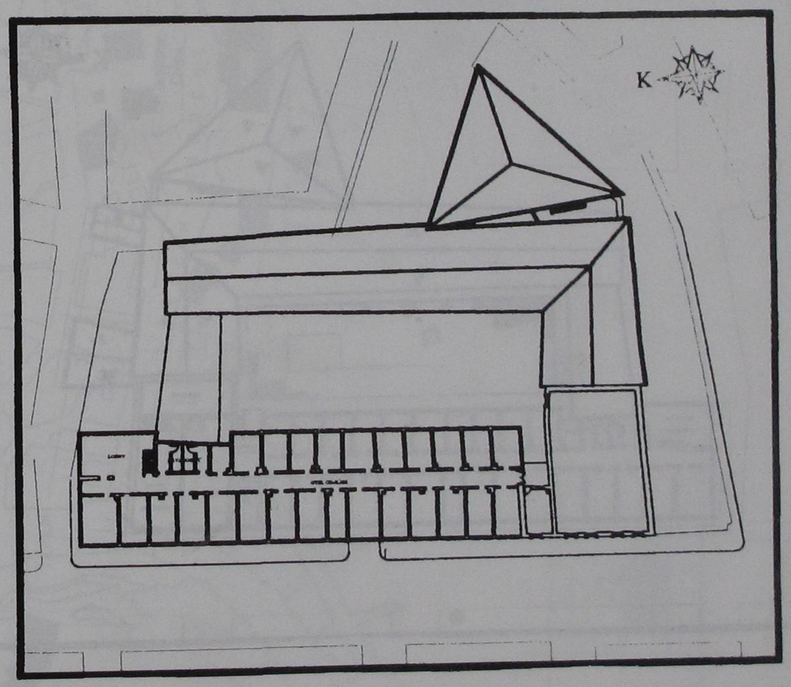

Şekil: 3b Nakıb Hacı Ibrahim Hanı'nın üzerine ve ön cephenin sırtına ek inşat yapıldığı zamanlardaki mevcut durumunu gösteren birinci kat plânı (Bu, kesinliği net olmayan fakat verilere göre çizilmiş tahminî plândır).

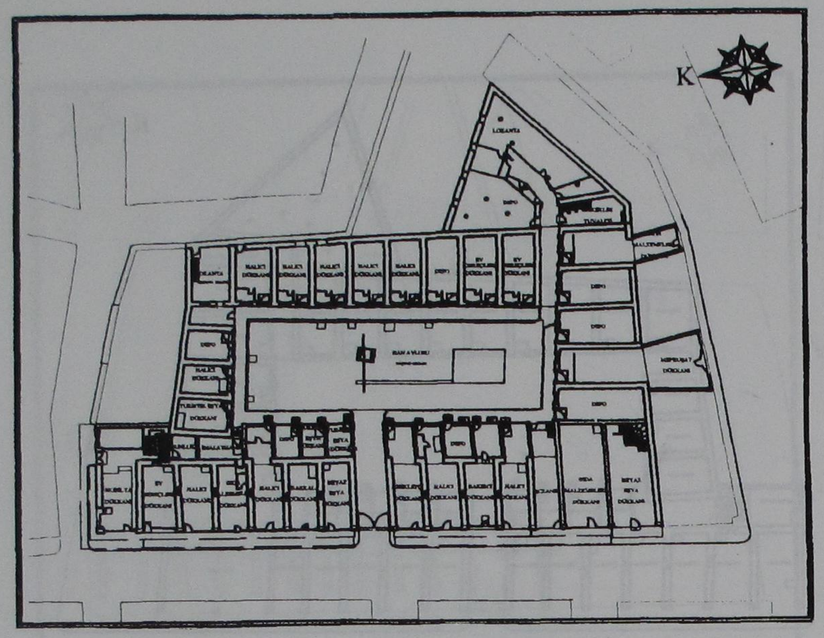

Şekil: 4a Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nın bugünkü mevcut durumunu gösteren giriş kat plânı (Bu, kesinliği net olmayan fakat verilere göre çizilmiş tahminî plândır).

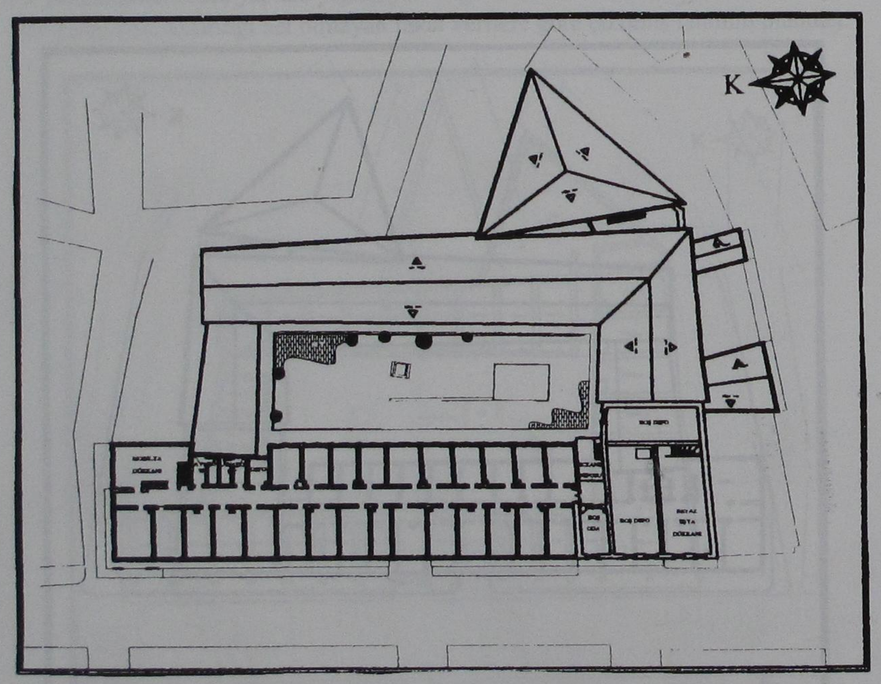

Şekil: 4b Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nın bugünkü mevcut durumunu gösteren birinci kat plânı (Bu, kesinliği net olmayan fakat verilere göre çizilmiş tahminî plândır).

Şekil: 5 1/1000 Konya'da Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nın bulunduğu yerin Vaziyet Planı (Anıtlar Yüksek Kurulu).

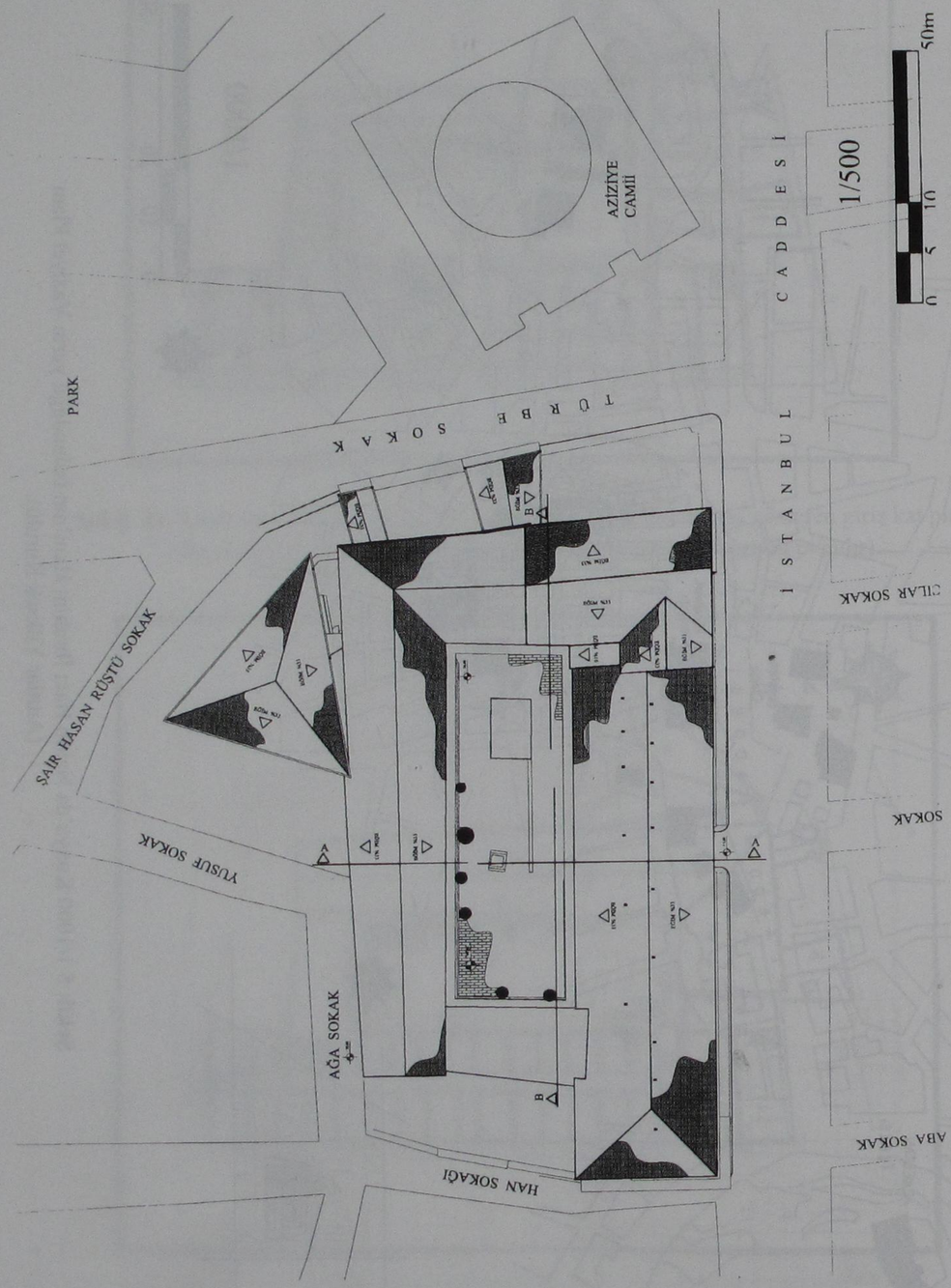

Şekil: 6 Nakıb Hacı İbrahim Hanı'nın bulunduğu alanın genel plânı.

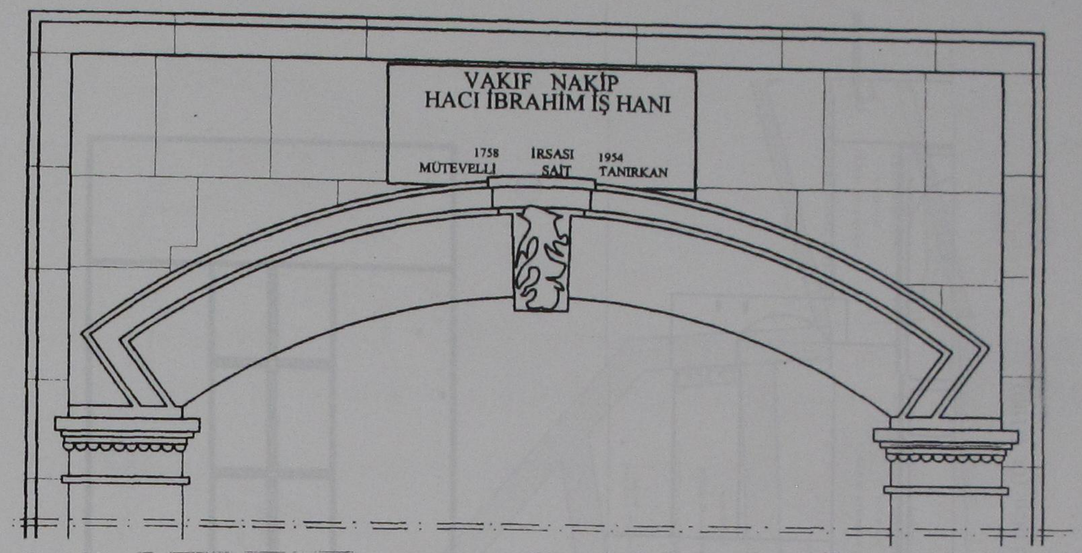

Şekil: 7 Han Kapısının Üzerindeki Kitabe.

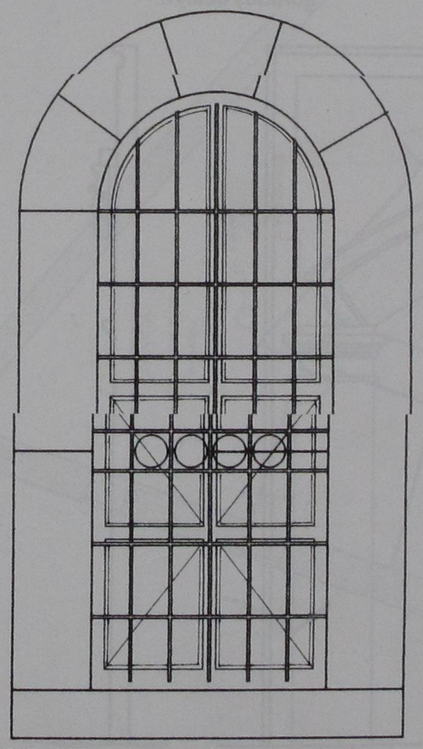

Şekil: 8 Han penceresi ön görünüş detayı.

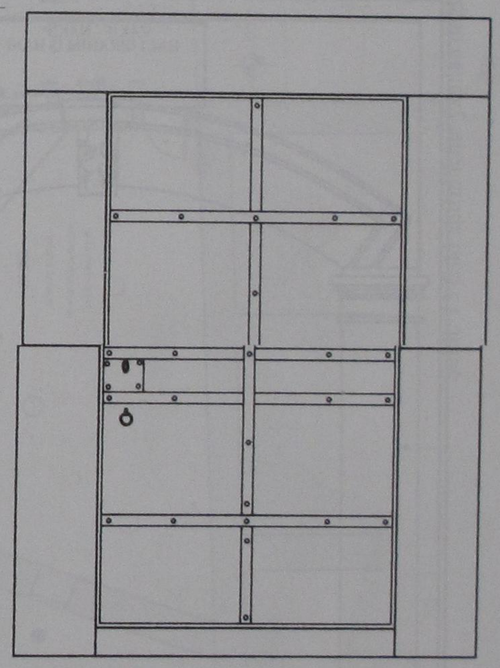

Şekil: 9 Han kapısı ön görünüş detayı.

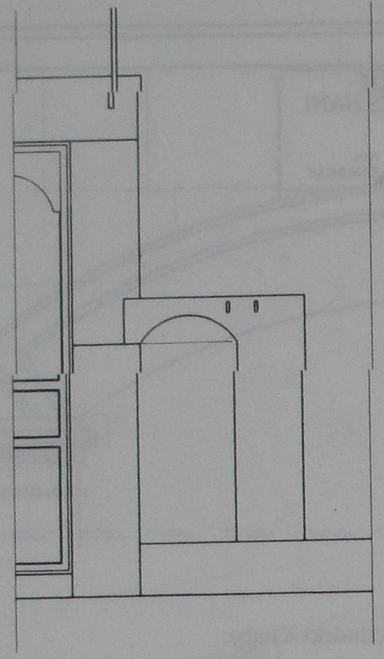

Şekil: 10 Avlunun içindeki kuyunun ön görünüş detayı.

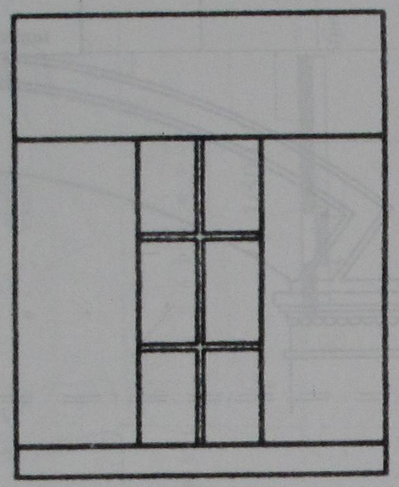

Şekil: 11 Han bodrum penceresi ön görünüş detayı.

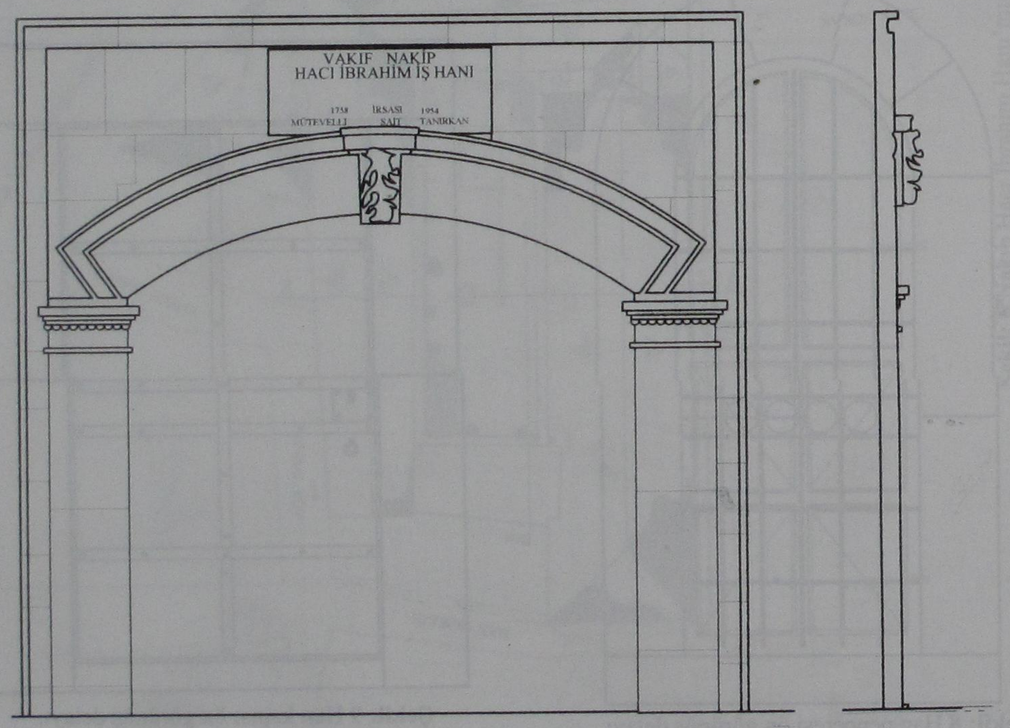

Şekil: 12 Han giriş kapısının ön ve yan görünüş detayı.

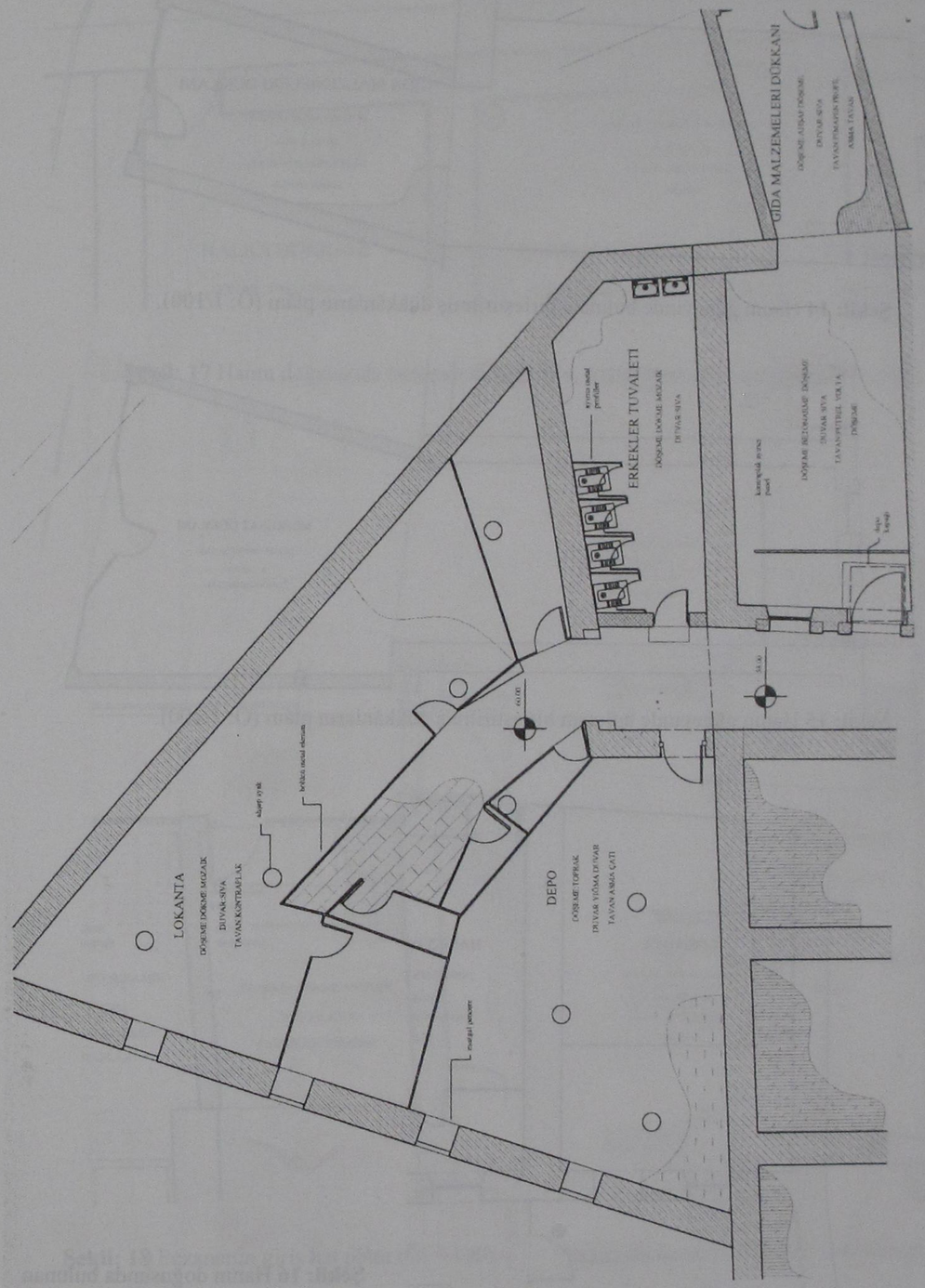

Şekil: 13 Eski ahırın içine yapılan değişikliklerin belirtildiği plan. (Ö: 1/100).

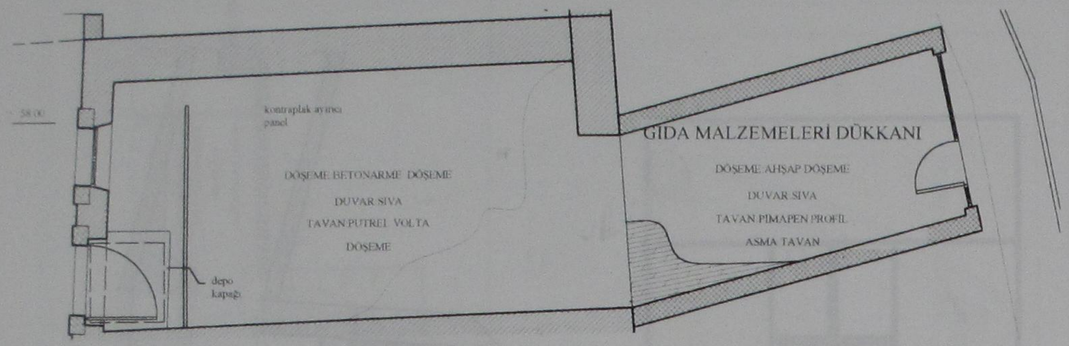

Şekil: 14 Hanın güneyinde bulunan birleştirilmiş dükkânların plânı (Ö: 1/100).

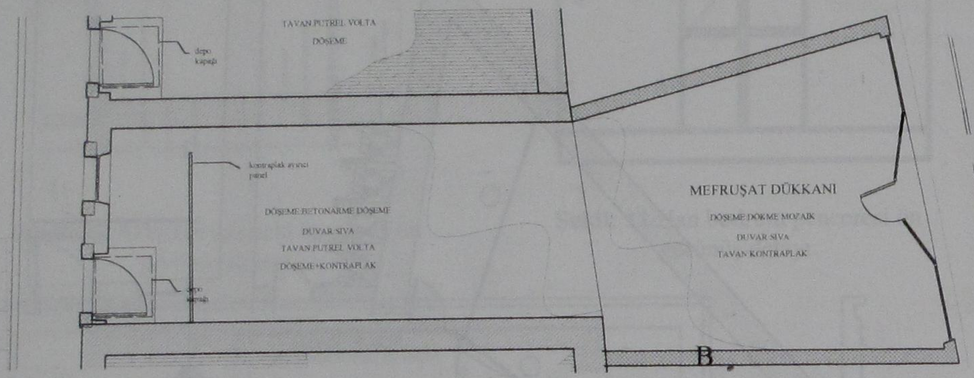

Şekil: 15 Hanın güneyinde bulunan birleştirilmiş dükkânların plânı (Ö: 1/100).

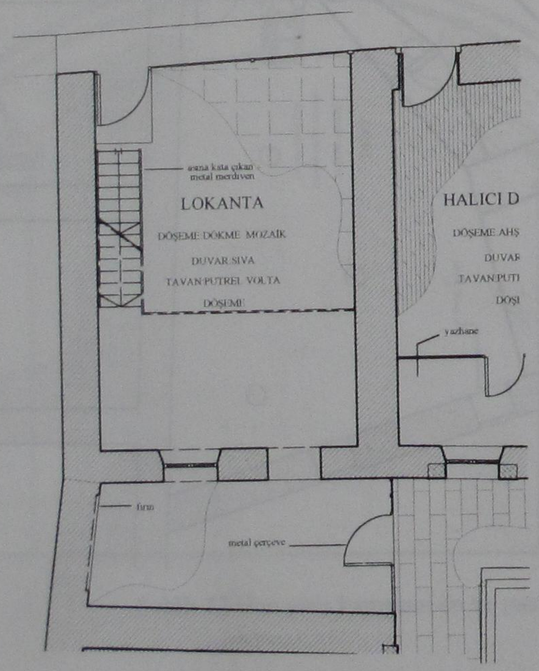

Şekil: 16 Hanın doğusunda bulunan lokantanın değişiminin gösterildiği plân (Ö: 1/100).

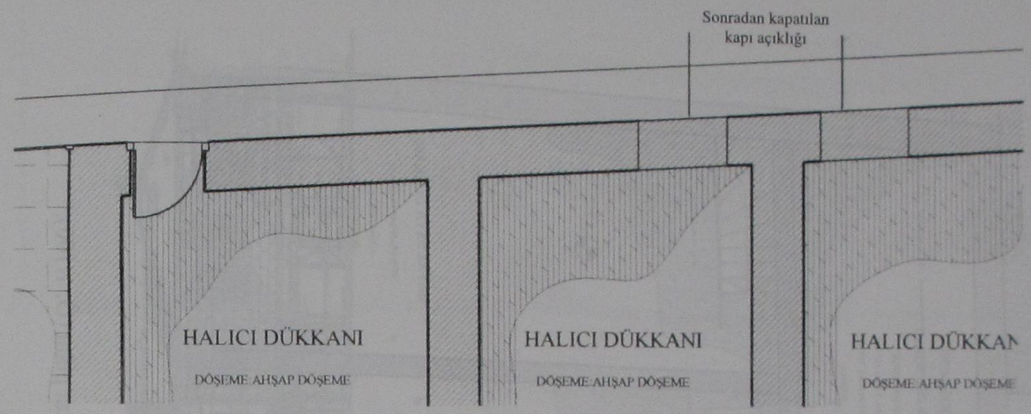

Şekil: 17 Hanın doğusunda bulunan dükkânların değişimini gösteren plân (Ö: 1/100).

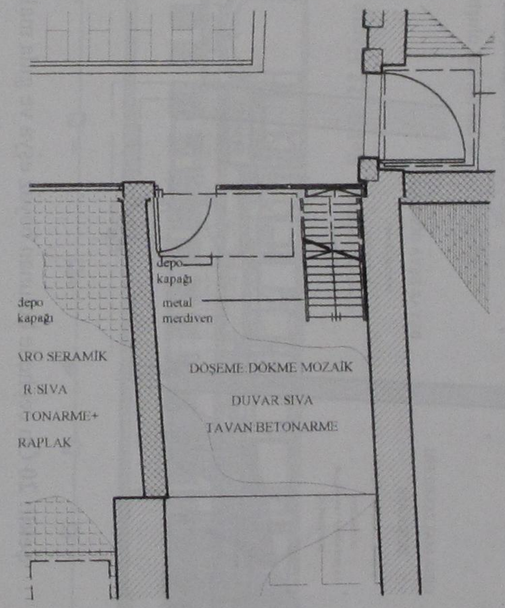

Şekil: 18 Eczanenin giriş kat plânı (Ö: 1/100).

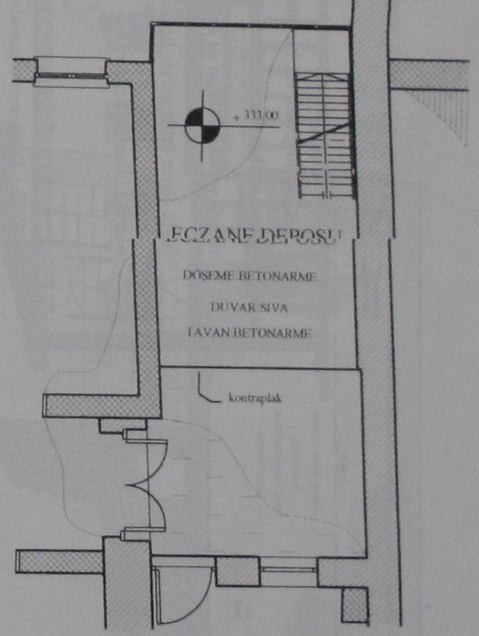

Şekil: 19 Eczanenin birinci kat plânı (Ö: 1/100).

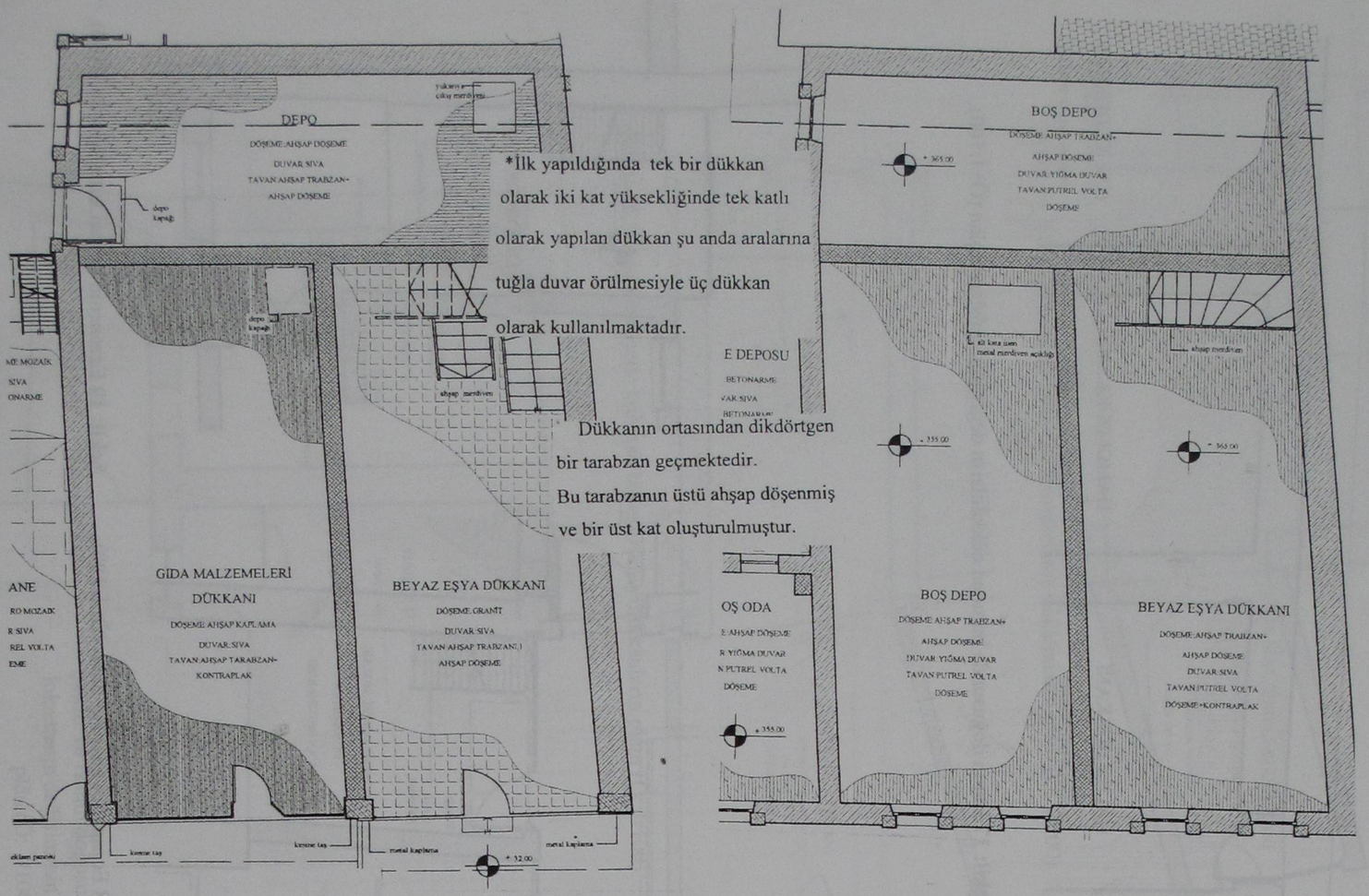

*İlk yapıldığında tek bir dükkan olarak iki kat yüksekliğinde tek katlı olarak yapılan dükkan şu anda aralarına tuğla duvar örülmesiyle üç dükkan olarak kullanılmaktadır.

Dükkanın ortasından dikdörtgen bir tarabzan geçmektedir. Bu tarabzanın üstü ahşap döşenmiş ve bir üst kat oluşturulmuştur.

Şekil: 20 Ön cephede bulunan beyaz eşya ve gıda malzemeleri satan dükkânların giriş kat plânı (Ö: 1/100).

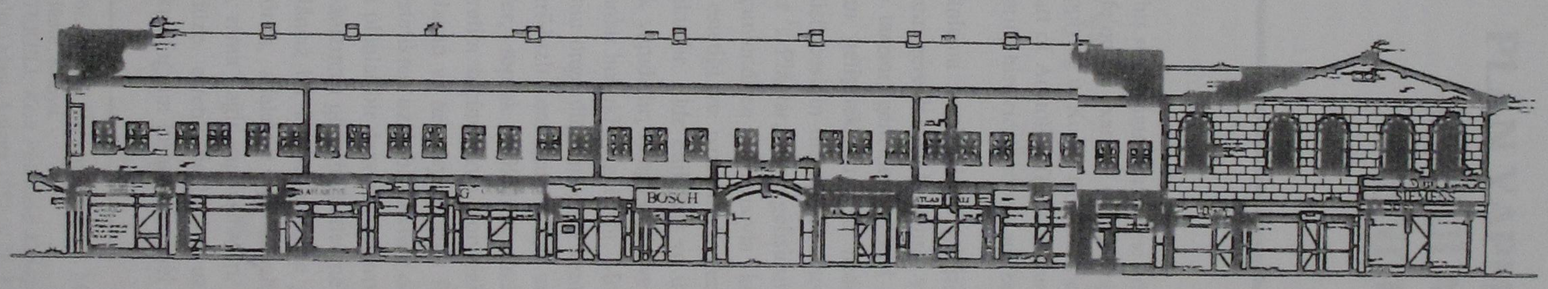

Şekil: 22 Hanın ön cephesi.

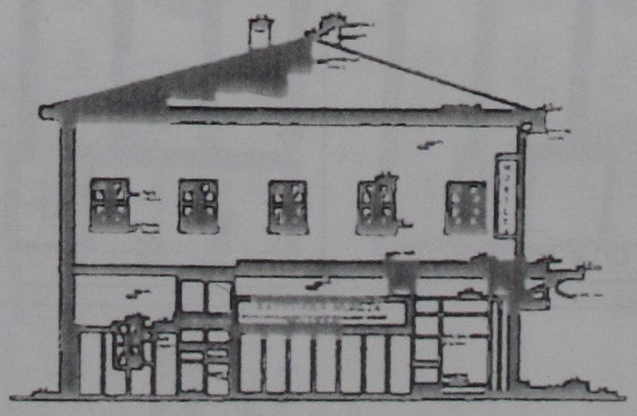

Şekil: 23 Hanın yan cephesi.

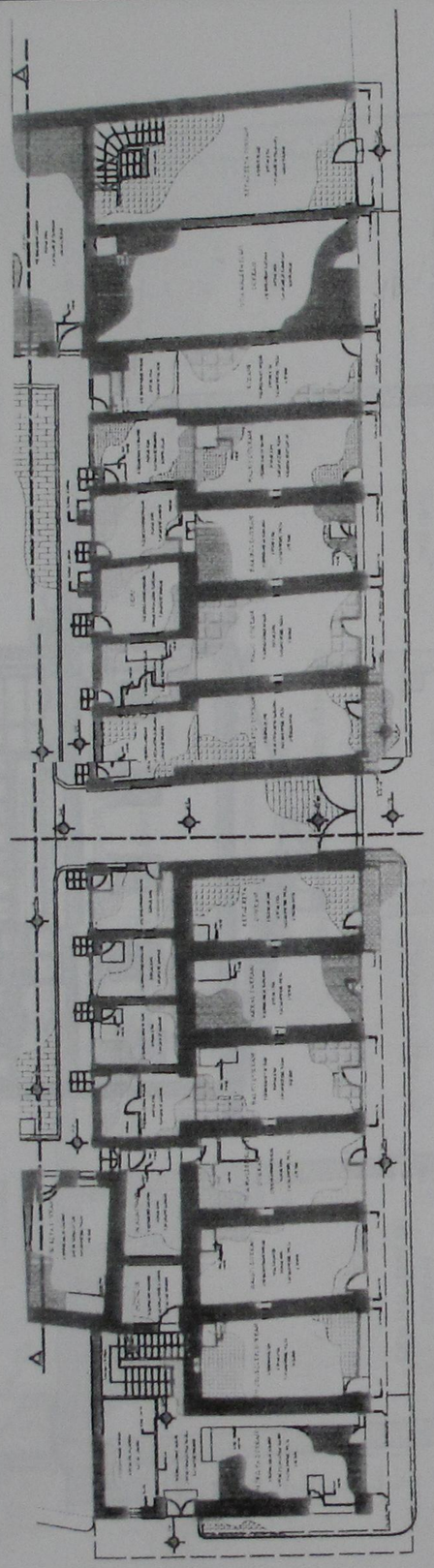

Şekil: 24 Ön cephedeki ve ön cephenin arkasındaki dükkânların plânı.

PLÂN YAPMA VE ONA SADIK KALARAK UYGULAMA GELENEĞİNE SAHİP ENDER BİR KENT: KONYA

Havva Alkan BALA*

ABSTRACT

This study aims to examine urban plânning an important input for increasing the quality of urban life on the example of Development Plâns in Konya which has the tradition of making plân and applying it. Konya as a historical and cultural heritage is one of our rare Metropolis in the middle part of Anatolia. The adventure of series plâns following each other and coherent with another during historical process and benefits of them for the city will be discussed.

Plânlama kestirimlerle geliştirilen sorunlara çözüm için gerekli olan kuramsal ve teorik yapıyı, düşünce tarzını, genelde rasyonel düşünce yapısı üzerinden gelişmektedir. Bu nedenle plânlama, insan düşüncesinin ulaştığı en önemli kazanımlarındandır [1]. Plânlar, kent gelişimini yönlendiren, onu biçimlendiren dolayısıyla kentsel yaşamı, kentsel estetiği ve paralelinde kentsel mekânları etkilemektedir. Elde edilişleri ve uygulanışları ile karmaşık yapıdadır; hangi türde ve ölçekte olursa olsun bunlar hukuki belgelerdir. Modernist tasarım doktrininin öngördüğü modern kentlerin mekânsal özellikleri hızlı kentleşme, nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, toprak kullanımı, mülkiyet düzeni, yapım-üretim biçimlerinin kompleksleşmesi, mekânı kullanan ve tasarlayan farklı faktörlerle çoğu zaman estetikten uzak bir şekilde oluşurken, kentsel fiziki plânlar bir denetim, kontrol ve organizasyon mekânizması görevini üstlenmektedir. Modern çağda plânsız bir kentsel gelişme genellikle kaosun, terörün, adaletsiz uygulamaların, spekülasyonların, ranta bağlı yapılaşmanın, sıkışık, biçimsiz, tekdüze, estetik hazlardan uzak mimârînin, trafik sıkışıklığının kısaca evrensel normlarda yaşanabilirlilikten uzak bir kurgunun habercisidir. Yaşanabilirlilik ölçütlerinden birisi de plânlı bir imarlaşmadır. Konya 1945'lerden bu yana Türkiye'de kent plânlarına sahip olmuş ve düzenli gelişmiş ender Büyükşehirlerdendir. Konya kenti, tarihsel katmanlarda sahip olduğu tarihî ve kültürel zenginliğini, modern çağda plânlı gelişmesiyle korumağa çalışmaktadır ve emsalleri ile kıyaslanınca bunda başarılı olduğunu da söylemek mümkündür.

I. ANADOLU'NUN BAĞRINDAKİ TARİHÎ ve KÜLTÜREL MİRAS

Konya, M.Ö. 1000'lere kadar inen tarihî ile pek çok uygarlıklara sahne olmuş bir yerleşim bölgesindedir. Anadolu'nun genel morfolojisi içinde kurak bozkırlarla dağlar arasındaki eşik bölgesi olarak tarih boyunca kentleri ve yolları çekmiş olması ile köklü bir mekânsal kurguya sahipken aynı zamanda çeperlere doğru sürekli büyüyen yeni gelişim alanları söz konusudur. Kentin tarihsel altyapısına ve genel yerleşim ile gelişim durumuna bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılabilir. Konya kentinin gelişiminin kronolojik sıralamasında tarih kitaplarına, seyyahların yazdıklarına, devlet görevlilerinin resmi belgelerine, çeşitli araştırma çalışmalarına, hatta edebiyat kitaplarına başvurmak mümkündür. Selçuklular'dan bugüne kadar kentin

* Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Mimarlık Bölümü, Konya.

1 İlhan TEKELİ, *Kent Plânlama Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara 1991, s. 38-43.

gelişimi eski bir höyük olarak Alâeddin Tepesi'nin çevresinde olmuştur. Bu tepe 750 yıldan fazla zamandır şehre gözcülük etmiştir[2]. Frigler, Lydyalılar, Persler ve Romalılar sırasında burayı merkez edinerek yerleşmişlerdir. MS. 395 tarihine kadar Romanın vilâyeti olarak kalan kent, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Bizanslılar'a kalmıştır [3]. Bizans'ın elindeki "ikonium (ikonların ülkesi)" İslâm akınları ile karşılaşmış ve Alâeddin Tepesine sıkıştırılmıştır. Türkler, 1071'den sonra tabiat ve iklim şartları ile alışkın oldukları Orta Asya'ya benzeyen bu beldeyi sevmişler ve yerleşmişlerdir. Çevresi at ve hayvancılığa uygun otlaklarla çevrili, Türk savaş taktiği içinde savunulması ve gerektiğinde boşaltılması kolay olan hükümdar, ordu-karargâh için son derece uygun tepesi ile başkent yapılmıştır [4]. Alâeddin Tepesi, Konya'nın ilk kurulduğu yer olarak Frigler döneminden, Selçuklular'a kadar katmer katmer tarihî bünyesinde barındırmış olmasıyla çok değerlidir. Ayrıca dümdüz bir arazinin ortasındaki yükselti olarak; Konya'nın mekânsal gelişiminde dün üstlendiği merkezî rolü, kente anlam, ölçek ve değer katmasıyla bugün de sürdürmektedir (Resim: 1).

Selçuklu dönemi, Konya'nın gerek sosyal yapı ve siyasî ihtişam, gerekse fizikî doku değişimi bakımından tarihinde yaşadığı en görkemli yıllar olmuştur. Her alanda karşımıza çıkan bu görkemde Alâeddin Keykubat gibi bilime, sanata ve düşünsel zenginliğe duyarlı bir hükümdarın yönetimindeki Anadolu Selçukluları'nın başkenti olma faktörü vardır. Alâeddin Keykubat, 1229 yılında Mevlânâ ve babası Bahâeddin Veled'i, Konya'ya gelip yerleşmeleri, kentin câzibesini bir kat daha artırmış, dönemin ilim ve düşünce adamlarını Konya'ya çekmiştir. Mevlânâ'nın ve Mevlevîliğin insanlığa yaptığı çağrı, kentin sosyal ve mekânsal yapısını değiştirecek kadar yankı bulmuştur. Mevlânâ'nın kente gelmesinden sonra sur dışına taşmalar olmuştur. Dış kalenin haricinde serbest dokulu, dışa kapalı, bahçe ve zengin iç mimârîsi ile bütünleşmiş sokaklar ve mahalleler oluşmuştur[5]. Kent Mevlânâ'nın ölümünden sonra da ticarî fonksiyonlarla bezenmiş bir ziyaretgâh, bir sosyal merkez haline gelmiştir. Konya Selçuklular zamanında bir başkente yakışan, Selçuklu'nun sanat, estetik, mimârî ve sistem anlayışını yansıtan yüzlerce eserle donatılmıştır[6]. 1308'de Anadolu Selçukluları'nın yıkılmasıyla kent, 1327'de İlhanlılar'a, arkasından Karamanoğulları'na ve nihayet Osmanlıla'ra geçmiştir. 1465 yılında Osmanlı hakimiyetine geçen kent, artık başkent olma özelliğini yitirerek Osmanlı İmparatorluğu ordusunun doğu seferlerinde konakladığı, şehzâdelerin valilik yaptığı bir eyalete dönüşmüştür[7]. Doğal olarak, Osmanlılarla birlikte Konya'daki imar hareketleri yavaşlamıştır[8]. Ancak Mevlânâ'nın ölümünden sonra adına yapılan dergâh etrafında düşünceleri yayılmaya devam etmiştir. Böylece dergâh bir ziyaretgâh ve sosyal merkez halini alarak çevresine ticaretle birlikte Mevlevî konutlarını da çekmeğe devam etmiştir[9]. Mevlânâ Türbesi'nin yapımına başlanması ile beraber Mevlevîler, Dergâh çevresine toplânmaya, şehir surları dışında yeni bir iskân alanı gerçekleştirmeğe başlamışlardır[10] . Yörenin Konyalı için önemi büyüktür. Bu durum, Dergâh arkasındaki geniş mezarlık alanının gösterdiği gibi, ölümden sonra dahi Türbeye yakın bulunulmak istenmesi dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir. Dergâh çevresinde ortaya çıkan bu yoğunlaşma şehrin yol şemasını da etkilemiştir[11] . Ortaçağ ve onu izleyen dönem içinde şehir karakteri, genelde iç kalenin bulunduğu

2 Tuncer BAYKARA , *Türkiye Selçuklu Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.17-56.

3 Mehmet ÖNDER, *Şehirden Şehire Anadolu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 1995, s. 245-25.

4 BAYKARA, *aynı yer*.

5 Ahmet ALKAN, " Mevlevîlik ve Mevlânâ Külliyesinin Konya Şehirsel Gelişimleri İçindeki Yeri", *1. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1985, s.205-212.

6 Geniş bilgi için bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 226-315.

7 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *"Lâle Devri'nde Konya"*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 105-106.

8 Ahmet ALKAN ve ark., "Bir Türk-İslâm Şehri Olarak Konya", *The Conference on The Preservation of Architectural Heritage of Islamic Cities*, İstanbul 1985, s. 236-241.

9 ALKAN, *aynı tebliğ*, s.205-212.

10 Ahmet ALKAN "Mevlânâ Dergâhı ve Çevresini Koruma Problemleri", *2. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*,Konya 1986, s. 183-199.

11 Gönül EVYAPAN, *Konya Mevlânâ Külliyesi Çevresi Mevzii Koruma İmar Planı Raporu*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve TC. Kültür Bakanlığı Yayını, Proje No:92.02.01.11, Ankara 1983, s. 19-24.

Alâeddin Tepesinin çevresinde bir daire içinde gelişen bir merkez ve o merkeze yönelen ışınsal yollardan ibarettir.

XVIII. yüzyılda kent genelinde imar faaliyetleri anlamında kayda değer değişimlerin yaşandığı 22-23 bin nüfuslu Konya[12], XIX. yüzyıl başında ise manevî bir merkez olarak sahip olduğu kültürel ve fiziksel yapıyı koruyan 35-40 bin nüfuslu bir şehirdir. XIX. yüzyılın başında kentin fizikî yapısını etkileyen en önemli olan olay 1867'de çıkan ve üç gün boyunca devam eden yangındır [13]. Bu yangından sonra Konya'da yavaş, fakat sürekli bir imar faaliyeti görülmüştür. Lâle devriyle başlayan ve XIX. yüzyıl sonlarında hız kazanan Batı'ya açılma, hızlı nüfus artışı ve kentleşme gibi faktörlerle İstanbul'da başlayan imar faaliyetleri etkilerini Konya'da da göstermeğe başlamıştır. Bu faaliyetler, 1898-1902 yıllarında Konya Valisi Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa zamanında hız kazanmıştır [14]. Beyşehir sulama projesi, Alâeddin Tepesi Su Deposu, Bağdat Demiryolu hattının Konya'ya gelmesi, İstasyon ile Mevlânâ Müzesi arasının geniş yollarla birleştirilmesi ve Konya'nın merkezinde birbirini dik olarak kesen cadde ve sokaklar açılması onun zamanında yapılan çalışmalardır. Şehrin içme suyu problemi de yine bu dönemde Çayırbağı suyunun kente getirilişi ile çözülmüştür[15]. Medeniyetin merkezi, zengin bir kültürün mozaiği, Anadolu'nun aynası olan Konya'da sanayi, tarım, hizmet ve turizm sektörü ile gelişerek bugünkü çağdaş görünümüne kavuşmuştur[16]. Bu çağdaş görünümün arkasında aynı zamanda imar plânlarına verilen önemin gücü de bulunmaktadır.

II. KONYA İMAR PLÂNLARININ SERÜVENİ

Konya imar plânları, kuşkusuz Türkiye'de son on yıllarda büyük bir kent ölçeğinde hazırlanan en etkin plânlardandır[17]. 1940'lardan 2020'ye kadar olan süreç için çevre düzeni imar plânı ile birlikte birbirini takip eden ve birbiri ile tutarlı toplam 5 seri plân hazırlanmıştır. 1930'lu yıllar, tüm Türkiye'de olduğu gibi Konya'da da yenilik hareketlerinin bir devamı olarak Mimar Şehabettin, 1933 yılında kenti dört bölümde inceleyen bir imar çalışması yapmış; ancak etüt projesi uygulamaya konulmamıştır (Şekil: 1).

1. Konya'nın İlk İmar Plânı (1946): Bilimsel ve çağdaş anlamda Konya kentinin plânlama çalışmaları 1940'lı yıllara rastlamaktadır. 1940'lı yıllarda halihazır haritaları hazırlanan Konya kentinin, 1944 yılında ilk imar plânı yaptırılmıştır.

Kentin imar plânı hazırlanmadan evvel su projelerinin yansıtılmış olması, dönem içindeki yöneticilerin plânlama olgusuna yaklaşımlarını göstermektedir[18]. Türkiye Anıtlar Derneği'nin aylık toplântılarında ilim adamları ve Konya'nın imar faaliyetlerinde söz sahibi kişilerin yaptığı sohbetler sırasında, Sefa Odabaşı'nın 1988 yılında banda aldığı konuşmaların deşifre edilen diyaloglardan birinde Y. Mimar Şehabettin Uzluk'un sağlığında Jansen'den Konya'nın imar plânını yapması için ricada bulunduğundan bahsedilir. Jansen, bu rica karşısında Adana'da işi olduğunu, oraya giderken Konya İstasyonu'ndan kendisini alan olursa, şehri gezebileceğini ve çalışmaya başlayabileceğini söylemiştir. Şehabettin Uzluk, Konya'da yetkilileri arayarak Jansen'i karşılamalarını istemiştir. İstasyonda 3-5 saat bekleyen Jansen, yetkililerin gelmemesi üzerine Konya'yı gezmeden Berlin'e dönmüş ve daha sonra plân üzerinde çalışmayı şiddetle reddetmiştir[19]. Jansen, Konya'nın imar plânını yapmamış; ancak kent plânsız kalmamıştır [20]. Asım Kömürcü tarafından hazırlanan 816 ha alanı kaplayan ilk imar plânı, 4.10.1946 tarihinde onaylanarak uygulamaya konulmuştur. Şehrin

12 KÜÇÜKDAĞ, *"Lâle Devri'nde Konya"*, s. 73-90.

13 Mehmet ÖNDER, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara 1971.

14 KOMİSYON, *Konya İl Analitik Etüdleri*, İller Bankası, Şehircilik İşleri Müdürlüğü, Şark Matbaası, Ankara 1964, s. 5-15.

15 Hanefi AYTEKİN, *İz Bırakan 100 Ünlü Konya Valisi*, Ülkü Basımevi, Konya 1994, s. 106.

16 Sefa ODABAŞI, *20.Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya 1998, s. 26-39.

17 Tuğrul AKÇURA, *İmar Kurumu Konusunda Gözlemler*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara 1982, s. 180-190.

18 KOMİSYON, *İller ve Belediyeler Yıllığı*, İstanbul 1949, s. 642.

19 ODABAŞI, *aynı yer*.

20 Havva ALKAN BALA, *"İmar Plânları ile Oluşmuş Kent Mekanlarının Konya Özelinde İrdelenmesi"*, (Gazi Üniversitesi, Müh. Mim. Fak. Mimarlık Böl. Yüksel Eldemir Salonu, Doktora Semineri), Ankara 1999, s. 25-39.

gelişme alanları batı ve güneybatı yönünde oluşturulmuş, konut alanları için toplam 534 ha ayrılmış ve ortalama 140 kişi/hektar yoğunluk önerilerek kentteki kat yüksekliği azamî 3 olarak belirlenmiş, İstasyon Caddesi ve Kayalıpark arasında bağlantıyı sağlayan bir yol açılması, Alâeddin Tepesi etrafını dolaşan kuşak yolu düzenlenmesi önerilmiştir[21]. Asım Kömürcüoğlu'nun Konya için yaptığı bu imar plânında, Konya'nın dağınık bir şekilde bölgeye yayılmış olması sebebiyle mevcut bulunan konut dokusu yeniden düzeltilmiş ve mevcut yapıların istimlâka uğramamasına özen gösterilmiştir. Mesken alanları arasında kalan boşluklar da yeniden tanzime çalışılmıştır. Burada amaç, şehrin mevcut karakterinin korunmasıdır. Yeni açılan yollar üzerindeki konut alanları, muhtelif kat adetleri, ayrık, bitişik nizamlı yapılar şeklinde düşünülmüştür. Yapı adaları oluşturulurken yapıya ait parsel genişlikleri 10 m'den az olmamak şartıyla düzenlenmiştir (Şekil: 2).

Babalık Gazetesi'nde Cumhuriyet sonrasında Konya'nın imarından şu şekilde bahsedilmektir: *"Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Konya'nın çevresinde de yurdun birçok köşelerinde olduğu gibi değişiklikler oldu. Bu belirgin değişikliği Konya'nın 15-20 yıl uzakta kalmış olanlar, içinde yaşayanlardan daha çabuk görülebilir"* [22].

2. İkinci İmar Plânı (1954): Hızla gelişen kent için 1946 imar plânı yetersiz görülünce, Feyzan Baydar ve Leyla Baydar tarafından hazırlanan 912 ha alanı kapsayan ikinci imar plânı, 20.12.1954 tarihinde uygulamaya konmuştur. Plânda, konut alanlarının gelişme yönleri kuzeybatı, batı ve güney-batı yönleri olarak tasarlanmıştır [23]. Kentin güneydoğusundan başlayıp, güneyde, batıda ve kuzeyde devam edip kuzey-doğuda sona eren 40 km'lik bir çevre yolu, ayrıca bugün Eski Garaj olarak bilinen yerde otogar önerilmiştir. Bu düzenleme, ticaret alanının güneye doğru sarkmasına yol açmıştır [24]. 1960'lı yıllara gelindiği zaman, mevcut imar plânı kentsel gelişmeler cevap vermekten uzak kalmıştır.

[21] Rahmi ERDEM ve ark.,"Konya'nın Şehirleşmesi", *Mozaik Dergisi*, S. 33, 1998, s. 71-79.
[22] *Babalık Gazetesi*, 21 Mart 1946, (Konya), s.1.
[23] ERDEM ve ark., *aynı yer*, s. 71-79.
[24] ERDEM ve ark., *aynı yer*.

3. Üçüncü İmar Plânı: Bunun üzerine Konya Belediye Meclisi, imar plânını yarışma yoluyla elde edilmek üzere İller Bankasına yetki vermiştir. İller Bankası'nın isteğine uygun olarak Türkiye'de ilk defa, Konya İmar Plânı yarışmasına esas olmak üzere, İmar ve İskân Bakanlığı-Plânlama İmar Genel Müdürlüğü Bölge Plânlama Dairesi tarafından *"İl Sosyal Ekonomik Raporu"* hazırlanmıştır[25]. Bu çalışma, istatistik verileri bakımından henüz başlangıç aşamasında olmasına, daha çok gözlemlere ve Konya Belediyesi çalışmalarından elde edilen verilere dayanmasına rağmen plânlama şartlarına esas teşkil etmiştir. 34 projenin katıldığı yarışmada Yavuz Taşçı, Haluk Berksan ikilisinin hazırladığı proje, birincilik ödülü kazanmıştır. Bu yarışmada elde edilen imar plânı üzerinde yoğunlaşmamız gerekmektedir. Çünkü Konya kenti, hâlâ 1964 plânlarındaki ilkeleri ve arazi kullanım kararlarını korumaktadır. Yavuz Taşçı, Haluk Berksan ikilisinin hazırladığı proje 1966'da onaylanarak yürürlüğe girmiş olup, 9500 hektarlık alanı kapsamakta, mücavir saha ile birlikte 20.000 hektarı bulmaktadır[26]. Projeye göre Konya Kenti İmar Plânı'nda başlangıcındaki kabuller şu şekildedir;

a. Kentin ekonomik yapısı tarıma temellendirilmiştir,
b. Şehirlerarası ulaşım kent merkezinden geçerek şehir içi trafiğini meşgul etmektedir,
c. Kent, tarihî bir merkez üzerinde olup, ticari ve sosyal donatıma bağlı, radyal bir düzensiz gelişme içindedir,
d. Kent merkezinde çok katlı yapıların sayıca artması güneşsiz ve sağlıksız ortamların artabileceğini göstermektedir[27],
e. 1985 yılına kadar kentin konut ihtiyacı en düşük tahminle 45 000, en yüksek tahminle ise 50 500 birim olarak tespit edilmiştir[28] ve plân, ana hatlarıyla şu özellikleri taşımaktadır:

[25] KOMİSYON, *Konya İl Analitik Etüdleri*, s.5-15.
[26] *Konya Mimarlar Odası Haber Bülteni*, Konya Şubesi Yayını, (Mayıs 1999), s. 14-15
[27] Ahmet ALKAN, *Konya Tarihi Kentin Plânlama Sorunları*, Konya 1994, s. 83-99.
[28] AKÇURA, *aynı eser*, s. 180-190.

f. Geleneksel merkeze yakın ve onunla ilişkili ikinci merkez kurulmasını,
g. Tek merkezli konsantrik bir gelişme ile yağ lekesi biçiminde gelişmenin sakıncalarından kurtarılmasını,
h. Kuzeyde sanayi bölgelerini, Batıda üniversite alanını, kentin kuzey-batıya doğru gelişimini destekleyerek, güney-batıdan, güney-doğuya uzanan bir kuşakta da tarım alanlarının gelişmesini öngörmektedir (Şekil: 3).

Yarışma sonucu elde edilen jüri ve yönetimin değişiklik önerileri de dikkate alınarak hazırlanan bu plân, Türkiye'nin genel koşullarını düşünüldüğünde başarılıdır [29]. Kentin gelişme yönü ve merkezin biçimlenmesi konularında sorunlara yaklaşımını yarışma jürisinin tutarlı bulduğu değişik kaynaklarda yer almaktadır[30]. Yarışmayı kazanan proje, uygulamaya temel olacak tutarlı bir kararlar dizisi önerisini içeriyordu. Konya'nın, bugün altyapı, ulaşım, konut üretimi bakımından problemsiz bir kent olduğunu söylemek mümkündür. Ancak çok hızlı değişen, sürekli kendini yenileyen toplumsal dinamiklerin yanı sıra nüfusun ve özellikle çalışan nüfusun hızlı artışı, idarecilerin ve plâncının arasındaki kavrayış farklılığı, beklenmedik gelişmeleri ve sorunları da barındırdığı olmuştur[31]. Bu sorunlardan ilki, ulaşım şemasına dair karar ve uygulamalar ile ilgilidir. Plâncının varsayımları ile gelişmeler arasında çelişkiler söz konusudur. 1965'de mevcut otogarın yerine İstanbul-Ankara çıkışında yapılan otogar, 1970-1980 yılları arasında düzenli hizmet vermiş ve plânlamanın varsayımlarında ifade edilen, şehirlerarası trafiğin şehir dışına çıkarılması ilkesi gerçekleştirilmiştir. Ancak 1980'lerden sonra büyük çapta gelişen kuzey-batı aksındaki 4 nolu gecekondu önleme bölgesi ve kuzeyde geniş *"Organize Sanayi"* bölgeleri ile yeni otogar yine şehir içinde kalmıştır. Yani şehirlerarası trafik, şehir içi trafiği şimdiden yüklenmeye başlamıştır. Bu şehirlerarası trafiği toplama ve dağıtımda kullanılmak üzere açılan çevre yolu, önce kaçak inşaatlarla çevrelenmiş; kooperatif yapılarıyla bu alanlar dolmuş ve çevre yolu şehir içi yol konumunda kalmıştır. Plânda yapılan önemli arazi kullanım kararı değişiklikleri, sözgelimi üniversite sahasının İstanbul yolunun 25 km içine alınması gibi şehirler arası yolları şehir içi ulaşım arteri haline getirdiği gibi şehrin radyal gelişimini de lineer hale getirmiştir. Nâzım plânda bu ölçüde düşünülmeyen gelişme, kent yapısında ciddi iletişim ve etkileşim sorunlarının kaynağı olmuştur. Nitekim bu iletişimi kurmak için çıkış yolu olarak benimsenen ve uygulanan Hafif Raylı Sistem uzun tartışmalara yol açmış, yerel yönetim değişikliği ile de bir bekleme dönemine girmiştir[32].

Hafif Metro (Hafif Raylı Sistem)'nun hikayesi, 1979'da Selçuk Üniversitesi'nin Demiryolları'ndan ulaşım sorununu çözmeye yönelik bir talepte bulunmasıyla başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde kent içi toplu ulaşımın belkemiği olarak raylı sistem, mekânı ve enerjiyi çok daha verimli kullanması, havaya saçılan kirletici miktardaki atığı çarpıcı boyutlarda azaltması, daha az kaynak kullanımı ile toplu taşımacılığın sürdürülebilir kalkınmanın ulaşım sektöründeki karşılığı olarak görülmüş ve önerilmiştir [33]. D.D.Y. uygulanabilirliğini gösteren etütlerin yapılmasını istemiştir. Ulaşım etütlerinin sonunda Konya kent ulaşımında en elverişli, güvenli, hızlı ve ekonomik sistemin tramvay olabileceği tespit edilmiştir. 1983 yılı *"Konya Kent İçi Ulaşım Plânı ve Sentez Öneri Raporu"* hazırlanmıştır. Ancak Konya hafif metrosu için Alman ve Türk basınında spekülasyonlar çıkmıştır. 1990 yılında proje incelemeye alınmış ve ODTÜ'den bir heyet inceleme yapmıştır. Sonunda 1997 yılından itibaren İstanbul yolunun 20. Km'sinde ki Üniversite Kampus alanına hizmet vermiştir [34]. Plân ile bir yandan tarihî merkezde ışınsal bir şekilde birleşen kent içi ulaşımı, mevcut karakterinden uzaklaşmış ve alternatif yollar ortaya konmuştur. Tramvay sisteminin tarihî merkeze odak-

[29] AKÇURA ,*aynı yer*.
[30] Bkz. AKÇURA, *aynı yer*; ALKAN, *aynı yer*, s. 83-99; Orhan GÖÇER, "Konya İmar Plânı Projesi Müsabaka Sergisinin Düşündürdükleri", *Mimarlık Dergisi*, S. 7, (1965), s. 20-22.
[31] ALKAN, *aynı eser*, s. 83-99.
[32] ALKAN, *aynı yer;* BALA ALKAN, *aynı yer*.
[33] Yıldız UYSAL, "Çevre-Plânlama-Mevzuat", *Plânlama Kavramı ve Pratiğindeki Yeni Yaklaşımlar Semineri, İstanbul 1993*, Harita İmar Plânlama Şube Müdürlüğü, İller Bankası Yayınları, s. 92-95.
[34] *Konya Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 1992 Çalışma Raporu*, Konya.

lanması ana kararla çatıştığı için çok ciddi bir çelişki haline gelmiş ve eleştiri konusu olmuştur. 1966 nâzım imar plânında yer almayan bu sistemin, plânın öngördüğü ulaşım sistemi ile özellikle tramvay sisteminin kentin diğer bölgelerinde de yaygınlaştırılması aşamasında bütünleştirilmesi gereklidir. 1960'lardan başlayarak kentin gelişimini yönlendiren plânları hazırlayan ve bunların etkilerini adım adım izleyerek 2020 Nâzım İmar Plânını hazırlayan Y.Mimar ve Şehir plâncısı Yavuz Taşçı'nın[35]: *"Ben 1966 imar plânını hazırlarken elime verilen Konya Meram'a doğru bakan, Kapu Camii civarında merkezi bulunan, Şeker Fabrikası ile çevrilen, Alâedin Bulvarı üzerinde birkaç dükkân ölçeğinde ticareti bulunan 150 bin nüfuslu bir kasaba görünümündeydi. Kayseri imar plânını da yapmış bir insan olarak şunu söyleyebilirim ki; Türkiye'de plân yapmak sosyal ve kültürel strüktür açısından dünyanın hiçbir memleketinde olmayan hasletler gösteriyor. Uygulamadan uzak olan arkadaşlar bunun bilincinde olmadan yerli yersiz eleştiriler yapıyorlar. Bizim Konya için hazırladığımız 1966 İmar Plânı üzerine de çok şey yazıldı, çizildi, ciddi eleştiriler aldı. İmar plânları gelişmeleri yönlendirir. Beklenen arazi, ulaşım, korelasyonları sağlanır. Ancak bu noktada şu iyimserlik içinde olmamalıyız. Mimar ve plâncıların beklendikleri çevre kaliteleri oluşmuyor. Konya için de bu geçerli olmuştur. Bizim Meram'a yol üzerinde 2500 metrekarelik yeşil alan için verdiğimiz yapı izni, inanılmaz bir şekilde arttırılmıştır. Bence artık Meram eski Meram değildir. Bu yeni etap plânlarımızda hiç olmazsa kalan yeşili kurtarmak için kentin Meram'a doğru olan gelişimini bloke ettik ve kenti kuzeye yönlendirdik. Koyduğumuz ilkeler yalnız Meram'da değil kentin merkezinde de delinmiştir. "ÜNİTE" mevhumları ile bir gelişme varken bunlar yoğunlaştırılarak sıkışık, nefes almayan bir duruma getirilmiştir. Fetih Caddesi ışınsal olarak yapıları toplayan ve terminal ile çevreye bağlanmıştır. Ancak o noktalar da bölük, pörçük yapılaşmalar, yüzeysel yeşillerle öngördüğümüz halinden uzaklaşmıştır."* şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi kent dinamikleri ile öngörülenler farklı gelişmiştir. 1966 yılında imar plânlarının onaylanmasından sonra kentsel gelişmeye paralel olarak ek plânlar tanzim edilmesi gerekmiştir. Plânın elde edilmesi uzun bir zaman aldığı için uygulamada bir takım olumsuzluklar oluşmuştur. Örneğin boş olarak düşünülmüş alanlara yapılar inşa edilmiş ve imar plânının olduğu gibi uygulanması imkânsızlaşmıştır. Buna rağmen İller Bankası'ndan edinilen bilgilere göre hazırlanan plânın %90'ı uygulanmıştır (Şekil: 4).

4. Büyük Konya Kenti Çevre Düzeni Nâzım İmar Plânı (1983); Konya için 1966'da yapılmış olan ve 1967'de uygulanmasına başlanan imar plânı, 1983 yılına kadar uygulamada kalmıştır. Uygulamada olan plân, kentin gelişimi karşısında ihtiyaca cevap veremez hale gelmesi nedeniyle yeniden plân yapılmasına 1980 yılında başlanmış ve Milli Güvenlik Konseyinin 34 nolu kararı doğrultusunda genişleyen 128 600 hektarlık alanın, 1.300.000 nüfusu hedefleyen 1/25 000 ölçekli Büyük Konya Kenti Çevre Düzeni Nâzım İmar Plânı tamamlanarak 1.8.1983 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığınca onaylanmıştır[36]. Konya kenti, 27.6.1987 tarih ve 19500 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan karar ile Büyükşehir olma hüviyetini kazanmış ve fiilen 1989 yılında üç ilçe belediyeye ayrılmıştır. Bunlar Karatay Belediyesi, Meram Belediyesi ve Selçuklu Belediyesidir. Y. Mimar Yavuz Taşçı tarafından 2020 yılı için Konya Nâzım Plânı Avam Projesi yapılmıştır (Şekil: 5).

Söz konusu plânla ilgili Mimarlar Odası Yönetim Kurulu'nun, Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Şehir-Bölge Plânlama bölümünün, Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın fikirleri alınarak tartışmalar sürdürülmektedir [37].

Konya, sürekli plânlı gelişen bir kent olmuştur; üstelik kenti plânlayan ekibin sürekliliği ve kendi işlerini takip etmeleri söz konusudur. Konya deneyiminin uygulamadaki bu başarısını, değişik etmenlerin ortak etkisine bağlamak olanaklıdır. Bir kere, imar plânına temel olan ve yarışma yolu ile seçilen projenin tutarlı ve gerçekçi kararlar getirdiği görülmektedir. Projenin temel stratejisi, büyük

[35] 11 Mart 1999 günü Yavuz Taşçı ile araştırmacının yaptığı sözlü görüşme.

[36] KOMİSYON, *Konya Belediyesi Başkanlık Çalışma Raporu*, Konya 1983.

[37] *Konya Mimarlar Odası Haber Bülteni*, Konya Şubesi Yayını, Mayıs 1999, s. 14-15

güçlükler yaratmadan, büyük çelişkilere düşmeden uygulanabilmiştir. İkinci önemli etmen olarak, projeden imar plânına ve uygulamaya geçilirken belirli bir esneklik korunabilmiş, projedeki ayrıntılı biçimlendirme kararları dondurulmamış, bunlar üzerinde dilenilmemiş, sadece plânın genel gelişme stratejisinin uygulanmasına öncelik tanınmıştır. Örneğin, toplu konut gelişmelerinin biçimlenmesinde ve hatta yerleştikleri alanlarda ilk plândakine oranla sapmalar olması kabul edilmiş, fakat önemli olan, bunların kuzeye yerleştirilmesi; böylece kenti kuzeye geliştirmek ilkesinden özveride bulunulmamış olmasıdır[38]. Konya imar plânının mimarlık formasyonu almış kent plâncılarının eline teslim edilmiş olması da ayrı bir şanstır.

SONUÇ

Birbirini takip eden ve birbiriyle tutarlı bir dizi plânlama serüveninin sonucunda neler olmuştur? Konya neler kazanmıştır? Bu soruların cevapları Türkiye genelindeki kentleşme ve imar düzenlemeleri düşünüldüğünde heyecan ve ümit vericidir. Plân yapma ve ona sadık kalarak uygulama geleneği Konya'yı seçkin bir yere oturtmuştur. Bu fikir, literatürde yerli ve yabancı pek çok otorite tarafından paylaşılmakta ve desteklenmektedir. Şöyle ki plânlı gelişme sayesinde Konya:

1. Türkiye'nin başarılı küçük ölçekli konut uygulamalarına sahip kenti haline gelmiştir. Türkiye genelindeki kentleşmeye paralel bir gelişme sergilemiştir. Konya'da 1973 yılına kadar kırsal kullanımlı ev türü konutların sayısı, çağdaş anlamdaki apartmanlardan fazlayken 1973 yılından sonra apartmanlaşma hızla artmış ve 1990'lı yıllarda aradaki fark apartmanlaşmanın artması yönünde iyice açılmıştır. 1976 yılında görülen ivmeye önemli etkilerden birisi yap-satçılığın yaygınlaşmasıdır. 1967-1983 zaman dilimi, Konya için yap-satçılığın en parlak dönemi, kooperatifçiliğin de yayılmaya başladığı dönem olarak nitelendirilebilir. Toplu Konut Yasası, Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut Fonu gibi atılımlar toplu konut mekânizmasını daha kolay, daha ucuz bir sistem haline getirince, bu dönemde Konya'da da konut sektöründe önemli atılımlar olmuştur[39].
2. Konya kenti, gecekondusuz Büyükşehir olarak Türkiye'de tek örnektir[40]. Konya başarılı küçük ölçekli konut uygulamalarına sahip olmanın yanı sıra gecekondusuz kent olma özelliği ile de dikkat çekicidir. Türkiye'de 1950 sonrasında gelişen sanayi, kentlerde nüfus yığılmalarının başlamasına neden olmuştur. Kentli nüfusta görülen hızlı artış, beraberinde konut açığını da meydana çıkarmıştır. Plânın büyük oranda uygulanması, 1960'lı yıllardan bu yana yerel yönetimlerde *"plân yapma ve uygulama"* geleneğini yerleştirmiştir. Arsa üretiminin kentsel gelişimin önünde gitmesi, kamu alanlarını işgal ederek gelişen gecekondu olgusunu Konya'dan uzak tutmuştur. Diğer büyük kentlerde imarsız, alt yapısız, sağlıksız konutlar gecekondu bölgelerini oluşturmuşlardır. Konya'da Gecekondu Önleme Kanunları gereğince yeni gecekondu önleme bölgeleri belirlenmiş ve halkın kullanımına sunulmuştur. 1 Nolu Gecekondu Önleme Bölgesi, Nalçacı ve Aydınlık Evler, 4 Nolu Gecekondu Önleme Bölgesi ve 1989 yılında 3 Nolu Gece Kondu Önleme Bölgesi olarak adlandırılan Selçuk Üniversitesi Kampüsü karşısındaki 82 hektarlık alanın 13.000 konutluk arsa ile konut bölgesi olarak arsa tahsisi yapılmıştır. Belediye tarafından uzun vadeli ve düşük fiyatlarla kooperatiflere satılan bu arsalar, dar gelirli halkın da konut ihtiyacını karşılayabilmektedir[41]. Bu yüzden gecekondu konutları, Konya'da görülmemektedir. Buna karşılık ülkemizde sık sık çıkarılan imar afları ile de teşvik edilen ve kaçak yapılaşma adı verilen halkın kendi arazisine izinsiz ve ruhsatsız olarak yaptığı konutlar Konya'da da görülmektedir.
3. Proje ve uygulama sürecinde sürekliliğin sağlanması başarılmıştır.

[38] AKÇURA, *aynı eser*, s. 180-190.

[39] İhsan BİLGİN, "Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türk Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.255-272.

[40] *Turkey Montly Economic Newspaper*, Sempember 1997.

[41] ODABAŞI, *aynı yer.*

Konya imar plânı yapma ve uygulama geleneğinin yanı sıra teknik ve siyasal kadro olarak sürekliliğin sağlanmış olmasıyla da ilgi çekici bir örnektir. Konya örneğinde plânın büyük oranda uygulanmış bulunmasında plân müellifinin yirmi yılı aşkın süredir belediyeye danışmanlık etmiş olmasının etkisi büyüktür ve buna günümüzde çok sıkça rastlanmamaktadır [42]. Akçura'ya göre Konya kentini orijinal bir örnek yapan diğer bir etmen ise; "Konya Belediyesi'nin devamlı olarak plânı desteklemiş ve plânın gerçekleşmesi yönünde çaba göstermiş olması; bu alandaki bütün olanaklarını, çok defa yasaları zorlama sorumluluğunu yüklenerek kullanmış bulunmasıdır. Belediyenin bu olumlu ve yapıcı tutumunun nedenlerini araştırmak, niçin Konya Belediyesi'nin plâna bu denli sahip çıktığını incelemek olanağından yoksunuz. Olasıdır ki, kentin tutarlı bir plânı bulunuşu, plâncıların Belediyeye danışmanlık edişi, bu kurumun sorumluluklarını olumlu yönde etkilemiştir".

Plân, bir ekonomik kalkınma/teşvik paketi değildir. Bu nedenle ülkesel konjonktürün getirdiği değer kayıplarından en az etkilenmesi, genel prestij kazanma olgusunda da Konya'nın ulaşacağı değerlerin bu kentte tutunabilmesinde gösterilecek başarı, plânın başarısında da dolaylı ve dolaysız yollarla etken olacaktır.

BİTİRİRKEN

Bu çalışmayı plân yapma ve ona sadık kalarak uygulama geleneğine sahip bir kent olarak Konya'nın gelişimini başından beri dikkatle izleyen ve plânları ekibiyle beraber hazırlayan kent plâncısı Yavuz Taşçı'nın şu sözleri ile bitirmek, gelecekle ilgili kentin sahip olduğu dinamikleri fark etmek açısından anlam taşımaktadır: "İzlediklerimizle görüyor ve inanıyoruz ki, yirmi yılda hiçbir kent kendi içinden kaynaklanan güç üretimi ile yapısını bu denli tekâmül seviyesine taşıyamamıştır. Bu olgunun içinde plânın büyük rolü olduğuna inanıyoruz ve böyle devamının istendiğini de düşünüyoruz. Bu temel aksiyom noktasından yola çıkıldığında, postülat yine, plânın konut alanı ve imar parseli üreten sıradan yasal bir belge olması gibi görülmemeli, fizikî mekândaki kullanımların ustaca korrelasyonu ile teşvikler, yönelimler ve görülmeyen değerlerin varlığını bulmakla, kinetik yapım enerjilerinin açığa çıkmasıyla, önümüzdeki dönemde beklediğimiz doğumların matrixi gibi görülmelidir" [43].

[42] AKÇURA, *aynı yer*.

[43] Yavuz TAŞÇI ve ark., *Konplân 2020 Konya 2020: Nâzım Plân Revizyonu Raporu, İkinci Kısım*, Taşçı Mimarlık Plânlama Atölyesi, Ankara-İzmir 1999, s. 36.

Resim: 1 Konya'ya anlam ve ölçek veren Alâeddin Tepesi Höyüğü ve Alâeddin Camii'nden bir görüntü (*Konya İl Yıllığı*, 1991).

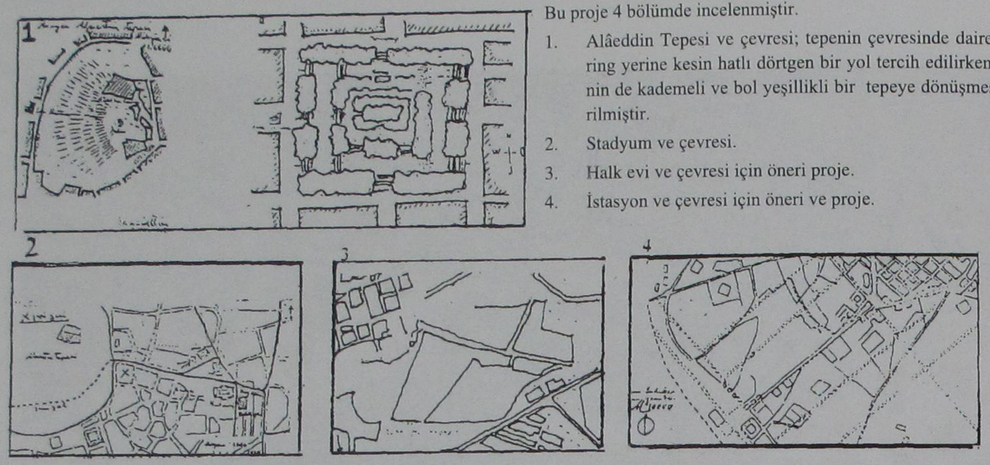

Bu proje 4 bölümde incelenmiştir.

1. Alâeddin Tepesi ve çevresi; tepenin çevresinde dairesel bir ring yerine kesin hatlı dörtgen bir yol tercih edilirken, tepenin de kademeli ve bol yeşillikli bir tepeye dönüşmesi önerilmiştir.
2. Stadyum ve çevresi.
3. Halk evi ve çevresi için öneri proje.
4. İstasyon ve çevresi için öneri ve proje.

Şekil: 1 Mimar Şehabettin'in Konya için hazırladığı etüt projeler (Şehabettin, 1933-1934).

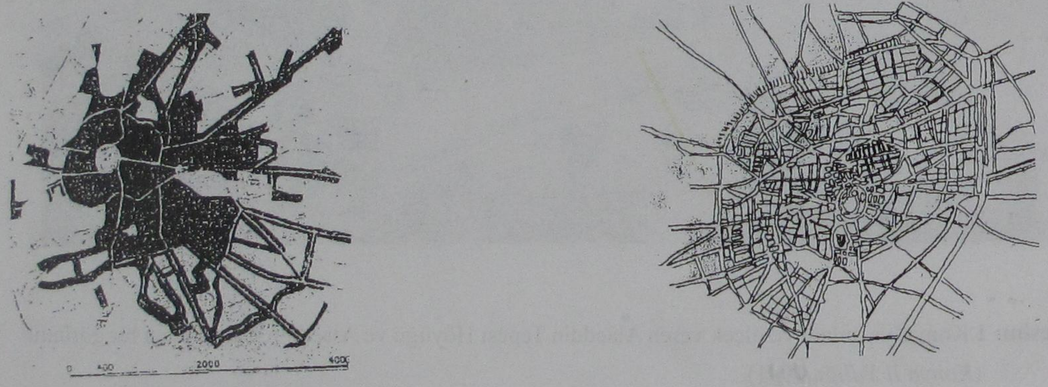

Şekil: 2 Konya'nın 1941 yılındaki imar durumu (Menderes, 1964 ve Bala, 1999'dan yararlanılarak yeniden çizilmiştir).

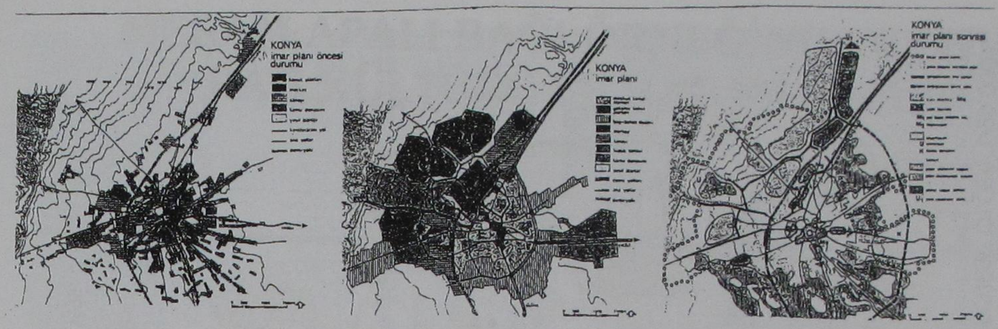

Şekil: 3 Konya kenti imar plânı ana hatları ve arazi kullanımı.

Şekil: 4 Yavuz Taşçı-Haluk Berksan ikilisi tarafından öngörülen (1967) Konya İmar Plânı (Alkan, 1994).

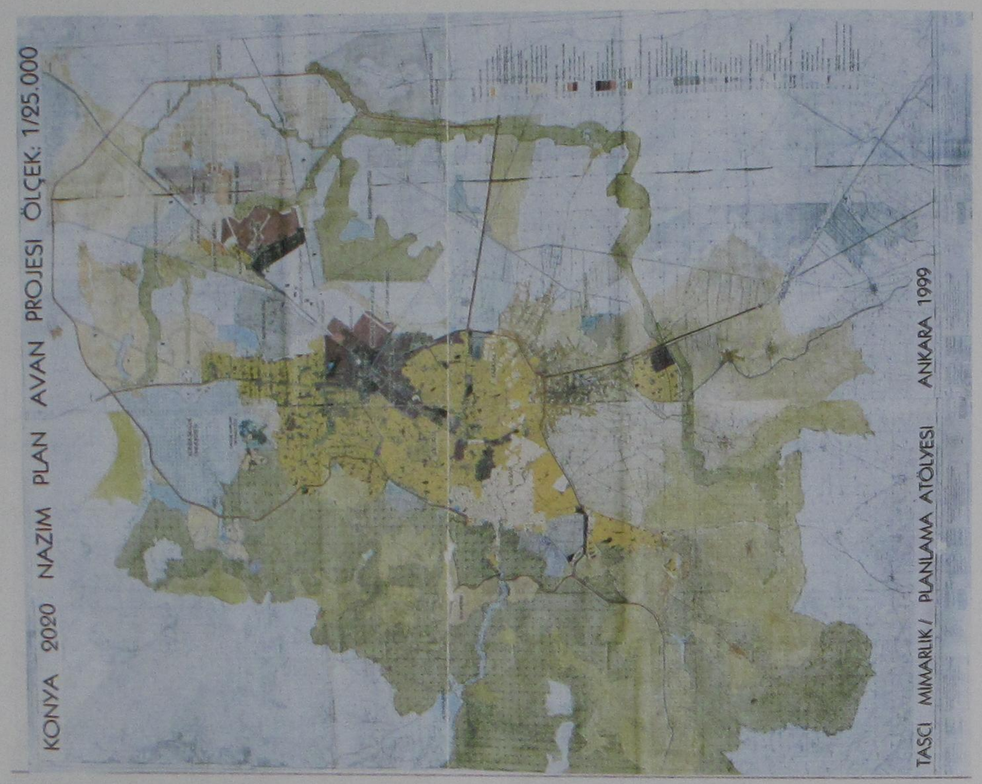

Şekil: 5 Konya 2020 Nâzım Plânı Avan Projesi.

MERAM APALI BAĞI ÖRNEĞİNDE KONYA BAĞ KÜLTÜRÜ VE BAĞ MİMARÎSİ

A. Deniz OKTAÇ*

ABSTRACT

Towards the end of XX. Century, the people , who struggled against the daily stresses in crowded cities, have been missing a life integrated with the nature. However, the tradition of during Winters living in the city centres and during Spring and Summers living in the countryside ('yayla': high plateau) and orchard sites, survived for centuries in Anatolia. As the life persisting in the sites of orchard and high plateau is a socio-economic necessity, it, also, provides for the people a more unrestricted opportunities of life integrated with the nature. For this study, "Besides the Turkish Housing Tradition, the effect of a life way persisting close to the nature, the arrangement of architectural and natural spaces" has been chosen as topic. In relation to the tradition of migration to orchard sites surviving for centuries, the space analyses of Apalı Orchard House placed in Meram-Konya, are carried out without isolating the house from its orchard site, by relating it with the production, the product utility, personal and social life. With this aim, first of all, the plân of the orchard site, then, the orchard and finally, the daily-seasonal life experienced in it, are explained. In Konya, especially in Meram it is seen that the architecture, the natural data and the tradition of the orchard culture have been persisting. Therefore, it is necessary to conserve these materialistic and moral values and to convey them to the future.

Kent ile yayla-bağ arasıda göçler, Anadolu'da yüzyıllardır süregelen bir gelenektir. Yayla-bağ geleneği, sosyo-ekonomik ve kültürel bir alışkanlık olmanın yanı sıra iklim, topografya, jeoloji gibi özelliklerin elvermesi nedeniyle Konya'da da yaşanmıştır. Konya'da bağ ve kent arasında geçen bu mevsimlik hareketlilik, yaşamın farklı yönlerini etkileyen kültürel bir ortamın doğmasına neden olmuştur. Konya bağ bölgelerinde bağlar, bağlar arası-bağ içi yollar ve bağ evleri bir yerleşim dokusu oluşmuştur [1]. Fiziksel gelişmelerin yanı sıra bağlarda kenttekinden daha farklı, daha özgür ve üretime dönük günlük, mevsimlik ve yıllık sosyal hayat yaşanmıştır[2].

Konya'da beton yığınları içinde bunalmış insanlar doğa ile birlikte yaşama özlem duymaktadır. Bu bağlamda Konya'da kentleşmeye henüz tümüyle yenilmemiş bağ bölgelerinin olması büyük bir şanstır. Üretime bağlı mimarî mekân ile yeşil dokunun şekillendiği Konya bağlarında, maddî kültür varlıklarından günümüze kadar gelmiş örnekler bulunmaktadır. Seçilen bağ, araştırmanın yapıldığı Konya bağlarını temsil etmesi, günümüzde fiziksel verileri ve Konya bağ kültürünü göstermesi açısından özgün ve önemli bir örnektir. Bu çalışmada, Konya bağlarının mimarîsi, bağda geçen yaşam ve zamanla oluşan değişimler, Meram bağlarından *"Apalı Bağı"* üstünde açıklanmıştır. Örnek olarak seçilen bağdaki mekânların bulunduğu doğal ortamdan soyutlanmadan birbirleriyle, doğa-ve mimarî ile olan ilişkileri irdelenmiştir.

* Öğr.Gör., Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Konya.

1 Celile, BERK, *Konya Evleri*, İstanbul 1951, s.12, 17, 46, 198.

2 A.Deniz OKTAÇ, *"Konya Bağ Yerleşmeleri ve Bağ Kültürü"*, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2001, s.31-42.

APALI (MECİDİYELERİN TAHİR PAŞA) BAĞI

İnceleme Tarihi: Mayıs, 1994 ve Ağustos, 1997

Tarihçe : Bağın bilinen en eski sahibi Mecidiye lâkaplı aileden gelen Ahmet Tahir Paşa'dır. Avukat M. Ali Apalı, bağı ve bağ evini 1940 yılında, Tahir Paşa'nın kızı Şerife Hanım'dan satın almıştır[3]. Yaşam birimi zemin ve üst kat arasındaki plân şeması ve yapım tekniği farkı, Konya bağ evlerinde görüldüğü gibi[4], yapıya çeşitli dönemlerde ekler yapılarak bina programının geliştirildiğini göstermektedir. Üst kat XX. yüzyılın ilk yarısında, zemin kat XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış veya onarım görmüş olmalıdır. Apalı, evin güneyine, arsanın dışına çıkarak Kanarya Sokak'a doğru bir mutfak eklemiştir. Kuzeydoğu köşedeki mutfağın içindeki *tandır* kaldırılarak bağın batı duvarına üstü örtülü *tandır* ve ocak, *tandır* ve bağa giriş kapısı arasında güvercin kümesleri, 15 nolu mutfak ile ev arasında güvercin kümesi, ahır ve samanlık yapılmış. 1990 yılında M. Ali Apalı'nın ölmesiyle bağ ikiye bölünmüştür. Bugün bağ, M. Ali Apalı'nın çocukları Taysuk Apalı ve Olcay Apalı Ağırbaşlı arasında paylaşılmıştır (Şekil: 1). Bu dönemde ahır, samanlık ve bağa girişin güneyindeki kümesler yıkılmıştır.

Bağın Kullanılma Durumu: Bağın sahibi olan Taysuk Apalı'nın oğlu M. Ali Apalı, yaz aylarında ve havaların güzel olduğu günlerde bağa günübirliğine gelmektedir. Bağın incelendiği Ağustos, 1997 tarihinde bağın yıllık bakımını, M. Ali Apalı ve Köyceğizli bir bahçıvan birlikte yapmaktadırlar.

Genel Tanım: Apalı Bağı, Konya'nın batısında bulunan Meram'ın kuzeybatısında Köyceğiz mevkii, Selam Mahallesi, Kanarya Sokak, 26 no'da yer almaktadır (Resim: 1). Bağ, Köyceğiz'in çeşme, sarnıç, cami ve şimdi kaldırılmış olan dibek taşının bulunduğu[5] meydancığın güneydoğusundadır. Yamuk biçimli bağın alanı 5500 m^2'dir. Güneyden kuzeye doğru yükselen eğimli bir arazi üstündedir. Kuzeyi Çıkmaz Sokak, doğusu ve güneyi komşu bağlarla, batısı Kanarya Sokak ve kuzeybatısı Köyceğiz Sokak'la sınırlıdır. Bağa kuzeybatısında, Kanarya Sokak'taki çift kapılı ahşap kapı ile girilir (Resim: 2, Şekil: 2). İkinci giriş doğudaki mutfaktan Çıkmaz Sokak'a açılır. Üçüncü giriş bağın güney batısından, Kanarya Sokak'a açılan tek kanatlı ahşap kapıdan verilmiştir.

Bağ, güneyden kuzeye doğru yükselen sekiz kademeden oluşur. Güneyden kuzeye doğru ilk üç kademesi çayırlık, son beş kademesi sebze bahçesi, yoncalık, çayırlık, çiçek bahçesi ve avlu olarak kullanılmaktadır. Avlu, batıda bağa giriş, çardak, çeşme, tandır ve ocak (örtme), kuzeybatı köşede bağ evi, depo, teras, çardak, kuzeydoğu köşede kümes, mutfak, izbe ve helâdan oluşmaktadır.

Bağ : Alanı, yapıların dışında, 5350 m^2 olan bağın etrafı taş ve kerpiç duvarlarla sınırlandırılmıştır (Şekil: 2). Güneyden kuzeye doğru 8.50 m. yükselmektedir. Bağın kademeleri istinat duvarlarına oturmaktadır. Güneyden kuzeye doğru ilk üç kademe, batı duvarına bitişik olan ve güneyden kuzeye doğru yükselen taş merdivenlerle birbirine bağlanır (Resim: 3). Çayırlıktan sebzeliğe rampalı toprak yolla geçilir.

Bağa su, kuzeybatı köşeye yakın bir noktadan, evin ve kapının altından olmak üzere birbirine paralel iki ark halinde girer. Arklar, bağın kuzeydoğusundaki mutfağın güneyinden komşu bağa geçer. Arklardan kuzeydeki ana arktır. Bağın sulanmasında güneyden akan ark kullanılmaktadır. Arkın batısındaki metal kapak açılınca çayırlık ve bağın alt kademeleri, kademelerin etrafını dolaşan arklarla sulanmaktadır. Alt kademelerdeki çayırlıklara su, sebze bahçesinin güneybatı köşesindeki kuyuya dökülüp oradan künklerin içinden alt kademeye geçmektedir. Su, en güneydeki iki kademeye ise taş istinat duvarlarının üstünden dökülür.

---

3 Konya Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Meram Selam Mahallesi, 264 pafta, 702 ada, 2 parsel, 162 kütük nolu, 2 Kanunusani 1310 tarih, 144 nolu hane ve 145 nolu tapu belgesi.

4 Konya bağ evlerinin zamanla ailenin ve ihtiyaçların büyümesi ile ekonomik şartlar elverdiği ölçüde yaşam birimleri plânları değişmiştir. Evlerin kat sayıları artırılmış, servis mekânları oda haline getirilmiş, kapalı mekân sayısı artmış, avluya yeni servis mekânları ilave edilmiştir. Bkz. OKTAÇ, *aynı tez*, s. 438.

5 Bu bilgi, Köyceğiz'deki bağında oturan, 75 yaşındaki arıcı ve bağcı Hacı Abdullahların Hasan ÖZBALCI ile 21.03.1999 tarihinde yapılan sözlü görüşmede alınmıştır.

Bu kademelerdeki çayırlıklar, meyve bahçeleri aralarında doğu-batı yönünde açılan arklarla sulanır.

Güneydeki üç kademeden oluşan çayırlık bölümünün toplam alanı 3360 m^2'dir (Resim: 4). Bu kademelerde genç meyve ağaçları vardır. Ortadaki 730 m^2 alanda batıda sebze bahçesi ve yoncalık bulunmaktadır (Şekil: 2 ve Şekil: 3). Doğuda yoncalığın içinde yeni dikilmiş olan kayısı, elma, erik, şeftali fidanları mevcuttur.

Üst kademedeki 870 m^2'lik dikdörtgen bölüm çayırlıktır (Resim: 5). Çayırlığı bağın girişine bağlayan çardak, insanları çayırlığın ortasındaki dikdörtgen plânlı havuzun yanına getirir. Çayır üstünde oturmak, dinlenmek için düzenlenen havuzun çevresinde gül, yıldız çiçekleri ve şimşir yetiştirilmiştir. Kiraz (ø.0.41x Ø.11.92m.), erik (ø.0.08 x h.1.87m.), kayısı (ø.0.085x.Ø.2.23m.), armut (ø.0.07 x Ø.3.18m.), elma (ø.0.03x Ø.2.06m.), ayva (ø.0.12x Ø.3.32m.), ıhlamur (ø.0.37x Ø.12.65m.), akasya (ø.0.23x Ø.10.44m.), erguvan (ø.0.05x Ø.1.96m.), ardıç (ø.0.22x Ø.11.05m.) ağaçları bu mekânı gölgeler[6]. Çardağın doğusundaki bölüm de sebze bahçesidir. Buraya domates, patlıcan, biber, kabak, maydanoz, soğan gibi sebzeler ekilmektedir. Arkların arasındaki 130 m^2'lik ince uzun kademede yıldız çiçekleri bulunmaktadır.

Avlu / Hayat: Konya'da hayat[7] adı verilen avlu bağın kuzeyindeki üç kademe üzerindedir (Şekil: 3). Kanarya Sokak'tan üstü saçaklı, çift kanatlı ahşap kapı ile avlunun güneybatıdaki bölümüne girilir (Resim: 6). Bu bölüm, avlunun kuzeydeki bölümünü; bağ evi ve bağı ana girişe bağlar. Girişten doğuya doğru uzanan metal çardağın başlangıcında bir çeşme, çeşmenin yanında aslan başı mermer heykel, mermer bir sütun bulunur. Zemini beton olan bu bölümden yıldız çiçeklerinin takip ettiği eğimli bir yola, oradan da bağın diğer kademelerine inilir. Batı bağ duvarına bitişik olan örtmede tandır, ocak ve yakacak deposu bulunur (Resim: 7). Örtme saçağını iki dikme ve bağ duvarı taşımaktadır.

Kuzeyde, dört basamakla bağ evinin yanındaki depoya, oradan da üç basamakla bağ evine çıkılır (Resim: 8). Bağ evinden doğuda bulunan yemek, oturmak, dinlenmek, bağ ürünlerini değerlendirmek için kullanılan açık ve yarı açık mekânları olan avlunun kuzeydeki bölümüne çıkılır. Bağ eviyle mutfak arasında kalan avlunun bu bölümü, kuzeyi taş duvar, güneyi ana arkla sınırlandırılmış, bağın dışına kapalı, bağa yönelik bir mekândır. İki kademeden oluşan kuzeydeki avlunun 100 m^2'lik düşük kademesine sofanın taşıyıcı direkleri arasından geçilir (Şekil: 4). Zemini mozaik kaplama olan bu bölümün güneyinde gül bahçesi, kuzeyinde üzüm, hanımeli ve yusufçuk adı verilen asma bitkilerini taşıyan çardak vardır. Bu kademenin (teras) ortasındaki havuzun etrafı açık oturma mekânıdır. Altıgen plânlı mermer havuzun ortasında fırfır göbekli fıskiye vardır (Resim: 9).

Avlunun doğudaki 95 m^2'lik üst kademesi, bağın da en yüksek yeridir (Resim: 10). Buraya alt kademenin kuzeydoğu köşesindeki iki basamakla çıkılır. Zemini sert toprak olan bu bölümde dut (ø.0.43x Ø.7.42m.), badem (ø.0.13x Ø.4.10m.), ardıç (ø.0.08x Ø.3.88m.) ağaçları, üzüm asması ve güller vardır. Bağ evini koku, duman gibi şeylerle rahatsız etmemek için üretim ve servis mekânları bu üst kademede toplânmıştır. En üst kademedeki avlu bölümünün kuzeyinde güvercin kümesi, doğusunda mutfak, kiler ve helâ vardır (Resim: 11). Güvercin kümesinde demir profil taşıyıcıların arası buzlu camla kapatılmıştır (k.2.77xd.0.78xh.160m.)[8]. Zemini beton, üstü oluklu çinko ile örtülmüştür. Helâ, mutfak ve mutfaktan geçilen izbe ahşap iskeletli, bağdadî sıvalı bir yapıdır. Helâ mutfağın kuzeyinde bulunan ve girişi batı duvarında bulunan bir mekândır (k.1.35x d.1.90m.). Mutfağa batı duvarından girilir. Yamuk plânlı mutfağın zemini toprak, üstü tek yöne eğimli ahşap çatıdır (k.3.86x d.4.79x h.250-3.28m.). Kapının iki yanında camsız, telli pencereler bulunur. Doğu duvarındaki Çıkmaz Sokak'a açılan kapısı, yerden 148 m. yük-

---

6 Metinde ağaç isimlerinin yanında verilen boyutlar (ø: gövde çapı x Ø: gölge çapı)'dır.

7 **Hayat:** Geleneksel Konya evinde, yaşam birimi, mutfak, **örtme**, ahır, samanlık, **haricî**ye, helâ, vb. sokağa ve birbirine bağlayan, havuz, çiçekler, ağaçlar bulunan, zemini toprak veya taş kaplama olup çevresi yüksek duvarlarla çevrilmiş alan, avlu. Bkz. OKTAÇ, *aynı tez*, Yerel Terminoloji Bölümü.

8 Parantez içinde verilen mekâna ait boyutları: (k: kuzey duvarı uzunluğu, d: doğu duvarı uzunluğu, h: mekân yüksekliğidir).

seklikte kalmıştır. Kuzey duvarından karanlık bir mekân olan izbeye geçilir (k.2.26x d.1.78m.).

Bağ evine güneyden bitişik olan depo, bir duvarla ikiye ayrılmış olan eski mutfaktır (k.3.55x d.2.24x h.253-305m.) (Resim: 8). Dikdörtgen plânlı mekânın doğudan sofa altına, kuzeyden mutfağa açılan iki kapısı vardır. Güney duvarında bir pencere ve bir duvar nişi bulunur. Mekanın cephesinden içten yıkılmış olan ocağın bacası görülür.

Bağ Evi: İki katlı yapı, doğuya bakan sofa ve sofanın batısındaki odalardan oluşan dış sofalı plân şemasına sahiptir (Resim: 8; Şekil: 4). Ev, dikdörtgen bir alana oturmaktadır (k.7.30x d.10.34m.). Zemin kat pencerelerinin alt seviyesine kadar taş, üstü kerpiç malzeme kullanılarak yapılmıştır. Duvarları samanlı toprak sıvadır. Kırma çatısının üstü alaturka kiremitle örtülmüştür. Zemin katta duvar kalınlığı 70 cm'dir. Pencereleri duvar kalınlığının ortasına yerleştirilmiştir ve demir parmaklıklıdır. Pencere yuvalarında içte ve dışta iç bukey yivler açılmıştır. Kapalı mekânların ve sofanın zemini ahşap kaplama, tavanlar ahşap kirişlemedir.

Sofa, altı dikdörtgen plânlı bir mekândır (k.2.85 x d.8.53x h.3.10m.). Doğusu ve güneyi açıktır. Batısında zemin kata giriş kapısı ve oda pencereleri, doğuda araları dökme demir korkulukla sınırlandırılmış, üst kat sofasını taşıyan altı adet dikme bulunmaktadır (Şekil: 5). Kuzeyde üst kata çıkan etrafı açık merdiven vardır.

Sofa altından girilen, batıdaki kapalı mekân, güneyinde ve kuzeyinde birer oda olan bir ara mekândır (k.3.73x d.186x h.2.90m.). Kuzeydeki dikdörtgen plânlı mekân odadır (k.358x d.4.75x h.2.87m.). Güneyinden girilen odanın batısında Köyceğiz Sokak'a bakan ahşap kepenkli bir pencere, doğusunda sofa altına bakan iki pencere ve bir dolap vardır (Resim: 12). Güneydeki dörtgen plânlı mekân mutfaktır (k.3.55x d.3.20x h.2.90m.). Kuzeyden girilen mutfağın batısında bir dolap ve mozaik tezgâh, doğusunda sofa altına bakan pencere ve güneyde depoya açılan kapı bulunmaktadır.

Üst kat sofasına kuzeydeki ahşap merdivenle çıkılır. Sofa altından batıdan doğuya doğru altı basamakla merdiven sahanlığına, doğudan batıya doğru yükselen altı basamakla sofaya çıkılır (Resim: 13). Merdivenin doğusu, güneyi ve ortasındaki iki dikmenin arası ahşap korkulukla sınırlandırılmıştır.

Üst kat, sofa, sofanın batısındaki iki oda ve kuzeydeki helâdan oluşmaktadır (Şekil: 6). Üst kat duvar kalınlığı 35 cm'dir. Tüm pencerelerin dış cepheye açılan ahşap kepenkleri vardır. Sofaya bakan pencere kapakları ve kapılar tablalı, dış cepheye açılan pencere kapakları çakma tekniğinde yapılmıştır.

Dikdörtgen plânlı, güneyi ve doğusu açık sofa, bağa ve Meram'ın güneyine yönlenmiştir (k .4.10 x d.12.50x h.2.43-3.43m.). Doğusunda çatıyı taşıyan altı adet dikme, merdiven üstündeki tahtaboş, batısında ortak duvarının iki yanından girilen iki oda kapısı ve pencereleri, kuzeyinde helâya geçiş mekânının kapısı vardır (Resim: 14). Mekan, doğudan batıya doğru yükselen ahşap çatı ile örtülmüştür. Sofa oturma, dinlenme, yemek yeme gibi amaçlarla kullanılmış, misafirler burada kabul edilmiştir.

Sofanın kuzeybatısındaki mekân odadır (k.4.30x d.4.73x h.2.80m.). Girişi doğu duvarındandır. Aynı duvarında sofaya ve batı duvarında Köyceğiz Sokak'a, güney duvarında Kanarya Sokak'a bakan birer penceresi mevcuttur. Sofanın güneybatısındaki dikdörtgen plânlı mekân odadır (k.4.35x d.5.53x h.2.82m.). Doğu duvarından girilen odanın aynı duvarında sofaya, batı duvarında Köyceğiz Sokak'a ve kuzey duvarında Köyceğiz Sokak'a bakan birer penceresi vardır (Resim: 15; Şekil: 6).

Evin kuzeyinden yola taşacak şekilde binaya eklenmiş ahşap taşıyıcılı, bağdadî sıvalı bölüm helâdır. Sadece sofa ile bağlantılıdır, ama dış duvarları yol zeminine kadar iner. Duvar kalınlığı 10 cm.'dir. Atık su kuyusu helâ zemininin altındadır.

Bağ, yüksek avlu duvarlarıyla ve yaşam biriminin oda pencerelerinin kapalı, ahşap kepenkleriyle dışarıdan sağır cephede etkisi yapmaktadır. Yaşam birimi dış cephede hareketsizdir. Sadece üst kata eklenen helâ düz cepheden dışa taşar (Resim: 16). Yaşam biriminin bağa bakan doğu cephesi ise açık sofa, direkler, direkler arasındaki göğüslemeler, üst katın ahşap, zemin katın metal korkulukları ve dışa taşan merdiven ile sade ama hareketli bir cephe oluşturmaktadır. Bu cephede zemin ve üst

katın oda pencere ve kapılarının yapım tekniği ve biçimi farklı karakterdedir.

Kullanım ve Değişmeler: Tahir Paşa zamanında, çayırlık dışında bağın tamamı üzüm bağı olarak kullanılmıştır. Koyu gölgeli çayırlık her dönemde, Hıdrellez'den Sonbahar'da havalar soğuyuncaya kadar, bağın açık oturma mekânı olarak kullanılmıştır. Meyve ağaçlarına, güllere ve güvercinlere meraklı olan M. Ali Apalı, bağı satın alınca üzüm bağları yerine meyve ağaçları, çayırlığa, avlunun ve yaşam biriminin etrafına gül fidanları dikmiştir. Her sene Konya'da yapılan gül yarışmalarına katılmıştır. Apalı, güvercinler için bağa girişle örtme arasına ve avlunun en üst kademesine kümes yaptırmıştır. Kuzeyde kümes ile helâ arasına evin et, süt ihtiyacını karşılamak için ahır ve samanlık yaptırmış, burada koyun ve inek yetiştirmiştir. Bugün bunlardan sadece üst kademede güvercin kümesi kalmış, diğerleri yıkılmıştır[9]. Mutfak ve sofa altı ile birlikte badem ve dut ağaçlarının gölgelendirdiği avlunun kuzeydeki bu bölümü, evin ürün değerlendirmede kullanılan mekânlarıdır. Cumhuriyet'in ilk yılarında şehir şebekesinden su gelene kadar bağın su ihtiyacı bu mekânın güneyinden geçen çay suyundan karşılanmıştır. Mutfak ve helânın atık suları ise bu mekânların altındaki pis su küplerine[10] verilmiştir.

Tahir Paşa ve çocukları zamanında kuzeydoğudaki mutfak ve helâ kullanılmıştır. Böylece, içinde tandır bulunan mutfak ve helânın koku ve isinden ev korunmuştur. Avukat M.Ali Apalı bağı bir süre bu şekilde kullandıktan sonra, sofanın kuzeyine helâ, evinin güneyine bugün depo olarak kullanılan bir mutfak yaptırmıştır. Mutfak 1990 yılında ikiye bölünmüş, güneydeki oda mutfak haline getirilmiştir. Eski mutfak da yeni mutfağın kileri olmuştur. Aynı tamirde evin bütün mekânlarının tavanı alttan sunta çakılarak kirişler gizlenmiştir. Düz toprak damı, eğimli çatı haline getirilmiştir. Yeni mutfak ve helânın yapılmasından sonra eski mutfağın içindeki tandır ve ocak yıktırılmıştır. Bunun yerine çayırlığın batı duvarına bir örtme yapılmıştır. Tandır, bağ için önemli bir elemandır. Halıcı, M. Ali Apalı zamanında her hafta çebiç[11] davetleri yapıldığını söylemektedir. Bağda artık çebiç ziyafetleri ve bağdan elde edilen ürünlerden pekmez kaynatma, pestil[12], köfter[13], hevenk[14], salça yapma, bulgur kaynatma, kışlık bakliyat, meyve-sebze kurutma vb. ürün değerlendirme işleri yapılmamaktadır[15].

Konya'da havalar ısınınca, baharda at arabalarına yük kayılarak bağa göçme, bağa göçmenin heyecanı, bağı olmayanların bağ kiralamak için acele etmeleri, bağda yaşanan telaş, yorgunluk, yardımlaşma, bereket ve neşe dolu üretim faaliyetleri artık anılarda kalmıştır. Bugün az da olsa süren üretim, bağ sahibi için mutlak bir gereklilik değil, sulama, bakım gibi şartlar elverdiği ölçüde zevk için sürdürülen bir faaliyet haline gelmiştir. Mekan konforu günümüz şartlarına uymayan bağ evinde sürekli kalınmamakta, kentteki evden daha özgür ve doğa ile içiçe mekânlar sunduğu için hafta sonu günübirlik kullanım devam etmektedir.

SONUÇ

Apalı Bağı, Konya'da XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaşanan bağ kültürü hakkında ipuçları vermektedir. Konya bağlarının özgün bir plân geleneği vardır. Bağlarda üzüm bağı, çayırlık-meyvelik, sebze bahçesi, yoncalık, çiçek bahçesi, ır-

---

9 Bu bilgi, Konya Turizm Derneği eski başkanı, şair Fevzi HALICI'dan 25. 03. 1999 tarihinde sözlü olarak alınmıştır.

10 **Pis su küpü:** Konya'da gusülhane atık sularının toplânması için, mekânın altına isabet eden izbe zemini veya bina dışına gömülen, 1.5 m. yüksekliğinde, ağız çapı 0.20 m., karın bölümü şişkince olan, etrafı delikli küp. Bkz. OKTAÇ, *aynı tez.*, Yerel Terminoloji Bölümü.

11 **Çebiç:** 1-Bir yaş civarındaki kuzu veya oğlak. 2-Tandırın dibindeki tepside biriken suyu ile yapılan bulgur pilavı eşliğinde, ortadan el ile koparılarak yenilen, bir yaşındaki kuzu veya oğlağın temizlendikten sonra parçalanmadan, tellerle tandırın içine indirip, baharat ve soğanla pişirilmesiyle yapılan bir et yemeği. Bkz. OKTAÇ, *aynı tez*, Yerel Terminoloji Bölümü.

12 **Pestil / bestil:** Yufka gibi inceltilerek kurutulmuş kayısı, erik, dut, vb. ezmesi. Bkz: OKTAÇ, *aynı tez*, Yerel Terminoloji Bölümü.

13 **Köfter:** Şıra ile nişastadan yapılmış sucuk Bkz. OKTAÇ, *aynı yer.*

14 **Hevenk:** Kış aylarında yazlık meyveleri taze yemek için, üzüm salkımı, kavun armut gibi meyveleri saplarından, rutubetli izbelerin tavan kirişleri üstündeki çivilere tel ile bağlama işlemi. Sille'de dikenli iğde dallarına üzüm salkımları asılarak hevenk yapılırdı. Bkz. OKTAÇ, *aynı yer.*

15 Bu bilgi, bağın bakımıyla ilgilenen Avukat M. Ali APALI'nın 28 yaşındaki torunu M. Ali APALI'dan 15 Ağustos 1997 tarihinde sözlü olarak alınmıştır.

maklar gibi bağ ögeleri görülür. Arazinin topografisine ve plânına göre bağ içi yaya yoları, kademeler, merdivenler, bağ duvarları gibi mimarî ögeler kullanılmıştır. Apalı bağında meyveli-meyvesiz ağaçlar, sarmaşık,üzüm asması, sebze, çayır bitkileri, çiçekler ve özellikle güllerden oluşan doğal örtü görülmektedir.

Bağda bulunan mekânlar, fonksiyonlarına göre üretim, ürün değerlendirme, servis ve yaşam mekânları olarak bölümlere ayrılmıştır. İyi havalarda bağ alanı, havuz başı, avlu gibi açık mekânlar, ağaç altı, çardak, sofa, örtme gibi gölgeli ve havadar yarı açık mekânlar kullanılmıştır. Kötü hava şartlarından, çevreden korunmak ve depo ihtiyacı için odalar, mutfak, izbe, kümes gibi kapalı mekânlar bulunmaktadır. Mekânlar, biçim olarak insan eylemleri ve psikolojisine uygun boyut, form ve malzeme kullanarak Anadolu Türk konut mimarî geleneğine göre yapılmıştır. Yapımda kerpiç, ahşap, taş, demir gibi doğal malzemeler kullanılmıştır.

Bağ sahiplerinin ihtiyaçları ve yaşam koşullarına göre bağ değişim geçirmiştir. İhtiyaç ve isteklere göre bağ ürünleri farklılaşmıştır. Bağa yeni mekânlar eklenmiş ve bazı mekânlar yıkılmıştır. Teknolojik ve kültürel değişmeler, bağ evlerinin yapısal ve fonksiyonel eskimesi, konfor düzeyinin düşüklüğü vb. nedenlerle bağ evleri eski yoğunluğunda kullanılmamaktadır. Bir dönem mimarîsi ve geleneksel Konya bağ kültürünü yansıtan Apalı Bağı ve diğer tarihi bağ örnekleri doğal, tarihî ve kültürel değerleri ile geleceğe aktarılmalıdır. Bunun için bağlar, bağ evleri günümüz insanının ihtiyaç ve isteklerine göre tarihî-mimarî ve doğasına zarar vermeden restore edilmelidir. Günümüz kent hayatının getirdiği streslerden bunalan, insanlar için Meram bağlarında mütevazi, fakat sağlam, sağlıklı yapıları, malzemesi ve ekolojisiyle bağ hayatını yaşamak büyük bir şans olacaktır.

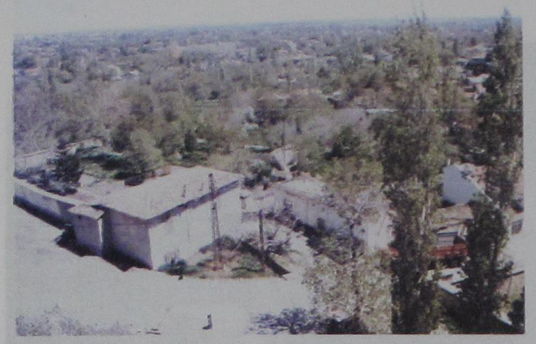

Resim: 1 Köyceğiz Camii'nin minaresinden Apalı Bağı'na ve Meram'a bakış.

Resim: 2 Apalı Bağı'nın içinden bağ evinin görünüşü.

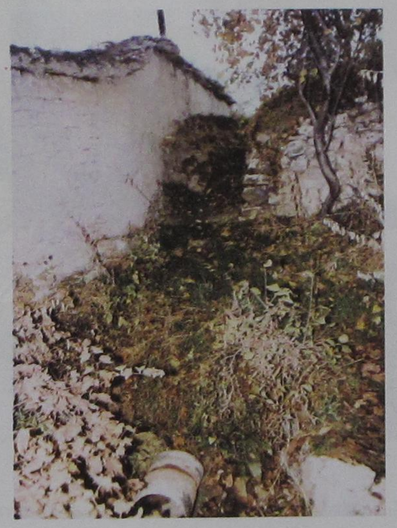

Resim: 3 Bağ duvarının yanında, kademeleri birbirine bağlayan taş merdivenler.

Resim: 4 Meyve ağaçları, yoncalık ve sebze bahçesi.

Resim: 5 Çayırlık ve havuz.

Resim: 6 Çift kanatlı bağa giriş kapısının iç görünüşü.

Resim: 7 Bağa giden eğimli yol üstündeki örtme.

Resim: 8 Bağ evinin avludan görünüşü.

Resim: 9 Altıgen plânlı mermer havuz.

Resim: 10 Sofadan avlunun en üst kademesi.

Resim: 11 Çayırlıktan eski mutfağa bakış.

Resim: 12 Zemin katta odanın iç mekânı.

Resim: 13 Sofa altından merdivene bakış.

Resim: 14 Sofanın kuzeyine bakış.

Resim: 15 Üst kat güneyindeki odanın iç mekânı.

Resim: 16 Apalı bağı evinin batı cephesi.

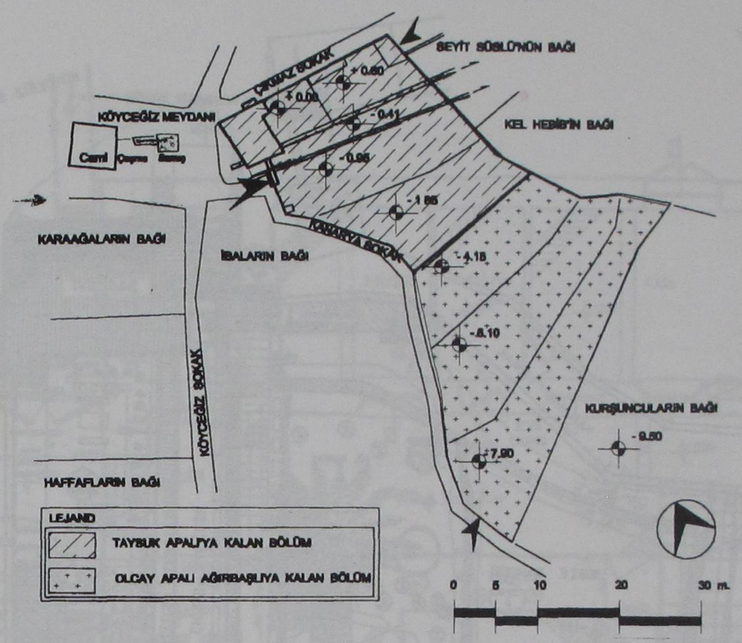

Şekil: 1 Apalı Bağı'nın bölünmesini gösteren plân.

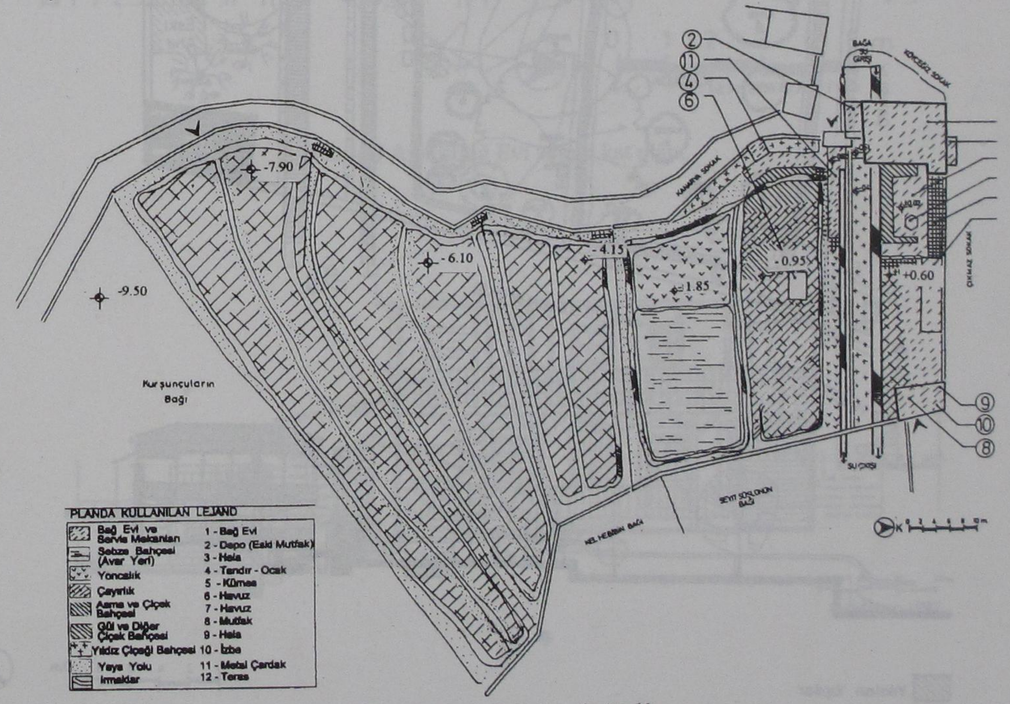

Şekil: 2 Apalı Bağı'nın bağ plânı.

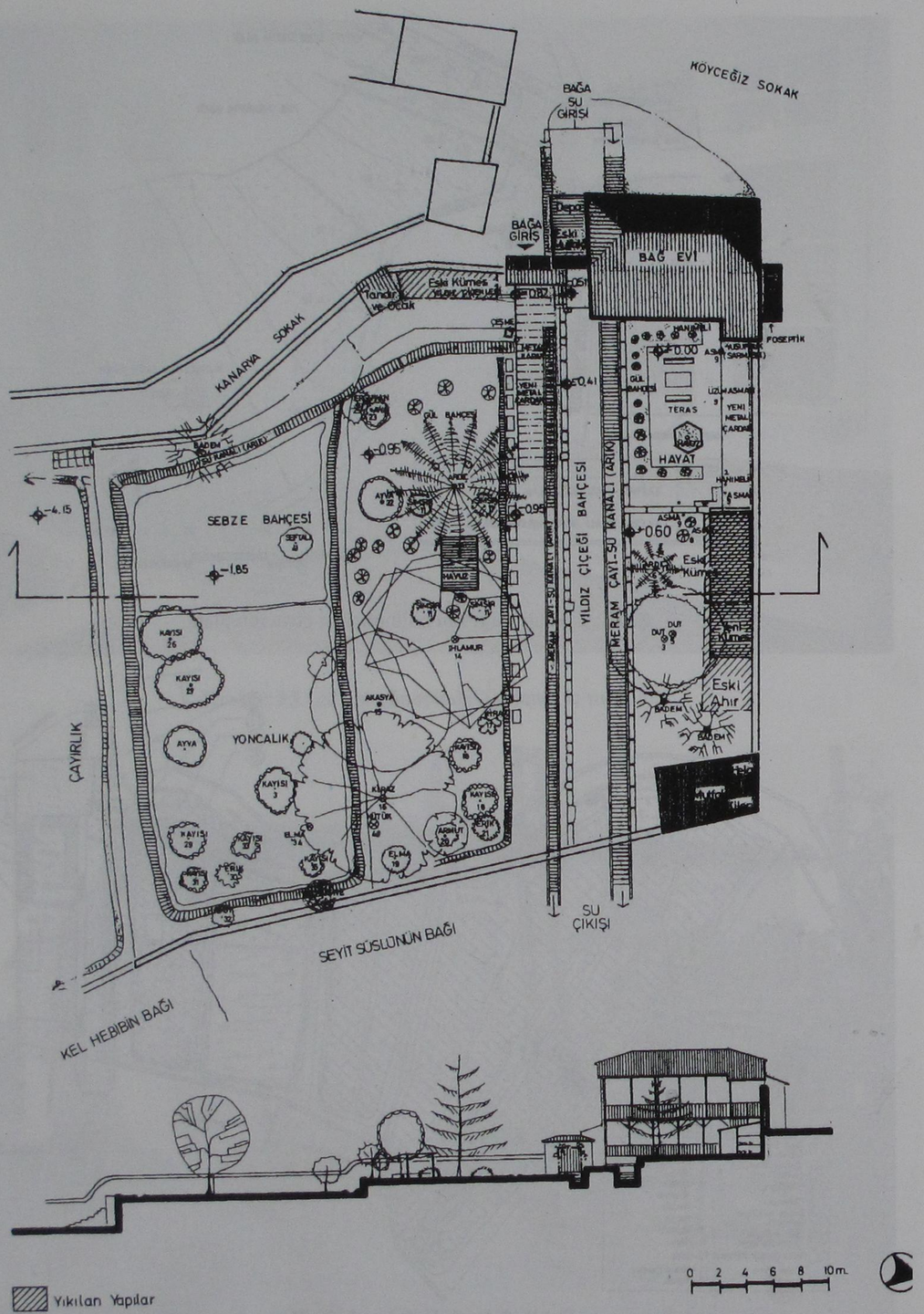

Şekil: 3 Apalı Bağı ve bağ evi plânı.

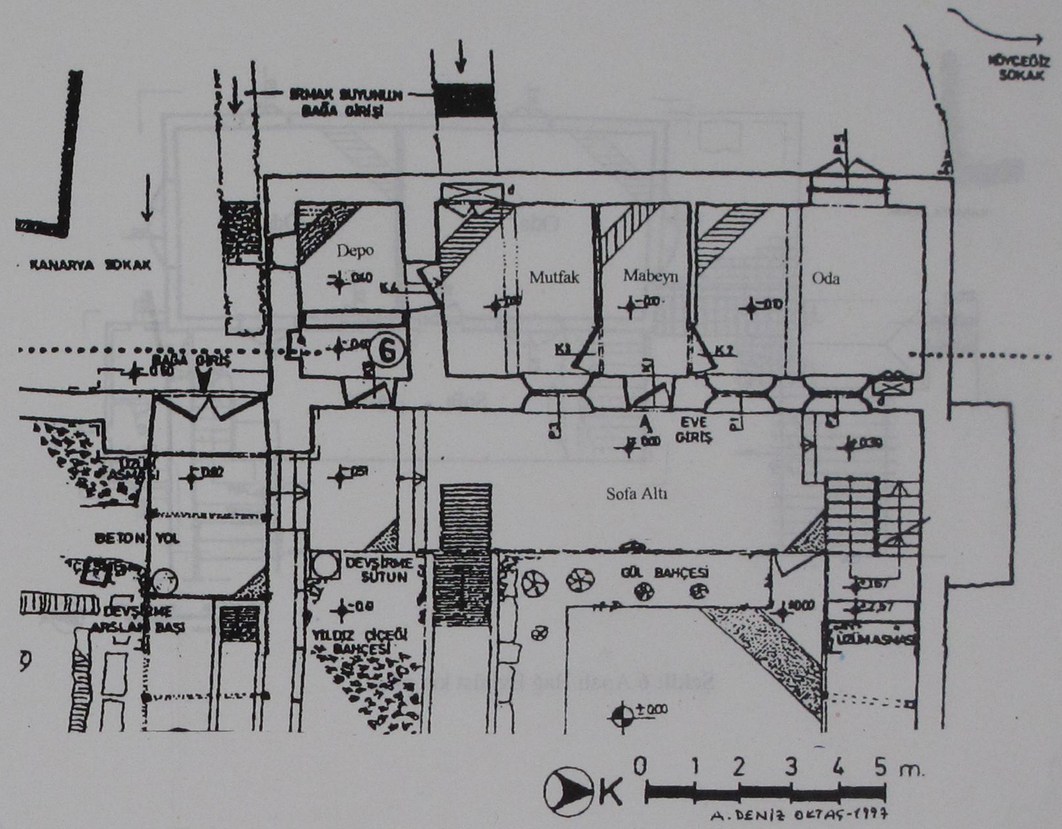

Şekil: 4 Apalı Bağ Evi zemin kat plânı.

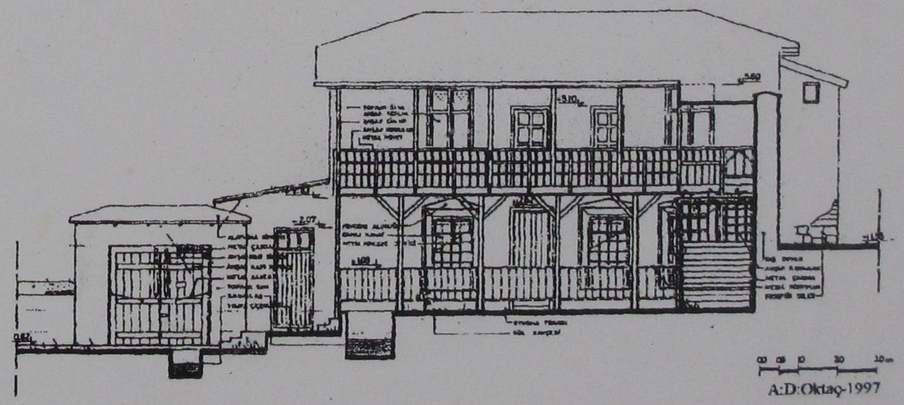

Şekil: 5 Apalı Bağ Evi doğu cephesi.

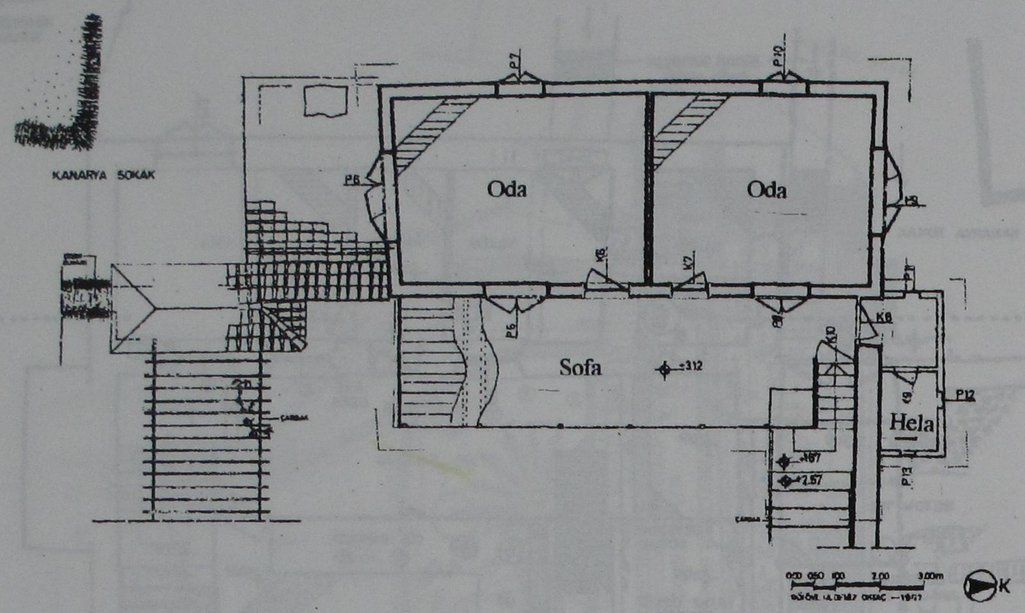

Şekil: 6 Apalı Bağ Evi üst kat plânı.

A. Sefa Odabaşı

Osmanlı döneminde Konya'nın ticaret merkezi olan Bedesten (1538 - 1901).

Konya Bedesteni'nin yerine 1901 yılında inşa edilen Sanayi Mektebi.